

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

ΜΕΓΑΛΟΥ ΠΡΩΤΕΚΔΙΚΟΥ ΤΗΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΚΑΙ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΟΥ ΕΝ ΚΠΟΛΕΙ ΕΚΚΛ. ΜΟΥΣΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΕΚΡΟΤΗΣΙΣ
ΤΗΣ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ

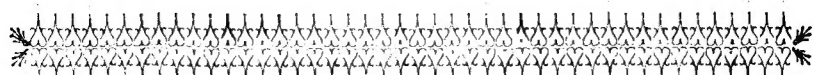
ΜΟΥΣΙΚΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ ΠΡΑΞΙΤΕΛΟΥΣ
ΟΔΟΣ ΕΡΜΟΥ
1904

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

ΜΕΓΑΛΟΥ ΠΡΩΤΕΚΟΝΟΥ ΤΗΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ
ΚΑΙ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΟΥ ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ ΕΚΚΛ. ΜΟΥΣΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΙΣ
ΤΗΣ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ
ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ
(1—1900 μ. Χ.)

«Εως τοῦ θανάτου ἀγωνίσαι περὶ τῆς ἀληθείας, καὶ Κύριος ὁ Θεὸς πολεμήσει ὑπὲρ σοῦ». (Σειράχ Δ', 28).

«Εἴ τις ὑμῖν εὐαγγελίζεται, παρ' ὃ παρο-
λάβετε, κῆν ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ ἢ, ἀνάθεμα
ἔστω». (Ἀπόστ. Παῦλος πρὸς Γαλάτας
ἐπιστ. Κεφ. Α', 8, 9).

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

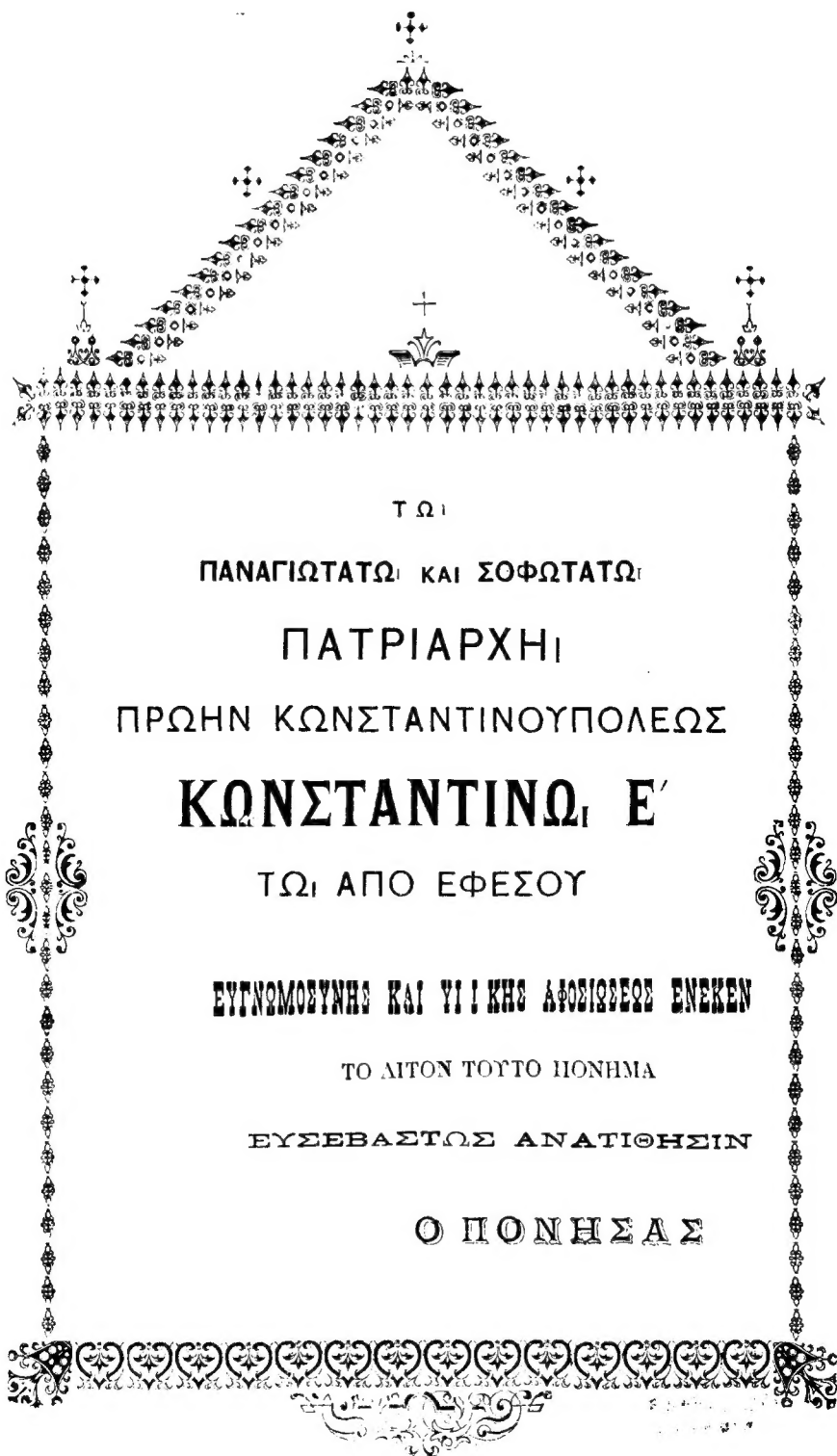
ΤΥΠΟΙΣ ΠΡΑΞΙΤΕΛΟΥΣ

ΟΔΟΣ ΕΡΜΟΥ

1904

Τ Ω Ι

ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΩ ΚΑΙ ΣΟΦΩΤΑΤΩ

ΠΑΤΡΙΑΡΧΗ

ΠΡΩΗΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΩ Ε'

ΤΩ ΑΠΟ ΕΦΕΣΟΥ

ΕΥΓΕΝΟΜΟΣΥΝΗΣ ΚΑΙ ΥΪΙΚΗΣ ΑΦΟΡΙΩΣΕΩΣ ΕΝΕΚΕΝ

ΤΟ ΔΙΤΟΝ ΤΟΥΤΟ ΠΟΝΗΜΑ

ΕΥΣΕΒΑΣΤΩΣ ΑΝΑΤΙΘΗΣΙΝ

Ο ΠΟΝΗΣΑΣ

Πᾶν γνήσιον ἀντίτυπον φέρει τὴν ἐμὴν σφραγίδα.

ΕΘΝ. ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΡΗΤΗΣ
ΕΙΣΑΙΟΘΗΚΗ

17685

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος . . . . . Σελίς α—vς'

Η ΑΡΧΑΙΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ (1—700)

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α'.

'Απὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων μέχρι Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου
(1—323)

'Αρχὴ καὶ καταγωγὴ τῆς ἐν τῇ ἀρχηγόνῳ Χριστιανικῇ Ἐκκλησίᾳ καθιερωθείσης ἱερᾶς Μουσικῆς . . .	Σελίς 1—7
'Ἡ Μουσικὴ ἐν τῇ θείᾳ λατρείᾳ τῶν Χριστιανῶν κατὰ τοὺς ἀποστολικοὺς χρόνους	8—9
Τὸ μονωδικὸν εἶδος τῆς ψαλμωδίας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ	—10
'Ἡ φωνητικὴ μουσικὴ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ	10—12
'Ἡ κατὰ συμφωνίαν, ὑποφωνίαν καὶ ἀντιφωνίαν ψαλμωδία ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ	12—14
Τὰ πρῶτα χριστιανικὰ ᾠσματα	14—16
Οἱ πρῶτοι μελωδοὶ καὶ ὕμνογράφοι τῆς Ἐκκλησίας	17—19

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β'.

'Απὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου μέχρι τοῦ Δαμασκηνοῦ (323—700)

Τεχνικὸς διοργανισμὸς τῆς Μουσικῆς κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα	Σελίς 20—21
--	-------------

	Σελίς
Ψάλλται καὶ ἰσοκράται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ	21—23
Ἡ θυμελικὴ μουσικὴ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τὸν	
Δ' αἰῶνα	23—26
Οἱ κατὰ τῶν αἰρέσεων ὀρθόδοξοι ὕμνοι	26—28
Οἱ ἀπὸ τοῦ Δ' αἰῶνος μέχρι τοῦ ἱεροῦ Δαμασκηνοῦ	
ὕμνογράφοι καὶ μελοποιοὶ	28—38
Ἡ ἀλφαιτικὴ μουσικὴ παρασημαντικὴ κατὰ τὸν	
Δ' αἰῶνα	38—40
Ἡ Ἀμβροσιανὴ ψαλμωδία καὶ ἡ Γρηγοριανὴ	40—42
Ἡ μουσικὴ χειρονομία ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ κατὰ τὸν Δ'	
αἰῶνα	42—43

Η ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΣΑΙΩΝΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ (700 - 1453)

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ'.

Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ὁ τῆς ἱερᾶς Βυζαντινῆς Μουσικῆς
διαρρυθμιστὴς καὶ ἀνακαινιστὴς

	Σελίς
Βίος Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ	44—47
Τὰ ποιητικὰ καὶ ῥηματικὰ ἔργα τοῦ Δαμασκηνοῦ	47—53

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Δ'.

Ἀπὸ τοῦ Η' αἰῶνος μέχρι τοῦ Μαΐστορος Ἰωάννου τοῦ Κουκκουζέλη
(700—1100)

	Σελίς
Οἱ σύγχρονοι τοῦ Δαμασκηνοῦ ὕμνογράφοι καὶ ῥι- σματογράφοι	54—55
Ἡ μὲν τοῦ Στουδίου καὶ οἱ ἐν αὐτῇ ὕμνογράφοι καὶ ῥισματογράφοι κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα	55—57
Οἱ κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα ὕμνογράφοι καὶ μελωδοὶ τῆς Ἐκκλησίας	57—62
Ἡ ἀπὸ τοῦ Γ' αἰῶνος παρακμὴ τῆς ὕμνογραφίας καὶ οἱ πρὸ τοῦ Μαΐστορος Κουκκουζέλη ὕμνογράφοι καὶ μελωδοὶ	63—65
Ἡ ἐκ τοῦ Βυζαντίου εἰσαγωγή τῆς Ἐκκλησιαστικῆς	

—X Z X—

Μουσικῆς εἰς Ῥωσσίαν	Σελίς 65—68
Ἡ Γρηγοριανὴ καὶ ἡ Παλεστρινιανὴ μουσικὴ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας	68—73

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Ε΄.

Ἀπὸ τοῦ Κουκκουζέλη μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως
(1100—1453)

Ἰωάννης Μαΐστωρ ὁ Κουκκουζέλης	Σελίς 74—78
Οἱ ἀπὸ τοῦ IB' μέχρι τοῦ IE' αἰῶνος ὑμνογράφοι καὶ μουσικοὶ	78—83

Ἡ ΝΕΩΤΕΡΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ (1453—1900)

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΣΤ΄.

Ἀπὸ τῆς ἀλώσεως Κωνσταντινουπόλεως
μέχρι Πέτρου τοῦ Πελοποννηδίου (1453—1730)

Ἱστορικὴ συνάφεια τῆς μεσαιωνικῆς καὶ τῆς μετὰ τὴν ἄλωσιν Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς	Σελίς 84—88
Οἱ ἀπὸ τοῦ IE' μέχρι τοῦ IH' αἰῶνος ὑμνογρά- φοι καὶ μουσικοὶ	88—95
Περὶ τῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν Ἡρωτοψαλτῶν τῆς ἀγιο- τάτης Μεγάλης Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως . .	96—115

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Ζ΄.

Ἀπὸ Πέτρου τοῦ Πελοποννηδίου
μέχρι τῶν ἐφευρετῶν τῆς νέας γραφικῆς μεθόδου (1730—1814)

Πέτρος ὁ Πελοποννήσιος καὶ ἡ παρασημαντικὴ αὐ- τοῦ	Σελίς 116—124
Ὁ πρόδρομος τῆς νέας γραφικῆς μεθόδου . . .	125—126

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Η΄.

Ἀπὸ τῶν τριῶν ἐφευρετῶν τῆς νέας γραφικῆς μεθόδου
μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων (1814—1900)

Ἡ καθιέρωσις τῆς νῦν ἐν χρήσει παρασημαντικῆς ἡ μεθόδου	Σελίς 127—132
--	------------------

	Σελίς
Περὶ τῶν τριῶν ἐφευρετῶν τῆς νέας μεθόδου . .	132—136
Οἱ μαθηταὶ τῶν ἐφευρετῶν τῆς νέας μεθόδου . .	136—161
Γεώργιος ὁ Λέσβιος καὶ τὸ σύστημα αὐτοῦ . .	162—164
Αἱ μετὰ τὴν ἄλωσιν Ἐκκλησιαστικαὶ Μουσικαὶ	
Σχολαὶ	165—182
Ἡ διὰ Μουσικῶν Συλλόγων καλλιέργεια τῆς Ἐκ-	
κλησιαστικῆς Μουσικῆς κατὰ τοὺς κάτω χρόνους . .	182—206
Ἰωάννης ὁ Χαβιαρῆς καὶ τὸ ἁρμονικὸν μουσικὸν	
αὐτοῦ σύστημα	206—209
Οἱ μουσικοὶ τοῦ 19' αἰῶνος	210—227
Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ ἐν Ἀθήναις	228—252

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η ἱστορία τῆς ἱερᾶς Βυζαντινῆς μουσικῆς, ἐξετάζουσα πῶς ἡ ἐκ λειψάνων τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς μουσικῆς μοῦσα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μελωδίας διεμορφώθη, ποίας ἔσχε κατὰ καιροὺς φάσεις καὶ τύχας, ὑπὸ τίνων μελωδῶν, ὕμνογράφων καὶ μουσικῶν ἀπὸ τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιότητος ἄχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ἐκαλλιεργήθη, καὶ πῶς οἱ πατέρες ἡμῶν μεριμνῶντες περὶ ταύτης συνεβάλλοντο πρὸς πιστὴν διαφύλαξιν αὐτῆς ἐν ἡμέραις δοξῆς ἢ ἐν ἡμέραις χαλεπαῖς, τυγχάνει ἀναμφιβόλως χρησιμωτάτη παντὶ ὁμογενεῖ, ἰδίᾳ δὲ τοῖς περὶ τὴν θείαν τέχνην ἀσχολουμένοις.

Στερούμενοι δὲ ἄχρι τοῦδε συγγραφῆς εἴτε ἐν τῇ ἡμετέρᾳ γλώσσῃ εἴτε ἐν εὐρωπαϊκῇ τινι γεγραμμένης, εἰς ἣν νὰ ἐνορῶμεν ὡς ἐν κατόπτρῳ τὴν ἱστορικὴν εἰκόνα τῆς καθ' ἡμᾶς μουσικῆς, τοῦ τιμαλφοῦς τούτου πατρώου κειμηλίου, ἐπεχειρήσαμεν τῇ συνουσίᾳ τῆς προκειμένης βίβλου, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι τοῖς σπουδάζουσι τὴν ἱερὰν τέχνην ἐν Μουσικαῖς Σχολαῖς ἐπαρ-

κοῦν καὶ ὠφέλιμον παρεχόμεθα βοήθημα, τοῖς περὶ πλείστον ποιούμενοις τὸν πάτριον τοῦτον θησαυρὸν ἐγκόλπιον ἀλεξιτήριον, τοῖς κραδαινομένοις καὶ ὑποσκελισθῆναι κινδυνεύουσι ξενομανοῦσιν ὁμογενέσιν ὑπέρεισμα ὁμόδιμον, ὁρμητήριον δὲ τοῖς δοξοῖς φιλιστορσιν ἡμετέροις τε καὶ ξένοις μουσικολόγοις, τοῖς συντελέσουσι πρὸς διάλυσιν τῆς ἀχλύος τῆς περικαλυπτούσης τὰς ἀφ' ἑγγεῖς σελίδας οὐ μόνον τῆς φιλολογικῆς ἱστορίας τῆς μουσικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς ἱστορίας, εἰ δυνατόν, αὐτοῦ τοῦ μέλους.

Πρὸς ἀπαρτισμὸν τοῦ ἔργου πολλὰ συγγράμματα ἐξεμελετήσαμεν, ἅμα δὲ ἀνελεξάμεθα μετὰ ἐργῶδεις μελέτας καὶ ἐρεῦνας ἐν βιβλιοθηκαῖς τὰς σποράδην κειμένας ἱστορικὰς εἰδήσεις περὶ τοῦ μουσικοῦ ἀντικειμένου, ὡς βάσιν ὅμως ὑπεθέμεθα τὴν τῷ 1890 ἐκδοθεῖσαν ὑπὸ τὸν τίτλον «Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς» ἡμέτεραν πρωτογενῆ συγγραφὴν, ἣ περὶ τε τὴν διάθεσιν τῆς ὕλης καὶ τὴν τῶν καθέκαστα αὐτῆς διεξαγωγὴν ἐν τοῖς πλείστοις οὐκ ἠκολουθήσαμεν, πολλαχῶς δὲ αὐτὴν διεσκενάσαμεν, τὰ μὲν παραλιπόντες καὶ δὴ τὸ πλῆθος τῶν σημειώσεων καὶ τὰ ἐκ συγγραφέων μακροσκελῆ χωρία, τὰ δὲ συντομώτερον ἢ ἐλλιπέστερον ἐκτεθειμένα συμπληρώσαντες ἢ ἐπεκτείναντες, καὶ πολλὰς ἄλλας προσθήκας τε καὶ μεταβολὰς ποιήσαντες.

Περὶ τοῦ πρωτογόνου ἐκείνου ἡμετέρου τέκους τὴν ἐλαχίστην ἡμεῖς ἀποφεύγοντες νὰ ἐξενέγκωμεν κρίσιν, ἐπαφίεμεν ταύτην εἰς τὴν κρατιστεύουσαν μερίδα τῶν παρ' ἡμῖν λογίων καὶ μουσικολόγων. Δημοσιεύοντες τοίνυν ἐνταυθοῖ μόνον τὰς ἐκ τῆς κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1891 ἐπισυνβάσης μοι ἀριγνώτου πανωλεθρίας ἀνευρεθείσας βιβλιοκρισίας ἀνδρῶν διασέμων διὰ τὴν ἐν τοῖς γράμμασι καὶ τῇ μουσικῇ ὑπεροχὴν αὐτῶν,

δὲν δυνάμεθα ὁμῶς ἀλλ' ἢ πολλὰς νῆ ἀνομολογήσωμεν χάριτας οὐ μόνον αὐτοῖς ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς διαπρεπέσι δοφοῖς τῆς Εὐρώπης ἀνδράσι, τοῖς ἀφιερώσασιν εἰς τὸ ἡμέτερον ἔργον σελίδας πολλὰς καὶ κρίσεις τὰ μάλιστα εὐμενεῖς, δημοσιευθείσας εἰς ἔγκριτα ἐν Γερμανίᾳ, Γαλλίᾳ, Ἰταλίᾳ καὶ Ρωσσίᾳ περιοδικά.

Ἴδου αἱ χάρις εἰς τὴν φιλικὴν συναντίληψιν ἀνδρὸς ζηλωτοῦ καὶ ἀκαταπονήτου ἐν Πειραιεὶ τὰς διατριβὰς ποιουμένου περιδωθεῖσαι ἡμῖν βιβλιοκρισίαι.

Ἡ «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια», τὸ ἐπίσημον ὄργανον τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, ἐπὶ τῇ ἀπολύσει ἐκ τῶν πατριαρχείων τῆς τῷ 1892 ἐκδοθείσης πατριαρχικῆς καὶ συνοδικῆς ἐγκυκλίου, συνιστώσης τὸ ἡμέτερον πόνημα, προέταξε τάδε :

Ἀπελύθη ἐκ τῶν πατριαρχείων ἡ ἐν τῇ «Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ» δημοσιευομένη πατριαρχικὴ καὶ συνοδικὴ ἐγκύκλιος, συνιστῶσα τὸ γνωστὸν πόνημα τοῦ ἐλλογίμου μουσικολόγου καὶ δημοσιογράφου κ. Γ. Παπαδοπούλου, ἐπιγραφόμενον «Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς», οὐ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἡ «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» ἀκριδεστέραν ἐποιήσατο ἀνάλυσιν.

Τὸ ἔργον τοῦ κ. Γ. Παπαδοπούλου, ὅστις μόνος παρ' ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ μετὰ τοσαύτης ἐπιτυχίας, ἡσυχολήθη εἰδικῶς εἰς τὸ σπουδαιότατον ζήτημα τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, εὐμενεστάτης ἐτυχεν ὑποδοχῆς παρὰ τε τοῖς ἡμετέροις καὶ τοῖς ξένοις, ἀναγνωρισθὲν καὶ δικαίως ὡς ἐν τῶν ἀρίστων πονημάτων τῆς φιλολογίας τῆς ἡμετέρας ἱερᾶς μουσικῆς· ἐφ' ᾧ δικαίως ἢ τε Α. Θ. Παναγιότης καὶ ἡ Ἱερὰ Σύνοδος συνιστῶσι θερμῶς τὴν διάδοσιν τούτου πᾶσι τοῖς ὑπὸ τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον ἀγίοις ἀρχιερεῦσιν, οἵτινές ἐσμεν βέβαιοι, ἀσμένως ἀποδέξονται τὴν τῆς Ἐκκλησίας σύστασιν καὶ πάσῃ δυνάμει ἐνεργήσουσι τὴν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις αὐτῶν διάδοσιν τοῦ σπουδαίου τούτου πονήματος, ὅπως οὕτω καὶ τὸ ἔργον γένηται ὅσον οἶόν τε γνωστὸν καὶ ὁ φιλόπονος αὐτοῦ συγγραφεὺς ἐπαξίως τῶν πόνων καὶ θυσιῶν αὐτοῦ ἀμειδόμενος, προδῇ θαρραλέως εἰς

τὴν ἐκδοσὶν καὶ ἑτέρου τῆς αὐτῆς ὕλης σπουδαίου πονήματος, ὅπερ ἤδη παρασκευάζεται.

(Ἔτος IB', ἀρ 3, φύλλον τῆς 20 Μαρτίου 1892).

ΝΕΟΦΥΤΟΣ ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως
Νέας Ρώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

Ἀριθμ. { Πρωτοκ. 1028
Διεκπερ. 863

† Ἱερώτατε μητροπολίτα . . . ὑπέρτιμε καὶ ἑξαρχε . . . ἐν ἀγίῳ Πνεύματι ἀγαπητὲ ἀδελφε καὶ συλλειτουργὲ τῆς ἡμῶν μετριότητος κύρ . . . χάρις εἴη τῇ αὐτῆς ἱερότητι καὶ εἰρήνῃ παρὰ Θεοῦ. Ὁ περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν ἐντριβὴς ἐλλογιμώτατος κ. Γεώργιος Παπαδόπουλος, ἐπιδοθεὶς ἀφ' ἱκανῶν ἤδη ἐτῶν εἰς τὴν μελέτην τῶν συναφῶν αὐτῇ ζητημάτων, καὶ οὐ πρὸ πολλοῦ ἐκδοὺς διὰ τοῦ τύπου τὴν ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς ἱστορίαν αὐτῆς καὶ τῶν ἐπὶ δέκα ἐννέα αἰῶνας ἀκμασάντων μελωδῶν τῆς ἀγίας ἡμῶν Ἐκκλησίας, ὕμνογράφων τε καὶ μουσικῶν, ἐξητήσατο τὴν ἐκκλησιαστικὴν σύστασιν τοῦ ὁμολογουμένως χρησιμωτάτου πονήματος αὐτοῦ. Τὸ ἔργον δὲ τοῦτο κρίνοντες ἄξιον τῆς ἐκκλησιαστικῆς προστάσεως καὶ ὑποστηρίξεως, οὐ μὴν δ' ἀλλὰ καὶ ἐξ ἰδιαζούσης προνοίας ποθοῦντες ἐνθαρρύνειν τοὺς δι' ἀτρύτων ἀγώνων ἐπιδιδομένους εἰς πᾶν ὅ,τι καλὸν καὶ λυσitteλὲς φιλοπόνημα, προφρόνως ἀπεδεξάμεθα, συνοδικῇ διαγνώμῃ, τὴν αἵτησιν τοῦ ἀνευχεθέντος καὶ διὰ τῆς παρούσης πατριαρχικῆς ἡμῶν καὶ συνοδικῆς ἐγκυκλίου ἐπιστολῆς, ἔγνωμεν προτρέψασθαι τὴν αὐτῆς Ἱερότητα, ὅπως ἀφορῶσα εἰς τὸ σπουδαῖον καὶ κοινωφελὲς τοῦ θέματος περὶ οὗ τὸ ἐκκλησιαστικὸν τοῦτο σύγγραμμα πραγματεύεται, φιλοτιμηθῇ εἰς τὴν τούτου ἀπόκτησιν, καὶ ἄλλους τῶν χριστιανῶν παροτρύνῃ εἰς μίμησιν τοῦ παραδείγματος αὐτῆς, πρὸ πάντων δὲ τοὺς ἐπιδιδομένους εἰς τὴν σπουδὴν καὶ μελέτην τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς, δι' ἧς ὕμνησαν τὸν Θεὸν οἱ ἱεροὶ τῆς Ἐκκλησίας πατέρες καὶ ἡς ἡ μετὰ πάσης ἐπιμελείας καὶ σπουδῆς καλλιέργεια δεόν εἶναι ἀπάντων τῶν εὐσεβῶν, καὶ ἰδίᾳ τῶν ἐκ τοῦ εὐαγοῦς κλήρου διηνεκὲς καὶ περισπούδαστον μέλημα. Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις καὶ τὸ ἀπειρον ἔλεος εἴη μεθ' ὑμῶν.

αωϞβ' Μαρτίου ζ'.

† Ὁ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΣ ἐν Χριστῷ ἀγαπητὸς ἀδελφός

† Ὁ Ἡρακλείας ΓΕΡΜΑΝΟΣ ἐν Χριστῷ ἀγαπητὸς ἀδελφός

† Ὁ Νικομηδείας ΦΙΛΟΘΕΟΣ ἐν Χριστῷ ἀγαπητὸς ἀδελφός

- + Ὁ Χαλκηδόνος ΙΩΑΚΕΙΜ ἐν Χριστῷ ἀγαπῆτος ἀδελφός
- + Ὁ Δέρκων ΚΑΛΑΙΝΙΚΟΣ ἐν Χριστῷ ἀγαπῆτος ἀδελφός
- + Ὁ Βεροῖας ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ ἐν Χριστῷ ἀγαπῆτος ἀδελφός
- + Ὁ Δράμας ΓΕΡΜΑΝΟΣ ἐν Χριστῷ ἀγαπῆτος ἀδελφός
- + Ὁ Διδυμοτείχου ΜΕΘΟΔΙΟΣ ἐν Χριστῷ ἀγαπῆτος ἀδελφός
- + Ὁ Σωζουαγαθουπόλεως ΠΑΡΘΕΝΙΟΣ ἐν Χριστῷ ἀγαπῆτος ἀδελφός
- + Ὁ Κορυτσᾶς Φ' ΛΟΘΕΟΣ ἐν Χριστῷ ἀγαπῆτος ἀδελφός
- + Ὁ Βελεγράδων ΔΩΓΟΘΕΟΣ ἐν Χριστῷ ἀγαπῆτος ἀδελφός
- + Ὁ Ἐλασσῶνος ΝΙΚΟΛΗΜΟΣ ἐν Χριστῷ ἀγαπῆτος ἀδελφός.

Ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν ἱεραρχῶν τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου συνέστησαν τὸ ἡμέτερον πόνημα εἰς τὸ ποίμνιον αὐτῶν διὰ καταλλήλων ἐγκυκλίων, ἐξ ὧν δημοσιεύομεν τὰς ἐν τῇ «Νέα Ἐπιθεωρήσει» τύποις ἐκδοθείσας μετὰ τῶν προταχθεισῶν συστάσεων (Ἔτος Β', δρ. 394 καὶ 452, φύλλ. τῆς 14 Ἰανουαρίου καὶ 24 Μαρτίου 1892).

Ἴδου πῶς προελογίσατο ἡ «Νέα Ἐπιθεώρησις» :

Γνωστὸν τυγχάνει τοῖς ἡμετέροις ἀναγνώσταις ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν φιλολογία ἐπλουτίσθη ἀρτίως διὰ συγγράμματος περιουσιάζοντος, ὅπερ μετὰ πολυχρονίους μελέτας καὶ ἐργώδεις ἐρεῦνας συγγράψας ἐξέδωκεν ὁ γνωστὸς μουσικοῖστομοδίφης καὶ φίλος συνεργάτης τῆς «Νέας Ἐπιθεωρήσεως» κ. Γεώργιος Παπαδόπουλος ὑπὸ τὸν τίτλον «Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς, καὶ οἱ ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων ἄχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ἀκμάσαντες ἐπιφανέστεροι μελωδοί, ὑμνογράφοι, μουσικοὶ καὶ μουσικολόγοι». Περὶ τοῦ ὀγκωδεδτάτου τούτου πονήματος, ἡ δημοσιογραφία ἐνταῦθά τε, ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Εὐρώπῃ εὐφήμεως ἔγραψεν, οἱ δὲ πλείστοι τῶν ἱεραρχῶν τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου ἐκτιμῆσαντες τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἔργου, καὶ τὸν ὑπὲρ τῆς ἐπικρατήσεως καὶ διαδόσεως τῆς πνευματικῆς ἡμῶν μουσικῆς ζήλον τοῦ συγγραφέως ἐπιθυμοῦντες νὰ ὑπεκκαύσωσι καὶ δι' ἐγκυκλίων καταλλήλων τὴν ἐκδοσὶν αὐτοῦ ἀνήγγειλαν καὶ τὴν πρόσκτησιν αὐτοῦ συνέστησαν τοῖς ἑαυτῶν πνευματικαῖς τέκνοις πρὸς ὅ,τι μείζονα διάδοσιν τοῦ ἔργου. Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἐκδοθεισῶν ἀρχιερατικῶν ἐγκυκλίων, κατὰ προτίμησιν δημοσιεύομεν ὧδε τέσσαρας, ὧν ἡ ἐκδοσις καὶ ὑπὸ ὑλικὴν ἐποψὴν ὑπεῖχε λίαν ἐνθαρρυντικὴ διὰ τὸν φιλοπρονώτατον συγγραφέα.

† Εὐλαδέστατοι ἱερεῖς καὶ ἐντιμότατοι ἐφοροεπίτροποι τῆς ἐν . . . ὁρθοδόξου Κοινότητος τῆς καθ' ἡμᾶς θεοδώστου Μητροπόλεως, τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητὰ καὶ περιδουδαστα, χάρις εἴη ὑμῖν καὶ εἰρήνη παρὰ Κυρίου. Ὁ ἐν τῇ βασιλευούσῃ γνωστὸς λόγιος καὶ δημοσιογράφος κ. Γεώργιος Παπαδόπουλος, ἐξ ἐνθέου ζήλου πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν μουσικὴν, τὸν προγονικὸν τοῦτον θησαυρὸν, παροριώμενος, κατόπιν λιπαρῆς καὶ ἐπιμεμελημένης ἐπὶ τοῦ μουσικοῦ ζητήματος σπουδῆς, κατήρτισε καὶ τύποις ἐξέδοτο τὸ παγκοίνου ἥδη φήμης ἀπολαύσαν σύγγραμμα αὐτοῦ «Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς κτλ». Τὸ ὑπὸ πᾶσαν ἐποψὴν ἀξιόλογον τοῦτο φιλοπόνημα τοῦ φιλοτίμου καὶ μουδοτραφοῦς συγγραφέως μετὰ τῆς δεούσης ἀκριβολογίας ἐξετάζον καὶ ἀφηγούμενον τὴν ἱστορίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἀπ' αὐτῶν τῶν ἀποστολικῶν χρόνων καὶ τὴν σκέδιν τῆς νεωτέρας πρὸς τὴν ἀρχαίαν, οὐ μὴν δ' ἀλλὰ καὶ τὰς καλλονὰς ἀμφοτέρων ἀποκαλύπτων, ἐφέειλκυσεν ἅμα τῇ ἐμφανίδει αὐτοῦ τὴν προσοχὴν παντὸς τοῦ λογίου καὶ μουσικοῦ κόσμου καὶ αἱ εὐμενέστεραι ἰδίᾳ τε καὶ δημοσίᾳ περὶ αὐτοῦ κρίσεις διευτυπώθησαν καὶ ἐξεφράσθησαν. Τὴν γενικὴν ταύτην ὑπόληψιν τοῦ ἐν λόγῳ συγγράμματος καὶ ἡμεῖς συμμεριζόμενοι καὶ τὴν ἐξ αὐτοῦ ὠφέλειαν τῷ ἐντυγχάνοντι ὑπολογίζοντες, ἐγνωμεν ἀπολύσαι τὴν παροῦσαν ἡμῶν εὐχετικὴν, δι' ἧς θερμῶς αὐτὸ συνιστῶντες ὑμῖν τε καὶ πᾶσι τοῖς ἐν τῇ ὑμετέρᾳ Κοινότητι εὐσεβόφροσι φιλόιστορσι τὴν ἀπόκτησιν αὐτοῦ, συμβουλεύομεν ἵνα σὺν ἄλλοις καὶ ἐκ τῆς γενικῆς ταύτης ἐκτιμήσεως τῶν πολυειδῶν κόπων καὶ μόχθων αὐτοῦ τὸ προσῆκον θάρος ἀρυσόμενος ὁ ἐλλόγιμος συγγραφεὺς συνεχίσῃ τὴν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἡμῶν φιλολογία ἀγαστήν αὐτοῦ ἐνέργειαν διὰ τῆς ἐκδόσεως παρομοίων ζηλωτῶν συγγραφῶν ἐπὶ κοινῇ ὠφελείᾳ. Ἐν τούτοις ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν.

Ἐν Χαλκιδόνι, ρωϞϞϞ. Ἰανουαρίου γ'.

† Ὁ Χαλκιδόνος ΙΩΑΚΕΙΜ

† Ἡμέτεροι ἀρχιερατικοὶ ἐπίτροποι, εὐλαδέστατοι ἱερεῖς, μουσικολογώτατοι ἱεροψάλται, τιμιώτατοι δημογέροντες καὶ πρόκριτοι καὶ οἱ λοιποὶ πάντες εὐλογημένοι Χριστιανοὶ τῆς καθ' ἡμᾶς θεοδώστου ἐπαρχίας, χάρις εἴη ὑμῖν καὶ εἰρήνη παρὰ Θεοῦ, παρ' ἡμῶν δὲ εὐχὴ καὶ εὐλογία.

Γνωστὸν τιθέμεθα πᾶσιν ὑμῖν, ὅτι ὁ ἐλλογιμώτατος μουσικολόγος κ. Γεώργιος Ι. Παπαδόπουλος ὑπ' εὐγενοῦς καὶ θείου ζήλου πρὸς τὴν ἀρχαίαν τῆς μητρὸς ἡμῶν Ἐκκλησίας μουσικὴν ὁρμώμενος καὶ διακαῶς

ἐψήμιενος ἵνα αὕτη διὰ τε τὸ μεγαλοπρεπὲς καὶ τὸ τῆς μελωδίας ἡδὺ καὶ τὸ συγκινητικὸν αὐτῆς, ἐξ ὧν μεταρσιοῖ τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰ ὕψη τοῦ θεοῦ μεγαλεῖον, ἐπικρατήσῃ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἀποβαλλομένων τῶν ὀθνείων καὶ ξένων μελῶν, ἐπὶ δώδεκα ὅλα εἴη εἰς συνεχῆ καὶ ἀδιάλειπτον καὶ ἐπιμελῆ μελέτην πάντων τῶν ἀφορώντων εἰς αὐτὴν ζητημάτων ἐνέκυσσε, καὶ μετὰ τὴν πολύμοχθον, σποινδαιοτάτην καὶ καρποφορωτάτην ταύτην ἐργασίαν ἐφιλοτέχνησε καὶ τύποις ἐσχάτως ἐξέδoto ἐνδιαφέρουσαν καὶ πρωτότυπον καὶ πολλῆς συστάσεως ἀξίαν συγγραφὴν ὑπὸ τὸν τίτλον «Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς», ἐν ᾗ ὁ φιλοπονώτατος καὶ μουσικολογιώτατος συγγραφεὺς, δι' ὕψους λόγου τερπνοῦ ἥμα καὶ σπουδαίου, μετὰ σαφηνείας πολλῆς καὶ ἀκριβείας ἐκτίθησι καὶ λύει τὰ σπουδαιότερα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς ζητήματα, ἀρχόμενος ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Ἱερῶν Ἀποστόλων καὶ καταλήγων εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους. Τὴν ὠφελιμωτάτην ταύτην συγγραφὴν θεομῶς συνιστῶντες πᾶσιν ὑμῖν ὡς ἀναγκαῖοτάτην καὶ τὰ μάλα χρήσιμον τοῖς τε εὐλαβεστάτοις ἱερεῦσι καὶ τοῖς μουσικολογιώτατοις ἱεροψάλταις, οὐ μὴν δ' ἀλλὰ καὶ παντὶ φιλομουσῳ καὶ ἐνδιαφερομένῳ γινώσκειν τὰ κατὰ τὴν πατροπαράδοτον ἡμῶν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν, προτρεπόμεθα πατρικῶς πάντας ὑμᾶς ἵνα προθυμοποιημένοι ἀποκτήσῃτε ταύτην ἐγγραφόμενοι συνδρομῇται ἐν τῷ ἐπὶ τούτῳ ἐγκλειστώως ἀποστελλομένῳ καταλόγῳ καὶ ἐπιστρέφοντες ὑμῖν τοῦτον πρὸς ἀποστολὴν τοῖς ἐγγραφομένοις συνδρομῇταις τῶν ἀντιτύπων, βέδαιοι ὄντες, ὅτι οὐχὶ μάτην, ἀλλ' ἐπὶ μεγίστῃ ὑμῶν αὐτῶν ὠφελείᾳ θέλετε προσενέγκει τὸν ὁδολὸν ὑμῶν.

Καὶ ταῦτα μὲν οὕτω. Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις καὶ τὸ ἄπειρον ἔλεος εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν, σὺν τῇ ἀφ' ἡμῶν εὐχῇ καὶ εὐλογίᾳ.

Ἐν Ἀδριανουπόλει, τῇ 2 φεβρουαρίου 1891.

† Ὁ Ἀδριανουπόλεως ΚΥΡΙΑΛΟΣ ἐν Χριστῷ εὐχέτης.

† Εὐλαβεστάτοι ἱερεῖς, μουσικολογιώτατοι ἱεροψάλται, ἔγκριτοι καὶ λόγιοι καὶ πάντες οἱ εὐλογημένοι χριστιανοὶ κάτοικοι τῆς θεοδώστου ἐπαρχίας ἡμῶν, τέκνα ἐν Κυρίῳ λίαν ἀγαπητὰ, εὐχόμεθα ὑμῖν ἐν Κυρίῳ πατρικῶς. Λίαν χρήσιμον καὶ ἀνεκτίμῳτον ὄντως σύγγραμμα παρέσχεον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἡμῶν ὁ ἐλλογιμώτατος κ. Γεώργιος Ι. Παπαδόπουλος, τὴν ἱστορίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς. Τὸ πρωτότυπον καὶ πρωτοφανὲς τοῦτο εἰς τὸ εἶδος αὐτοῦ σύγγραμμα δικαίως ἐθεωρήθη ὑπὸ τῶν σοφῶν

τοῦ ἡμετέρου ἔθνους ἀνδρῶν ὡς τιμαλφῆς ἀδάμας προστεθεὶς ἐν τῇ πενιχρῇ ἡμῶν ἐκκλησιαστικῇ φιλολογίᾳ. Ἐν τῷ σπουδαίῳ τούτῳ συγγράμματι καταδεικνύει ὁ εὐμαθέστατος αὐτοῦ συγγραφεὺς δι' ἰσχυρῶν ἐπιχειρημάτων καὶ ἀποδείξεων οἷον ἡ παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ εἶναι ἡ θεία ἐκείνη τῶν ἡμετέρων προγόνων μουσικὴ, δι' ἧς ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν ἐπὶ δεκαεννέα ἡδὴ αἰῶνας ἐξυμνεῖ τὴν τρισήλιον θεότητα καὶ τὸν ἀρχηγὸν καὶ θεμελιωτὴν τῆς χριστιανικῆς ἡμῶν πίστεως καὶ πάντας τοὺς ἀριστέας καὶ ἀθλητὰς τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ ὅτι πᾶσα ἄλλη μεταβολὴ ἢ ἀντικατάστασις θεωρεῖται ὡς ἐκκύβευσις τῆς θείας ταύτης τέχνης. Τὸ χρησιμώτατον τοῦτο σύγγραμμα διὰ πάντα ὀρθόδοξον χριστιανὸν, ἰδίως διὰ τοὺς ἱερεῖς, ἱεροψάλτας καὶ λογίους συνιστῶμεν πᾶσιν ὑμῖν ἐνθέρμως καὶ προτρεπόμεθα ὅπως ἕκαστος ὑμῶν προθυμοποιηθῇ νὰ γείνη κάτοχος αὐτοῦ, οὗ ἡ ἀξία ὠρισταὶ εἰς δύο ἀργυροῦς Μετσηντιέδες. Καὶ ταῦτα μὲν ἐξ ἀρχιερατικοῦ καθήκοντος πρὸς ὠφέλειαν τῶν εὐλογημένων ἡμῶν χριστιανῶν, ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις καὶ τὸ ἄπειρον ἔλεος εἶναι μετὰ πάντων ὑμῶν.

Ἐν Διδυμοτείχῃ, τῇ 15 Μαΐου 1891.

† Ὁ Διδυμοτεῖχου ΜΕΘΟΔΙΟΣ

† Εὐλαδέστατοι ἱερεῖς καὶ ὁσιώτατοι ἱερομόναχοι τῆς καθ' ἡμᾶς θεοδώστου ἐπαρχίας Σάμου, τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητὰ, χάρις εἶναι πᾶσιν ὑμῖν, εἰρήνη τε καὶ ἔλεος παρὰ Θεοῦ. Ὁ ἐλλόγιμος κ. Γεώργιος Ι. Παπαδόπουλος, ζήλου πολλοῦ ἐμπεφορημένος ὑπὲρ τῆς πατρῴας εὐσεβείας καὶ τριῶν τῆς ἱερᾶς μουσικῆς τυγχάνων, ἐπελάβετο ἀπὸ μακροῦ χρόνου τῆς συγγραφῆς ἱστορίας τῆς μουσικῆς ταύτης. Χρονίαις δὲ μελέταις καὶ δαπανηραῖς ἐρευναῖς ἐγκατεργήσας, ἤγαγεν εἰς πέρας τὸ ἔργον καὶ ἀρτι τύποις ἐκδεδώκεν ὑπὸ τίτλον «Συμβολῶν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων καὶ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς». Διὰ τοῦ συγγράμματός τούτου, ὅπερ, μοναδικὸν ἄλλως παρ' ἡμῖν εἰς τὸ εἶδος αὐτοῦ, ἐξελέγχει οὐ μόνον δαημοσύνην τῆς ἐν γένει μουσικῆς, μάλιστα δὲ τῆς ἐκκλησιαστικῆς, ἀλλὰ καὶ ἐμβριθῆ καὶ εὐσυνειδητὸν ἐργασίαν περὶ τὰ εἰς αὐτὴν ἀφορῶντα, πολλὰ μὲν δυσδιάκριτα διαλευκαίνονται, πολλὰ δὲ ἄγνωστα τοῖς πολλοῖς γνωρίζονται· ἀγαστὸς ἄρα καὶ ἐπαινετὸς ἐστὶν ὁ συγγραφεὺς ἐφ' οἷς εἰργάσατο, ἄξιον δὲ πάσης συνδρομῆς καὶ τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ παρὰ παντὸς ὀρθοδόξου, ἰδίᾳ δὲ παρὰ τῶν εἰς τὸν ἱερὸν κλῆρον κατελεγμένων. Ὅθεν καὶ συνιστῶμεν τὴν πρόσκλησιν τοῦ ἐν λόγῳ συγγράμματος πᾶσιν ὑμῖν, αὐτοῖς τε ἐγγραφομένοις ὡς συνδρομηταῖς καὶ ἄλλους πρὸς τοῦτο προτρέπουσι, τοῦ βι-

δλίον τιμωμένου δύο ἀργυρῶν Μετζητιέδων. Καὶ ταῦτα μὲν ἐν τοσοῦτῳ· ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις καὶ τὸ ἀπειρον ἔλεος οὖν τῇ ὑπὲρ ὑμῶν εὐχῇ καὶ εὐλογίᾳ εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν.

Ἐκ τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως τῇ 4 Μαρτίῳ 1891.

† Ὁ Σάμου ΓΑΒΡΙΗΛ.

Οὐ μὴν δ' ἀλλὰ τὴν φιλοτιμίαν ἡμῶν διαθρύπτει ὅτι τὸ ἡμέτερον σύγγραμμα καὶ ἐν τῇ λιτότητι αὐτοῦ παρέσχεν ἀφορμὴν ἵνα ἄνδρες ἐπιφανέστατοι ἐν τοῖς γράμμασι καὶ τῇ μουσικῇ, ὥς ὁ πολὺς Ἀλέξανδρος Ρ. Παγκαθῆς (Α'), ὁ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου καθηγητῆς τῆς Θεολογίας Ν. Δαμαλάς (Β'), οἱ ἐν Ἑλλάδι ἔγκριτοι μουσικολόγοι Φωκίων Βάμβας (Γ'), Ἀντωνῖος Πολιτάκης (Δ'), Ἀθανάσιος Σακελλαριάδης (Ε'), Ἀπόστολος Μακράκης (Ζ'), Ἀνδρέας Τσικνόπουλος (Ζ'), Χρῆστος Βλάχος (Η'), ὁ ἐν Σμύρνῃ Γ. Χαμουδόπουλος (Θ'), καὶ ὁ Ἰωάννης Γαλουσάκης (Ι'), οὐ μόνον αὐτὸ ἐπαινέσωσιν, ἀλλ' ἐξενέγκωσι καὶ περὶ τῆς ἡμετέρας μουσικῆς κρίσεις τὰ μάλιστα εὐμενεῖς.

Α'.

Μετὰ πλείστης χαρᾶς εἶδομεν ἀρτίως ἐκδοθὲν ἐν Ἀθήναις μεγάλης ἀξίας σύγγραμμα τὰς «Συμβολὰς εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς» ὑπὸ Γ. Ι. Παπαδοπούλου, τοῦ ἐξόχως πεπαιδευμένου προέδρου τοῦ ἐν Κων)πόλει Μουσικοῦ Συλλόγου «Ὁρφέως».

Τὸ ἔργον τοῦτο ἀποτελούμενον ἐκ 39 φύλλων τυπογραφικῶν, θεωροῦμεν παντὸς ἐπαίνου ἀνώτερον, οὐ μόνον διὰ τὴν καλλιπείαν καὶ εὐθυκρισίαν τοῦ συγγραφέως, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν σπανίαν αὐτοῦ πολυμάθειαν ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενον περὶ οὗ πραγματεύεται. Τὰ ὑπ' αὐτοῦ μνημονεύμενα, ἀναγνωσθέντα καὶ μελετηθέντα, μετὰ τῆς ὑποθέσεως δὲ σχετιζόμενα συγγράμματα, εἴτε Ἑλληνικὰ, εἴτε ξένα, συμποσοῦνται εἰς ἑκατοντάδας πολλὰς, βιβλιοθήκην ὀλόκληρον.

Ἀλλὰ καὶ ἡ ὑπόθεσις, ἥς ὁ κ. Παπαδόπουλος ἐπελήφθη ἐστὶν ὁμολογουμένως ἀξία τῆς ἐπιμελείας, μεθ' ἧς ἐνέκυψεν εἰς αὐτήν. Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν Μουσικὴ ἀποτελοῦσα τὸ πλὴν τῶν ἱερῶν μυστηρίων πρῶτον μέρους τῶν θρησκευτικῶν ἡμῶν τελετῶν, καὶ ὑπὸ τῶν προγόνων

ἡμῶν κληροδοτηθεῖσα μᾶς ἐπιβάλλει καὶ ἔθνικῶς καὶ θρησκευτικῶς τὸ καθῆκον τῆς σπουδῆς καὶ καλλιέργειας αὐτῆς.

Εἰδὼν ὅμως, ἡ μᾶλλον ἀνεφάνισαν ἐπ' ἐσχάτων καὶ τινες, οὐχὶ ξένοι, ἀλλ' ἐκ τῶν ἡμετέρων, οἱ εἰς ταῦτα μὴ πληρέστερα συμφωνοῦντες καὶ τὴν νῦν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡμῶν ἐν χρήσει οὖσαν μουσικὴν, ἣν καὶ ὡς ἔρρινον μυκ.ορίζουσιν, οἱ μὲν ὡς ξένην καὶ ἐξ Ἀσίας εἰσδύσαν, οἱ δὲ ὡς διαφθαρθεῖσαν ὑπὸ ξένην ἐπιτροπὴν, θέλουσι νὰ καταργήσωσιν, ἡ καὶ νὰ μεταρρυθμίσωσιν αὐτήν.

Εἰς τοὺς ταῦτα πιστεύοντας, ἡ ἀσυστητὴ ἐπαναλαμβάνοντας, διότι παρ' ἄλλων τ' ἀκούουσι, θριαμβευτικὴ ἀπάντησις ἐξεδόθη τὸ βιβλίον τοῦ κ. Παπαδοπούλου. Κατὰ τρόπον νομίζομεν ἀμειβομένην μὴ ἐπιδεχόμενον, διὰ μαρτυριῶν σπουδαιοτάτων ἀποδεικνύει ὅτι ἡ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία ὡς οὐδὲ τὴν γλῶσσαν, οὐδὲ τὰς ἱεροτελεστίας, οὕτως οὐδὲ τὴν μουσικὴν παρεδέχθη τῆς ἐχθρᾶς αὐτῇ Ἰουδαϊκῆς· οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν νέαν λατρείαν ἀβιέρωσαν τοὺς ναοὺς τῶν ἀρχαίων αὐτῶν ναῶν, ὡς τὸν Παρθενῶνα εἰς τὴν τῆς Ἀειπαρθένου, τὸ Θησεῖον εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον κτλ. καὶ οὐ μόνον εἰς τὴν μέχρι ἐκείνου γλῶσσαν τῶν ὑμνωδιῶν ἐξηκολούθησιν τοὺς νέους ψαλμοὺς αὐτῶν γράφοντες, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς μετρικὰς ἐκείνων συνθέσεις ἐνέμειναν τὰς ἐξ ἀνίσων καὶ αὐθαιρέτως συνδυαζομένων ποδῶν συγκειμένας, καὶ προσέτι πλείστας διετήρησαν τῶν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ μουσικῇ ἐν χρήσει ἐκφράσεων. Ἐπὶ πᾶσι δὲ καὶ πρὸ πάντων καταδεικνύει ὁ συγγραφεὺς ὅτι τὸ ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ μουσικῇ, οἷα μέχρι τοῦδε διατηρεῖται, παρὰδεδογμένον τονικὸν σύστημα ἐστὶν αὐτὸ ἐκεῖνο, ἐφ' οὗ καὶ ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ, καθ' ὅσον ὑφίστανται περὶ αὐτῆς μαρτυρίαι καὶ ἀποδείξεις, κατὰ τὰ κυριώτερα ἐστηρίζετο· οὐδὲ μετεβλήθη δὲ παντάπασι διὰ τῶν αἰώνων, καὶ αἱ μόναι ἐνίοτε ἐπαγόμεναι μεταρρυθμίσεις, ἀπέβλεπον οὐδὲν ἄλλο, ἢ τὴν παρασημαντικὴν κατὰ μεθόδους ἀπλουστεράς καὶ εὐχρηστοτέρας. Καὶ ἐν Ρωσσίᾳ δὲ, καθὰ ἀφηγγεῖται, μετὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰσῆχθη καὶ ἡ ἐκ Βυζαντίου μουσικὴ, καὶ ἔμεινεν ἐκεῖ ἀναλλοίωτος μέχρι οὗ εἰς αὐτὴν ἀντικατεστήθη ἡ τοῦ Ἰταλοῦ Χερουδίνου.

Προφανέστερα δ' ἀποδεικνύει ὅτι ἡ μουσικὴ, ἣν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡμῶν διαρκῶς καὶ πάντοτε ἀπλῶς φωνητικὴ, ἀνευ τῶν ὀργάνων ἃ εἶχε παρὰ τοῖς Ἑβραίοις καὶ ἔχει παρὰ τοῖς καθολικοῖς καὶ προσέτι μονόφωνος ὡς βεβαίως ἦν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις χοροῖς, οὓς διεδέχθη· διότι ἂν εἶχεν ἄλλως ἐν ἐκείνοις ἀδύνατον θὰ ἦν τοσοῦτον σπουδαίου συμπτώματος οὐδ' ἴχνος μνείας νὰ ὑπάρχῃ παρ' οὐδενὶ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων οὐδὲ ν' ἀναφέρηται πού ποτὲ χορευτῆς ὀξύφωνος πρὸς ἀντίθεσιν βαρυφώνου.

Διΐσχυρίζεται ἐπομένως ὅτι ἡ ὑπὸ τινων νεωστὶ ἐπιδιωχθεῖσα εἰσαγωγή τῆς τετραφωνίας εἰς τὴν ἡμετέραν Ἑκκλησίαν θὰ ἦτο οὐ μόνον ἀσεδῆς νεωτερισμὸς, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀπειρίας τεχνικῆ ἀδυνέπεια προσκρούουσα εἰς τὰς βάσεις καὶ τὸ σύστημα τῆς γυνδίας Ἑκκλησιαστικῆς μουσικῆς, μὴ συμβιβαζόμενον πρὸς τὸ τῆς Εὐρωπαϊκῆς, τὰς τῆς ἐν αὐτῇ παραδεδεγμένας τετραφωνίας.

Καὶ τὸ ἔρρινον ἐπομένως τὸ εἰς τὴν ἡμετέραν ψαλμωδίαν ὑπὸ τῶν ἐνασμενιζομένων εἰς τῆς Εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς τοὺς λαρυγγισμοὺς προσαπίσμενον, ἐστὶ κυρίως προῖόν καὶ ἀποτελέσμα καὶ αὐτὸ τῆς μονοφωνίας, ἐν ἣ, ἵνα πολλοὶ ὁμοῦ ἐν τοῖς Βυζαντινοῖς αὐτοκρατορικοῖς ναοῖς πηλλάκις 150 καὶ πλείονες καθ' ἓνα τόνον ψάλλωσιν, ἀνάγκη ἦν ν' ἀναδιδάξωσι καὶ οἱ φύσει βαρυφωνότεροι τὴν φωνὴν τῶν εἰς τὸ ἴσον τῶν ὀξυφωνότερων, καὶ νὰ ἐκπέμπωσι τὴν νῦν λεγομένην φωνὴν τῆς κερφαλλῆς.

Ἐπ' ἀρχοῦσι βεβαίως καὶ οἱ ἀνευ οὐδενὸς ἐπιστημονικοῦ διΐσχυρισμοῦ καὶ μόνον ἰσως διότι ἤσκησαν τὴν ἀκοὴν τῶν εἰς τὸ θέατρον μᾶλλον, ἢ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, οἵτινες διΐσχυρίζονται ὅτι δυσάρεστοι εἰσὶν αὐτοῖς αἱ ἐκκλησιαστικαὶ μελωδίαί, καὶ ἐπιθυμοῦσιν αὐτῶν τὴν μεταρρύθμισιν εἰς τετραφωνίας, ἢ ἰσως καὶ εἰς μελωδίας μελοδραματικὰς· τούτοις μένει τὸ θέατρον πάντοτε διαθέσιμον, δύναται δὲ περὶ αὐτῶν νὰ γείνη λόγος προκειμένου περὶ ἀντικειμένων ὁρησκευτικῶν. Τίς οἶδεν ἂν τινὲς διὰ τὸν ἱερέα κομψότερον καὶ μᾶλλον φιλόκαλον δὲν εὐρίσκωσι τὸ φράκον τοῦ ράβδου· ὁ κ. Παπαδόπουλος, ὅστις οὐδὲν ἀγνοεῖ τῶν τὸ θέμα αὐτοῦ ἀφορώντων παρατίθηναι ἐν ἄλλοις καὶ τὰς ἀλλεπαλλήλους διαταγὰς τῆς Ἑλληνικῆς Ἱερῆς Συνόδου κατὰ τῶν οἰωνδῆποτε νεωτερισμῶν, οὓς τινες αὐθαιρέτως πειρῶνται νὰ εἰσαγάγωσι· διότι ἡ Ἑκκλησιαστικὴ ἀρχὴ δὲν ἀγνοεῖ ὅτι τὸ πρῶτον βῆμα ἐστὶ τὸ μάλιστα κινδυνῶδες, αὐτὸ συγκατασύρον καὶ τὰ λοιπὰ εἰς τὸν κρημνὸν τῆς ἀνατροπῆς. Ὡστε οἱ τὴν μουσικὴν ἀξιοῦντες κατὰ τὸ αὐτοῖς δοκοῦν νὰ μεταρρυθμίσωσιν οἱ τοὺς ἀνέκαθεν ἀπὸ τῶν κλαδικῶν χρόνων ὑφίσταμένους δύο ἡμιχόρους τὸν δεξιὸν καὶ τὸν ἀριστερὸν καὶ ἓνα θέλοντες νὰ ἐνώσωσι καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως αὐτῶν ἐκατέρωθεν τοῦ Ἱεροῦ εἰς τὸν γυναικωνίτην ὡς ἐν ταῖς ἀλλοθρήσκεις Ἑκκλησίαις ν' ἀναδιδάσωσιν, οὐ μόνον προσκρούουσιν εἰς τ' ἀνέκαθεν καθιερωμένα ἔθιμα τῆς Ἑκκλησίας, ἀλλὰ καταπατοῦσι καὶ τὰς ἀποφάσεις τῆς μόνης δικαιουμένης νὰ διατάττῃ ἐπὶ τῶν ἀντικειμένων τούτων Ἑκκλησιαστικῆς ἀρχῆς.

Ἄλλ' ἐπὶ τῶν πλείστων περιπετειῶν δι' ὧν τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος διήλθεν, ὅσον ἐκ τε καθήκοντος καὶ ἐξ εὐλαδείας συντηρητικῆ καὶ ἂν ἦν

ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ, ἀδύνατον δὲν φαίνεται, οὐδ' ἀπίθανον θεωρεῖ αὐτὸς ὁ κ. Παπαδόπουλος, ὅτι, ἡ μουσικὴ αὐτῆς ὑπέστη ἐνιαχοῦ καὶ ἐνίοτε διαθροάς τινας προσελθούσας ἐξ ἀμελείας, ἢ ἐκ τῆς ἐπιτροπῆς ξένων λαῶν, μεθ' ὧν ὁ Ἑλληνικὸς εἶχεν ἔλθει ἐπὶ μακρὸν εἰς συνάφειαν· ἀλλὰ τοῦ κακοῦ τούτου ἂν τῷ ὄντι ὑψίσταται. ἡ θεραπεία δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐξαρθῇ ἀπὸ τοῦ πρώτου τυχόντος τοῦ οὐδ' ἐκ τῆς θέσεως, οὐδ' ἐκ τῆς ἐμπειρίας του εἰς τοῦτο δικαιουμένου, ἀλλ' ἐκ τῶν μέτρων δ, ὡς πάλιν καταδεικνύει ὁ συγγραφεὺς, ἔλαβε πρὸ πολλοῦ ἡδὴ καὶ διέταξεν ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς ἰδρύσεως σπουδαίας σχολῆς πρὸς μόρφωσιν ἱεροψαλτῶν καὶ πρὸς ἐξερευνήσιν καὶ διόρθωσιν πάσης τυχόν παρεκτροπῆς τῆς μουσικῆς ἐκ τῆς ἀρχαίας αὐτῆς γνησιότητος, καὶ ταῦτα ἐν γνῶσει καὶ συνεννοήσει πάντοτε τῆς Μεγάλῃς Ἐκκλησίας, ἥτις ἐπίσης εὐσεβεῖς καὶ ἐθνωφελεστάτας περὶ τῶν ἀντικειμένων τούτων καταβάλλει προσπάθειας.

Εἰς τὰς τοιαύτας ἐνεργείας, εἴτε ἐνταῦθα εἴτε ἐν Κωνσταντοπόλει, διότι εἰς ἀμφότερα τὰ κέντρα εἶδιν ἀναπόφευκτοι, οὐδεὶς δύναται ν' ἀναδειχθῇ συντελεστικώτερος τοῦ συγγραφέως τοῦ βιβλίου τούτου, ὃ θέλει γείνει κλασικὸν εἰς τὸ εἶδος του.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 1 Δεκεμβρίου 1890.

(Ἐκ τῆς ἐν Ἀθήναις ἐφημερίδος ἡ Ἑθνικὴ).

A. P. Ραγκαβῆς.

B'.

Ἡ «Ἀκρόπολις» Ἀθηναίων ἐν τῷ φύλλῳ τῆς 4 Δεκεμβρίου 1890 ἔγραψε περὶ τοῦ ἡμετέρου πονήματος τάδε :

Ὁ καθηγητὴς κ. Ν. Δαμαλᾶς ἐν ἐπιστολῇ του πρὸς ἡμᾶς ἐπαινεῖ καὶ ἐξαίρει μεγάλως τὸ ἐσχάτως ἐκδοθὲν πράγματι ἀξιολογώτατον δοκίμιον Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς ὑπὸ τοῦ κυρίου Γεωργίου Ι. Παπαδοπούλου, προέδρου τοῦ ἐν Κωνσταντοπόλει μουσικοῦ συλλόγου «Ὁρφῆως».

Ὁ κ. Δαμαλᾶς πολὺ ὀρθῶς καὶ εὐφυῶς παρατηρεῖ — καὶ ἡ κεντρικὴ αὐτῇ ιδέα τοῦ κ. Δαμαλᾶ εἶναι ἀξία βαθυτάτης μελέτης — ὅτι «ἡ μουσικὴ ἢ ἑλληνικὴ, καίπερ ἀναμιχθεῖσα, ὡς καὶ ἡ γλῶσσα, καὶ παραλαβοῦσα καὶ ξενικά τινα στοιχεῖα, φέροι οὐχ ἥττον ἐν μεγάλῳ καὶ ἐν συνόλῳ ἀκέραιον τὸν χαρακτῆρα τῆς ἐθνικῆς μουσικῆς, ἥτις εἰς μέγιστον ἀχθεῖσα τελειότητος βαθμὸν ὡς πᾶσαι αἱ τέχναι καὶ ἐπιστῆμαι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, κατέλαβε μετὰ τῶν κατακτάσεων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου τὴν τότε οἰκουμένην καὶ εἰσῆχθη καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Παλαιστίνην, ὡς καὶ τὴν ρωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν μετὰ ταῦτα. Διὰ τοῦτο νῦν ἀνομολογοῦσι πάντες

οὐ περὶ τὴν μουσικὴν ἐντρίβεις εὐρωπαῖοι τὴν ἐπιρροὴν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μουσικῆς πολὺ πρὸ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς ἰουδαϊκῆς μουσικῆς τοῦ ναοῦ (παράβαλε τὴν Λειτουργικὴν τοῦ Thalhofer 1887 Freiburg ἐν σελ. 538 τοῦ δ' μέρους τοῦ Α' τόμου). κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ συγγραφεὰ οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἑλληνικὴ μουσικὴ ἔσχε καὶ ἐν τῇ μετὰ τὴν ἀποστολικὴν ἐποχῇ ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς χριστιανικῆς.

Γ'.

Ἐκ τῶν ἐν Ἀθήναις τυπογραφικῶν καταστημάτων τῶν κκ. Κουδουλίου καὶ Ἀθανασιάδου, ἐξεδόθη ἑναγχος σύγγραμμα περισπούδαστον καὶ μεγάλης ἱστορικῆς ἀξίας ὑπὸ τὸν τίτλον «Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς» ἡ τ' ἀληθὲς εἰπεῖν, ἡ μόνη καὶ ἀληθὲς ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλ. μουσικῆς, συγγραφεὶς ὑπὸ τοῦ εὐρυσταθοῦς κ. Γεωργίου Ι. Παπαδοπούλου, δημοσιογράφου καὶ προέδρου τοῦ ἐν Κων]πόλει μουσικοῦ συλλόγου «Ὁρφέως».

Τὸ πρωτότυπον καὶ σπουδαῖον τοῦτο ἔργον τὸ ἐκ σελ. 592 ἀποτελούμενον, ὅπερ ἀπὸ πολλοῦ χρόνου πολλὰ καμῶν ἐξεπόνθη καὶ διὰ κόπων καὶ θυσιῶν ἀφειδῶν ἐπιτυχῶς διεπέρανεν ὁ πολυτίτωρ καὶ φερέπονος συγγραφεὺς, πρῶτην ἰδὼν φορὰν ἀνατέλλον ἐν τῇ ἱστορικοφιλολογικῇ κόσμῳ, ἀρκούντως θὰ διαλευκάνῃ τὸ περὶ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς πολύκροτον ζήτημα, ὅπερ ἀπὸ πολλοῦ σύμπαντα τὸν φιλολογικὸν καὶ μουσικὸν κόσμον ἀπασχόλησε ἡ δ' ἔτι καὶ ἀπασχολεῖ διὰ τῆς πρωτοτύπου ταύτης συγγραφῆς, δι' ἧς ὁ ἔγκριτος ἱστορικὸς ὑπερηκόντησε καὶ ὑπερῆξε πάντας τοὺς πρὸ αὐτοῦ περὶ μουσικῆς πραγματευθέντας, καὶ ἐν ᾗ, ἡλίου φαινότερον, τὸ ἀγχίνουν, ἡ κριτικὴ ἡ ὀξύνοος, τὸ τῆς κρίσεως ἀσφαλὲς, ἔτι δὲ καὶ τὸ πολὺ τῶν γνώσεων τοῦ συγγραφέως καταδείκνυται, ὁ χαλκέντερος οὗτος ἱστορικὸς εἰς τοὺς ἀρχαιότερους ἀνατρέχων χρόνους, ἐναργέστατα ἐκ πηγῶν αὐθεντικῶν ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ἡμετέρα ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ δὲν εἶναι ἡ τῶν Ἀράβων καὶ Τούρκων ὡς τινες ἀκρίτως καὶ ἀπερισκέπτως εἶπον, ἀλλ' ἡ ἀρχαία ἐκεῖνη ἑλληνικὴ, τοῦθ' ὅπερ μετὰ σθένους πραγματεύεται, πείθων πάντα λογικὸν καὶ ἐχέφρονα, καὶ μὴ ἐκουσίως τυφλώττοντα, ἀγχει δὲ καὶ πάντας τοὺς ὑπεναντίους, καὶ διὰ τοὺς τὰ πάτρια ἀρνησάμενους σημερινούς Φραγκομανεῖς καὶ Ἐκφραγκισμένους Γραικύλους, οἵτινες εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ συρμοῦ καὶ τὰς φιλοκαίτους τάσεις ἐνδίδοντες, ἐτόλμησαν οὐ μόνον νὰ δυσφημίσωσι τὴν πάτριον ἱερὰν μουσικὴν, λειτουργικὴν καὶ βαρβαρόφωνον αὐτὴν ἀποκαλοῦντες, ἀλλὰ καὶ νὰ εἰσαγά-

γῶσιν, ὥς μὴ ὤφειλεν, ἐν τισὶν ἱεροῖς ναοῖς, τὴν φραγκοθεατρικὴν μουσικὴν ἵτοι τὴν ἀσεμνον καὶ βέβηλον τῶν ζυθοπωλείων καὶ τριόδων καντάδα.

Τὸ ἐν λόγῳ περισπούδαστον σύγγραμμα μονονουχὶ φωνὴν ἀφιέν, οὐδόλως χρήζει τῶν ἡμετέρων ἐπαίνων καὶ ἐγκωμίων, εἶναι δὲ βέλους ἐχευκὲς καὶ φύμωτρον, ἅμα δὲ καὶ ὁρμος βαρύσταθμος καὶ τρανόφθογγον τ,όπαιον, ὅπερ ὁ χαρτεὺς καὶ γλαφυρὸς καὶ σθεναρὸς κάλαμος, ἔτι δὲ καὶ ὁ πολὺς καὶ γόνιμος καὶ φερέπνοος νοῦς τοῦ πολυμαθοῦς Γεωργίου Ι. Παπαδοπούλου ἐστῆσε κατὰ τῶν φραγκολεδαντίνων, τῶν ἐχθρῶν τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, λέγομεν δὲ τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, διότι θρησκεία καὶ γλῶσσα, ἐξ ὧν ἀχώριστος καὶ ἡ μουσικὴ, εἶναι τὰ μόνα συστατικά τὰ αποτελοῦντα οἰονδῆποτε ἔθνος, τούτων δὲ ἀπολεσθέντων καὶ σύμπαν τὸ ἔθνος ἐκεῖνο ἀθρόον συναπόλλυται.

Ἡ ἡμετέρα ἐθνικὴ Ἑκκλησιαστικὴ μουσικὴ, ὑπὸ τῶν προγόνων ἡμῶν κληροδοτηθεῖσα, γραφομένη δὲ καὶ κατ' ἐννοίαν ὥς δεῖ, καὶ μετὰ δοδαροῦ ἅμα δὲ καὶ μεγαλοπρεποῦς ὕφους ἀπαγγελλομένη, εἶναι ἀπαράμιλλος, ἀπόρροια δὲ καὶ συνέχεια τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς, διότι οἱ Χριστιανοὶ τῶν πρώτων αἰώνων τὸ πλεῖστον Ἕλληνες, καὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν λαλοῦντες, ἐποιοῦν καὶ ἐψάλλον ᾄσματα ἀναντιρρήτως ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς μουσικῆς, καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῇ τῆς Τουρκικῆς, Ἀραβικῆς, Περσικῆς καὶ τετραφώνου μουσικῆς, ὅλως ἀγνώστων τότε αὐτῶν. Ὁ Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης καὶ ἄλλοι σύγχρονοι αὐτῷ, διὰ τῆς πατρίου μουσικῆς, δι' ἧς ὕμνουν τὸν Ἀγνώστου Θεοῦ, διὰ τῆς ἰδίᾳς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς μουσικῆς ἐψάλλον ὕμνους καὶ εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, μόνον τὸ τῆς ὕμνωδιᾳς ἀντικείμενον ἦν διάφορον, ἀλλὰ καὶ οἱ κατοικοῦντες ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Ἀλεξανδρείᾳ πολυάριθμοι Ἑβραῖοι, εἶχον ἤδη ἀπὸ τοῦ Β' π. Χ. αἰῶνος τελείως ἐξελληνισθῆ λαλοῦντες καὶ γράφοντες τὴν ἑλληνικὴν, καὶ διότι κατίσχυσαν ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ μουσικὴ, διὰ τοῦτο ἡ ἐνόργανος ἑβραϊκὴ μουσικὴ οὐδόλως ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς ἡμετέρας μουσικῆς. Ἐρωτῶμεν τοὺς τετραφωνιστὰς κανταδόρους καὶ λοιποὺς φραγκομανεῖς καὶ φραγκολεδαντίνους, ποῦ ἦτο τότε ἡ τετράφωνος καὶ ἡ Τουρκικὴ καὶ Ἀραβικὴ μουσικὴ, αἵτινες εἶναι κατὰ πολὺ μεταγενέστεραι καὶ δὴ ἡ τετράφωνος; εἰπάτωσαν εἰ ἐστὶν αὐτοῖς δύναμις, προσελθέτωσαν καὶ ἀγαγέτωσαν τοὺς ἑαυτῶν μάρτυρας, ἀλλ' οὐ δυνήσονται, «οὐδ' εἰ δέκα αὐτοῖς γλῶσσαι, δέκα δὲ στόματα εἶεν, φωνὴ δ' ἀρρηκτος, χάλκεον δ' αὐτοῖς ἥτορ ἐνεῖη» ἵνα κατὰ τὸν ποιητὴν εἰπω.

Παρακτὸς τῶν ἄλλων κατηγοριῶν, τὰς ὁποίας οἱ ἀντίπαλοι ἡμῶν προσάπτουσιν εἰς τὴν ἡμετέραν ἱερὰν μουσικὴν πρὸς δικαιολογίαν των λέγουσι καὶ τοῦτο, ὅτι ἡ ἡμετέρα Ἑκκλησιαστικὴ μουσικὴ δὲν τέρπει

τὰ ὧτα πολλῶν, ἀλλ' ἐὰν δὲν τέρπη, τὸ λάθος δὲν εἶναι ἰδικόν της, καὶ ἐπομένως δὲν πρέπει νὰ βαρύνῃ τὴν μουσικὴν, ἀλλὰ τοὺς ἀμαθεῖς ἐκείνους μουσικοὺς, οἵτινες ὀνόματι μόνον τυγχάνουσι τοιοῦτοι, καὶ ἡ ἡμετέρα γλῶσσα εἶναι ἡ πασῶν ὠραιότερα καὶ πλησιωτέρα, ἀλλὰ διότι πολλοὶ εἶδιν οἱ ἀμαθεῖς οἱ ἀγνοοῦντες αὐτήν, διὰ τοῦτο πταίει ἡ γλῶσσα; Τίς εὖ ἤθρονῶν δύναται νὰ ἀποφανθῇ οὕτω; Τίς λοιπὸν πταίει, ἡ μουσικὴ, ἡ ἡμεῖς; αὐτὰ τὰ πράγματα μονονοιχί φωνὴν ἀφέντια καταδικάζουσιν ἡμᾶς, διότι ἐξ ἀσυγγνώστου ἀδανυσσύνης τῶν πολλῶν, καὶ ὅτ τῶν ἐπιτετραμμένων τὴν μόρῳσιν τῶν ἱερέων καὶ ἱεροψαλτῶν εἶναι σήμερον παρηγκωνισμένη καὶ ἀπροστάτευτος ἡ ἡμετέρα μουσικὴ, εἰς τοῦτο δὲ μεγάλως συνετέλεσε καὶ ὁ ἐκ τῆς Δύσεως λάθρος εἰσρεύσας χεῖμαρρος τοῦ ψευδοπολιτισμοῦ, ὅστις συγκατέσχευε καὶ ὅλον ἐν συμπαράσῳρει πᾶν ὅ,τι εὐρίσκει παρ' ἡμῖν λείψανον πατροπαράδοτου πνευματικῆς κληρονομίας, καὶ διὰ τοῦτο καὶ παρὰ ἀρχόντων καὶ παρὰ ἀρχομένων, καὶ παρὰ κληρικῶν καὶ παρὰ λαϊκῶν, καὶ παρὰ ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν ἐκθύμως ἡ φραγκομουσικὴ προστατεύεται, ἡ δὲ ἡμετέρα, οὐ μόνον μένει ὁλως ἀπροστάτευτος, ἀλλὰ καὶ παντοιοτρόπως καταδιώκεται καὶ περιφρονεῖται, κετεφρονήθη δὲ καὶ πιρηνγκωνίσθη ὡς ῥάκος πενιχρὸν καὶ δουλοπρεπές, καὶ ἐὰν τις θελήσῃ νὰ συνηγορήσῃ ὑπὲρ αὐτῆς, ἢ νὰ τηρήσῃ τι ἐκ τῶν ἑλληνικῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων θὰ δυσῆνιμισθῇ παρὰ τῶν ἐκφραγκισθέντων Γραικύλων ὡς ἄνθρωπος τοῦ μεσαιῶνος, καὶ ἐπομένως ἀπολίτευτος, ἀπαιδευτος καὶ ἀγροῖκος, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἀκριτοῦ ὑπὸ τοῦ ἐν λόγῳ διαπρεποῦς μουσικολόγου κ. Γ. Παπικοδοπούλου ἐκδοθέντος πολυτίμου συγγράμματος, ὅπερ ζῶσα ἐστὶ βιβλιοθήκη καὶ μουσεῖον ἀγαθῶν, πάντα τὰ ἀνεμῶλια τῶν ἐναντίων ἐπιχειρήματα ἀρδην ἀνατρέπονται, τὸ δὲ καλλίκομον τῆς μουσικῆς δένδρον θὰ ἀναβλαστῇ καὶ αὐθις καρποφόρον, καὶ χαρὰς ἀμυθῆτου θὰ πληρώσῃ πάντας τοὺς ἐραστὰς τῆς ἡμετέρας μουσικῆς, αἰσχύνῃς δὲ τοὺς ἀμαθεῖς καὶ ἀναιδεῖς αὐτῆς κατηγόρους.

Ἡ λεγομένη Τετράφωνος, οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν, ὡς εἶδομεν, πρὸς τὴν ἡμετέραν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν, καὶ εἶναι ἀνάγκη, ἵνα παύσῃ ἐπὶ τέλους ἡ ἀγρυτεία αὕτη, καὶ ἡ εἰς βάρος τοῦ Ἑλληνισμοῦ παιζομένη οἰκτρὰ κωμῳδία, ἥτις πιθανὸν νὰ εὐχαριστῇ μόνον τὰ ἄμουςα ὧτα τῶν ὀλίγων ἐκκλησιαζομένων, ἀλλὰ θῶες τε καὶ αἰλούροι καὶ κύνες καὶ γαλαῖ, αἵτινες τυχὸν ἠθελον ἀκούσει τὴν τοιαύτην ὁμομίαν, ἀμέσως ἠθελον τραπῇ εἰς φυγὴν, καὶ φοδερὰ ἀπελπισία θὰ καταλάμβανεν αὐτοὺς, κατὰ τὴν εὐφυῆ ῥῆσιν διασήμου Γάλλου εὐτυχῶσαντος νὰ ἀκούσῃ ποτὲ τοιαύτην τετράφωνον ἐν Ἀγίᾳ Εἰρήνῃ καὶ Ἀγίᾳ Γε-

ωργίῳ· ἀκουσάτωσαν οἱ τετραφωνικοὶ τὴν φωνὴν διασήμευ Γάλλου καὶ αἰσχυνθήτωσαν.

Παυσάσθω τοίνυν ἡ φραγκομανία καὶ ἡ ξενομανία, καθ' ἧς δικαίως ὁ διαπρεπὴς τῆς ἱστορίας διηγήτωρ κ. Γ. Ι. Παπαδόπουλος λάδρος ἐπιτίθεται, παυσάσθω, λέγομεν, ἡ ἐθνοκτόνος αὕτη φαγέδαινα, ἡ δίκην σάρακος καταδιδρώσκουσα ἡμᾶς, παυσάσθω ὁ πιθηκισμὸς καὶ ἡ ἀπομίμησις τῶν ἀλλοτριῶν ἠθῶν καὶ ἔξεων, τῶν ἀλλοτριῶν γλωσσῶν, τῆς ἀλλοτρίας μουσικῆς, ἀλλοτρίου ἐνὶ λόγῳ βίου, ἐμμενῶμεν σταθερῶς εἰς τὰ πάτρια, καθὼς καὶ οἱ Φράγκοι ἐμμένουσιν εἰς τὰ ἑαυτῶν. Τί λοιπὸν ποιητέον πρὸς ἀπόκτινσιν καλῶν μουσικῶν ; Ἴδου διὰ βραχέων λέγομεν. Πᾶς γνήσιος Ἕλλην ὀφείλει ἐκθύμως ὑπὲρ τῶν πατρῶν νὰ ἀγωνίζεται, καὶ ἐνδελεχῶς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑαυτοῦ ἔθνους νὰ μελετᾷ, ἀλλ' ὅπως μὴ ἐκλείψῃ ὁ προγονικὸς οὗτος ἡμῶν θησαυρὸς, καὶ τὸ ἱερὸν τοῦτο κειμήλιον, ἡ πάτριος λέγω μουσικὴ, δέον νὰ ληθῇ συντονὸς πρόνοια καὶ μέριμνα ὑπὸ τε τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς Ἐκκλησίας. Τείνατε ὅθεν ἀρωγὸν χεῖρα οἱ δυνάμενοι, ἰδρύσατε σχολὰς μουσικὰς, καλέσατε παιῖδας καλλιψόνους, καὶ διδασκάλους δυναμένους καὶ ἐτέρους διδάξαι, καθὼς ἐπραξεν ὁ ἐν Κων)πόλει μουσικὸς σύλλογος «Ὁρφεύς» οὗ πρόεδρος ἐπαξίως προΐσταται ὁ χαλκέντερος κ. Γ. Ι. Παπαδόπουλος, ὁ καὶ συγγραφεὺς τοῦ πρωτοτύπου καὶ περισπουδάστου συγγράμματος, τῆς «Ἱστορίας τῆς παρ' ἡμῖν Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς», ἧς τὴν βιβλιογραφίαν, ἥδη ἡμεῖς οἱ ἀσθενεῖς μόλις νὰ σκιαγραφῆσωμεν δυνάμεθα, δαπανήσατέ τέλος πάντων καὶ ὑπὲρ τῆς πατρῴου ἱερᾶς μουσικῆς τὸ χιλιοστημόριον τῶν ὁσων ὑπὲρ τῶν πεφλημένων ὑμῖν θεάτρων καὶ λοιπῶν δαπανᾶτε, καὶ τότε ὤψεσθε οὐ μόνον ἵν' ὑμεῖς ποθεῖτε βελτίωσιν τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, καὶ νέους ἱεροψάλτας τὴν ἀκοὴν ἡμῶν κατατέρποντας καὶ καθιδύνοντας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν ἠττημένους καὶ τὴν ἥτταν αὐτῶν ὁμολογοῦντας.

Πρὶν ἢ δώσωμεν πέρας εἰς τὴν βραχεῖαν ταύτην βιβλιοκρισίαν, ἐπάναγκες ἡγούμεθα, ἵνα προσθέσωμεν καὶ τοὺς ἀξιοσημειώτους λόγους τοῦ κ. Γ. Ι. Παπαδοπούλου. Ἴδου τι λέγει ὁ ἀληθὴς οὗτος καὶ γνήσιος Ἕλλην, καὶ ζηλωτὴς τῶν πατρῶν εἶπερ τις καὶ ἄλλος· «Πρὸς τί ὁ τοσοῦτος πάταγος κατὰ τοῦ Φαλμεράγερ, τοῦ ἰσχυρισθέντος ὅτι ἐξέλιπεν ὅλως ἡ ἡμετέρα φυλὴ, καὶ ὅτι οἱ νῦν κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος οὐκ εἰσὶν οἱ ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἀλλὰ πανσπερμία διαφόρων σλαβικῶν καὶ ἀλβανικῶν φύλων, ἀφοῦ τὰ μέγα δι' ὧν δυνάμεθα εὐγλωττως ν' ἀνασκευάσωμεν τὰ σοφίσματα τοῦ Εὐρωπαίου μετέλληρος, ἵτοι τὴν γλῶσσαν, τὴν μουσικὴν, τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα, ἡμεῖς αὐτοὶ λακπατοῦμεν αὐτὰ καὶ περιφρονοῦμεν ;

Ἐχοντες· λέγει, ἀρίστην πάτριον μουσικὴν ξένης ἀνάγκης δὲν ἔχομεν· δὲν εἶναι κομπορημοσύνη καὶ κενεαυχὴς περιαιτιολογία, δὲν εἶναι μεγαλαυχία καὶ μάταιος κόμπος, ἀλλ' ἀλήθεια ἱστορικὴ, ἔάν εἰπώμεν ὅτι τὸ ἡμέτερον ἔθνος, δὲν ἔχει ἀνάγκην ἀλλοτριῶν παραδειγμάτων καὶ ξένων μιμήσεων, ἐάν δεόντως καὶ προσηκόντως χρῆται τοῖς ἰδίους θησαυροῖς. Οἱ ἀμήμητοι τοῦ κόσμου τούτου τύποι καὶ ὑπογράμμοι, οὐ· καὶ αὐτοὶ οἱ Εὐρωπαῖοι θαυμάζουσιν, ἐξ ἡμῶν ἐξῆλθον, καὶ ὁ λόγος οὗτος μὴ ἐκλήφθῃτω ὡς ῥῆμα κενὸν καὶ ὕαλον, ἢ ὡς ῥητορικὴ τις ὑπερβολή, εἶναι μαθηματικὴ καὶ ἀναντίρρητος ἀλήθεια· ὁ Ὅμηρος ἐποίησε μεγαλουργότερον καὶ ὑψηλότερον πάντων τῶν ποιητῶν τοῦ κόσμου, ἦτοι τοῦ Ῥωμαίου Βιργιλίου, τοῦ Ἀγγλοῦ Σαίξπηρου, τοῦ Γάλλου Κορνηλίου, καὶ τοῦ Ἰταλοῦ Δάντου· ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἐφιλοσόφησαν βαθύτεραν πάντων τῶν φιλοσόφων τῆς γῆς· ὁ Φειδίας ἐκαλλιτέχνησε καλλιτεχνικώτερον πάντων τῶν καλλιτεχνῶν τῆς ὑψηλότητος· ἰδοὺ πῶς γράφει ὁ κ. Γ. Παπαδόπουλος, διὰ τῶν πραγμάτων ἀποδεικνύων καὶ ὑποστηρίζων τοὺς λόγους του, καὶ οὐχ ὡς οἱ ἀντίπαλοι ἡμῶν, οἵτινες μύθους ἀναποδείκτους μόνον ἀντιτάττουσι· ἰδοὺ τί λέγει πρὸς τοὺς ἐκφραγισθέντας καὶ ἀμαθεῖς· «Μουσικῆς ξένης ἀνάγκης δὲν ἔχομεν, καὶ ὅτι λακπυτεῖτε καὶ περιφρονεῖτε τὰ ἡμέτερα, ἅτινα καὶ αὐτοὶ οἱ σοφοὶ Εὐρωπαῖοι ἐξαίρουσι καὶ θαυμάζουσι». Τίς ὁ ἀναγνώσων τοὺς λόγους τούτους τοῦ φιλοπατρίδος μουσικολόγου κ. Γ. Γ. Παπαδοπούλου δὲν θὰ θαυμάσῃ τὸ ἐν τῇ χριστιανικῇ αὐτοῦ καρδίᾳ ζέον πῦρ; τίς δ' ὁ ἀναγνώσων καὶ ὅλον τὸ πολῦτιμον καὶ περισπούδαστον αὐτοῦ σύγγραμμα, δὲν θὰ ἐκβάλῃ ἀπὸ τοὺς ἱεροὺς γαστροὺς φραγκολεβαντίνους κανταδόρους; . . .

Τὸ ἐν λόγῳ περισπούδαστον σύγγραμμα τοῦ κ. Γ. Γ. Παπαδοπούλου ἐκδοθὲν, συνιστῶντες πᾶσιν ὡς πάμμουσον ἱστορικοεκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἐνδιαίτημα, καὶ ὡς πάμφορον τινὰ χώραν ποικίλοις καρποῖς καὶ ἀνθεσι κομῶσαν, πεποίθημεν ὅτι διὰ τε τὸ ἀνθηρὸν καὶ καλλιπὲς τῆς φράσεως, καὶ διὰ τὸ ἐμυριθὲς καὶ ὅλως ἐξηκριδωμένον, πρὸς δὲ καὶ διὰ τὴν περὶ τὴν ἱστορίαν λεπτομερῆ ἀκριβείαν, καὶ τὴν ποικιλίαν τῆς ὕλης, καὶ τὸ πολὺ τῶν γνώσεων, πολλὰ ἔχουσιν ἐκ τούτου νὰ καρπωθῶσι καὶ ἱστορικοὶ, καὶ φιλόλογοι καὶ μουσικοὶ καὶ μουσικολόγοι, καὶ ἰδίως οἱ ἀγνωστοὶ τὰ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, διὸ συγχαίροντες τῷ ἀκαμάτῳ καὶ φερπέλῳ συγγραφεῖ ἐπὶ τῷ πρωτοτύπῳ καὶ πρωτοφανεῖ αὐτοῦ συγγράμματι, ἔχομεν δι' ἐλπίδος ὅτι καὶ εἰς ἄλλα θέλει ἐπιδοθῇ ἐθνωφελῆ ἔργα, διότι νέος ἐτι ὢν, καὶ δὴ εὐσεδῆς καὶ εὐρυμαθὴς

καί λίαν εὐφύης, πρὸς δὲ καὶ ἄγαν τῶν πατριῶν ζήλωτης, πολλὰ τῷ ἡμετέρῳ ἔθνει ὑποσχεῖται.

Ἐν Πειραιεὶ τῇ 17 Δεκεμβρίου 1890.

Φωκίων Βάμβας

(Ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν **Πρόνοιαν**, ἡμερίδα ἐν Πειραιεὶ ἐκδιδόμενην).

Δ.

Ἀπὸ τίνων ἐτῶν φοβερός πόλεμος ἤρξατο διεξαγόμενος κατὰ τῆς ἐκκλ. μουσικῆς, ὀλίγον δὲ ἐλείψε μετὰ τόσων ἄλλων νὰ συμπαρασύρῃ καὶ ταύτην τὸ ρεῦμα τῶν οὕτω δὲ καλουμένων μεταρρυθμίσεων, ἀκριδέστερον δ' εἰπεῖν τῆς συστηματικῆς περιφρονήσεως πρὸς τὰ πάτρια, καὶ τῆς ἀλογίστου μεταφυτεύσεως παρ' ἡμῖν παντὸς ἑθνικοῦ καθιδρύματος.

Οἱ κατήγοροι τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡρῶν μουσικῆς εἰς πολλὰς τάξεις δύνανται νὰ διαρεθῶσιν, οἱ περισσότεροι ἐκ τούτων ἀνήκουσιν εἰς τὰ διανοητικῶς καὶ σωματικῶς ἐκπεφυλισμένα ἐκεῖνα ὄντα, τὰ ὁποῖα ὡς μόνον προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου ὑπολαμβάνουσι τὴν θεραπείαν τῆς σαρκὸς καὶ τῶν αἰσθήσεων, καὶ ὧν ὁ ἐγκέφαλος δὲν εἶναι ἱκανὸς νὰ συλλάβῃ γενναίαν τινὰ ἰδέαν καὶ ἡ καρδία νὰ συγκινηθῇ ἐξ οἰαδὴποτε ἠθικῆς ἀπολαύσεως πρὸς τοὺς τοιοῦτους κατήγους οἱ ὅποιοι μὴ δύναμενοι ἐπὶ οὐδενὸς ζητήματος νὰ λάβωσι πρωτοδοσίαν τινά, περιτριζέσθαι ὡς οἱ πιθήκοι εἰς τὸ νὰ μιμῶνται τοὺς ἄλλους, οἰαδὴποτε συζητήσας θὰ ἦτο ἄσκοπος καὶ περιττὴ ἡ δευτέρα τάξις τῶν κατηγόνων τῆς ἐκκλ. μουσικῆς ἀποτελεῖται ἐξ ἐκείνων, οἵτινες εἰς μέρη εἰς τὰ ὁποῖα αὕτη δὲν τυγχάνει ἐν χρήσει γεννηθέντες καὶ ἀνατραφέντες, ὡς ἐν Ἑπτανήσῳ καὶ ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς πόλεσι τὰς ἑλληνικῶν νῆσιν εὐμορφύσας δὲν συνφκειώθησαν μετ' αὐτῆς παιδίδθεν καὶ ἐπόμενως ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν δὲν γεννᾷ ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ τὰ ἀίσθηματά νὰ ὁποῖα γεννᾷ παρὰ τῷ μεγάλῳ σῶματι τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, τοῦ ὁποίου οὕτω αποτελοῦσι παράφυσάδας διὰ τοὺς τοιοῦτους τὸ ζήτημα εἶναι ζήτημα ἔξωθεν καὶ καλαισθησίας, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν ἔχομεν τὴν ἀξίωσιν νὰ ἐπέμωμεν. Ἐκτὸς ὅμως πάντων τούτων ἀνεφάνησαν καὶ τινες καὶ ἐκ τῶν λογιωτέρων παρ' ἡμῖν, οἵτινες καὶ διὰ τοῦ τύπου καὶ διὰ συγγραφῶν καὶ διὰ δημοσίων ὁμιλιῶν ἐπεδίωξαν τὴν ὁλοσχερῆ ἀπὸ τῆς δημοσίας λατρείας ἐξοστράκισιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ὡς κακοζήλον, βαρβαροφάνου καὶ ὀπισθοδρομικῆς, οὐδὲν τὸ κοινὸν ἐχούσης

μετὰ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μουσικῆς, τοῦναντίον δὲ ἀπὸ τῶν Ἑβραίων, τῶν Τούρκων καὶ ἄλλων ἀνατολικῶν λαῶν ἐλκούσης τὴν καταγωγὴν, καὶ τὴν ἀντικατάστασιν αὐτῆς διὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς τετραφώνου μουσικῆς.

Αἱ κατηγορίαι αὗται ὑπὸ εὐλογοφανῶν ἐπιχειρημάτων ὑποστηρίζονται καὶ κολακεύονται τὸ ἐπικρατεῖν παρὰ τοῖς πολλοῖς νεωτεριστικὸν πνεῦμα, ἐκέρδιζον καθ' ἡμέραν ὄψαφος, ἥτο δὲ ἀνάγκη ταχέως καὶ ἀπὸ τελεωματικῶς νὰ καταπολεμηθῶσιν· ἅν' ὅν ἐπέτρεπτο νὰ ἀπολεσθῇ ἡδὴ ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ μία ἐκ τῶν εὐγενεστέρων πατρικῶν κληρονομιάων, ἥτις μετὰ τῆς γλώσσης καὶ τῆς θρησκείας διετηρήθη ἀλώδην, ἐν μέσῳ τῶν παθημάτων καὶ τῶν καταστροφῶν τῆς δουλείας καὶ τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν, καὶ ἥτις ἀποτελεῖ ἐν τῶν κυριωτέρων γυμνασμάτων τοῦ καθόλου ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου. Εἰς τὸ εὐγενὲς τοῦτο στάδιον δὲν ἐλείψαν οἱ ἀγωνισταὶ ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν μετὰ τῶν πολλῶν τῶν γραμμῶν Νέστορα κ. Α. Ραγκαβῆν καὶ τὸν πολυμαθέστατον πρόην καθηγητὴν τοῦ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου κ. Α. Βερναρδάκην· ἀλλ' εἰς τὸν κ. Ε. Ι. Παπαδόπουλον, ἐγκριτὸν δημοσιγράφον καὶ πρόεδρον τοῦ ἐν Κων. πόλει μουσικοῦ συλλόγου «Ὁρφέως» ἐπεφυλάσσετο ἡ τιμὴ νὰ θέσῃ τὸ κορυφαίωμα εἰς τὴν ἐξόχως ἐθνικὴν ταύταν ἀργασίαν, καὶ νὰ καταγράψῃ τὸν δοκτικὸν ὁρίσμονα κατὰ τῶν ἀντιδοξούντων, διὰ τοῦ ὁποῦ ἐν Ἀθήναις ἐκδοθέντος περίσπουδαστου αὐτοῦ συγγράμματος, τὸ ὁποῖον ἄν μετριοφρόνως ἀποκαλεῖ Συμβολαί εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Τὸ ἔργον τοῦτο προὖν βαθείας μελέτης καὶ μακροχρόνιον ἐρευνᾶν, πληροὶ σπουδαῖον κενὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς τέχνης.

Ἀρχόμενος ὁ συγγραφεὺς ἀπὸ τῆς μουσικῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων περὶ ἧς, ὡς ἴσως τὸν ὀλίγισται μαρτυρίαι ἀποσώσθησαν μέχρις ἡμῶν, ἐξετάζει εἰτα τὴν σχέσιν αὐτῆς πρὸς τὴν μουσικὴν τὴν ὁποίαν μεταχειρίζοντο ἐν ταῖς Ἐκκλησιαστικαῖς αὐτῶν οἱ πρῶτοι Χριστιανοί, ἀντικρούων δὲ πειστικώτατα τὴν ἰδέαν, ὅτι ἡ τελευταία αὕτη παραλήφθη ἀπὸ τῆς μουσικῆς τῶν Ἑβραίων καὶ τῶν Παλαιῶν, ἀποδεικνύει περὶ τὴν ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ ἐν τῇ γενέσει αὐτῆς οὐδὲν ἄλλο ἢ παρὰ αὐτὴν αὕτη ἡ μουσικὴ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἡ ὁποία πῶθεν νὰ ἐπηρθεῖτο κατὰ τι ὑπὲρ τῆς Ἑβραϊκῆς, κατὰ τὰς βάσεις ὅπως αὐτῆς παρέμενον ἀμετάβλητος, ἀποτελεῖ δὲ αὕτη ὁμολογουμένως τὸ ἀπαισιώτερον τῶν σωζομένων μνημείων τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μουσικῆς· ἡ ἐπισταμένη δὲ μελέτη τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς καὶ τῆς ἀρχαίας μετ' αὐτῆς συνδεδεμένης μουσικῆς τῶν δημωδῶν ἡμῶν ῥομάτων, ὅθ' ἠδύνατο ὑπὲρ πάν ἄλλο νὰ ἀγάγῃ εἰς τὴν τελείαν ἐκείνης κατανόη-

σιν. Τὴν ἰδέαν ταύτην μετὰ πολλῶν Εὐρωπαίων ἀσπάζεται καὶ ὁ σοφὸς Κορνήλιος, καὶ πράγματι πῶς ἴστω δυνατόν νὰ ἐξαφανισθῇ ἀνευ ἰχνους ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ μουσικὴ, ἀφοῦ τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐστὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας καὶ μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς πολιτικῆς τῆς Ἑλλάδος ἐλευθερίας ἐξηκολούθει νὰ κυριευθῇ ὁμιλιαντος τοῦ κόσμου; Καὶ πῶς ἴστω δυνατόν ἡ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία, ἀφοῦ παρέλαβε καὶ γὰρ ὡσαν καὶ ἰδέας καὶ ἔθιμα καὶ τύπους ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας ἀπὸ τῆς ἐθνικῆς Ἑλλάδος ἃ ἂν παράσχω ἀπὸ ταύτης καὶ τὴν μουσικὴν;

Μετὰ ταῦτα ὁ κ. Παπιδόπουλος παρακολουθεῖ βῆμα πρὸς βῆμα τὴν ἐξελίξιν καὶ τὰς μεταβολὰς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς διὰ μέσου τῶν αἰώνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς καὶ ἐκθέτει τὰς βιογραφίας πάντων τῶν κατὰ τὸν μακράνωνα τοῦτον χρόνον ἀκμασάντων μελοποιῶν καὶ μουσικολόγων ἀδυνατοῦντε νὰ συνοδεύσωμεν τὸν σύγγραφέα εἰς τὴν δύσκολον ταύτην πορείαν, ὁμοιάζουσαν ἐν πολλοῖς πρὸς τὴν πορείαν περιηγητοῦ ἐξερευνώντος χώρας, τὰς οποίας ἀνθρώπινος ποὺς οὐδέποτε ἐκείνησε, φθάνομεν εἰς τὸ συμπέρασμα αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ἀνέπτυξεν ἐν δυαδὴν οὐλίαις ἐνώπιον τῆς ἐν Φαναρίῳ Κωνσταντινουπόλεως Δέσχης «Μνημοσύνης» γενομένης.

Εἰς τὸ ἀξιόλογον τοῦτο κεφάλαιον τοῦ βιβλίου αὐτοῦ ὁ συγγραφεὺς ἀναπτύσσει τὸ θέμα, ὅτι εἶναι ἀδύνατος ἡ ἀντικατάστασις τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς διὰ τῆς τετραφώνου εὐρωπαϊκῆς. Στεροῦται δὲ πρὸς τοῦτο ἐπὶ λόγων τεχνικῶν, ἐθνικῶν, θεησκευτικῶν καὶ οἰκονομικῶν ὁ ἀπαιτούμενος τῶν τεχνικῶν λόγων τῶν ὁποίων ἀναφέρει ὁ συγγραφεὺς, εἶναι καθ' ἡμᾶς, ὅτι ἡ Εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ ἔχει δύο μόνον ἴχνους, Μινόρε καὶ Μαγκιόρε, ἐνθ' ἡ Ἐκκλησιαστικὴ ἔχει ὅκτω. Καὶ ἡδύναται μὲν τις νὰ ἀντεῖπῃ ὅτι ἡ Εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ ἐκ τῶν δύο αὐτῆς κλημάτων μεταχειριζομένη τὰς διέσεις καὶ τὰς ὑφέσεις, ἢμπορεῖ νὰ σχηματίσῃ ὅπασας τὰς κλίμακας τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἀλλὰ τοῦτο καθίστάται ἐντελὲς ἀνέφικτον ἐνεκα τῆς μεταξὺ τῶν κλημάτων τῶν δύο τούτων μουσικῶν ὑπαρχούσης ριζικῆς διαφορᾶς, διότι αἱ μὲν κλίμακες τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς ἔχουσι μόνον ἡμιτόνια, ἐνθ' αἱ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἔχουσι καὶ τρίτα καὶ τέταρτα τόνου. Τὰ διάφορα ἄλλως ἐκκλησιαστικὰ ἡσάματα εἶναι πεποινημένα ἐπὶ μέτρα βλας ἰδιόρυθμα καὶ εἰς στενώτατον εὐρισκόμενα σύνδεσμον πρὸς τὸ ἀρχικὸν αὐτῶν μέλος, ὑπὲρ τὴν ἐποψιν δὲ ταύτην πολλὰς παρουσιάζουσιν ἀναλογίας πρὸς τὰ χορικά ἰδίως ἡσάματα τῶν ἀρχαίων. Ἦστω καὶ τοῦτο μία ἐκ ἀπόδειξεως τῆς γνησίας καταγωγῆς τῆς νεωτέρας ἀπὸ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μουσικῆς. Οἱ ἐθνικοὶ λόγοι οἱ ῥηθόβαλλοντες τὴν διατήρησιν καὶ τὴν ὄσιν τοῦ δυνατόν ἐκκαθάρισιν καὶ

τελειοποιήσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς ἀπορρέουσιν ἐναργῶς ἐξ ἀπάντων τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων· ἐκτὸς τούτων ἀναφέρει ὁ συγγραφεὺς καὶ λόγους οἰκονομικούς συνιστάμενους εἰς τὸ πολυδάπανον τῆς διατηρήσεως χορῶν τελείως κατηρτισμένων, ἐν ᾗ περιπτώσει ἤθελεν εἰσαχθῆ ἑν τοῖς ναοῖς ἡμῶν ἡ Εὐρωπαϊκὴ τετραφωνία, καὶ λόγους θρησκευτικούς, περὶ τῶν ὁποίων καθὼς ἐντελῶς ἀναρμόδιοι, οὐδεμίαν ἀναφερόμεν γνῶμην.

Εἰς τοὺς ἀνωτέρω ἐκτεθέντας ἡδυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν καὶ λόγους ἐπιστημονικούς ἢ αἰσθητικούς, διότι καθ' ἡμᾶς ἐπὶ τῆς μουσικῆς ἡμῶν πληρέστατα δύναται νὰ ἐφαρμοθῇ πᾶν ὅ,τι ἔλκεθαι ἢ ἐγράφη περὶ τοῦ ἀκανθώδους ζητήματος τῆς ἐπικρατήσεως τῆς καθαρωνοῦσας, ἢ τῆς δημώδους ἡμῶν γλώσσης. Τὸ ζήτημα τοῦτο πλησιάζει νὰ λυθῇ ὀφισιν κῶς ὑπὲρ τῆς δημώδους, διότι κατὰ τοὺς κανόνας τῆς αἰσθητικῆς ἐπιστήμης λέξις τις ἢ φράσις τοσοῦτον μεγαλητέραν ἐντύπωσιν ποιεῖ εἰς τὰ πνεῦμα ἡμῶν, ὅσον στενώτερον συνδεδεμένα προσπίπτουσιν εἰς τοῦτο τὸ γράμμα αὐτῆς πρὸς τὴν ἔννοιαν τὴν ὁποίαν ἐκφράζει. Κατ' ἀνάλογον τρόπον δὲν ὄντανται παρὰ νὰ ᾔναι βαθέα καὶ διαρκῆ τὰ αἰσθήματα τὰ ὁποῖα γινώσκονται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἢ μουσικῇ, διὰ τῆς ὁποίας ἐν τῇ λίκνῳ εἶτι ὄντες ἐναγουρίσθημεν ὑπὸ τῆς μητρὸς ἡμῶν, εἰς τὴν ὁποίαν αἱ παιδικαὶ ἡμῶν καρδίαι ἐτόνισαν τὸν πρῶτον ὕμνον πρὸς τὸν δημιουργόν, ἐν ᾗ οἱ πατέρες ἡμῶν εὗρισκαν παραμυθίαν ἐν ἡμέραις δυσπραγίας.

Ταῦτα λέγοντες δὲν ἐννοοῦμεν τὸ παράπαν νὰ μειώσωμεν τὴν ἀξίαν τῶν μεγάλων τῆς Εὐρώπης μουσικῶν· ὡς κλίνωμεν τὸ γόνυ μετὰ θαυμασμοῦ πρὸς τῆς μεγαλοφυίας αὐτῶν, ὡς ἀποδιδώμεν ὁμῶς τὴν προσήκουσαν τιμὴν καὶ εἰς τοὺς ταπεινοὺς ἐκείνους ἐρχάτας, οἵτινες ἐν τῇ ἀφανεῖ καὶ ἀνευ οὐδεμιᾶς ἀξιώσεως ἐργαζόμενοι καὶ κατὰ μυρίων προσκομμάτων παλαίοντες, κατάρθωσαν νὰ διατηρήσωσι μέχρις ἡμῶν τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν μουσικὴν, ἥτις εἶναι ἡ μόνη κατάλληλος διὰ τὴν ἡμετέραν Ἐκκλησίαν πρὸς ἐξύμνησιν τοῦ Ὑπεριτάτου ὄντος, καὶ ἡ ὁποία ἀναψοὶ τὴν διάνοιαν νύττωμα δύναμις καὶ τὴν καρδίαν, ἐκτὸς δὲ τούτου περιέχει καὶ ἀπειρον πλοῦτον καὶ κάλλος καὶ ποικιλίαν μελωδιῶν, ᾗς ὁποίας καὶ αὐτοὶ οἱ Εὐρωπαῖοι μουσικοὶ τε καὶ μουσικολόγοι ἀποθαυμάζουσιν ὁμολογοῦντες τὸν πλοῦτον τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, καὶ τὴν πτωχείαν καὶ ἐνδειαν τῆς ἰδικῆς τῶν, ἐπὶ τέλους δὲ ἔχει καὶ τὸ μεγαλητέρον πλεονέκτημα ὅτι εἶναι ἰδική μας.

Τὰς σκέψεις ταύτας ἐγέννησεν ἐν ἡμῖν ἡ ἀνάγνωσις τοῦ σπουδαίου τούτου συγγράμματος τοῦ κ. Παπαδοπούλου, οὐδὲν δὲ ἀμφιδόλλομεν, ὅτι παρομοίως θέλει γενήσῃ καὶ εἰς πάντα μετ' ἐπισημοῦς διεφερχόμε-

νόν αὐτό. Ἔστω τοῦτο ἡ τρανωτέρα ἀπόδειξις τῆς ἐπιτυχίας τοῦ σκοποῦ, ὃν ὁ συγγραφεὺς προσέθετο, καὶ ἡ γλυκυτέρα ἀνταμοιβή διὰ τοὺς ἀγρούτους κόπους, τοὺς ὁποίους κατέβαλεν εἰς τὴν συγγραφὴν αὐτοῦ.

Ἐν Πειραιεὶ, τῇ 11 Ἰανουαρίου 1891.

Ἀντώνιος Πολιτάκης ἱατρός.

(Ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν ἐν Πειραιεὶ ἐκδιδομένην ἐφημερίδα Σφαῖραν).

Β.

Ἀνὴρ λόγιος καὶ ἐντρίβεστατος περὶ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν καθόλου φιλολογίαν τῆς ἡμετέρας ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ὁ πρόεδρος τοῦ ἐν Κωνσταντινῇ μουσικοῦ συλλόγου ὁ Ὁρθόξος Γεώργιος Ι. Παπαδόπουλος ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐνυδαίνει εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐκκλ. ἡμῶν μουσικῆς», ἐξεδίωκεν ἄρτι τόμον ἕκ τεσσαράκοντα περίπου τυπογραφικῶν φύλλον συγκεῖμενον, ἐν ᾧ τὸ πρῶτον εἶδη ἐπιμελῶς πᾶν τὴν ἱστορίαν τῆς μουσικῆς ἀπὸ τῶν Ἀποστολικῶν χρόνων μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ἐκτιθεσθῆναι. Οὐδὲν δὲ τῆς ἡμετέρας μουσικῆς συνεχίας τῆς τῶν ἀρχαίων ἡμῶν προγονίων μουσικῆς, προτάσσει ὁ συγγραφεὺς ἐν εἰσαγωγῇ εἶδει τὴν ἱστορίαν ἐκείνης ἐπὶ τῇ βῆσιν τῶν μαρτυριῶν τῶν τε ἀρχαίων ἀρχαίων συγγραφέων καὶ τῶν ἀλλῶν ἀρχαίων συγγραφέων πολλὰ ἐν ὁλίγοις ἐκτιθεῖς. Ἐνταῦθα δὲ ἐξετάζει τὴν ἑλληνικὴν μουσικὴν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ χριστιανικῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐπισυνάπτων καὶ ἀναίρειν τῆς δοξασίας ὅτι ἡ μουσικὴ ἡμῶν εἶναι ὁρατικῆς ἢ ρωματικῆς καταγωγῆς, ἱκανὸς πρὸς τοῦτο μαρτυρίας προσεπάγων. Οὕτω δὲ χωρὶς ἱστορεῖ τὰ τῆς μουσικῆς ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ μέχρι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ διὰ μακρῶν καὶ περὶ τῶν ἐκάστης ἐποχῆς ὑμνογράφων λόγον ποιούμενος ἀναγράφων τὴν τε ποιήσιν καὶ τοὺς παρ' αὐτῶν μελοποιηθέντας ὕμνους λίαν σαφῶς. Ἡ δ' ἀκριβὴς τῶν ἱστορουμένων ἀληθεία πιστοποιεῖται ἐκαστοτε διὰ μαρτυριῶν εἰλημμένων τοῦτο μὲν ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν τῶν τῆς Ἐκκλησίας Πατέρων καὶ ἀλλῶν ἱστορικῶν τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς, τοῦτο δὲ ἐκ πηγῶν νεωτέρων, ὧν πλεῖσται αὐτολεξεῖ ἐν τῇ ποιήματι αὐτοῦ ἀναγράφονται. Καὶ ταῦτα μὲν ἐν τῇ πρώτῃ μερὶ τοῦ συγγραμματος ἱστορεῖ.

Ἐν τῇ δευτέρῃ μερὶ, ἐνθα ἱστορεῖ ὁ συγγραφεὺς τὰ τῆς διαρρυθμιστικῆς τῆς μουσικῆς τοῦ ὀγδοῦ αἰῶνος μεθόδοντος τὰ κατὰ τὸν περιόνμον καὶ μέγιστον τῆς Ἐκκλησίας πατέρα καὶ διδάσκαλον Ἰωάννην Δαμασκηνόν, τὸν πρῶτον διαρρυθμιστὴν, διὰ μακρῶν ἐκτιθεῖς.

Μετὰ τὴν βιογραφίαν τοῦ θείου τούτου πατρὸς ὁμιλεῖ ὁ συγγραφεὺς

περὶ γενῶν, συστηματικῶν καὶ ἤχων ἐν τῇ Ὀκτωήχῳ Ὑμνωδίᾳ τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἀπαραιτήτων τῆς μουσικῆς παρεπομένων ὄντων, ἔξ ὧν ἀκριδῶς καταδείκνυται ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ θείου Δαμασκηνοῦ εἰς ἤχους ὀκτῶ διαίρεσις τῆς μουσικῆς ἐγένετο ἐπὶ τῇ βᾶσει τῶν τόνων τῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων μουσικῆς, καθά καὶ ἐκ τῆς ἀντιπαραθέσεως τῶν ἀρχαίων τε τραχόρδων πρὸς τὰ τῆς νῦν μουσικῆς καταδείκνυται. Εἶτα δ' ἰστορεῖ τὴν σημειογραφίαν ἐν τῇ Ὀκτωήχῳ Ὑμνωδίᾳ τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἀναγράφων τὰ τε τοῦ ποσοῦ καὶ τὰ τῶν μαρτυριῶν σημεῖα, ληφθέντα ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφάβητου μεταβεβλημένον κατὰ τι τὰ σχῆμα ἔχοντα καὶ ὄντα οἷα καὶ τὰ τῆς νῦν μουσικῆς. Χωρὼν δ' ὁ συγγραφεὺς ὁμιλεῖ περὶ τοῦ ρυθμοῦ ἐν τοῖς ᾠμασι τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐπάγων τὰς ἀναγκαίας μαρτυρίας καὶ τὰ παραδείγματα πρὸς ἀπόδειξιν τῶν διαφόρων ρυθμῶν τῶν προγόνων ἡμῶν, ὧν χρῆσις ἐπὶ Δαμασκηνοῦ ἐγένετο, λόγον ποιούμενος καὶ περὶ τῶν εἰς ἑκάστον ἤχον ὑπαγομένων προλόγων. Προσέτι δὲ ὁμιλεῖ περὶ τοῦ πρώτου προϊόντος τοῦ Δαμασκηνοῦ, τῆς Ὀκτωήχου, περὶ ἀσματικῶν κανόνων, περὶ τροπαρίων καὶ στιχηρῶν, περὶ ᾠγῶν μελωδικῶν, περὶ ἐκκλησιαστικοῦ τυπικοῦ, περὶ μουσικῆς τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐν Ρωσσίᾳ. Ἐν περὶ δὲ τοῖς τοῖς ἡμῶν εἰς ξηρὰν τῶν ἱστορουμένων ἀφήγησιν ἀρκεῖται ὁ συγγραφεὺς, ἀλλ' ἐπάγει καὶ μυρίας μαρτυρίας, ἔξ ὧν τὰ παρ' αὐτοῦ ἱστορούμενα ἐκάστοτε πιστοῦνται. Ἐν κεφαλῶν δ' ἔστιν ἡμῖν εἰπεῖν ὅτι τὰ περὶ Δαμασκηνοῦ ἱστορούμενα εἰσὶν οἷον μονογραφία τις ἀρκούντως ἐκτενὴς καὶ περιεκτικὴ, ἔξ ἧς ἔστιν ἰδεῖν ὅτι ἡ αὐτὴ τοῦ Δαμασκηνοῦ διαίρεσις τῆς μουσικῆς εἰς ἤχους καὶ τὰ νῦν ἐν τῇ τῆς Ἑκκλησίας μουσικῇ ὑπάρχει.

Μετὰ τὴν περὶ διαρρυθμίδος τῆς μουσικῆς ὑπὸ Δαμασκηνοῦ ἀφήγησιν χωρὼν ὁ συγγραφεὺς ὁμιλεῖ ἐν τῷ τρίτῳ μέρει τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ περὶ ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἀπὸ τοῦ ὀγδόου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος μέχρι τῶν καθ' ἡμῶς χρόνων, ἀναγράφων ἀπαντας τοὺς μελωδοὺς ἀρχομένους ἀπὸ Κασριά τοῦ μελωδοῦ μέχρι σήμερον ἔνθα ποιεῖται λόγον καὶ περὶ τε τῶν κατὰ καιροὺς γενομένων ἀπλοποιήσεων προσηλασμένων διὰ συλλόγων καὶ σχολῶν γενομένων πρὸς ἐκκαθάρσιν τῆς μουσικῆς ἀπὸ τῶν διαφόρων ξενικῶν στοιχείων τῶν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους παρεμφερειῶν καὶ πρὸς διάδοσιν αὐτῆς.

Τὸ θέμα δὲ αὐτὸς τὴν ἱστορίαν ἐπελάβετο ὁ συγγραφεὺς ἐπὶ δεκαετίαν ὅλην μελετῶν καὶ σπουδάζων, ἡδυνήθη ἵνα ἀνεύρῃ τὰς πρὸς τὴν συγγραφὴν αὐτοῦ συμβαλλομένας πηγὰς καὶ ἐπισταμένως αὐτὰς μελέτησεν, ὧν πολλὰς μὲν ἀναγράφει ἐν τῷ βιβλίῳ, εἰς πλείους δὲ παρατίθεται, αἱ δὲ παραπομπαὶ αὐτοῦ ἀνέρχονται ἐν ὅλῳ εἰς 1412, αἵτινες

εἶδεν ἀρκοῦσα μαρτυρία τῆς ὑπεράγαν φιλοπονίας τοῦ συγγραφέως. Ἐ-
ρήσθω δ' ὅτι ἡ συγγραφή τοῦ κ. Γεωργίου Παπαδοπούλου διάφορος ἐστὶ
τῶν ἄλλων συγγραφῶν, διότι αἱ μὲν ἄλλαι συγγραφαὶ γίνονται ἐκ πηγῶν
συγγραμμάτων ὑπαρχόντων τοῦ αὐτοῦ εἶδους, ἡ δὲ τοῦ κ. Γεωργίου Πα-
παδοπούλου ἐγένετο ἐξ αὐτῶν τῶν ἀρχαίων πηγῶν, πολλῶν οὐσῶν, καὶ
πολλῇν ὥς εἰκὸς μελέτην ἀπαιτουσῶν διὸ θαυμασμὸς καὶ πολλῶν ἐπαι-
νῶν ἄξιός ἐστιν ὁ συγγραφεύς.

Ἐγκρατέστατος δὲ ὢν τῆς ἡμετέρας γλώσσης ὁ κ. Γεώργιος Παπα-
δοπούλος κατὰ περὶ τὸ διαχειρίζεσθαι τὸν κἄλαμον λίαν δεξιός, ἠδυνήθη
ἵνα ἐν τῷ συγγραμμάτι αὐτοῦ τηρήσῃ τὸν αὐτὸν εἰρμόν καὶ χαρακτῆρα
τοῦ λόγου καὶ τὸν αὐτὸν τόνον, κάτπερ πολλῶν οὐσῶν τῶν πηγῶν καὶ
διαφόρου τοῦ ὅφους.

Τελευτώντες δὲ συγχαίρομεν ἀπὸ καρδίας τῷ κ. Γεωργίῳ Παπαδο-
πούλῳ διότι προσέθερον τὸν πνευματικὸν αὐτοῦ θράνον, ἠδυνήθη πρῶτος
αὐτός ἵνα παράσχη τῇ ἑλληνικῇ φιλολογίᾳ συγγραφήν πρωτότυπον ἀπαι-
τούσαν καὶ πόνον πολλὸν καὶ θυσιᾶς ὑλικᾶς μεγάλας, ἐφ' οἷς ἅπασιν ἐστὶν
ἀξίεπαινος.

Ἀθανάσιος Ἰακέλλαγιάννης

Καθηγητὴς τῆς Ἐκκλ. Ριζαρείου Σχολῆς.

(Ἐκ τῆς ἐν Ἀθῆναις Παλιγγενεσθίας, ἔτος ΚΘ' ἀρ. 8688).

ς

Τὸ «Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς μουσικῆς» ἐπιγραφόμενον σύγγραμμα
ἀνταποκρίνεται εἰς ἐθνικὴν ἡμῶν ἀνάγκην, εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς κατανόη-
σεως καὶ τῆς καλῆς χρήσεως τῆς καθ' ἡμῖς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ὅτις
δυστυχῶς συμπαράκειθαι μετὰ τῶν ἄλλων τοῦ ἔθνους καλῶν ἐν τοῖς μα-
κροῖς χρόνοις τῆς δουλείας τοῦ γένους ἡμῶν, δεῖται ἀνακατασκευῆς κατὰ τε
τὴν θεωρίαν καὶ τὴν πράξιν. Πρὸς δὲ τὴν θεωρητικὴν γνῶσιν τῆς μουσικῆς
τὰ μέγιστα συμβάλλεται ἡ ἱστορικὴ αὐτῆς γνῶσις, ἣν περιέχει τὸ περὶ αὐτοῦ
λόγος σύγγραμμα, ὅπερ ἱκανῶς διαφωτίζει περὶ τῆς καταγωγῆς τῆς καθ'
ἡμῶς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, καὶ τῆς κατὰ καιροὺς γενομένης χρή-
σεως αὐτῆς, καὶ διὰ λόγων ἰσχυρῶν κρατῶναι τὴν χρῆσιν τῆς διατρίτου
ἡμῶν μουσικῆς, καὶ ἀποκρούει τὴν ἀλλοφυλὸν εὐρωπαϊκὴν, ἣν ἀτόπως
καὶ ἀνοήτως οἱ πιθηκίζοντες ἐπιχειροῦσι νὰ εἰσαγάγῳ· ἐν ταῖς ἡμετέ-
ραις ἐκκλησίαις· ἔχει δὲ αὐτὸ τὸ σύγγραμμα τοιαύτην ὠφέλειαν, καὶ ἕκαστος
ἐνδιαφερόμενος ὠφελείθω ἐξ αὐτοῦ, καὶ ἰδίως οἱ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις
ψάλλοντες, καὶ πάντες οἱ τῆς θείας ταύτης τέχνης ζῆλωται καὶ ἐρασταί.

τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ πρακτικῆς αὐτῆς γνώσεως· οἱ δὲ κατὰ τόπους ἐπίσκοποι καὶ πᾶσαι αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ἀρχαὶ ὀφείλουσιν ἐκ καθήκοντος διὰ τῆς διαδόσεως τοῦ συγγράμματος τούτου νὰ διαφωτίσωσι τὴν κοινὴν γνώμην εἰς ἀπόκρουσιν τῶν νεωτερισμῶν περὶ τὴν μουσικὴν, ἀλλὰ καὶ εἰς καλλιέργειαν τῆς πατρίου μουσικῆς κατὰ τε θεωρίαν καὶ πράξιν, διὰ τῆς ἰδρύσεως μουσικῶν σχολῶν πρὸς μόρφωσιν ψαλτῶν ἐπιστημόνων, ἐν δὲ ταῖς ἱερατικαῖς σχολαῖς τὸ μάθημα τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἐστὶ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ συνημμένων ὑπόρχον μετὰ τῆς θεολογικῆς γνώσεως τῶν ψαλλομένων ὕμνων καὶ τροπαρίων καὶ ψαλμῶν, ἀλλὰ καὶ οἱ τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως διδάσκαλοι ταύτης τῆς μουσικῆς ὀφείλουσιν ἔχειν τὴν γνώσιν καὶ κατ' αὐτὴν νὰ ἐδίδωσι τοὺς παῖδας νὰ ψάλλωσιν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοὺς θείους ὕμνους.

Ἀπόστολος Μακράκης

(Ἐκ τοῦ ἐν Ἀθήναις ἐκδιδόμενου Λόγου, ἀρ. 881, φύλλ. τῆς 19 Ἰανουαρίου 1891).

Z.

Τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον «Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς» πρῶτην ἥδη φοράν ἐν τῷ μουσικῷ κόσμῳ δημοσιευθὲν ἀξιόλογον σύγγραμμα ὑπὸ θερμοῦ μουσικολόγου καὶ ζηλωτοῦ τῶν πατρῶων κ. Γ. Παπαδοπούλου, προέδρου τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει μουσικοῦ συλλόγου «Ὁρφέως» προῖδὸν μακρῶν καὶ ἐπισταμένων μελετῶν, ἀπὸ τίνος θεωρεῖται τὸ ἀντικείμενον τῆς μελέτης πάντων τῶν παρ' ἡμῖν μουσικῶν καὶ λογίων.

Διὰ τοῦ σπουδαίου τούτου ἔργου ὁ κ. Παπαδόπουλος μετ' ἐξαιρέτου προεισαγωγῆν, ἐν ᾗ ἐκτίθεται ὑπὸ ἱστορικὴν καὶ τεχνικὴν ἄποψιν ἡ μουσικὴ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, διευκρινίζει ἐπιστημονικῶς ἐν σπουδαίῳ καὶ περισπούδαστον θέμα, ἥτοι τὴν γένεσιν, καλλιέργειαν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς καθ' ἡμῶς σεμνοπρεποῦς καὶ ὡραίας ἐκκλησιαστ. μουσικῆς.

Εἴτα δὲ μετὰ σπουδαίαν καὶ ἐν ἐκτάσει ἱστορικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ μουσικοῦ ζητήματος ὁ μετ' ἀπαραμύλλου καὶ σθεναρᾶς ἐπιμελείας καὶ ἀκαταπονήτου φιλοπονίας ἐργασθεὶς κ. Παπαδόπουλος, ἐξιστορεῖ διὰ πιστῶν γραμμῶν ἀρχόμενος ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων καὶ φθάνων μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ἅπαντας τοὺς κατὰ καιροὺς ἐκμάδαντας ἐπιφανεστέρους μελωδοὺς, ὕμνογράφους, μουσικοὺς καὶ μουσικολόγους, ὧν ἡ κορωνὴς τυγχάνει ὁ ἐν ἀγίοις Ἰωάννης ὁ Λαμαρηνός.

Κατόπιν ἐξετάζει τὴν μουσικὴν τεχνικῶς καὶ ἐπιστημονικῶς ἐκ πα-

ραλλήλου πρὸς τὴν εὐρωπαϊκὴν μουσικὴν καὶ ἐκ τῆς παραβολῆς ταύτης ἐξάγει συμπέρασμα διὰ διαφόρων λογικῶν καὶ ἰσχυρῶν επιχειρημάτων, συνοδευομένων μετ' ἀκλονήτων τεκμηρίων καὶ παραδειγμάτων, δι' οὗ ἀποδεικνύει τὸ ἀδύνατον τῆς ἀντικαταστάσεως τῆς ἡμετέρας μουσικῆς διὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς. Τοῦτο βεβαίως πᾶς ἀληθὴς μύστις τῆς ἡμετέρας μουσικῆς ὀφείλει νὰ ὁμολογήσῃ. Ἡ ἡμετέρα μουσικὴ εἶναι κύκλος ἐνῶς ἢ εὐρωπαϊκὴ τόξον αὐτῆς, ὡς ἐκ τούτου ἡ ἀντικατάστασις ταύτης δι' ἐκείνης εἶναι ἀδύνατος· ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶναι πενιχρὰ ἀπέναντι τῆς ἡμετέρας, τὰ διαστήματα τῆς ἡμετέρας δὲν συμφωνοῦσι πρὸς τὰ διαστήματα τῆς εὐρωπαϊκῆς. Ἐτέρα διαφορὰ εἶναι τὸ ποιὸν τῆς μουσικῆς μας, ὅπερ δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ καὶ δι' ἄλλους λόγους ἕνεκα τῶν ὁποίων οἱ πιθηκίζοντες καίπερ προσπαθοῦντες τὴν ἀντικατάστασιν τῆς μουσικῆς μας, ματαιοπονοῦντες, οὐδὲν ἄλλο πράττουσιν, εἰμὴ διὰ τῆς ἀπροσφόρου ἀντικαταστάσεως παρουσιάζουσιν ἡμῖν ὥραϊον ἑλληνα φουστανελλοφόρον, φέροντα ὑψηλὸν πῖλον, γάντια καὶ ὑποδήματα· δηλονότι μίαν ἀφόρητον ἀσυμφωνίαν, μίαν τραγελαφικὴν εἰκόνα.

Ὡσαύτως ὁ κ. Παπαδόπουλος ἐξετάζει τὸ ζήτημα ὑπὸ ἔθνικὴν ἐποψίν καὶ τρανώτατα ἀποδεικνύει ὅτι ἡ Δαμασκηναία Μουσικὴ μας εἶναι ἑλληνική. Ἐξάίρετα. Ἐπίσης καὶ ὑπὸ ἔθνικὴν ἐποψίν ἡ ἀντικατάστασις αὐτῆς, λέγει, διὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς εἶναι ἀδύνατος, διότι ἄλλη ἡ προφορὰ τῆς ἡμετέρας καὶ ἄλλη ἡ τῆς εὐρωπαϊκῆς. Βεβαίως! Καὶ τοῦτο διότι ἡ προφορὰ ἐκάστου ἔθνους εἶναι ἐμφυτος. Ἡ διαφορὰ καταφαίνεται, λέγει, ἂν ἀκούσωμεν ὁμογενεῖς ψάλλοντας ἠρωϊκὰ ἢ κλέφτικα ᾄσματα ἢ κατὰ παραβολὴν εὐρωπαίους. Πάνυ ὀρθῶς. Διότι αἱ φυσικαὶ φωνητικοὶ χορδαὶ τοῦ Ἑλλήνου εἶναι λίαν λεπτὰ καὶ εὐστροφοί, ἐπομένως ἄλλως προφέρονται ταῦτα παρὰ τῶν ὁμογενῶν καὶ ἄλλως παρὰ τῶν ξένων.

Ὡσαύτως καὶ ὑπὸ οἰκονομικὴν ἐποψίν ἐξετάζων τὸ πρᾶγμα, εὐρίσκει χρηματικὴν ἀδυναμίαν εἰς τοὺς ἱεροὺς ναοὺς. Καὶ δικαίως. Σήμερον αἱ ἐκκλησίαι δὲν δύνανται νὰ ἀμείψωσι δύο μουσικοὺς, ἀλλὰ μὲ γλίσχρους μισθοὺς μόλις καὶ μετὰ βίας διατηροῦσιν αὐτοὺς. Πῶς θὰ δυνηθῇ ἐκάστη ἐκκλησία νὰ συντηρήσῃ εὐρωπαϊκοὺς χοροὺς ἐὰν ἐνεργηθῇ ἀντικατάστασις;

Πάντα τὰ ζητήματα ὁ κ. Παπαδόπουλος λύει ὀρθῶς καὶ ἐναργῶς ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ ἀναπτύσσει· ἐπομένως εἶναι ἄξιος παντὸς ἐπαίνου, καθόσον τὸ λαμπρὸν τοῦτο σύγγραμμα ἀποδίδει λίαν ὠφέλιμον οὐ μόνον τοῖς μουσικοῖς καὶ μουσικολόγοις ἀλλὰ καὶ παντὶ λογίῳ, πρὶ πάντων δὲ τῷ φιλολογικῷ κύκλῳ ὡς ὃν ἔργον ἐπιστημονικώτατον, ἔργον δι' οὗ ἐξυψαίνεται δι' ὥραϊον καὶ εὐλήπτου καλῶμου ἢ ἀλήθεια περὶ τῆς ἐθνικῆς

ἡμῶν μουσικῆς, ἥτις σήμερον δυστυχῶς ἀνεξετάστως περιφρονεῖται ὑπὸ τῶν ἡμετέρων. Τέλος ὁ κ. Παπαδόπουλος εἶναι ἀξίως παντὸς ἐπαίνου διότι τολμᾷ εἰπεῖν, ὅτι οὗτος εἰργάσθη μετ' ἀμεροληψίας, μεγίστης προσοχῆς καὶ εὐθυκρισίας, τοῦτέστι μὲν ὅλα ἐκεῖνα τὰ ἀπαραίτητα συστατικά, ἅτινα περικυμοῦσι τὸν ἀληθῆ ἱστορικὸν, ζωγραφήσας τοὺς κατ' ἐποχὰς μουσικοὺς μὲν τὰ ἀνῆκοντα ἱστορικὰ χρώματα τῆς ἱκανότητος ἐκάστω, ἐπομένως δυνάμεθα νὰ καλέσωμεν αὐτὸν ἱστορικὸν καθ' ὅλην τὴν σημασίαν τῆς λέξεως.

Ὅθεν ἀξίως ὦν παντὸς ἐπαίνου καὶ δικαίων συγχαρητηρίων, ἐνσῶμεν καὶ ἡμεῖς τὰ θερμὰ συγχαρητήριά μας. εὐχόμενοι αὐτῷ ὑγίαν, ὅπως ἰδωμεν ἐντὸς ὀλίγου εἰς ᾧς ἀγόμενον μεθ' ὁμοίας ἐπιτυχίας καὶ τὸ περιπλοκὸν μουσικὸν Λεξικόν, ὅπερ οὐ μικρὰν ὠφέλειαν θέλει προσκομίσαι τοῖς μουσικοῖς, πρὸ πάντων δὲ τῇ μουσικῇ φιλολογίᾳ.

Ἀθήνησι, 29 Ἰανουαρίου 1894.

Ἀνδρέας Β. Τσικνόπουλος

δικηγόρος καὶ διευθυντὴς τῆς ἐν Ἀθήναις
Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς Σχολῆς.

(Ἐκ τῆς ἐν Ἀθήναις ἐκδιδομένης Ἐπιθεωρήσεως, ἔτος Ζ', ἀρ. 26, φύλλ. τῆς 30 Ἰανουαρίου 1894).

II.

Τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον «Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς» βιβλίον, εἰ καὶ εἶδε τὸ ᾧς πρὸ 9 ἡδὴ μνηθῶν ἐν τούτοις, σήμερον ἡμεῖς ἐπιχειροῦμεν νὰ ἐπενέγκωμεν τὴν κατὰ δύναμιν ἡμετέραν ταπεινὴν κρίσιν, ὡς μὴ λαβόντες τὸν ἀπαιτούμενον καιρὸν κατὰ τὴν ἐκδοσιν· ἀλλως τε δὲ βιβλίον τοιοῦτο, τοῦ ὁποίου ἡ ἐμφάνισις διδὲ νῆαν ζωὴν εἰς τὸ ἀκανθῶδες ζήτημα τῆς ἀρχαίας καὶ νεωτέρας ἑλληνικῆς μουσικῆς, δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ μετ' ἀδιαφορίας ὑπὸ τῶν κεκτημένων εἰδικῶς ἀπερὶ τὴν γνῶσιν τῆς ἡμετέρας ἐθνικῆς μουσικῆς. Ἐν συνόψει λοιπὸν θέλωμεν ἐξετάσει ὁ τίς καὶ ὅποια ἡ ἐν αὐτῷ ὕλη καὶ κατὰ πόσον ὁ φιλόπινος συγγραφεὺς ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ του.

Τὸ βιβλίον τοῦτο σύγκειται ἐν ὅλῳ ἐκ 538 σελίδων, ἐκ τῶν ὁποίων, ἐὰν ἀφαιρέσωμεν τὰς σελίδας καθ' αἷς βιογραφουμένης διάφοροι μουσικοὶ ἄνδρες μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν, θέλει ἐναπομείνῃ ἡμῖν τὸ βιβλίον τοῦτο, τὸ καθαρῶς δι' εἰδικῶν θεμάτων συμπύκνον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἐκ σελίδων 245. Καὶ ἐν τούτοις, βιβλίον τοιοῦτο καὶ ἐκ τοσούτων σελίδων, δυνάμενον νὰ συγγραφῇ δι' ἐργασίας

3 ἢ 6 μινῶν ἢ καὶ ἐνὸς ἑτους, συνεγράφη κατὰ τὴν ἐν τοῖς προλεγομένοις αὐτοῦ μαρτυρίαν τοῦ συγγραφέως ἐπιμελῶς ἐπὶ ὅλην δωδεκαετίαν· ὥς δὲ καὶ νὰ ἡποθῇσάν τινες διὰ τοῦτο.

Οὐχ οὕτως ὁμως πρέπει νὰ κρίνωμεν τὸ ἔργον· διότι τοῦτο δὲν συνετάχθη αὐτοσχεδίως. Συγγράφων τις ἱστορίαν δὲν συγγράφει αὐτοσχεδίως· εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐργασθῇ ἐπιπόνως, πολυχρονίως, νὰ ἐκμελετίσῃ τὰς πιθανὰς βάσεις, νὰ ἀνιχνεύσῃ τὴν ἐξεύρεσιν τῶν ἐποχῶν, τῶν ἀληθῶν στηριγμάτων, τῶν ἀσφαλῶν τεκμηρίων καὶ, εἰ δυνατόν, νὰ ἐκθάψῃ τὰ κεχωσμένα κειμήλια τῆς ἀρχαιοτέρας δόξης, τὰ ὁποῖα πάντα θέλουσιν ἀποδώσῃ εἰς αὐτὸν τὸ φερέγγυον τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀληθείας τῶν ἱστορουμένων ὑπ' αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὸ θέμα τὸ ὁποῖον φιλοτίμως ἀνέλαβε νὰ διαλευκάνῃ ὁ φιλόμυθος συγγραφεὺς παρίσταται ἔξ ἀρχῆς δυσχερεῖς καὶ ὑπὸ ἄλλων ἐποχῶν δὲν ὑπῆρχον ὁμοίας φύσεως καὶ ὁμοίας ἐργασίας καὶ σκοποῦ βιβλία, τὰ ὁποῖα ἡδύνατο προχεύειν νὰ συμβουλευθῇ καὶ συντελέσῃ οὕτω τὴν ἀνωτέρω ἐργασίαν ἀνετώτερον καὶ εἰς χρόνον ὀλιγώτερον· αἱ πηγαὶ τοιαύτης ἱστορίας, οὐδαι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εἰς διατριβὰς καὶ μουσικὰ χεῖρόγραφα διεσπαρμένα τῇδε κάκεισε, διετέλουν αἱ πλεῖσται ἀγνώστοι, ὡς καὶ εἶναι ἐτι νῦν. Διὰ τοῦτο, πρωτοτύπου ὄντος τοῦ ἔργου, ἔδει δικαίως νὰ καταβάλῃ πολύτιμον, ὡς λέγει, ἐργασίαν καὶ ἐργάσεις ἐρευνᾶς, ἔδει νὰ διεξέλθῃ γνωστὰς τε καὶ τέως ἀγνώστους ἱστορικὰς εἰδήσεις περὶ τοῦ μουσικοῦ τούτου ἀντικειμένου καὶ νὰ ἐκμελετήσῃ ἀκριδῶς καὶ συντετελεσμένως πολλὰ πρὸς τοῦτο συγγράμματα ἀρχαῖα τε καὶ νεώτερα, καθάπερ μαρτυροῦσιν αἱ πολυάριθμοι ἐν ὑποσημειώσεσι παρατιμῶνται αἱ ἐν τῷ συγγράμματι ἐγκατεσπαρμέναι, αἵτινες παρέχουσι πάντως εἰς αὐτὸ κύρος ἀναμφισβήτητον, τιμῶσι τὴν φιλοπονίαν καὶ εὐκρίνειαν τοῦ συγγραφέως, ἱκανοποιοῦσι δὲ καὶ τὰς εὐρυτέρας ἐπιθυμίας τῶν φιλοστόρων καὶ μουσικολόγων. Διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον ὁ μελετῶν τὰς Συμβολὰς ταύτας τοῦ κ. Παπαδοπούλου θέλει εὖρη τεχνικὴν συναρμολογίαν τῶν λεχθέντων περὶ μουσικῆς ἐν γνωσταῖς πηγαῖς, διατριβαῖς, φυλλαδίοις κλπ. ὑπὸ διαφόρων ἀνδρῶν διαπύρως ἐχόντων εἰς τὰ μουσικά. Ὅ,τι μάλιστα ἐξῶχος διακρίνει τὸ σύγγραμμα τοῦτο τοῦ κ. Παπαδοπούλου, καθιστάμενον μοναδικὸν ἐντρύφημα εἰς τοὺς περὶ τὰ μουσικά ἀσχολουμένους, εἶναι τοῦτο, ὅτι ἐν ταῖς ὑποσημειώσεσιν ἢ καὶ ἐν τῇ κειμένῳ σημειοῦνται ἀκριδῶς αἱ πηγαὶ τοῦ κειμένου, οἱ τίτλοι τῶν βιβλίων τὰ περιοδικὰ συγγράμματα, αἱ ἡμερίδες κλπ. ἀφ' ὧν ἀρύεται τὴν ἀνάπτυξιν ἐνὸς ἐκάστου θέματος καταχωρίζων ἐνιαχοῦ καὶ ἐκτεταμένως περικοπὰς ἐκ τῶν τοιούτων πηγῶν. Τὸ τοιοῦτο δὲ ὠφελεῖ αὐτὸν ὑπὸ δύο ἐπιόψεις· ἀφ' ἐνὸς μὲν δικαιολογεῖ αὐτὸν ἀπέναντι τοῦ μακροῦ χρόνου,

τῆς ἐργασίας αὐτοῦ, ἀλλ' ἑτέρου δὲ παρέχει εἰς τοὺς ἀναγνώστας τὰ με-
γαλείτερα ἐχέγγυα εἰς τὸ ὅτι συνετελέσθη ἐμδριθῆς καὶ ἀξία λόγου πραγ-
ματεία, ὅσα βεβαίως δὲν θὰ ἐθεωρεῖτο, μὴ ἀναφερομένῃ τῶν πηγῶν. Ὁ-
μολογοῦμεν καὶ ἡμεῖς ὅτι πλεῖσται τῶν ὑπὸ τοῦ συγγραφέως μνημονευο-
μένων πηγῶν διετέλουν εἰς πολλοὺς ἐξ ἡμῶν ἄγνωστοι, καίτοι κατὰ και-
ρὸς μετ' ἐνδιαφέροντος πολλοῦ ἐφρονεῖζομεν νὰ ἀνακαλύπτωμεν αὐτάς
καὶ ὡς ἐσημειούμεθα ἐν τοῖς σημειωματαρίοις ἡμῶν χαίροντες ἐπὶ τῇ ἀνα-
καλύψει. Λογίζομεθα δὲ ἤδη εὐτύχεις, ὅτι ἔχομεν πηγὰς ἀθρόονους εἰς τὴν
μελέτην τῆς καθ' ἡμᾶς ἐν γένει ἑλληνικῆς μουσικῆς, χάρις τῷ μεγάλῳ
πονήσαντι φίλῳ ἡμῶν συγγραφεῖ, καίτοι φρονοῦμεν ὅτι ὑπάρχουσι καὶ ἀ-
κόμη πολλὰ πηγαὶ ἀμνημόνευτοι.

Ὁρθῶς δὲ φρονῶν ὁ συγγραφεὺς δὲν ἐπιτελοφόρησε τὸ βιβλίον «Ἱστο-
ρίαν τῆς Μουσικῆς», ἀλλὰ «Συμβολὰς εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλ. Μουσι-
κῆς» διότι ὡς ἱστορία ἦθελε βεβαίως παρουσιάσθῃ μὲ πλείονας ὑπο-
χρεώσεις, ἐνῷ ἔνεκα τῆς πρωτοτύπου ἐργασίας ἐν ταῖς ἱστορικαῖς ταύ-
ταις «Συμβολαῖς» ἀφίενται καὶ τινὰ ζητήματα, λίαν ἐνδιαφέροντα, ἀ-
λυτα· καὶ τοῦτο διότι δὲν ὠρίμασαν εἰσέτι καλῶς διὰ τῆς συζητήσεως
καὶ δὲν ἐδεβῶθησαν διὰ τῆς ἀνακαλύψεως ἐνδιαφερουσῶν πηγῶν.

Ἐν τούτοις διὰ τῶν ὑπαρχουσῶν διευκρινίζει πολλὰ ἐνδιαφέροντα
ζητήματα α') πρὸ τοῦ Ἀμασκηνοῦ· β') κατ' αὐτὸν καὶ γ') μετ' αὐτὸν
ἄχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Διατρίβει ἀρκούντως ἱστορῶν τὴν τῶν ἀρ-
χαίων ἑλλήνων μουσικὴν καὶ τὴν κατάστασιν αὐτῆς ἐν τῇ ἀρχεγονῳ
χριστιανικῇ ἐκκλησίᾳ. Ἐρεϊδόμενος δὲ ἐπίσης ἐπὶ τῶν ὑπαρχόντων βοη-
θημάτων ἀναιρεῖ πειστικώτατα τὴν δοξασίαν, ὅτι ἡ μουσικὴ ἡμῶν εἶναι
δῆθεν ἑβραϊκῆς ἢ ρωμαϊκῆς καταγωγῆς, καθὼς καὶ ἐν τοῖς κατόπιν, ὅτι
ἐπειδὴ συγγενεῦει πρὸς τὴν ἀσιατικὴν ἔπεται ἐκ τούτου ὅτι εἶναι δῆθεν
καὶ ἀσιατικὴ. Εἶναι δὲ οὐχὶ εὐκόλον (λέγει ἐν δελ. 37) νὰ παραδεχθῶ-
μεν ὅτι οἱ Ἕλληνες, οἱ πιστῶς τηροῦντες τὰ πατρώα, ὡς ἐβόημεν εἰπόν-
τες, ἀναλλοίωτα κατὰ τὸ δυνατόν καὶ ἀπαραιεῖα, ἀποφυγόντες ἐπι-
μελῶς τὰ ξένα, ἀπέβαλον ἄνευ λόγου μόνην τὴν πάτριον μουσικὴν,
ἀφοῦ δὲν ἀπέβαλον τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν τῆς εἰδωλολατρείας,
ἀλλὰ διεφύλαξαν ταύτην ἐν ταῖς χριστιανικαῖς προσευχαῖς, πρὸς δὲ καὶ
πλεῖστα ἦθον καὶ ἔθιμα ἱερὰ τῆς εἰδωλολατρείας, καὶ αὐτάς ἐτι τὰς δια-
τυπώσεις τῆς τῶν ἀρχαίων ἱεροτελεστίας». Ὡσαύτως μετὰ κριτικῆς δε-
ξιότητος διαλευκαίνει καὶ ἕτερον σπουδαῖον ζήτημα ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκ-
κλησίᾳ, ὅτι ἐν αὐτῇ κατ' ἀνάγκην «δέον νὰ γίνῃται χρῆσις τοῦ μονω-
δικοῦ εἶδους τῆς ψαλμωδίας» συναρμολογήσας ἐπιτυχῶς τὰ κατὰ και-
ρὸς περὶ τούτου λεχθέντα, «Ὅθεν ἥττον ὑπάρχουσι μελωδία (λέγει ὁ

Εὐσταθ. Θερειανός, κατὰ περικοπὴν αὐτοῦ ἐν σελ. 64), αἵτινες ὁμοζόμεναι κατὰ τοὺς κανόνας τῆς ὁρμονικῆς, ἀποδίδουν οὐ μόνον τὴν καλλοπὴν ἀλλὰ καὶ τὸ φυσικὸν καὶ ὅλως ἰδιοφνὲς αὐτῶν μέλος, ἀλλοιοῦμεναι παντάπασι καὶ διαστρεφόμεναι. Ὁ ἀνατολίτης, φύσει ἐπιρρεπὴς ὢν εἰς τὴν μονότονον μελωδίαν, ἀγαπᾷ πρὸ πάντων τὴν ἡρεμον ἐκείνην τῆς ψυχῆς ἐκλύσιν, ἣτις ἐξαγγέλλεται διὰ γλυκεῶς μελωδήματος, «πρὸς ὃ ὅλως ἀπῶδει ἡ πολυόργανος τοῦ εὐρωπαϊοῦ πολυφωνία. Οὕτω δὲ πολλὰ τῶν δημοτικῶν ῥυμμάτων τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἀνεπίδεκτα ὁρμονίας».

Τὸ ζήτημα δὲ ὅσον ἀφορᾷ τὸν τρόπον τοῦ ψάλλειν δὲν ἀνεφύη νῦν τὸ πρῶτον παρ' ἡμῖν· ἐγεννᾶτο ἀνέκαθεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Καὶ αὐτοὶ οἱ ψάλλται, λέγει ὁ συγγραφεὺς, δὲν ἦσαν ἀπηνάλαγμοι τοῦ γενικοῦ μῦθου, διό καὶ ἐμιμοῦντο τὴν ἐν τοῖς θεάτροις ἐν χρῆσει μουσικὴν, ἵνα εὐαρεστήσωσι πρὸς τοῦτον ἢ ἐκείνον τὸν μεγιστᾶνα, ἢ ἀρχοντα ἢ καὶ τὸν λαόν, ἀπαραλλάκτως δηλαδὴ ὡς συμβαίνει καὶ νῦν, ἀλλὰ μὲ μίαν πολὺ μεγάλαν διαφορὰν· οἱ τότε ἐκκλησιαστικοὶ ἡμῶν πατέρες, ἐν ἄκρᾳ ἀντιθέσει πρὸς τοὺς σήμερον, σφοδρῶς καὶ ἀποτελεσματικῶς ἐπετίθεντο κατὰ τῆς μελωδικῆς μουσικῆς, «ἥτις διὰ τῆς ἡδυπαθείας καὶ τῆς ἐκλύσεως τῆς μελωδίας ἐκθιλύνει τῆς ψυχῆς τὴν ἀνδρείαν καὶ συνελκύει τὴν τοῦ πνεύματος εὐγένειαν». — «ὑπὸ τῶν ἐν τοῖς θεάτροις τὸν νοῦν συνεσκοπίσθης καὶ διὰ τοῦτο τὰ ἐκεῖσε πραττόμενα τοῖς τῆς Ἐκκλησίας ἀναφέρεις τύποις». — «Ὁ νοῦς σου ἐξοφῶθη ὑπὸ τῆς θεατρικῆς σκηνῆς καὶ πᾶν τὸ ἐκεῖσε γινόμενον μεταφέρεις εἰς τὴν ἐκκλησίαν». — «Δύστηνε πιτωχέ, προσήκέ σοι ἵνα μετὰ φόβου καὶ εὐλαθείας ἐπαναλαμβάνῃς τὴν ἀγγελικὴν δοξολογίαν, ἀλλὰ σὺ εἰσάγεις εἰς αὐτὴν ἔθνη χορευτῶν . . .» — «Ἀθλίε καὶ ταλαίπωρε· δέον σε δεδοικότα καὶ τρέμοντα τὴν ἀγγελικὴν δοξολογίαν ἐκπέμπειν . . . σὺ δὲ τὰ μῦθων καὶ ὀρχηστρῶν ἐνταῦθα παρᾶγεις . . .» Ἀλλὰ νῦν πότε ἠκούσαμεν ἡμεῖς τοὺς ἱεροκῆρυκας ἀπ' ἁμῶνος ἢ κίλλιον τοὺς ὑπευθύνους ἀρχιερεῖς παρόμοια πράττοντας ὑπὲρ τῆς ἐκπορευομένης καὶ ἐξευρωπαϊζομένης ἀφιλότηως ἡμετέρας μουσικῆς; Οὐδέποτε.

Εἰσερχόμενος δὲ εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Λαμασκνοῦ ὁ συγγραφεὺς διατρίβει ἐμβριθέστερον καὶ ἐπιστημονικώτερον εἰς τὰ τῆς μουσικῆς, ἐπισκοπῶν τὸ καθόλου σύστημα τῆς ὀκτωήχου ὑμνωδίας τοῦ ἁγίου Λαμασκνοῦ πρὸς μείζονα ἐκτίμησιν τοῦ ἔργου αὐτοῦ. Ὡς πρὸς τὴν σημειογραφίαν, παρατηρεῖται ὅτι καὶ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας οἱ ἐκκλησιαστικοὶ μελωδοὶ ἔγραφον καὶ ἔψαλλον διὰ σημείων. Πρὸ τοῦ Λαμασκνοῦ ὁ ὕμνος τοῦ Ἀμβροσίου καὶ Αὐγουστίνου Te Deum laudamus Te

Deum confitemur ἵν γεγραμμένος διὰ τῆς ἀλφάβητικῆς παρασημαν-
τικῆς τῶν ἀρχαίων ἐλλήνων. Ὁ συγγραφεὺς ἰσχυρίζεται (ἐν σελ. 175),
ὅτι ἐσφαλμένως δοξάζεται παρὰ τινων ὅτι ὁ Δαμασκηνὸς ἐκενόησε τὰ
ἀγκυστροειδῆ σημεῖα, ἀλλ' ὅτι διὰ τροποποιήσεως εἰσήγαγε τὴν χρῆσιν
αὐτῶν. Πρὸς ἐξακριβώσιν δὲ τοῦ ἰσχυρισμοῦ αὐτοῦ ἀναφέρει τὸ μουσικόν
Ἀντιφώνάριον τοῦ πρὸ τοῦ Δαμασκηνοῦ ἀκμάσαντος Γρηγορίου τοῦ
Διαλόγου († 535), ἐνθα εὐρίσκονται τὰ ἀγκυστροειδῆ σημεῖα. Ἀλλ' ἐπειδὴ
ταῦτα καίπερ τροποποιηθέντα ἀπέμενον πάλιν ἱερογλυφικά, ἐπεχειρή-
θησαν ὡς ἀναλύσεις, ἐξ ὧν ἡ τελευταία ὑπὸ Χρυσάνθου Γρηγορίου καὶ
Χουρμουζίου, ὧν τὸ πολὺσεπτον ὄνομα ἀμαράντω δόξη καὶ εὐκλεία κα-
ταγίνεται· ἀλλὰ φρονεῖ ὅμως ὁ κ. Παπαδόπουλος ὅτι αὕτη ὑπολεί-
πεται ὥς πρὸς τὴν θεωρητικὴν σπουδαιότητα τῆς ἀρχαίας μεθόδου ὅπλα
δὴ ὑπὸ ἐπιστημονικὴν ἔποψιν, δὲν ὑπολείπεται δὲ ὑπὸ πρακτικὴν τὸ
δὲ μέγα θεωρητικὸν τοῦ Χρυσάνθου θὰ ἦτο, λέγει, ἐντελέστερον, ἐὰν οὗ-
τος εἶχε πλείονας γνώσεις τῆς Εὐρωπαϊκῆς Μουσικῆς μείζονα δὲ οικειό-
τητα πρὸς τοὺς μαθηματικούς ὑπολογισμούς (βλέπε σελ. 176). Εἰς ταῦτα
ἔχει πλῆρες δίκαιον ὁ κ. Παπαδόπουλος· ὥς πρὸς δὲ τὸ μειονέκτημα
τοῦ νὰ ὑπολείπεται ἡ νέα τῆς ἀρχαίας μεθόδου κατὰ τὴν ἐπιστημονικὴν
θεωρίαν, φροναῖμεν ὅτι δυνάμεθα νὰ παρηγορηθῶμεν ἀναλογιζόμενοι τὴν
ἐπελθοῦσαν μεγίστην τῷ ὄντι εὐκολίαν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὰς πλεί-
στας ἀρετὰς τῆς πρακτικῆς ταύτης νέας μεθόδου. Ἐν τέλει δὲ παρατη-
ροῦμεν ὅτι ἀρκούντως ἐπετεύχθη ὁ σκοπὸς τοῦ συγγραφέως, εἰς ὃν ὀφεί-
λεται ἐγκάρδιος χαιρετισμὸς ἀφιερῶσαντα πολυτετεῖς κόπους καὶ ὑπο-
στάνα θυσίαν μόνον καὶ μόνον ἐξ ἔρωτος πρὸς τὴν πολυπαθὴ ἐθνικὴν
ἡμῶν μουσικὴν.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 20 Νοεμβρίου 1891,

Χρῆστος Γ. Βλάχος

(Ἐκ τῆς Νέας Ἐπιθεωρήσεως τῆς Κων)πόλεως, ἔτος Β', ἀρ. 362,
φύλλον τῆς 30 Νοεμβρίου 1891).

Ἀφορμὴν λαβόντες ἐκ τῆς ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πόλει ἀφίξεως τοῦ γνω-
στοῦ ἐν τῇ δημοσιογραφίᾳ συναδέλφου κ. Γ. Παπαδοπούλου, ἀνεφέραμεν
ἀπλῶς καὶ περὶ τοῦ σπουδαιότητος ἱστορικοῦ περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησια-
στικῆς μουσικῆς συγγράμματος αὐτοῦ, ἔχοντες δὲ ἥδη ὑπ' ὄψιν τὴν ἐν
λόγῳ ὀγκωδεστάτην συγγραφὴν καὶ διελθόντες ἐπιτροχάδην ταύτην προ-
δαίνομεν νὰ ποιήσωμεν τὸν προσήκοντα περὶ αὐτοῦ λόγον, ἔστω καὶ διὰ
βραχείων.

Ὁ εὐπαιδευτος συγγραφεὺς εἰδικῶς μελετήσας ἀπὸ ἐτῶν μετὰ φιλοπονίας παραδειγματικῆς καὶ ζήλου σπανίου, πάντα τὰ συναφῇ τῇ καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησιαστικῇ μουσικῇ ζητήματα, κατώρθωσε μετὰ πολυχρονίους ἐρεύγας καὶ μελέτας νὰ ἀγάγῃ εἰς φῶς τὴν ἱστορίαν τῆς ἱερᾶς ἡμῶν μουσικῆς ἀπὸ τῶν Ἀποστολικῶν χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς, μετὰ τῶν ἐπὶ 19 αἰῶνας ἀκμασάντων μελωδῶν, ὕμνογράφων καὶ μουσικοδιδασκάλων τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας. Τὸ ἔργον τοῦτο κρίνεται πρωτυμώτατον καὶ μοναδικὸν εἰς τὸ εἶδός του, διότι ὁ κ. Παπαδόπουλος δι' αὐτοῦ ἀνεπλήρωσε μέγα παρ' ἡμῖν κενόν, καὶ ἐπλούτισε τὴν ἐκκλησιαστικὴν φιλολογίαν διὰ τῆς ἐν λόγῳ συγγραφῆς, ἐκίνησε δὲ τὸν θαυμασμὸν καὶ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ παρ' ἡμῖν φιλολογικοῦ καὶ μουσικοῦ κόσμου, καὶ τὴν περιέργειαν τῶν Εὐρωπαίων σοφῶν, οἵτινες ἐν σπουδαίαις βιβλιοκρισίαις εὐφήμεως περὶ τῆς συγγραφῆς ταύτης ἐκρίναν, καὶ πολλὰς λαμπρὰς ἰδέας περὶ τῆς ποικιλίας τοῦ πλούτου καὶ τῆς ἀξίας τῆς ἡμετέρας μουσικῆς ἐξέθηκαν ἐν ἐφημερίσι καὶ περιοδικοῖς.

Τὸ μουσικὸν τοῦτο ἱστορικὸν ἔργον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀνευρίσκει ὁ περιεργὸς ἀναγνώστης ἀποτεθροναυρισμένον πλοῦτον ἱστορικῶν γνώσεων, συνάμα δὲ τὴν στενὴν σχέσιν τῆς ἡμετέρας μουσικῆς μετὰ τῆς μουσικῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, καὶ τὸ ἀδύνατον τῆς ἀντικαταστάσεως τῆς ἡμετέρας διὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς, συνιστῶμεν θερμῶς εἰς τοὺς ἀναγνώστας τῆς «Ἀρμονίας», πρὸς ἀπόκτισιν αὐτοῦ, ἰδίᾳ δὲ εἰς τοὺς παρ' ἡμῖν μουσικοὺς καὶ εἰς πάντα φιλόστορα λόγιον.

Τὸν φιλοπονώτατον συγγραφέα οὐ μόνον ἀξιὸν ἐγκαρδίων συγχαρητηρίων διὰ τὸ σοφὸν αὐτοῦ σύγγραμμα θεωροῦμεν, ἀλλὰ καὶ ἀξιὸν ὑποστηρίξεως κρίνομεν ὅπως ἀνταξίως τῶν πολλῶν κόπων καὶ τῶν μεγάλων χρηματικῶν θυσιῶν τοῦ ἀμειδόμενος, δυνήθῃ νὰ προδῇ εἰς τὴν δημοφεισίαν τοῦ Ἀεξικοῦ τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἔργου πρωτοτύπου καὶ ἀναμφιδόλως σπουδαιότατου, ὅπερ ἦδη παρασκευάζει, καὶ χάριν τοῦ ὁποίου πρὸ διετίας τὰς βιβλιοθήκας τῆς Ἑσπερίας ἐπεσκέψατο, ἦδη δὲ ἀπὸ ἐξαμήνου ἐκ τῆς βασιλευούσης ἐκκινήσας, ἐπεσκέψατο τὰς πολυτίμους βιβλιοθήκας τοῦ Ἁγίου Ὁρους, τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Πάτμου καὶ τῆς ἡμετέρας πόλεως, προτιθέμενος νὰ μεταδῇ εἰς τὴν ἐν Λέσβῳ βιβλιοθήκην τῆς Μονῆς τοῦ Λειμῶνος καὶ ἀλλαχοῦ.

Ἐν Σμύρνῃ, τῇ 11 Σεπτεμβρίου 1892.

Γ. Χαμουδόπουλος.

(Ἐκ τῆς Ἀρμονίας Σμύρνης, ἔτος 1Β', ἀρ. 2678, φύλλον τῆς 11 Σεπτεμβρίου 1892).

Λίαν περιπόδιστον καὶ πρωτότυπον ὅλως ἔργον εἰς τὸ εἶδος του, ἐδημοσίευσεν πρό τινας ὁ ἀκάματος ἱστοριοδίφης καὶ ὁρθοῦς τοῦ καλὰ-μου θεράπων κ. Γεώργιος Ι. Παπαδόπουλος, πρόεδρος τοῦ ἐπὶ τετραε-τίας ἄλλοτε λειτουργήσαντος ἐν Κωνσταντινουπόλει Μουσικοῦ Συλλόγου «Ὁρφέως», καὶ συντάκτης τῆς ἐν τῇ πρωτεύουσῃ ἐκδιδομένης ἀξιολόγου ἐφημερίδος «Νέας Ἐπιθεωρήσεως».

Ὁ κ. Γ. Ι. Παπαδόπουλος, εἰς τῶν διασημοτέρων μουσικοφιλολόγων τοῦ ἡμετέρου Γένους τυγχάνων, καὶ λίαν γνωστὸς παρὰ τῷ πανελληνίῳ ἔνεκα τῶν πολλῶν αὐτοῦ διαλέξεων ἐν διαφόροις Μουσικοῖς Συλλόγοις περὶ σπουδαίων ζητημάτων ἀφορώντων εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν Μουσικὴν, ἐπὶ δωδεκαετίαν ὅλην ἐπισταμένως μελετήσας τὸ περὶ τῆς πατρίου μουσικῆς θέμα, καὶ μετὰ πολύτιμον ἐργασίαν καὶ ἐργώδεις ἐρεῦ-νας συλλέξας τὰς τῇδε κάκεισε ἐσπαρμένας γνωστὰς τε καὶ τέως ἀγνώ-στους εἰδήσεις περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν Μουσικῆς, ἐξέδωτο ἐν ὀγ-κῶδει τόμῳ «Ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς», ἣν χάριν ἀξιε-παίνου μετριοφροσύνης ἐπωνόμασε «Συμβολὴν εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς». Πάμπολλα δὲ ἀρχαῖα τε καὶ νεώτερα συγγράμματα ἐπιμελῶς καὶ ἐπισταμένως πρὸς τοῦτο ἐξεμελέτησε, καθά-περ μαρτυροῦσιν αἱ πολυάριθμοι ἐν ὑποσημειώσεσι παραπομπαί, αἱ ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ ἐγκατεσπαρμέναι, αἵτινες παρέχουσι πάντως κύ-ρος ἀναμφισδότητον εἰς τὸ σύγγραμμα, τιμῶσι δὲ πρᾶγματι τὴν ἀκραν φιλοπονίαν τοῦ συγγραφέως, ικανοποιοῦσι δὲ πληρέστατα καὶ εὐρυτέρας ἐπιθυμίας τῶν φιλοτόρων καὶ μουσικολόγων.

Ὁ κ. Παπαδόπουλος πρὸς ὅσον τὸ δυνατόν πληρεστέραν συναρμολό-γησιν τῶν διαφόρων περὶ μουσικῆς εἰδήσεων, φρονῶν, καὶ δικαίως, ὅτι ἡ ἱστορία τῆς καθ' ἡμῖς μουσικῆς οὐκ ἔστι δυνατόν νὰ συγγραφῇ πρὶν ἢ ἀνιχνευθῶσι πᾶσαι αἱ πηγαί, ὧν οὐκ ὀλίγαι εἰσὶν ἀποτεθσαυρισμέναι ἐν τοῖς χειρογράφοις τῶν ἐν Ἀνατολῇ μοναστηριακῶν βιβλιοθηκῶν, ἀφοῦ πρῶτον διηρεύνησε τὰς βιβλιοθήκας τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἀγιοτα-φτικοῦ Μετοχίου, τῶν ἐν Χάλκῃ σχολῶν Θεολογικῆς τε καὶ Ἐμπορικῆς, καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου, ἐπεσκέφθη καὶ τὰς ἱερὰς μο-νάς τοῦ Ἀγιωνύμου Ὁρους Ἀθῶ, ἐνθα ἐπεδόθη εἰς ἐνδελεχεῖς μελέτας. Καίτοι δὲ τὸ πόνημα αὐτοῦ ἦν σχεδὸν συντετελεσμένον, ἐν τούτοις ὠ-θούμενος ὑπὸ τοῦ ἀκρατήτου πόθου ὅπως καταστήσῃ αὐτὸ ὡς οἶόν τε τελειότερον, ἀπεφάσισε καὶ μετέβη εἰς τὴν κλεινὴν τῆς Παλλάδος πόλιν, ἐφοδιασθεὶς μετὰ διαφόρων συστατηρίων παρὰ διαπρεπῶν ἀνδρῶν κα

ἴδια παρὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτοῦ τῆς Ἑλλάδος πρίγκι-
πος Νικολάου Μαυροκορδάτου, τοῦ συμπαθέστατα πρὸς τὸν ἡμέτερον
μουσικολόγον διακεχμένου. Ἐν Ἀθήναις διέτριψεν ἐπὶ ὀκτάμηνον, ἔνθα,
ὡς ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ ἐν τοῖς Προλεγομένοις, ἐκαρπώσατο ὠφελείας οὐ σμι-
κράς, καθ' ἵσον τακτικῶς ἐφοῖτα ἐν τῇ πλουσίᾳ Ἑθνικῇ Βιβλιοθήκῃ, καὶ
ἐκ τῶν ἐκδεχόμενων καὶ ἀνεκδότων ἐγγράφων τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς
Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐξηκριθῆσαι διάφορα σπουδαῖα ζητήματα, ἀ-
ναγόμενα εἰς τὴν νῦν τραγελαφικὴν κατάστασιν τῆς ἐν Ἀθήναις ἐν τι-
ναοῖς ἱερᾶς ἡμῶν Μουσικῆς. Ἴδε σελ. 472, ὑποσημ. 13 36.

Ἡ δὲ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἑλλάδος, πρὸς ἣν ἀρμοδίως ἀνεφέρθη ὁ
κ. Παπαδόπουλος, μελετήσασα τὸ πρωτότυπον αὐτοῦ σύγγραμμα δι' εἰδι-
κῆς ἐκ σοφωτάτων καθηγητῶν ἐπιτροπῆς καὶ ἀναγνωρίσασα τὴν πραγ-
ματικὴν αὐτοῦ ἀξίαν, ἐξέδοτο ἐγκύκλιον πρὸς τοὺς ἀνὰ τὸ κράτος σεβα-
σμιωτάτους Ἱεράρχας, δι' ἧς « θεωρήσασα τὸ σύγγραμμα αὐτὸ καθ' ἑαυ-
» τὸ ἀξιοσύστατον διὰ τε τὴν σπουδαιότητα καὶ πρωτοτυπίαν, καὶ ἡγυ-
» σαμένη τὰ μάλιστα ἐνδιαφέρον οὐ μόνον παντὶ τῷ Ἱερῷ τῆς Ἑλλάδος
» κλήρῳ, παντὶ Ἱεροψάλτῃ, ἀλλὰ καὶ παντὶ φιλομουσῳ Ἑλληνι, διότι ὁ
» φιλόδοκός συγγραφεὺς νέαν ὁλὴν ταμῶν ὁδὸν, ἀρξάμενος ἀπὸ τῶν χρό-
» νων τῶν Ἱερῶν Ἀποστόλων, ἐκτίθησι τὴν βιογραφίαν τῶν κατὰ και-
» ροὺς ἀκμασάντων διαπρεπῶν μελωδῶν, ὑμνογράφων, μουσικῶν τε καὶ
» μουσικολόγων, μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, θεριμότετα συνίστησι τοῦτο
» τοῖς Ἱεράρχαις τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, ἵνα συστήσῃ καὶ ὑποστη-
» ρίσωσιν αὐτὸ τῷ Ἱερῷ κλήρῳ, τῷ ἐγκοσμίῳ καὶ τῷ ἐν ταῖς εὐαγέσι Μο-
» ναῖς, πᾶσι τοῖς Ἱεροψάλταις καὶ παντὶ φιλομουσῳ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις αὐ-
» τῶν ». Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὁ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτὴς τῆς Ρωσσίας κ. Μι-
χαὴλ Ὀνοῦ, καὶ ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει μουσοτραφὴς πρεσβευτὴς τῆς
αὐτῆς δυνάμεως κ. Νεζιδῶφ, κατιδόντες τὴν μεγίστην σπουδαιότητα τοῦ
προκειμένου ἐκκλησιαστικοῦ ἱστορικοῦ συγγράμματος, ἀπεφάσισαν αὐτορ-
μήτως καὶ ἀξιοζήλως, ὡς ἐν τῷ Προλόγῳ ἀναφέρεται, νὰ συστήσῃ θερ-
μῶς τὴν κυκλοφορίαν αὐτοῦ ἐν τῇ ὁμοδόξῃ Ρωσίᾳ, ἔνθα κατὰ ἑκατοντά-
δας ὅλας διετεθῇσαν τὰ ἀντίτυπα τοῦ ἐν λόγῳ ἀξιολογωτάτου πονήματος.

Μετὰ τοιοῦτους λοιπὸν καὶ τοσοῦτους πολυετεῖς ἀγῶνας, μόχθους καὶ
δαπάνας, καὶ ἐπὶ τοιούτων ἐνθαρρυντικῶν συστάσεων ἐρειδόμενος ὁ ὅλως
ἀξίεπαινος κ. Γ. Ι. Παπαδόπουλος, προέβη μετὰ θάρρους εἰς τὴν ἐκδο-
δὴν τοῦ πρωτοτύπου αὐτοῦ πονήματος, ὅπερ περιέχον συλλήθδην σπου-
δαιοτάτας ἱστορικὰς εἰδήσεις, ἀναγομένας εἰς τὴν ἱερὰν ἡμῶν μουσικὴν
ἀπὸ τῶν Ἀποστολικῶν χρόνων μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν, ὑπεραμύνεται
μετὰ δυνάμεως λόγου οὐ σμικρᾶς κατὰ τῆς ἱταρῶς προσδεδωμένης θείας

τέχνης, καὶ κατὰ τῶν καταδοφισμένων τὴν ἀλήθειαν ξενομανούντων ὁμογενῶν, οἵτινες πᾶν ὄθνεϊον ἐγκολπούμενοι, μὴδὲ τὴν θημασίαν καὶ τὴν δύναμιν τῶν ἐθνικῶν ἡμῶν θησαυρῶν διακρίνοντες, κατηγοροῦσιν ἀνευθυρίαστως τῆς χρόνῳ προεδυτάτης καὶ δόξῃ κλεινοτάτης ἱερᾶς ἡμῶν Μουσικῆς, ἀποφαίνονται δὲ ἐκ πλάνης ὅτι αὕτη ὁλῶς διεφθόρη διὰ τῆς εἰσαγωγῆς ὀθνείων μελῶν, προτείνοντες ἅμα ἵνα ἀποσκορακισθῇ αὕτη ἐκ τοῦ ἱεροῦ περιδόλου τῆς Ἐκκλησίας, ἢ περιβληθῇ διὰ τοῦ μανδύου τῆς τετραφώνου ἁρμονικῆς μουσικῆς.

Ἐν τούτοις ὁ ἡμέτερος μουσικολόγος καὶ μεθ' ὅλα ταῦτα, ἀναγνωρίζων μετ' ἀξιομιμῆτου εἰλικρινείας, ὅτι χαλεπὸν ἔστι τὸ ἐκζητεῖν ἐξ ἀτελῶν πηγῶν ἐντελῆ προϊόντα, ὁμολογεῖ μετ' ἀξιεπαίνου παρηγορίας τὸ ἀτελὲς τοῦ συγγράμματος καὶ καταλείπει τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου εἰς ἄλλους ἱκανωτέρους καὶ σοφωτέρους.

Μετὰ τὰ προεκτεθέντα, ἐξ ὧν καὶ τοῦ ἡλίου φαινότερον καταφαίνονται ἡ ἱκανότης περὶ τὴν ἱστορίαν καὶ φιλολογίαν τῆς ἡμετέρας μουσικῆς τοῦ κ. Παπαδοπούλου, πασιφανεῖς δὲ γίνονται οἱ ἄτρυτοι κόποι καὶ μόχθοι, εἰς οὓς καθυπεδλήθη πρὸς περιδύλλογὴν καὶ συναρμολόγησιν τῶν διαφόρων περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς εἰδήσεων, χωρὶς οὐδὲν ἀπολύτως νὰ ἔχη εἰδικὸν περὶ τούτου βοήθημα, περιττὴ ἄθελεν ἀποδοῖν πᾶσα ἀνάλυσις τοῦ κατὰ πάντα ἀξιολόγου αὐτοῦ συγγράμματος, καθότι ἐξ αὐτῶν καὶ μόνον ἀποδεικνύεται ἡ πραγματικὴ ἀξία τοῦ πονήματος. Πρὸς πλείοτεραν ὁμῶς κατανόησιν τῆς σπουδαιότητος τοῦ ἐν λόγῳ ὀγκωδεδτάτου βιβλίου, προβαίνομεν νὰ εἰπωμεν ἀναλυτικῶς ὀλίγα τινα περὶ αὐτοῦ, βέβαιοι ὄντες ἐκ τῶν προτέρων, ὅτι θέλομεν ἱκανοποιήσῃ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν περὶ τὴν μουσικὴν ἡμῶν ἐνασχολουμένων.

Ὁ κ. Παπαδόπουλος, ἀφ' οὗ ἐν σπουδαιότητι προεισαγωγῇ καὶ ἐπὶ τῇ βάσει διαφόρων αὐθεντικῶν πηγῶν καὶ μαρτυριῶν ἐξετάζει ὑπὸ ἱστορικὴν καὶ τεχνικὴν ἀποψιν τὴν μουσικὴν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ τὰς διαφόρους αὐτῆς φάσεις καὶ περιπετείας, διαιρεῖ ἀκολουθῶς τὸ σύγγραμμά του εἰς τρία ἀπ' ἀλλήλων διακεκριμένα μέρη. Εἰς τὸ πρῶτον διαπραγματεύεται περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἀπὸ τῶν Ἀποστολικῶν χρόνων μέχρις Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἀποδεικνύει δὲ διὰ τρανωτάτων καὶ ἀναμφισβητήτων ἀποδείξεων καὶ παραδειγμάτων, ὅτι τὸ σύστημα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς ἔχει ἀμείωτον σχέσιν πρὸς τὸ ἀρχαῖον τῆς Ἑλληνικῆς Μουσικῆς σύστημα, καὶ ὅτι ἡ ἐν τῇ θείᾳ λατρείᾳ Μουσικὴ τῆς ἀρχαίου χριστιανικῆς Ἐκκλησίας εἶναι Ἑλληνικὴ οὐδόλως δὲ Ἑβραϊκῆς ἢ Ῥωμαϊκῆς καταγωγῆς, ὥς διετάρησαν τινες, ἐπιπολαίως τὸ ζήτημα ἐξετάσαντες.

Εἰς τὸ δευτέρον μέρος διαπραγματεύεται ἐν ἐκτάσει καὶ μεγίστῃ λεπτομερείᾳ ὡς οὐδεὶς ἕτερος σοφὸς ἢ θεολόγος μέχρι σήμερον, περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, τοῦ διαρρηθμιστοῦ τοῦτου τῆς ἱερᾶς Βυζαντινῆς Μουσικῆς, ἀναφέρων δὲ ὅτι πρῶτος ὁ θεὸς Πατὴρ ἐδυσσηματοποίησε τὴν ἀρχαίαν ὀκτωηχίαν συγγρίψας θεωρίαν διὰ τὴν προᾶξιν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς καὶ ἄλλα τινά, ὑποστηρίζει τὴν ἰδέαν ὅτι ὁ τρόπος τοῦ ποιεῖν τοὺς στίχους τῶν Κανόνων ἐκ πολλῶν στροφῶν τυγχάνει εἰληγμένος ἐκ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ μουσικῶν, τῶν τὰ μελικά αὐτῶν ποιήματα ἐκ πολλῶν στροφῶν, τεσσάρων, ἑξ, ὀκτὼ καὶ καθεξῆς, συγκροτησάντων. Ἀλλὰ καὶ τὰ τροπάρια τοῦ θείου μουσουργοῦ Δαμασκηνοῦ ἐποιοῦθησαν κατὰ τὰ μουσικά καὶ ποιητικά μέτρα, ἀπ' οὗ παρέλαθεν ὁ θεὸς ἀνὴρ ἐκ τοῦ Ὀμήρου, Πινδάρου, Εὐριπίδου, Σοφοκλέους, Αἰσχύλου, Ἀριστοφάνους καὶ ἄλλων, ὡς ἀποδεικνύει σαφέστατα διὰ τῆς ἀντιπαραβολῆς διαφόρων Εἰρημῶν τῶν διαφόρων Ὡδῶν τοῦ θείου Δαμασκηνοῦ, πρὸς ἀντιστοιχοῦντας στίχους τῶν προειρημένων ἀρχαίων Ἑλλήνων ποιητῶν.

Εἰς τὸ τρίτον μέρος διαπραγματεύεται περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἀπὸ τοῦ ὀγδοῦ μ. Χ. αἰῶνος μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, ἀναφέρων τὰς βιογραφίας τῶν μετὰ τὸν Δαμασκηνὸν μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ἀκμασάντων ἄματογρᾶφων, ὑμνογρᾶφων, μουσικῶν, μουσικολόγων καὶ ἱεροψαλτῶν. Ἐν τῷ τρίτῳ μέρει μνησθὲν ποιεῖται ἐπίσης καὶ περὶ τῶν κατὰ τοὺς κάτω χρόνους ἀκμασάντων σχολῶν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, καθὼς καὶ περὶ τῶν λειτουργησάντων Μουσικῶν Συλλόγων, ἀπαριθμῶν ἅμα τὰς πολλὰς καὶ μεγίστας ὠφελείας, ἃς παρέσχον οὗτοι ἅπαντι ἀνεξαιρέτως τῷ Γένει.

Μετὰ τὴν λεπτομερῆ καὶ ἐμδριτῆ μελέτην ἀπάντων τῶν θεμάτων τούτων, καταλήγει ὁ ἀκάματος ἱστοριοδίφης εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ δύνατον ἡ ἀντικατασταθῆ ἡ Ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν Μουσικὴ διὰ τῆς Εὐρωπαϊκῆς τετραφωνίας. Ἐξετάζων δὲ τὸ προκείμενον σπουδαιότατον ζήτημα ὑπὸ τεχνικὴν ἢ ἐπιστημονικὴν, ὑπὸ ἐθνικὴν, ὑπὸ θρησκευτικὴν, καὶ ὑπὸ οἰκονομικὴν ἐτι ἐποψίν, ἀποδεικνύει δι' ἀναμφιλέκτων, πειστικωτάτων, καὶ οὐδεμιᾶς ἀντιρροήσεως ἐπιδεχομένων ἐπιχειρημάτων καὶ δι' αὐθεντικῶν μαρτυριῶν, ὅτι τοιοῦτόν τι ἀδύνατόν ἐστι γενέσθαι, καθότι οὐ μόνον διὰ τῆς εἰς ἀρμονίαν μεταποιήσεως τῆς ἡμετέρας μελωδίας καταστρέφεται τὸ μέλος καὶ ὕψος αὐτῆς, ἀλλὰ εἶναι τοῦτο καὶ ἀντικρὺς ἀσέβεια πρὸς τὰ πάτρια. Τοιοῦτόν τι ἀνομολογεῖ καὶ ὁ ἐγκριτος φιλέλλην γάλλος μουσικὸς Bourgaunt Ducoudrag, ὅστις ἐπέμθη εἰς Ἀνατολὴν ὑπὸ τοῦ γαλλικοῦ ὑπουργείου τῆς παιδείας πρὸς σπουδὴν τῆς ἐκκλη-

διαδικτικῆς ἡμῶν μουσικῆς, καὶ διὰ ἐπιχειρήσας νὰ ἐκτελέσῃ διὰ τῆς Εὐρωπαϊκῆς σημειογραφίας διάφορα ἐκκλησιαστικὰ ἡμῶν ᾠδατα, ἀ π ε τ υ χ ε κα θ' ὁ λ ο κ λ η ρ ί α ν.

Τοιαύτη, πετώντι καλὰ μω, ἡ συνοπτικὴ ἐκθεσις τῶν κυριωτέρων ἐμπειριομένων ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ μουσικοτραφούς κ. Γ. Ι. Παπαδοπούλου. Πλὴν ὅμως τούτων ὁ κ. Παπαδόπουλος διαπραγματεύεται μετὰ μεγίστης ἀγχινοίας καὶ μεμετρομένης λογικῆς καὶ περὶ πλείστων ἄλλων σπουδαιοτάτων ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων, ὧν τὴν ἀνάλυσιν δὲν ἐπιτρέπει ἡμῖν ὁ στενὸς τῆς ἐφημερίδος χώρος, καὶ δι' ὧν ἀποδεικνύεται πληρέστατα ἡ εὐρυμάθεια τοῦ ἀνδρός καὶ ὁ πρὸς τὰ πατρία ἑλλογος ζῆλος καὶ ἐννομος σεβασμός.

Ὁ κ. Παπαδόπουλος διὰ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος συγγράμματος αὐτοῦ ἀνεπλήρωσε μέγα κενὸν, ὑπερβάς πάντας ἀνεξαίρετως τοὺς συγχρόνους ὁμογενεῖς τε καὶ ξένους μουσικοφιλολόγους, καὶ ἀναδειχθεὶς οὕτω ἀνώτερος παντὸς ἐπαίνου· τὴν σπουδαιότητα δὲ τοῦ πονήματος τοῦ ἀνωμολόγησαν πλείστοι ἐπιφανεῖς ἄνδρες ἐν τοῖς γράμμασιν, ἐν οἷς ὁ πέρυσιν ἀποδιώσας σοφώτατος ὁ καὶ παγκοσμίου φήμης ἀπολαυδῶν Ἀλέξανδρος Ραγκαβῆς, ὁ ὡσαύτως ἀποδιώσας εὐσεδέστατος καὶ ζηλωτὴς τὴν πατρίδα δοξὸς καθηγητὴς Νικόλαος Δαμαλᾶς, ὁ νομοδιδάκτωρ καὶ μουσικὸς Χρῆστος Β. ἄχος, ὁ ἐπιφανὴς μουσικοδιδάσκαλος ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ Ριζαρείῳ σχολῇ Ἀθανάσιος Σακελλαριάδης, ὁ ἐν Ἀθήναις διευθύνων τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν σχολὴν Ἀνδρέας Τσικνόπουλος, ὁ εὐμαθέστατος μουσικὸς Φωκίων Βάμβας, ὁ ἐν Σάμῳ λογιώτατος μουσικὸς Γρηγόριος Κωνσταντῆ, καὶ πολλοὶ ἄλλοι, ὧν ὁ ἀριθμὸς οὐ σμικρὸς, δημοσιεύσαντες πλείστα ἰνδιαφέροντα ἄρθρα ὑπὲρ τοῦ συγγράμματος τοῦ κ. Παπαδοπούλου, οὕτινος ὑπερεπαινοῦσι τὴν ἀμετρον φιλοπονίαν καὶ τὰς εὐρείας περὶ μουσικῆς γνώσεις. Πλὴν ὅμως τούτων καὶ ἀπασαι ἀνεξαίρετως αἱ ἑλληνικαὶ ἐφημερίδες, προεξαρχούσης τῆς πατριαρχικῆς «Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας», ἐσχολήσαν μετὰ πλείστων ἐπαίνων τὸ πόνημα τοῦ κ. Παπαδοπούλου, ἐξάρασαι τὰς πολυτίμους καὶ ἀνεκτιμήτους ὑπηρεσίας, ἃς προσήνεγκεν ἀπαξάπαντι τῷ Γένει καθόλου καὶ τοῖς περὶ τὴν μουσικὴν ἀσχολουμένοις ἰδίᾳ διὰ τοῦ σπουδαιοτάτου συγγράμματος του.

Ἐν τούτοις ἡ φήμη τοῦ κ. Γ. Ι. Παπαδοπούλου δὲν περιορίσθη μόνον ἐν Ἑλλάδι καὶ Τουρίᾳ. Ἡ φήμη αὐτοῦ διαπεράσασα ὑπερπόντια πελάγη ἀφίκετο καὶ μέχρι τῆς Εὐρώπης, πολλοὶ δὲ τῶν σοφῶν αὐτῆς ἐδημεσίευσαν ἐν διαφόροις σπουδαίοις ἐπιστημονικοῖς περιοδικοῖς ἐμβριθεῖς βιβλιοκρισίας, δι' ὧν ἀναγνωρίζουσι μὲν ἀμερολήπτως τὴν πραγματι-

κὴν σπουδαιότητα τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ, ἀποδοκιμάζουσιν ὁμῶς, ὡς καὶ ἡμεῖς ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ παρόντος ἀρθροῦ, τὴν ἀγαθὴν μετριοφροσύνην τοῦ σοφοῦ συγγραφέως, θελήσαντος νὰ τιτλοφορήσῃ τὸ πόνημα αὐτοῦ «Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς» ἐνῶ πράγματι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος φιλοπόνημα τυγχάνει τελεία καὶ πραγματικὴ ἱστορία τῆς θείας τέχνης ἀπὸ τῶν Ἀποστολικῶν χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς.

Ὅ,τι ὁμῶς τιμᾷ ὑπερβαλλόντως τὸν κ. Παπαδόπουλον, καὶ ἀναδεικνύει αὐτὸν ἔξοχον ἱστοριογράφον οὐκ ἐκ τῶν τυχόντων εἶναι αἱ κρίσεις τοῦ ἐπιφανεστάτου τῆς Γερμανίας μουσικοφιλοσόφου κ. Ροδόλφου Westphal. Ὁ καθηγητὴς οὗτος τῆς ρυθμικῆς, τῆς μουσικῆς, καὶ πολυγραφικώτατος συγγραφεὺς, οὗτινος αἱ ἰδέαι ἔχουσιν ἀπόλυτον κύρος ἐν ἀπάσῃ τῇ Εὐρώπῃ, ἀνομολογῶν δικαίως ἐν τινι βιβλιοκρισίᾳ, δημοσιευθείσῃ εἰς ἐν τῶν ἐγκριτωτέρων γερμανικῶν περιοδικῶν, ὅτι ὁ κ. Γ. Ι. Παπαδόπουλος εἶναι ὁ πρῶτος συγγραφεὺς συστηματικῶς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἱερᾶς Βυζαντινῆς Μουσικῆς, ἀποκαλεῖ αὐτὸν Ἡρόδοτον τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, ἐν συμπεράσματι δὲ, τὸ μὲν σύγγραμμα χαρακτηρίζει ὡς σπουδαιότατον, τὸν δὲ συγγραφεὰ σοφόν.

Μετὰ τοιαύτας λοιπὸν καὶ τοσαύτας ἐπιφάνων ἐν τοῖς γράμμασι καὶ τῇ θείᾳ τέχνῃ ἀνδρῶν εὐφύημους κρίσεις, μετὰ τὰς ἐπιδαψιλευθείδας αὐτῷ, κατὰ τὰς Ἀθηναϊκὰς ἡμεριδὰς, σπανίας τιμᾶς τῷ 1890, εἴτε τῆς ἐκδόσεως τοῦ βιβλίου, ὑπὸ τῶν ἐν Ἀθήναις ὑπερόχων ἐν ἀξιώμασι, παιδείᾳ, καὶ πλούτῳ ἀνδρῶν, προεξάρχοντος τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ ἀνδρὸς τῆς Ἑλλάδος Χαριλάου Τρικούπη, ὅστις, τὸν ἡμέτερον μουσικολόγον καὶ δημοσιογράφον καὶ ὑπεστήριξε, καὶ ὡς μανθάνομεν, ἔκτοτε δι' ἐξαιρετικῆς εὐνοίας περιβάλλει, μετὰ τὰς θερμοτάτας συστάσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς Ἱερᾶς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου, μετὰ τὰς λαμπρὰς συστατικὰς ἐγκυκλίους τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἑλλάδος, μετὰ τὴν ἐκδηλωθεῖσαν πρὸς τὸν εὐμαθέστατον ἄνδρα ἀκραϊήνῃ ἐκτίμησιν ὑπὸ τῆς τετρακτύος τῶν πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς, οἵτινες λίαν εὐχαρίστως καὶ προθύμως ἀπεδέχθησαν τὴν εἰς αὐτοὺς ἀφιέρωσιν τοῦ πονήματος, πᾶσα περαιτέρω σύστασις παρ' ἡμῶν ἀποβαίνει περιττὴ ὡς ἀνωφελής. Ἐν τούτοις δὲν δυνάμεθα εἰμὶ νὰ συγχαρῶμεν καὶ ἡμεῖς ἀπὸ καρδίας τὸν κ. Γ. Παπαδόπουλον, ὅστις ἐν τῷ ἀκρατήτῳ αὐτοῦ πρὸς τὴν ἱερὰν ἡμῶν Μουσικὴν ζήλῳ, ἐπεδόθη εἰς ἐνδελεχεῖς μελέτας χρόνιν τῶν ἐπαϊόντων, πλείεστα μὲν σκοτεινὰ τῆς μουσικῆς ἱστορίας σημεῖα διευκρινήσας, ἀλλὰ δὲ ἐπιδιορθώσας, καὶ πολλὰ εἰς ἀγνωστα ἀνακαλύψας ὡς ἄλλος Κολομβός.

Τοιοῦτοι ἄνδρες εἶναι τῇ ἀληθείᾳ ἄξιοι πάσης ἐκτιμήσεως καὶ ὑπερ-

στηριξεως, καθότι τὰς ὀλίγας ὥρας τῆς σχολῆς αὐτῶν καταδapaνώδι-
 λαν ἀξιεπαίνως εἰς πλουτισμὸν τῆς πενιχροτάτης ἡμῶν φιλολογίας πρὸς
 ὄφελος τοῦ ἡμετέρου Γένους καὶ τῶν κειμηλίων τῆς Ἐκκλησίας. Εἶθε δὲ
 νὰ μιμῶνται αὐτοὺς καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἐκ τῶν δυναμένων, οἵτινες ἀντὶ νὰ
 ἐξαντλῶσι τὸν πολύτιμον αὐτῶν χρόνον εἰς διαφόρους ἐπουηώδεις συζη-
 τήσεις, ἐπεδίδοντο εἰς τὴν μελέτην σπουδαίων ζητημάτων τῆς τε ἱστο-
 ρίας καὶ τῆς φιλολογίας ἡμῶν, ἅτινα χρήζουσι πολλῶν καὶ σπουδαίων
 διασαφήσεων.

Περαίνοντες τὴν λιτὴν ταύτην βιβλιοκρισίαν ἡμῶν ὀφείλομεν νὰ
 ποιήσωμεν μνείαν καὶ περὶ τοῦ «Λεξικοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησιαστι-
 κῆς Μουσικῆς», τοῦ περιέχοντος τοὺς βίους τῶν Ἑλλήνων ὑμνωδῶν, ὑμνο-
 γράφων, ψαλμογράφων, μουσικῶν τε καὶ μουσικολόγων τῶν ἀκμασάντων
 ἀπὸ τῶν Ἀποστολικῶν χρόνων ἄχρι τῶν καθ' ἡμᾶς, ὅπερ προτίθεται νὰ
 ἐκδῶσθαι μετ' οὐ πολὺ ὁ κ. Παπαδόπουλος κατόπιν ἀκαμιάτων ἐρευνῶν
 καὶ μελετῶν, καὶ χάριν τοῦ ὁποίου πρὸ διετίας μὲν ἐπεσκέφθη τὰς σπου-
 δαιότερας βιβλιοθήκας τῆς Εὐρώπης, ἦδη δὲ ἀπὸ ἐπταμήνου ἐγκαταλι-
 πὼν τὴν βασιλεύουσαν καὶ εἰς διαφόρους καθυποδαλλόμενος δαπάνας καὶ
 κακουχίας, περιέρχεται τὴν Ἀνατολήν, ἐπισκεψάμενος τὰς διαφόρους
 μοναστηριακὰς βιβλιοθήκας, ἐν αἷς ἐσχάτως καὶ τὴν ἐν Λέσβῳ Μονὴν
 τοῦ Λειμῶνος, ἐνθα ἀνεῦρε τὸ ἀνέκδοτον θεωρητικὸν σύγγραμμα Μανουὴλ
 τοῦ Χρυσάφου, οὗ ἡ ἀνακάλυψις σύμπαντα τὸν πᾶρ' ἡμῖν καὶ τὸν Εὐρω-
 παϊκὸν μουσικὸν κόσμον ἐνδιαφέρει, ἅμα δὲ ἀνεκάλυψε καὶ Γαβριὴλ τινὸς
 μοναχοῦ Ἑτυμολογικὸν τῶν σημαδοφώνων τῆς Βυζαντινῆς παρασημαντι-
 κῆς, ἔργον ὡσαύτως μεγάλῃς ἀξίας.

Ἐκ τῆς Ἱστορίας τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς τοῦ κ. Παπαδο-
 πούλου κρίνοντες, δυνάμεθα ἀνεπιφυλάκτως καὶ μετὰ πεποιθήσεως νὰ
 προείπωμεν ὅτι καὶ τὸ νέον αὐτοῦ σύγγραμμα εὑταὶ ἐπίσης σπουδαιότα-
 τον καὶ θὰ τύχῃ παρ' ἡμῖν καὶ ἐν Εὐρώπῃ τῆς αὐτῆς εἰ μὴ μείζονος ὑ-
 ποστηρίξεως. Εὐχόμεθα μόνον ὅπως ἴδῃ τὸ φῶς ὅσον οἷόν τε ταχύτερον
 πρὸς δόξαν καὶ τιμὴν τοῦ εὐρυμαθοῦς συγγραφέως, τοῦ τιμῶντος ἀληθῶς
 τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ Ἔθνος, εἰς ᾧ καλῇ μοίρᾳ ἐτυχε νὰ ἀνήκῃ.

Ἐν Σμύρνῃ, τῇ 17 Ὀκτωβρίου 1892.

Ι. Α. Γιαλοπούκης

(Ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν ἐν Σμύρνῃ ἐκδιδομένην ἡμερηΐδα Ἀρμονίαν,
 ἔτος ΙΓ', ἀρ. 2703, φύλλον τῆς 17 Ὀκτωβρίου 1892 καὶ εἰς τὴν Νέαν
 Σμύρνην, ἔτος ΚΓ', ἀρ. 4682 καὶ 4683, φύλλα τῆς 17 καὶ 19 Ὀκτωβρίου).

Τὸ μέγεθος τῆς ἡμετέρας εὐφροσύνης καθίσταται ἅμετρον ὅταν βλέπωμεν ὅτι, ἀνθ' ὧν ἐπὶ τέταρτον σχεδὸν αἰῶνος ἐμοχθήσαμεν περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς μουσικῆς ἡμῶν ἐνδιατρίψαντες, ὡς ἀξιόλογον ἄθλον φέρομεν τὰ ἐγκώμια σοφῶν ἀνδρῶν, ὁμογενῶν τε καὶ ξένων, τὰς εὐλογίας τοῦ Ἔθνους καὶ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τὸν δι' ἐπισήμων ἐγκυκλίων ἔπαινον τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως τῆς Ἑλλάδος, ὑπουργοῦντος τοῦ εὐρυμαθοῦς κ. Δ. Γ. Πετρίδου, καὶ τῆς Ἱερᾶς Κοινότητος τοῦ Ἀγίου Ὁρους Ἀθῶ, ἐν αἷς τὸ πόνημα ἐκεῖνο «ὡς περισπούδαστον καὶ ἔργον κράτιστον καὶ ἐν τοῖς μάλιστα δοκιμον» ἐξαιρέτως τιμᾶται, ὁ δὲ συγγραφεὺς αὐτοῦ «ὡς ἱστορικὸς πολυμαθὴς» γεραίρεται, ἀνὴρ δὲ μέγα ἐπὶ παιδείᾳ κεκτημένος ὄνομα, ὁ καθηγητὴς τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου Γεώργιος Μιστριώτης οὐ μόνον ἐπαινέτης τοῦ ἔργου γίνεται ἀλλὰ καὶ ὑπ' ὅψιν ἔχει ἐν τῇ συγγραφῇ τῆς περισπούδαστου αὐτοῦ Ἑλληνικῆς Γραμματολογίας τῆς τῷ 1894 ἐν Ἀθήναις ἐκδοθείσης.

Ὡς δὲ ἡ Ἱστορία πάντων τῶν ἐθνῶν εἰς τρία μέρη διαιρεῖται, τὸ τῆς ἀρχαιότητος, τοῦ μεσαιῶνος καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων, οὕτω καὶ ἡμεῖς εἰς τρεῖς μεγάλας ἐποχὰς ἢ μέρη διαιροῦμεν χρονικῶς τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς. Α' τὴν Ἱστορίαν τῆς Μουσικῆς ἀπὸ τοῦ 1—700, Β' ἀπὸ τοῦ 700—1453, καὶ Γ' ἀπὸ τοῦ 1453—1900. Ἐκαστον δὲ τῶν μερῶν τούτων ὑποδιαιροῦμεν εἰς διαφόρους περιόδους. Οὕτω τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν τῆς μουσικῆς εἰς δύο περιόδους, ἀπὸ τῶν Ἀποστολικῶν χρόνων μέχρι τοῦ Μ. Κωνσταντίνου 1—323), καὶ ἀπὸ τούτου μέχρις Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ (323—700)· τὴν μέσην, εἰς τρεῖς περιόδους, τὴν περιλαμβάνουσαν τὴν ὑπὲρ τῆς μουσικῆς ἀνύσῃμον δρᾶσιν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, τὴν ἀπὸ

τοῦ II' αἰῶνος μέχρι τοῦ μαῖστορος Ἰωάννου τοῦ Κονκ-
κουζέλη (100—1100), καὶ τὴν ἀπὸ τούτου μέχρι τῆς
ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1100—1453).
ὁμοίως εἰς τρεῖς περιόδους ὑποδιαιροῦμεν καὶ τὴν νεω-
τέραν ἱστορίαν τῆς μουσικῆς, ὡς ἀπὸ τῆς ἀλώσεως
μέχρι Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου (1453—1730), καὶ
ἀπὸ τούτου μέχρι τῶν ἐθνευρετῶν τῆς νέας γραφικῆς με-
θόδου (1730—1814), καὶ ἀπὸ τούτων μέχρι τῶν καθ'
ἡμᾶς χρόνων (1814—1900). Ἰστέον ὅ' ὅτι ἐν τῇ
παρούσῃ συγγραφῇ δὲν περιελήφθησαν αἱ βιογραφι-
καὶ σημειώσεις τῶν ἐπιζώντων μουσικοδιδασκάλων,
διότι αὗται θὰ ἐπικοσμήσωσι τὸ μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ
B' καὶ Γ' Τόμου τῆς ἡμετέρας «Συγχρόνου ἱεραρχίας τῆς
Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας» ἐκδοθησόμενον
εὐογκον «Λεξικὸν τῶν ἐνδόξων Ἑλλήνων μουσικῶν
τῶν ἀπὸ τῶν Ἀπαστολικῶν χρόνων ἄχρις ἡμῶν ἀκμα-
σάντων».

Ἐπιθυμοῦντες ὅπως ἐπὶ τὸ τελειότερον καὶ καλλι-
τεχνικώτερον ἀπαρτίσωμεν τὸ παρὲν φιλοπόνημα, προσ-
εχρήσαμεν τούτῳ πινακοθήκην πενιχρὰν, ὀφειλομένην
τῷ ἐν Ἀγίῳ Ὁρει ὁσιολογιωτάτῳ Γέροντι Ἀλεξάνδρῳ
Εὐμορφοπούλῳ Λαυριώτῃ, περιλαμβάνουσαν δὲ ὅτω-
γραφικὰ ἀπεικονίσματα τῶν ἐν ἀρχαίοις τεύχεσιν (ὑπ.
ἀρ. 165 καὶ 178) τῆς βιβλιοθήκης τῆς ἱερᾶς Ἀθωί-
τιδος Μονῆς τῆς Μεγίστης Δαύρας ὁωζομένων εἰκόνων
ὀνομαστῶν μουσικῶν τῶν παρελθόντων αἰώνων, ὡς
Ἰωάννου τοῦ Γλυκέως, Ἰωάννου μαῖστορος τοῦ Κονκ-
κουζέλη, Μανουὴλ Χρυσάφου τοῦ παλαιοῦ, Μανουὴλ
Χρυσάφου τοῦ νέου, Γερμανοῦ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Νέων
Πατρῶν, Βαλασίου τοῦ ἱερέως, Πέτρου τοῦ Μπερεκέ-
του, Ἰωάννου τοῦ Τραπεζουντίου, Δανιὴλ τοῦ Πρωτο-
ψάλτου, Ἰακώβου τοῦ Πρωτοψάλτου, Πέτρου τοῦ Πε-
λοποννησίου καὶ Πέτρου Πρωτοψάλτου τοῦ Φυγᾶ.

πρὸς δὲ, καὶ παλαιογραφικὰ κείμενα, εἰκονίζοντα κατὰ χρονολογικὴν σειράν τὰς ἀπὸ τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιότητος μέχρι τῆς νῦν ἐν χρήσει γραφικῆς μεθόδου μουσικῆς γραφάς.

Ἐνταῦθα τοῦ λόγου γενόμενοι, νομίζομεν δίκαιον μᾶλλον δὲ ἱεροῦ καθήκοντος ἐκπληρώσιν νὰ ὁμολογήσωμεν πολλὰς χάριτας πρὸς πάντας τοὺς πάνυ εὐγενῶς καὶ προφρόνως εὐαρεστηθέντας νὰ παράσχωσιν ἡμῖν τὴν συμβολὴν αὐτῶν καὶ σύμπραξιν εἰς τὰς μελέτας ἡμῶν, μάλιστα δὲ τοῖς τῷ 1892 ὁδωτάτοις ἐπιστάταις τῆς Ἱερᾶς Κοινότητος τοῦ Ἁγίου Ὁρους Ἀθω, τοῖς καὶ ἀπολύσασθαι τὴν ἐξῆς συστατήριον ἐπιστολὴν :

Ἀριθ. 25

Πρὸς τὰς εἰκοδὴν Ἱερὰς καὶ Σεβασμίας Μονὰς
τοῦ Ἁγίου Ὁρους Ἀθω.

Ὁ τὴν παροῦσαν Ἱεροκοινοσφράγιστον συστατήριον ἡμῶν ἐπιστολὴν ἐπιδιδούς ἐλλόγιμος κ. Γεώργιος Παπαδόπουλος, τριβὼν περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν Μουσικῆς, περὶ ἧς μετὰ χρόνιον λειπαρὴν καὶ βαθεῖαν μελέτην ἐξέδωκε τὸ καὶ ταῖς Σεβασμίαις Μοναῖς καὶ παντὶ τῷ φιλόστοργῳ κόσμῳ γνωστὸν καὶ περισπούδαστον γενόμενον σύγγραμμα αὐτοῦ, ἐκ τῆς εὐμενοῦς ὑποδοχῆς καὶ κοινῆς ἐπιδοκιμασίας ἧς τοῦτο ἐτυχε θάρρος ἀντλήσας προέθετο ἱερὸν καὶ γενναῖον σκοπὸν ἐπιδοθῆναι εἰς ἑτέρας ὁμοίας μελέτας, σκοπὸν ἐχούσας τὴν ἐκδοσὴν ἑτέρας συγγραφῆς ἀφορώσης εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς καθ' ἡμᾶς Ἱερᾶς Μουσικῆς. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀφικόμενος εἰς τὸν Ἱερὸν ἡμῶν Τόπον, ἵνα εἰς νέας ἐρεῦνας καὶ μελέτας ἐν ταῖς Μοναστηριακαῖς βιβλιοθήκαις ἐγκύψῃ, ἐκομίσατο καὶ σέπτην Πατριαρχικὴν συστατήριον ἐπιστολὴν πρὸς τὴν καθ' ἡμᾶς Ἱερὰν Κοινότητα καὶ ἑτέραν ὁμοίαν τοῦ ἐν Κωνσταντίνῳ κοινῷ ἡμῶν Ἐπισκόπου κ. Χρυσοῦθου Βατοπεδίνου. Τοῦτον οὖν περὶ τῷ τοιούτου εὐγενοῦς σκοποῦ ἐπισυνιστάντες ταῖς εὐαγέσι Μοναῖς, πεπεισμέθα ὅτι αὗται φιλοτίμως ἐπιδείξονται αὐτῷ τὴν οἰκείαν αὐτῶν πρόφροναν ὑποδοχὴν καὶ περιποίησιν εἰς εὐκόλον ἅμα καὶ ἀνετον ἐκπλήρωσιν τοῦ ρηθέντος αὐτοῦ φιλοτίμου σκοποῦ. Διατελοῦμεν δὲ

Ἐν Χριστῷ ἀδελφοί

Ἐν Κερυραῖς, 8 Ἀπριλίου 1892.

Οἱ ἐπιστάταις τῆς Ἱερᾶς Κοινότητος
τοῦ Ἁγίου Ὁρους Ἀθω.

Χάριτας ὡσαύτως ὀφείλομεν πᾶσι τοῖς καθ' οἷονδῆποτε τρόπον συντελέσασιν εἰς τὴν εὐόδωσιν τοῦ ἡμετέρου σκοποῦ καὶ πολλαχῶς ἐνθαρρύνασιν ἡμᾶς κατὰ τὰς χάριν μελετῶν περιοδείας ἡμῶν ἀνὰ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ τὴν Σμύρνην, ὡς τοῦτο δῆλον γίγνεται ἐκ τῶν παρατιθεμένων ἐνταυθοῖ σχετικῶν δημοσιευμάτων τῶν ἐφημερίδων :

Σήμερον ἀναχωρεῖ ἐντεῦθεν μεταβαίνων εἰς Ἅγιον Ὅρος καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν νῆσον Πάτμον χάριν μουσικῶν μελετῶν διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀτμοπλοίου τῆς ἐταιρίας Κουρτζῆ ὁ γνωστὸς παρ' ἡμῖν μουσικολόγος καὶ φίλος συνεργάτης τῆς «Νέας Ἐπιθεωρήσεως» κ. Γεώργιος Παπαδόπουλος. Ἡ Α. Θ. Π. ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Νεόφυτος ὁ Η', ὁστις περιβάλλει διὰ πολλῆς εὐνοίας τὸν κ. Παπαδόπουλον καὶ λίαν ἐκτιμᾷ τὰς ἐπωφελεῖς αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ἱστορίας τῆς μουσικῆς μελέτας, ἐφωδίασεν αὐτὸν δι' ἐνθερμοτάτων συστατηρίων γραμμάτων πρὸς τε τὴν Ἱερὰν Κοινότητα τοῦ Ἁγίου Ὁρους καὶ τὸν ἡγούμενον τῆς νήσου Πάτμου. Τῷ φίλῳ κ. Παπαδοπούλῳ εὐχόμεθα καλὸν ταξίδιον καὶ αἰσίαν παρ' ἡμῖν ἐπάνοδον.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ μεταδίδει εἰς Ἀθήνας σήμερον καὶ ἡ δεδαστὴ μήτηρ τοῦ κ. Γ. Παπαδοπούλου, ἐρίτιμος κυρία Φανή Ι. Παπαδοπούλου, ὅπως διέλεθ' ἡς ἐορτὰς τοῦ Πάσχα εἰς τὴν πόλιν τῆς Παλλάδος παρὰ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτῆς.

(Νέα Ἐπιθεωρησις, ἔτος Β', ἀρ. 458, φύλλ. τῆς 1 Ἀπριλίου 1902).

Ἀφίκετο εἰς τὴν πόλιν μας ἐξ Ἀθῶ καὶ Πάτμου, ἐνθα μετέβη χάριν μουσικῶν σπουδῶν, ὁ ἀξιώτιμος συνιάκτης τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐφημερίδος «Νέας Ἐπιθεωρήσεως» καὶ πρόεδρος τοῦ ἐκεῖ μουσικοῦ συλλόγου «Ὁρφέως» κ. Γ. Παπαδόπουλος. Ὁ ἀξιώτιμος συνάδελφος ἐξέδοτο ἥδη ὀγκῶδη τόμον ὑπὸ τὸν τίτλον «Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς καὶ οἱ ἀπὸ τῶν Ἀποστολικῶν χρόνων ἄχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ἀκμάσαντες ἐπιφανέστεροι μελωδοί, ὑμνογράφοι, μουσικοὶ καὶ μουσικολόγοι», μεγάλως ἐκτιμηθέντα ἐν Εὐρώπῃ,

ἦδη δὲ πρόκειται νὰ ἐκδόσῃ καὶ ἄλλο περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως σύγγραμμα.

(Νέα Σμύρνη, ἔτος, ΚΓ', ἀρ. 4634, φύλλον τῆς 7 Αὐγούστου 1892).

Ἀναγράψαντες χθὲς ἐν τῷ ἡμετέρῳ φύλλῳ τὴν ἐν Σμύρῃ ἀφῆξιν τοῦ γνωστοῦ ἐν τῷ φιλολογικῷ κόσμῳ κ. Γ. Παπαδοπούλου, παρελείψαμεν νὰ προσθέσωμεν ὅτι τυγχάνει εἰς τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει δοκιμωτέρων δημοσιογράφων, ὅστις ἀπὸ δωδεκαετίας χειρίζεται δεξιῶς τὸν δημοσιογραφικὸν κάλαμον καὶ πολλῆς ἀπολαύει ὑπολήψεως διὰ τὴν ἐπωφελῆ αὐτοῦ ὁρᾷσιν καὶ τὰς εὐρείας αὐτοῦ γνώσεις καὶ ιδίως τὰς ἐκκλησιαστικὰς, δι' ὃ καὶ διακρίνεται μεταξὺ τῶν ὀλιγίστων ἐκκλησιαστικῶν ιδίως δημοσιολόγων. Ὁ κ. Παπαδόπουλος γνωστὸς τυγχάνει τοῖς ἀναγνώσταις τῆς «Ἀρμονίας» ἐξ ὧν ἄλλοτε ἐγράψαμεν περὶ τοῦ περισπουδάστου αὐτοῦ περὶ τῆς ἱστορίας τῆς μουσικῆς συγγράμματος, ἀλλ' ἔκτο δ' εἰς τὴν ἡμετέραν πόλιν προερχόμενος ἐξ Ἀγίου Ὁρους, Πάτμου, καὶ τῶν λοιπῶν παρακειμένων νήσων τοῦ Αἰγαίου, ὅπως ἐκ τοῦ σύνεργος μελετήσῃ τὴν μουσικὴν κατάστασιν τῆς πόλεως ἡμῶν καὶ τοὺς μουσικοὺς αὐτῆς, διότι παρασκευάζει πρὸς ἑκδόσιν τὴν ἱστορίαν τῆς φιλολογίας τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Ἡ πόλις ἡμῶν ἐγκαρδίως ὑπεδέξατο τὸν ἡμέτερον συνάδελφον, δίδει ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ βλέπει ἓνα τῶν φιλοπονωτάτων λογίων καὶ δοκιμωτάτων συγγραφέων τῆς βασιλευούσης.

(Ἀρμονία, ἐν Σμύρῃ, ἔτος ΙΒ', ἀρ. 2656, φύλλον τῆς 8 Αὐγούστου 1892).

Τὴν παρελθούσαν ἑβδομάδα ὁ παρ' ἡμῖν γνωστὸς μουσικοδιδάσκαλος κ. Ἰω. Γαλουσάκης παρέθετο, πρὸς τιμὴν τοῦ ἐνταῦθα ἀπὸ εἰκοσάημέρου διατρίβαντος συναδέλφου ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ γνωστοῦ ἀνὰ τὸ πανελλήνιον καὶ τὴν Εὐρώπην μουσικοῖστοριοδιδῆου κ. Γεωργίου Παπαδοπούλου, εἰς γραφικωτάτην θέσιν τοῦ χωρίου Μπὸς-Γιακὰ πλούσιον γεῦμα, οὗ μετέσχον, κατ' ἰδιαιτέραν πρόσκλησιν, οἱ πλεῖστοι τῶν μουσικῶν τῆς ἡμετέρας πόλεως καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν ἐμπόρων καὶ λογίων μετὰ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν. Καὶ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ δεόντως ἐξετιμῆθη τὸ μουσικὸν τάλαντον τοῦ κ. Παπαδοπούλου καὶ ἡ δεξιότης

αὐτοῦ εἰς τὸ ὑπερκαίειν τὸν ζῆλον τῶν ὁμογενῶν ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν μουσικῆς ὑπὸ τύπον προπαιδεύων μετὰ θαυμαστῆς εὐγλωττίας· ἐπίσης δὲ δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ μνημονεύσωμεν καὶ τῆς χαριτοδρύτου δεσποινίδος Μαρίας Γιαλουδάκη, διακριθείσης διὰ τὴν μουσικὴν αὐτῆς ἐμπειρίαν καὶ τὴν ἡδύτητα τῆς φωνῆς αὐτῆς. Ἐν γένει πάντες οἱ μετασχόντες τοῦ ἐν λόγῳ γεύματος διήλθον δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ἐν εὐθυμίᾳ καὶ ἀμεταπτῶτῳ φαιδρότητι.

(Ἑρμηνεία, ἐν Σμύρνῃ, ἔτος IB', ἀρ. 2867, φύλλον τῆς 26 Αὐγ. 1892).

Ἐκ Κυθωνιδῶν γράφουσιν ἡμῖν τῇ 11 Νοεμβρίου.

Ἀπὸ δωδεκαήμερου διατρίβει ἐνταῦθα ὁ ἐν τῇ δημοσιογραφίᾳ καὶ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς κύκλοις Κωνσταντινουπόλεως σημαίνουσαν κατέχων θέσιν κ. Γεώργιος Παπαδόπουλος, συγγραφεὺς δὲ τοῦ παγκοίνου ἀπολαύοντος φήμης καὶ ὑπολήψεως σπουδαιότατου ἱστορικοῦ συγγράμματος περὶ τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Ἡ πόλις ἡμῶν θερμῶς ἐδεξιώσατο τὸν εὐμαθέστατον τοῦτον νέον καὶ περιπαθῶς περιποιεῖται αὐτὴν χαρηνγοῦσα αὐτῷ τὰς ζητούμενας πληροφορίας ὡς πρὸς τοὺς κατὰ καιροὺς ἐνταῦθα διαπρέψαντας μουσικοὺς, περὶ ὧν θὰ γράψῃ εἰς τὴν φιλοπονηθησόμενον νέον σύγγραμμά του. Ὁ Κωνσταντινουπολίτης λόγιος, ὅστις φιλοξενεῖται ἐλεεύσει τοῦ Σ. ἁγίου Ἐφέσου κ. Ἀγαθαγγέλου, ἐν τῇ ἱερᾷ μητροπόλει, ἐπεσκέψατο τὸ Νοσοκομεῖον τῆς ἡμετέρας πόλεως, τὸ γυμνάσιον καὶ τὰ λοιπὰ ἐκπαιδευτήρια ἀρρένων τε καὶ θηλέων, τὸν πρόξενον τῆς Ἑλλάδος κ. Μ. Παρίσιν, τοὺς ναοὺς καὶ τὰ ἀξιοθέατα μέρη, ὁδηγούμενος πάντοτε ὑπὸ τοῦ λίαν εὐπαιδευτοῦ γραμματέως τῆς μητροπόλεως κ. Δημ. Κολυφῆτη καὶ τοῦ ἀξιοτίμου συμπολίτου ἡμῶν κ. Δημ. Καμπούρογλου Κινικῆ, ὅστις καὶ μεγαλοπρεπὲς δεῖπνον προσήνεγκε πρὸς τιμὴν τοῦ ξένου τὴν ἐσπέραν τῆς 8 ὁδεύοντος. Ὁ κ. Παπαδόπουλος, ἀφοῦ ἐπεσκέψατο καὶ τὰ Μοσχονήσια, ἐνθα ἔτυχεν ὡσαύτως μεγάλων τιμῶν ὑπὸ τε τοῦ καϊμακάρη Ἰωάννου Δζαζοπούλου ἐφέντη, τοῦ ἀρχιερέως κ. Ἰακώβου, τῶν ἱεροψαλτῶν καὶ τοῦ διδάσκοντος προσωπικοῦ τῶν σχολείων, ἀναχωρεῖ σήμερον ἐντεῦθεν μεταβαίνων διὰ Διαρδανελλίων καὶ Καλλιπόλεως εἰς Κωνσταντινούπολιν, καταλείπει δὲ ἡμῖν τὰς ἀρίστας ἐντυπώσεις ὡς ἐκ τῶν σπανίων αὐτοῦ προσόντων, ἐν οἷς πρωτεύουσι πατριωτι-

θύας ἀκραιφνῆς, παιδεία λιπαρά, εὐσέβεια παραδειγματική, ζῆλος πρὸς ἑμμονὴν εἰς τὰ πατρία καὶ χάρις περὶ τὸ ὁμιλεῖν.

Μετ' εὐχαριστήσεως δὲ μανθάνομεν ὅτι τὰς αὐτὰς κρατίστας ἐντυπώσεις κατέλιπεν ὁ κ. Παπαδόπουλος καὶ εἰς τὴν γείτονα νῆσον Μιτυλήνην, ἐνθα ἐφιλοξενήθη ὑπὸ τῶν μητροπολιτῶν Μιτυλήνης Κωνσταντίνου Βαλιάδου καὶ Μηθύμνης Νικηφόρου Γλυκά, μεθ' ὧν συνδέεται διὰ στενῆς φιλίας, μεγάλως ἐκτιμηθεὶς ἰδίᾳ ὑπὸ τοῦ σοφοῦ ἀνδρὸς Δημητρίου Βερναρδάκη, τοῦ προξένου τῆς Ἑλλάδος κ. Παπαγεωργιάδου καὶ τῶν λοιπῶν προκρίτων τῆς νήσου, οἵτινες πολυειδῶς ἐξεδήλωσαν τὴν πρὸς τὸν κ. Παπαδόπουλον ὑπόληψιν αὐτῶν.

(Ἀρμονία, ἔτος IB', ἀρ. 2726, φύλλον τῆς 20 Νοεμβρίου 1892).

Μετὰ ὀκτάμηνον περίπου ἀπουσίαν ἐπανέκαμψε προχθὲς εἰς τὴν ἡμετέραν πόλιν ὁ γνωστὸς τῷ ἑλληνικῷ δημοσίῳ μουσικολόγος κ. Γεώργιος Παπαδόπουλος, ὅστις κατὰ τὴν περιόδειαν τοῦ ταύτην ἐποιήσατο μακρὰς μελέτας ἀφορώσας εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ φιλολογίαν τῆς παρ' ἡμῖν μουσικῆς ἐν ταῖς μοναστηριακαῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὁρους, τῆς Πάτμου καὶ τῆς μονῆς τοῦ Λειμῶνος, προσέτι δὲ καὶ ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν γυμνασίων Χίου, Σάμου, Σμύρνης, Μιτυλήνης καὶ Κυθωνίων, ἐξ ὧν ἀπεθυσάμην πλουσίαν ὕλην, διαλευκαίνουσαν πολλὰς ἀφεγγεῖς δελίδας τῆς ἱερᾶς ἡμῶν μουσικῆς. Ἐκ τῶν νήσων δὲ τοῦ Ἀρχιπελάγους, τὰς ὁποίας ἐπεσκέψατο καὶ ἰδίᾳ τῆς Ρόδου, Σύμης, Κῶ, Καλύμνου καὶ Λέρου, ἐνήργησεν ὁ κ. Παπαδόπουλος συλλογὴν ἀνεκδότων ἐθνικῶν δημοδῶν ᾠμάτων, παρὰ τῷ λαῷ διασωζομένων. Εὐχαρίστως δὲ ἐμάθομεν ὅτι τὸ πολυπόνον ἔργον τοῦ κ. Παπαδοπούλου διευκολύναν οἱ ἐν Ἁγίῳ Ὄρει, Πάτμῳ καὶ τῇ μονῇ τοῦ Λειμῶνος πατέρες, καὶ οἱ μητροπολίται Θεσσαλονίκης, Χίου, Ρόδου, Κῶν, Σάμου, Σμύρνης καὶ Μιτυλήνης, ὡς καὶ ὁ ἐν Λέρῳ παραθερίζων παναγιώτατος πατριάρχης Ἀλεξανδρείας κ. Σωφρόνιος.

Διὰ τοῦ αὐτοῦ ἀτμοπλοίου ἐπέστρεψεν ἐξ Ἀθηνῶν καὶ ἡ μήτηρ τοῦ κ. Γ. Παπαδοπούλου κ. Φανή Ι. Παπαδοπούλου.

(Νέα Ἐπιθεώρησις, ἔτος Γ', ἀρ. 645, φύλλ. τῆς 23 Νοεμβρίου 1892).

Καθῆκον ὁσαύτως ἀπαραίτητον ἐπιβάλλει τὴν ἐκφρασὶν τῆς εὐγνωμοσύνης καὶ πρὸς τοὺς εἰς τὴν φάλαγγα τῶν συνδρομητῶν ἢ ἀκριβὲς καὶ δικαιότερον εἰπεῖν ἐκδοτῶν προφρόνως ἐγγραφέντας. Ὁφειλὴν ἐκτίνοντες ἀνομολογοῦμεν καὶ δημοσίᾳ χάριτας καὶ εὐχαριστοῦμεν ἐγκαρδιώτατα τῷ μακαριωτάτῳ πατριάρχῃ πρῶν Ἱεροσολύμων Νικοδήμῳ, τοῖς σεβασμιωτάτοις μητροπολίταις Ἐφέσου Ἰωακείμ, Χαλκηδόνος Γερμανῷ καὶ Ἀμασείας Ἀνθίμῳ, ἰδιαίτατα δὲ καὶ κατ' ἐξοχὴν τῷ διευθυντῇ τῆς Αὐτοκρατορικῆς Ὁθωμανικῆς Τραπεζῆς ἐξοχωτάτῳ Ἀλεξάνδρῳ Πανδοξείρῃ βέη καὶ τῷ εὐγενεστάτῳ Κωνσταντίνῳ Ἡλιάσκῳ τραπεζίτῃ, τοῖς ὑπὲρ τῆς ἐκδόσεως τῆς συγγραφῆς ταύτης χορηγήσασιν ἡμῖν τὴν ὑποστήριξιν καὶ ἐνθάρρυνσιν αὐτῶν.

Κλείοντες ἐνταῦθα τὸν Πρόλογον, προστίθεμεν ὅτι, ἐὰν ἀληθεύῃ ὅτι συνήθως τὰ οἰκεία τοῖς οἰκείοις προσκομίζονται, δικαιότερον πρὸς οὐδένα ἄλλον ἠδυνάμεθα νὰ ἀφιερῶσωμεν πανευλαβῶς τὸ εἰς τὴν δημοσιότητα προσαγόμενον λιτὸν τοῦτο φιλοπόνημα ἡμῶν ἢ τῷ σεπτῷ ἰδρυτῇ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡμετέρου Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου καὶ τῆς Μουσικῆς Σχολῆς αὐτοῦ μουσικωτάτῳ πατριάρχῃ πρῶν Κωνσταντινουπόλεως Κωνσταντίνῳ Ε' τῷ ἀπὸ Ἐφέσου, τῷ πολλὰ ἐργασαμένῳ ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ καὶ ἐθνωφελοῦς αὐτῶν σκοποῦ, τῷ ὑπεράγαν τιμῆσαντι ἡμᾶς καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς πανευκλεοῦς Αὐτοῦ πατριαρχείας διὰ δαψιλεστάτης πατρικῆς εὐνοίας καὶ λόγῳ τε καὶ ἔργῳ διαθερμάναντι τὸν ζῆλον ἡμῶν ὑπὲρ τῆς πατρίου ἱερᾶς μουσικῆς, καὶ πρὸς ὃν παιδεῖα λιπαρὰ καὶ ἀμφι-

—X v̇ X—

λαφής ἐπιτρέχει, καὶ σύνεσις καὶ ταπεινῶσις καὶ εὐ-
μένεια ἐπανθελ.

Ἐγγραφὸν ἐν Φαναρίῳ Κωνσταντινουπόλεως, Ἰουνίου φθίνον-
τος τοῦ 1904 σωτηρίου ἔτους.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Δ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΜΕΓΑΣ ΠΡΟΤΕΚΑΚΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΙΣ
ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

Η ΑΡΧΑΙΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ

(1—100 μ. Χ.)

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α'

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ

(1—323)

Ἀρχὴ καὶ καταγωγὴ τῆς ἐν τῇ ἀρχηγόνῳ Χριστιανικῇ
Ἐκκλησίᾳ καθιερωθείσης ἱερᾶς Μουσικῆς.

Ἡ ἱστορία διηγεῖται ὅτι πρὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς, διὰ τῆς ἀπεράντου κυριαρχίας τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου μεταφτευθεὶς ἐκ τῆς Ἑλλάδος, ἐξηπλώθη εἰς τὰς εὐρείας ἀσιατικὰς χώρας ἀπὸ τῶν ὁρέων τῆς Μακεδονίας μέχρι τῆς Ἰνδικῆς καὶ ἀπὸ τῆς Κασπίας μέχρι τῆς Αἰθιοπίας, ἐπαγιάθη δὲ ἰδίᾳ εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Ἀρμενίαν, τὴν Συρίαν, τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Αἴγυπτον. Διὰ δὲ τῶν διαδόχων τοῦ μεγαλεπιδόλου Μακεδόνοιο μονάρχου, τῶν Πτολεμαίων καὶ Σελευκιδῶν, ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἡ ἑλληνικὴ μουσικὴ, πᾶσαι αἱ ἑλληνικαὶ τέχναι καὶ ἐπιστῆμαι καὶ ἡ ἑλληνικὴ βιομηχανία ἐκαλ-

λιεργήθησαν τοσοῦτον εἰς πλείστας μεγάλας πόλεις, ὥς ἔκτισαν οἱ μεταναστεύσαντες ἐν τῇ Ἀνατολῇ Ἕλληνες, ὥστε ἡ ἐν Κιλικίᾳ Ταρσοῦς, ἐν ἣ ἔγεννήθη καὶ ἐπαιδεύθη τὸ πρῶτον ὁ ἐβραϊκῆς καταγωγῆς μέγας τῶν ἐθνῶν Ἀπόστολος Παῦλος, εἶχεν ἑλληνικὰς σχολὰς, αἵτινες, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Στράβωνος, ἐφημίζοντο ὡς ὀνομαστότεραι τῶν ἐν Ἀθῆναις καὶ Ἀλεξανδρείᾳ σχολῶν ἐν τε τῇ σπουδῇ τῆς Φιλοσοφίας καὶ τῆς ἄλλης ἐγκυκλίου παιδείσεως. Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ ἡ ἑλληνικὴ μουσικὴ, ἥτις ἦν ἐκ τῶν κυριωτέρων μοχλῶν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἐκαλλιεργήθη καὶ ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἐθνῶν τῆς Ἀσίας, τῶν ἐξελληνισθέντων ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, ὥστε, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Χαιρωνέως φιλοσόφου Πλουτάρχου «Καὶ Περσῶν καὶ Σουσιανῶν καὶ Γεδρωσίων παῖδες, τὰς Σοφοκλέους καὶ Εὐριπίδου τραγωδίας ᾗδον».

Ἀφοῦ δὲ διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἐπετεύχθη ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς Ἀσίας, ἀναφαίνεται ἐν Παλαιστίνῃ ὁ Χριστιανισμὸς, εἰς ὃν ὁ ἀνατολικὸς ἑλληνισμὸς ἐχορήγησε τὴν τελειοτάτην καὶ τεχνικωτάτην τῶν γλωσσῶν, τὴν ἑλληνικὴν, δι' ἧς καὶ μόνης τὰ δόγματα καὶ αἱ ὑψηλαὶ ἀλήθειαι καὶ ἔννοιαι τῆς νέας θρησκείας ἠδύναντο νὰ ἐξηγηθῶσι, νὰ ἀναπτυχθῶσι καὶ νὰ διαδοθῶσιν εἰς ἅπασαν τὴν Ἀνατολὴν, ἐχορήγησε τοὺς ἀστικούς νόμους, δι' ὧν ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία ἠδύνато νὰ διοργανωθῇ ὡς θρησκεισμα θετικόν, ἐχορήγησε καὶ τὴν ἑλληνικὴν μουσικὴν, ἥτις ὡς πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν δύναμιν ἐθεωρεῖτο κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ιδρύσεως τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας ἀνωτέρα πᾶσης ἄλλης. Ἐντεῦθεν καὶ πᾶσαι αἱ χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι κατὰ τὴν σύστασιν αὐτῶν καθιέρωσαν διὰ τὴν θεῖαν λατρείαν μέλη τῆς ἐθνικῆς τῶν Ἑλλήνων μουσικῆς.

Καὶ οἱ πρῶτοι Ἕλληνες χριστιανοὶ μὴ ἀπαρνηθέντες μετὰ τῆς εἰδωλολατρείας πᾶν ὅ,τι ἑλληνικόν ὡς εἰδωλολατρικόν καὶ βέβηλον, ἀλλὰ διατηρήσαντες πιστῶς τὰ πατρῷα, ἥτοι τὴν γλῶσσαν τῆς εἰδωλολατρείας ἐν ταῖς χριστιανικαῖς προσευχαῖς καὶ πλείστα εἰδωλολατρικὰ ἱερὰ ἔθιμα τῆς τῶν ἀρχαίων ἱεροτελεστίας ἐν ταῖς

χριστιανικαῖς ἱεροτελεστίαις,¹ δὲν ἀπηνήθησαν ἀναμφιδόλως οὐδὲ τὴν πάτριον μουσικὴν, τὸ ἐπικόσμημα τῆς θείας λατρείας, ἀλλὰ διετήρησαν καὶ διέσωσαν ταύτην καὶ ἐν ταῖς χριστιανικαῖς προσευχαῖς. Ἐκ πολλῶν δὲ πατερικῶν χωρίων, καὶ ἰδίᾳ ἐκ τῆς σφοδρᾶς πολεμικῆς τοῦ χρυσορρήμονος Ἰωάννου κατὰ τῆς συγχρόνου τῶν ἐθνικῶν θυμελικῆς Μουσικῆς, καταδείκνυται ὅτι ἡ τὸ πρῶτον ἐν τοῖς ἱεροῖς ναοῖς εἰσαχθεῖσα Μουσικὴ ἔφερε τὸν ἀφελῆ καὶ ἀνεπιτήδευτον χαρακτῆρα τῆς ἀρχαίας εὐρύφμου λεγομένης ἑλληνικῆς μουσικῆς, ἣν οἱ πρῶτοι ἀποστολικοὶ πατέρες παρέλαβον ἐκ τῆς τῶν ἐθνικῶν ἱερᾶς Μουσικῆς, καὶ ἥτις ἦν ὅλως διάφορος τῆς εὐμελοῦς καὶ, κατὰ Πλάτωνα, θυμελικῆς Μουσικῆς.

¹ Ἰδοὺ καὶ παραδείγματα, ἐξ ὧν δῆλον γίνεται ὅτι οἱ εἰς Χριστὸν πιστεύσαντες Ἕλληνες δὲν ἀπηνήθησαν καὶ αὐτὰς εἰς τὰς διατυπώσεις τῆς τῶν ἀρχαίων ἱεροτελεστίας. 1) Οἱ ἀρχαῖοι ἀπένιπτον τὰς χεῖρας πρὸ πάσης ἱεροτελεστίας· τὸ αὐτὸ ποιοῦσι καὶ οἱ χριστιανοὶ ἱερεῖς πρὸ τῆς θείας λειτουργίας. 2) Ὁ ἱερεὺς τὸ πάλαϊ ἐπερράντιζε κλάδω καλλιελαίας τοὺς εἰσιόντας ἐν τῷ ναῷ· ὡσαύτως καὶ ὁ χριστιανὸς ἱερεὺς κλάδω βασιλικοῦ διαδόρχῳ ἐπιρραντίζει τοὺς πιστοὺς μετὰ τὸν ἀγιασμόν. 3) Οἱ ἀρχαῖοι ἡγίαζον τὸ ὕδωρ πρὸς ἐξαγνισμόν τῶν ἐν γῇ καὶ εἰς ὕδωρ καθάριστον αὐτὸ μετέβαλλον, ἐμβάπτοντες καὶ ἀποσθεννύντες εἰς αὐτὸ δαυλὸν ἀνημμένον, ὃν ἐλάμβανον ἐκ τῶν καιομένων ἐπὶ τοῦ βωμοῦ, ἐξ οὗ τὴν θυσίαν ἐπετέλουν· οὕτω καὶ ὁ ἱερεὺς ἐν τῷ χριστιανισμῷ ἀγιάζει τὸ ὕδωρ, καὶ μεταβάλλει αὐτὸ εἰς ὕδωρ ἀπολυτρώσεως, ἐμβάπτων εἰς αὐτὸ τὸν Τίμιον Σταυρὸν, καὶ τῷ ἡγιασμένῳ τούτῳ ὕδατι περιρραντίζων ἀγιάζει τοὺς πιστοὺς. 4) Οἱ ἀρχαῖοι ἀπὸ τοῦ πρὸς θυσίαν ἱεροῦ ἐκοπτον τρίχας τινὰς τῆς κεφαλῆς, ἃς ἔρριπτον εἰς τὸ πῦρ· τὸ αὐτὸ ποιεῖ καὶ ὁ χριστιανὸς ἱερεὺς, ὅστις ἀποκείρει τρίχας τινὰς ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τοῦ βαπτιζομένου παιδός, καὶ εἴτα ρίπτει αὐτὰς εἰς τὴν κολυμβήθραν. 5) Οἱ ἀρχαῖοι ὅτε ἐδέαντο εἰς οὐρανὸν τὰς χεῖρας ἀνέτεινον· οὕτω καὶ οἱ ἱερεῖς καὶ ἡμεῖς οἱ χριστιανοὶ εἰς οὐρανὸν ἀνατεινομεν τὰς χεῖρας ἐν ταῖς ἱκεσίαις ἡμῶν. 6) Εἰς τὰς ἱερὰς σπονδὰς καὶ τὰς θυσίας τῶν ἀρχαίων Ἕλλήνων ὁ οἶνος ἦν ἐν χρήσει καὶ μάλιστα καθαρὸς καὶ ἄκρατος· ὁμοίως καὶ παρ' ἡμῖν τοῖς χριστιανοῖς οἱ ἱερεῖς διὰ τοῦ οἴνου τοῦ καθαροῦ καὶ ἀδόλου τελοῦσι τὴν θείαν μυσταγωγίαν. 7) Οἱ ἀρχαῖοι πρὸς ἐξιλέωσιν τῶν θεῶν εἶχον ἐν χρήσει τὰ θυμιάματα· οὕτω καὶ παρ' ἡμῖν τοῖς χριστιανοῖς συχνὴ χρῆσις γίνεται τοῦ θυμιάματος καὶ ἰδίᾳ τοῦ λίβανωτοῦ.

Ἀναμφισβήτητον δὲ τυγχάνει ὅτι οἱ ἀποστολικοὶ πατέρες πᾶν ὅ,τι ὑγιὲς εὖρον καὶ προσηκόν τῷ πνευματικῷ χαρακτῆρι τοῦ χριστιανισμοῦ παρέλαβον ἐκ τῆς ἐθνικῆς μουσικῆς. Τῷ ἐκλεκτικῷ τούτῳ τρόπῳ τῶν πρώτων ἀποστολικῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἠκολούθησαν καὶ οἱ διάδοχοι αὐτῶν, ὡς μαρτυρεῖ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ρητῶς λέγων «Χρησιμαθῆν, φημί, τὸν πάντα ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν ἀναφέροντα, ὥστε καὶ ἀπὸ Γεωμετρίας καὶ Μουσικῆς, καὶ ἀπὸ Γραμματικῆς καὶ Φιλοσοφίας αὐτῆς δρεπόμενον τὸ χρήσιμον, ἀνεπιβύλευτον φυλάττειν τὴν πίστιν (Στρωματ. Κεφ. Θ').).

Ἡ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ εἰσαγωγὴ τῆς Ἑλληνικῆς Μουσικῆς μαρτυρεῖται πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἐκ τῶν ἑξῆς : 1) Ἐν ταῖς χώραις, ἐν αἷς ἔζησαν καὶ ἐμουσοῦργησαν οἱ τῶν πρώτων αἰώνων τοῦ χριστιανισμοῦ μελωδοὶ, ἐπιτόπιος μουσικὴ ἦν ἡ Ἑλληνικὴ, ἢ ἐκ τῆς Ἑλλάδος διὰ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν Πτολεμαίων καὶ Σελευκιδῶν μεταφτευθεῖσα. 2) Πάντες οἱ μελωδοὶ καὶ ὕμνο γράφοι τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιότητος, ὄντες ἐγκρατέστατοι τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, ὡς μαρτυροῦσι τὰ συγγράμματα αὐτῶν, ἦσαν εἰδήμονες καὶ τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς, καὶ ἐπὶ τῇ βᾶσει ταύτης ἐμέλιζον τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς ὕμνους ἐφαρμόζοντες ἐπὶ τῶν ἀρχαίων ἐθνικῶν μελωδιῶν χριστιανικὰ κείμενα. 3) Οἱ ἱστορικοὶ Ἕλληνες τε καὶ Εὐρωπαῖοι παραδέχονται ὅτι ἡ τεχνικὴ διασκευὴ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μουσικῆς ἐχρησίμευσεν ὡς βᾶσις τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἄλλοις λόγοις, ἢ παρ' ἡμῖν ἱερὰ μουσικὴ τυγχάνει διάδοχος καὶ κληρονόμος καὶ θυγάτηρ γνησία τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μουσικῆς τέχνης, καὶ ὅ,τι ἔχει αὕτη ἐκ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γενεαλογεῖται. Δὲν δυνάμεθα βεβαίως νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι τὰ συστήματα, τὰ γένη, οἱ ἦχοι, αἱ χροαὶ κτλ. τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μουσικῆς διεσώθησαν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ μουσικῇ ὡς εἶχον τὸ πάλαι, οὐχ ἥττον ἀναμφίδολον εἶναι ὅτι ἡ μουσικὴ τῆς Ἐκκλησίας διέσωσε κατ' ἀδιάλειπτον παράδοσιν τρία συστήματα, τρία γένη, ὀκτὼ ἦχους, ἡμιτόνια, τριτημόρια καὶ τεταρτημόρια τόνων, καὶ τὴν κλίμακα, ἥτις ἀπὸ

τῆς ὑπάτης μέχρι τῆς νήτης ἔχει τὸ μέγεθος τοῦ πρὸ τοῦ
Τερπάνδρου δωρικοῦ ὀκταχόρδου.

Τὸ ζήτημα τῆς γνησιότητος τῆς μουσικῆς τῆς χριστιανικῆς
ἀρχαιότητος θεωροῦντες ἐκ τῶν ζωτικωτάτων, ἐ. χόμεθα ἴν' ἀνα-
σκευδσωμεν τὴν δοξασίαν ἐνίων, θεωρησάντων τὴν ἡμετέραν
μουσικὴν καθαρῶς Ἑβραϊκὴν Μουσικὴν καὶ μὴ ἔχουσιν σχέ-
σιν πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν.

Οἱ τὴν μουσικὴν τῆς Ἐκκλησίας Ἑβραϊκὴν θεωροῦντες, ἐστὴν
ρίζοντο πάντως εἰς τὴν ὁμοίότητα μελῶν τινων τῆς χριστιανικῆς
ἀρχαιότητος πρὸς τὴν Ἑβραϊκὴν μουσικὴν, ἥτις ἐτιμήθη ἴσως
ὑπὸ τῆς ἐν Ἱερουσαλὴμ συστάσεως πρώτης Ἐκκλησίας, τῆς ἀπαρ-
τιζομένης ἐξ Ἑβραίων μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ ὑπὸ τῶν Ἑβραίων τῶν
λεγομένων τῆς διασποράς, οἵτινες καθιέρωσαν διὰ τὴν δημόσιον
λατρείαν μέλη τῆς ἐθνικῆς τῶν Ἑλλήνων μουσικῆς. Καὶ Κλήμης ὁ
Ἀλεξανδρεὺς ἱστορεῖ ὅτι ἡ φωνητικὴ μουσικὴ τῶν Ἑβραίων ὁμοί-
αζε μόνον πρὸς τὴν ἑλληνικὴν μουσικὴν τοῦ δωρίου μέλους, καὶ
ὅτι οἱ Ἕλληνες ὡς ἐρασταὶ τῆς μουσικῆς καὶ εἰδήμονες τῆς θεω-
ρίας τῆς Ἑβραϊκῆς μουσικῆς ἐπεξεργάσθησαν ταύτην κατὰ τὰς
θεωρητικὰς ἀρχὰς τῆς Ἑλληνικῆς μουσικῆς. Ἀλλ' ἐὰν μέλη
τινὰ τῆς Ἐκκλησίας ὁμοίαζον πρὸς τὰ τῆς Ἑβραϊκῆς μουσικῆς,
ἐκ τούτου δὲν ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἰσαχθεῖσα
μουσικὴ ἦν ἡ Ἑβραϊκὴ, ἀφοῦ μάλιστα καὶ ἡ τῶν Ἑβραίων, ὑπὸ
τὴν ἑλληνικὴν ἐπιτροπὴν κατὰ τὸν ἐξελληνισμόν τοῦ ἐν Παλαι-
στίνῃ καὶ Ἀλεξανδρείᾳ Ἰουδαϊσμοῦ, πολλῶ πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ
Γεννήσεως εἶχε καταπέσει. Ἰστορεῖται ὅτι κατὰ τὴν Β' π. Χ.
ἐκατονταετηρίδα ἅπας ὁ δημόσιος καὶ ἰδιωτικὸς βίος τῶν Μακκα-
δαίων ἀνεπλάσθη ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον, μεγάλην δὲ μερὶς Ἑβραίων
προσφιλῶς διέκειτο πρὸς τὰ ἑλληνικὰ ἥθη, ψυχρῶς δὲ πρὸς τὸ
πάτριον θρήσκευμα καὶ πολιτεύμα. Αὐτοὶ οἱ Ἑβραῖοι ἐν τῇ Ἀγίᾳ
Γραφῇ περιγράφουσιν ὁλόκληρον τὸ σύστημα τοῦ ἐξελληνισμοῦ
τῆς Παλαιστίνης, ἀποκαλοῦντες βασιλείαν Ἑλλήνων τὴν

βασίλειαν τῶν Σελευκιδῶν, καὶ μετὰ θεσιν εἰς τὰ ἑλληνικά, τὴν ἀποδοχὴν τοῦ ἐπιβαλλομένου ἑλληνικοῦ βίου ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἀντιόχου τοῦ Δ'. Οἱ Ἑβραῖοι λοιπὸν πρὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τὴν ἑλληνικὴν ἐπιρροὴν ἐξελληνισθέντες, χρῆσιν ἐποιοῦντο τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἐν ᾗ ἀνεγίνωσκον τὴν Ἀγίαν Γραφὴν, καὶ εἰς ἣν ἔγραφον τὰ συγγράμματα αὐτῶν δύο ὀνομαστοὶ Ἰουδαῖοι συγγραφεῖς τῆς Α' μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος, Ἰώσηπος ὁ Φλάδιος καὶ Φίλων ὁ Ἰουδαῖος. Ὑπετάχθη δὲ ἡ Ἑβραϊκὴ μουσικὴ ὁλοσχερῶς ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τῆς Ἑλληνικῆς Μουσικῆς μετὰ τὴν κατάργησιν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ (70 μ. Χ.) ὑπὸ τοῦ Οὐεσπασιανοῦ καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Τίτου, καὶ τὴν ἑκτοτὲ διασπορὰν τῶν Ἑβραίων εἰς ἀπάσας τῆς οἰκουμένης τὰς χώρας.

Ἐξετάσωμεν ἤδη μήπως ἡ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἰσαχθεῖσα μουσικὴ ᾗτο ρωμαϊκῆς καταγωγῆς, ἀφοῦ ἡ Ἑλλὰς πρὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ὑπέκυψεν εἰς τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν.

Ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, ἡ Ἑλλὰς καίπερ στερνηθεῖσα τῆς πολιτικῆς αὐτῆς ἀνεξαρτησίας, ἐν τούτοις διέτελει ὁ μόνος παιδαγωγὸς ἐν τῇ σφαίρᾳ τῶν τεχνῶν. Ὁ ρωμαϊσμός δὲν κατῴρθωσεν ἐν Ἀνατολῇ ὅ,τι κατῴρθωσεν ὁ ἑλληνισμός· ὁ ρωμαϊσμός δὲν κατῴρθωσε νὰ μεταδώσῃ εἰς τοὺς ὑπὸ τὸ σκῆπτρον αὐτοῦ λαοὺς τὴν γλῶσσαν, τὴν μουσικὴν, τὰ ἥθη, τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ. Ὁ ρωμαϊσμός οὐδ' ἐπεχείρησε νὰ καταπολεμήσῃ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἡ δὲ μεγάλη ἑλληνικὴ κοινωνία ἔμενεν ὅλως ἀλλοτρία τῆς τῶν κρατούντων γλώσσης καὶ ἐξηκολούθει λαλοῦσα καὶ γράφουσα τὸ πάτριον ἰδίωμα. Οἱ Ρωμαῖοι ἀντὶ νὰ ἐπιβάλλωσιν εἰς τοὺς Ἕλληνας τὴν ἰδίαν αὐτῶν γλῶσσαν, αὐτοὶ τὴν ἑλληνικὴν ἐξεμάνθανον. Ἐν Ρώμῃ οὐ μόνον οἱ φιλόσοφοι, οἱ ῥήτορες, οἱ συγκλητικοὶ καὶ οἱ στρατηγοὶ, ἀλλὰ καὶ οἱ ὑπατοὶ καὶ οἱ αὐτοκράτορες διελέγοντο ἐνίοτε καὶ ἔγραφον ἑλ-

ληνιστί, καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις αἱ δέσποναι καὶ αἱ θεραπανίδες αὐτῶν. Διὰ τοῦτο οὐδὲν τὸ ἄπορον ὅτι ὁ Ἀπόστολος Παῦλος γρά-
φων τὴν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολὴν δὲν συνέταξε ταύτην ἐν τῇ
λατινικῇ γλώσσῃ, ἀλλ' ἐν τῇ ἑλληνικῇ.

Ἡ ἐπιρροὴ δὲ τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς ἐπὶ τῆς τῶν Ρωμαίων
ὑπῆρχε πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ Γεννήσεως, ὥς ἀποδεικνύεται ἐξ
ἱστορικῶν μαρτυριῶν. Ὁ ὕπατος Μάνλιος Καπιτωλῖνος (250 π. Χ.)
ἵνα ἐορτάσῃ ἐπισήμως τὰς κατὰ τῶν Παλατῶν νίκας αὐτοῦ προσ-
καλεῖ ἐξ Ἑλλάδος τοὺς ἐπιφανεστέρους μουσικούς. Κατὰ τὴν
ἰδρυσιν τῆς Ἐκκλησίας, ὅτε οἱ Ρωμαῖοι διετελοῦν τὸ ἰσχυρότε-
ρον κράτος ἐν τῷ κόσμῳ, εἶχον ἐπίσης οἱ Ἕλληνες μουσικοὶ με-
γάλην σημασίαν ἐν Ρώμῃ. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Αὐγούστου
(64 π. Χ.) ἡ Ρώμη ἐνθέρμως ἐπροστάτευσεν τὴν ἑλληνικὴν μουσι-
κὴν. Ὁ Τιβέριος (42 π. Χ.—37 μ. Χ.) μετὰ ἰδιαίτερας ἐπιμελείας
ἐνπύχολεῖτο περὶ τὴν ἑλληνικὴν μουσικὴν, καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ
Καλλιγούλας (37—41 μ. Χ.) καὶ ὁ Κλαύδιος, κατὰ τὰς ἐπισημο-
τέρας ἐορτὰς προσεκάλουν μουσικούς ἐξ Ἑλλάδος καὶ δαψιλῶς
ἀντήμειδον αὐτούς. Ὁ αὐτοκράτωρ Νέρων (54—68 μ. Χ.), καλὸς
μουσικὸς καὶ δοιδὸς, ἐδείκνυε μεγάλην κλίσιν πρὸς τὴν ἑλληνι-
κὴν μουσικὴν καὶ οὐχ ἅπαξ παρίστατο ἐν πᾶσι τοῖς δημοσίοις
ἀγῶσιν. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐξάγεται ὅτι οἱ Ρωμαῖοι κατὰ τὴν ἰδρυ-
σιν τῆς Ἐκκλησίας ὅσον ἀφορᾷ τὴν μουσικὴν αὐτῶν ἀμέσως τε
καὶ ἐμμέσως ἐξηγοῦντο ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος, ἥτις ἦτο τὸ ἀληθὲς
βασίλειον τῆς μουσικῆς τέχνης. Συμπεραίνοντες δὲ λέγομεν ὅτι
ἡ εἰς τὴν ἀρχέγονον χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν εἰσαχθεῖσα μουσικὴ
δὲν ἦτο οὔτε ἐβραϊκῆς, οὔτε ρωμαϊκῆς, ἀλλ' ἑλληνικῆς κατα-
γωγῆς.

Ἡ Μουσικὴ ἐν τῇ θείᾳ λατρείᾳ τῶν Χριστιανῶν κατὰ τοὺς ἀποστολικοὺς χρόνους.

Ἡ Μουσικὴ πάντοτε καὶ πανταχοῦ ἐθεωρήθη ὡς ἡ ζωηροτέρα ἐκφρασις τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος καὶ ἐπομένως ὡς ἡ μᾶλλον εὐάρεστος καὶ εὐπρόσδεκτος τῷ Θεῷ προσφορά. Ἐντεῦθεν χρῆσις ταύτης ἐγένετο εἰς τὰς ἀρχαίας ἐλληνικὰς ἐορτὰς καὶ πανηγύρεις, ὡς καὶ εἰς τὰς Ἰουδαϊκὰς τελετὰς ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Καὶ αἱ Ἐκκλησίαι δὲ τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῇ συστάσει αὐτῶν καθιέρωσαν πρὸς αἶνον καὶ δοξολογίαν τοῦ Θεοῦ, πλὴν τῶν εὐχῶν καὶ δεήσεων καὶ τὴν Μουσικὴν, ἥτις διὰ τῆς χάριτος τοῦ μέλους συγκινεῖ μᾶλλον τὴν καρδίαν καὶ συντελεῖ πρὸς διέγερσιν καὶ διατήρησιν τῆς ἀπαιτουμένης εὐλαθείας καὶ προσοχῆς ἐν τῇ ἐκτελέσει τῆς θείας λατρείας. Τὸ παράδειγμα ἐδόθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ θεμελιωτοῦ τῆς θρησκείας ἡμῶν ἐν τῷ Μυστικῷ Δείπνῳ, ἐπισφραγισθέντι δι' ἱερᾶς ὕμνωδίας (Ματθ. ΚΣΤ', 30). Καὶ ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος θέλων νὰ παραστήσῃ ὅτι ἡ βάσις διὰ τὴν ὕμνωδιαν ἀπάσις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Καινῆς Διαθήκης ὑπῆρξεν ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς, λέγει «Ὁ Σωτὴρ ὕμνησεν ὅπως καὶ ἡμεῖς ὕμνωμεν ὁμοίως». Οἱ Ἀπόστολοι, ἐπὶ τοῦ παραδείγματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν στηριζόμενοι, κατέχουσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς χριστιανικῆς ψαλμωδίας τὴν πρώτην θέσιν, ἀναδειχθέντες μουσουργοὶ καὶ ὕμνολογοι, ὡς μαρτυρεῖ καὶ ὁ Εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς «Καὶ ἦσαν διὰ παντὸς ἐν τῷ ἱερῷ αἰνοῦντες καὶ εὐλογοῦντες τὸν Θεόν» (Κεφ. ΚΔ', 53). Ὅτι δὲ ἡ Μουσικὴ ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων ἦν ἐν χρήσει εἰς τοὺς εὐκτηρίους οἶκους τῶν χριστιανῶν, καὶ ὅτι ταύτης ἐγκρατεῖς ἦσαν οἱ Ἀπόστολοι βεβαιοῦται ἐκ τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν καὶ ἐκ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, λέγοντος «Ἄδοντες καὶ ψάλλοντες ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν τῷ Κυρίῳ» (Κολασ. Γ', 16). Καὶ ἀλλαχοῦ ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος προτρέπει τοὺς πιστοὺς «ἵνα πληρῶνται ἐν πνεύματι, ἐν πάσῃ σοφίᾳ διδάσκοντες καὶ νουθετοῦντες ἑαυτοὺς ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς ἐν χάριτι ᾄδοντες τῷ Κυρίῳ» (Ἐφεσ. Ε', 18. 19).

Ἐν ταῖς Ἀποστολικάῃς Πράξεσιν ἀπαντῶμεν ὅτι οἱ Ἀπόστολοι συνηθροίζοντο πρὸς ψαλμωδίαν καὶ προσευχὴν τὴν τρίτην, ἔκτην καὶ ὀνάτην ὥραν, καὶ ἐν ὥρᾳ νυκτὸς, ὡς οἱ Ἀπόστολοι Παῦλος καὶ Σίλας, οἵτινες κατὰ τὸ μεσονύκτιον προσευχόμενοι ὕμνον τὸν Θεόν. Οἱ Ἀπόστολοι δι' ὕμνων καὶ προσευχῶν ἐτέλουν τὸν ἐνταφιασμὸν τῶν νεκρῶν, ἐν δὲ ταῖς Ἀποστολικάῃς Διατάξεσιν ὀρίζεται ὅπως ὁ ἐνταφιασμὸς τῶν χριστιανῶν τελῆται ἐν ὕμνοις καὶ προσευχαῖς. Ἐπιτάφιοι ὕμνοι ἐψάλησαν ἐπὶ τῇ Κοιμῇσει τῆς Θεοτόκου, ὡς καὶ ἐν τῷ ἐνταφιασμῷ τοῦ πρωτομάρτυρος καὶ ἀρχidiaκόνου Στεφάνου.¹

Ἡ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία καὶ μετὰ τοὺς ἀποστολικοὺς χρόνους στερεῶς διέσωσε τὴν τῆς ἀποστολικῆς ἐποχῆς παράδοσιν, διὸ καὶ ἐν τῇ θείᾳ λατρείᾳ ἐδοξάζετο ὁ Κύριος δι' εὐπρεποῦς Μουσικῆς. Οἱ δὲ χριστιανοὶ κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Ἀποστόλων, ὡς ἱστορεῖ ἡ τῆς Ἐκκλησίας ἱστορία, συνερχόμενοι ἐπὶ προσευχὴν εἰς ταπεινοὺς τινὰς καὶ αὐτοσχεδίους ναοὺς, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐν σπηλαίοις καὶ ταῖς ὁπαῖς τῆς γῆς, ἕνεκα τῶν γνωστῶν διωγμῶν, ἔψαλλον, ἀνεγίνωσκον τὰς Γραφὰς καὶ ἠκροῶντο τοῦ θείου λόγου.

---

1) Ἰστορεῖται ὅτι οἱ μαθηταὶ Ἰγνατίου τοῦ Θεοφύρου ἱκανὰς νύκτας διήλθον μετὰ τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τοῦ θείου πατρὸς ἄδοντες ὕμνους καὶ ψάλλοντες τὸν βίον καὶ τὰς βασάνους αὐτοῦ, καὶ ὅτι ἐκήδευσαν αὐτὸν ψάλλοντες. Ὁ ἱερὸς Ἰππόλυτος ὀρίζει ὅπως χάριν τῶν τετελευτηκῶτων ἀδελφῶν ἡμῶν διερχώμεθα τρεῖς ἡμέρας ἐν ψαλμοῖς καὶ προσευχαῖς πρὸς τιμὴν τοῦ τὴν τρίτην ἡμέραν ἀναστάντος Σωτῆρος ἡμῶν. Γρηγόριος ὁ Θεολόγος περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Κωνσταντίου γράφει ὅτι ἐκεῖνος προπέμπεται πανηγυρικῶς διὰ παγκοσμίων αἰῶνων καὶ ἐγκωμίων, καὶ ἐν παννυχίοις ψδαῖς. Γρηγόριος ὁ Νύσσης περιγράφων τὴν κηδεῖαν τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Μακρίνης λέγει ὅτι, ἱερεῖς τε καὶ διάκονοι συνώδευσαν τὴν νεκρὰν ἐν ὕμνοφδοις ψαλμῶν σχηματίσαντες χορούς· ὅτε δ' ἀφίχθησαν εἰς τὸν ναόν, ἡ ψαλμωδία ἀντικατέστη δι' εὐχῆς καὶ εἶτα ἐψάλησαν ὕμνοι.

Τὸ μονωδικὸν εἶδος τῆς ψαλμωδίας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ.

Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων ἦν ἐν χρήσει τὸ μονωδικὸν εἶδος τῆς ψαλμωδίας, καθ' ὃ, πᾶσαι αἱ φωναὶ ὁμοειδέποτε καὶ οἰοειδέποτε ἂν ᾤσαν, πάντοτε ταύτοχρόνως, ὁμοφώνως καὶ ὁμοτόνως ἐξετέλουν ὀρισμένην τινὰ μελωδίαν. Ὁ χορὸς λοιπὸν ἐν τῇ χριστιανικῇ ἀρχαιότητι ἐψάλλον ὁμοτόνως, ἀνευ δηλαδὴ τῆς προσθήκης ἀνωτέρων καὶ κατωτέρων τόνων, καὶ οὐχ ἑτεροτόνως, ὥς γίνεται νῦν ἐν τῇ τετραφώνῳ εὐρωπαϊκῇ μουσικῇ, ἧς τὸ ἀρμονικὸν μέρος ἐκτελοῦσι πολλοὶ μουσικοὶ, οἵτινες δὲν κρατοῦσι τὸ αὐτὸ ἴσον, ἀλλ' ἄλλοι μὲν βαρύτερον, ἄλλοι ὀξύτερον, καὶ ἄλλοι ἔτι ὀξύτερον. Πολύφωνοι ᾤσαν καὶ οἱ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων χοροὶ, οἵτινες, συγχείμενοι ἐνίοτε ἐξ ἑκατοντάδος καὶ πλείονων μουσικῶν, ὀξυφώνων, βαρυφώνων καὶ μεσοφώνων, ἐψάλλον τὸ μέλος ἐν ὁμοτονίᾳ. Ὡστε οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἠγνόουν καὶ ἐν γένει δὲν εἶχον ὡς σύστημα τὴν ἀρμονίαν, καθ' ἣν αὕτη ἔχει τανῦν ἔννοιαν παρὰ τοῖς Εὐρωπαίοις· ἐγίνωσκον ὁμῶς τὸ μαγαδίσειν, τοῦθ' ὅπερ σημαίνει συμψάλλειν κατ' ἀντιφωνίαν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς πρώτης καὶ τῆς ὀγδόης τοῦ συστήματος δις διαπασῶν, ὥς γίνεται καὶ νῦν παρ' ἡμῖν ὅταν συνάδοντας ἔχωμεν παῖδας ἢ γυναῖκας.

Ἡ φωνητικὴ μουσικὴ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ.

Πρὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας δύο μέθοδοι ψαλμωδίας ᾤσαν γνωσταί, ἡ καθαρῶς φωνητικὴ, καὶ ἡ φωνητικὴ συνοδευομένη διὰ τῶν φωνῶν τῶν μουσικῶν ὀργάνων. Ἀλλ' οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἐθέσπισαν, κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς ψαλμωδίας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καὶ τῶν θείων Ἀποστόλων, ὅπως χρῆσις γίνηται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μόνον τῆς φωνητικῆς μουσικῆς, ἕνεκα τῆς φυσικότητος καὶ κομψότητος τοῦ φωνητικοῦ ὄρ-

γάνου, ἀπηγόρευσαν δὲ αὐστηρῶς τὴν χρῆσιν τῆς ὀργανικῆς μουσικῆς, ὡς φερούσης χαρακτῆρα κοσμικὸν καὶ ἡδονικόν, καὶ ἐν γένει ὡς ἐχούσης τὸ ἡδὺ ἄνευ τοῦ ὀφελίμου, τὸ μέλος ἄνευ κειμένου. Ἐν ταῖς Ἀποστολικαῖς Διατάξεσιν ἀπαγορεύεται παντὶ χριστιανῷ ἡ ἐνόργανος μουσικὴ καὶ ρητῶς ὀρίζεται νὰ μὴ βαπτίζωσι τοὺς παίζοντας κιθάραν καὶ βάρβιτον. Ὑπὸ τῶν πατέρων οὐ μόνον ἀπεκλείσθη τῆς Ἐκκλησίας ἡ ὀργανικὴ μουσικὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ μετὰ τῆς φωνητικῆς συνένωσις δὲν ἐπετράπη, ὅπως μὴ κατακλύσῃ ἡ ὀργανικὴ τὴν διάνοιαν τῶν μελωδουμένων ρημάτων, καὶ μὴ διαταράττῃ τὰ ἐν τῷ ναῷ διεγείρομενα αἰσθήματα.

Τὴν ἀρχαίαν τάξιν τῆς χρήσεως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς φωνητικῆς ψαλμωδίας τηροῦσι πιστῶς πᾶσαι αἱ ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι, ἡ Ἑλληνικὴ, ἡ Ρωσικὴ, ἡ Σερβικὴ καὶ αἱ λοιπαί, προσέτι δὲ καὶ ἡ Ἀρμενικὴ. Ἀλλῶς ὅμως ἔδοξε τῇ Δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ, ἥτις, ἥττον συντηρητικὴ τῆς Ἀνατολικῆς, ἐνόμισεν ὅτι ἐδικαίουτο νὰ καθιερώσῃ τὴν χρῆσιν τῆς ἐνοργάνου μουσικῆς, ὡς ἐπικουρικῆς τῆς φωνητικῆς μουσικῆς, ἐν ὥρᾳ λατρείας. Οὕτως οἱ Δυτικοὶ ἀθετήσαντες τὰς διατάξεις τῶν θείων τῆς Ἐκκλησίας πατέρων εἰσήγαγον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὄργανόν τι (orgue), ὃπερ τοῖς Ἑλλήσι μουσικοῖς καὶ Κτησιδίῳ τῷ Ἀλεξανδρεῖ (145 π. Χ.) ὀφείλεται. Ἀτελὲς ἐν ἀρχῇ ἐτελειοποιήθη ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Κτησιδίου τοῦ μαθηματικοῦ Ἡρώνος, ὅστις καὶ περιέγραψεν αὐτὸ Βραδύτερον δὲ ἓνα αἰῶνα π. Χ. ἀναφέρεται τὸ ὄργανον ὑπὸ τοῦ λατίνου ἀρχιτέκτονος Βιτρουδίου, καὶ μετὰ τρεῖς αἰῶνας ὑπὸ Ἀθηναίου τοῦ Δειπνοσοφιστοῦ περιγράφεται, ὡς καὶ ἐν ἐπιγράμματι Ἰουλιανοῦ τοῦ αὐτοκράτορος. Τὸ ὄργανον τοῦτο λαβὼν ὡς θέμα τοῦ Γ' λόγου περὶ Προνοίας ὁ ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς Θεοδώρητος ὁ τῆς ἐν Συρίᾳ Κύρου ἐπίσκοπος, εὐφρῶς συγκρίνει αὐτὸ πρὸς τὸν μηχανισμόν τῆς ἀνθρωπίνης φωνῆς καὶ ἐπαινεῖ τοὺς χριστιανούς ὡς προτιμῶντας τοῦ μηχανικοῦ τὸ φυσικὸν ὄργανον εἰς ὕμνον τοῦ Θεοῦ. Τὸ μουσικὸν τοῦτο ὄργανον μετεχειρίζοντο οἱ Βυζαντινοὶ οὐχὶ ἐπ' ἐκκλησίας, ἀλλὰ κατὰ τὴν σπουδὴν καὶ τὰς ἐπισήμους δοκιμα-

σίας ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ μουσικῇ καὶ ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ. Ἐδω-
ρήθη δὲ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Ε' τοῦ Κομνηνίου († 757)
εἰς τὸν βασιλέα τῶν Φράγκων Πιπῖνον τὸν Βραχύν, καὶ ἀκολού-
θως ὑπὸ Μιχαὴλ τοῦ Α' εἰς Κάρολον τὸν Μέγαν (787) καὶ κατό-
πιν εἰσῆχθη ἐν ταῖς Λατινικαῖς Ἐκκλησίαις ὑπὸ Λουδοβίκου τοῦ
Εὐσεβοῦς (822). Ἀλλὰ τὸ ὄργανον τοῦτο τὸ κανονισθὲν μεταξὺ
τῶν Δυτικῶν χριστιανικῶν κοινοτήτων διὰ συνοδικῆς ἀποφά-
σεως, καὶ σήμερον ἐτι α) δὲν εἶναι ἐν γενικῇ χρήσει ἐν ταῖς ἐκ-
κλησίαις Λυών· β) καθ' ὅλην τὴν εὐρείαν δικαιοδοσίαν τοῦ
Πάπα οὐδέποτε εἶναι ἐν χρήσει ἐν καιρῷ νηστείας, καὶ γ) ἐν αὐ-
τῇ τῇ Ρώμῃ οὐδέποτε ὑπάρχει ἐν χρήσει ἐν τῷ παρεκκλησίῳ τοῦ
Σίξτου, καὶ ἐν παντὶ ἐτέρῳ ναῷ ἱερουργούντος τοῦ Πάπα. Προσ-
θετέον δὲ ὅτι πολλοὶ κατὰ καιροὺς ἐκ τῶν θεολόγων τῆς Δύσεως
ἀπεδοκίμασαν τὴν εἰσαγωγὴν τῶν μουσικῶν ὀργάνων ἐν ταῖς
Δυτικαῖς Ἐκκλησίαις.

Ἡ κατὰ συμφωνίαν, ὑποφωνίαν καὶ ἀντιφωνίαν ψαλμωδία ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ.

Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ χριστιανικῇ Ἐκκλησίᾳ πρὸ τῆς ἐγκαταστάσεως
τῆς τάξεως τῶν ψαλτῶν, πάντες οἱ ἐν τῷ οἴκῳ τῆς προσευχῆς
συνερχόμενοι χριστιανοὶ ἐψαλλον κατὰ **συμφωνίαν**, ἥτοι ὡς
ἀπὸ ἐνὸς στόματος σινέψαλλον, κρατοῦντες ἐν τῇ μνήμῃ τὰ ἐν
χρήσει ἐν τῇ κοινῇ θεία λατρεία ἄσματα. Τὴν ψαλμωδίαν ταύτην
περιγράφει καὶ Φίλων ὁ Ἰουδαῖος, παρ' οὗ μανθάνομεν ὅτι οἱ
χριστιανοὶ ἐν ταῖς ἀγρυπνίαις ἐγειρόμενοι πάντες, διηροῦντο εἰς
δύο χοροὺς ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ, οἱ ἄνδρες μετὰ τῶν ἀνδρῶν καὶ
αἱ γυναῖκες μετὰ τῶν γυναικῶν. Ἐτερος τρόπος τοῦ ψάλλειν εἶ-
ναι ὁ κατὰ **ὑποφωνίαν**, ὅστις λέγεται καὶ **ὑπαδεῖν**, **ὑποψάλ-
λειν** καὶ **ὑποψαλμός**, ἀκροτελευτεῖν καὶ ὑπακούειν,
ὅτε ὁ λαὸς ὑπήχει. Φίλων ὁ Ἰουδαῖος διηγεῖται ὅτι ἐν ταῖς χρι-
στιανικαῖς συνάξεσιν εἰς ψάλτης κατήρχετο τῆς ψαλμωδίας, οἱ δὲ

λοιποὶ προσεῖχον αὐτῷ σιγῶντες, καὶ μόνον κατὰ τοὺς τελευταίους στίχους συνήνουν τὰς φωνὰς αὐτῶν. Καὶ ἐνίστε μὲν ὁ ψάλτης ἔψαλλε τὸ ἐν μέρος τοῦ στίχου, ὁ δὲ λαὸς ἐτελείωνε τὸ ἕτερον· ἄλλοτε δὲ ὁ ψάλτης ἔψαλλεν ὁλόκληρον τὸν στίχον, ὁ δὲ λαὸς ἢ ἐπανελάμβανεν αὐτὸν, ἢ ἔψαλλε τὸ, Ἄμην· καὶ ἄλλοτε ὁ μὲν ψάλτης ἔψαλλε τὸν ψαλμὸν, ὁ δὲ λαὸς ἐν ἐκάστῳ στίχῳ αὐτοῦ ἐπανελάμβανεν ὀρισμένας τινὰς λέξεις. Χρησὶς τοῦ τρόπου τούτου τῆς ψαλμωδίας γίνεται κατ' ἐξοχὴν ἐν τῇ Ἀρμενικῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἀντίφωνος ἡ ψαλμωδία ἐλέγετο, ὅταν οἱ ψάλλοντες δ. τ. φ. ν. ὡντες ἀπετέλουν δύο χορούς.

Ὁ Σωκράτης ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ αὐτοῦ Ἱστορίᾳ λέγει ὅτι ὁ Ἀποστολικὸς πατὴρ Ἰγνάτιος ὁ Θεοφόρος ὁ καὶ ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας ἔταξεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοὺς δύο μουσικοὺς χορούς καὶ συνέταξε τὰ Ἀντίφωνα καὶ τὰ εἰς αὐτὰ ψαλλόμενά «Ταῖς προσβείαις τῆς Θεοτόκου» «Σῶσον ἡμᾶς Υἱὲ Θεοῦ». ἅπερ Ἀκροστίχια καὶ Ἀκροτελεύτια καλούμενα ὑπέψαλλε τότε ὁ λαός. Κατ' ἄλλας ἱστορικὰς εἰδήσεις, οἱ δύο Ἀντιοχεῖς πρεσβύτεροι Φλαβιανὸς καὶ Διόδωρος, οἱ ἐν Ἀθήναις ἐκμαθόντες τὴν Μουσικὴν, ἐστήριξαν τὸν τρόπον τοῦ ἀντιψάλλειν ἀλλήλοις ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Ἀντιοχείας καὶ Κωνσταντινουπόλεως, ἀποσπᾶσαντες τὰ πλήθη ἐκ τῶν ἀρειανιζόντων ναῶν εἰς τὰ παρεκκλήσια ἢ μαρτύρια καὶ συγκροτήσαντες τοὺς δύο μουσικοὺς χορούς. Κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα ἡ ἀντίφωνος ψαλμωδία ἦν ἐν χρήσει ἐν Αἰγύπτῳ, Λιβύῃ, Παλαιστίνῃ, Ἀραβίᾳ, Φοινίκῃ, Συρίᾳ, Μεδιολάνοις καὶ ἀλλαχοῦ.

Ἱστορικῶς εἶναι γνωστὴ μία συζήτησις περὶ τύπων καὶ ἀντιφώνου ψαλμωδίας, προελθοῦσα μεταξὺ δύο πλησιοχώρων Ἐκκλησιῶν, τῆς Καισαρείας καὶ Νεοκαισαρείας. Οἱ Νεοκαισαρεῖς, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Μ. Βασιλείου, σεβόμενοι τὸν ἄλλοτε ποιμένα αὐτῶν Γρηγόριον τὸν θαυματουργόν, δὲν παρεδέχοντο εἰς τὴν ἐκκλησίαν αὐτῶν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἱεροπραξίας καὶ τύπους διαφόρους ἐκείνων οὓς κατέλειπεν αὐτοῖς ὁ μακάριος ἐκεῖνος ἱεράρχης· διὸ καὶ κατεμέμφοντο οὗτοι τοῦ Μ. Βασιλείου. ὡς εἰσά-

γοντος τὴν χρῆσιν τῆς ἀντιφώνου ψαλμωδίας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Καισαρείας, μὴ οὕσης ἐν χρήσει ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ἱεροῦ Γρηγορίου ἐν Νεοκαισαρείᾳ. Ἐν ἐπιστολῇ δὲ πρὸς τοὺς Νεοκαισαρεῖς ὁ Μ. Βασίλειος οἰκνεῖ ἀπολογούμενος ἐρμηνεύει ὅτι ἡ ἀντίφωνος ψαλμωδία, ἡ εἰσαχθεῖσα κατὰ διὰταξιν αὐτοῦ, πρὸ πολλοῦ εἰσήχθη εἰς πολλὰς Ἐκκλησίας.

Τὰ πρῶτα χριστιανικὰ ᾄσματα.

Κατὰ τοὺς πρώτους τοῦ Χριστιανισμοῦ αἰῶνας ὡς ὕμνοι ἐν τῇ ψαλμωδίᾳ πρὸς ὕμνολογίαν τῆς ἀγίας Τριάδος, τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, τῆς Θεοτόκου καὶ τῶν εἰς δόξαν Χριστοῦ μαρτυρησάντων ἀγίων ἀνδρῶν, ἐχρησίμευον οἱ ψαλμοὶ (ὡς ὑπὸ τοῦ Προφητάνακτος ἐμμελῶς διὰ τοῦ ψαλτηρίου καὶ τῆς κιθάρας ψαλλόμενοι) τῆς Π. Διαθήκης, οἱ ἀναγγέλλοντες τὴν ἔλευσιν καὶ τὰς χάριτας τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, καὶ ἰδίᾳ ὁ ργ' ψαλμὸς ὁ καὶ Προοιμιακὸς ὡς ὢν προοίμιον τοῦ ἐσπερινοῦ, ἐν τοῖς Ἀποστολικοῖς δὲ Κανόσι καὶ Φωταγωγικὸν ᾄσμα καλούμενος, ὁ ρλδ' καὶ ρλε' Πολυέλεοι ἢ Πολυέλαιοι κυλούμενοι διὰ τὸ πολλάκις ἐν αὐτοῖς προσαδόμενον τὸ Ἀκροτελεύτιον «ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ», ἢ κατ' ἄλλους, διὰ τὴν γινομένην ἐν τῷ ψάλλεσθαι αὐτοὺς φωταψίαν, ἀναπτομένου τοῦ πολυελαίου ἥτοι τοῦ πολυκηρίου, ὁ ρμ' ψαλμὸς Κύριε ἐκέκραξα καὶ ὁ ρμη'. Πλὴν τῶν τῷ Δαβὶδ ψαλμῶν ἐψάλλεν ἡ Ἐκκλησία καὶ τὰς ἐννέα ᾠδὰς τῆς Γραφῆς, τὰς εὕρισκομένας εἰς τὰ ἀρχαιότατα ψαλτήρια μετὰ τοὺς ψαλμοὺς, ἅμα δὲ καὶ ἰδιαιτέρους ὕμνους συντασσομένους παρὰ τῶν πρώτων χριστιανῶν, μὴ σωζομένους δὲ ὡς ἀναμφιδόλως καταστραφέντας κατὰ τοὺς χρόνους τῶν διωγμῶν, οἵτινες ἐκαλοῦντο ᾠδαὶ πνευματικαὶ πρὸς διάκρισιν τῶν ἐθνικῶν ἐλληνικῶν ᾠδῶν. Ἐκ τῶν πρώτων χριστιανικῶν ὕμνων εἶναι καὶ ὁ ἐξῆς :

ὅς ἐφανερώθη ἐν σαρκί, ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι
ᾤφθη Ἀγγέλοις, ἐκηρύχθη ἐν ἔθνεσιν,
ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ, ἀνελήφθη ἐν δόξῃ».

Καὶ Πλίνιος ὁ Νεώτερος, ὅστις ἦτο διοικητὴς τῆς Βιθυνίας ἐν ἔτει 103 μ. Χ. ἱστορεῖ ἐν τῇ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Τραϊανὸν 97 ἐπιστολῇ αὐτοῦ ὕμνον εἰς Χριστὸν ὡς εἰς Θεὸν ψαλλόμενον ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν ἐξ ὑπαμοιβῆς.

Εἰς τὰ ψαλλόμενα κατὰ τοὺς ἀποστολικοὺς χρόνους δεόν νὰ κατατάξωμεν τὸ ἐν ταῖς Ἀποστολικάῃς Διατάξεσιν ἀναγινωσκόμενον εὐκτήριον ᾄσμα «Κύριε ἐλέησον», ὅπερ κατ' ἀρχὰς ἐξεφώνει ὁ λαὸς, βραδύτερον δὲ ἀντικατέστησεν ὁ χορὸς τὸν ἀγγελικὸν ἢ ἐπινίκιον ὕμνον «ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαώθ», ὅστις ἐν ταῖς Ἀποστολικάῃς Διατάξεσι περιέχεται μεταξὺ τῶν ἱσμάτων τῆς Ἐκκλησίας, εἰς πάσας δὲ τὰς ἀρχαίας Λειτουργίας, τοῦ Κλήμεντος, τοῦ Ἰακώβου, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἀναφέρεται ὡς ψαλλόμενος μετὰ μέλους σωμαροῦ ὑπὸ τῶν πιστῶν τὸν αἰνετικὸν ὕμνον «Ἀλληλούϊα», ὅστις ἐλήφθη ἐκ τῆς Ἰουδαϊκῆς ὑμνολογίας καὶ ἐκφράζει λύπην καὶ μετάνοιαν τὴν Κυριακὴν Προσευχὴν «Πάτερ ἡμῶν», ἣτις ὀρίζεται ἐν τοῖς Ἀποστολικοῖς Κανόσιν ἵνα ψάλλεται τρὶς καθ' ἑκάστην τὴν ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων παραδοθεῖσαν τῇ Ἐκκλησίᾳ μικρὰν Δοξολογίαν «Δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ Ἁγίῳ Πνεύματι» τὴν ἑωθινὴν Δοξολογίαν «Δόξα ἐν Ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνῃ ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία», ἣν ἐψαλλον αἱ ἄνω δυνάμεις κατὰ τὴν γέννησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ἐπήκοον τῶν ποιμένων τῆς Βηθλεὲμ, καὶ ἥς μεγάλῃ χρῆσις ἐγένετο ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ Ἐκκλησίᾳ τὸν ἐκ τοῦ 94 ψαλμοῦ τοῦ Δαβὶδ εἰλημμένον Εἰσοδικὸν ὕμνον «Δεῦτε προσκυνήσωμεν καὶ προσπέσωμεν Χριστῷ» τὸν ἐν ταῖς Ἀποστολικάῃς Διαταγαῖς ἀναφερόμενον ἐσπερινὸν ὕμνον τοῦ πρεσβύτου Συμεῶν «Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου Δέσποτα», ψαλλόμενον ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων μέχρι τοῦ Ε' αἰῶνος, ἀντικατασταθέντα δὲ τότε διὰ τῶν Ἀπολυτικίων Τροπαρίων, οὕτως ὀνομασθέντων ὡς ψαλλομένων μετὰ

τὸ ρητὸν τοῦ Θεοδόχου Συμεῶν ἐν τῇ Ἀπολύσει τοῦ Ἑσπερινοῦ, ὅτε καὶ ὁ λαὸς τοῦ ναοῦ ἀπολύεται· τὴν εὐχαριστήριον ᾠδὴν «Δόξα σοι, Κύριε, δόξα σοι», ψαλλομένην ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ πρὸ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου καὶ μετὰ τὸ τέλος τῆς εὐαγγελικῆς περικοπῆς. Ἀρχαῖος ὕμνος εἶναι καὶ ὁ σωζόμενος πινδαρικός Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως, ἀναγόμενος εἰς τοὺς κοινούς ὕμνους, οὓς συνήθως ἀπὸ στήθους ἐγνώριζεν ὁ λαὸς καὶ ἐψάλλον ἀπὸ κοινοῦ ἐν ταῖς ἱεραῖς συνάξεσιν. Ἐν τοῖς ἀρχαίοις ᾠσμασι καταλέγεται τὸ αἰνετικὸν «Σὲ ὑμνοῦμεν, σὲ εὐλογοῦμεν, σοὶ εὐχαριστοῦμεν Κύριε, καὶ δεόμεθά σου ὁ Θεὸς ἡμῶν», ὅπερ ποιηθὲν ὑπὸ Ἀμβροσίου τοῦ Μεδιολάνων μετὰ τὸν ἐντελῆ αὐτοῦ θρίαμβον κατὰ τῶν Ἀρειανῶν ἐψάλη τὸ πρῶτον ἐν πλήρει συναθροίσει τῶν πιστῶν κατὰ τὴν βάπτισιν τοῦ ἱεροῦ. Αὐγουστίνου παρὰ τοῦ θείου τῶν Μεδιολάνων ἱεράρχου· τὸν στ' αἰῶ α ἐψάλλετο εἰς τὴν λειτουργίαν τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τῶν Ἀντιφωναρίων Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου, τὸν δὲ Η' αἰῶνα ἐψάλη ἐν Γερμανίᾳ κατὰ τὴν στέψιν τῶν βασιλέων. Ὡσαύτως ἀρχαιότατος εἶναι καὶ ὁ Τριαδικὸς ἢ Ἐπιλυχνίος ὕμνος (ὡς ψαλλόμενος μετὰ τὰς λυχνικὰς εὐχὰς τοῦ Ἑσπερινοῦ) «Φῶς ἰλαρὸν», ἀποδιδόμενος εἰς τοὺς ἀποστολικούς ἄνδρας· ἐκ τῆς ρήσεως δὲ τοῦ οὐρανοφάντορος Βασιλείου «Ἄλλ' ὅστις μὲν ὁ πατὴρ τῶν ρημάτων ἐκείνων τῆς ἐπιλυχνίου εὐχαριστίας εἰπεῖν οὐκ ἔχομεν», ἐξάγεται ὅτι ἄγνωστος εἶναι ὁ ποιητὴς τοῦ ὕμνου. Εἰς τὰ ἀρχαῖα ᾠσματα ἀριθμεῖται καὶ τὸ νῦν ἀπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ τῷ Μεγάλῳ Σαβδάτῳ ψαλλόμενον «Σιγησάτω πᾶσα σὰρξ βροτεία», ὅπερ ἐψάλλετο ἐν τῇ θεῇ λειτουργίᾳ τοῦ Ἀδελφotheοῦ Ἰακώβου μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ· ἔκτοτε δὲ καθιερώθη νὰ ψάλληται ἀντ' αὐτοῦ ὁ χερουδικὸς ὕμνος «Οἱ τὰ Χερουδεῖμ μυστικῶς εἰκονίζοντες».

Οἱ πρῶτοι μελωδοὶ καὶ ὑμνογράφοι τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία κατὰ τοὺς πρῶτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀνέδειξεν οὐκ ὀλίγους μελωδοὺς καὶ ὑμνογράφους, οἵτινες ἐποίησαν καὶ ᾠσματα ἑυμετρα καὶ ᾠδὰς λίαν ἐκφραστικὰς τοῦ εὐαγγελικοῦ πνεύματος. Τὸ μελοποιεῖν κατὰ τοὺς πρῶτους αἰῶνας ἦν ἴδιον τοῦ ἀνωτάτου κλήρου, διὸ καὶ ὡς μελοποιοὶ ἀναφέρονται οἱ ἀνώτατοι τῆς Ἐκκλησίας ἱεράρχαι.

Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης ἠκίμασε κατὰ τὸν Α' μ. Χ. αἰῶνα. Κατὰ τὴν Κοίμνησιν τῆς Θεοτόκου ὁ ἱερός Διονύσιος ἡρπάγη ἐν νεφέλαις μετὰ τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν θείων ἱεραρχῶν. Ἰερόθεος Ἀθηναῶν ἐπίσκοπος ἐχειροτονήθη ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Παρεγένετο διὰ νεφέλης εἰς τὴν τῆς Θεοτόκου Κοίμνησιν, ὡς καὶ οἱ Ἀπόστολοι, ὅτε καὶ ἐγένετο ἐξαρχος τῶν θείων ὑμνωδιῶν, κατὰ τὴν μαρτυρίαν Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου. Ἰγνάτιος ὁ Θεοφόρος, ὑπῆρξε μαθητὴς Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ἐποίμανε τὴν Ἐκκλησίαν Ἀντιοχείας ἔτη 32, ἀπέθανε δὲ μαρτυρικῶς κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Β' αἰῶνος. Ὁ ἀποστολικὸς οὗτος πατὴρ εἰσήγαγεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τὴν Ἀντίφωνον ψαλμῳδίαν καὶ τοὺς δύο χορούς. Ὅπόσῃν δὲ ἀγάπην ἠσθάνετο πρὸς τὴν Μουσικὴν, καταδείκνυνται ἕκ τε τῆς πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολῆς αὐτοῦ, δι' ἧς προτρέπει τοὺς πρεσβυτέρους ἵνα ἐν ὁμονοίᾳ καὶ ἀληθεῖ ἀγάπῃ ὑμνῶσι τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν, ψάλλοντες ὁμοθυμῶς διὰ μιᾶς μόνης φωνῆς, καὶ ἐκ τῆς πρὸς Ρωμαίους, ἐν ἧ παρααινῇ τοὺς πιστοὺς ἵνα σχηματίσωσι μουσικοὺς χορούς καὶ ὑμνῶσιν ἐν εἰρήνῃ καὶ ὁμονοίᾳ τὸν Θεόν. Πολύκαρπος Σύρνης ἐπίσκοπος, προσχειρίσθη ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ἀπέθανε δὲ τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τῷ 169. Καταλέγεται ἐν τοῖς μελωδοῖς τῆς Ἐκκλησίας. Ἰουστίνος ὁ Φιλόσοφος καὶ μάρτυς ἐξῆσε τὸν Β' αἰῶνα. Μεταξὺ τῶν πολλῶν καὶ διαφόρων συγγραμμάτων αὐτοῦ συνέταξε, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ

πατριάρχου Φωτίου, καὶ βιβλίον ἀπολεσθὲν καλούμενον «Ψάλτης», ἐν τῷ ὁποίῳ περιείχετο πιθανῶς σύνοψις ὕμνων χριστιανικῶν, συντεταγμένων ἵνα ψάλλωνται καθ' ὥρισμένας ὥρας ἐν τῇ λειτουργίᾳ πρὸς δόξαν τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὁδηγαίαι περὶ τοῦ πῶς καὶ κατὰ ποίαν τάξιν ἔδει νὰ ψάλλωνται οἱ ὕμνοι οὗτοι εἰς τὰς κοινὰς συνάξεις. Τὴν ἔλλειψιν τοῦ ἀπολεσθέντος «Ψάλτου» ἀναπληροῖ ἐν τισιν ἡ Ἀπολογία ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν ἐνθα περιγράφονται ἐν μέρει αἱ ἱεροτελεστίαι τοῦ Β' αἰῶνος. Ἐν τῇ Β' αὐτοῦ Ἀπολογία ὁμιλεῖ περὶ τῶν ψαλλομένων ὕμνων καὶ τῆς ιδιότητος αὐτῶν. Ἐν γένει ἐκ τῶν Ἀπολογιῶν τοῦ Ἰουστίνου μανθάνομεν ὅτι ἡ λειτουργία κατὰ τὸν Β' αἰῶνα ἐτελεῖτο μετὰ ψαλμῶν καὶ ὕμνων. Εἰρηναῖος († 140—202) μαθητὴς Πολυκάρπου τοῦ Σμύρνης, διετέλεσεν ἐπίσκοπος τῆς ἐν Γαλλίᾳ Ἐκκλησίας τοῦ Λουγδούνου. Καταλέγεται τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς τὴν σειρὰν τῶν μελωδῶν τῆς Ἐκκλησίας. Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, γεννηθεὶς κατὰ τὸν Β' αἰῶνα ἐτελεύτησε τῷ 220 μ. Χ. Ἐποίησεν ἀσματικὰς ᾠδὰς καὶ ὕμνους· προτρέπει δὲ τοὺς Χριστιανούς ἵνα μεταχειρίζωνται μουσικὴν κοσμίαν καὶ ταπεινὴν καὶ οὐχὶ τὴν ἐκλυτον, ἥτις διὰ τῶν ἐλιγμῶν τῆς φωνῆς ὠθεῖ ἡμᾶς εἰς βίον μαλθακόν. Ἰππόλυτος, γεννηθεὶς κατὰ τὸν Β' αἰῶνα ἐτελεύτησε μαρτυρικῶς τῷ 250 μ. Χ. Ἐγραψε διαφόρους ὕμνους κατὰ τῶν συγχρόνων αἵρετικῶν πρὸς δόξαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ δυστυχῶς ἀπωλέσθησαν. Ὡσαύτως συνέταξεν ᾠδὰς εἰς πᾶσαν τὴν Γραφήν. Ὡριγένης († 185—254) ὁ πολυμαθέστατος τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλος, ἐποίησεν ὕμνους κατὰ τῶν αἵρετικῶν. Γάϊος, πρεσβύτερος Ρώμης, ἤκμασε περὶ τὰ τέλη τοῦ Β' μ. Χ. αἰῶνος. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἱστοριογράφου Εὐσεβίου, ὁ Γάϊος ἔγραψεν ὅτι διὰ τῶν ἐν χρήσει ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ ὕμνων ὑμνολογεῖτο ἡ θεότης τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, προσέτι δὲ, καὶ ὅτι οἱ ὕμνοι οὗτοι ἐπιδοκιμαζόμενοι ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐνεγράφοντο εἰς τὰ ἐπὶ τούτῳ βιβλία. Γρηγόριος ὁ θαυματουργός, γενόμενος τῆς ἐαυτοῦ πατρίδος Νεοκαισαρείας ἐπίσκοπος. Θεωρεῖται ὁ θεμελιωτὴς τῶν

τύπων τῆς λειτουργίας· ἐκανόνισε δὲ ὅπως τὸ ποίμνιον αὐτοῦ ἐορτάζη τὰς ἡμέρας τῶν μαρτύρων μετὰ πομπῶν καὶ πνευματικῶν ᾠδῶν. Ἐτελεύτησε τῷ 250 μ. Χ. Ἀνατόλιος ἐπίσκοπος Λαοδικείας († 270—282) ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων ποιητῶν τῶν Τροπαρίων, ἐκ τῶν ὁποίων οὐκ ὀλίγα δεκτὰ ἐγένοντο ἐν τοῖς κανονικοῖς βιβλίοις τῆς Ἐκκλησίας. Ἀθηνογένης ἐπίσκοπος τῆς ἐν Καππαδοκίᾳ Σεβαστείας, ἀπέθανε τῷ 290. Ἐπὶ τῶν διωγμῶν διῆγε τὸν βίον μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἐνθα ἠσκεῖτο ἐν νηστείαις, προσευχαῖς καὶ ψαλμωδίαις. Νέπως ἐπίσκοπος Πενταπόλεως, ἔζησε περὶ τὰ μέσα τοῦ Γ' μ. Χ. αἰῶνος. Ἐποίησε πολλοὺς ὕμνους προσφιλεῖς τοῖς Χριστιανοῖς τῶν τότε χρόνων, ψαλλομένους ὡς μόνον ἐντὸς τῆς περιφέρειας τῆς ἐπισκοπῆς Πενταπόλεως, ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς. Ἀντέστη κατὰ τῶν κακοδόξων ὕμνων τοῦ ἐν Ἀφρικῇ αἰρετικοῦ Οὐαλεντίνου, καὶ κατὰ τοῦ Αἰγυπτίου Ἰέρακος, τοῦ μὴ παραδεχομένου τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν, ποιήσας ὕμνους ὀρθοδόξους, μὴ σωζομένους.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β'

ΑΠΟ ΤΟΥ ΜΕΤΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΑΔΜΑΡΕΚΗΝΟΥ

(323 - 700 μ. Χ.)

Τεχνικός διοργανισμός τῆς Μουσικῆς κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα.

Ἡ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ εἰσαχθεῖσα Μουσικὴ κανονικὴν μὲν ὄψει ἐλάβεν ἀφοῦ ἀνεγνωρίσθη ὁ Χριστιανισμὸς ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ὡς ἐπικρατοῦσα θρησκεία τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, ὅτε καὶ ἡ ἐξωτερικὴ λατρεία μᾶλλον πομπώδης καὶ ἐπιβλητικὴ κατέστη διὰ τῶν εἰσαχθεῖσων τελετῶν, ἑορτῶν καὶ πανηγύρεων, αἵτινες ἐκοσμοῦντο διὰ λειτουργιῶν, λιτανειῶν, παννυχίδων μεθ' ὁλονυκτίων ψαλμωδιῶν καὶ ὕμνων. Πλὴν τοῦ λόγου τούτου, πρὸς συστηματικὴν διοργάνωσιν τῆς Μουσικῆς κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα οἱ θεοὶ Πατέρες τῶν διαφόρων χριστιανικῶν κοινοτήτων μετὰ ζήλου εἰργάσθησαν ἕνεκα τῶν αἰρετικῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, οἵτινες ἀπεπειρῶντο διὰ τῆς Μουσικῆς νὰ μεταδώσωσι παρὰ τῷ ὀρθοδόξῳ λαῷ τὰ κακόδοξα αὐτῶν ἑρρηγήματα. Ἐκ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας σπουδαίως πρὸς τεχνικὸν διοργανισμὸν τῆς Μουσικῆς εἰργάσθησαν Ἐφραίμ ὁ Σύρος ἐν Συρίᾳ, Ἀθανάσιος ὁ Μέγας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ὁ Ἀμβρόσιος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Μεδιολάνων, ὁ Μέγας Βασίλειος ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, καὶ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Κωνσταντινουπόλεως.

Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα οἱ ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες εἶχον ὠρισμένα γνωρίσματα, δι' ὧν διέκρινον τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν τῆς μὴ τοιαύτης, ἥτοι τῆς ἐθνικῆς, θυμελικῆς (θεατρικῆς), αἰρετικῆς κτλ. δυνάμεθα ἵνα συμπεράνωμεν ὅτι ὑπῆρχεν ὠρισμένος κανὼν διὰ τὴν Μουσικὴν, μὴ διασωθεὶς ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν Πατέρων. Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἀπαιτῶν παρὰ

τοῦ Χριστιανοῦ ὅπως φυλάττῃ τοιαύτην ἁρμονικὴν συμφωνίαν ἐν ταῖς ψυχικαῖς αὐτοῦ διαθέσεσιν, οἷα ὑπάρχει ἐν τῇ μουσικῇ κλίμακι, βεβαίως προτείνει εἰς τὸν Χριστιανὸν πρότυπον λίαν καταληπτὸν, καθόσον μάλιστα ἐν τῇ ἀρχαίᾳ χριστιανικῇ Ἐκκλησίᾳ ἡ μελωδία τῆς μουσικῆς συνίστατο οὐχὶ ἐκ τῆς αὐθαιρέτου διακυμάνσεως τῆς φωνῆς, ἀλλ' ἐστηρίζετο ἐπὶ τῶν συγχρόνων τότε νόμων τῆς μουσικῆς.

Ψάλλται καὶ ἰσοκροᾶται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ.

Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μέχρι τοῦ Δ' μ. Χ. αἰῶνος ἔψαλλεν ἅπας ὁ λαός. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ ὕμνοι σὺν τῇ ἑξαπλώσει τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπληθύνοντο, καὶ ἐπειδὴ συνήθως χασμωδίαί συνέβαινον, ἐκρίθη ὡς εὐσχημον καὶ εὐρυθμον νὰ ὑποκαταστήσωσι τὸν λαὸν οἱ ψάλλται διὰ τῶν δύο χορῶν.

Μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς τάξεως τῶν ψαλτῶν ἡ ἐν Λαοδικείᾳ τοπικὴ Σύνοδος (+ 380) διὰ τοῦ ΙΕ' Κανόνος αὐτῆς θεσπίζει ἵνα μηδεὶς, πλὴν τῶν καθιερωμένων ψαλτῶν, ἔχῃ τὸ δικαίωμα τοῦ ἀρχεσθαι τῆς ψαλμωδίας ἐν ταῖς συνάξεσι τῶν χριστιανῶν. Περὶ τοῦ μὴ δεῖν πλὴν τῶν κανονικῶν ψαλτῶν τῶν ἀπὸ τοῦ ἁμβωνος ἀναδαινόντων καὶ ἀπὸ διψθέρας ψαλλόντων, ἐτέρους τινὰς ψάλλειν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω Κανόνος μαρτυρεῖται προσέτι ὅτι οἱ ψάλλται ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ ἴσταντο ἐπὶ τοῦ ἁμβωνος, ὅστις ἦτο ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ· μεταγενεστέρως δὲ, τοῦ ἁμβωνος ἀρθέντος ἐκ τοῦ μέσου καὶ μόνον εἰς τὸ κήρυγμα ὁρ σθέντος, οἱ χοροὶ ἴσταντο ἐκατέρωθεν, ὡς καὶ σήμερον, ἔψαλλον δὲ ἐξ ἐνὸς βιβλίου καὶ ἐπὶ ὠρισμένου κειμένου. Τὰ θέματα τῆς ψαλμωδίας τῶν ψαλτῶν ὑπεβόλλοντο ὑπὸ τὴν ἐξέλεγχιν τῶν ἐπισκόπων ἢ τῶν πρεσβυτέρων· πᾶν δ' ὅτι ἀνεφέρετο εἰς τὴν τέχνην τῆς μουσικῆς ἀφίετο ὅλως εἰς τοὺς ψάλλτας. Διὰ δὲ τῆς Δ' ἐν Κερθαγένη Συνόδου δικαιούμενος ὁ πρεσβύ-

τερος νὰ διορίζη τοὺς ψάλτας ἄνευ τῆς γνώσεως ἢ ἀδείας τοῦ ἐπισκόπου, ἐχορήγει τὸν διορισμὸν διὰ τῶν ἐξῆς λέξεων τοῦ Ἱ Κανόνος «Ὁρα, πίστευε καὶ ἀποδέχου ἐν τῇ καρδίᾳ σου πᾶν ὅ,τι ἤδεις τῷ στόματι, καὶ ὅ,τι διὰ τῆς πίστεως ἀποδέχη, τοῦτο πραγματοποιοίει διὰ τῶν ἔργων».

Οἱ ψάλται ἀείποτε ἀπῆλυνον μεγάλης ὑπολήψεως, καὶ μουσικαὶ δὲ σχολαὶ πρὸς μόρφωσιν αὐτῶν καθιδρύνοντο. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου οἱ ψάλται ἀπετέλουν ἐν τοῖς ναοῖς χορὸν παρεμφερῆ πρὸς τὸν σημερινόν, συγκροτούμενον οὐ μόνον ἐκ ψαλτῶν ἀλλὰ καὶ ἐξ ἰσοκρατῶν, ὡς δηλοῦται ἐκ τινος χωρίου τῆς ἐν λιμῷ καὶ αὐχμῷ Ὀμιλίας τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ ἐκ τῆς σζ' ἐπιστολῆς Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ ὁ ἀριθμὸς τῶν ψαλτῶν δὲν ἦτο ὠρισμένος. Μαρτυρεῖται δὲ ἐκ τινος περικοπῆς τῆς Νεαρᾶς τοῦ Ἰουστινιανοῦ «θεσπίζομεν μὴ περαιτέρω μὲν ἐξήκοντα πρεσβυτέρων κατὰ τὴν ἀγιωτάτην Μεγάλην Ἐκκλησίαν εἶναι, διακόνους δὲ ἄρρενας ἑκατὸν, τεσσαράκοντα δὲ θηλείας καὶ ὑποδιακόνους ἑννενήκοντα, ἀναγνώστας δὲ ἑκατὸν δέκα καὶ ψάλτας εἴκοσι πέντε, ὡς εἶναι τὸν πάντα ἀριθμὸν τῶν εὐλαβεστάτων κληρικῶν τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἐν τριακοσίοις εἴκοσι πέντε προσώποις καὶ ἑκατὸν πρὸς τούτοις τῶν καλουμένων πυλωρῶν» ὅτι, ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ὁ ναὸς τῆς ἀγίας Σοφίας ἐν Κωνσταντινουπόλει εἶχε 25 ψάλτας, πλὴν τῶν 110 ἀναγνώστων, οἵτινες ἐξεπλήρουν καὶ καθήκοντα ψαλτῶν. Ἡ Ἐκκλησία διὰ τοῦ ΟΕ' Κανόνος τῆς ἐν Τρούλλῳ ΣΤ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου († 553) καὶ διὰ τῶν θείων πατέρων ἀποδοκιμάζει τὰς ἀτάκτους κραυγὰς τῶν ἐν τοῖς ἱεροῖς ναοῖς ψαλλόντων, ὥρισε βραδύτερον δι' ἅπαντας τοὺς ψάλτας ἰδιαιτέρους κανόνας ἐν τῷ Ἐκκλησιαστικῷ Τυπικῷ τοῦ ἀγίου Σάββα, διώρισε δὲ συνάμα καὶ ἐπόπτας πρὸς ἀκριβοῦς ἐκτέλεσιν τῶν ψαλλομένων τοὺς ἐπισκόπους, τοὺς προεστῶτας τῶν ἐκκλησιῶν, προσέτι δὲ καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ὑμνογράφους. Ἰστορεῖται μάλιστα ὅτι ὁ ἱερὸς Κοσμάς, ὁ μελωδίστας τὸν Κανόνα εἰς τὴν ἐορτὴν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ἤλθέ ποτε εἰς Ἀντιόχειαν καὶ ἔστη ἐν

τῷ ναῷ, ὅλως ἀγνώριστος, ἀκροώμενος τοῦ ψαλλομένου μουσουργήματος αὐτοῦ· ἐπειδὴ δὲ δὲν ἐψάλλετο κατὰ τὸ μέλος τὸ ὑπ' αὐτοῦ ὀρισθὲν, ὁ θεῖος μελωδὸς ἐποίησατο πικρὰς παρατηρήσεις πρὸς τοὺς ψάλλτας· πρὸς βεβαίωσιν μάλιστα ὅτι αὐτὸς ὄντως εἶναι ὁ ποιητὴς τοῦ Κανόνος τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ἐποίησεν ἐνώπιον τῶν Ἀντιοχέων ψαλτῶν καὶ τὴν δευτέραν Θ' ᾠδὴν «Ὁ διὰ βρώσεως τοῦ ξύλου».

Ἡ θυμελικὴ μουσικὴ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα.

Κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα οἱ ἀναφανέντες αἵρετικοὶ ἐπεχείρησαν νὰ εἰσαγάγωσιν εἰς τοὺς ναοὺς πρὸς ὀλεθρον τῶν ψυχῶν τῶν πιστῶν τὴν ἐν τοῖς θεάτροις ἐν χρήσει οὖσαν θυμελικὴν μουσικὴν, συντάξαντες πρὸς τοῦτο καὶ αἵρετικοὺς ὕμνους κατὰ τὴν οἰκείαν δόξαν. Οἱ Δονατισταὶ ἐν Ἀφρικῇ, οἱ Μελετιανοὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ Παῦλος ὁ Σαμωσατεὺς ἐν τῇ ἱερῇ ψαλμωδίᾳ εἰσήγαγον τὴν θεατρικὴν μελωδίαν, καθ' ἣν ἄνδρες μετὰ γυναικῶν ἀναμῖξ ἡδονὴν μέλη θεατρικὰ καὶ ἐκκλησιάζοντα, μιμούμενοι τοὺς μίμους καὶ ὀρχηστὰς, ἀτάκτους φωνὰς ἀφιέντες, τὰς χεῖρας ἐπανατείνοντες, τοῖς ποσὶν ἐφαλλόμενοι καὶ ὅλῳ τῷ σώματι περικλῶμενοι. Μεταξὺ τῶν διασήμων αἵρετικῶν μουσικῶν διακρίνεται ὁ κατὰ τὸ 323 μ. Χ. ἀκμάσας ἱερεὺς τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας Ἀρειος, ὅστις ἐποίησεν ὑπὸ τὸν αὐτὸν ρυθμὸν τῶν ὀρθοδόξων ᾠσμάτων διάφορα αἵρετικά ᾠσματα, καὶ ἰδίᾳ τὴν λεγομένην «Θάλειαν», οὕτως ὀνομασθεῖσαν ἐκ τοῦ ὀνόματος μιᾶς τῶν Ἑννέα Μουσῶν, προστάτιδος τῆς κωμωδίας, τῆς εἰδυλλιακῆς ποιήσεως, τῶν χαριεντισμῶν, τῶν γελάτων. Οἱ Ἀρειανοὶ ἀρμόδιον τὸ ὄνομα τοῦτο ἐθεώρησαν διὰ τὸν σκοπὸν αὐτῶν, ὅς ἦν νὰ ἀποσύρωσι τῶν ναῶν τοὺς ὀρθοδόξους δι' ᾠσμάτων θεατρικῶν, ἅπερ ἡδύ-

νουσι τοὺς ἀκροατὰς, καὶ ἐπέτυχον· διότι ἀμέσως διεδόθη παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς ἐν τε Ἀλεξανδρείᾳ καὶ Κωνσταντινουπόλει ἡ Θάλεια, ἥτις εἶναι, κατὰ τὸν Μ. Βασίλειον, τὸ Εὐαγγέλιον τῶν ἀρειανιζόντων. Τὸ αὐτὸ ἐπραττον καὶ οἱ ὁπαδοὶ τοῦ μεγάλου αἰρεσιάρχου Ἀπολλινάριου.

Καὶ ἀληθὲς μὲν ὅτι κατὰ τῆς θυμελικῆς μουσικῆς σφόδρα ἐπετέθησαν οἱ κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα ἀκμάσαντες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὁ Μ. Βασίλειος, ὁ Ἱερώνυμος, Ἰσίδωρος ὁ Πηλουσιώτης, Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ὁ Ἀύγουστίνος καὶ ἄλλοι. Ἀλλ' αἱ φωναὶ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἠδυνήθησαν νὰ τηρήσωσιν ἀλώδητον τὴν ἱερὰν μουσικὴν ἐκ τῶν ἐπιθέσεων τῆς θυμελικῆς μουσικῆς, οὔτε νὰ κωλύσωσι τὴν εἰσβολὴν αὐτῆς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, καθότι ἐξ ἀνάγκης ἀναποδράστου καὶ αὐτοὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες ἐκαινόμησαν περὶ τὴν Μουσικὴν ὡς ἑξῆς : Οἱ κατὰ καιροὺς ἀναφανέντες ἀρειανοὶ καὶ ἄλλοι αἰρετικοὶ μετεχειρίσθησαν, ὡς εἰπομεν ἀνωτέρω, τὴν ἱερὰν μουσικὴν πρὸς ὀλεθρον τῶν ψυχῶν τῶν ὀρθόδοξων, συντάξαντες πρὸς τοῦτο ὕμνους αἰρετικούς. Ἡ Ἐκκλησία δὲ πρὸς συγκράτησιν τῶν ἐν τῇ πίστει ἀστηρίκτων ἐπέτρεψεν ὅπως οἱ μουσικοὶ ποικίλλωσι τὰ ᾠσματα αὐτῶν ἐπὶ τὸ ἐμμελέστερον. Πολλοὶ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ἐν οἷς Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, καὶ αὐτὸς ὁ Χρυσόστομος τῇ ἀνάγκῃ ὑπείκοντες παρέδωκαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ὀρθόδοξα μὲν Ἀντίφωνα, πλὴν γοπητευτικά, ἵνα ψάλλωνται κατὰ τῶν αἰρετικῶν ᾠδῶν πρὸς προφυλακὴν τῶν πιστῶν ἐκ τῆς ἀποπλανήσεως.

Ἐκ τῆς αἰρετικῆς λύμης διέσωσαν διὰ τῆς ἐντέχνου Μουσικῆς τὰ ποίμνια αὐτῶν καὶ ἄλλοι ποιμένες τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἱστορία διδάσκει ὅτι ὁ Μέγας Ἀθανάσιος εἰσήγαγεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ λίαν ἐπιτετηδευμένην Μουσικὴν ὅπως στηρίξῃ ἐν τῇ πίστει τοὺς Μελετιανούς, οἵτινες ἔψαλλον τοὺς ὕμνους χορεύοντες. Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἱστορικοὶ ἀφηγοῦνται ὡς παρὰδειγμα τῆς ἰσχύος τῆς Μουσικῆς τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀθανασίου καθιερωθείσης τὸ ἑξῆς : Ἡ ἀρειανίζουσα τότε πολιτεία ἐπεμψε στρατιώτας πρὸς σύλληψιν

τοῦ Ἀθανασίου καὶ ἀπαγωγὴν εἰς τὸ δικαστήριον. Τούτους ἰδὼν ὁ ποιμὴν τῆς Ἀλεξανδρείας εἰσβαλόντας εἰς τὸν ναὸν διέταξε τὸν διάκονον νὰ καλέσῃ τὸν λαὸν εἰς προσευχὴν, ὅτε καὶ ἐψάλησαν ὕμνοι, τοῦ λαοῦ ὑποψάλλοντος τὰ Ἀκροτελεύτια «ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ». Ἡ εὐρυθυμία ἀντηχήσασα εἰς τὸν ναὸν κατεκλήλησε τοὺς στρατιώτας, οἵτινες κατενθουσιασθέντες δὲν ἐτόλμησαν νὰ διακώψωσι τὴν θείαν λειτουργίαν, καὶ οὕτως ἐσώθη ὁ Ἀθανάσιος ἐκ τῶν χειρῶν τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ. Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῶν Ἀλεξανδρέων ἦν ἐν χρήσει ἡ χρωματικὴ μελωδία, τὴν ὁποίαν Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς θεωρῶν λίαν ἀβρὰν καὶ ἡδεῖαν διὰ τὴν ἀκοήν, συνεβούλευε τοὺς χριστιανοὺς ν' ἀποφεύγωσιν αὐτὴν καὶ ἐν αὐτῇ ἔτι τῇ οἰκιακῇ ἀσκήσει. Τὴν ἐπιτετνευμένην μουσικὴν εἰσήγαγεν ἐν Συρίᾳ Ἐφραίμ ὁ Σύρος πρὸς διάσωσιν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Συρίας ἐκ τῆς ψευδοδιδασκαλίας τῆς εἰσαχθείσης ὑπὸ τοῦ κατὰ τὸν Γ' αἰῶνα ἀκμάσαντος Γνωστικοῦ αἰρετικοῦ Ἀρμονίου (πρότερον καλουμένου Ἀμμιονίου), υἱοῦ Βαρδυσάνου ἢ Βαδυσάνου καὶ τῆς γοητευτικῆς μουσικῆς αὐτοῦ. Ἵνα δὲ συγκρατήσῃ ἀσφαλέστερον ὁ ὅσιος ἀνὴρ τὴν γνωστικίζουσαν πόλιν τῆς Ἐδέσσης τῆς Μεσοποταμίας εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν, διέταξε νὰ ψάλλωσιν ἡδέως τὰς διαφόρους ὀρθόδοξους αὐτοῦ ᾠδὰς εἰς τὸν ναὸν κατὰ τὰς Κυριακὰς παρθένοι ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν αὐτοῦ. Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Μεδιολάνων εἰσήχθη ἡ ἑντεχνος μουσικὴ ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ Ἀμβροσίου, ὅστις, κατὰ τὸ παρὰδειγμα τῶν ποιμένων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, παρεδέχθη πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ὀρθοδοξίας καὶ κατὰ τοῦ Ἀρειανισμοῦ τὴν συνεχῆ ψαλμωδίαν ὕμνων, συναδόντων εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς ἐποχῆς.

Μετὰ δὲ τοὺς διωγμοὺς τῆς Ἐκκλησίας, οἱ χριστιανοὶ μὴ φοβούμενοι πλέον τὴν διαφθορὰν τῆς καθαρότητος τῆς πίστεως ἐποίουν καὶ ἑντεχνα ἤσματα, ἀπερ οὐκ ὀλίγοι ἐκ τοῦ λαοῦ ἐπεδοκίμαζον, οὐχὶ δὲ καὶ οἱ φυλάττοντες τὴν σεβαστὴν ὑπλότητα τῶν ἀρχαιοτέρων τῆς Ἐκκλησίας ὕμνων καὶ ἰδίᾳ οἱ ἀναχωρηταί, οἵτινες ἀπεδοκίμαζον τὴν θυμελικὴν μουσικὴν. Καὶ ἐν γένει πα-

ρατηροῦμεν ὅτι κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ Δ' αἰῶνος διεκρίθησαν ἐν τῇ ψαλμοδίᾳ τῆς Ἐκκλησίας δύο μερίδες, ἡ μία συντηρητικὴ καὶ ἡ ἄλλη προοδευτικὴ. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ λαὸς ὑπερβαλόντως ἡγάπα τὴν ἐντεχνον μουσικὴν, ἣν ἀκούων ἐν τοῖς ἵπποδρομίοις καὶ τοῖς θεάμασιν, ἐπεθύμει ν' ἀκούῃ καὶ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ὥς ἱκανοποιοῦσαν τὸν σαρκικὸν ἄνθρωπον. Καὶ αὐτοὶ οἱ ψάλται δὲν ἦσαν ἀπληθλαγμένοι τοῦ γενικοῦ μιάσματος, ἐμυμούντο δὲ τὴν ἐν τοῖς θεάτροις ἐν χρήσει μουσικὴν ἵνα εὐαρεστήσωσι πρὸς τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν ἄρχοντα ἢ μεγιστᾶνα ἢ καὶ τὸν λαόν. Κατὰ τὸν Πορφυρογέννητον, πολλὰκις μετὰ τῶν πατριῶν τοῦ Ἱπποδρόμου συνέψαλλον καὶ αὐτοὶ οἱ ψάλται τῶν ναῶν τῆς ἀγίας Σοφίας καὶ τῶν ἀγίων Ἀποστόλων.

Οἱ κατὰ τῶν αἱρέσεων Ὁρθόδοξοι ὕμνοι.

Ἐκ τῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῶν αἱρέσεων ὑπὸ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, τῶν καὶ μελοποιῶν τῶν πρώτων αἰώνων τοῦ Χριστιανισμοῦ, ποιθέντων πρὸς διάσωσιν τῶν πιστῶν ἐκ τῆς αἱρετικῆς λύμης διαφόρων ὀρθοδόξων ὕμνων, ἀναφέρομεν τοὺς ἐπισημοτέρους, σωζομένους ἄχρι τοῦδε :

1) Ὁ ὕμνος «Ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ», ὅστις εἰσαχθεὶς πιθανῶς ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐν τῇ λειτουργίᾳ εἰς γενικὴν χρῆσιν, ψάλλεται κατὰ τὸ Εἰρημολογικὸν εἶδος εἰς τὸ τέλος τῶν Τυπικῶν τῆς δ' στάσεως ἐν τῇ λειτουργίᾳ μετὰ μέλους.

2) Ὁ Χερουδικὸς ὕμνος «Οἱ τὰ Χερουδίμ», ὅστις ἐψάλλετο μελωδικῶς, ὥς καὶ σήμερον, κατ' ἀντιστροφὴν, ἀλλ' εἰς ἕξ περιόδους :

α) «Οἱ τὰ Χερουδίμ μυστικῶς εἰκονίζοντες

β) Καὶ τῇ ζωοποιῷ Τριάδι τὸν Τρισάγιον ὕμνον προσάδοντες

γ) Πᾶσαν τὴν βιωτικὴν ἀποθώμεθα μέριμναν

- δ) Ὡς τὸν Βασιλέα τῶν ὄλων ὑποδεξάμενοι
 ε) Ταῖς ἀγγελिकाῖς ἀοράτως δορυφορούμενον τάξεσιν
 ς) Ἀλληλούϊα».

Ἡ ποίησις τοῦ ὕμνου ἀποδίδεται ὑπὸ τινων μὲν εἰς Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον, ὑπ' ἄλλων δὲ εἰς Ἰωάννην τὸν Σχολαστικὸν τὸν μετὰ ταῦτα πατριάρχην Ἀντιοχείας καὶ κατόπιν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως (565—578), ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ὁποίου καθωρίσθη νὰ ψάλληται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῇ Μ. Πέμπτῃ ὁ Χερουδικὸς ὕμνος «Τοῦ δεῖπνου σου τοῦ μυστικοῦ».

3) Ὁ Τρισάγιος ὕμνος, «Ἅγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρὸς, ἅγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς» ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ δὲν ἐψάλλετο ὑπὸ τοῦ χοροῦ τῶν ψαλτῶν διχῇ διηρημένων, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἁμῶνος. Περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ὕμνου τούτου ἱστοροῦσιν ὅτι τῷ 438 μ. Χ. βασιλεύοντος Θεοδοσίου τοῦ Μικροῦ καὶ ἐπισκοπεύοντος τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Προκλου, μαθητοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Χρυσοστόμου, ἐν ὥρᾳ λιτανείας, ἣτις ἐγένετο ἐν πεδιάδι κατὰ τὴν συνοικίαν τῶν Ὑψωμαθείων τῆς βασιλευούσης, πρὸς κατάπαυσιν τῶν σεισμῶν, οἵτινες ἀνενδότως ἐσάλευον τὴν πόλιν, ἄφνω παῖς εἰς οὐρανὸν ἀρθεὶς ὑπὸ τινος δυνάμεως καὶ κατενεχθεὶς ἀπήγγειλεν αὐτὸν ὡς ἐδιδάχθη, ἀνευ δηλαδὴ τῆς βλασφημίου προσθήκης «Ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς», ἣν ἐπειρᾶτο ἵνα ἐπιπροσθῇ δυσσεδῶς ἀντὶ τοῦ «ἐλέησον ἡμᾶς» Πέτρος ὁ Κναφεὺς πατριάρχης Ἀντιοχείας· ὁ δὲ λαὸς διὰ τῆς τοιαύτης ὑμνωδίας ἐξευμενισάμενος τὸν Θεὸν, ἐλυτρώθη τῆς ἐπικειμένης ὀργῆς τοῦ σειсмоῦ. Σημειωτέον ὅτι ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ, τῇ Μεγάλῃ Παρασκευῇ, ἐλληνιστὶ ἐκφωνεῖ τὸν Τρισάγιον ὕμνον.

4) Τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως «Πιστεύω εἰς ἓνα Θεὸν» ἐψάλλετο ἐν τῇ λειτουργίᾳ πρὸ τοῦ Χρυσοστόμου. Κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας πᾶσαι αἱ Ἐκκλησίαι τῆς Ἀνατολῆς κατὰ τὸν ΣΤ' αἰῶνα ἔψαλον ἐν πάσῃ λειτουργίᾳ τὸ «Πιστεύω», κελεύσει τοῦ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου († 515) ἀκμάσαντος πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Τιμοθέου, εἰς δὲ τὰς

Ἐκκλησίας τῆς Δύσεως συνήθως δὲν ἐψάλλετο, ἀλλ' ἀνεγινώσκετο. Τοῦ Συμβόλου ἑμμελὴς ἀνάγνωσις γίνεται καὶ ἐν τῇ Ἀρμενικῇ Ἐκκλησίᾳ. Τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα μ. Χ. καθιερώθη ἐν τῇ Ρωσικῇ Ἐκκλησίᾳ μετὰ μακρὰς συζητήσεις νὰ ψάλληται τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως. Μεμελισμένον, κατ' ἀρχαῖον μέλος, εὔρηται ἐν τινι μεγάλῃ Παπαδικῇ, διατηρουμένῃ εἰς τὴν ἐν Φαναρίῳ Κων)πόλεως Βιβλιοθήκην τοῦ μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου.

Οἱ ἀπὸ τοῦ Δ' αἰῶνος μέχρι τοῦ ἱεροῦ Δαμασκηνοῦ ὑμνογράφοι καὶ μελοποιοί.

Μεθόδιος ὁ Πατάρων ἐπίσκοπος, καρατομηθεὶς ἀρχομένου τοῦ Δ' αἰῶνος. Ἐποίησε διαφόρους ὕμνους κατὰ τῶν αἵρετικῶν, προσέτι δὲ καὶ τὸν Παρθέριον ὕμνον ὡς ψαλλόμενον ὑπὸ παρθένων πρὸς τὸν Χριστὸν ὡς εἰς Θεὸν, σωζόμενον ἄχρι τοῦδε. Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου († 261—340), ὁ πατὴρ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, πρῶτος συλλέξας εἰς ἓν ὅλον ἐπιστημονικῶς τὰ χρονικὰ τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ ἐκ τῶν κορυφαίων μελωδῶν τῆς Ἐκκλησίας. Ἀθανάσιος ὁ Μέγας γεννηθεὶς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῷ 296, ἐγένετο ἐπίσκοπος τῷ 326 καὶ ἀπέθανε τῷ 374. Γράφει πολλὰ καὶ χρῆσιμα περὶ τῆς δυνάμεως καὶ σημασίας τῆς ψαλμωδίας ἐν τῇ βίβλῳ αὐτοῦ τῇ ἐπιγραφουμένῃ «Περὶ ψαλμῶν εἰς Μαρκελλῆνον». Ὁ θεῖος Ἀθανάσιος κατὰ τοὺς κριτικοὺς μετέσχε καὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῆς λειτουργίας τῶν Προηγιασμένων. Κύριλλος ὁ Ἱεροσολύμων, ὁ διὰ ψηφίσματος τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἀναδειχθεὶς ἐπίσκοπος τῆς πατρίδος αὐτοῦ Ἱεροσολύμων τῷ 350. Ἐποίησε διαφόρους ὀρθοδόξους ὕμνους κατὰ τῶν Ἀρειανῶν, μὴ σωζομένους. Ἰλάριος ὁ Πικτώνων ἐπίσκοπος (300—367), εἰργάσθη γενναίως κατὰ τῶν Ἀρειανῶν ἐν τῇ Δύ-

σει. Θεωρεῖται ἐκ τῶν πρώτων μελωδῶν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, διαδεξάμενος τὸν Λακτάντιον (303). Φάδιος Μάριος Βικτωρίνος ὁ ἱερομάρτυς, Πεταβίων ἐπίσκοπος (362), γράψας δὲ καὶ λαμπροὺς ὕμνους. Ἐπιφάνιος ὁ Κύπριος (310—403), ἐποίησεν ὕμνους ἐκκλησιαστικούς. Ἐφραίμ ὁ Σύρος τὸ γένος, ἐγεννήθη ἐν Μεσοποταμίᾳ ἀρχιερέου τοῦ Δ' αἰῶνος, ἐτελεύτησε δὲ περὶ τὰ 378. Περιεβλήθη τὸ μοναχικὸν τριδώνιον καὶ ἔφθασεν εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ διακόνου Ἐδέσης ἐνεκα τῆς ἀκρας ταπεινοφροσύνης αὐτοῦ. Οἱ Σύροι ἀποδίδουσιν εἰς αὐτὸν ὕμνους τετρασυνλλάβους, πεντασυνλλάβους, ἑξασυνλλάβους, ἑπτασυνλλάβους, καὶ ᾠδὰς πολυαριθμούς (12,000), δι' ὧν ἀντικατέστησε τοὺς τῶν αἵρετικῶν ὕμνους. Αἱ ᾠδαὶ αὐτοῦ εἰς τὴν Θεομήτορα, εἰς τοὺς μάρτυρας καὶ τοὺς ἁγίους ἦσαν ἐν χρήσει ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ ἐν τῇ συριακῇ λειτουργίᾳ. Ἐδίδαξε παρθένους μοναχὰς νὰ ψάλλωσιν ὀρθόδοξα ᾠσματα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Τὰ ποιήματα αὐτοῦ ἐχρησίμευσαν ὥς ὕλη εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ὕμνογράφους· π. χ. ἐκ τοῦ πρὸς τὴν Θεοτόκον ὕμνου αὐτοῦ «Τιμιωτέρα τῶν Χερουδὶμ καὶ ἀσυγκρίτως πασῶν τῶν οὐρανίων στρατιῶν», ὀρμηθεὶς ὁ μελωδὸς Κοσμάς ἐποίησε τὸν Εἰρμὸν καὶ τοὺς λοιποὺς στίχους τῆς Θ' ᾠδῆς, οὓς ἐρραψώδησεν εἰς τὰ Διώδια ἢ Τριώδια τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς «Τὴν Τιμιωτέραν τῶν Χερουδὶμ». Τοῦ Ἐφραίμ σώζεται ἐκτὸς τῶν πολλῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων καὶ ἡ εὐχὴ «Ἀσπιλε, ἀμόλυντε, ἀφθορε, ἀχραντε. Βασίλειος ὁ Μέγας, ὁ τῆς ἐν Καππαδοκίᾳ Καισαρείας ἐπίσκοπος, ἐγεννήθη τῷ 329, ἐξεδήμησε δὲ πρὸς Κύριον τῇ 1. Μαΐνουαρίου τοῦ 379. Ἐσπούδασεν ἐν Ἀθήναις διδαχθεὶς πᾶσαν τὴν θύραθεν καὶ ἔσω σοφίαν καὶ αὐτὴν τὴν Μουσικὴν, σχὼν συμμαθητὰς Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνὸν καὶ τὸν ὕστερον αὐτοκράτορα γενόμενον Ἰουλιανὸν τὸν Παραβάτην. Πρεσβύτερος ὢν ἐποίησε χάριν τοῦ λαοῦ, βαρυνομένου ἐκ τῶν μακρῶν καὶ ἐκτενῶν προσευχῶν τῆς ἀρχαίας λειτουργίας, ἴδιον τύπον λειτουργίας συντομωτέρας, εἰς τὴν ἱερὰν μουσικὴν ἐννοσχολεῖτο μετὰ τοῦ οὐρανοφάντορος Βασιλείου ἡ μήτηρ αὐτοῦ Ἑμμέλεια, ἡ

ἀδελφὴ Μακρίνη καὶ ὁ νεώτερος ἀδελφὸς αὐτοῦ καὶ ὑμνογράφος δοκιμώτατος Γρηγόριος ὁ Νύσσης τῆς Καππαδοκίας ἐπίσκοπος. Γρηγόριος Ναζιανζηνὸς ὁ καὶ Θεολόγος ἐπωνυμούμενος, ψηφισθεὶς ἐπὶ τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως. Ἐν Ἀθήναις ἐνησχολήθη εἰς τὴν σπουδὴν πάσης μαθήσεως καὶ δὴ καὶ τῆς Μουσικῆς. Ἐπολέμησε κατὰ τῶν Ἀρειανῶν, καὶ ἐμελούργησε πολλοὺς κατὰ τῶν αἵρετικῶν ὕμνους καὶ ἰδίᾳ κατὰ τοῦ Ἀπολλιναρίου. Οἱ λόγοι τοῦ Γρηγορίου ἐχρησίμευσαν ὡς πηγὴ εἰς τὴν μετὰ ταῦτα ὑμνογραφίαν. Ἀπέθανε τῷ 391 μ. Χ Ἀμφιλόχιος Ἰκονίου ἐπίσκοπος, ὁ ἀνδρείως ἀγωνισθεὶς κατὰ τοῦ Ἀρείου καὶ ὕμνους ἐπὶ τούτῳ συντάξας. Ἀπέθανε τῷ 394. Δίδυμος Ἀλεξανδρεὺς, ἑξοχος μελωδὸς τῆς Ἐκκλησίας, ἀκμάσας περὶ τὰ τέλη τοῦ Δ' αἰῶνος. Ἀμβρόσιος Μεδιολάνων ἐπίσκοπος, ἐγεννήθη εἰς Γαλλίαν τῷ 340, ἀπεδήμησε δὲ τῷ 397. Διέταξε νὰ ψάλλωνται εἰς τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ ψαλμοὶ καὶ ὕμνοι κατὰ τὸ ἔθος τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς ἐξ ὑπαμοιβῆς. Ἐγραψε περὶ Μουσικῆς, ἐποίησε 12 ὕμνους ἐκκλησιαστικούς, καὶ διερρύθμισε διὰ νέου Τυπικοῦ τὴν λειτουργίαν τῆς Δύσεως κατὰ τὸν τύπον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς. Ἐγκρατὴς ὢν τοῦ μουσικοῦ τονισμοῦ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μουσικῆς, ἐποιήσατο χρῆσιν τῆς μονοσυλλάβου Παραλλαγῆς τε, τα, τη, τω, καὶ ἐφεῦρε τὴν μονοσύλλαβον Παραλλαγὴν διὰ τὴν Διαπασῶν, Νε, ου, τως, ουν, α, να, δαι, νε, ου, τω, και, κα, τα, δαι, νε. Ἐμόρφωσε τὸ λεγόμενον ἀμβροσιανὸν ᾠσμα *Santus Ambrosianus*, οὗ ὁ διακριτικὸς χαρακτήρ ἦν ἐν γένει ὁ ρυθμὸς. Ὑπάρχουσιν οἱ παραδεχόμενοι ὅτι ὁ Ἀμβρόσιος πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἐθνικῶν ὀνομασιῶν ἀντεισήγαγεν εἰς τοὺς τέσσαρας ἑλληνικοὺς πρωτοτύπους κυρίους ἦχους τὸν Δώριον, Λύδιον, Φρύγιον καὶ Μιξολύδιον, ἑτέρας ὀνομασίας Πρῶτος ἦχος, Δεύτερος, Τρίτος, Τέταρτος, τῶν δὲ λοιπῶν τεσσάρων παραγῶγων τὰ ὀνόματα, ἅπερ διακρίνονται διὰ τῆς ὑπὸ προθέσεως, Ὑποδώριος, Ὑπολύδιος, Ὑποφρύγιος καὶ Ὑπομιξολύδιος ἀντικατεστήθησαν βραδύτερον παρὰ Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου διὰ

τῆς λέξεως Πλάγιος· οἷον Πλάγιος Α', Πλάγιος Β', Πλάγιος Γ' ἢ Βαρύς, Πλάγιος Δ'. Ἐπειδὴ δέ τινες παραδέχονται οὐ μόνον τὴν ταυτότητα τῶν ἡχῶν τῶν ἀρχαίων πρὸς τοὺς ἡμετέρους, ἀλλ' ὠρισμένως θεωροῦσιν αὐτοὺς ἀντιστοιχοῦντας τὸν μὲν Ἀώριον πρὸς τὸν Πρῶτον, τὸν Λύδιον πρὸς τὸν Δεύτερον, τὸν Φρύγιον πρὸς τὸν Τρίτον, τὸν Μιξολύδιον πρὸς τὸν Τέταρτον, σημειοῦμεν ἐνταῦθα ὅτι τὴν ἀντιστοίχησιν ταύτην δὲν πρέπει νὰ παραδεχώμεθα καὶ ὡς πρὸς τὴν ταυτότητα τοῦ μέλους. Ἐκ τῆς μεθόδου τοῦ Ἀμβροσίου ἔλαβον οἱ Εὐρωπαῖοι τὸ σύστημα τῆς μουσικῆς αὐτῶν. Διόδωρος Ἀντιοχεύς, ἥκμασε τῷ 378. Ἀριθμεῖται εἰς τὴν τάξιν τῶν μελωδῶν τῆς Ἐκκλησίας. Ἱερώνυμος (340—420), ὁ πολυμαθέστατος τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων τῆς Δύσεως. Ἐν Ρώμῃ ἐδίδαξε τὴν ψαλμωδίαν εἰς ὄμιλον εὐσεβῶν, ἐν οἷς ὑπῆρχον καὶ γυναῖκες ἑγγαμοί, χῆραι καὶ παρθένοι. Ρουφῖνος (345—410), πρεσβύτερος τῆς Ἀκυλνίας, Ἰταλὸς τὸ γένος, 27 ἔτη διετέλεσε μετὰ τῆς ὁσίας Μελάνης τῆς Ρωμαίας προϊστάμενος κοινοβίου πεντήκοντα παρθένων μοναζουσῶν, μεθ' ὧν ἐνησκειτο εἰς τὰς ἱερὰς μελέτας καὶ τὴν Μουσικὴν. Αὐγουστῖνος Ἱππῶνος ἐπίσκοπος (353—430), ὁ μέγιστος τῶν πατέρων τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, διακριθεὶς καὶ ὡς ἑξοχος μελωδός. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος (345—407), ὁ τῷ 377 ἀνελθὼν εἰς τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως. Ὡς μουσικὸς καὶ ὕμνογράφος ἀντέταξε κατὰ τῶν Ἀρειανῶν ὕμνους καὶ ᾠδὰς εὐσεβεῖς καὶ εἶδος Τροπαρίων. Εἰς τὸν Χρυσόστομον ἀποδίδεται ἡ αὐξήσις καὶ ἐπέκτασις τῶν Ἀναστασίμων Ἀντιφώνων Ἀναβαθμῶν. Ἐκτὸς δὲ τῆς συστάσεως τῶν λιτανειῶν καθιέρωσε καὶ παννυχίδας, δι' ἃς συνέταξε σύντομά τινα ᾄσματα πρὸς τιμὴν τῆς ἀγίας Τριάδος, μὴ σωζόμενα. Ἀναφέρει δὲ εἰς τὰς Ὁμιλίας αὐτοῦ ἐωθινοὺς καὶ ἑσπερινοὺς ὕμνους, πρὸς δὲ καὶ πνευματικοὺς, ψαλλομένους κατὰ τὸ ἅγιον Πάσχα. Παλλάδιος, γεννηθεὶς ἐν Γαλλίᾳ τῷ 368, ἐποίησεν ὕμνους ἐκκλησιαστικούς. Συνέσιος ὁ Κυρηναιῖος καὶ ἐπίσκοπος Κυρήνης τῆς Αἰγύπτου, ἐγεννήθη περὶ τὰ τέλη τοῦ Δ' αἰῶ-

νος. Ἐποίησε τοὺς σωζομένους δέκα λυρικοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους, ἐξ ὧν διακρίνεται ὁ εἰς Χριστὸν, ὅστις ἐψάλλετο ἄλλοτε ἐν πολλαῖς τῆς Ἀνατολῆς Ἐκκλησίαις, καὶ ἐν τῷ ὁποίῳ ἡ αὐστηρότης τοῦ δόγματος διατηρεῖται πλήρης ὑπὸ τὴν ἑξαρσιν τῶν ποιητικῶν εἰκόνων. Ἰσίδωρος ὁ Πηλουσιώτης, μαθητὴς τοῦ Χρυσοστόμου, διακριθεὶς ὡς μελωδός. Κύριλλος ὁ Ἀλεξανδρείας, εἰς ὃν ἀποδίδονται τὸ Τριαδικὸν ὑμνολόγιον «Ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ», τὸ ἐγκώμιον τῆς Θεοτόκου «Ἀξιὸν ἐστὶν ὡς ἀληθῶς», τὸ χαριστήριον Ἀπολυτήριον «Θεοτόκε παρθένε» καὶ ἄλλα ἱσματα. Αὐτὸς ἐποίησε καὶ τὸν ἰδιαίτερον τύπον τῶν Ὁρῶν τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς, ὃν ἀνεθεώρησεν ὁ Ἱεροσολύμων Σωφρόνιος. Νεῖλος (450), μαθητὴς τοῦ Χρυσοστόμου· ἐποίησε διαφόρους ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους. Θεόδωρος ὁ Κύριου ἐπίσκοπος (387 - 458), μαθητὴς τοῦ Χρυσοστόμου, συνέγραψε ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν, φημίζεται δὲ ἰδίως διὰ τὰ ἐπιγράμματα αὐτοῦ, ἅπερ ἀφιερῶσι εἰς τοὺς ἁγίους καὶ ἐπέχουσι τόπον Τροπαρίων. Πρόκλος ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, μαθητὴς καὶ διάδοχος τοῦ Χρυσοστόμου εἰς τὸν θρόνον (435). Εἰς αὐτὸν ἀποδίδουσι τὸν Τρισάγιον ὕμνον καὶ ἄλλους ὕμνους. Ἀνθιμος καὶ Τιμοκλῆς (460), ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων ποιητῶν τῶν Τροπαρίων. Ἀνατόλιος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (449), ἐποίησε καὶ ἐμέλισε πολλὰ στιχηρὰ εἰς διαφόρους ἐορτάς. Ὁ Ἀλλάτιος καὶ ἄλλοι εἰς αὐτὸν ἀποδίδουσι τὰ ἐν τῇ Ὀκτωήχῳ Ἀναστάσιμα στιχηρὰ, τὰ καλούμενα «Ἀνατολικά», ὧν ποιητὴν Βαρθολομαῖος ὁ Κουτλουμουσιανὸς οὐκ ἀτόπως θεωρεῖ Ἀνατόλιον τὸν Στουδίτην. Ἀνδρέας ὁ Πυρρὸς, ἤκμασε περὶ τὰ μέσα τοῦ Ε' αἰῶνος. Ἐποίησε τὰ αὐτόμελα ἐσπέρια στιχηρὰ προσόμοια εἰς τὴν ἐορτὴν τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου (29 Ἰουνίου) πρὸς ἥχον Β' «Ποίοις εὐφημιῶν στέμμασιν», καὶ ἄλλα. Γεώργιος ὁ Χοιροβοσκὸς καλούμενος ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, ἤκμασε κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα, ἦν δὲ ἀριστος γραμματικὸς καὶ μουσικὸς. Κύρος Σμύρνης ἐπίσκοπος, ἀνθήσας κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα καὶ ποιήσας τὰ στιχηρὰ

μετὰ τῶν εὐχῶν καὶ ἅπασαν τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ἁγιασμοῦ τῶν Θεοφανείων. Ἀὐξέντιος, ὁ ἀδελφὸς τῆς Βιθυνίας, ἠκμασε κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα. Τῇ προσκλήσει τοῦ αὐτοκράτορος Μερκιανοῦ παρέστη κατὰ τὴν Δ' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, ὅτε καὶ συνέστησε πᾶσι τοῖς παρ' αὐτῷ νὰ ἐνασχολῶνται εἰς τὴν Μουσικὴν καὶ εἰς πνευματικὰ ἔργα. Ἐποίησε διαφόρους ὕμνους καὶ Τροπάρια. Συμεὼν Θαυμαστροεῖτης ὁ καὶ Στυλῖτης ἐπωνυμούμενος (527—595), συνέταξεν εὐχὰς, λόγους διαφόρους καὶ πολλὰ στιχηρὰ προσόμοια καὶ ἰδιόμελα. Σωφρόνιος Ἱεροσολύμων πατριάρχης, ἔζη κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα, ἐγεννήθη δὲ ἐν Δαμασκῷ τῆς Συρίας. Ὡς ἀριστος μουσικὸς καὶ ὑμνογράφος ἐποίησε διάφορα Τροπάρια, τὰ στιχηρὰ ἰδιόμελα τῶν μεγάλων Ὁρῶν τῶν Δεσποτικῶν ἐορτῶν Χριστουγέννων καὶ Θεοφανείων, τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς καὶ τοῦ Μεγάλου Ἀγιασμοῦ «Φωνὴ Κυρίου». Θεωρεῖται ὁ πρῶτος ποιητὴς τῶν Τριωδίων καὶ Τετραωδίων, ὧν ὁ ἀριθμὸς ἦν πολυάριθμος. Βαθμιαίως ἡ χρῆσις αὐτῶν παρελείφθη καὶ ἰδίᾳ ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἡ μὲν τοῦ Στυλίου ἐθέσπισεν ἵνα χρῆσις γίνηται τῶν ὑπὸ τῶν Στουδιτῶν Πατέρων συντασσομένων τοιούτων. Ὁ Σωφρόνιος μοναχὸς ὧν ἀνεθεώρησε τὸ Τυπικὸν τοῦ ἁγίου Σάββα, συνεπλήρωσε τὸν Ἐπιλύχνιον ὕμνον, καὶ κατέστησεν αὐτὸν κρεῖττονα κατὰ τε μέλος καὶ τὸν ρυθμὸν. Ἐπ' ὀνόματι τοῦ Σωφρονίου σῶζεται μουσικὸν ἄργον Στιχηθάριον, ἐρμηνευθὲν εἰς τὴν νέαν γραφικὴν μέθοδον ἐκ τῆς ἀρχαίας ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ Πρωτοψάλτου. Γεώργιος Συρακουσῶν ἐπίσκοπος, ὁ ἐν τῷ Μνηαίῳ Σικελιώτης καλούμενος, ὑπὸ δὲ Λέοντος τοῦ Ἀλλατίου Σικελός. Ἦκμασε περὶ τὰ μέσα τοῦ Ζ' αἰῶνος. Ἐποίησεν ἀνακρεοντεῖους τινὰς στίχους, ὡς καὶ πολλὰ στιχηρὰ, ἐν οἷς τὸ «Εὐφραίνου ἐν Κυρίῳ πόλις Θεσσαλονίκη» εἰς τὸν μεγαλομάρτυρα Δημήτριον. Γεώργιος Πισιδὴς, ἔζησε κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ Ζ' αἰῶνος, διετέλεσε χαρτοφύλαξ, σκευοφύλαξ καὶ ρεφερενδάριος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἥτοι τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἀπῆλανε δὲ τῆς εὐνοίας Ἡρακλείου τοῦ αὐτοκράτορος καὶ Σεργίου τοῦ Πατριάρχου. Ἐξοχος ποιητὴς καὶ ῥυθμογράφος, ποιή-

σας διάφορα ποιήματα εἰς ἱαμβικοὺς στίχους, στιχηρὰ, διαφόρους ῥηματικούς κανόνας καὶ τὸν Ἀκάθιστον ὕμνον τῆς Θεοτόκου, συγκείμενον ἐξ 24 Οἰκῶν, ἀκολουθούντων κατὰ τάξιν τὰ 24 γράμματα τοῦ Ἀλφαβήτου. Θεόδωρος Συκεώτης, συνεχρόνησε τῷ Πισίδῃ· ἐποίησε διάφορα στιχηρὰ. Μάξιμος Ὁμολογητὴς (580—662), ὑπῆρξεν ἰδιαίτερος γραμματεὺς τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου, εἶτα δὲ ἐμόνασεν εἰς τὴν ἐν Χρυσοπόλει μονὴν, ἧς καὶ ἡγούμενος ἀνεδείχθη. Ἐγραψε πολλὰ καὶ διάφορα, διάσημος ἐπὶ παιδείᾳ καὶ ῥηματογραφίᾳ. Γερμανὸς Ὁμολογητὴς, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, γεννηθεὶς ἐν Κων/πόλει μεσοῦντος τοῦ Ζ' αἰῶνος καὶ τελευτήσας τῷ 740. Ὑπῆρξεν ἐκ τῶν διασήμων ῥηματογράφων, ποιήσας καὶ μελωδήσας πολλὰ στιχηρὰ εἰς μνήμας ἁγίων καὶ ἄλλας Δεσποτικὰς καὶ Θεομνητορικὰς ἐορτὰς καὶ ῥηματικούς Κανόνας. Λέων Βύζας ἢ Βυζάντιος ὁ καὶ Σχολαστικός, ἐκ τῶν ἐπισήμων ὕμνογράφων καὶ ῥηματογράφων τῆς Ἐκκλησίας, ἀνθήσας κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς Ζ' ἑκατονταετηρίδος· ἐποίησε πολλὰ στιχηρὰ καὶ ἄλλα Τροπάρια. Κοσμᾶς Ξένος ἢ Ἰκέτης, ἐκ τῶν ἐν Καλαβρίᾳ τῆς Ἱταλίας Ἑλλήνων καταγόμενος. Καὶ Ξένος μὲν καλεῖται διότι μετὰ τῶν ἄλλων Χριστιανῶν αἰχμαλωτισθεὶς ἐκ τῆς ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν κυριευθείσης Ἱταλίας μετνήχθη καὶ αὐτὸς εἰς τὴν τῶν κρατούντων πρωτεύουσαν πόλιν Δαμασκόν. Ἐξηγόρασε δ' αὐτὸν ἐκ τῶν φυλακῶν ἕνεκα τῆς πολυμαθείας αὐτοῦ ὁ εὐσεβὴς Σέργιος, πατὴρ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκenoῦ, τὰ μάλιστα ἰσχύων παρὰ τοῖς Καλίφαις, καὶ διετήρει ἐν τῷ μεγάρῳ αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ εἰς ἀντιμισθίαν τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἰκέτευσεν νυχθημερόν τὸν Ὑψιστὸν ὑπὲρ τοῦ εὐεργέτου αὐτοῦ Σεργίου, ἐκλήθη καὶ Ἰκέτης. Ὁ Κοσμᾶς λέγεται καὶ Ἀσύγκριτος, ὥς μὴ δυνάμενος νὰ συγκριθῇ κατὰ τὴν παιδείαν καὶ ἀρετὴν μετὰ τῶν συγχρονησάντων αὐτῷ. Ὁ Κοσμᾶς ἐδίδασκε τὰ ἱερὰ γράμματα καὶ τὰς λοιπὰς ἐπιστημονικὰς γνώσεις τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ τὴν ἱερὰν Μουσικὴν εἰς τὸν γνήσιον υἱὸν τοῦ Σεργίου Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνόν, καὶ τὸν θετὸν υἱόν, Κοσμᾶν

τὸν Ἀγιοπολίτην ἢ Ἱεροσολυμίτην καὶ Μελωδὸν ἐπωνυμούμενον. Κατέλυσε τὸν βίον τῷ 740 μ. Χ.

Ρωμανὸς ὁ μελωδὸς, ὁ κορυφαῖος τῶν ὑμνογράφων τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν, ποιητὴς τῶν Κοντακίων καὶ διάκονος τῆς ἐν Βηρυττῷ Ἐκκλησίας, ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἑμεσσαν πόλιν τῆς Συρίας. ἤκμασε κατὰ τὸν 5' αἰῶνα, ὅστις εἶναι, οὕτως εἰπεῖν, ὁ χρυσοῦς αἰὼν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὑμνογραφίας. Ἡ γονιμότης τοῦ Ρωμανοῦ ὑπῆρξεν ἀνεξάντλητος, διότι ἐξύμνησεν ἀπάσας σχεδὸν τὰς ἐορτὰς τοῦ ἔτους καὶ πλείστους τῶν ἀγίων. Θαυμάζεται ἰδίᾳ παρ' αὐτῷ τὸ πῦρ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, τὸ βάθος τοῦ συναισθήματος καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια τῆς γλώσσης. Ὁ Ρωμανὸς εἶναι μέχρι σήμερον τὸ ἀντικείμενον τῆς μελέτης καὶ ἐρεύνης πολλῶν σοφῶν τῆς Ἑσπερίας, Ἰταλῶν, Γάλλων, Ἀγγλῶν καὶ ἰδίᾳ Γερμανῶν. Εἰς τούτων ἀποκαλεῖ αὐτὸν «νέον Πίνδαρον», ἕτερος δὲ αὐτὸν μέγιστον ἐκκλησιαστικὸν ποιητὴν τοῦ κόσμου. Ἐκ τῆς Συρίας ἦλθεν εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει μονὴν τῆς Θεοτόκου τοῦ Κύρου, ἐνθα σχολάζων ἔτυχε κατὰ τὴν νύκτα τῆς τῶν Χριστουγέννων ἐορτῆς νὰ ὑπνώσῃ ἐν τῇ 5' ὥρῃ πλῆσιον εἰς τὸν ἁμβωνα. Κατ' ὄναρ δὲ ἡ Θεοτόκος ἐπέδωκεν αὐτῷ εἰληγμένον χαρτίον («κόντος» καὶ «κοντάκιον»), ὃπερ φαγὼν αὐτὸς εὐθύς ἠξιώθη τοῦ ποθουμένου χαρίσματος, ἥτοι ἐγένετο μουσικὸς καὶ καλλιφῶνος, πρότερον ὢν ἀμουςος παντελῶς καὶ ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν φωνὴν, καὶ ἀμέσως ποιήσας καὶ μελωδήσας ἔψαλεν ἀπ' ἁμβωνος, θαυμαζόντων πάντων τῶν εὐσεβῶν ἀκροατῶν, τὸ «Ἡ παρθένος σήμερον», ὃπερ «κοντάκιον» ὠνόμασεν ὁ θεῖος Ρωμανός. Πρῶτος ἐποίησεν ὑπὲρ τὰ χίλια Κοντάκια, ἐν οἷς διακρίνονται καὶ τὰ ἐξῆς «Ἐπεφάνη σήμερον», «Τὰ ἄνω ζητῶν», «Τὴν ἐν πρεσβείαις ἀκοίμνητον Θεοτόκον», «Ὡς ἀπαρχὰς τῆς φύσεως» καὶ ἄλλα, ἅτινα κατὰ τὸν 5' αἰῶνα ἀντικατέστησαν ἐν μέρει τὰς βιογραφίας τῶν ἀγίων, αἵτινες μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ρωμανοῦ ἀπετέλουν οὐσιῶδες μέρος τῆς θείας λατρείας. Συνέταξεν ὕμνους εἰς τὰς Δεσποτικὰς, Θεομητορικὰς καὶ τὰς τῶν ἐπιφανῶν ἀγίων ἐορτὰς, ὡς καὶ τὰ εἰς τὰ Προεόρτια τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως ψαλλόμενα αὐτόμελα προσό-

μοια στιχηρὰ εἰς ἦχον Ἠλλάγιον Β' «Αἱ ἀγγελικαὶ προπορεύεσθαι δυνάμεις». Ἔργον αὐτοῦ εἶναι καὶ ὁ ἐν τῷ Μεγάλῳ Κανόνι ψαλ-
λόμενος συγκινητικὸς ὕμνος «Ψυχὴ μου, ψυχὴ μου, ἀνάστα τί
καθεύδεις;» ὃν ἀπεμιμήθη εἰτα ἐπὶ τὸ περιφραστικώτερον Ἀν-
δρέας ὁ Κρήτης. Ὁ Ρωμανὸς ἐποίησε πρῶτος καὶ τοὺς Οἴκου (κατὰ
μεταφορὰν ἐκ τοῦ Οἴκου, περιέχοντος τὴν περιουσίαν), ἦτοι τὰ μετὰ
τὰ Κοντάκια ἀναγινωσκόμενα Τροπάρια, τὰ περιέ-
χοντα ἐν ἑαυτοῖς ἅπασαν τὴν τοῦ ἁγίου καὶ τῆς ἑορτῆς ὑπόθεσιν.
Ὡς πηγαὶ δὲ πρὸς σύνθεσιν τῶν Οἴκων καὶ Κοντακίων ἐχρησί-
μευσαν τῷ μελωδῷ αὐταὶ αἱ βιογραφίαι τῶν μηρτύρων μετ' ἁλ-
λων ὑπομνημάτων. Ὁ ἐν Μονάχῳ διδάσκημος βυζαντινολόγος κα-
θηγητῆς Κρουμβάχερ ἐξέδωκε πολλὰ ἀνέκδοτα ἄσματα τοῦ Ρω-
μανοῦ καὶ ἄλλων, ἐκ χειρογράφων τῆς ἐν Πάτρῳ βιβλιοθήκης
τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου. Ὑπὸ τὸ ὄνομα
«Κοντακάριον» εὑρεται ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Μόσχας ἑλληνικὴ
περγαμηνὴ χειρόγραφος, περιέχουσα Κοντάκια καὶ Οἴκοις δι' ὅ-
λον τὸν ἐνιαυτὸν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ πάντα τὰ τοῦ Ρωμανοῦ ἔργα.
Ἦδη δὲν ἀναγινώσκωμεν τὰ πολλὰ τοῦ Ρωμανοῦ Κοντάκια, διότι
ταῦτα διεδέχθησαν οἱ Κανόνες. Ἐν χρήσει ὅμως παρέμεινεν ἰδίᾳ
ὁ περιώνυμος τοῦ Ρωμανοῦ ὕμνος εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ,
οὗ ἡ πρώτη στροφὴ ἀπῆρτισε τὸ γνωστὸν Κοντάκιον τῶν Χρι-
στουγέννων καὶ ὅστις μέχρι τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ἐψάλλετο κατ' ἔτος
ἐν καιρῷ τῶν ἐπισήμων γευμάτων ὑπὸ τῶν ἠνωμένων χορῶν τῶν
λεγομένων Ἀγιοσοφιτῶν καὶ Ἀποστολιτῶν. Ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν γε-
ραίνει τῇ 1 Ὀκτωβρίου τὴν μνήμην Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ ὁσάγίου.

Γρηγόριος ὁ Διάλογος (590 — 604) πάπας Ῥώμης, ἀπε-
βίωσεν ἐν ἡλικίᾳ 72 ἐτῶν. Οὗτος καλλωπίσας καὶ διαρρυθ-
μίσας τὴν ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων ὑπάρχουσαν θεῖαν
λειτουργίαν τῶν Προηγιασμένων, εἰσήγαγε αὐτήν εἰς τε τὴν Δύ-
σιν καὶ τὴν Ἀνατολήν. Ἦν γνώστης τοῦ μουσικοῦ συστήματος
τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἐπειδὴ δὲ τὸ Ἀμβροσιανὸν ἄσμα ἐκιν-
δύνευε νὰ διαφθαρῇ, ὁ ἱερὸς Γρηγόριος ἀνεμόρφωσεν αὐτὸ ὡς
Santus Romanus καὶ παρέσχεν αὐτῷ μεγαλοπρέπειάν τινα, ἥς

ἑστειρεῖτο τὸ τοῦ Ἀμβροσίου. Εἰσήγαγεν εἰς τὸ μουσικὸν σύστημα καὶ τοὺς τέσσαρας πλαγίους ἤχους ἵνα πλατύνῃ τὴν ᾠσματικὴν ὑμνολογίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ψαλμωδίας. Συνέταξε συλλογὴν τῶν παραδεδεγμένων μελωδιῶν, περιέχουσαν ἅπαντα τὰ λειτουργικὰ ᾠσματα καὶ κληθεῖσαν Ἀντιφωνάριον. Οὕτως ἐμορφώθη τὸ Ἀντιφωνάριον τῶν Ρωμαίων, ὅπερ χρῆσιμεύει ὡς βάσις διὰ τὴν μουσικὴν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας. Εἰς τὸν ἱερὸν Γρηγόριον ἀπιδίδουσι τὴν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ μουσικῇ εἰσαγωγὴν τοῦ Στιχηραρικοῦ εἶδους, ὅπερ ἐκάλλυνε κατόπιν ὁ Ἱεροσολύμων Σωφρόνιος.

Ἀνδρέας Κρήτης ἐπίσκοπος ὁ καὶ Ἱεροσολυμίτης ὡς χρηματίσας ἀγιοταφίτης μοναχὸς καὶ γραμματεὺς Θεοδώρου τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων, ἐκ τῶν ἐξόχων τῆς Ἐκκλησίας ὑμνογράφων καὶ ᾠματογράφων. Νέα ἐποχὴ ἀρχεται ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ὑμνογραφίᾳ δι' Ἀνδρέου τοῦ Κρήτης, ὅστις ἤκμασε ἀφ' ὧντος τοῦ Ζαΐωνος. Ἰὴν ἡ διορισθῇ ἐπίσκοπος Κρήτης ὑπηρετήσεν ὡς διάκονος ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ. Παρέστη κατ' ἐντολὴν τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ δ' συγκροτηθεῖσαν 5' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον. Πλὴν τῶν ἱερῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων, ἐμουσούργησε τοὺς Αἵνους τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως καὶ ἄλλα Δοξαστικά, κανόνας ᾠσματικούς εἰς διαφόρους δεσποτικούς καὶ θεομνηστικούς ἑορτὰς καὶ μνήμας ἁγίων, ἐμπεριεχομένους ἐν τῷ Τριωδίῳ, Πεντηκοσταρίῳ, καὶ ἐν τοῖς 12 Μηνιαίοις τοῦ ἐνιαυτοῦ. Αὐτὸς ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος εἰσηγητὴς τῶν λεγομένων Κανόνων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἀριθμεῖται ὁ πρῶτος ἐν τοῖς Θεοτοκαριογράφοις τῆς Ἐκκλησίας, ποιήσας εἰς ὀκτὼ ἤχους κανόνας παρακλητικούς εἰς τὴν Θεοτόκον. Κατὰ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει διαμονὴν αὐτοῦ ἐποίησε καὶ τὸ κρᾶτιστον τῶν ἔργων αὐτοῦ, τὸν ἐννεαῳδιον Μεγάλαν Κανόνα «Βοηθὸς καὶ σκεπαστὴς», ὅστις συγκείμενος ἐκ 280 Τροπαρίων ψάλλεται τῇ ἑσπέρᾳ τῆς Τετάρτης τῆς Ε' ἐβδομάδος τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, καὶ ἐν τῷ ὁποίῳ ἐξιστορεῖ τὴν Παλαιὰν καὶ Νέαν Διαθήκην, συλλέξας παραδείγματα τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς

κακίας, τῆς μὲν ἀρετῆς ἀμειβομένης, τῆς δὲ κακίας τιμωρουμένης ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, χορηγεῖ ἀρίστας συμβουλὰς καὶ διδαχὰς πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ἀμαρτίας καὶ ἀπομίμησιν τῆς ἀρετῆς ἐπὶ ψυχικῇ σωτηρίᾳ. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν δὲ τῶν βυζαντινῶν ιστορικῶν, τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἐψάλλετο ὁ Μέγας Κανὼν, οἱ Αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου μετεκόμιζον τὴν ὑπὸ Λουκά τοῦ Εὐαγγελιστοῦ ζωγραφισθεῖσαν εἰκόνα τῆς Ὑδηνητρίδας ἐκ τοῦ ἐν Βλαχέρναις ναοῦ εἰς τὰ ἀνάκτορα, τὴν Τρίτην δὲ τῆς Διακαινησίμου ἐπανάφερον αὐτὴν λιτανεύοντες εἰς τὸν ναὸν αὐτῆς, ἔνθα ὁ Πατριάρχης ἐτέλει καὶ λειτουργίαν.

Ἡ ἀλφαβητικὴ μουσικὴ παρασημαντικὴ κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα.

Ὡς αἱ πηγαι, ἐξ ὧν ἠρύσθησαν οἱ τῶν πρώτων αἰώνων χριστιανοὶ τὰς πρώτας βάσεις τῆς μελοποιίας αὐτῶν, ἦσαν ἑλληνικαὶ, οὕτω καὶ ἡ μουσικὴ παρασημαντικὴ ἢ σημειογραφία κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ ἦν ἡ παρὰ τοῖς ἔθνικοις Ἑλλήσιν ἐν χρήσει. Οἱ ἀρχαῖοι Ἑλλήνες τὰ μέλη αὐτῶν ἔγραφον διὰ τῶν μεγάλων καὶ μικρῶν γραμμάτων τοῦ Ἀλφαβήτου, ἢ ἀκεραίων, ἢ ἡκρωτηριασμένων, ἢ ἀπλῶν, ἢ διπλῶν, ἢ ἐξηπλωμένων ὀριζοντίως, πλαγίως καὶ ἀντιστρόφως καὶ μετὰ διαφόρων τόνων, ὥς εὐρίσκονται παρὰ τῷ Ἀλυσίῳ, Ἀριστείδῃ Κυντιλιανῷ καὶ τῷ Γανδεντίῳ. Καὶ τὰ μὲν ὀρθὰ γράμματα ἐχρησίμευον πρὸς παρασήμανσιν ἐν τῇ φωνητικῇ μουσικῇ, τὰ δὲ πλάγια ἢ ἀνεστραμμένα ἐν τῇ ὀργανικῇ μουσικῇ. Εἰς τὰ περὶ τοῦ Ἀλυσίου ὑπομνήματα τοῦ Μάρκου Μεῦδωμίου εὐρίσκονται πᾶσαι τῶν χαρακτῆρων τούτων αἰλεπτομέρειαι, αἵτινες ἀνέρχονται εἰς 1620· ὥστε δικαίως ὁ Ἀριστόξενος ἔλεγεν ὅτι ἡ ἐπιστήμη τῆς Μουσικῆς ὑπῆρχεν ἐν τῇ παρασημαντικῇ. Ὅτι δὲ οἱ πρώτοι χριστιανοὶ μελωδοὶ τὰ πολυνειδῆ καὶ ποικίλα αὐτῶν μέλη ἔγρα-

φον διὰ τῶν ἀλφαβητικῶν μουσικῶν χαρακτήρων ἢ σημείων τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς παρασημαντικῆς ἢ σημαδογραφίας ἀπόδειξις εἶναι ὁ Ἀμβροσιανὸς λεγόμενος ὕμνος *Te Deum Laudamus, Te Dominum Confidemur*, ποίημα τῶν ἱερῶν Ἀμβροσίου καὶ Αὐγουστίνου, ὁ δημοσιευθεὶς ὑπὸ τοῦ Μάρκου Μεῦδωμίου, γεγραμμένος δὲ διὰ τῶν γραμμάτων τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ Λατινικοῦ Ἀλφαβήτου.

ὑπὸ τῶν πρώτων μουσουργῶν τῆς Ἐκκλησίας χρῆσις ἐγένετο ἐν τῇ μελοποιᾷ, πλὴν τῶν σημείων τῆς παλαιᾶς τῶν Ἑλλήνων μουσικῆς, καὶ τῶν σημαδοφώνων καὶ σημαδοχρόνων, ἐφευρεθέντων ἐπὶ τῶν ἀλεξανδρινῶν χρόνων. Ἱστορικῶς γνωστὸν τυγχάνει ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα οὔτε τόνους, οὔτε πνεύματα εἶχε μέχρι τοῦ Γ' π. Χ. αἰῶνος, ἀλλ' ἐγράφετο καὶ ἐλαλεῖτο, ὡς ἡ Λατινική. Ἀπὸ δὲ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ἡ Μουσικὴ, ἐπειδὴ ἤρξαντο ἀλλοιούμεναι εἰς στόματα ἀλλοφύλων, ἐλήφθησαν μέτρα πρὸς διατήρησιν καὶ τοῦ τονισμοῦ τῆς γλώσσης καὶ τῆς ἀρμονίας τῆς Μουσικῆς· ἡ δὲ Ἀλεξανδρινὴ σχολὴ πρὸς διάσωσιν μὲν τῆς τῶν λέξεων προφορᾶς ἐπενόησε τοὺς τόνους καὶ τὰ πνεύματα, πρὸς διατήρησιν δὲ τοῦ μουσικοῦ ριθμοῦ καὶ τοῦ μέλους τῶν ᾠχῶν, τὰ σημαδόφωνα καὶ σημαδόχρονα, παραχθέντα ἐκ τῶν γραμμάτων τοῦ Ἀλφαβήτου. Ἡ παρασημαντικὴ αὕτη ἀναπτύσσεται μετὰ τὸν Δ' μ. Χ. αἰῶνα, ὅτε μεγάλως ἀνεπτύχθη καὶ ἡ μουσικὴ ταχυγραφία, ἥτοι ἡ τέχνη τοῦ συντέμνειν ἐν τῇ γραφῇ τὸν ἀριθμὸν τῶν φωνῶν διὰ συντετμημένων σημείων (ἀγκιστροειδῶν), ἀνομοίων πρὸς τὰ γράμματα τοῦ Ἀλφαβήτου, πλὴν διατηρούντων ἀρκούντως σαφεῖ ἔχνη τῆς ἀλφαβητικῆς παρασημαντικῆς, ὡς μαρτυρεῖ τὸ μουσικὸν Ἀντιφωνέριον Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου. Ἐντεῦθεν παρήχθησαν βαθμυδὸν τὰ περιληπτικὴν ἔννοϊαν ἔχοντα ἀγκιστροειδῆ ἐκεῖνα σημεία, δι' ἐκάστου τῶν ὁποίων ἐσημαιοῦν οἱ μουσουργοὶ θέσεις καὶ γραμμὰς ὁλοκλήρους.

Μετὰ τὸν Δ' αἰῶνα ἐν τῇ μουσικῇ πρὸς παρέκκλισιν καὶ μεταβολὴν τῆς φωνῆς ἀνεπτύχθη ἕτερον εἶδος μουσικῶν σημείων,

ἡ ἐκ φωνητικῆ παρασημαντικῆ, ἡ ἐν χρήσει ἐν τῇ παρασημάνσει τῆς ἐμμελοῦς ἀναγνώσεως ἡ μελωδίας τῶν Ἀποστόλων καὶ Εὐαγγελίων. Τὰ ποικιλώνυμα ταῦτα σημεῖα ἦσαν λίαν ἀπλᾶ κατὰ τὴν μορφήν αὐτῶν καὶ οὐχὶ πολυποίκιλα, συνιστάμενα ἐκ τόνων καὶ πνευμάτων διὰ κινναβάρεως σημειουμένων ἄνωθεν καὶ κάτωθεν τοῦ κειμένου ἀποστολικῶν καὶ εὐαγγελικῶν περικοπῶν, καὶ ἐκ τῶν γραμμάτων γ, τ, ς, τιθεμένων κατὰ διάφορον στάσιν.

Ἡ Ἀμβροσιανὴ ψαλμωδία καὶ ἡ Γρηγοριανή.

Δημιουργὸς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ ὑπῆρξε ἀήγωντος τοῦ Δ' αἰῶνος ὁ περιώνυμος ἐπίσκοπος Μεδιολάνων Ἀμβρόσιος, καίτοι ἀρχομένου τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος ιδρύθησαν Μουσικαὶ σχολαὶ ὑπὸ τῶν Παπῶν Σιλβέστρου καὶ Ἰλαρίου πρὸς καταρτισμὸν τῶν μελλόντων ψαλτῶν τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Ἀμβροσιανὴ μουσικὴ κεκτημένη ρυθμικὸν τόνον, διεκρίνετο ἐν ἀρχῇ διὰ τὴν σεμνότητα καὶ τὸ ἐπιβάλλον αὐτῆς καὶ παρέμεινεν ἔκτοτε γνωστὴ ὡς *Santus Ambrosianus*. Μετὰ μικρὸν ὁμοῦ προσέλαβε τοιαύτην ἑξαρσιν καὶ τοιοῦτον πλοῦτον μελωδίας, ὥστε ὁ ἱερὸς Αὐγουστίνος, καίπερ ἀνομολογῶν τὴν βαθεῖαν ἐντύπωσιν, ἣν ἐνεποίει εἰς αὐτὸν, οὐχ ἥττον δὲν ἀπέκρυπτε τοὺς φόβους αὐτοῦ, μήπως τὸ εὐήχον τῶν τόνων αὐτῆς, κατακυλοῦν τὰς αἰσθήσεις ἐξησθένιζε τὴν δύναμιν τοῦ περιεχομένου τῶν ὕμνων ἐπὶ τὸ πνεῦμα. Καὶ ὄντως ἡ μουσικὴ τοῦ Ἀμβροσίου εἶχε προσλάβει κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα ἐπὶ τοσοῦτον κοσμικὸν χαρακτῆρα, ὥστε ἐδένευε ν' ἀναλάβῃ τὴν μεταρρυθμίσιν καὶ ἐπαναφορὰν αὐτοῦ εἰς τὸ αὐστηρὸν ἐκκλησιαστικὸν ἦθος αὐτὸς ὁ πάπας Γρηγόριος ὁ Διάλογος (590.—604). Προσθετέον δ' ἐνταῦ-

θα ὅτι τὴν μουσικὴν αὐτοῦ ἐπαγίωσεν ὁ Ἀμβρόσιος ἐν βιβλίῳ, κληθέντι *Antiphonarium*, καὶ ὅπερ ἐστιριζέτο ἐπὶ τῶν τεσσάρων ἑλληνικῶν κυρίων ἤχων, χρησιμεῦσαν ἐπὶ δύο αἰῶνας ἡ βάσις διὰ τὴν μουσικὴν ἀπάσης τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης.

Ἡ Γρηγοριανὴ μουσικὴ, εἶναι ἡ ἑκτοτε γνωστὴ *Cantus Romanus*, *firmitus Choralis*, μουσικὴ μονόφωνος καὶ ἀργή, προσεγγίζουσα μᾶλλον εἰς τὴν ἀρχαίαν καταλογάδην ψαλμοδίαν. Τὴν μουσικὴν ταύτην ἐφρόντισεν ὁ Γρηγόριος νὰ παγιώσῃ κατὰ τὸ δυνατόν ἐν βιβλίῳ, ὅπερ συνταχθὲν ἐπὶ τούτῳ ἀπεκλήθη *Antiphonarium*, καὶ συνωδεύετο ὑπὸ ἰδίας παρασημαντικῆς. Ἐν τῷ Ἀντιφωναρίῳ περισυνελέγησαν ἐν ὀρισμένῃ σειρᾷ πάντες οἱ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καθιερωμένοι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ψαλμοὶ καὶ ὕμνοι. Ὁ Γρηγόριος προσέθεσεν εἰς τοὺς τέσσαρας κυρίους ἤχους τοῦ Ἀμβροσίου καὶ τοὺς τέσσαρας πλαγίους αὐτῶν ἤχους, παραλαβὼν τούτους ἐκ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Πρὸς προφύλαξιν τοῦ συστήματος αὐτοῦ ἀπὸ πάσης διαφθορᾶς συνέστησεν ἐν Ρώμῃ καὶ σχολὴν τῆς ψαλμοδίας, ἣτις διετηρεῖτο τριακόσια ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ιδρυτοῦ αὐτῆς († 604), καὶ καθ' ὅλον τοῦτον τὸν χρόνον παρεῖχε ψάλτας εἰς διαφόρους χριστιανικὰς Ἐκκλησίας. Ἐν τῇ σχολῇ ἐσώζετο καὶ ἡ κλίνη τοῦ θείου Γρηγορίου, τὸ πρωτότυπον τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ αὐτοῦ Τυπικοῦ, καὶ ἡ μᾶστιξ, δι' ἧς ἐπιμῶρει τοὺς νέους κληρικοὺς τοὺς ἀδεξίως ψάλλοντας καὶ τοὺς παῖδας τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὸν ἐκκλησιαστικὸν μουσικὸν χορόν. Σχολεῖα μουσικῆς ὑποστηρίχθέντα πάσῃ δυνάμει ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου καθιδρυθήσαν εἰς διάφορα μέρη τῆς Εὐρώπης, ἰδίᾳ δὲ ἐν Γαλλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ, καὶ οὕτω τὸ γρηγοριανὸν ᾄσμα ἐπεκράτησεν ἐφ' ὅλης τῆς Δύσεως. Ἡ μουσικὴ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τοῦ σχίσματος τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἀκολούθησεν ἰδίαν ὁδόν, χωρὶς ὅμως νὰ παύσῃ οὐσα καθαρῶς ἐκκλησιαστικὴ μουσική. Ἐκτοτε πρὸς τῇ Γρηγοριανῇ μουσικῇ, ἣτις μέχρι τοῦδε παραμένει μονόφωνος καὶ ψάλλεται συνήθως ὑπὸ τοῦ κλήρου, ἱερουργούντος, ἀνεφάνη καὶ ἀνεπτύχθη βαθμυδὸν ἀπὸ τοῦ τέλους ἰδίᾳ τῆς Α' μ. Χ. χιλιετηρί-

δος ἡ πολὺφωνος ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ, καὶ δὴ ἐν συνοδείᾳ τοῦ λεγομένου ἐκκλησιαστικοῦ ὀργάνου (orgue). Ἡ ἑλληνολατινικὴ ὁμῶς μουσικὴ οὐδέποτε ἐξέλιπεν ὀλοτελῶς ἐκ τῆς Δύσεως· ἦτο πάντοτε ἀριστοκρατικὴ τέχνη διὰ τὰς ὑψηλὰς τῆς κοινωνίας τάξεις.

Ἡ μουσικὴ χειρονομία ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα.

Ἡ χειρονομία εἶναι λείψανον τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς μουσικῆς καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ θεάτρου. Χειρονομεῖν δὲ καὶ χειροσεεῖν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλήσιν ἐσήμαινε διαφόρους κινήσεις τῆς δεξιᾶς χειρὸς διὰ τῆς συστολῆς δὲ τῶν δακτύλων, διὰ τῆς ἀναβάσεως καὶ καταβάσεως τῆς χειρὸς διηύθυνε τὸ μέλος ὁ πρῶτος ἐν τοῖς ᾄδουσιν, ὅστις ἐν τῇ ὀργανικῇ μουσικῇ ἴστατο ἐπὶ τόπου ὑψηλοτέρου, ἔχων ὑπ' ὅψιν ἅπασαν τὴν ὀρχήστραν, διὸ καὶ ἐκαλεῖτο «μεσόχωρος» καὶ «κορυφαῖος». ἔδιδε τὸν χρόνον καὶ τὸν ρυθμὸν διὰ τῶν χειρῶν, ἐνίοτε δὲ καὶ διὰ τῶν ποδῶν καὶ ἄλλοτε διὰ τῶν ὀργάνων, ἐφ' ᾧ περ καὶ ἐκαλεῖτο «ποδοψόφος», «χειρονόμος» κτλ., ἐκράτει δὲ καὶ σιδηρὰ κρόταλλα ἵνα ἰσχυρότερον κτυπᾷ τὸν χρόνον καὶ τὸν ρυθμὸν τοῦ μέλους.

Τὰ πρῶτα ἔχνη τῆς συνοδευούσης τὴν ἱερὰν μουσικὴν χειρονομίας εὐρίσκομεν ἐν τῇ Δ' Οἰκουμενικῇ Συνόδῳ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, διάκονος ὢν τῆς Ἀντιοχείας, σφοδρῶς ἐπετέθη κατὰ τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ χειρονομίας. Περὶ τῆς χειρονομίας ἀναφέρει Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, ὁ Κεδρηνὸς καὶ Ἰωάννης ὁ Καμενιάτης. Ἡ χειρονομία ἀνεπτύχθη ἐπὶ τῆς εἰκονομαχίας, ὅτε οἱ εἰκονομάχοι βασιλεῖς, οὐ μόνον ἐχορήγουν γενναίας ὑπὲρ αὐτῆς ἀμοιβὰς εἰς τοὺς ψάλτας τῶν Ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ καὶ συνέψαλλον καὶ συνεχειρονόμουν αὐτοῖς, καὶ σχολὴν μουσικὴν πρὸς τοῦτο εἰς τὰ ἀνάκτορα εἶχον, χάριν τῶν καλλι-

φώνων τῆς αὐτοκρατορίας παίδων. Ἡ χειρονομία ἔπαυσε καλ-
λιεργουμένη μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων ἄλωσιν τοῦ Βυ-
ζαντίου, ἐσώζετο δὲ μέχρι τοῦ 1650 μ. Χ., καὶ παρέμεινεν εἰς
ἡμᾶς ὡς ἀπλῆ ἀνάμνησις.

Πρὸς ἔρευναν καὶ κατάληψιν τῆς σημασίας καὶ δυνάμεως
τῶν χειρονομικῶν σημείων τῆς βυζαντινῆς παρασημαντικῆς μα-
ταίως πολλοὶ τῶν σοφῶν τῆς Εὐρώπης ἠσχολήθησαν. Γινώσκο-
μεν ὅμως ὅτι ταῦτα διὰ τῆς γραφῆς δὲν ἐδιδάσκοντο, ἀλλ' ὡς
τὰ σχήματα τῶν ρητόρων, τὰ ἐπιτήδεια εἰς τὸ κινῆσαι τὰ πάθη,
μόνον διὰ ζώσης καὶ αἰσθητῶν κινήσεων τοῦ διδασκάλου διδά-
σκονται, οὕτω καὶ τὰ χειρονομικὰ ἐδιδάσκοντο.

Η ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΣΑΙΩΝΑ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ

(700 — 1453)

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ'

ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ
Ο ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΔΙΑΡΡΥΘΜΙΣΤΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΞΑΙΝΙΣΤΗΣ

Βίος Ἰωάννου τοῦ Δαμασκenoῦ.

Ὡς ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἀναφαίνονται ἱεράρχαι, οἵτινες οὐ σμικρὰν ἐπιρροὴν ἐξασκοῦσιν ἐπὶ τοῦ βίου τῆς Ἐκκλησίας, τὰ δὲ ὀνόματα αὐτῶν εἶναι ἐποχὰι χαρακτηριστικαὶ τῆς ἱστορίας αὐτῆς τῆς Ἐκκλησίας, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς βλέπομεν ἐξόχους ὑμνογράφους καὶ μουσικωτάτους ἀνδρας, ἀποκρυσταλλώσαντας ἐν τῇ θείᾳ τέχνῃ τὴν ἰδίαν αὐτῶν προσωπικότητα, διότι ἡ ἱστορία αὐτῶν εἶναι καὶ ἱστορία τῆς ἱερᾶς μουσικῆς. Ἐν τοῖς τοιούτοις καταλεκτέον τὸν ἐν ἀγίοις Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνὸν, τὸν μέγαν τοῦτον πατέρα καὶ διδάσκαλον τῆς Ἐκκλησίας, ὅστις ἦν κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σουΐδα «ἀνὴρ ἐλλογιμώτατος καὶ οὐδενοῦ δεῦτερος τῶν κατ' αὐτὸν ἐπὶ παιδείᾳ λαμπρῶντων», διακριθεὶς ὡς βαθὺς ἀριστοτελικὸς φιλόσοφος, ὡς διάσημος θεολόγος τὰς βάσεις θέμενος τῆς δογματικῆς θεολογίας, καὶ ὡς ἐξοχος ὑμνογράφος, ἰδίᾳ δὲ ὡς

κορυφαῖος ἐν τοῖς ἱεροῖς τῆς Ἐκκλησίας μελωδοῖς καὶ ᾠματογράφοις, θεωρούμενος τὸ μεταίχμιον τῆς ἀρχαίας καὶ νεωτέρας ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς, διαρρυθμίσας καὶ ἀνακαινίσας τὴν ἱερὰν μουσικὴν καὶ τὴν παρασημαντικὴν αὐτῆς καὶ φραγμὸν θέμενος εἰς τὴν ἀρξαμένην ἀπὸ τοῦ Δ' μ. Χ. αἰῶνος καὶ προϊόντος τοῦ χρόνου ἐπαυξήσασαν περὶ τὴν μουσικὴν κατὰ χρῆσιν, καὶ ἀποκαθάρσας τὸ ἐκκλησιαστικὸν ᾄσμα ἐκ τῶν ἀπρεπῶν καὶ ἀναρμόστων μελῶν τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ εἰσαχθείσης θυμελικῆς μουσικῆς, μηδαμῶς ὅμως ἀπορρίψας τὰ προγενέστερα ἐκκλησιαστικὰ ᾄσματα, ἅτε ὑπὸ τῆς ἀρχαιότητος καθιερωμένα. Καὶ ὡς οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες τὴν μουσικὴν αὐτῶν παρέλαβον μὲν ἐν μέρει παρ' ἄλλων λαῶν, τῶν Φρυγῶν καὶ Λυδῶν (Φρύγιος καὶ Λύδιος τρόπος ἢ ἥχος), ἐφρόντισαν ὅμως εἴτα ν' ἀναπτύξωσι καὶ προαγάγωσιν αὐτὴν καὶ νὰ ἐναποτυπώσωσιν εἰς τὴν ξένην μουσικὴν τὸν ἰδίον χαρακτῆρα ἀναδείξαντες αὐτὴν ὄντως ἑλληνικὴν, οὕτω καὶ ὁ Χριστιανισμὸς μὴ ἀρκεσθεὶς εἰς ὅ, τι παρέλαβε παρὰ τῆς ἐθνικῆς τῶν Ἑλλήνων μουσικῆς, ἐφρόντισε νὰ μεθαρμόσῃ τὴν μουσικὴν τούτων εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς θείας λατρείας αὐτοῦ, νὰ καλλιεργήσῃ δ' εἴτα καὶ προαγάγῃ αὐτὴν σὺν τῷ χρόνῳ εἰς βαθμὸν κινήσαντα τὸν θαυμασμόν. Οὕτω διεμορφώθη ἡ Βυζαντινὴ λεγομένη μουσικὴ, οὔσα ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ, τροποποιηθεῖσα ὅμως καὶ διαρρυθμισθεῖσα ὑπὸ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἰδίᾳ ὑπὸ τοῦ Δαμασκηνοῦ, συμφώνως πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἁγίας ἡμῶν θρησκείας καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως καὶ ὑμνωδίας. Ἀπὸ τοῦ Δαμασκηνοῦ ἀρχεταὶ ἡ δευτέρα περίοδος τῆς μελοποιίας, καθ' ἣν τὸ ἠνωμένον ἔργον τοῦ συγγραφέως καὶ μουσικοῦ ἤρξατο νὰ διακρίνηται, διὸ καὶ οἱ ποιηταὶ ἐκαλοῦντο ὑμνογράφοι καὶ οὐχὶ μελωδοί· σπανίως δὲ οἱ αὐτοὶ ἐποιοῦν ἐκεῖνο ὅπερ ἐμέλιζον, ὡς Μανουὴλ ὁ Χρυσάφης καὶ ἄλλοι. Καὶ ἡ μὲν Α' περίοδος τῆς μελοποιίας ἀρχομένη ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων καὶ ἐξικνουμένη μέχρι τοῦ Η' αἰῶνος περιλαμβάνει τὸ Εἰρημολογικὸν καὶ Στιχηραρικὸν μέλος, καθ' ὃ αἱ μελωδίαὶ ἦσαν μᾶλλον λίται καὶ σύμμετροι καὶ ἀνά-

λογοι πρὸς τὰς ὅλως πλατωνιζούσας ιδέας περὶ ἱερᾶς μουσικῆς τῶν ἐκκλησιαστικῶν Πατέρων τῶν πρώτων αἰώνων· ἡ δὲ Β' περίοδος περιλαμβάνει διάφορα ψαλτικῆς εἶδη, οἶον, χερουδικά, κοινωνικά, ἀλληλουάρια, κρατήματα, πολυελαίους, ἀνήκοντα εἰς τὸ Παπαδικὸν μέλος, τὸ καὶ διεξοδικώτερον τῶν ἄλλων.

Ὁ Δαμασκηνὸς, κατὰ τοὺς βιογραφήσαντας αὐτὸν Θεοφάνην τὸν Ὁμολογητὴν, τὸν περὶ τὰ μέσα τοῦ Ι' αἰῶνος ἀκμάσαντα πατριάρχην Ἱεροσολύμων Ἰωάννην, τὸν Μ. Λογοθέτην Κωνσταντῖνον τὸν Ἀκροπολίτην, τὸν Σουΐδαν καὶ τὸν Κεδρηνὸν, γεννηθεὶς τῷ 676 μ. Χ. μετέστη πρὸς Κύριον τῷ 756. Πατρίδα ἔσχε τὴν Δαμασκὸν, ἐξ ἧς καὶ Δαμασκηνὸς καλεῖται, συγγεόμενος ὑπὸ πολλῶν τῶν νεωτέρων πρὸς τοὺς ἐξῆς συνωνύμους Δαμασκηνούς : 1) Ἰωάννην Δαμασκηνὸν τοῦπικλὴν Μεσουὲ (855), ἀκμάσαντα ἐπὶ Θεοφίλου αὐτοκράτορος, τὸν ἱατρὸν ἐπαγγελλόμενον καὶ ὁπαδὸν τοῦ δόγματος τοῦ Νεστορίου· 2) Δαμασκηνὸν τὸν Στουδίτην μοναχὸν Θεσσαλονικέα, συγγράψαντα διαφόρους ἐκκλησιαστικοὺς λόγους εἰς τὰς μνήμας τῶν ἀγίων εἰς ὕψος κοινότατον· 3) τὸν ἐπίσκοπον Δαμασκηνὸν, τὸν τὰ Ποικίλα συντάξαντα εἰς κοινὴν γλῶσσαν ἐκ τε τοῦ Αἰλιανοῦ καὶ Ἀριστοτέλους καὶ ἄλλων περὶ τῆς τῶν ζώων φύσεως· 4) τὸν Δαμασκηνὸν ἐπίσκοπον Ρονδίνης, ἔχοντα σύγγραμμα, δι' οὗ ταλανίζει τοὺς ἐπισκόπους τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ ἱερὸς Δαμασκηνὸς εἶλκε τὸ γένος ἐξ ἐπιφανεστάτου οἴκου· ὁ πατὴρ αὐτοῦ Σέργιος, διοικητῆς ὦν τῆς εἰς τοὺς Σαρακηνοὺς ὑποτεταγμένης Δαμασκοῦ, κατ' ἄλλους δὲ θησαυροφύλαξ τοῦ Καλὶφου Ἀβδοῦλ Μελὶκ τοῦ Α', ἐξηγόρασε τὸν ἐκ Καλαβρίας τῆς Ἰταλίας ὀρμώμενον αἰχμάλωτον Κοσμᾶν, τὸν καὶ Ἐένον καὶ Ἰκέτην καὶ Ἀσύγκριτον ἐπιλεγόμενον, ὑφ' ὧν καὶ ἐξεπαίδευσεν ἐπιμελῶς τὸν Ἰωάννην, ὡς καὶ τὸν συνώνυμον τῷ διδασκάλῳ καὶ διδάσχημον τῆς Ἐκκλησίας ἁσματογράφον, τὸν ὕστερον χρηματίσαντα ἱεράρχην τῆς εἰκοσι στάδια ἀπεχούσης τῆς Γάζης ἐπισκοπῆς Μαΐουμᾶ. Προτροπῇ καὶ παρακλήσει τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Ἰωάννου ἐνδύεται ὁ Δαμασκηνὸς τὸ μοναχικόν

τριδώνιον καὶ χειροτόνεϊται ὑπ' αὐτοῦ πρεσβύτερος. Ἐκλεξάμενος δὲ ὡς ἐρμηντήριον τὴν οὐ μακρὰν τῶν Ἱεροσολύμων κειμένην μονὴν τοῦ ἁγίου Σάββα, ἐξ οὗ καὶ Ἱεροσολυμίτης λέγεται, διήλθεν ἐν αὐτῇ τὸν βίον συγγράφων καὶ μελετῶν, καὶ πολεμῶν ἰσχυρῶς κατὰ τῶν εἰκονομάχων αὐτοκρατόρων Λέοντος Γ' τοῦ Ἰσαύρου καὶ Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου καὶ δι' ἐπιστολῶν παραινῶν τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ προασπίζων τὴν τιμὴν καὶ προσκύνησιν τῶν εἰκόνων. Ἱστορεῖται μάλιστα ὅτι ὁ Λέων παροργισθεὶς διέταξε νὰ μιμηθῶσι τὴν γραφὴν τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν Καλίφην πλαστὴν ἐπιστολὴν αὐτοῦ, δι' ἧς οὗτος προσέφερε τὴν Δαμασκὸν εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς, ὁ δὲ Καλίφης ἀπέταμε τὴν δεξιὰν αὐτοῦ, ἥτις ὅμως ἰάθην ἐκ θαύματος· τότε δὲ ὁ ἱερὸς ψαλμοδὸς ἀνέμελψε τὸν Α' Εἰρμόν τοῦ Κανόνος τοῦ Α' ἤχου «Σοῦ ἡ τροπαιοῦχος δεξιὰ, θεοπρεπῶς ἐν ἰσχύϊ δεδοξασται». Ἐνεκα τῆς εὐγλωττίας αὐτοῦ ἐπωνομάσθη καὶ «Χρυσορροῶς» ἢ «Χρυσόστομος» ὑπὸ δὲ τῶν μελωδῶν «Μαῖστωρ τῆς μουσικῆς». Ὑπὸ τοῦ Κοπρωνύμου ἐκλήθη σκωπτικῶς «Μανσοῦρ», ὑπ' ἄλλων δὲ πολεμίων αὐτοῦ ἐπωνυμικῶς πρὸς χλεύην «Σαραβαίτης» καὶ «Ἀρκιδᾶς». Ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ἐορτάζει τὴν μνήμην αὐτοῦ τῇ 4 δεκεμβρίου, ἡ δὲ Ἀντικὴ τῇ 6 μαΐου.

Τὰ ποιητικὰ καὶ ᾠσματικὰ ἔργα τοῦ Δαμασκηνοῦ.

Τὰ ἔργα τοῦ Δαμασκηνοῦ εἰς πέντε ἀνάγονται τάξεις, εἰς καθαρῶς φιλοσοφικὰ ἢ διαλεκτικὰ, εἰς θεολογικὰ, εἰς ἐρμηνευτικὰ ἢ κριτικὰ, εἰς ποιητικὰ, καὶ εἰς ᾠσματα ἥτοι μουσικά. Ὁ θεῖος Δαμασκηνὸς, ὡς ὑμνογράφος καὶ μουσικὸς ἐξεταζόμενος, παρατηροῦμεν ὅτι μετένεγκεν εἰς ἀπλούστερον εἶδος τὴν ψαλμοδίαν τῆς πρὸ αὐτοῦ ἐποχῆς, καὶ ἐπελάβετο τοῦ κανονισμοῦ καὶ τῆς

διαρρυθμίσεως τῆς ψαλμωδίας, συντάξας ἐπὶ τούτῳ τὴν Ὀκτώ-
νηχον κατὰ τοὺς ὀκτὼ ἤχους, τοὺς παραγομένους κατὰ τινὰ τρο-
ποποίησιν καὶ μεταβολὴν ἐκ τῶν πολυαριθμῶν εἰδῶν τῶν μελῶν
ἥτοι ἤχων τῆς ἑλληνικῆς Μουσικῆς, ὧν ὁ χαρακτήρ συνεδιδά-
ζετο πρὸς τὰ σεμνὰ καὶ ἱερὰ τῆς Ἐκκλησίας αἰσθήματα καὶ
συνήργει εἰς δοξολογίαν τοῦ Θεοῦ καὶ κατάνυξιν, παρακωλύσας
δὲ πάντα τὰ μέλη ὧν τὰ αἰσθήματα ἦσαν ἄσεμνα καὶ ἀπρεπῆ,
ἐνθουσιαστικὰ, θούρια καὶ πολεμιστήρια. Περιέλαβε δὲ ὁ Δαμα-
σκηνὸς τὴν ἀπλότητα τῶν μελῶν τῶν ὀκτὼ ἤχων ἐν τῇ Ὀκτω-
ήχῳ αὐτοῦ, ἥτις ἀπετελέσθη ἐξ ἰσαριθμῶν διακεκριμένων μερῶν
ὧν ἕκαστον ἐπιγράφεται τῷ ὀνόματι ἑνὸς τῶν ὀκτὼ ἤχων.

Ἐπενόησε δὲ διὰ τοὺς ὀκτὼ ἤχους καὶ ἰδίαν παρασημαντι-
κὴν ἀγκιστροειδῆ. Καὶ ἀληθὲς μὲν ὅτι τὰ ἀγκιστροειδῆ μουσικὰ
σημεῖα, δι' ὧν ἔγραψε τὰς μελωδίας ὥς ἐποίησε καὶ ἐμέλισε,
τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἀνάγουσιν εἰς τοὺς πρὸ αὐτοῦ τρεῖς αἰῶ-
νας, ἀλλὰ καὶ ὁ θεὸς μελωδὸς σημαντικῶς ἐτροποποίησε καὶ
διεσκεύασε τὴν γραφικὴν ὕλην τῆς πρὸ αὐτοῦ ἐποχῆς. Οἱ χαρα-
κτῆρες τοῦ Δαμασκηνοῦ ἦσαν γριφώδεις καὶ συμβολικοὶ, ὅμοιοι
τοῖς ἱερογλυφικοῖς ἐκείνοις τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτίων γράμμασιν.
Εἰς χαρακτήρ παρίστα πολλάκις ἓνα φθόγγον καὶ πολλοὺς καὶ
μελωδίας ὁλοκλήρους· καὶ ἐφ' ὅσον μὲν ἦσαν εὐάριθμα τὰ ἀδό-
μενα ποιήματα εὐχερῶς πως καὶ ὀλιγοχρονίως ἐμάνθανον αὐτὰ
διὰ τῆς ἑξέως· ὅταν ὅμως ταῦτα τοῦ χρόνου προϊόντος ἐπληθύν-
θησαν, ἡ διδασκαλία κατέστη δυσχερεστάτη ὥς δυσνόητος· οἱ
δὲ σπουδασταὶ τῆς μουσικῆς, εἰ καὶ ἐπὶ δεκαπενταετίαν καὶ εἰ-
κοσαετίαν ἐγυμνάζοντο καὶ ἐδιδάσκοντο, δὲν ἠδύναντο ὅμως νὰ
ψάλλωσιν εὐχερῶς ᾄσμα, μὴ προμελετηθὲν, ὥστε καὶ ὅ,τι ἂν
ἐμάνθανον μᾶλλον ἐξ ἑξέως καὶ ἀπὸ μνήμης ἐγνώριζον.

Ὁ Δαμασκηνὸς ὡς ἐντρίβης περὶ τὴν θεωρίαν τῆς Μουσικῆς
παρατηρήσας ὅτι ἡ γνῶσις τῆς μελωδίας τῶν ἤχων περιορίζετο
μόνον ἐν τῇ πράξει, ἡ δὲ θεωρητικὴ διάταξις τῆς μελωδίας καὶ
ἡ ἀμοιβαία σχέσις τῶν ἤχων διετέλουν παρημελημένα, ἄλλοις
λόγοις, παρατηρήσας ὅτι ἡ ὀκτωνυχία ἦν παρεμφερὲς πρὸς γλῶσ-

σαν λαλουμένην μὲν ὑπὸ τοῦ λαοῦ, μὴ ἔχουσαν ὅμως τὴν γραμματικὴν αὐτῆς, πρῶτος ἐσυστηματοποίησε τὴν ἀρχαίαν ὀκτωνήϊαν, συγγράψας θεωρίαν διὰ τὴν προᾶξιν τῆς ἱερᾶς μουσικῆς ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἑλληνικοῦ Πενταχόρδου ἢ Τροχοῦ. Τῆς μουσικῆς θεωρίας τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἤχων ἡ πρακτικὴ ἐφαρμογὴ εἶναι ἡ Ὀκτώηχος.

Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Δαμασκηνοῦ σώζεται ἐπὶ περγαμνῆς κατ' ἐρωταπόκρισιν καὶ ἐν τοῖς παλαιοῖς Στιχηραρίοις τοῖς ἐπὶ μεμβράνης γεγραμμένοις Γραμματικὴ Μουσικῆς ἢ Κανόνιον κατὰ τοὺς ὁρισμοὺς καὶ κανόνας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἐνθα πραγματεύεται περὶ διαιρέσεως τῶν ὀκτὼ ἤχων, περὶ παραγωγῆς τῶν πλαγίων ἤχων ἐκ τῶν κυρίων, καὶ περὶ τῶν ὀνομασιῶν τῶν ὀκτὼ ἤχων καὶ τῶν ἀντιστοίχων αὐτῶν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ μουσικῇ· ἐπιγράφεται δὲ «Ἀρχὴ τῶν σημείων τῆς ψαλτικῆς τέχνης τῶν ἀνιόντων καὶ κατιόντων σωματῶν τε καὶ πνευμάτων καὶ πάσης χειρονομίας». Εἰς τὸν Δαμασκηνὸν ἀποδίδεται ὑπὸ τινῶν καὶ θεωρητικὸν τεμάχιον ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν Ἀγιοπολίτης. Πραγματείας περὶ θεωρίας τῆς Μουσικῆς μετὰ τὸν φωστῆρα Δαμασκηνὸν ἔγραψαν Μανουὴλ ὁ Βρυέννιος, Ἰωάννης ἱερεὺς Πλουσιαδηνὸς ὁ καὶ Κουκουμᾶς, Ἰωάννης Μαίστωρ ὁ Κουκκουζέλης, Ἰωάννης ὁ Κλαδάς, Μανουὴλ ὁ Χρυσάφης, Δημήτριος ὁ Καντεμίρης, Κύριλλος ὁ ἀρχιεπίσκοπος Τίνου, Βασίλειος Στεφανίδης ὁ Βυζάντιος, Χρῦσανθος ὁ μητροπολίτης Δυρραχίου, Χουρμούζιος ὁ Χαρτοφύλαξ, οἱ τὸν Χρῦσανθον ἐν πολλοῖς μεταγράψαντες Θεόδωρος Φωκαεὺς, Μαργαρίτης ὁ Δοδριανίτης, Γεώργιος ὁ Λέσβιος, Παναγιώτης Ἀγαθοκλέους, Κυριακὸς Φιλοξένης ὁ Ἐφεσιομάγνης καὶ ἄλλοι σύγχρονοι ἡμῶν. Θεωρητικὸν συγγράψασα ἐξέδωκε καὶ ἡ τῷ 1881 συστάσα ἐν τοῖς πατριαρχείοις Μουσικὴ Ἐπιτροπὴ.

Τὸ πρῶτον ποιητικὸν καὶ ᾠσματικὸν προῖον τοῦ Δαμασκηνοῦ τυγχάνει ἡ Ὀκτώηχος, ἣν ἐμέλισεν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὀκτωνήχου αὐτοῦ ὑμνωδίας. Ἐκ τῶν ἀπαρτιζόντων τὴν Ὀκτώηχον διαφόρων Τροπαρίων εἰς τὸν Δαμασκηνὸν ἀποδίδονται μόνον αἱ

ἀκολουθίαι τοῦ Ἑσπερινοῦ τῶν Σαββάτων καὶ τοῦ Ὁρθρου τῶν Κυριακῶν, καθότι τὰ Ἀνατολικά λεγόμενα στιχηρὰ ἀνήκουσιν εἰς τὸν κατόπιν τοῦ Δαμασκηνοῦ ἀκμάσαντα Ἀνατόλιον μοναχὸν τὸν Στουδίτην, τὰ Ἀπόστιχα εἰς Παῦλον τὸν Ἀμμορίου ἢ τῆς Εὐεργέτιδος, οἱ Τριαδικοὶ Κανόνες εἰς Μητροφάνην τὸν Σμύρνης, τὰ ἑνδεκα Ἑωθινὰ εἰς Λέοντα τὸν Σοφὸν, τὰ ἑνδεκα Ἐξαποστειλάρια εἰς Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον καὶ οἱ Ἀναβαθμοὶ εἰς Θεόδωρον τὸν Στουδίτην. Τὴν Ὀκτώηχον, ἐν ἣ εὔρηται ἅπανα ἡ χριστιανικὴ δογματικὴ διδασκαλία, παρεδέξαντο ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ χρήσει πᾶσαι αἱ Ἐκκλησίαι τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, κελεύσει Καρόλου τοῦ Μεγάλου, ζῶντος ἔτι τοῦ Δαμασκηνοῦ.

Ὁ θεῖος μουσουργὸς, πλὴν τῶν Κανόνων τῆς Ὀκτώηχου ἐποίησε καὶ τὸν εὐρύθμως συνυφανθέντα ἐκ τοῦ εἰς τὸ Πάσχα Πανηγυρικοῦ Λόγου τοῦ Θεολόγου Γρηγορίου ποιητικώτατον καὶ λαμπρότατον Κανόνα τῆς ἑορτῆς τῆς λαμπροφόρου Ἀναστάσεως «Ἀναστίσεως ἡμέρα, λαμπρυθώμεν λαοί», ὃν ἀκούσας Κοσμάς ὁ Μελωδὸς, ὁ εἰς τὴν αὐτὴν ἑορτὴν ποιήσας Κανόνα πρὸς ἦχον Β', καὶ ἰδίᾳ τὸ ὑπερθαύμαστον Τροπάριον «Νῦν πάντα πεπλήρωται φωτὸς οὐρανός τε καὶ γῆ καὶ τὰ καταχθόνια, ἐν δικαίῳ θαυμασμῷ τότε ἀνεφώνησε «Καὶ σὺ ἀδελφὲ Ἰωάννη, τὸ πᾶν ὅλον ἐν τοῖς τρισὶ τούτοις συμπεριέλαβες, καὶ οὐδὲν ἀφῆκας ἔξωθεν· ἦττημαι γοῦν ἐγὼ καὶ τὴν ἡτταν ὁμολογῶ· ὅθεν ὁ μὲν σὸς κανὼν ἔχέτω τὰ πρωτεῖα καὶ ἀριστεῖα, καὶ ψαλλέσθω δημοσίως ἐν ταῖς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαις, ὁ δὲ ἐμὸς ἐν σκότει καὶ γωνίᾳ γενέσθω ὥς μὴ ἐν φωτὶ ἄξιός διὰ τε τὰ νοήματα καὶ διὰ τε τὸν πένθικόν καὶ κλαυθμηρὸν ἦχον, καθ' ὃν ἐμελοποιήθη, ἀνάρμοστον πάντῃ ὄντα ἐν τῇ λαμπροτάτῃ καὶ κοσμοχαρμοσύνῃ ἡμέρᾳ τῆς τοῦ Κυρίου Ἀναστάσεως». Ὁ Δαμασκηνὸς συντάξεν ὑπὲρ τοῦς ἐξήκοντα Κανόνας εἰς τὰς κυριωτέρας ἑορτὰς τῆς Ἐκκλησίας, οἵτινες εἶναι ἀνθολογία εὐρυθμὸς ἐκ τῶν Πανηγυρικῶν Λόγων τοῦ Θεολόγου Γρηγορίου καὶ ἄλλων. Ὁ Σουΐδας ὑπερεξαίρων

τὴν σπουδαιότητα τῶν Κανόνων τοῦ τε Δαμασκηνοῦ καὶ Κοσμά τοῦ Μελωδοῦ προστίθῃσι ταῦτα «Οἱ γοῦν ῥηματικοὶ Κανόνες Ἰωάννου τε καὶ Κοσμά σύγκρισιν οὐκ ἐδέξαντο, οὐδὲ δέξαιτο μέχρις ἂν ὁ καθ' ἡμᾶς βίος περαιωθῇσεται». Ἐν δὲ τῷ Ἱεροσολυμιτικῷ Τυπικῷ τοῦ ἀγίου Σάββα ἀναγινώσκομεν «Ἰστέον δὲ καὶ τοῦτο, ὥς εἶπερ ἔχει τὸ Μηναῖον ἐν μνήμῃ ἀγίου τινὸς Κανόνας διαφόρων ποιητῶν, εἰ ἐστὶ Κανὼν τοῦ κυρίου Ἰωάννου καὶ ἐτέρων, τοῦ Ἰωάννου προκρίνεται». Ἐκ τῶν Κανόνων τοῦ θεοῦ Ἰωάννου ἀναφέρομεν τοὺς εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν «Ἐσώσε λαὸν θαυματουργῶν Δεσπότης», εἰς τὰ Θεοφάνεια «Στείβει θαλάσσης κυματούμενον σάλῳ» καὶ εἰς τὴν Πεντηκοστὴν «Θεῖω καλυψθεὶς ὁ βραδύγλωσσος γνόφῳ», ποιηθέντας εἰς ἱαμβικοὺς τριμέτρους, κατ' ἀπομίμησιν Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, ὃν εἶχε καὶ αὐτὸς πρότυπον, ὡς καὶ ὁ Κοσμάς ὁ Μελωδός. Ὁ Δαμασκηνὸς ἐμουςούργησε καὶ τὸν κατ' Ἀλφάβητον Κανόνα τῆς ἑορτῆς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ «Ἀνοίξω τὸ στόμα μου», ποιήσας διὰ τὴν Δ' ὥρην δύο Εἱρημοὺς «Τὴν ἀνεξιχνίαστον θεῖαν βουλὴν» καὶ «Ὁ καθήμενος ἐν δόξῃ»· προσέτι τοὺς Κανόνας εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου «Παρθένοι νεάνιδες σὺν Μαριὰμ τῇ Προφῆτιδι», εἰς τὴν Ἀνάληψιν «Τῷ Σωτῆρι Θεῷ τῷ ἐν θαλάσσῃ λαὸν», εἰς τὴν Ὑπαπαντήν, εἰς τὴν Ὑψωσιν τοῦ Σταυροῦ, εἰς τὸ Γενέσιον τῆς Θεοτόκου, εἰς τοὺς Προφήτας, εἰς τοὺς Ἀποστόλους, εἰς τοὺς ἱεράρχας, εἰς τοὺς μάρτυρας, εἰς τοὺς ὁσίους, εἰς τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, εἰς τὴν ἀνάμνησιν τοῦ ἐπιφανέντος εἰς τὸν Αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνον σημείου τοῦ Σταυροῦ, κλπ. Ὑπομνήματα δὲ καὶ ἐρμηνείας εἰς τοὺς ῥηματικοὺς Κανόνας τοῦ θεοῦ μελωδοῦ ἔγραψαν ὁ Ζωναράς, Θεόδωρος ὁ Πτωχοπροδόδρομος, Γρηγόριος ὁ Πάρδος ἐπίσκοπος Κορίνθου, Εὐστάθιος ὁ Θεσσαλονίκης, Μάρκος ὁ Ἐφέσου καὶ Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης.

Εἰς τὸν ἱερὸν Δαμασκηνὸν ἀποδίδονται καὶ οἱ ἐξῆς ἐκκλησιαστικοὶ ὕμνοι «Ὑπερένδοξε ἀειπάρθενε εὐλογημένη Θεοτόκε προσάγαγε», «Ἐπὶ σοὶ χαίρει κεχαριτωμένη πᾶσα ἡ κτίσις», «Τὴν ἀχραντον εἰκόνα σου προσκυνούμεν ἀγαθὲ», «Ἐλέησον ἡμᾶς Κύ-

ριε ἔλենσον ἡμᾶς», «Κύριε ἔλέησον ἡμᾶς ἐπὶ σοὶ γὰρ πεποιθήμεν», «Τῆς εἰσπλαγχνίας τὴν πύλιν ἀνοιξον ἡμῖν εὐλογημένη Θεοτόκε», «Πολλὰ τὰ πλήθη τῶν ἐμῶν Θεοτόκε πταισμάτων», «Τὴν πᾶσαν ἐλπίδα μου εἰς σὲ ἀνατίθην», «Τῶν οὐρανίων στρατιῶν Ἀρχιστράτηγε», τὰ Τροπῖρια εἰς τὰς Ὁδὰς καὶ τὰ Στιχηρὰ τοῦ Πάσχα, τὰ 26 νεκρώσιμα ἰδιόμελα καὶ στιχηρὰ τὰ ποιηθέντα ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Σάββα πρὸς παραμυθίαν συμμοναστοῦ, στερηθέντος πεφιλημένου ἀδελφοῦ καὶ μεγάλως θλιβομένου ἐπὶ τούτῳ, στιχηρὰ ἀναγινωσκόμενα ἐν τοῖς Μηναίοις ἐπ' ὀνόματι «Ἰωάννου μοναχοῦ» εἰς τὴν Ὑπαπαντὴν τοῦ Κυρίου, εἰς τὴν Ὑψωσιν τοῦ Σταυροῦ καὶ εἰς ἄλλους ἀποστόλους καὶ μάρτυρας, πρὸς δὲ καὶ εὐχὰς εἰς τὴν μετάληψιν τῶν ἀχράντων μυστηρίων. Τοιαῦτα τὰ ἑξοχα καὶ λαμπρὰ ἔργα τοῦ θείου Δαμασκηνοῦ, τὰ χρησιμεύσαντα ὡς ὑπόδειγμα τοῖς μεταγενεστέροις μελωδοῖς τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τὰ ὁποῖα πανταχοῦ διαδοθέντα συνετέλεσαν ὅπως περιπέσωσιν εἰς ἀχρηστίαν τὰ πολλὰ τοῦ Ρωμανοῦ Κοντάκια, ἐξαιρέσει ὀλίγων.

Εἰς τὸν θεῖον μουσουργὸν ἀποδίδονται καὶ τὰ ἐξῆς μουουργήματα, τὰ ὁκτὼ μέγιστα Κεκραγάρια, τὰ προφδικὰ τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου ἢ τὰ προῖκια τοῦ Οἰκηματαρίου, οἷον, τὸ Ἀργὸν «Θεὸς Κύριος» τοῦ Ἀκαθίστου, «Τὸ προσταχθὲν μυστικῶς», τὸ δίχορον ἀργὸν «Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια», τὸ «Ἰδοὺ ὁ Νυμφίος ἔρχεται», τὸ «Ὅτε οἱ ἐνδοξοὶ μαθηταί», τὸ εἰς ἤχον Α' Κοινωνικὸν «Γεύσασθε καὶ ἴδετε», τὸ εἰς ἤχον Πλ. Β' Χερουδικὸν τῶν Προηγιασμένων «Νῦν αἱ δυνάμεις» καὶ ἄλλα πολλὰ μαθήματα, ὡς Χερουδικὰ καὶ Κοινωνικά. Τὰ μεγάλα μαθήματα τοῦ Δαμασκηνοῦ μετένεγκεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ ἀναλυτικὴν μουσικὴν γραφὴν Πέτρος ὁ Πελοποννήσιος, εἰς δὲ τὴν νῦν ἐν χρήσει οἱ διδάσκαλοι Γρηγόριος Πρωτοψάλτης καὶ Χουρμούζιος ὁ Χαρτοφύλαξ.

Προσθετέον δ' ἐνταῦθα ὅτι τὸ πλῆθος τῶν νέων ᾠμάτων, ἅτινα τῇ Ἐκκλησίᾳ παρέδωκαν ὅτε Δαμασκηνὸς καὶ Κοσμάς ὁ Μελωδὸς, οὐσιωδῶς νῦρυναν τὸν κύκλον τῆς ἐκκλησιαστικῆς

λατρείας, διὸ καὶ ἐδέησε νὰ ἀναθεωρηθῇ παρὰ τοῦ θείου φωστῆ-
ρος τῆς Δαμασκοῦ τὸ τέως στοιχειῶδες Ἱεροσολυμιτικὸν Τυπι-
κὸν Σάβδα τοῦ ἡγιασμένου, εἰς ὃ περιελήφθησαν καὶ τὰ ὑπὸ
τῆς ἀρχαιότητος καθιερωμένα ἄσματα, ἐξέθηκε δὲ καὶ πᾶσαν τὴν
τάξιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας συνφθὰ πρὸς τὰς τῆς ἐπο-
χῆς αὐτοῦ περιστάσεις μετὰ πολλῆς τῆς λεπτομερείας καὶ ἀκρι-
βείας. Ἐπειδὴ δὲ πρὸ τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐκάστη τοπικὴ Ἐκκλησία
καὶ ἐκάστη μοῦν εἶχεν ἴδιον Τυπικόν, τὸ ὑπὸ τοῦ Δαμασκηνοῦ
συντεθὲν συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνότητα.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Δ'

ΑΠΟ ΤΟΥ Β' ΑΙΩΝΟΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΜΑΤΙΣΤΡΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΚΟΥΚΟΥΖΕΛΗ

(700—1100)

Οἱ σύγχρονοι τοῦ Δαμασκηνοῦ ὕμνογράφοι καὶ ᾠδατογράφοι.

Κοσμάς ὁ Μελάωδός κατ' ἐξοχὴν ἐπονομασθεὶς, Ἱεροσολυμίτης δὲ καὶ Ἀγιοπολίτης ὡς ἐπὶ μακρὸν ἐν τῷ περιωνύμῳ μοναστηρίῳ τοῦ ἁγίου Σάββα συμμονάσας μετὰ τοῦ ἰσαδέλφου φίλου αὐτοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, διετέλεσεν ἐπίσκοπος Μαίουμᾶ τῆς Γάζης (750). Ὁρφανὸς ὢν υἱοθετήθη ὑπὸ τοῦ Σεργίου, πατρὸς τοῦ φωστῆρος τῆς Δαμασκῆ καὶ συνεσπούδασε μετὰ τοῦ Ἰωάννου παρὰ τῷ σοφῷ Κοσμᾷ τῷ ἐξ Ἰταλίας Ξένῳ ἢ Ἰκέτῃ καὶ Ἀσυγκρίτῳ ἐπικαλουμένῳ. Ὁ ἱερός Κοσμάς συνέγραψε πολλοὺς Κανόνας καταλογάδην τε καὶ ἱαμβικοὺς καὶ πολλὰ Τροπάρια. Μεταξὺ τῶν πανηγυρικῶν Κανόνων αὐτοῦ τὴν ὑπέρῳχον θέσιν κατέχει ὁ εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν «Χριστὸς γεννᾶται δοξάσατε», ἀνθροὺς αὐτολεξεὶ ἐκ τῆς ἀρχῆς τοῦ Πανηγυρικοῦ λόγου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, μελίσθεις δὲ εἰς ἥχον Α'· τῷ Β' ἥχῳ ἐχρήσατο εἰς τὴν δευτέραν ἑορτὴν τοῦ Κυρίου, τὰ Θεοφάνεια· τῷ Γ' ἥχῳ εἰς τὴν τρίτην ἑορτὴν τοῦ Κυρίου, τὴν Ὑπαπαντήν· τῷ Δ', εἰς τὴν τετάρτην ἑορτὴν, τὰ Βαΐα· εἰς τὴν Μεγάλην Ἑβδομάδα τῶν Παθῶν παραλείπων τὸν Πλ. Α' ἥχον ὡς πανηγυρικόν, χρῆσιν ποιεῖται τοῦ Β' καὶ Πλ. Β' κατακόρως, ὡς ὄντων ἀμφοτέρων πενθίμων ἥχων. Ἐν τῇ ἑορτῇ τῆς Πεντηκοστῆς χρῆ-

σις γίνεται τοῦ Βαρέως ἤχου, ἐν δὲ τῇ τελευταίᾳ ἑορτῇ, τῇ Ὑψώσει τοῦ Σταυροῦ, τοῦ Πλ. Δ'. Προσέτι ἐποίησε καὶ κανόνας εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Σωτῆρος «Χοροὶ Ἰσραὴλ ἀνίκητοι ποσὶ», εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου «Πεποικιλμένη τῇ θείᾳ δόξῃ» καὶ ἄλλους πολυαρίθμους, εἰς οὓς λεπτομερῇ ἐρμηνεύσαν ἐποίησαν Γρηγόριος ὁ Κορίνθου, Θεόδωρος ὁ Πτωχοπρόδρομος καὶ Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης, τὰ δι' ἐκάστην ἡμέραν τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος βραχύτερα ποιήματα, τὰ ὀνομαζόμενα κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ᾠδῶν Διῶδιον, Τριῶδιον, Τετραῶδιον, κατὰ μίμησιν τῶν ὁποίων οἱ Στουδίται Θεόδωρος καὶ Ἰωσήφ ἐποίησαν Τριῶδια εἰς ἄλλας ἡμέρας καὶ ἰδίᾳ τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς. — **Στέφανος Σαββαΐτης** ὡς ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Σάβδα μονάσας, ὁ καὶ Ἀγιοπολίτης ἐπωνυμούμενος, ἄτε μοναχὸς διατελέσας τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλὴμ, σύγχρονος Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ζήσας δὲ ἀσκητικῶς ἐτελεύτησε τῷ 790. Ἐμελούργησε πολλοὺς ᾠσματικοὺς κανόνας, τροπάρια καὶ πενθίμους ὕμνους εἰς τὸν θάνατον τοῦ Ἰησοῦ. — **Ἰάκωβος Ἐδέσσης** ἐπίσκοπος (710), συντάξας ὕμνους κατὰ τοὺς ὀκτὼ ἤχους. — **Ἡλίας Κρήτης** ἐπίσκοπος, ὁ καὶ Ἐκδικος, ἐκ τῶν ὕμνογράφων τοῦ Η' αἰῶνος, ἀριθμούμενος ἐν τοῖς Θεοτοκαριογράφοις τῆς Ἐκκλησίας ὡς συντάξας Κανόνας εἰς τὴν Θεοτόκον. — **Νικηφόρος Κωνσταντινουπόλεως** πατριάρχης (806), ἐπίσημος διὰ τὰς μουσικὰς αὐτοῦ γνώσεις.

Ἡ μονὴ τοῦ Στουδίου
καὶ οἱ ἐν αὐτῇ ὕμνογράφοι καὶ ᾠματογράφοι
κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα.

Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἥδη τοῦ Θ' αἰῶνος κυριώτατον κέντρον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὕμνογραφίας καὶ μουσικῆς ἀπέβη ἡ Κωνσταντινουπόλις, καὶ δὴ ἡ ἐν αὐτῇ μονὴ τοῦ Στουδίου, ἥτις κατέ-

χεί επιφανῆ θέσιν ἐν τῇ καθόλου ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς μουσικῆς, καθότι ἡ κυριώτερα ἐνασχόλησις τῶν Στουδιτῶν Πατέρων ἦν ἡ σύνταξις ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων καὶ ᾠμάτων. Τὰ ἔργα τῶν Στουδιτῶν μοναχῶν στεροῦνται βεβαίως τοῦ ὕψους καὶ τῆς πρωτοτυπίας τοῦ Ρωμανοῦ, τῆς τέχνης καὶ τῆς ἀκριβείας τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ τοῦ Κοσμᾶ, ἔχουσι δὲ κοινὸν γνῶρισμα τὸ πομπικὸν ὕψος, τοὺς πλατυασμοὺς καὶ τὴν ἐφευρετικὴν ἀπειρίαν νέων ἐπιθέτων π.χ. ἐν τινι κανόνι Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου ἀπαντῶσιν 104 ἐπίθετα σύνθετα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐκ τῶν λέξεων, φῶς, φῶς καὶ ἄλλων παρεμοίων. Ἀλλ' ὅπως δὴ πῶς ἐν τῷ μοναστηρίῳ τοῦ Στουδίου ἔσχεν ἡ ἐκκλησιαστικὴ ὑμνογραφία τὴν τελευταίαν ἀξίαν λόγου ἀναλαμπὴν αὐτῆς. Ἐν τῇ μονῇ ἥκμασαν οἱ ἐξῆς : Θεόδωρος ὁ Στουδίτης, ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει, ζήσας δὲ 67 ἔτη ἐτελεύτησε τῷ 829. Ἰστορεῖται ὅτι εἰς τοὺς Στουδίτας μοναχοὺς ἐδίδασκε τὴν ψαλμωδίαν τῶν ὕμνων, ἀναδείξας πολλοὺς μαθητάς. Ἐγραψε διάφορα ἐκκλησιαστικὰ συγγράμματα, στιχηρὰ, ᾠματικούς κανόνας, Τριῳδία, καὶ ὁλοκλήρους ἀκολουθίας, τοὺς ἐν τῇ Δαμασκηναίᾳ Ὁκτωήχῳ Ἀναβαθμοὺς, τὸν Ἐπιτάφιον Θρηνον « Ἡ ζῶν ἐν τάφῳ », κανόνας εἰς τὴν Θεοτόκον (ἐξ οὗ καὶ Θεοτοκαριόγραφος) καὶ ἄλλα. Εἰς αὐτὸν ἀποδίδεται καὶ τὸ Τυπικὸν τῆς μονῆς τῶν Στουδιτῶν. — Ἰωσὴφ ὁ Θεσσαλονίκης, ἀδελφὸς Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, ἀπέθανε τῷ 833. Ἐποίησε κανόνας, Τριῳδία, Τετραῳδία καὶ στιχηρὰ. Οἱ δύο ἀδελφοὶ συλλέξαντες πάντα τὰ μέχρις αὐτῶν ψαλλόμενα Τριῳδία κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς ἐτακτοποίησαν αὐτὰ, καὶ προσθέσαντες τὰ ἴδια αὐτῶν στιχηρὰ καὶ τροπάρια συνέταξαν Τριῳδιον. — Ἀνατόλιος ὁ Στουδίτης, μαθητὴς Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, ἥκμασε τῷ 770. Εἰς αὐτὸν ἀποδίδονται τὰ ἐν τῇ Δαμασκηναίᾳ Ὁκτωήχῳ ἐν χρήσει Ἀναστάσιμα στιχηρὰ τὰ ἐπιγραφόμενα « Στιχηρὰ Ἀνατολικά » καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα εἰς διαφόρους Δεσποτικὰς καὶ Θεομνητορικὰς ἐορτὰς καὶ εἰς ἄλλους ἀγίους. — Θεόκτιστος Στουδίτης, καὶ αὐτὸς μαθητὴς Θεοδώρου τοῦ

Στουδίτου. Ἐποίησε στιχηρὰ ἰδιόμελα καὶ ῥηματικοὺς κανόνας, ἐν οἷς καὶ τοὺς εἰς τὴν Θεοτόκον (ἐξ οὗ καὶ Θεοτοκαριογράφος).—Κλήμης Στουδίτης, δεύτερος ἡγούμενος τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου μετὰ τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ Θεόδωρον τὸν Στουδίτην. Αὐτῷ ἀνέκουσιν ῥηματικοὶ κανόνες, ἐφ' ὧν φέρεται τὸ ὄνομα αὐτοῦ «Κήμεντος» ἄνευ τοῦ λ, καὶ ἄλλοι ἀνέκδοτοι κανόνες κατακείμενοι εἰς διαφόρους βιβλιοθήκας τῆς Εὐρώπης, καὶ διάφορα στιχηρὰ ἰδιόμελα. Καὶ αὐτὸς ἀριθμεῖται ἐν τοῖς Θεοτοκαριογράφοις.—Κυπριανὸς Στουδίτης, ἐκ τῶν ἀρίστων μαθητῶν Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου. Ἐποίησε διάφορα δοξαστικά, στιχηρὰ καὶ τὸ ἀπολυτίκιον «Μεγάλα τὰ τῆς πίστεως κατορθώματα».—Νικόλαος Στουδίτης, ἐκ τῶν μαθητῶν καὶ διαδόχων τοῦ Θεοδώρου, χρηματίσας καὶ ἡγούμενος τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου· διεκρίθη ὡς Θεοτοκαριογράφος, ἐποίησε δὲ καὶ στιχηρὰ καὶ ῥηματικὸν κανόνα.—Πέτρος Στουδίτης, ἐκ τῶν τοῦ Θεοδώρου μαθητῶν, ἀσχολούμενος εἰς τὴν ποίησιν ῥηματικῶν κανόνων καὶ τὴν μέλυσιν στιχηρῶν ἰδιομέλων καὶ ἄλλων.—Συμεὼν Στουδίτης, καὶ αὐτὸς μαθητὴς τοῦ Θεοδώρου, ἐποίησε διάφορα τροπάρια καὶ στιχηρά.—Συμεὼν μοναχὸς, μαθητὴς Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, ἥκμασεν ἐπὶ τῆς βασιλείας Λέοντος τοῦ Σοφοῦ.

**Οἱ κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα
ὑμνογράφοι καὶ μελωδοὶ τῆς Ἐκκλησίας.**

Θεόδωρος καὶ Θεοφάνης οἱ Γραπτοὶ ὀνομαζόμενοι, διότι ὁ τελευταῖος τῶν εἰκονομάχων αὐτοκρατόρων Θεόφιλος ἐνέγραψεν ἐπὶ τοῦ μετώπου τῶν θεοφρόνων αὐταδέλφων διὰ πεπρακτωμένου σιδήρου 12 στίχους ἱαμβικούς. Καλοῦνται καὶ Ὁμολογηταί, διετέλεσαν δὲ μοναχοὶ τῆς τοῦ ἁγίου Σάββα μονῆς.

Ἀμφότεροι ἐποίησαν πολλοὺς ῥηματικούς κανόνας, στιχηρὰ ἰδιόμελα καὶ ἄλλα διάφορα ῥήματα, πρὸς δὲ καὶ παρακλητικούς κανόνας εἰς τὴν Θεοτόκον (ἐξ οὗ καὶ Θεοτοκαριογράφοι). Ἐξορισθέντες ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου εἰς Θεσσαλονίκην οἱ δύο ἀδελφοὶ ἐμέλιζον ῥήματα, ἐκλέξαντες διὰ τὰ τῆς ἐξορίας δεινοπαθήματα αὐτῶν τὸν Πλ. Α' ἦχον, ὡς συμπαθητικὸν καὶ φιλοκτίρμονα. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδώρου, γενόμενον τῷ 838, ὁ Θεοφάνης ἐψηφίσθη ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Μεθοδίου ἐπίσκοπος Νικαίας, ἐτελεύτησε δὲ τῷ 850. Ὁ Θεοφάνης κατέλιπε στιχηρὰ, προσέτι δὲ καὶ κανόνας πολλοὺς ἐν τοῖς Μηναίοις, συμποσυνόμενος εἰς 150. — Ταράσιος Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχης (784), ὁ τοῦ ἱερωτάτου Φωτίου πατραδελφός, ἐποίησε κανόνα καὶ ἄλλους ὕμνους. — Θεόφιλος αὐτοκράτωρ (830), ἐγίνωσκε τὴν ρυθμικὴν χειρονομίαν καὶ τὴν τῶν χαρακτῆρων χειρονομίαν τῆς ποσότητος. Περὶ τοῦ εἰκονομάχου Θεοφίλου ὁ Κεδρηνὸς λέγει τάδε «Ἐφιλοτιμεῖτο δὲ καὶ μελωδὸς εἶναι· διὸ καὶ ὕμνους ποιῶν τινὰς καὶ στιχηρὰ μελίζων ἄδεσθαι προετρέπετο . . . . Φέρεται δὲ καὶ τις λόγος ὡς ἔρωτι τοῦ μέλους βαλλόμενος κατὰ τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν ἐν φαιδρᾷ πανηγύρει οὐ παρητήσατο τὸ χειρονομεῖν, δοὺς τῷ κλήρῳ ὑπὲρ τούτου χρυσίου λίτρας ἑκατὸν», (Α' 918. ἔκδ. Παρισίων). — Μιχαὴλ Ἀνανεώτης ὁ καὶ Σύγκελλος τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων (830), θεωρεῖται ὁ πρῶτος ἀριστος μελουργὸς τῶν Οἰκῶν, ὃν ἐμυμήθησαν, κατὰ Μανουὴλ τὸν νέον Χρυσάφην, καὶ οἱ μεταγενέστεροι Ἰωάννης ὁ Γλυκὺς, Νικηφόρος ὁ Ἠθικός, Ἰωάννης ὁ Κουκουζέλης, καὶ Ἰωάννης ὁ Κλαδάς· ἐποίησεν ὕμνους, ἐγκώμια καὶ μουσουργήματα διάφορα κατὰ τὰ ἀρχαῖα μέλη. — Μεθόδιος Ὁμολογητῆς πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (842), ἐποίησε στιχηρὰ ἰδιόμελα, καὶ στιχηρὰ Θεοτοκία καὶ Σταυροθεοτοκία. — Μητροφάνης Σύρνης ἐπίσκοπος, ἥκμασε περὶ τὰ μέσα τοῦ Θ' αἰῶνος, ἐποίησε τοὺς ἐν τῇ Δαμασκηνναίᾳ Ὀκτωήχῳ Τριαδικοὺς Κανόνας ὅλων τῶν ἦχων καὶ ἄλλους ῥηματικούς κανόνας εὕρισκομένους εἰς τὰ Μηναῖα, καὶ παρακλητικούς

κανόνας εἰς τὴν Θεοτόκον (ἐξ οὗ καὶ Θεοτοκαριογράφος).—
 Ἐφραίμ Καρίας, ἀνθήσας περὶ τὰ μέσα τοῦ Θ' αἰῶνος,
 ἐποίησε πολλὰ στιχηρὰ ἰδιόμελα καὶ δοξαστικά.—Βασίλειος
 ὁ Μακεδών, αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου (867) καὶ ἀριστος
 μελωδός.—Γεώργιος Ἀμαστρίδος ἐπίσκοπος (870), ποιη-
 τὴς καὶ μουσικός, ποιήσας στιχηρὰ ἰδιόμελα καὶ διαφόρους ᾠ-
 σματικούς κανόνας.—Θεοστήρικτος μοναχός, ὕμνογρά-
 φος καὶ μουσικός, ποιήσας τὸν λεγόμενον Μικρὸν Παρακλητικὸν
 Κανόνα πρὸς τὴν Θεοτόκον, ὄντα καὶ ἀρχαιότερον τοῦ Μεγάλου.
 —Γεώργιος Νικομηδείας ἐπίσκοπος, πρότερον δὲ Χαρτο-
 φύλαξ καὶ ῥήτωρ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐποίησε πολλὰ καλ-
 λιεπῆ ᾠσματικά τροπάρια, διάφορα στιχηρὰ δοξαστικά, ἐν οἷς
 διακρίνεται τὸ εἰς τὴν μνήμην τῶν ἐπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων
 «Τῶν ἁγίων Πατέρων ὁ χορὸς», πολλοὺς κανόνας, ἐν οἷς καὶ εἰς
 τὴν Θεοτόκον (ἐξ οὗ καὶ Θεοτοκαριογράφος).—Σέργιος Ἀγιο-
 πολίτης μοναχός, ἀκμάσας ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου,
 ἐμελούργησε πολλὰ στιχηρὰ ἰδιόμελα, δοξαστικά καὶ ἄλλα προσό-
 μοια.—Θεοδόσιος Συρακουσῶν ἐπίσκοπος, ἐποίησε Τροπά-
 ρια εἰς τὴν Μεγάλην Τεσσαρακοστήν.—Θέκλα μοναχὴ ἀριθ-
 μεῖται ἐν τοῖς Θεοτοκαριογράφοις τῆς Ἐκκλησίας, ποιήσασα πρὸς
 τὴν Θεοτόκον ἱκετηγίους κανόνας.—Ἀνατόλιος Θεσσαλο-
 νίκης ἐπίσκοπος, ἐποίησε διάφορα στιχηρὰ εἰς διαφόρους
 ἁγίους.—Ἰωσήφ ὁ Ὑμνογράφος κατ' ἐξοχὴν καλούμενος,
 ὡς φιλοπονήσας ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους μελωδοὺς πλείονας
 ᾠσματικούς κανόνας (840—883), ἀνερχομένους εἰς τριακοσίους,
 περιεχομένους δὲ ἐν τοῖς 12 τοῦ ἔτους Μηναίοις, ἐν τῇ Ὀκτωήκῳ
 Παρακλητικῇ, Τριωδίῳ καὶ τῷ χαρμοσύνῳ Πεντηκοσταρίῳ. Ἐ-
 ποίησε καὶ κανόνας εἰς τὴν Θεοτόκον, ἐξ οὗ καὶ ἐν τοῖς Θεοτοκα-
 ριογράφοις ἀριθμούμενος.—Ἰγνάτιος Κωνσταντινουπό-
 λεως πατριάρχης, ὃν διεδέξατο εἰς τὸν θρόνον ὁ πολὺς Φώτιος.
 Ἐποίησεν ὡς ὕμνογράφος καὶ μουσικός πολλοὺς ᾠσματικούς κανό-
 νας εἰς διαφόρους ἁγίους καὶ εἰς τὴν Θεοτόκον. — Φώτιος
 Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχης ἐψηφίσθη τῇ 25

δεκεμβρίου τοῦ 857 ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης· ἀνὴρ πολυμαθέστατος καὶ ῥηματογράφος. Ἐποίησε διαφόροις κανόνας, στιχηρὰ ἰδιόμελα, ἐν οἷς καὶ δοξαστικὸν ψαλλόμενον τῷ Μεγάλῳ Σαβδάτῳ καὶ κληῶς εἰς τὴν Κασσιανὴν ἀποδιδόμενον, καὶ ἱκετηρίους κανόνας εἰς τὴν Θεοτόκον· εἰσήγαγεν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱερουργίαν τὸν τοῦ ὕμνογράφου Ἰωσήφ Ἀκάθιστον ὕμνον μετὰ τῶν στιχηρῶν, καθιέρωσε τὸν τὴν ἡμέραν τῶν Θεοφανείων τελούμενον ἁγιασμόν τῶν ὑδάτων, συνέταξε τὸν τύπον τοῦ Μικροῦ Ἀγιασμοῦ, ἐθέσπισε διὰ Συνόδου ἵνα τὴν ἀρχὴν ἐκδότης μὲν ἀγιάζεται τὸ ὕδωρ ἐναντίον τοῦ παρὰ τῷ λαῷ τηρουμένου ἄχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἰδωλολατρικοῦ ἐθίμου τοῦ ἀνάπτειν πυρὰ κατὰ τὴν νομηνίαν ἐνώπιον τῶν οἰκιῶν καὶ πηδᾶν ὑπεράνω αὐτῶν, διότι ἐπίστευεν ὅτι διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐξαγνίζεται διὰ τὸν προσεχῆ μῆνα. — Ἀρσένιος μοναχὸς ὁ βραδύτερον ἀρχιεπίσκοπος Κερκύρας, σύγχρονος τοῦ πατριάρχου Φωτίου, διακριθεὶς ὡς ὕμνογράφος, καὶ ποιήσας κανόνας εἰς τὴν Θεοτόκον καὶ ἄλλους, καὶ διάφορα στιχηρὰ κατὰ διαφόρους ἤχους. — Λέων ὁ Σοφὸς (886—911), οὕτω κληθεὶς ὡς γενόμενος μαθητὴς τοῦ σοφωτάτου Φωτίου καὶ τῆς σοφίας ἀναδειχθεὶς θερμὸς προστάτης, αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου, υἱὸς καὶ διάδοχος Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης, διάσημος ὕμνογράφος καὶ μουσικός. Ἐκ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ ἄλλα μὲν, ἐν οἷς καὶ τὰ ἑνδεκα Ἑωθινὰ φέρουσι τὴν ἐπιγραφὴν «Λέοντος τοῦ Σοφοῦ», ἄλλα «Λέοντος τοῦ Δεσπότη» ὡς τὸ εἰς ἤχον Πλ. Δ' δοξαστικὸν τοῦ ἑσπερινοῦ τῆς Πεντηκοστῆς «Δεῦτε λαοὶ τὴν τρισυπόστατον θεότητα προσκυνήσωμεν», καὶ ἄλλα «Λέοντος τοῦ Βασιλέως». Ὁ εὐσεβὴς αὐτοκράτωρ Λέων ἐτέρπετο ψάλλων τὰ ποιήματα αὐτοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ συμπάλλων μετὰ τῶν ψαλτῶν καὶ χειρονομῶν ἐν τῷ ψάλλειν κατὰ τὰ σχήματα τῆς ρυθμοποιίας. — Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος, αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου, υἱὸς Λέοντος τοῦ Σοφοῦ. Ἐποίησε τὰ ἑνδεκα ἀναστάσιμα Ἐξαποστειλάρια κατὰ τὴν ἐννοίαν ἐνὸς ἐκάστου ἑωθινοῦ Εὐαγγελίου. Ἐγραψε περὶ Μουσικῆς ὑπὸ τὸν τί-

τλον «Ἀρμονικά» εἰς τόμους τέσσαρας, ἔνθα πραγματεύεται περὶ τῶν πολυσυλλάβων φθγγων, ἀπηχημάτων καὶ τῆς παραγωγῆς αὐτῶν θεολογικῶς. — Κτενᾶς Δομέστικος ἀκμάσας ἐπὶ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, ἦτο Δομέστικος τῆς νέας Ἐκκλησίας, ὡς ἀναφέρει Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογεννήτης, καὶ ἔμπειρος περὶ τὴν Μουσικὴν. — Συμεὼν Μεταφραστὴς, Μέγας Λογοθέτης χρηματίσας ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, ὑμνογράφος ἐκ τῶν κρατίστων, ποιήσας στιχηρὰ καὶ κανόνας. — Βασίλειος Πηγυριώτης, ἐπίσκοπος Καισαρείας Καππαδοκίας, καὶ σύγχρονος Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἐποίησε κανόνας καὶ στιχηρά. — Κασσιανὴ μοναχὴ ἡ καὶ Κασσία καὶ Κασία καὶ Ἰκασία καλουμένη, θεωρεῖται μία τῶν ἐξόχων ὑμνογράφων καὶ ῥυματογράφων τοῦ Θ' αἰῶνος, διακρινομένη ἅμα διὰ τὴν εὐσέδειαν, τὸ κάλλος, τὴν πολυμάθειαν καὶ τὸ εὐγενὲς τῆς καταγωγῆς αὐτῆς. Τυσοῦτον δὲ ἡγαπάτο ὑπὸ τῶν ἐπισήμων οἰκογενειῶν τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, ὥστε διακαῶς ἐπόθουν αὐταὶ ὅπως, ἐκ τοῦ προσκληθέντος εἰς τὰ ἀνάκτορα συλλόγου τῶν ὠραίων παρθένων παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου πρὸς ἐκλογὴν συζύγου, προτιμηθῇ ἡ ὀρφανὴ μὲν πλὴν χαριτόδωτος παρθένος Κασσιανή. Ἐπειδὴ ὅμως αὕτη σοβαρῶς καὶ σωφρόνως ἀπήντησεν εἰς τὴν βασιλικὴν προσβολὴν «Ἐκ γυναικὸς τὰ ῥαῦλα» (ἐκ τῆς Εὐας) ἀντιτάξασα τὸ «Καὶ ἐκ γυναικὸς τὰ κρεῖττω» (ἐκ τῆς Θεοτόκου), ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου τὸ σύμβολον τῆς μνηστείας δέδοται τῇ ἐκ Παφλαγονίας Θεοδώρᾳ. Ἐκτοτε ἡ Κασσιανὴ ἐκλείσθη εἰς μοναστήριον Ἰκάσιον καλούμενον, ἔνθα πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐμουσοῦργησε καὶ τὸ ἀξιοπερίεργον ἀνεξαρτησίαν πνεύματος καὶ βάθος συναισθήματος μαρτυροῦν γνωστὸν στιχηρὸν Δοξαστικὸν «Κύριε ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις περιπεσοῦσα γυνὴ», εἰς ὃ καὶ Θεόφιλος ὁ αὐτοκράτωρ προσέθηκεν ἰδιοχείρως δύο λέξεις «Τῷ φόβῳ ἐκρύβη» καθ' ἣν ὥραν ἐμουσοργεῖτο ὑπὸ τῆς ὁσίας ὑμνογράφου. Ἱστοροῦσι δηλοῦν διὰ τὸ Θεόφιλος ἐξελθὼν εἰς περιοδείαν πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν διαφόρων μονῶν τῆς βασιλευούσης ἐβόασε καὶ εἰς τὸ Ἰκάσιον μοναστήριον καὶ εἰς αὐτὸ

ἔτι τὸ κελλίον τῆς Κασσιανῆς. Αὕτη δὲ ἤχηθεῖσα τὸν κρότον τῶν βασιλικῶν βημάτων, κατέλιπε τὸ γραφεῖον αὐτῆς καὶ ἐπ' αὐτοῦ τὸ ποῖημα αὐτῆς κρυβεῖσα εἰς τὸ ἐνδότερον τοῦ κελλίου προσευχητάριον. Τότε ὁ αὐτοκράτωρ εὐρών τὸ ἐπὶ τοῦ γραφείου στιχηρὸν συντεθειμένον ἄχρι τῆς περιόδου «κρότον τοῖς ὡσὶν ἤχηθεῖσα» καὶ γνοὺς τὴν ἐννοίαν τοῦ ποιήματος, ἔλαβε τὸν κάλαμον αὐτῆς καὶ συνεχίζων τὸ ἥσμα ἔγραψε τὰς δύο λέξεις «τῷ φόδῳ ἐκρύβη» (ἡ Κασσιανὴ), ἡ δὲ μελωδὸς ἐπέρανε τὸ ποῖημα μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Θεοφίλου. Ἡ Κασσιανὴ ἐποίησε πολλοὺς κανόνας, ἐξ ὧν εἰς φέρει τὸ ὄνομα αὐτῆς, ὁ τοῦ Μεγάλου Σαβδάτου «Κύματι θαλάσσης» ποιήσασα τοῦτου μόνον τοὺς Εἰρμούς τοὺς ἀπὸ τῆς πρώτης (Α) μέχρι τῆς πέμπτης (Ε) ᾠδῆς, τῶν Τροπαρίων τῶν Εἰρμῶν μελουργηθέντων ὑπὸ Μάρκου μοναχοῦ τοῦ βραδύτερον Ἰδρουῖντος τῆς Ἰταλίας ἐπισκόπου, συγχρόνου Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, ὁλοκλήρων δὲ τῶν ᾠδῶν Γ', Ζ', Η' καὶ Θ' ἀποδιδωμένων εἰς Κοσμᾶν τὸν Μελωδόν. Προσέτι ἔμουσούργησεν ἡ Κασσιανὴ καὶ λαμπρὰ στιχηρὰ, ἐν οἷς ἀριθμεῖται τὸ εἰς ἦχον Β' Δοξαστικὸν τῶν ἐσπερίων τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως «Ἀυγούστου μοναρχήσαντος». — Γαβριὴλ ἱερομόναχος (880), ἐποίησεν ὕμνους καὶ συνέγραψεν ἐγχειρίδιον περὶ τοῦ «Τί ἐστὶ ψαλτικὴ καὶ περὶ τῆς ἐτυμολογίας τῶν σημαδίων ταύτης».¹

---

1) Ἐδημοσιεύθη τῷ 1900 ἐν τῷ Β' τεύχει τοῦ Περιοδικοῦ τοῦ ἡμετέρου Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Σπυλλόγου (σελ. 75—96).

**Ἡ ἀπὸ τοῦ Γ' αἰῶνος παρακμὴ τῆς ὑμνογραφίας
καὶ οἱ πρὸ τοῦ Μαΐστορος Κουκκουζέλη
ὑμνογράφοι καὶ μουσικοί.**

Μετὰ τὸν Θ' αἰῶνα ἀρχεται ἡ ἐν τῇ ὑμνογραφίᾳ παρακμὴ, εἰς ἣν συνετέλεσε κατὰ πολὺ ἡ ἐν τῷ μεταξὺ ἀχθεῖσα εἰς πέρας συμπλήρωσις τῆς Λειτουργίας καὶ πάσης καθόλου ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας, δι' ἣν δυσκόλως ἠδύναντο νὰ εὕρωσι πλέον χώρον ἐν αὐταῖς νέοι ὕμνοι. Ἐκτοτε, ἐξαιρέσει τοῦ παρὰ τὴν Ρώμην ἐν ἔτει 1004 ἰδρυθέντος μοναστηρίου τοῦ τάγματος τοῦ ἀγίου Βασιλείου Grotta Ferratta, ὅπερ ἐπὶ τινα χρόνον ὑπῆρξε φυτώριον ἐκκλησιαστικῶν ὑμνογράφων καὶ μελωδῶν, ἀπαντῶσι μεμονωμένα παραδείγματα ὑμνογράφων.

Ἰωάννης Καμενιάτης (904), Θεσσαλονικεὺς, κληρικὸς ἐλλόγιμος καὶ μουσικὸς.—Πανάρετος Πατρίδας ὁ Πρασινὸς, μουσικὸς δόκιμος ἀκμάσας κατὰ τὸν Γ' αἰῶνα, ποιήσας διάφορα μουσουργήματα ἐξηγηθέντα ἐκ τῆς ἀρχαίας εἰς τὴν νέαν παρασημαντικὴν καὶ ὑπάρχοντα εἰς διαφόρους μουσικὰς Ἀνθολογίας. Ἐδίδαξε τὴν μουσικὴν καὶ εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Γεώργιον τὸν δομέστικον τὸν καὶ Λαοσυνάκτην λεγόμενον, ὡς ἔχοντα τὸ καθῆκον νὰ προσκαλῇ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοὺς ἀνωτέρους κληρικοὺς καὶ τοὺς ἀνωτέρους ὑπαλλήλους τοῦ Παλατίου, ἀναδειχθέντα δὲ διάσημον μουσικὸν καὶ ὑμνογράφον, μελοποίησαντα οὐ μόνον ἐκκλησιαστικὰ ἀλλὰ καὶ δημοτικὰ ᾠσματα, ποιήσαντα καὶ ὕμνους. Τινὰ τῶν ἐκλεκτῶν ἔργων τοῦ Γεωργίου ἐδημοσιεύθησαν εἰς διαφόρους μουσικὰς Ἀνθολογίας, μετενεχθέντα ἐκ τῆς ἀρχαίας εἰς τὴν νέαν παρασημαντικὴν.—Νεῖλος μοναχὸς τῆς Καλαβρίας, ὁ νεώτερος, ζήσας 95 ἔτη ἐτελεύτησε τῷ 1005. Ἐποίησεν ὕμνους εἰς τὸν ἅγιον Βενέδικτον, οὓς ἔμελε μετὰ μελωδικῆς ψαλμωδίας ἐν παννυχίδι καὶ μετὰ ἐξηκονταμελοῦς χοροῦ. —Βαρθολομαῖος μοναχὸς, ἡγούμενος τῆς μονῆς τῆς ἐν Καλαβρίᾳ Γροτταφερράτης, μαθητὴς

ἐγένετο τοῦ μοναχοῦ Νεΐλου καὶ ἰσότιμος αὐτῷ διὰ τε τὴν παι-
δεΐαν, τὴν ἀγιότητα καὶ τὰ ἀσματικά ἔργα. Ἐτελεύτησε τῷ 1040.
Ἐποίησεν ὕμνους, μὴ διασωθέντας, εἰς τὴν Θεοτόκον καὶ ἄλλους
ἀγίους. — Παῦλος ὁ Ἀμμορίου ὁ καὶ τῆς Εὐεργέτιδος
ἔνεκα τῆς ἐν τῇ μονῇ τῆς Θεομήτορος τῆς Εὐεργέτιδος διαμο-
νῆς αὐτοῦ, ἥς ὑπῆρξε καὶ ἰδρυτής. Ἀκμάσας πιθανῶς κατὰ τὸν
I' αἰῶνα, ἐποίησεν ὕμνον ἱκετήριον εἰς τὴν Θεοτόκον καὶ στιχηρὰ
εἰς αὐτήν, συμπεριληφθέντα ἐν τῇ Ὀκταήχῳ Ἰωάννου τοῦ Δαμα-
σκηνοῦ. — Νικηφόρος Ἡθικός ὁ μοναχός, ζήσας κατὰ τὸν I'
αἰῶνα, ποιήσας Οἴκους (κατὰ μέλος) καὶ πλατύνας τὸ μέλος τοῦ
Οἰκηματρίου εἶδους, κοινωνικά καὶ ἄλλα μουσουργήματα. —
Ἰωάννης Γλυκὺς (900), ἑξῆχος μουσικός καὶ ὕμνογράφος·
αὐτὸς πρῶτος μελίσας τὰ δογματικά τοῦ Δαμασκηνοῦ εἰς τὸ Μα-
θηματῆριον εἶδος, τὰ ἑνδεκα Ἐωθινὰ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ κατὰ
τὸ παλαιὸν ἢ ἀργὸν Στιχηράριον, προσέτι δὲ τὸ ἀρχαῖον «Δύνα-
μις», ἀλληλουάριον εἰς ἥχον Πλ. Α', Χερουδικὸν καὶ Κοινωνι-
κόν· ὑπῆρξε ποιητὴς τῶν Οἴκων κατὰ τὸ μέλος, ἐποίησε μικρὰν
Προπαίδειαν κατὰ τὸ ἀργὸν στιχηραρικὸν εἶδος εἰς ἥχον Α' πρὸς
ἐκγύμνασιν τῶν ἀρχαρίων εἰς τὸ διατονικὸν γένος, ἐκανόνισε
τοὺς ὅρους τῆς συνθέσεως τῶν μουσικῶν θέσεων κατὰ τὸ εἶδος
τῆς μετροφωνίας, ἐκαλλώπησε τὸ εἶδος τοῦ παλαιοῦ ἢ ἀργοῦ Στι-
χηραρίου, ἐποίησεν ὕμνους, ἄσματα, προσέτι δὲ καὶ θέματα τοῦ
Στιχηραρίου, Κρατηματρίου, Παπαδικῆς καὶ τοῦ Μαθηματα-
ρίου κατὰ τοὺς ἀναγραμματισμούς. Τὰ μουσουργήματα τοῦ Γλυ-
κέως μετὴνέχθησαν ἐκ τῆς ἀρχαίας παράσημαντικῆς εἰς τὴν
νῦν παρ' ἡμῶν ἐν χρήσει. — Ἰωάννης Πλουσιαδηνός ὁ
καὶ Κοκουμᾶς καλούμενος, ἔζησε πρὸ τοῦ μαΐστορος Ἰωάν-
νου τοῦ Κουκουζέλη. Ὁ διάσημος οὗτος ἐπὶ παιδείᾳ καὶ μουσικῇ
ἐμπειρία ἀνὴρ ἐμέλισε διάφορα ἀργὰ μουσουργήματα, συνέγραψε
Θεωρητικὸν τῆς Μουσικῆς, εἰς ὃ πραγματεύεται περὶ μουσικῶν
σημείων, μετροφωνίας καὶ ἥχων, ἐποίησε δὲ καὶ τὸ λεγόμενον
Μέγα Ἰσον, ἐπιγραφόμενον «Μέθοδος Ἰωάννου τοῦ Πλουσιαδην-
οῦ», ἑτέραν Προπαίδειαν μικροτέραν εἰς ὀκτῶνηχον πρὸς ἐκγύ-

μνασιν τῶν ἀρχαρίων μαθητῶν, ἵτις φέρει ἐπιγραφὴν «Μέθοδος ἀγιορεΐτικη», προσέτι καὶ ἓνα Τροχὸν τῆς Μουσικῆς, ἐρμηνεύ-
θέντα σὺν τοῖς ἄλλοις ἐκ τῆς ἀρχαίας εἰς τὴν νῦν ἐν χρήσει
παρασημαντικὴν, καλούμενον δὲ «Ἡ σοφωτάτη Παραλλαγή».—
Ἰωάννης Εὐχαΐτων ἐπίσκοπος, ὁ καὶ Μαυρόπους ἐπικλη-
θεὶς ὡς ἐκ τοῦ χρώματος τῶν ποδῶν αὐτοῦ, ἥκμασε κατὰ τὰς
ἀρχὰς τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, ἐποίησε πολυαριθμούς ἀσματικούς κανό-
νας, ἐξ ὧν 70 πρὸς τὴν Θεοτόκον εἰς ὀκτῶ ἤχους, 25 εἰς τὸν
Κύριον Ἰησοῦν, 11 εἰς Ἰωάννην τὸν Προδρόμον, 8 εἰς Ἰωσήφ
τὸν Ὑμνογράφον, τὴν ἀκολουθίαν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν καὶ διά-
φορα στιχηρὰ τροπάρια ἰδιόμελα.—Κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα ἥκμασαν
καὶ οἱ ὑμνογράφοι Γεώργιος Σκυλίτσης, ποιητὴς κανόνων,
Λέων Μαγίστωρ, ποιητὴς στιχηρῶν ἰδιομέλων τροπαρίων
καὶ δοξαστικῶν, Ἰωάννης Ζωναρᾶς (1048), ποιητὴς κανό-
νος δογματικοῦ εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον, Νικήτας Στη-
θάτος, μοναχὸς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μονῆς τοῦ Στουδίου,
μελωδίστας ᾠσματα καὶ κανόνα εἰς τὸν ἅγιον Νικόλαον.—Νική-
τας Σερρῶν ἐπίσκοπος καὶ εἶτα Ἡρακλείας (1075), ποιητὴς
ἀσματικῶν κανόνων, Θεοφάνης Κεραμεύς, ἀρχιεπίσκο-
πος τῆς Ταυρομενίας ἐν Σικελίᾳ, ἀματογράφος, Μιχαὴλ
Ψελλὸς (1020—1106), ἀνὴρ σοφώτατος, σπουδαῖον περὶ Μουσι-
κῆς ἔργον γράψας, (οὗ ἀποσπάσματα ἐξέδοτο ὁ Γάλλος Ruelle),
οὗ τὸ περιεχόμενον εἶναι συνάθροισις λέξεων ὑπαγομένων εἰς
τὴν μουσικὴν ἐπιστήμην, ὅρισμοι τῶν κανόνων τῆς μελοποιίας
καὶ διαίρεσις τῶν ἤχων καὶ τῶν κλάδων αὐτῶν.

**Ἡ ἐκ τοῦ Βυζαντίου εἰσαγωγή
τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς εἰς Ρωσσίαν.**

Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ εἰσήχθη ἐκ τοῦ Βυζαντίου εἰς
Ρωσσίαν κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα, ὅτε ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ἱερωτάτου

Φωτίου ἐδέχθησαν οἱ Ρῶσσοι τὸν Χριστιανισμόν καὶ τὰ λειτουργικὰ βιβλία τῶν Βυζαντινῶν. Κυρίως ὁμῶς διεδόθησαν καὶ ἐκραταιώθησαν παρὰ τοῖς Ρώσσοις ἡ νέα θρησκεία, τὰ λειτουργικὰ βιβλία καὶ ἡ τότε ἐν χρήσει Βυζαντινὴ Μουσικὴ ὑπὸ τοῦ ἐγγόνου τῆς τὸν Χριστιανισμόν δεξαμένης τῇ 955 βασιλίσσης Ὑλγας Βλαδιμήρου, ὅστις τῇ 987 ἀποστείλας εἰς Κωνσταντινούπολιν δέκα Βογιάρους καὶ βεβαιωθείς περὶ τῆς ἀληθείας καὶ μεγαλοπρεπείας τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ἐβεβαιώθη ἅμα καὶ περὶ τῆς θαυμασίας καὶ θεσπεσίας ἐκείνης ψαλμωδίας τοῦ περικαλλεστάτου ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἣτις κατέπληξε καὶ κατέθελξε μᾶλλον τῶν ἄλλων αὐτοῦς. «Ἐνομίσαμεν, ἔλεγον οἱ πρέσβεις ἐκπληκτοὶ εἰς τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν, ἐνομίσαμεν ὅτι μετεκομίσθημεν εἰς τοὺς οὐρανούς· χορὸς Ἀγγέλων καταβαίνων ἐξ οὐρανῶν ἔψαλλεν ὑπὸ τοὺς θόλους τῆς Ἀγίας Σοφίας μετὰ τῶν Ἑλλήνων ψαλτῶν». Μετὰ δὲ τὴν ἐν Κιέβῳ βάπτισιν Βλαδιμήρου τοῦ Μεγάλου, ὁ μητροπολίτης Μιχαὴλ μετεκαλέσατο εἰς Κιέβον, ἐκτὸς πολλῶν Ἑλλήνων λογίων ἐπισκόπων καὶ ἱερέων, καὶ ψάλτας τινάς. Ἐπὶ Ἱεροσλαύου τοῦ Α' υἱοῦ τοῦ Βλαδιμήρου, ἀκμάσαντος τὸν ΙΑ' αἰῶνα, προσκαλοῦνται εἰς Ρωσσίαν τρεῖς Ἑλλήνες ψάλται, οἵτινες ἐδίδαξαν τὰς κατανυκτικὰς ἐκκλησιαστικὰς μελωδίας τῆς ἐν χρήσει ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Ἀλλ' ἡ ἱερὰ αὕτη μουσικὴ ὑπέστη σὺν τῷ χρόνῳ καὶ τινὰς ἀλλοιώσεις, ὥς ἐκ τῆς ροπῆς, ἣν ἔσχεν ἐπ' αὐτὴν βραδύτερον ἢ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ τῶν νοτίων Σλαύων. Καὶ ἐδέεσε μὲν νὰ προσκληθῶσιν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως διάφοροι πρὸς ἀναθεώρησιν καὶ κάθαρσιν τῶν λειτουργικῶν βιβλίων καὶ τῆς μουσικῆς τῶν Ρώσσω· ἀλλὰ μεθ' ὅλας τὰς πρὸς τοῦτο γενομένας ἀποπείρας, οὔτε τὰ λειτουργικὰ βιβλία οὔτε ἡ μουσικὴ αὐτῶν κατωρθώθη οὐδὲ νὰ ἀφομοιωθῶσι τέλεον πρὸς τὰ τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως. Παραφθορὰν μεγάλην ὑπέστη ἐν Ρωσσίᾳ ἡ Ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ, ἐξ οὗ ἵναγκάσθη κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος (1649) ὁ τότε πατριάρχης Νίκων νὰ ἐπιχειρήσῃ δι' Ἑλλήνων καὶ Ρώσσω μουσικῶν καὶ ἰδίᾳ διὰ τοῦ Ἀρ-

σενίου Σουχανόβα, ὃν ἐπὶ τούτῳ ἐξαπέστειλεν εἰς Ἱεροσόλυμα, νὰ προβῇ εἰς ἀναθεώρησιν καὶ κάθαρσιν αὐτῆς. Τοῦτο ὅμως δυσπρόστησε πολλοὺς, θεωροῦντας πᾶσαν τοιαύτην καινοτομίαν ὡς ἀνατρεπτικὴν τῆς ὀρθῆς εἰς Χριστὸν πίστεως καὶ ιδρύθησαν ὑπ' αὐτῶν ἰδίᾳ σχισματικαὶ Ἐκκλησίαι, αἱ τῶν Ρασκολνίκων, παρ' οἷς μένει ἔτι καὶ νῦν ἐν χρήσει ἡ πάλαι παρεφθαρμένη ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ. Ἡ ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Νίκωνος καθιερωθεῖσα μουσικὴ παρέμεινεν ἔκτοτε ἐν χρήσει. Ὡς δὲ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ μουσικῇ χρῆσις ἐγένετο τὸ πάλαι τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου, οὕτω καὶ ἐν τῇ Ρωσικῇ τοῦ σλαωνικοῦ. Ἀλλὰ βραδύτερον μετεβλήθη καὶ ἡ μουσικὴ τῶν Ρώσων παρασημαντικὴ, ἀφ' οὗ χρόνου ἰδίᾳ διεκρίθησαν παρ' αὐτοῖς τὰ διάφορα μέλη τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἐν οἷς ὀνομαστώτερα ὑπῆρξαν τὸ Ἑλληνικόν, Βουλγαρικόν, Κιέβειον, Σημαδιακόν, ὧν τὸ τελευταῖον ἦν κρᾶμα Ἑλληνικῆς καὶ Σλαβικῆς μουσικῆς, ἔχον ἰδίαν παρασημαντικὴν.

Βραδύτερον ὅμως οἱ Ρῶσοι ἐσκέφθησαν νὰ προσφύγωσιν εἰς τὴν παρασημαντικὴν τῆς τετραφώνου μουσικῆς τῶν Εὐρωπαίων. Σὺν τῇ Εὐρωπαϊκῇ παρασημαντικῇ εἰσῆχθη παρ' αὐτοῖς κατὰ μικρὸν καὶ αὐτὴ ἡ πολύφωνος εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ, ἰδίᾳ εἰς τὴν Λειτουργίαν, τῇ ἀνοχῇ τῆς διοικούσης Ἱερᾶς Συνόδου. Ἡ μουσικὴ αὕτη, δι' ἧς κατ' ἀρχὰς ἐψάλλοντο μόνον τὰ παπαδικὰ τῆς λειτουργίας μέλη, ἐπεξετάθη βραδύτερον καὶ εἰς ἄλλα ἐκκλησιαστικὰ μέλη καὶ προσέλαβεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἔθνικόν ὅλως χαρακτῆρα. Ἡ ρωσικὴ μουσικὴ, ἀφισταμένη τὸσον τῆς ἡμετέρας ὅσον καὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς, ἐκ μὲν τῆς πρώτης διετήρησεν ἀμυδράν τινα διάκρισιν τῶν ἤχων, ἐκ δὲ τῆς δευτέρας παρέλαβε τοὺς μουσικοὺς μόνον χαρακτῆρας. Εἰς ἀκμὴν μεγάλην ἐφθάσεν αὕτη ἐπὶ Νικολάου τοῦ Α', ὅτε ἀνεφάνησαν οἱ μεγάλοι μουσουργοὶ Βορτνιάνσκις καὶ Τουρτσιανῖνος, εἰς οὓς ὕστερον ἐπηκολούθησαν ὁ Βινογράδωφ, ὁ Σοκολώφ καὶ ὁ Λβόφσκις. Ἐν τῷ μητροπολιτικῷ ναῷ τοῦ Ἰσαὰκ ἐν Πετροπόλει καὶ ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ ναῷ ἐκτελοῦνται τὰ ἔργα τοῦ Βορτνιάνσκι

ὑπὸ χορῶν, ἀπαρτιζομένων ἐξ ἑκατὸν ἀνδρῶν καὶ παίδων, κινουσι δὲ τὸν θαυμασμὸν καὶ αὐτῶν τῶν Εὐρωπαίων. Ἡ διοικοῦσα Σύνοδος τῆς Ρωσσίας συνέστησε δι' ἐγκυκλίου αὐτῆς τῷ 1888 ὅπως ἐπ' ἐκκλησίας γίνηται χρῆσις μόνον τῶν μουσουργημάτων τοῦ Βορτνιανσκι, τοῦ Τουρτσιανίνου, καὶ τοῦ Βινογράδωφ, ὡς διασωζόντων αὐστηρὸν ἐκκλησιαστικὸν ὕψος, ἀποκλείσασα τὴν χρῆσιν τῶν μουσουργημάτων τοῦ Σοκολώφ καὶ Λδοῖσκη. Τετραφῶνως ψάλλουσιν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῶν πόλεων τῆς Ρωσσίας, ἐν δὲ ταῖς τῶν κωμοπόλεων καὶ χωρίων μονοφῶνως, ὡς ὑπάρχοντος ἑνὸς μόνου ψάλτου.

Ἰστορεῖται ὅτι πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων ἐν τῇ ἐν Κιέβῳ μονῇ τῆς Λαύρας, τῇ ἰδρυθείσῃ τὸν ΙΑ' αἰῶνα, ἦν ἐν χρήσει ψαλμωδία, ἣτις ἐκρίνετο διάφορος πάσης ἄλλης ὑφισταμένης ἐν Ρωσσίᾳ. Τὰ περιέχοντα τὴν ψαλμωδίαν ταύτην μουσικὰ βιβλία εἰσὶ γεγραμμένα ἐπὶ μονοφωνίας, φέρουσι δὲ παρασημαντικὴν ὀλίγον διαφέρουσαν τῆς σημερινῆς ἐκκλησιαστικῆς παρασημαντικῆς ἐν Ρωσσίᾳ. Κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας ἐπὶ τῶν ἐπὶ μιᾷ φωνῇς τούτων βιβλίων ἐφήρμοσαν πιστότατα τριφωνίαν δι' εὐρωπαϊκῆς παρασημαντικῆς. Τὴν ἐν τῇ Λαύρᾳ τοῦ Κιέβου μουσικὴν ἀποκαλοῦσιν οἱ Ρῶσσοι Ἑλληνικὴν, ἴσως διότι τὸ πάλαι ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ χρῆσις ἐγένετο τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς, τὴν ὁποίαν, καίτοι νῦν μετέβαλον, νομίζουσιν ὅμως ὅτι κατέχουσιν εἰσέτι.

Ἡ Γρηγοριανὴ καὶ ἡ Παλαιοβυζαντινὴ μουσικὴ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας.

Ἐν τοῖς ἔμπροσθεν (σελ. 41—42) εἶδομεν ὅτι κατὰ τὸν Μεσαιῶνα ἡ γρηγοριανὴ μουσικὴ ἐπεκράτησεν ἐφ' ὅλης τῆς Δύσεως,

καὶ ὅτι ἰδρῦθῃ τότε καὶ εἰδικὴ Μουσικὴ Σχολή, ἐν ἣ ἐπιστημονικῶς ἐδιδάσκετο καὶ ἐκαλλιιεργεῖτο ἡ μουσικὴ αὕτη. Μεθ' ὅλην ἐν τούτοις τὴν ληφθεῖσαν πρόνοιαν περὶ διατηρήσεως καὶ καλλιιεργείας τῆς γρηγοριανῆς μευλικῆς, αὕτη δὲν ἐβράδυνε νὰ ὑποστῇ πολλὰς ἀλλοιώσεις καὶ διαφθοράς. Ἡ παραμορφώσις δ' αὐτῆς ἐπετάθη κυρίως ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ διασήμου Charlemagne (Καρόλου τοῦ Μεγάλου), ὅστις μετακαλεσάμενος τοὺς ἀπὸ τῶν γνησίων καὶ ἀρχικῶν κανόνων τῆς ἱερᾶς μουσικῆς τοῦ Γρηγορίου ἀπομακρυνθέντας γάλλους καὶ γερμανοὺς μουσοῦργοις, ἔλεξεν αὐτοῖς τάδε «Πότερον τυγχάνει καθαρώτερον, ἢ πηγὴ ἢ οἱ ἀπὸ ταύτης σχηματισθέντες ρύακες, οἵτινες ρέουσι μακρὰν αὐτῆς;». Οἱ πάντες δὲν ἐτίστασαν ν' ἀποφαιθῶσιν ὅτι καθαρώτερα εἶναι ἡ πηγὴ. «Λοιπὸν, ὑπέλαβεν ὁ αὐτοκράτωρ, ἐπανέλθετε εἰς τὴν πηγὴν Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου, διότι βέβαιον εἶναι ὅτι ἀπεμακρύνθητε τῆς ὑπ' αὐτοῦ καθιερωθείσης μουσικῆς τῆς Ἐκκλησίας». Κατὰ τὸν αὐτοκράτορα, ἀληθῶς εὐπαιδευτοὶ ἦσαν μόνον οἱ γινώσκοντες ἀπολύτως ν' ᾄδωσιν· οὐ μόνον δ' ἀπῆται οἱ ἱερεῖς νὰ ᾄδῃ μουσικοὶ, ἀλλ' εἶχεν ἀπαγορεύσει τὴν εἰς τὰ ἀνάκτορα εἴσοδον παντὶ ἱερεῖ, ἀγνοοῦντι τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὴν μουσικὴν. Τοιουτοτρόπως ὁ Charlemagne ἀποκατέστησεν ἐν τῇ Ρωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ τὸ γνήσιον γρηγοριανὸν ᾄσμα.

Καὶ πάλιν ὅμως βραδύτερον νέας ὑπέστη ἡ γρηγοριανὴ μουσικὴ παραμορφώσεις καὶ παραφθοράς, καὶ οὕτω πρὸς τῷ γρηγοριανῷ ᾄσματι ἀνεπτύχθη ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς Α' μ. Χ. χιλιετηρίδος ἡ τετράφωνος ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ. Προσθετέον δ' ἐνταῦθα ὅτι ἡ ἀρμονικὴ αὕτη μουσικὴ εἶναι τὸ πόρισμα συντόνων καὶ ἐνδελεχῶν ἀγώνων γενεῶν ἢ μᾶλλον αἰώνων ὁλοκλήρων, ἀπὸ τῆς ΙΑ' μέχρι τῆς ΙΣ' μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ὅτε αὕτη κυρίως ἐφθασεν εἰς πλήρη ἀκμὴν. Εἶχεν ὡς βάσιν τὴν Γρηγοριανὴν μουσικὴν ὡς *Cantum firmum*, αἱ δὲ συνθέσεις αὐτῆς περιοριζόμεναι κυρίως εἰς τὴν φωνητικὴν μουσικὴν ἦσαν πολύφωνοι καὶ ἐξετελοῦντο ὑπὸ μεγάλων χορῶν. Ἄλλὰ σὺν τῷ

1) Ἐν τῇ Δύσει ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος ἡ παράστασις τῶν φωνῶν ἐγί-

χρόνῳ ἡ Ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ ἤρξατο προσλαμβάνουσα κοσμικόν πως χαρακτῆρα, παρεκκλίνοντα τοῦ σεμνοῦ καὶ ἐπιβάλλοντος ἤθους τῶν πάσαι ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων, ἰδίᾳ τοῦ λεγομένου Cantus Choralis. Ἡ τοιαύτη τροπὴ συνετάραξε τὰ συντηρητικὰ στοιχεῖα ἐν τῇ Δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ προεκάλεσεν ἀληθῆ ἐξέγερσιν αὐτῶν κατὰ τῆς χρήσεως πάσης πολυφώνου μουσικῆς ἐν τοῖς ναοῖς. Τοῦτο καὶ προὔτάθη ἥδη μεσοῦντος τοῦ 15' αἰῶνος εἰς τὴν τότε συνελθοῦσαν ἐν Τριδέντῳ σύνοδον, τὴν παρὰ Λατίνοις Οἰκουμενικὴν θεωρουμένην, καὶ θὰ ἐγίνετο ἴσως ἀποδεκτὸν, ἐὰν μὴ ἀνεφάνετο νέος μεταρρυθμιστὴς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ὁ κλεινὸς Πέτρος Λουδοβίκος Παλεστρίνας. Οὗτος συνέθεσε κατ' ἐντολὴν τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος Συνόδου τρεῖς λειτουργίας, ἐξ ὧν ἡ μία ἰδίᾳ, ἡ λεγομένη missa Marcelli, εἰς ἀνά-

---

νετο διὰ τοῦ συστήματος τῶν γραμμῶν. Ἐν ἀρχῇ ἐκάστης γραμμῆς ἐτίθεντο τὰ λατινικὰ γράμματα τοῦ Ἀλφαβήτου, πάντα δὲ τὰ σημεῖα τὰ εὐρισκόμενα εἰς τὸ ὕψος τοῦ γράμματος τούτου ἔπρεπε νὰ παριστῶσι τὸν αὐτὸν φθόγγον. Ἐκτοτε ἡ εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ γραφὴ ἐθεμελιώθη καὶ τὰ ρωμαϊκὰ γράμματα περιῆλθον μέχρις ἡμῶν ὑπὸ τὸ σχῆμα τῶν Κλειδῶν παραλλαγμένα. Ὁ Guy d'Arezzo (βενεδικτῖνος μοναχὸς τῆς Πομπόζης, γεννηθεὶς περὶ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου αἰῶνος καὶ ἀποθανὼν περὶ τὸ 1050) ἐπὶ πέντε ὁριζοντίων γραμμῶν, καλουμένων Γάμματα, ἐσημείωσε πάσας τὰς ἀναβάσεις καὶ καταβάσεις τῶν φωνῶν διὰ τελειῶν (στιξεων). Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ Γάμμα περιέχει ἐν ὀκτάχορδον, τίθενται ὑπὸ τοῦτο ἢ ἐπὶ τοῦτο ἕτεραι μικραὶ γραμμαὶ ἐπέχουσαι τόπον γραμμῶν καὶ διαστημάτων, ὥστε νὰ ἀρκέσωσιν εἰς ὅσον βάθος ἢ ὕψος εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐκταθῶσιν. Ἴνα δὲ γνωσθῇ ἀπὸ τίνος φθόγγου τῆς κλίμακος δεόν νὰ ὀρμηθῇ ἕκαστον ἄσμα, τίθεται Κλεῖς ἐν τῇ ἀρχῇ ἐπὶ μιᾷ τῶν πέντε τοῦ Γάμματος γραμμῶν· εἶναι δὲ αἱ Κλεῖδες αὗται ἐπτὰ καὶ ἀρχονται τέσσαρες ἐκ τοῦ Do, μία ἐκ τοῦ So', καὶ δύο ἐκ τοῦ Fa. Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΑ' αἰῶνος ἀνεφάνη ἡ τετράγωνος μουσικὴ γραφὴ, ἡ χρησιμοποιοῦμεθα καθ' ἅπαντα τὸν Μεσαίωνα, καὶ νῦν ἔτι ἐν τῇ ἱερᾷ ψαλμωδίᾳ. Ἡ παρασημαντικὴ τοῦ 15' αἰῶνος ἀρχεται προδεγγίζουσα πρὸς τὴν σημερινὴν εὐρωπαϊκὴν παρασημαντικὴν.

μνησιν τοῦ ὁμωνύμου πάπα, ὅστις ὑπῆρξε προστάτης τοῦ μεγάλου μουσουργοῦ, καὶ ἵτις ἐκτελεσθεῖσα ἐνεποίησε βαθυτάτην ἐντύπωσιν διὰ τὸ ἀπλοῦν καὶ ἀρχαιοπρεπὲς αὐτῆς ἥθος, ἀλλ' ἐν ταύτῳ καὶ διὰ τὸ ὕψος καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν αὐτῆς. Ὁ Παλεστρίνας ἔσωσεν οὕτω τὴν τετράφωνον μουσικὴν διὰ τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν, ἐγένετο δὲ ὁ ἰδρυτὴς νέας σχολῆς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἐν Ἰταλίᾳ, ἣν ἐκλείσαν σὺν αὐτῷ καὶ μετ' αὐτὸν καὶ ἄλλοι ἐπιφανεῖς Ἰταλοὶ μουσουργοί, ὧν τὰ ἔργα εἶναι αἰῶνια μνημεῖα τῆς τέχνης, ἅτινα ὡς τοιαῦτα δὲν ἀνήκουσιν εἰς μόνην τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλ' εἶναι κτῆμα ὁλοκλήρου τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου.

Ἡ νέα Ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ τῆς Ἰταλίας ἔσχε ροπὴν μεγάλην καὶ ἐπὶ τὰς ἄλλας χώρας τῆς Ἑσπερίας, μάλιστα δ' ἐπὶ τὴν Γερμανίαν, ἥτις ἐκτοτε ἀνέλαβε τὴν ἡγεσίαν, ὡς ἐν τῇ κοσμικῇ μουσικῇ, καὶ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ. Εἰς τοῦτο συνεβάλετο τὰ μάλιστα καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ μεταρρυθμῖσις ἐν αὐτῇ. Ὁ Μαρτίνος Λούθηρος (1483), εἰδὼς κάλλιστα ὁποῖαν ἐπιρροὴν ἠδύνετο νὰ ἔχῃ ὑπὸ θρησκευτικὴν ἔποψιν ἡ μουσικὴ, ἐσκέφθη νὰ χρησιμοποιήσῃ αὐτὴν ὑπὲρ τῆς μεταρρυθμίσεως αὐτοῦ, ἐκλαϊκεύων οὕτως εἰπεῖν τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους καὶ καθιστῶν τούτους κτῆμα, οὐχὶ πλέον τῶν ἱερέων καὶ τῶν ψαλτῶν, ἀλλ' ὁλοκλήρου τοῦ λαοῦ. Ἐκτοτε ἤρξατο ἀληθὲς ἀμιλλα ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ μεταξὺ τῶν Διαμαρτυρομένων καὶ τῶν Καθολικῶν, ὡς ἐν παντὶ ἄλλῳ κλάδῳ τοῦ θρησκευτικοῦ βίου, καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ μουσικῇ. Οἱ Διαμαρτυρόμενοι, πλὴν τῶν ὕμνων τῶν ψαλλομένων συνήθως ἐπ' ἐκκλησίας ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὁλοκλήρου ἐν συνοδείᾳ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὄργανου, ἐκαλλιέργησαν ἰδίᾳ τὴν χορικὴν λεγομένην ψαλμωδίαν, ἔχοντες ἐν τούτῳ πρότυπον τὴν Ἀμβροσιανὴν ψαλμωδίαν, ἀλλ' ἐν τετραφωνίᾳ. Πρὸς τὰ μεγαλύτερα εἶδη τῆς μουσικῆς τῶν Καθολικῶν, ἅτινα ὡς ἐκ τῆς καταργήσεως τῆς κυρίως λειτουργίας παρὰ τοῖς Διαμαρτυρομένοις δὲν ἠδύναντο νὰ καλλιεργήσωσιν οὗτοι, ἀντέταξαν τὰς λεγομένας Cantatas καὶ ἰδίᾳ τὰ Ὁρατόρια, ἐν εἶδος ἐκκλησιαστικῶν

ἐπῶν, ὧν ἡ ὑπόθεσις εἶναι εἰλημμένη συνήθως ἐκ τῆς Παλαιᾶς ἢ Καινῆς Διαθήκης. Ταῦτα ἀπαρτίζονται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐκ ψαλμοδίας ἀφηνηματικῆς, ἐκ μονωδίας, διωδίας, τριωδίας καὶ ἐκ χορικῶν, συνοδευομένων καὶ τούτων ὑπ' ὀργανικῆς μουσικῆς. Τὰ περιώνυμα Ὁρατόρια τοῦ Σεβαστιανοῦ Βάχ καὶ τῶν μνηπῶν αὐτοῦ Χάινδελ, Μεδεσῶνος, Μάξ Βρούχ καὶ ἄλλων μουσουργῶν τῆς Γερμανίας εἶναι ἔργα ὑπὸ ἔποψιν ἐπινοίας, τέχνης καὶ μεγαλοπρεπείας θεωρούμενα ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ ἀνώτερα τῶν συνήθων μελοδραμάτων καὶ πάσης ἄλλης κοσμικῆς μουσικῆς. Ἐν τῇ ἀμίλλῃ ταύτῃ τῶν Διαμαρτυρομένων δὲν καθυστέρησαν καὶ οἱ Καθολικοὶ τῆς Γερμανίας καὶ τῶν ἄλλων χωρῶν ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις. Ἔχουσι νὰ ἐπιδείξωσι καὶ αὐτοὶ καὶ ἄλλα παντοῖα ἔργα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς τῶν κορυφαίων μουσουργῶν αὐτῶν τοῦ Βετόβεν, Μόρζαρτ, Χάυνδν, Λιστ, Γκουνῶ, Χερουβίνη, Βέρδν καὶ ἄλλων πολλῶν. Οὕτω ἡ Ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ ἐφθάσεν εἰς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς ἀκμῆς καὶ τελειότητος, ὑπερτεροῦσα ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις πάσης κοσμικῆς μουσικῆς.

Λεκτέον δ' ἐνταῦθα ὅτι νῦν ζήτημα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ὑφίσταται καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ρώμης, διότι εἰς τὰς κατὰ τὸν ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰῶνα δημοσιευθείσας ἐκδόσεις τῶν γρηγοριανῶν μουσικῶν κειμένων ἐγένοντο ἀλλοιωσεις καὶ παραφθοραὶ, καὶ ἐκ τῶν οὕτω παρηλλαγμένων κειμένων προῆλθον τὰ σήμερον ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις ἐν χρήσει ὄντα. Τὴν τοιαύτην κατάστασιν λαβὼν ὑπ' ὄψιν ὁ νέος τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ποντίφηξ Πῖος ὁ Ι', ἐγκρατέστατος ὢν τῆς γνησίας Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, μεθ' ὅλας τὰς συμπαραμομαρτούσας τῷ ὑψηλῷ ἀξιώματι αὐτοῦ πικρίλας ἀσχολίας, καὶ δὴ κατὰ τὰς ἀπαρχὰς τῆς ἀναρρήσεως αὐτοῦ εἰς τὸν παπικὸν θρόνον, δὲν ἀπνέξωσε ν' ἀναλάβῃ τὸν ἀγῶνα τῆς ἐκκαθάρσεως τῆς σημερινῆς Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἀπὸ τῶν ἀλλοιώσεων καὶ τῶν διαφθορῶν, ἃς αὕτη προϊόντος τοῦ χρόνου ὑπέστη, καὶ ν' ἀποκαταστήσῃ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ρώμης τὴν ἀρχαίαν Ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν, τὴν Γρηγοριανήν.

Παρατηρητέον δὲ ὅτι ἡ κυρία ἀφορμὴ τῆς παραμορφώσεως καὶ παραφθορᾶς τῆς γρηγοριανῆς μουσικῆς ὑπῆρξεν ἡ ἄγνοια τῆς σημασίας τῶν μουσικῶν σημάτων ἢ σημαδιῶν (παρισταμένων ἐν τοῖς κειμένοις εἰς διακεκριμένα ἀπ' ἀλλήλων συμπλέγματα, καλούμενα *neumes*) καὶ ἡ παραγνώρισις τοῦ σκοποῦ αὐτῶν ἐν τῷ ρυθμικῷ ὀργανισμῷ αὐτῆς.

Ἐν τῷ διεξαγομένῳ δὲ ἀγῶνι δὲν ἀποσκοπεῖται μόνον ἡ ἐπιδιόρθωσις τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς καὶ ἡ ἀποκατάστασις τῆς γνησίας τοιαύτης, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀπέλασις τῆς παρεισαχθείσης εἰς τὴν τετράφωνον μουσικὴν θεατρικῆς μουσικῆς. Ὁ πάπας Πῖος ὁ Ι' συνεργάτην πολύτιμον ἐν τῷ ἔργῳ τῆς μεταρρυθμίσεως τῆς ἱερᾶς μουσικῆς ἔχει τὸν ἀδελφὸν Λαυρέντιον Παρώζην, δεινὸν μύστιν καὶ ἄγαν ζηλωτὴν τῆς γνησίας ἱερᾶς μουσικῆς, διευθυντὴν δὲ ἐν Ρώμῃ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ χοροῦ τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τοῦ Σίξτου.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Ε'

ΑΠΟ ΤΟΥ ΚΟΥΚΚΟΥΖΕΛΗ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΛΕΞΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

(1100—1453)

Ἰωάννης Μαΐστωρ ὁ Κουκκουζέλης.

Ὁ ὀνομαστότατος οὗτος μελοποιὸς τῶν βυζαντινῶν χρόνων, ἡ δευτέρα πηγὴ τῆς Μουσικῆς μετὰ τὸν θεῖον Δαμασκηνόν, ὁ καὶ «Μαΐστωρ τῆς Μουσικῆς» ἐπικληθεὶς, ἀποτελεῖ ἰδίαν ἐποχὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἱερᾶς τέχνης οὐ μόνον ὥς κατακοσμήσας τὴν ἐκκλησιαστικὴν ψαλμοφδίαν διὰ μελισταγῶν ἀσμάτων, ἀλλὰ καὶ ὥς ἐπενεγκὼν τροποποιήσεις τινὰς καὶ μεταβολὰς ἢ προσθαφαίρέσεις ἐν τισι σημείοις τῆς ὑπὸ τοῦ φωστῆρος τῆς Δαμασκοῦ καθιερωθείσης συμβολικῆς γραφῆς τῶν μελωδιῶν, ἣν καὶ ἠρμύνηνυσε διὰ βραχείας ἐρμηνείας, μαρτυρούσης ὅτι ἐν μουσικὸν σημεῖον, ὥς π. χ. τὸ Οὐράνισμα, συνίσταται παρ' αὐτῷ ἐξ 20 ἀπλῶν σημείων. Τῆς παρασημαντικῆς τοῦ Κουκκουζέλη χορῆσις ἐγένετο μέχρι τῶν μέσων τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ὅτε ὁ Πρωτοψάλτης τῆς Μ. Ἐκκλησίας Ἰωάννης ὁ Τραπεζούντιος (1756), κελεύσει τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ ἀπὸ Νικομηδείας, χάριν εὐχερεστερας μεταδόσεως τῆς ψαλμοφδίας μετέβαλε τὸ σύστημα τῶν χαρακτήρων, εἰσαγαγὼν ἀπλουστέραν μέθοδον παρασημαντικῆς, χαρακτηῖρας διηλονοῦν μουσικοὺς στοιχειώδεις ἐν μέρει καὶ κατὰ τι διαφόρους τῶν πρὸ αὐτοῦ ἐν χρήσει, κλίνοντας δὲ ἐπὶ τὸ ἐξηγηματικόν.

Ἐγεννήθη ὁ Ἰωάννης κατὰ τὸν IB' αἰῶνα ' ἐν Δυρραχίῳ τῆς Ἰλλυρίας, ὠνομάσθη δὲ Κουκκουζέλης διότι ἐρωτώμενος τί τρώγει ὑπὸ τῶν συμμαθητῶν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκρατορικῇ σχολῇ, εἰς ἣν εἰσῆχθη ὁρῶντος πατρὸς ταῖς ἐνεργείαις τῆς μητρὸς αὐτοῦ, ἀπάντα «κουκκία καὶ ζέλια» (χόρτα), ἅτε δι' αὐτῶν τρεφόμενος ἕνεκα τῆς πτωχείας αὐτοῦ.

1) Μουσικολόγος σύγχρονος, κληρικὸς τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἐρεθόμενος εἰς χειρογράφον τοῦ IF' αἰῶνος, φέρον τὴν Δαμασκηναίαν παρασημαντικὴν, γνωμιτεύει ὅτι ὁ Μαῖστορ Ἰωάννης ὁ Κουκκουζέλης ἦτο μετὰ ἐνέστερος καὶ ἡκίμασε κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα. Ἐκ τοῦ παλαιοῦ ἀλληλίσμου ὅμως τῆς παρασημαντικῆς τοῦ ἐν λόγῳ χειρογράφου πρὸς τὴν τοῦ Κουκκουζέλη, εὐρισκόμενὴν προχείρως εἰς τὰ ἔργα τοῦ μουσικολόγου Γεωργίου (De cantu sacr. T. 2. VIII n. 2 XII) θὰ πεισθῇ ὁ φερέπωνος ἄλλως μουσικοδίδης περὶ τῆς κατ' ὅξιν ἱερίαις διαφορᾶς τῶν δύο συστηματικῶν τῶν μουσικῶν ἀγκιστροειδῶν σημείων καὶ περὶ τῆς ἐντεῦθεν ἀπάτης πιθανῶς τοῦ πρώτου ὁρίσαντος τὴν παρασημαντικὴν ἐκείνην ὡς Δαμασκηναίαν. Αὐτὸν λιτότατον ἔργον ἐνταῦθα συνυφαίνοντες χάριν τῶν σπουδαστῶν τῆς καθ' ἡμᾶς μουσικῆς δὲν μακρογοοῦμεν, ἐπιφύλασσόμεθα δὲ ἐν τῷ ἡμετέρῳ Λεξικῶ τῶν ἐνδόξων Ἑλλήνων μουσικῶν, ἔνθα καὶ τὰ περὶ Κουκκουζέλη κατὰ πλάτος ἐκτίθενται, νὰ ἰστορήσωμεν τὰ περὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ ἐπιφανεστάτου τούτου μελοποιοῦ ἐπὶ τῇ βάσει χειρογράφων διαφόρων τῆς Ἀνατολῆς βιβλιοθηκῶν, ἃς ἀπὸ τοῦ 1887 καὶ ἐφεξῆς ἐπεσκέψθημεν. Ἀπλῶς δὲ μόνον ἀναγράφομεν ἐνταῦθα τὰ ἐκ τῶν χειρογράφων ἐξηγμένα βραχέα βιογραφικὰ σημειώματα διαφόρων μελωδῶν συγχρονισάντων τῷ Κουκκουζέλει ἢ μετ' αὐτὸν ἀνθισάντων, ἐξ ὧν βεβαιοῦνται οἱ φιλιότεροι ὅτι ὁ πεφημισμένος μουσικὸς ἡκίμασε κατὰ τὸν IB' αἰῶνα. Περὶ τοῦ Γεωργίου Κοντοπετροῦ ἀπαντῶμεν «Γεωργίος Κοντοπετροῦς ἡκίμασε κατὰ τὸν IB' αἰῶνα μετὰ τὸν Κουκκουζέλην». Περὶ τοῦ κατὰ τὸν IF' αἰῶνα ζήσαντος Ξένου τοῦ Κορώνης ἀπαντῶμεν «Ξένος ὁ Κορώνης, Πρωτοψάλτης τῆς Ἀγίας Σοφίας ἀκμάσας μετὰ τὸν Ἰωάννην μαῖστορα Κουκκουζέλην». Περὶ τοῦ μαθητοῦ τοῦ Ἰωάννου Κουκκουζέλη Γρηγορίου Κουκκουζέλη ἀπαντῶμεν «Γρηγόριος Κουκκουζέλης ζήσας κατὰ τὸν IB' αἰῶνα». Περὶ τοῦ Ἰωάννου Πλουσιαδικοῦ ἀκμάσαντος κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα ἀναγνώσκωμεν «Πλουσιαδινὸς ζήσας πρὸ τοῦ μαῖστορος Κουκκουζέλη».

Ὁ Ἰωάννης κλίσιν παιδιόθεν αἰσθανόμενος οὐ μόνον πρὸς τὰ γράμματα ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ἱερὰν μουσικὴν, διαπρέπων δὲ καὶ διὰ τὸ ἡδυμελὶφόγον τῆς φωνῆς αὐτοῦ, προσελήφθη καὶ εἰς τὴν βασιλικὴν Μουσικὴν Σχολὴν, ἀναδειχθεὶς κράτιστος μύστης τῆς θείας τέχνης καὶ ἐφέλκύσας τὴν ἀγάπην τῶν μεγιστάνων τῆς ἐπ' αὐτῆς καὶ τὴν εὐνοίαν τοῦ αὐτοκράτορος, ὑφ' οὗ διορίζεται ἀρχιμουσικὸς τῶν αὐτοκρατορικῶν ψαλτῶν. Ἀλλ' ὁ Ἰωάννης, καίπερ ἀπολαύων ἐν τῷ Παλατίῳ πάντων τῶν ἀγαθῶν, καὶ γινώσκων τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ αὐτοκράτορος ὅπως εἰσαγάγῃ αὐτὸν εἰς συγγενικὴν συνάφειαν μετὰ τινος τῶν μεγιστάνων, προνοῶν ὅμως μᾶλλον περὶ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, ἀποφασίζει νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ Παλάτιον. Ἐπὶ τούτῳ ἀπατᾷ τὸν αὐτοκράτορα καὶ μεταβαίνει εἰς τὴν γενέθλιον χώραν ὅπως λάβῃ δῖπνον τὴν ἐπὶ τῷ γεννησομένῳ γάμῳ μητρικὴν συγκατάθεσιν. Ἐκεῖ ἐμέλισε τὴν θρηνωδίαν (μυρολόγι) «Βουλγάραν» καλουμένην, ἣν ἤκουσε κρύφα ἱστάμενος ἐντὸς τῆς οἰκίας παρὰ τῆς θρηνωδούσης μητρὸς αὐτοῦ, πρὸς ἣν φίλοι τοῦ Ἰωάννου ψευδῶς καὶ σκοπίμως ἀνήγγειλαν τὸν θάνατον τοῦ υἱοῦ αὐτῆς.

Ἐπανελθὼν ὁ Ἰωάννης εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ πληροφορηθεὶς παρὰ τοῦ ἔνεκα ὑποθέσεων ἐν τῷ Βυζαντίῳ εὐρισκομένου ἡγουμένου τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὁρει μονῆς τῆς Μεγίστης Λαύρας τὰ περὶ τοῦ βίου τῶν ἐν Ἀθῶν ἐρημιτῶν, ἀπεφάσισε δραπετεύων νὰ μεταβῇ εἰς Ἅγιον Ὅρος, φέρων μεθ' αὐτοῦ τὴν ράβδον καὶ τὸν χιτῶνα αὐτοῦ. Ἐν τῇ μονῇ τῆς Λαύρας ἐρωτηθεὶς ὁ Ἰωάννης ὑπὸ τοῦ θυρωροῦ τίς ἦν, καὶ τί θέλει, ἀπεκρίθη ὅτι εἶναι ἄνθρωπος χωρικός, ποιμὴν προβάτων καὶ ὅτι ἐπιθυμεῖ τὸ μοναχικὸν σχῆμα. Ἐπὶ τῇ παρατηρήσει δὲ τοῦ θυρωροῦ περὶ τῆς νεότητος τοῦ ξένου, ὁ Ἰωάννης ταπεινῶς ἀπάντησε τὸ τοῦ Ἱερεμίου «Ἀγαθὸν ἀνδρὶ, ὅταν ἄρῃ ζυγὸν ἐν τῇ νεότητι αὐτοῦ» (Θρῆν. Γ' 27). Ἐν τῇ Λαύρᾳ κείρεται μοναχὸς καὶ διορίζεται ποιμὴν τῶν τράγων τῆς μονῆς. Ἀνεγνωρίσθη δὲ ὑπὸ τοῦ ἡγουμένου ὡς ἐκ τοῦ ἐξῆς γεγονότος : Ἡμέραν τινὰ ὁ Ἰωάννης καθήμενος καὶ φυλάττων τὸ ποίμνιον αὐτοῦ ἤρξατο ψάλλων· ἐρημίτης δὲ τις ἡ-

κουσε τὴν γλυκυτάτην αὐτοῦ φωνὴν καὶ μετ' ἐκπλήξεως παρ-
τήρησεν ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ τραγοὶ ἠτένιζον πρὸς τὸν πριμένα αὐτῶν
ὡς ἐκ τοῦ μέλους τῆς ψαλμωδίας αὐτοῦ· ἀναγγέλλει τότε ταῦτα
τῷ ἡγουμένῳ τῆς Λαύρας, ὃν οὐ προσκαλεῖται ὁ Ἰωάννης, ἀνα-
γνωρίζεται καὶ ἐπιτιμᾶται ὡς μὴ δηλώσας ἐγκαίρως ὅτι ἦτο ὁ
πεφιλημένος ἡδύφωνος μουσικὸς τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ ἡγούμε-
νος ἀναγγέλλει τὰ κατὰ τὸν Ἰωάννην εἰς τὸν αὐτοκράτορα, συγ-
κατατεθέντα ὅμως νὰ μὴ ἐνοχλήσῃ τὸν δραπετεύσαντα ἐκ τοῦ
Παλατίου ἀγαπητὸν μουσικὸν αὐτοῦ.

Ἐκτοτε ὁ Ἰωάννης ἔζη ἐντὸς κελλίου τινὸς τῆς Λαύρας, τὰς
δὲ Κυριακὰς καὶ ἑορτὰς ἔψαλεν εἰς τὸν ναὸν μετὰ κατανύξεως
σὺν τοῖς ἄλλοις ἱεροψάλταις. Οἱ κόποι δὲ αὐτοῦ καὶ ὁ πρὸς τὴν
μελωδίαν ζῆλος ἀντημεῖβθησαν δι' οὐρανόθεν ἐπισκέψεως. Κατὰ
τὴν παράδοσιν, ἐν τινι παννυχίδι τῷ σαββάτῳ τῆς Ε' ἐβδομάδος τῶν
Νηστειῶν, ὅτε ψάλλεται ὁ Ἀκάθιστος ὕμνος, μετὰ τὸ τέλος τοῦ
κανόνος ὁ Ἰωάννης κεκοπιακῶς ἐκ τῆς ἀγρυπνίας ἀπεκοιμήθη
εἰς τὸ στασίδιον, καὶ ἀφυσπνισθεὶς εὐρίσκει ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὸ
δῶρον τῆς Θεοτόκου, χρυσοῦν νόμισμα, οὗ τὸ ἥμισυ ἄχρι σή-
μερον εὑρεται παρὰ τὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου ἐν τῷ ναῷ τῆς
Λαύρας, τὸ δ' ἕτερον ἥμισυ ζητηθὲν, λόγῳ εὐλαβείας, ἐστάλη
εἰς τὴν Ρωσσίαν. Ἐντεῦθεν ὁ Ἰωάννης ὑπερνήχησε τὸν πρὸς
τὴν ψαλμωδίαν ζῆλον αὐτοῦ καὶ ἔψαλεν ἐν τῷ ναῷ καθ' ἐκάστην,
παθὼν δὲ τὸν πόδα ὡς ἐκ τῆς συνεχοῦς στάσεως κατὰ τὴν ψαλ-
μωδίαν ἐν τῷ ναῷ, ἐθεραπεύθη ὑπὸ τῆς Θεοτόκου. Ὁ Ἰωάννης
ἐθανυμάζετο ἐπὶ τε τῇ τέχνῃ καὶ γλυκύτητι τῆς φωνῆς καὶ ἐπὶ
τῇ ὡραίᾳ αὐτοῦ μορφῇ. Κατετάχθη ἐν τῷ χορῷ τῶν ἀγίων τῆς
Ἐκκλησίας, γεραίρουμένου τῇ 1 Ὀκτωβρίῳ.

Ὁ Κουκουζέλης συνέγραψε θεωρητικὸν ἔργον περὶ Μουσικῆς
τέχνης, καὶ βιβλίον διὰ μουσικῶν σημείων περιέχον ἐκκλη-
σιαστικὰ ᾄσματα. Ἐποίησε τὸ λεγόμενον Μέγα Ἴσον τῆς Παπαδι-
κῆς, ὅπερ εὐρισκόμενον εἰς τὰς παλαιὰς Παπαδικὰς μετηνέχθη
ὑπὸ Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου εἰς τὴν ἑαυτοῦ παρασημαντικὴν,
εἰς δὲ τὴν νέαν ὑπὸ τῶν τριῶν ἐφευρετῶν τοῦ νέου συστήματος·

προσέτι τὸν κυκλικὸν Μίγιστον Τροχὸν τῆς μουσικῆς, ὅστις ἔχει περὶ αὐτὸν ἐτέρους τέσσαρας μικροτέρους Τροχοὺς, ἐξ ὧν οἱ μὲν δύο, ἄνωθεν δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ, οἱ δὲ δύο κάτωθεν ὁμοίως. Ἐκαστος δὲ τούτων διὰ μαρτυριῶν παριστᾷ τὴν πλαγίαν πτώσιν ἐνὸς ἐκάστου πλαγίου ἤχου πρὸς τὸν ἑαυτοῦ κύριον ἤχον, καὶ ἐνθα παραβάλλει ὁ ποιητὴς τοὺς καθ' ἡμᾶς ὀκτὼ ἤχους μετὰ τῶν ὀκτὼ ἤχων τῶν ἀρχαίων· ἄνωθεν δὲ καὶ κάτωθεν τῶν μικροτέρων Τροχῶν φέρει ὀλογράφως τὰ ὀνόματα τῶν κυρίων καὶ πλαγίων ἤχων, ὥς, Δώριος, Λύδιος, Φρύγιος, Μιξολύδιος, Ὑποδώριος, Ὑπολύδιος, Ὑποφρύγιος, Ὑπομιξολύδιος. Ἐμουσούργησε προσέτι κατὰ τοὺς ὀκτὼ ἤχους Χερουβικὰ σύντομα καὶ μακρὰ ἔντεχνα, ἐξ ὧν σώζεται ἓν εἰς ἤχον Πλ. Β' (παλατιανόν), ἓν Κοινωνικὸν «Αἰνεῖτε» εἰς ἤχον Πλ. Α', καὶ ἓν «Γεύσασθε» εἰς ἤχον Πλ. Α', τὰ μεγάλα καὶ ἔντεχνα Ἀνοιξαντάρια, τὸ ἀργὸν «Μακάριος ἀνὴρ», τὸ εἰς τὴν ἀρτοκλασίαν «Χαῖρε κεχαριτωμένη» κατ' ἀναγραμματισμὸν εἰς ἤχον Α' τετράφωνον, Ἀλληλουάρια εἰς ἤχον Α' καὶ Πλ. Α', τὸ «Ἄνωθεν οἱ Προφῆται», τὴν φῆμιν «Τὸν δεσπότην καὶ ἀρχιερέα», πολυελέους, δοχὰς, καλῶφωνικοὺς εἰρημοὺς, πῶσπνοάρια καὶ ἄλλα πλεῖστα, ὧν τινὰ εἰσιν ἐκδεδομένα καὶ ἄλλα ἀνέκδοτα.

Οἱ ἀπὸ τοῦ IB' μέχρι τοῦ IE' αἰῶνος ὕμνογράφοι καὶ μουσικοί.

Γρηγόριος Κουκκουζέλης, μοναχὸς, δομέστικος τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὄρει ἱεράς μονῆς τῆς Μεγίστης Λαύρας, ἐνθα ἐμόναζε κατὰ τὸν IB' αἰῶνα· ἐκ τῶν μαθητῶν τοῦ ὀνομαστοῦ Ἰωάννου τοῦ Κουκκουζέλη. Ὑπῆρξε μουσικὸς πεφημισμένος.—Γεώργιος Κοντοπετρῆς, δομέστικος, ἀκμάσας κατὰ τὸν IB' αἰῶνα μετὰ

τὸν Κουκκουζέλιν. Ἐχει μουσουργήματα πολλὰ εἰς τὸ Στιχηράριον, Μαθηματάριον, Κρατηματάριον καὶ τὴν Παπαδικὴν, μετενεχθέντα καὶ εἰς τὴν νῦν ἐν χρήσει παρασημαντικὴν καὶ ἐκδοθέντα εἰς διαφόρους Μουσικὰς Ἀνθολογίας.—Ξένος ὁ Κορώνης, ἐκ Κορώνης τῆς Πελοποννήσου καταγόμενος, Πρωτοψάλτης τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἀκμάσας μετὰ τὸν Ἰωάννην τὸν Κουκκουζέλιν. Ὁ ἑξοχος οὗτος μουσικὸς εἶχε καὶ ἀδελφὸν μουσικὸν τὸν Ἀγάθωνα, ποιήσαντα μαθήματα εἰς τὴν Παπαδικὴν, καὶ υἱὸν μουσικὸν τὸν Μανουὴλ, μελίσαντα μαθήματα εὕρισκόμενα εἰς τὸ Μαθηματάριον. Ξένος ὁ Κορώνης, συνέγραψε περὶ Μουσικῆς Ἐγχειρίδιον, εἰς ὃ πραγματεύεται περὶ ἤχων, περὶ φθορῶν κτλ. ἀνεδείχθη ὁ ἑξοχώτερος πάντων τῶν θεματογράφων τοῦ Μαθηματαρίου εἰδους τῶν ἀναγραμματισμῶν καὶ τοῦ Κρατηματαρίου. Ἐμέλισε τὸ εἰς ἦχον Β' «Δύναμις» μετὰ τοῦ κρατήματος, τὸ «Ἄγιος, Κύριος Σαβαώθ» τῆς λειτουργίας τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, καὶ τὸ «Ἐπὶ σοὶ χαίρει» εἰς ἦχον Πλ. Δ', καὶ ἄλλα τινά.—Θεόδωρος ὁ Πρόδρομος (1150), συνέγραψεν ἐρμηνείαν εἰς τοὺς ἱεροὺς Κανόνας Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ Κοσμά· περὶ τὴν ποίησιν καὶ μουσικὴν ἔμπειρος.—Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης ἀρχιεπίσκοπος (1170), συνέγραψε περὶ μουσικῆς προσφodίας, ἠρμήνευσε δὲ καὶ τὸν εἰς τὴν Πεντηκοστὴν ἱαμβικὸν κανόνα τοῦ Δαμασκηνοῦ.—Θεόδωρος Βαλσαμών, ὁ τῷ 1190 πατριάρχης Ἀντιοχείας, καὶ ἐν τοῖς μελωδοῖς ἀριθμούμενος.—Χριστόφορος ὁ πατρίκιος καὶ ἐξ ἀπορρήτων τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς, ἤκμασε κατὰ τὸν IB' αἰῶνα, ποιήσας κανόνας, προσόμοια εἰς διαφόρους ἀγίους καὶ ἄλλα ἱερὰ ᾠσματα.—Θεόκτιστος μοναχὸς, ἀκμάσας κατὰ τὸν IB' αἰῶνα καὶ τακτοποιήσας τὰ διάφορα ἐκκλησιαστικὰ βιβλία. Ἐγραψε Μηναια, τὰ ὅποια εἶναι γεγραμμένα διὰ μουσικῶν σημείων, ἐποίησε δὲ καὶ διάφορα στιχηρά.—Ἰωάννης Βατάτζης, αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου (1222), ἐποίησε πολυελέους καὶ δοξολογίας.—Νικηφόρος Βλεμμίδης (1198—1272), σοφὸς μοναχὸς, ἀριθμούμενος ἐν τοῖς μελωδοῖς τῆς Ἐκκλησίας.—Γερμα-

νός ὁ νέος, πατριάρχης Κων)πόλεως (1222), ἐποίησεν ᾠσματα ἰδιόμελα καὶ τὴν ἀκολουθίαν τῆς ια' Ὀκτωβρίου.—Θεόδωρος Ἀάσκαρις αὐτοκράτωρ Νικαίας (1255—1269). Ὁ εὐσεβὴς βασιλεὺς ἀπόβλητος ὢν τοῦ θρόνου ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων, καὶ στενάζων ἐν Νικαίᾳ ἐποίησε τὸν πρὸς τὴν Θεοτόκον ἐξάαιρετον παρακλητικὸν κανόνα εἰς ἥχον Πλ. Δ' πρὸς τὸ «Ἀρματηλάτην Φαραῶν», ψαλλόμενον κατὰ τὴν δεκαπενθήμερον τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου νηστείαν καὶ συμπεριληφθέντα ἐν τῇ Παρακλητικῇ. Τοῦ ἐστεμμένου μελωδοῦ σώζεται καὶ ἕτερος κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον. Εἰς αὐτὸν ἀποδίδονται καὶ Κοινωνικὰ καὶ μαθήματα τοῦ Κρατηματαρίου.—Ἀθανάσιος ὁ νέος, πατριάρχης Κων)πόλεως, ἀριθμεῖται ἐν τοῖς Θεοτοκαριογράφοις τῆς Ἐκκλησίας, ποιήσας κανόνας παρακλητικούς εἰς τὴν Θεοτόκον. — Γιωδάσκος ὁ Βλάχος, ἀριστος μελοποιὸς, ἀκμάσας κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα. Ἐμέλισε διάφορα ᾠσματα καὶ ἰδίᾳ Δοξολογίας, ἐξ ὧν διακρίνεται ἡ εἰς τὴν Ὑψωσιν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ πανηγυρικὴ καὶ χαρμόσυνος εἰς ἥχον Δ' μετὰ δύο ᾠσματικῶν εἰς τὸν αὐτὸν ἥχον (ὧν τὸ μὲν ἐκτενέστερον, τὸ δὲ συντομώτερον), μετενεχθέντων παρὰ Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου εἰς τὴν παρασημαντικὴν αὐτοῦ, παρὰ δὲ Γρηγορίου τοῦ Πρωτοψάλτου καὶ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος εἰς τὴν σήμερον ἐν χρήσει, ψαλλομένων δὲ καὶ νῦν κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ καὶ τὴν Γ' Κυριακὴν τῶν Νηστειῶν.—Γρηγόριος Σιναΐτης μοναχός, τελευτήσας τῷ 1310. Ἐποίησε τροπάρια καὶ κανόνας.—Ἰσίδωρος Βουχνηρᾶς, πατριάρχης Κων)πόλεως, ἐτελεύτησε τῷ 1349. Εἰς αὐτὸν ἀποδίδονται κανόνες καὶ ὕμνοι Ἀκάθιστοι εἰς ἀγίους κτλ.—Νικηφόρος Καβάσιλας (1350), ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης, συνέγραψε πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ «Ἑρμνεΐαν τῆς θείας λειτουργίας», ἐν ᾗ καὶ περὶ τῶν ἱερῶν ψαλμωδῶν. — Νικηφόρος Κάλλιστος, ἱερεὺς τοῦ ναοῦ τῆς ἀγίας Σοφίας, ἀνὴρ πολυμαθὴς, γόνιμος ὕμνογράφος καὶ ᾠματογράφος, γεννηθεὶς περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, ἐποίησεν ἀκολουθίαν εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς καὶ συναξάριον περὶ τῆς ἑορτῆς,

ἀκολουθίαν τῶν ἐγκαινίων τοῦ ναοῦ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, κανόνα εἰς τὴν Θεοτόκον, διάφορα ἱσματικὰ προϊόντα, τροπάρια, συναξάρια εἰς τὰς ἐπισήμους ἑορτὰς τοῦ Τριωδίου, σύνοψιν Τριωδίου καὶ Πεντηκοσταρίου, σύνοψιν Τριωδίου ἀκριβεστάτην, ἐρμηνεῖαν τῶν Ἀναβαθμῶν τῶν ὀκτῶ ἤχων καὶ πολλὰ ἄλλα ἔργα.—Μανουὴλ Βρυέννιος (1320), ὁ ἐξοχώτερος τῶν μουσικῶν θεωρητικῶν διδασκάλων τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς, συγγράψας ἀξιόλογον περὶ Μουσικῆς σύγγραμμα, ἐν ᾧ πραγματεύεται περὶ τῆς ποιότητος, περὶ τῶν ὀκτῶ ἤχων, περὶ φθόγγων, περὶ τῶν κοινῶν τετραχόρδων τῶν ἀρχαίων μεθ' ἑνὸς σφαιρικοῦ σχεδίου κατὰ τὸ σχῆμα τῆς διαπασῶν καὶ τῆς δις διαπασῶν, καὶ συνεχομένου μεθ' ἑνὸς πυθαγορικοῦ πίνακος, ἐφ' οὗ δεικνύονται τὰ ὀνόματα τῶν χορδῶν καὶ αἱ κατὰ κλάδον διαιρέσεις τῶν ἤχων. Ἐκ τοῦ συγγράμματος τούτου καρπούμεθα ὠφέλειάν τινα περὶ τῆς μουσικῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, διότι πολλὰ ἠρανίσατο ὁ Βρυέννιος ἐκ τῶν Ἀλεξανδρινῶν μουσικῶν, ἰδίως ἐκ τοῦ Εὐκλείδου καὶ Ἀριστείδου, Πτολεμαίου καὶ ἄλλων, παρενεῖρει δὲ καὶ οὐκ ὀλίγα ἴδια περὶ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ μελοποιῶν, τὰ πλεῖστα ὅμως σκοτεινὰ καὶ ἀσαφῆ, συμπεπιλημένα μάλιστα μετὰ δυσκαταλήπτων μαθηματικῶν ἀκριβολογιῶν. Ἐν γένει ὁ Βρυέννιος ἐγένετο ἡ κυρία ἀφορμὴ τῶν περὶ τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς γενομένων ἐρευνῶν, αἵτινες πρῶτιστα καὶ μάλιστα ἀποδλέπουσι πρὸς τὴν διευκρίνησιν τῶν διαφόρων ἱστορικῶν ἀλλοιώσεων τῆς ἀρχαίας, τῆς μεσαιωνικῆς καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.—Θεόδωρος Φιλαδέλφειας μητροπολίτης γενομένος τῷ 1310, ἐποίησε κατανυκτικοὺς ὕμνους, ἐν οἷς καὶ κανόνας.—Γρηγόριος Παλαμᾶς μητροπολίτης Θεσσαλονίκης ἀναδειχθεὶς τῷ 1347, συναριθμεῖται ἐν τοῖς ἱματογράφοις τῆς Ἐκκλησίας.—Φιλόθεος Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχης (1354), ἀνὴρ διάσημος ἐπὶ παιδείᾳ καὶ ὑμνογραφικῇ δεξιότητι, ποιήσας ἱσματικὰς ἀκολουθίας εἰς διαφόρους ἀγίους, κανόνας, τροπάρια, στιχηρὰ καὶ ἀκαθίστους ὕμνους, καὶ ἄλλα.—Λέων Βάρταλης ὁ καὶ Μαγίστωρ ἐπωνυμούμενος, ἀνθύπα-

τος, πατρίκιος ἐπὶ Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου. Συνέγραψε πόνημα περὶ Τροπαρίων, ἐποίησε δὲ καὶ διάφορα δοξαστικά.—Θεόδουλος Θηκαράς, ἐπὶ Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου ὑπῆρξε μάγιστρος καὶ ρήτωρ τῆς αὐλῆς, φημιζόμενος ὡς μουσικὸς καὶ ὑμνογράφος. Ἐποίησε διαφόρους ὕμνους καὶ στιχηρὰ, μαθήματα τῆς Παπαδικῆς καὶ τοῦ Στιχηραρίου, ἔγραψεν Ὁρολόγιον περιέχον ὕμνους καὶ εὐχὰς διαφόρων Πατέρων καὶ Θεοτοκάριον περιλαμβάνον παρακλητικούς κανόνας διαφόρων ὑμνωδῶν. — Μανουὴλ Παλαιολόγος ὁ αὐτοκράτωρ (1391—1425), ἐποίησεν ἄσματα ἐκκλησιαστικά. — Συμεὼν Θεσσαλονίκης δοχιεπίσκοπος ἀναδειχθεὶς τῷ 1410, τιμῆσας τὴν μνήμην ἀγίων δι' ἱερῶν ὕμνων. — Ἰωάννης Κλαδάς, λαμπαδάριος τῆς Ἀγίας Σοφίας, θεωρούμενος μετὰ τὸν Δαμασκηνὸν καὶ Κουκκουζέλην «ἡ τρίτη πηγὴ τῆς Μουσικῆς», ἀνὴρ λογιώτατος καὶ μουσικώτατος. Ἐγραψε περὶ Μουσικῆς, πραγματευσάμενος περὶ μετροφωνίας, μουσικῶν σημείων κτλ., ἐμελοποίησε τὸν Ἀκάθιστον ὕμνον κατὰ μέμνησιν τῶν πρὸ αὐτοῦ ἀκμασάντων ἐξόχων μελωδῶν, ἐποίησε διάφορα ἄσματα, Ἀνοιξαντάρια μεγάλα, μαθήματα τοῦ Μαθηματαρίου εἰδους τῶν ἀναγραμματισμῶν, Χερουδικὰ ἐκτεταμένα ὁκτώ, ἰσάριθμα Κοινωνικά τῶν Κυριακῶν «Αἰνεῖτε», τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν «Γεύσασθε» τῆς λειτουργίας τῶν Προηγιασμένων, τὸ νεκρώσιμον μέγα ἄσμα «Ἄγιος ὁ Θεός» καὶ τὸ «Τὴν γὰρ σὴν μήτραν», ἅτινα μετνηέχθησαν εἰς τὴν νῦν ἐν χρήσει παρασημαντικὴν, καὶ τινὰ ἐξ αὐτῶν τύποις ἐξεδόθησαν.—Συνέσιος ἀγιορεΐτης μοναχός, ζήσας πρὸ τῆς ἀλώσεως, ἐποίησε μαθήματα ἀνήκοντα εἰς τὸ Παπαδικὸν μέλος. — Μάρκος Εὐγενικός ὁ Ἐφέσου μητροπολίτης, ἥκμασε κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, τελευτήσας τῷ 1451, ἐκ τῶν διασῶν ἁσματογράφων τῆς Ἐκκλησίας, ποιήσας μαθήματα εἰς τε τὴν Παπαδικὴν καὶ τὸ Κρατηματάριον, ἁσματικούς κανόνας καὶ στιχηρὰ, ἐρμηνεύσας δὲ καὶ τοὺς ὕμνους τοῦ ἱεροῦ Δαμασκηνοῦ. — Θεόδωρος Ἀγαλλιανός, Βυζάντιος τὴν πατρίδα, ἥκμασεν ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰωάννου καὶ Κωνσταντίνου

τῶν Παλαιολόγων, ἔζη δὲ τῷ 1453. Ὑπῆρξε δόκιμος ὕμνογράφος καὶ περὶ τὴν μουσικὴν ἐμπειρότατος, γράψας μάλιστα καὶ περὶ Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς. Οὐκ ὀλίγα μουσουργήματα ἐμέλισε, μετενεχθέντα ἐκ τῆς ἀρχαίας παρασημαντικῆς εἰς τὴν νῦν ἐν χρήσει.—Γεράσιμος Χαλκόπουλος, μοναχὸς καὶ Δομέστικος ἐν Ἀθῶ, σύγχρονος δὲ Θεοδώρου τοῦ Ἀγαλλιανοῦ. Ὑπῆρξε μαθητὴς Μανουὴλ τοῦ Χρυσάφου, μελίσσας ᾠσματα εἰς τὸ Παπαδικὸν μέλος.

μουσικὴν, συμμιδωζομένην κατὰ πάντα πρὸς τὸ σεμνὸν καὶ ἱεροπρεπὲς τῆς θείας λατρείας, ἐδανείσθη ξένην μουσικὴν (δύσκολον εἰς τὴν ἐκμάθησιν διὰ τὴν ποικιλίαν τῶν ρυθμῶν ἐν ταῖς μελωδίαις, καὶ τὴν χρῆσιν τῆς χειρονομίας, καὶ ὡς στερουμένην ἰδίου γραπτοῦ μουσικοῦ συστήματος). ἀφοῦ καὶ αὐτὴν τὴν γλῶσσαν τῶν κρατούντων ἠγνόουν ἔτι οἱ ἐντιϋθέν τοῦ Ὀλύμπου καὶ οἱ κάτοικοι τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, καὶ ἀφοῦ ἐκ τῆς ἱστορίας γνωρίζομεν ὅτι οἱ κατακτηταὶ παρέλαβον παρὰ τῶν ἀπομεινάντων ἐν τῷ Βυζαντίῳ μετὰ τὴν ἄλλωσιν ἀριστοκρατικῶν οἰκογενειῶν τὸν πολιτισμὸν τῶν Βυζαντινῶν, τὴν μαγειρικὴν καὶ πᾶσαν τὴν ἐθιμοτυπίαν αὐτῶν. Οἱ θεωροῦντες τὴν μετὰ τὴν ἄλλωσιν μουσικὴν ἡμῶν Τουρκοαραβοπερσικὴν ὡς ἐκ τῆς χρήσεως ἐν αὐτῇ λέξεων τινῶν ὡς Ἀτζέμια, Νισαμπούρια, Χισσάρια, Μουστάρια, Μπεστενγκιάρια, ¹ ὥς ἐδανείσθησαν οἱ κατὰ καιροὺς μουσικοδιδασκαλοὶ ἐκ τῆς κρατούσης ἐν Βυζαντίῳ γλώσσης πρὸς σαφεστέραν ἐρμηνείαν εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτῶν τῶν διαφόρων μουσικῶν ὄρων, ἀμὰ

---

1) Εἶναι εἶδη τῶν μελῶν καὶ συγκαταριθμοῦνται εἰς τὰς λεγομένας Χρῶας ἢ Κλάδους τῶν ἤχων· ἀναμφιβόλως δὲ εἶναι οἱ τὸ πάλαι λεγόμενοι Ὑπερδῶριοι τρόποι, Ὑπερλύδιοι, Ὑπερφρύγιοι, Ὑπερμιξολύδιοι, καὶ τὰ ὁμοία. Τὸ μακάμ Ἀτζέμ (=μέλος Περσικόν) εἶναι ὁ Ἐναρμόνιος Βαρύς, ἔχων ὕψεδιν εἰς τὸν Ζω καὶ εἰς τὸν Βου· Κλάδος ἢ Χρῶα τοῦ Βαρέως ἤχου, ἐρμηνεύεται δὲ μέλος Χλιδανὸν ἢ γαλήνιον καὶ ἡδυπαθές.—Τὸ Νισαμπούρ, ἐκ τῆς πόλεως Νισαμπούρ τῆς περσικῆς ἐπαρχίας τοῦ Χορασάν, ἢ ἐκ τοῦ ὀνόματος διωσέμου τινὸς σχολιαστοῦ τοῦ Κορανίου. Ἦχος Δ', ἔχων ὕψεδιν εἰς τὸν Ζω καὶ διεδιν εἰς τὸν Γα καὶ Βου.—Τὸ Χισσάρ (Φρύγιον), ἴσως ἐκ τοῦ Καρὰ Χισσάρ, πόλεως τῆς Φρυγίας· Ἦχος Πλ. Α' μὲ ὕψεδιν εἰς τὸν Ζω καὶ διεδιν εἰς τὸν Δι· Κλάδος ἢ Χρῶα τοῦ Πλ. Α'.—Τὸ Μουστάρ (=μέλος δάνειον), λέξις περσικὴ, ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν ἡμέτερον χρωματικὸν Βου. Ἔχει τὸν Δι Γα τεταρτημόριον, τὸν Γα Βου μείζονα καὶ τριτημόριον καὶ τὸν Βου Πα αὐθις τεταρτημόριον· Κλάδος ἢ Χρῶα.—Τὸ Μπεστενγκιάρ, λέξις περσικὴ, ἐκ τοῦ μπεστὲ (χρῶμα) καὶ νγκιάρ (ωραιότης) = μέλος συνδεδεμένον. Εἶναι ὁ παρ' ἡμῖν τετράφωνος Βαρύς· Κλάδος ἢ Χρῶα.

θειαν παχυλωτάτην καταπροδίδουσι, διότι, φαίνεται, οὔτε τὰς ἀναλόγους ἐπιστημονικὰς ἐρεῦνας ἐπὶ τῆς ἡμετέρας μουσικῆς ἐποίησαν, οὔτε τὸ μουσικὸν σύστημα ἐν τῇ οὐσίᾳ αὐτοῦ ἐμελέτησαν. Ἡ ἡμετέρα δὲ Ἐκκλησία ὡς διέσωσε τὴν τῶν Ἐκκλησιαστικῶν ἀκολουθιῶν γλῶσσαν, οὕτω διέσωσε μετὰ τὴν ἄλωσιν καὶ τὴν μουσικὴν τοῦ Ἑθνους, τὴν ἀναποσπάστως συνδεδεμένην μετὰ τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἐθνικότητος ἡμῶν, μεταδιδουμένην δὲ διὰ τῆς διαδοχικῆς ἀκροάσεως καὶ τῆς ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν μεταδόσεως. Καὶ ὡς ἡ γλῶσσα ἀμαυρωθεῖσά πως ἀναγνωρίζεται ὡς γνησία ἑλληνικὴ κατ' οὐσίαν, οὕτω καὶ ἡ μουσικὴ ἀναγνωρίζεται ἔχουσα ἑλληνικὴν μορφήν, ὑποκρυπτομένην ὑπὸ τὸν βυζαντινὸν μανδύαν. Ἡλλοιῶθη ὁμοῦς ἡ μουσικὴ ἐν μέρει μόνον ἐν τοῖς ἀρ' οἷς Παπαδικοῖς μέλεσι, προσλαβοῦσα σμικρὰ μελικά μόρια ἐκ τοῦ ὀθνείου κονιορτοῦ, οὐχὶ ὁμοῦς καὶ ἐν τοῖς Εἰρημολογικοῖς καὶ Στιχηρारικοῖς, διότι αἱ μελωδίαι αὐτῶν οὔτε ν' ἀλλοιωθῶσι δύνανται οὔτε νὰ μεταβληθῶσιν, ἅτε οὔσαι μεμελισμέναι κατὰ προσόμοιον τρόπον, καὶ ὧν τὸ μουσικὸν διάγραμμα ἐγένετο ἐπὶ ἐνὸς Τροπαρίου, ἵνα κατὰ τὸν ρυθμὸν αὐτοῦ καὶ τὸ μέλος ψαλῶσι πολλὰ ἄλλα τροπάρια. Ὡστε ἡ μετὰ τὴν ἄλωσιν καὶ μέχρι σήμερον διασωζομένη Ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν Μουσικὴ μεθ' ὅσας καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ὑπέστη μεταβολὰς καὶ ἀλλοιώσεις, δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι δὲν μετέβαλε τὰς ἀρχαίας βάσεις καὶ τὸν οὐσιώδη χαρακτῆρα αὐτῆς, δὲν ἀπώλεσε τὴν ἀρχαίαν μορφήν αὐτῆς καὶ σύστασιν, ἀλλὰ διεσώθη ἡμῖν ὡς παρέλαβον αὐτὴν ἀρχῆθεν οἱ πατέρες ἡμῶν, καὶ ὅτι εἶναι συνέχεια τῆς βυζαντινῆς καὶ θυγάτηρ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μουσικῆς, ὡς μαρτυρεῖ τοῦτο ἀρκούντως καὶ ἡ δημώδης ἐθνικὴ ἡμῶν μουσικὴ, ἥτις ἀπὸ στόματος εἰς στόμα παρὰ τῶν πατέρων ἡμῶν μέχρις ἐσχάτων διατηρηθεῖσα ὡς ἐθνικόν τι κληροδότημα, φέρει πασιφανῶς πάντας τοὺς χαρακτῆρας γνησίας πρὸς τὴν ἱερὰν μουσικὴν ἀδελφῆς, ἥτοι τὴν αὐτὴν πρὸς τὰς σωζομένας ἐκκλησιαστικὰς ὑμνωδίας κλίμακα, τοὺς αὐτοὺς ἦχους, τὰ αὐτὰ συστήματα καὶ τὰ αὐτὰ γένη. Ἄλλοις λόγοις, διεσώθη ἡμῖν διὰ τῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν

ἀκμασάντων ἱεροφαντῶν τῆς ἱερᾶς τέχνης ὁ κρίκος τῆς συνδεούσης ἡμᾶς ἀλύσεως πρὸς τοὺς βυζαντινοὺς μουσουργοίς.

**Οἱ ἀπὸ τοῦ ΙΕ' μέχρι τοῦ ΙΗ' αἰῶνος
ὑμνογράφοι καὶ μουδικοί.**

Ἐκ τῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν ἐπὶ παιδείᾳ διαπρεψάντων ἔκ τε τοῦ ἱεροῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ ἀνδρῶν, οἱ ἐξῆς καὶ τὴν ἱερὰν μουσικὴν ἐκαλλιέργησαν καὶ πολλὰ ἐμέλισαν. Γεννάδιος ὁ Σχολάριος, ὁ μετὰ τὴν ἄλωσιν ἀνελθὼν πρῶτος τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως· Κωνσταντῖνος Λάσκαρις ὁ Πωγωνιάτης, διδάξας τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐν Ἰταλίᾳ μετὰ τὴν ἄλωσιν καὶ μελίσας διάφορα ᾄσματα· Ἀθανάσιος Ραψακίτας ἢ Ραψακιώτης ἀκμάσας μικρὸν μετὰ τὴν ἄλωσιν, ἐμέλισε τοὺς ὕμνους τῆς λειτουργίας τοῦ Μ. Βασιλείου «ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαώθ», «Ἀμὴν», «Σὲ ὑμνοῦμεν», «Τὴν γὰρ σὴν μήτραν» (εἰς ἦχον Α' τετραφώνον), Κοινωνικά καὶ ἔντεχνον πολυέλεον· Νικόλαος Μαλαξὸς, ἀκμάσας περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, ποιήσας στιχηρὰ, δοξαστικά, τροπάρια, μεγαλυνάρια καὶ ἀσματικούς κανόνας· Ἰουστινὸς Δεκάδουος (1520) ὁ ἐκ Κερκύρας, ποιήσας κανόνας εἰς τὴν Θεοτόκον καὶ Ἀκολουθίας ἀγίων· Γρηγόριος Σαβδαίτης, ζήσας περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΣ' αἰῶνος, μελίσας διάφορα ἔργα, ἐν οἷς καὶ Πασαπνοάριον τοῦ Ὁρθρου ἀργὸν εἰς ἦχον Δ' καλλωπισθὲν ἀκολούθως ὑπὸ Γερμανοῦ τοῦ Νέων Πατρῶν· Μανουὴλ ὁ Χαρτοφύλαξ καὶ Μέγας Ρήτωρ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἀκμάσας κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖν τῆς ΙΣ' ἑκατονταετηρίδος, ποιήσας στιχηρὰ, κανόνας εἰς ἀγίους καὶ εἰς τὴν Θεοτόκον, μουσουργήματα εἰς τὴν Παπαδικὴν καὶ ἄλλα ἀνέκδοτα· Γρηγόριος

Μαλαξίδης, ἀκμάσας κατὰ τὸν 15' αἰῶνα καὶ γράψας κανόνα εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα· Παχώμιος Ρουσάνος ὁ καὶ Ρακενδύτης, μοναχὸς (1470—1553), ἐποίησε κανόνας, ἀκολουθίας ἁγίων, ἐπιλοπόνησε δὲ καὶ Ἑρμινείαν σύντομον εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν·¹ Μάξιμος Μαργουίνιος (1530) ἐπίσκοπος Κιθίων, δόκιμος ὑμνογράφος· Ἱερεμίας ὁ Τρανὸς (1535) πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐγκρατὴς τῆς Μουσικῆς· Γαβριὴλ Σευήρος (1541—1616) ἐφημέριος τῶν ἐν Βενετία ὀρθοδόξων, οὓς ἐποίμανε καὶ ὑπὸ τὸν τίτλον Φιλαδελφείας, κάτοχος τῆς μουσικῆς· Μελέτιος Πηγᾶς (1549—1601), ἐγκρατέστατος τῆς καθ' ἡμᾶς μουσικῆς· Ἀθανάσιος Τορνόβου ἀρχιεπίσκοπος καὶ εἴτα Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, μελίσσας Χερουδικὰ, Κοινωνικὰ καὶ πολυχρονισμοὺς, ἀκμάσας δὲ περὶ τὰ μέσα τοῦ 15' αἰῶνος· Ἱερεμίας ὁ Χαλκηδόνος μητροπολίτης, ἀκμάσας τὸν 15' αἰῶνα, καὶ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Ἀντώνιος ὁ Μ. Οἰκονόμος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, οὗ τὰ Χερουδικὰ ἐδημοσιεύθησαν· Θεοφάνης Καρύκης Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (1595), δόκιμος μύστης τῶν κανόνων τῆς μελοποιίας, μελίσσας διάφορα μουσοιργήματα εἰς τὸ Παπαδικὸν μέλος· Ἀρσένιος ὁ Μικρὸς, ἱερομόναχος, μαθητὴς Ἱερεμίου τοῦ Χαλκηδόνης, ἀκμάσας περὶ τὰ τέλη τοῦ 15' αἰῶνος πρὸ τοῦ νέου Χρυσάφου καὶ τοῦ Βαλασίου, μελοποιὸς ἀριστος, μελωδήσας Καλοφωνικοὺς Εἴρημους πρὸς εὐθυμίαν καὶ ἄλλα ἀργὰ μαθήματα· Νεκτᾶριος Ἱεροσολύμων πατριάρχης (1602—1676), ἐγκρατὴς τῆς μουσικῆς· Δοσίθεος Ἱεροσολύμων (1669), διάδοχος τοῦ Νεκταρίου, κάτοχος τῆς μουσικῆς· Χρυσάνθος

1) Ἐξεδόθη τὸ πρῶτον τῷ 1893 ἐκ κώδικος τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης ὑπὸ Παναγιώτου Γριτσάνη ἐν τῇ «Νέᾳ ἡμέρᾳ», ἀριθ. 973 (1961). Ὁ κ. Κ. Α. Ψάχος ἐδημοσίευσε τὴν μελέτην ταύτην ὡς ἀνέκδοτον κατὰ Ἀπρίλιον τοῦ 1903 ἐν τῇ ἐν Ἀθήναις μουσικῇ ἐφημερίδι «Φόρμιγγι» (Ἔτος Β' ἀρ. 8 καὶ 9) ἀντιγράψας ταύτην ἐκ τοῦ ὑπ' ἀρ. 1000 μουσικοῦ χειρογράφου τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὁρει ἱερᾶς μονῆς τῶν Ἰδίων.

Νοταρᾶς, πατριάρχης Ἱεροσολύμων, ἀποβιώσας τῷ 1730, περὶ δὲ τὴν μουσικὴν τέχνην ἐντρίβης· Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος (1627—1709) ὁ ἐξ Ἀπορρήτων, Μ. Λογοθέτης τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ Μ. Διερμηνεὺς τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ἀνὴρ σοφώτατος καὶ ὀνομαστότατος, σχολαρχήσας τῆς Μ. τοῦ Γ. Σχολῆς καὶ ἐν τοῖς μουσικοῖς ἀριθμούμενος· Γεράσιμος Ἀλεξανδρείας πατριάρχης (1623—1643), συγγράψας διάφορα συγγράμματα καὶ ποιήσας ᾠσματικοὺς κανόνας, ἰδιόμελα καὶ στιχηρὰ εἰς τοὺς πατριάρχας Ἀλεξανδρείας Ἀθανάσιον καὶ Κύριλλον· Μελχισεδέκ Ραιδεστοῦ ἐπίσκοπος, ἀκμάσας τὸν ΙΖ' αἰῶνα, μελίσας πολλὰ ἀργὰ μαθήματα· Γερμανὸς Νέων Πατρῶν ἀρχιεπίσκοπος, ἑξοχος μελοποιὸς, ἀκμάσας κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, σύγχρονος Μανουὴλ Χρυσάφου τοῦ νέου καὶ μαθητῆς Γεωργίου Ραιδεστινοῦ, Πρωτοψάλτου τῆς Μ. Ἐκκλησίας, συγγράψας Ἀργὸν Στιχηράριον, Χερουδικὰ καὶ ἄλλα ᾠσματα, μετενεχθέντα ἐκ τῆς ἀρχαίας παρασημαντικῆς εἰς τὴν νῦν ἐν χρήσει ὑπὸ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, ποιήσας δὲ καὶ μελίσας καὶ τὸ λαμπρὸν κατὰ τε τὸ γράμμα καὶ τὸ μέλος ἐπικήδειον ᾠσμα τοῦ Ἐπιταφίου «Τὸν ἥλιον κρύψαντα» πρὸς ἦχον Πλ. Α', διακρινόμενον ἰδίᾳ διὰ τὸ θρηνῶδες καὶ φιλοικτίρμον ἠθος αὐτοῦ. Βαλάσιος ἱερεὺς καὶ Νομοφύλαξ τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ἀνὴρ μουσικώτατος, σύγχρονος Μανουὴλ τοῦ νέου Χρυσάφου καὶ μαθητῆς Γερμανοῦ τοῦ Νέων Πατρῶν, συγγράψας Ἀργὸν Εἰρμολόγιον (συντιμηθὲν κατόπιν ὑπὸ Πέτρου Λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου) καὶ Σύντομον, μελίσας πολυελέους, πολυχρονισμοὺς, τὰς καταβάσις τῶν Δεσποτικῶν καὶ Θεομητορικῶν ἐορτῶν καὶ τὰς τῶν ἀγίων Παθῶν μεθ' ὧν τῶν στίχων τῶν κανόνων, δοξολογίας, καλοφωνικοὺς εἰρμούς, χερουδικὰ καὶ κοινωνικὰ κατὰ τοὺς ὁκτῶ ἡχους καὶ ἄλλα διάφορα μαθήματα· Ἀθανάσιος Πατελάριος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ποιητῆς Καλοφωνικῶν Εἰρμῶν, μαθητῆς ἐν τῇ μουσικῇ Βαλασίου ἱερέως, γεννηθεὶς περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΖ' αἰῶνος· Ἰωακεὶμ Βιζύνης ἀρχιεπίσκοπος, μαθητῆς γενόμενος

Βαλασίου τοῦ ἱερέως καὶ μελίσας χερουβικά καὶ κοινωνικά τῶν Κυριακῶν καὶ ἄλλα τινὰ μουσουργήματα· Παρθένιος ὁ ἐκ τῆς νήσου Μήλου, ἀκμάσας περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, εἰδῶτων οὐ μόνον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀλλὰ καὶ τῆς ἀραβοπερσικῆς μουσικῆς, μελίσας δὲ καὶ δοξολογίας· Μελέτιος Ἀθηνῶν μητροπολίτης (1661—1714) ὁ ἐξ Ἰωαννίνων, ἀνὴρ εὐρύμαθης καὶ περὶ τὴν καθ' ἡμᾶς μουσικὴν ἀσχοληθεὶς· Ἡλίας Μηνιάτης (1669—1714) ὁ ἐκ Κεφαλληνίας, ἐπιφανέστατος ἱεροκέρυξ, καταλιπὼν ἡμῖν τοὺς μελισταγεῖς αὐτοῦ λόγους καὶ ἄλλα σοφὰ ἔργα, διακριθεὶς καὶ ὡς μουσικός· Δημήτριος Καντεμίρης, γεννηθεὶς τῷ 1673 ἐν Κριμαίᾳ καὶ ἀποθανὼν πεντηκοντούτης τὴν ἡλικίαν, διετέλεσεν ἐπὶ Σουλτὰν Μαχμούτ τοῦ Δ' ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας· ἀνὴρ εὐρύμαθης, πολὺγλωττος, ἐγκρατέστατος τῆς καθ' ἡμᾶς μουσικῆς ὡς καὶ τῆς ἀραβοπερσικῆς, χειριζόμενος δὲ τὸν ἀραβικὸν πλαγίανλον (νέϊ) καὶ τὴν πανδουρίδα· συνέγραψε πραγματείαν περὶ Μουσικῆς ἑλληνιστὶ καὶ ἀραβοπερσιστὶ, ἐν ᾗ πραγματεύεται περὶ τῶν διαφόρων συστημάτων τῆς ἀραβοπερσικῆς μουσικῆς. Εἰς αὐτὸν ἀποδίδεται ἡ εὑρεσις τοῦ ρυθμοῦ τοῦ καλουμένου τουρκιστὶ «ζάρ μπειν» (κύβος ἡγεμόνος)· Κοσμάς Ἰδνρίτης ὁ Μακεδὼν, ὑπῆρξε Δομέστικος τῆς Ἀθωνιάδος μονῆς τῶν Ἰδίων, κράτιστος μουσικός, ἀκμάσας περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΖ' αἰῶνος καὶ μελίσας τὰς Καταδασίας τοῦ Εὐαγγελισμοῦ καὶ ἄλλα μαθήματα· Εὐγένιος Βούλγαρις (1716—1806) ὁ ἐκ Κερκύρας, ἀνὴρ σοφώτατος καὶ τῆς μουσικῆς ἐγκρατής, γράψας καὶ πραγματείαν περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς· Νικηφόρος Θεοτόκης (1736—1800), ὁ τοῦ Βουλγά-

1) Ἡ κυρίως ἐπιγραφή τῆς πραγματείας ταύτης ἔχει οὕτως· «Ἄνδρι ὑπερεξοχωτάτῳ, τῷ ἐκλαμπροτάτῳ καὶ ἐπιφανεστάτῳ τῶν ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ αὐτῇ Πετρουπόλεως μεγιστάνων κυρίῳ κυρίῳ Συμεὼν Κυρίλλοβιτς Ναρισκίνῳ — — — Εὐγένιος ἱεροδιάκονος ὁ Βούλγαρις, αἰτησαμένῳ ὡς ἐπὶ ἐκδοθησομένῳ περὶ μουσικῆς βιβλίῳ ἐν εἰδει προαφηγήσεως τοῖς ἀναγινώσκουσι σχέδιόν», Συνετάχθη τῷ 1772, ἐξεδόθη δὲ ὑπὸ Ι.

ρεως ὁμοπάτριος καὶ στενὸς φίλος καὶ τούτου διάδοχος εἰς τὴν ἐν Ρωσσίᾳ ἐπισκοπὴν Χερσῶνος καὶ Σλαβηνίου, ἀνὴρ σοφώτατος καὶ πολυγραφώτατος, κάτοχος τῆς μουσικῆς καὶ ἐγκρατῆς πολλῶν γλωσσῶν· Ἀγάπιος ἱερομόναχος ἐκ Μεσολογγίου, ἀκμάσας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, προεστὼς τῆς ἐν Γαλατῇ ἐκκλησίας τοῦ ἀγίου Νικολαίου, ἀνὴρ μεγαλόφωνος καὶ μουσικός· Νεόφυτος Καυσοκαλυδίτης, Πελοποννήσιος, ἀκμάσας κατὰ τὸ 1760, ἀνὴρ σοφὸς καὶ πρῶτος καθηγητῆς ὑπάρχας τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὄρει Ἀθῶ Ἀθωνιάδος Ἀκαδημίας, μουσικὸς δὲ καὶ ὕμνογράφος καὶ ἐν τοῖς ἀκολουθιογράφοις ἀριθμούμενος· Δημήτριος Δακιανὸς ὁ Δομέστικος, ἔζη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, μελίσας χερουδικὰ καὶ κοινωνικὰ, καλοφωνικοὺς εἰρημούς καὶ ἄλλα· Καισάριος Δαπόντες, ἐγεννήθη τὴν α' δεκαετηρίδα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος εἰς τὴν νῆσον Σκόπελον, ἀπέθανε δὲ τῷ 1784 εἰς τὴν ἐν Ἀθῶ μονὴν τοῦ Ξηροποτάμου· Ἐκ τῶν δοκίμων μουσικῶν καὶ ὕμνογράφων ποιήσας στιχηρὰ, χαιρετισμούς, Κανόνας εἰς τὴν Θεοτόκον καὶ ἄλλους· Ἀνθιμος Ἱεροσολύμων πατριάρχης, ἐγεννήθη τῷ 1717, διεκρίθη ἐπὶ συγγραφικῇ δεξιότητι καὶ μουσικαῖς γνώσεσι· Γεώργιος Χρυσόγονος, ἔζη κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ὕμνογράφος, ποιήσας κανόνας καὶ τροπάρια καὶ ἀκολουθίας τελείας εἰς τινὰς τῶν ἀγίων· Γεώργιος Παπαδόπουλος, ἱερεὺς ἐκ Σούδας τῆς Κρήτης, ἤκμασε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ἐποίησε κανόνα εἰς τὴν Θεοτόκον· Ἰωάννης Τζουλάτης ἱατρός, ἐγεννήθη ἐν Κεφαλληνίᾳ τῷ 1762, ἔγραψε καὶ μελέτην «Περὶ δυνάμεως τῆς μουσικῆς εἰς τὰς παθήσεις, τὰ ἦθη καὶ τὰς ἀσθε-

---

Σακελλίωνος. Παρνασσός, Τόμ. 12 σελ. 453 καὶ ἐφεξῆς. Σωτήρ, Τόμ. 12, σελ. 358—381 καὶ Τόμ. 13 σελ. 191—192 —Τοῦ Βουλγάρεως ἐξεδόθη ὑπὸ Ι. Σακελλίωνος (Παρνασσός, Τόμ. 12. Σωτήρ, Τόμ. 12 σελ. 358—382 καὶ Τόμ. 13, σελ. 191—192) ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Νικηφόρον, ἐρωτήσαντα αὐτὸν περὶ τοῦ ἐν τῷ τριδμήῳ ὕμνῳ προεπιφωνήματος πολλῶν ἁγίων Δύναμις,

νείας· Γερμανὸς Κρητικὸς ἱερομόναχος τῆς ἐν Ὀλύμπῳ μονῆς τῆς ἀγίας Τριάδος, μουσικὸς ἐξοχος, συγγράψας πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ «Περὶ Κρητικῆς μουσικῆς» ἀπεβίωσεν ἐν ἔτει 1760· Διονύσιος Τραπεζοῦντιος, ἀρχιεπίσκοπος Χαλδείας, ὑμνογράφος, ἀκμάσας κατὰ τὸ ἔτος 1760 καὶ ποιήσας ἰδιόμελα· Χριστοφόρος Ἀρτινὸς, μοναχὸς, ἐγεννήθη ἐν Ἀρτῇ τῷ 1730, συνέγραψε διάφορα μελωδικὰ ᾄσματα· Θεοφάνης Μουσαῖος, ὑμνογράφος, ζήτας τὸν ΙΗ' αἰῶνα· Ἐφραίμ Ἀθοναῖος πατριάρχης Ἱεροσολύμων, ἐκ τῶν καλλίστων Θεοτοκαριογράφων τοῦ ΙΗ' αἰῶνος· Νικόλαος Βελλαρᾶς ἐξ Ἰωαννίνων, ἀκμάσας τὸν ΙΗ' αἰῶνα, ἐποίησε Θεοτοκία καὶ κανόνες· Δαμιανὸς Βατοπεδινὸς, μοναχὸς τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὁρει μονῆς τοῦ Βιτοπεδίου, ἐνθα καὶ ἐψάλλεν, ἀκμάσας περὶ τὸ 1740· Ἐμέλισε διάφορα μουσουργήματα, ἅτινα ἐκ τῆς ἀρχαίας παρασημαντικῆς μετνέχθησαν εἰς τὴν νῦν ἐν χρήσει, προσέτι δὲ καὶ τὸ δίχορον «Ἀξιὸν ἔστιν» μετὰ τῶν κρατημάτων, κατὰ μίμησιν τοῦ ὁποῦ οὗ ὁ ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ Πέτρος ὁ Μπερεκέτης ἐποίησε τὸ λαμπρὸν δίχορον ὀκτάνηχον τῆς ἀρτοκλασίας «Θεοτόκε Παρθένε». Πέτρος Γλυκὺς ὁ Μπερεκέτης ἐπωνυμούμενος, ὡς ἐκ τῆς τουρκικῆς λέξεως «μπερεκέτ» (ἀφθονία) ἦν μετεχειρίζετο ἐρωτώμενος ὑπὸ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἂν ἔχη καὶ ἄλλους Εἰρμούς· καὶ διδάξῃ· ἐκ τῶν διαπρεπεστέρων μετὰ τὴν ἄλωσιν μουσικῶν, πολλὰ καὶ διάφορα μελίσας ᾄσματα, ὡς τὸ δίχορον «Θεοτόκε Παρθένε» μετὰ τοῦ κρατήματος, πολυελέους, δοξολογίας, ᾠματικὰ ἔντεχνα, πασαπνοᾶρια, κοινωνικὰ τῆς ἐβδομάδος, κοινωνικὰ τοῦ ἐνιαυτοῦ εἰς διαφόρους ἡχους, χερουδικὰ καὶ τὰς καταβασίας τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως, διακριθεὶς δὲ ἰδίᾳ εἰς τὴν μέλῃσιν τῶν Εἰρμῶν, ὑπερβαλὼν πρὸς τοῦτο πάντας τοὺς συγχρόνους αὐτοῦ, διὸ καὶ ὑπὸ τῶν μελωδῶν οἱ τοιοῦτοι εἰρμοὶ «Καλοφωνικοὶ» ἐκλήθησαν ἕνεκα τῆς ἀπαραιμίλλου αὐτῶν γλυκύτητος, αὐτὸς δὲ «πατὴρ τῶν Καλοφωνικῶν Εἰρμῶν». Ἐκ τῶν μουσουργημάτων τοῦ Μπερεκέτου τὰ πλεῖστα ἐκ τῆς ἀρχαίας παρασημαντικῆς μετνέχθησαν εἰς τὴν

νῦν ἐν χρήσει καὶ ἐδημοσιεύθησαν εἰς διαφόρους Ἀνθολογίας. Ἐξῆς περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, συγχρονήσας τοῖς Πρωτοψάλταις τῆς Μ. Ἐκκλησίας Παναγιώτῃ Χαλάτζογλου καὶ Ἰωάννῃ Τραπεζουντίῳ. Τὴν μουσικὴν ἐδιδάχθη ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, τῇ Κωνσταντινουπόλει, εἴτα δὲ ἐν Ἀγίῳ Ὁρει παρὰ τῷ ὀνομαστῷ μουσικῷ Δαμιανῷ τῷ Βατοπεδινῷ. Διετέλεσε δὲ ἱεροψάλτης ἐπὶ μακρὸν ἐν τῇ ἐν Ὑψώμαθείοις ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου. Ἰω α κ ε ἰ μ Ρ ό δ ι ο ς, ἱερομόναχος, μαθητὴς τοῦ Πρωτοψάλτου Ἰωάννου τοῦ Τραπεζουντίου, ζήσας περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ἐμέλισε μαθήματα τοῦ παπαδικοῦ μέλους. Ζ α χ α ρ ί α ς πρωτοψάλτης τῆς μητροπόλεως Κυζίκου, ἥκμασε περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ἀνεψιὸς Ἀνανίου τοῦ μητροπολίτου Κυζίκου, μαθητὴς δὲ Ἰωάννου τοῦ Τραπεζουντίου. Ἰ ω ά σ α φ Κ ο υ κ κ ο υ ζ έ λ η ς ὁ νεώτερος, ἀνθήσας κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ἄριστος μουσικὸς καὶ καλλιγράφος τῆς μουσικῆς, μελίσας διάφορα ἄσματα καὶ ἀντιγράψας τὴν παλαιὰν Παπαδικὴν εἰς ὀγκωδέστατον τόμον, ἐν ᾧ περιέλαβε πλουσιωτάτην ὕλην. Ν ι κ ό δ η μ ο ς Ἀ γ ι ο ρ ε ί τ η ς, Νάξιος τὴν πατρίδα, ἐπισκεφθεὶς πολλὰς βιβλιοθήκας καὶ ἀσχοληθεὶς μελετῶν ἰδίᾳ ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν μονῶν καὶ τῶν κελλίων τοῦ Ἀγίου Ὁρους ἀνὴρ πολυμαθὴς, φιλοπονώτατος καὶ ἄριστος ὕμνογράφος, καλλύνας τοὺς ὕμνους καὶ τὰ ἐγκώμια τοῦ Ἐπιταφίου καὶ τοῦ Πάσχα, διορθώσας πολλοὺς ἀσματικούς κανόνας καὶ ἰδίᾳ τοὺς τοῦ Θεοτοκαρίου, ποιήσας δὲ διαφόρους κανόνας, ἀναδειχθεὶς καὶ ἑξοχος Ἀκολουθιογράφος, ὑπερβαλὼν τοὺς κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα ἀκμάσαντας διασήμους τοιοῦτους Ἀ ν τ ώ ν ι ο ν Μ έ γ α ν Ρ ή τ ο ρ α τῆς Μ. Ἐκκλησίας, τὸν καὶ προστάντα τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει πατριαρχικῆς σχολῆς, Μ ε λ έ τ ι ο ν Σ υ ρ ῆ γ ο ν, Σ τ υ λ ι α ν ό ν Ρ ί κ η ν, τοὺς κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα Μ α ρ ῖ ν ο ν Τ ζ ά ν ε ς τὸν Π ο υ ν ι α λ ή ν, Γ ε ώ ρ γ ι ο ν Κ ο ρ έ σ σ ι ο ν, καὶ τοὺς κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα Ἀ θ α ν ά σ ι ο ν Π ά ρ ρ ι ο ν, Μ η τ ρ ο φ ά ν η ν Γ ρ η γ ο ρ ά ν, Ν ι κ ό λ α ο ν Ζ ε ρ τ ζ ο ύ λ η ν τὸν ἐκ Μετσόβου, Ν ι κ ό λ α ο ν Γ α β ρ ι η λ ό π ο υ -

λον, Βίκτορα Δαράκην, Καμπίτην Παπαφιλίππου, Νικόλαον Τριαντάφυλλον, Σωφρόνιον Πάγκαλον, Ἀθανάσιον Ἰβηρίτην, Νικηφόρον ἱεροδιάκονον, Νικόλαον Κύρκον, Γρηγόριον τὸν Δυρραχίου, Ἱερεμίαν τὸν Κρηῖτα, Χρύσανθον τὸν Κύπριον, Γρηγόριον Ἀγιοπαυλίτην, Κύριλλον Σινᾶ ἀρχιεπίσκοπον, Ἰωακεῖμ Πάριον, Μητροφάνην Ναύπλιον, Γεώργιον Βελημᾶν, Ἀνδρέαν Πάργιον, Γεώργιον Σύπανδρον, Ἱερόθεον Αἰτωλὸν καὶ Ἀθανάσιον τὸν ἐκ Ραιδεστοῦ.

—Κύριλλος Τήνου ἀρχιεπίσκοπος, πρότερον χρηματίσας ἱεράρχης τῆς ἐπαρχίας Γάνου καὶ Χώρας, διὸ καὶ ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ τινὰ μὲν ἐπιγράφονται «Κυρίλλου Γάνου καὶ Χώρας», τινὰ δὲ «Κυρίλλου πρώην Τήνου». Διακεκριμένος μουσικὸς, γεννηθεὶς εἰς τὴν παρὰ τὴν Προποντίδα νῆσον τοῦ Μαρμαρᾶ, συνεχρόνισε τῷ Πρωτοψάλτῃ Δανιήλ, μεθ' οὗ καὶ συνέψαλλεν ἐνίοτε εἰς τὸν πατριαρχικὸν ναόν. Ἦν ἐγκρατὴς οὐ μόνον τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἣν ἐδιδάχθη παρὰ Παναγιώτου τοῦ Χαλάτσογλου, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀραβοπερσικῆς. Ἐμέλισε χερουδικὰ καὶ κοινωνικὰ, συνέγραψε δὲ καὶ Ἐγχειρίδιον περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς Μουσικῆς.¹

---

1) Ἡ ἐπιγραφὴ τῆς πραγματείας ταύτης ἔχει οὕτως «Εἰσαγωγὴ μουσικῆς κατ' ἐρωταπόκρισιν εἰς ραοτέραν κατάληψιν τῶν μαθητιῶντων, ἧς ὁ λόγος περὶ τῶν ἀνιουσῶν ἢ κατιουσῶν φωνῶν σωματῶν τε καὶ πνευμάτων ἢ καθ' ἑαυτὰς καὶ ἢ πρὸς ἀλλήλα ἐν τε συντάξει καὶ συνθέσει, καὶ περὶ τῶν λοιπῶν λεγομένων σημαδιῶν κατ' ἐτυμολογίαν ἤχων τε καὶ φθορῶν καὶ τινων ἄλλων παρεπομένων αὐτοῖς· πονηθεῖσα παρ' ἐμοῦ Κυρίλλου ἀρχιερέως Τήνου τοῦ Μαρμαρηνοῦ».

**Περὶ τῶν μετὰ τὴν ἁλώσιν Πρωτοψάλτων
τῆς ἁγιωτάτης Μεγάλης Ἐκκλησίας Κων)πόλεως.**

Γρηγόριος Μπουύνης ὁ Ἀλυσάτης ἱερομόναχος, Γεώργιος κατὰ κόσμον καλούμενος, ὁ ἐπὶ τῆς ἀλώσεως Πρωτοψάλτης ὁ τῆς Ἀγίας Σοφίας, μουσικὸς ἑξοχος. Ἠλίκων δὲ τιμῶν ἠξιώθη αὐτός τε καὶ ἕτερός τις μουσικὸς (πιθανῶς ἐκ τῶν Δομεστίκων) ὑπὸ τοῦ Κατακτητοῦ, μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ χρονογράφου Δωροθέου Μονεμβασίας, διηγουμένου τάδε «Ἐμαθε δὲ ὁ Σουλτάν Μεχμέτης ὅτι οἱ Ρωμαῖοι γράφουν τὰς φωνὰς τῶν ψαλτῶν καὶ τῶν τραγουδιστῶν, καὶ ἔκραξέ τους εἰς τὸ Παλάτι, καὶ εἶχεν ἓνα Πέρσιν ἐκλεκτὸν καὶ ὥρισε, καὶ ἐτραγούδισεν ὁ δὲ κύρ Γεώργιος καὶ κύρ Γεράσιμος οἱ ψάλλαι, ἔγραφον τὰς φωνὰς τοῦ Πέρσου. Ἐσχέδιασαν οὖν τὸ τραγοῦδι τοῦ Πέρσου, καὶ

---

1) Τὸ πάλαι, κατὰ τὸν Κουροπαλάτην, Πρωτοψάλτην ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶχεν, ἀλλὰ Δομεστικόν. Καὶ ὁ μὲν βασιλικὸς κλῆρος εἶχεν ἀμφοτέρους, τὸν τε Πρωτοψάλτην, τοῦ βασιλικοῦ κλήρου Ἐξαρχον, καὶ τὸν Δομεστικόν, τοῦ Δεσποινικοῦ ἢ τῆς Βασιλείσσης, ὁ δὲ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Πρωτοψάλτης ἐλέγετο Δομεστικός τῶν Ψαλτῶν, καὶ ἀπλῶς Δομεστικός. Βραδύτερον ὅμως μετέχθη τὸ τοιοῦτον τοῦ Πρωτοψάλτου ὄνομα καὶ εἰς τὸν Ἐκκλησιαστικὸν κλῆρον, ὅντος καὶ Ἀναγνώστου εἰς τὸν βαθμὸν. Ὁ Πρωτοψάλτης ἴστατο μετὰ τῶν δύο χορῶν, δεξιῷ τε καὶ ἀριστεροῦ, ἐποιοεῖ τὴν ἑναρξιν τῆς ψαλμωδίας, μετὰ δὲ ταῦτα καὶ οἱ Ψάλλαι πάντες. Ἐφόρει Στιχάριον, ἐκαλεῖτο δὲ καὶ Χορολέκτης ἢ Χοράρχης.

2) Ἡ λέξις Δομεστικός εἶναι Λατινικὴ, σημαίνουσα τὸν οἰκιακόν, τὸν ὄντα ἐκ τῆς αὐτῆς οἰκίας. Ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ τάξει Δομεστικός λέγεται ὁ ἐξάρχων, ὁ προηγούμενος ἀρχαῶδς καὶ ἐπιστάτης τῶν μελωδιῶν τε καὶ μελωδῶν, ὡς εἰς ρυθμὸν καὶ τάξιν καθιστῶν αὐτὰς καὶ τὰ μελωδήματα. Εἰς τὸν βαθμὸν τοῦτον ἦσαν οἱ τοιοῦτοι Ἀναγνώσται. Οἱ Δομεστικοὶ ἦσαν Ἐκκλησιαστικοὶ καὶ οἱ τοῦ Παλατίου, ἥτοι οἱ Πατριαρχικοὶ, οἱ Βασιλικοὶ καὶ οἱ Δεσποινικοὶ (τῆς Βασιλείσσης). Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὑπῆρχον δύο, ὁ εἰς τοῦ δεξιοῦ χοροῦ καὶ ὁ ἕτερος τοῦ ἀριστεροῦ, οἵτινες ἐλέγοντο

τότε ὥρισε νὰ τὸ ψάλλουν· καὶ ἔψαλλάν το καλλιώτερα παρὰ ὃν Πέρσιν, ἤρεσέ του πολλὰ καὶ ἐθαύμασε τὴν λεπτότητα τῶν Ρωμαίων, καὶ ἐφιλοδώρησε τοὺς ψάλτας· ὁ δὲ Πέρσης ὡς εἶδε πῶς εἶναι τοιοῦτοι τεχνῖται ἐπροσκύνησέ τους». Ἐκ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ τὰ πλεῖστα δὲν διεσώθησαν ὡς ἐκ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἔζη, τὰ δὲ σωζόμενα ἀνήκουσιν εἰς τὸ Παπαδικὸν εἶδος, ἐποίησε δὲ καὶ Προπαίδειαν εἰς ἥχον Πλ. Β' πρὸς ἐκγύμνασιν τῶν ἀρχαρίων μαθητῶν εἰς τὸ χρωματικὸν γένος. Σῶζεται ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις ἔργον αὐτοῦ «Μέθοδος τῆς μετροφωνίας κυρίου Γρηγορίου ἱερομονάχου Μπούνη τοῦ Ἀλυσίου» ἥχος Πλ. Δ'.

Μανουὴλ ἡ Ἐμμανουὴλ Χρυσόφνης ὁ παλαιός, ὁ ἐπὶ τῆς ἀλώσεως Λαμπαδάριος¹ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας, διακεκριμένος μελοποιὸς, μελίσας πολλὰ ἔργα, ἐξ ὧν ὡς ἐκ τῶν περιστάσεων σώζονται τινὰ, ἀνήκοντα εἰς τὸ Παπαδικὸν μέλος. Ἐγραψεν ἐξ ἀπόψεως θεωρητικῆς περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς πραγματείαν.² Ἔσχε Γεράσιμον ἱερομόναχον μαθητὴν

καὶ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου χοροῦ· πρῶτος δὲ ἦτο ὁ Δομέστικος τῶν Ψαλτῶν, ταῦτόν εἰπεῖν ὁ Πρωτοψάλτης καὶ ἀπλῶς Δομέστικος λεγόμενος, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ ὁποίου οἱ λοιποὶ ἐλέγοντο, ὁ μὲν, Δομέστικος τοῦ πρώτου, ὁ δὲ, τοῦ δευτέρου χοροῦ. Οἱ δύο Δομέστικοι ἵσταντο εἰς τοὺς δύο χοροὺς μετὰ τοῦ Πρωτοψάλτου, καὶ ψάλλοντες ἐφόρουν ἐν καιρῷ τῆς θείας λειτουργίας Στιχάριον, ὡς καὶ ὁ Πρωτοψάλτης. Ὁ Δομέστικος ἐκαλεῖτο καὶ Μαῖστωρ, ἥτοι διδάσκαλος ἢ πατὴρ τῆς μουσικῆς ὡς κεκτημένος ἐξοχὰ προτερήματα καὶ γνωστὸς ἐπὶ μουσικοῖς ἔργοις. Τὰ ὀφθίγια τῶν Δομεστίκων λέγονται Δομεστικεῖον, Δομεστικίον, Δομεστικάτον.

1) Λαμπαδάριος καλεῖται ὁ πρῶτος ψάλτης τοῦ ἀριστεροῦ χοροῦ, ὅστις ἐκράτει τὸ πάλαι τὸ λεγόμενον Διδάμβουλον, τὸ φέρον τὴν κεκρυσμένην λαμπάδα. Ἰστέον ὅτι ὁ δεσποτικὸς θρόνος πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔκειτο εἰς τὸ ἀριστερὸν μέρος τοῦ ναοῦ, διότι εἰς τὸ δεξιὸν ὑπῆρχεν ὁ θρόνος τοῦ βασιλέως· ὁ Λαμπαδάριος ἵστατο παρὰ τῷ ἐπισκοπικῷ θρόνῳ κρατῶν τὴν λαμπάδα τοῦ Πατριάρχου ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀγίας Σοφίας.

2) Ἡ ἐπιγραφή τῆς περὶ Μουσικῆς ταύτης πραγματείας ἔχει οὕ.

αὐτοῦ, πιθανῶς τὸν ἐνώπιον τοῦ Πορθητοῦ προσκληθέντα μετὰ τοῦ Γεωργίου ἢ Γρηγορίου τοῦ Ἀλυάτου. Κῶδιξ τοῦ ἔτους 1672 τῆς ἱερᾶς μονῆς Λειμῶνος (ἀρ. 239), ὀνομάζει τὸν Μανουὴλ «Λαμπ-
δάριον τοῦ εὐαγοῦς βασιλικοῦ κλήρου». Ὁ Μανουὴλ ἐν τοῖς
χειρογράφοις ὀνομάζεται καὶ Μαῖιστωρ. Τὸ ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ Χρυ-
σάφου ποιηθὲν Στιχηράριον εἶχεν ἀνὰ χεῖρας καὶ ὁ νέος Χρυσά-
φης, ὅστις καὶ μετέβαλε τὴν σημαδοφωνίαν αὐτοῦ, ἀνανεώσας

τως «Περὶ τῶν ἐνθεωρουμένων τῇ ψαλτικῇ τέχνῃ καὶ ὧν φρονοῦσ,
κακῶς τινες περὶ αὐτῶν». Ἡ ἀρχὴ «Ἐμοὶ μὲν πολλάκις κατὰ νοῦν ἐ-
πῆλθε». Τὸ ὅλον πόνημα τοῦ Μανουὴλ Χρυσάφου δὲν εἶναι ἐκδεδομένον,
ἀλλὰ μόνον τεμάχια αὐτοῦ προεξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ Τζέτζη καὶ ὑπὸ τοῦ
Πορφυρίου Οὐσπένσκη. Ἐν τῇ μονῇ τοῦ Λειμῶνος ὑπάρχει ἀτελὲς ἀντί-
γραφον τοῦ πονήματος τοῦ Χρυσάφου, ἀρχόμενον ἀπὸ τῶν λέξεων «Φθο-
ρὰ ἐστί τὸ παρ' ἐλπίδα φθεῖρην». Ὁλόκληρον τὸ κείμενον ἐδημοσίευσεν
ἐξ ἐξαιρέτου ἀντιγράφου, γραφέντος ἐν ἔτει 1656, ὁ ἐν Πετρουπόλει δια-
πρεπὴς λόγιος καὶ οὐδενὸς δεύτερος τῶν παρ' ἡμῖν βυζαντινολόγων Ἀθ.
Π. Κεραμεύς.

Χάριν τῶν περὶ τὴν θεωρίαν τῆς καθ' ἡμᾶς μουσικῆς ἐνασκουμένων,
σημειούμεθα ὧδε τὰς κυρίως ἐπιγραφὰς τῶν περὶ μουσικῆς πραγματειῶν.
ἀπὸ Διμασκηνοῦ μέχρι τοῦ Χρυσάφου καὶ τῶν ἐκδόσεων αὐτῶν.

«Τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Διμασκηνοῦ ἐρωταποκρίσεις
τῆς παπαδικῆς τέχνης περὶ τῶν σημαδίων, τῶν τόνων καὶ φωνῶν καὶ
πνευμάτων καὶ κρατημάτων καὶ παραλλαγῶν καὶ ὅσα ἐν τῇ παπαδικῇ
τέχνῃ διαλαμβάνουσιν»· ἡ ἀρχὴ «Ἐγὼ μὲν ὦ παῖδες ἐμοὶ ποθεινότατοι
ἡρξάμην βουλῆθεις γράψαι». Τὸ τύποις ἀνέκδοτον τοῦτο ἔργον, προνοίᾳ
τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου, δημο-
σιεύεται ἐν τῷ 5' Τόμῳ τοῦ Περιοδικοῦ αὐτοῦ.

«Ἀγιοπολίτης». Τὸ ὅλον κείμενον τοῦ Ἀγιοπολίτου, ἔργου τοῦ Δι-
μασκηνοῦ καὶ Κοσμᾶ, δὲν ἐξετυπώθη εἰσέτι· τὰ ὑπὸ τοῦ Vincent μετὰ
γαλλικῆς μεταφράσεως ἐκδοθέντα τεμάχια, τὰ ἀφορῶντα ἰδίᾳ πρὸς τὴν
ἀρχαίαν τῶν Ἑλλήνων μουσικὴν, ὡς καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Τζέτζη
ἕτερα μικρὰ τεμάχια, εἶναι μέρη τοῦ ὅλου κειμένου. Προσθετέον δ' ἐν τῷ
ὅτι ὁ Vincent ἐξέδωκε μετὰ γαλλικῆς μεταφράσεως τὸ «Περὶ Ἀρμονι-
κῆς ἥτοι Μουσικῆς» ἔργον τοῦ Γεωργίου Παχυμέρη, ὡς καὶ τὸ ἕτερον
τοῦ ὑπάτου τῶν φιλοσόφων καὶ διακόνου Ἰωάννου τοῦ Πεδισίμου ἐπι-

αὐτὴν κατὰ τὸ ἴδιον αὐτοῦ σύστημα, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ ὑπ' ἀρ. 239 κώδικος τῆς μονῆς τοῦ Λειμῶνος. ¹

Μανουὴλ Χρυσάφης, ὁ νέος, ² Πρωτοψάλτης τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, Βυζάντιος τὴν πατρίδα, ἀκμάσας τῷ 1660, μελοποιὸς ἀριστος. Συνύφανε τὸ Παλαιὸν ἢ Ἀργὸν Ἀναστασιματάριον (εἰς ὃ ἐμέλισε καὶ τὰ Ἑωθινὰ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ) καὶ τὸ Παλαιὸν ἢ Ἀργὸν Στιχηράριον (εἰς ὃ ἔχει μαθήματα καὶ ὁ συγχρονήσας αὐτῷ Βαρθολομαῖος μοναχὸς Δομέστικος τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὁρει ἱερᾶς μονῆς τῆς Λαύρας). Ἐμελοποίησε Χερουδικὰ «Οἱ τὰ

γραφόμενον «Ἐπιστάδαι μερικαὶ εἰς τινὰ τῆς ἀριθμητικῆς, σαφηνείας δεόμενα· ἀλλ' εἰς ὃ τι καὶ αἱ μουσικαὶ συμφωνίαι διὰ τεσσάρων, διὰ πέντε, κατὰ ἀριθμὸν εἶσιν ὀνομασμέναι».

«Σαφισμὸς τῶν φωνῶν εἰς μαθητὰς κύρ Ἰωάννου ἱερέως τοῦ Πλουδιαδικοῦ, εὑρηται εἰς τοὺς 243 καὶ 255 κώδικας τῆς μονῆς Λειμῶνος καὶ εἰς τὸν ἐν Πετρουπόλει 139 κώδικα. — Προσθετέον ἐνταῦθα ὅτι «Ἡ σοφωτάτη Παραλλαγὴ Ἰωάννου ἱερέως τοῦ Πλουδιαδικοῦ» ἐκ τοῦ κώδικος τῆς Ἀδριανουπόλεως ἐξεδόθη ἀπεικονισθεῖσα ὑπὸ Μ. Παρανίκα (Περιοδικὸν Ἑλλ. Φιλολογικοῦ Συλλόγου, Τόμ. 21, σελ. 175).

«Περὶ τῶν ἐν τῇ ψαλτικῇ τέχνῃ σημαδίων καὶ ἐτέρων χρησίμων καὶ τῆς τούτων ἐτυμολογίας Γαβριὴλ ἱερομονάχου».

«Συναδία ψαλλόμενα κατ' ἥχον μετὰ πάσης χειρονομίας καὶ συνθέσεως, ποιηθέντα παρὰ κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Κουκκουζέλη καὶ μαΐστορος». Τὸ ἔργον τοῦτο εὑρηται ἐν τῷ 624 κώδικι τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχικῆς συλλογῆς. Τόμ. 1, σελ. 488. — «Ἰωάννου Κουκκουζέλη τροχοὶ τῶν ὀκτῶ ἥχων» (Ἑλλην. Φιλολογικὸς Σύλλογος, Τόμ. 21, σελ. 176).

«Μανουὴλ Βρυεννίου ἀρμονικῶν βιβλία τρία» ἐκδοθέντα ὑπὸ Ἰωάννου Wallis.

1) Κατάλογον τῶν μελουρημάτων τοῦ Χρυσάφης ἐδημοσίευσεν ὁ Ἀθανάσιος Π. Κεραμεύς.

2) Τὸ ὄνομα Χρυσάφης θέλει ὁ Ἀθ. Π. Κεραμεύς ὡς κύριον ὄνομα ἡλθὲν ἐν τῷ βαπτίσματι, διότι ὑπῆρξε καὶ τις ἄγιος Χρυσάφης, ἐορταζόμενος τῇ 25 Ὀκτωβρίου. Ὑπολαμβάνει δὲ ὅτι ὁ ἀπ᾽ αὐτὸν μόνον ἐν τινι μουσικῷ χειρογράφῳ τοῦ ἔτους 1777 ἀπαντηθεὶς Χρυσάφης ὁ κύρ Γαζῆς εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ νέος Χρυσάφης.

Χερουδίμ», τῆς Μεγάλης Πέμπτης, τοῦ Μεγάλου Σαββάτου καὶ τῆς λειτουργίας τῶν Προηγιασμένων, κοινωνικὰ τῶν Κυριακῶν εἰς τοὺς ὀκτὼ ἤχους καὶ ἄλλα τοιαῦτα τοῦ ἐνιαυτοῦ· ἀνοίξαν-
τάρια, πολυελέους, δοξολογίας, πασαπνοάρια ἀργὰ τοῦ ὄρθρου, εἰρμούς, καλοφωνικούς, κρατήματα, θέματα τοῦ Οἰκνηματαρίου καὶ τοῦ Μαθηματαρίου, πρὸς δὲ καὶ μίαν Προπαίδειαν κατὰ τὸ Ἄργον Στιχηράριον εἶδος πρὸς γύμνασιν τῶν ἀρχαρίων, καὶ ἄλλα. ¹

Γεώργιος Ραιδεστηνὸς, Πρωτοψάλτης τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, μουσουργὸς ἀριστος, ἀκμάσας περὶ τὸ 1680, διατελέ-
σας μαθητῆς Μελχισεδέκ ἐπισκόπου Ραιδεστοῦ. Ἐμέλισε πολλὰ μαθήματα τῆς Παπαδικῆς καὶ ἀργὰ ἔντεχνα Πασαπνοάρια τοῦ Ὁρθρου εἰς διαφόρους ἤχους, καὶ ἄλλα ἐκκλησιαστικὰ μέλη εἰς τὸ Κρατηματάριον, Οἰκνηματάριον καὶ Στιχηράριον, ὧν τὰ πλεῖστα ἠρμηνεύθησαν ἐκ τῆς ἀρχαίας παρασημαντικῆς εἰς τὴν νῦν ἐν χρήσει.

Παναγιώτης Χαλάτζογλους, Πρωτοψάλτης τῆς Μ.

1) «Νουθεσία πρὸς τοὺς μαθητὰς (μετὰ παρασημάνσεως) κυρίου Χρυ-
σάφου τοῦ νέου». Τὸ κείμενον ἔχει οὕτως :

«Ὁ θέλων μουσικὴν μαθεῖν καὶ θέλων ἐπαινεῖσθαι
θέλει πολλὰς ὑπομονάς, θέλει πολλὰς ἡμέρας,
τιμὴν πρὸς τὸν διδάσκαλον, δουκὰτα εἰς τὰς χεῖρας·
τότε νὰ μάθῃ ὁ μαθητῆς καὶ τέλειος νὰ γένη».

Εὐκαιρον νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα, ὅτι πρὸς ἐκμάθησιν τῶν πρώτων μαθη-
μάτων τῆς ψαλτικῆς ἐν τῇ ΙΔ' ἑκατονταετηρίδι ἤρουν τριάκοντα δουκά-
τα· μανθάνομεν δὲ τοῦτο ἐκ σημειώματος ἀνωνύμου τοῦ 1390 ἔτους, ὁ-
περ ἀνέγνω ὁ Ἀθ. Π. Κεραμεὺς ἔχον κατὰ λέξιν ὡς ἑξῆς : «Ἐνθυμοῦ
Δημήτριε Σχολάρχῃ ὅτι ὁπόταν ἐπῆγες εἰς τὸ σχολεῖον ἐδωκας καταρ-
χὰς τὸν διδάσκαλον ἑξ δουκὰτα· πληρωμένων δὲ τῶν στιχηρῶν πάλιν
ἐδωκας αὐτῷ ἕτερα ἑξ· πάλιν δὲ ἀρχομένου σου μανθάνειν τὸν Λατρινὸν
πολυέλεον ἐδωκας πάλιν αὐτῷ ἕτερα ἑξ· ἀρχομένου δὲ τοῦ Κουκουμὰ
πάλιν ἕτερα ἑξ· αἰτήσας δὲ πάλιν δουκὰτα εἰς τὸ μανθάνειν σοὶ τοὺς τε-
τάρτους ἐδωκας αὐτῷ πάλιν ἕτερα ἑξ· ὡς ὧν ἅπαντα ἅπερ δέδωκας αὐ-
τῷ δουκὰτα ἅ· ἐνθυμοῦ δὲ ταῦτα ἀσφαλῶς».

Ἐκκλησίας (1728), Βυζάντιος τὴν πατρίδα, καλλιφώνος, διδασχθεὶς τὰ πρῶτα γράμματα καὶ τὰς προκαταρκτικὰς γνώσεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς παρὰ τινος ἀγιορείτου μοναχοῦ Τραπεζουντίου, συγγενοῦς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, τοῦ ὡσαύτως ἐκ Τραπεζοῦντος ὀρμωμένου καὶ τὸν χαλάτζην ἐπαγγελλομένου. Πρὸς τελειοτέραν ἐκμάθησιν τῆς μουσικῆς μετέβη εἰς Ἁγίον Ὀρος καὶ ἐμαθήτευσεν παρὰ τῷ ὀνομαστῷ μουσικῷ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης Δαμιανῷ τῷ Βατοπεδινῷ· ἐπαλθὼν δὲ διωρίσθη Πρωτοψάλτης τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ὅτε καὶ ἀνέδειξε πολλοὺς μαθητάς. Ἐμέλισε διάφορα ἔργα, ἐξ ὧν γνωρίζομεν τὸν καλοφωκικὸν εἰρμὸν «Ἐφρίξε γῆ» εἰς ἦχον Πλ. Α' μετὰ τοῦ κρατήματος, ἕτερον κράτημα εἰς ἦχον Βαρὺν κατὰ τὸ διατονικὸν γένος, καὶ ἄλλα· συνέγραψε δὲ μικρὸν Ἑγχειρίδιον περὶ Μουσικῆς, ἐν τῷ ὁποίῳ πραγματεύεται περὶ φθορῶν, θέσεων κτλ., καὶ περὶ Ἀραβοπερσικῆς μουσικῆς ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἡμετέραν.¹ Δεινῶς ἐδασανίσθη ὁ Χαλάτζογλου ἐκ ποδαλγίας.² Τοῦτον ἀποθανόντα τῷ 1748 κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Μ. Παρασκευῆς διεδέξατο ὁ ἐκ τῶν ἀρίστων μαθητῶν αὐτοῦ

---

1) Τὸ κείμενον, γεγραμμένον ὑπὸ τοῦ ἰδίου Χαλάτζογλου, ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ μουσικολογιστάτου Ἰακώβου Ναυπλιώτου, ἀ' δομειστικῆς τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐν τῷ Περιδικῷ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου (Τεύχος Β', Ἔτ. 1900, σελ. 69—75). Κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα ἠσχολήθησαν καὶ ἔγραψαν περὶ ἐξωτερικῆς μουσικῆς, πλὴν τοῦ Χαλάτζογλου, Κύριλλος ὁ Τήνου, οὗ τὸ ἔργον ἐπιγράφεται «Ἐκ τῶν τοῦ ἁγίου Τήνου μουσικοῦ τοῦ Μαρμαρινοῦ, κατ' ἐρωταποκρίσιν», Δημήτριος ὁ Καντεμίρης, καὶ ὁ ἀρχὼν Μέγας Ποστέλνικος Δημήτριος ὁ Σούτσος

2) Ἐν τῷ Δ' Τεύχει τοῦ Περιδικοῦ τοῦ ἐν Κων(ν)πόλει Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου ἐδημοσίευσά τρεῖς ἀνεκδότους παραμυθητικὰς ἐπιστολάς τοῦ πολυμαθεστάτου σχολάρχου τῆς Πάτμου καὶ ἐξόχου ῥήτορος Μακαρίου τοῦ Πατμίου (τελευτήσαντος τῇ 17 Ἰανουαρίου 1737) ἀπευθυνομένης πρὸς τὸν Χαλάτζογλου· μετέγραψα δὲ ταύτας ἐκ τῆς ἐν Πάτμῳ Βιβλιοθήκης τῆς ἱερᾶς μονῆς Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1892, ὅτε ἐπεσκεψάμην αὐτὴν χάριν μελετῶν.

Ἰωάννης ὁ Τραπεζούντιος, ὅστις ὡς Λαμπαδάριος πρότερον συνέψαλλε μετὰ τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ. Ἐποίησεν ἀμιμήτου κάλλους εἰρμολογικὰ μέλη, κανόνας, καταδασίας, σύντομα καὶ ἀργὰ μαθήματα. Τῷ 1756, προτροπῇ τοῦ τότε πατριαρχεύοντος Κυρίλλου Ε' τοῦ ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως, ἐμέλισεν ὁ Ἰωάννης τὰ ἀργὰ πασαπνοάρια, πολυελέους, δοξολογίας, χερουδικὰ, κοινωνικὰ, τὸ ἀλληλουόριον καὶ ἄλλα διὰ τῆς κουκκουζελίου παρασημαγτικῆς διαφόρου τῆς πρὸ αὐτοῦ, ἥτοι ἀπλουστέρας, μεθοδικωτέρας καὶ στοιχειωδεστέρας, ἣν ἔτι ἐπεξηγηματικὴν κατέστησεν ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Πέτρος ὁ Πελοποννήσιος. Τὸν μουσικώτατον Τραπεζούντιον θανόντα διεδέξατο

Δανιὴλ ὁ ἀπὸ Τυρνάβου τῆς Θεσσαλίας μαθητὴς Παναγιώτου τοῦ Χαλάτζογλου, συνέψαλλε μετὰ Ἰωάννου τοῦ Τραπεζούντιου, ὀνομαστὸς μουσικὸς, σεμνυνόμενος διὰ τε τὴν καλλιφωνίαν καὶ τὸν εὐσχημον τοῦ ψάλλειν τρόπον. Ἐδίδαξεν εἰς τὴν Β' μετὰ τὴν ἄλωσιν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν σχολὴν ἀντὶ 400 γροσίων κατ' ἔτος. Ἦτο ἐγκρατὴς τῆς ἐξωτερικῆς μουσικῆς, ἣν ἐδιδάχθη παρὰ τοῦ περιωνύμου τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ χανενδὲ Ζαχαρίου, Βυζαντίου τὴν πατρίδα, μελίσαντος καὶ μέλη ἐκκλησιαστικά, καὶ ᾠσιατικά ᾄσματα, ποιήσαντος δὲ καὶ συλλογὴν τοιούτων ᾠσμάτων (ὑπὸ τὸ ὄνομα Εὐτέρπη) ὡς καὶ ἑλληνικῶν. Εἰς τὸν Ζαχαρίαν ἀντεδίδαξεν ὁ Δανιὴλ τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν. Ἐμέλισεν ὕμνους, κρατήματα ἐκτεταμένα καὶ ἔντεχνα, δοξολογίαν εἰς ἦχον Βαρὺν ἐπτάφωνον, πολυέλεον, χερουδικὰ, κοινωνικὰ τῶν Κυριακῶν καὶ ὅλου τοῦ ἐνιαυτοῦ εἰς διαφόρους ἦχους, καὶ ἄλλα μουσουργήματα τοῦ παπαδικοῦ μέλους. Τοῦτον θανόντα τῇ 23 δεκεμβρίου 1789, διεδέξατο

Τάκωτος ὁ Πελοποννήσιος τὴν πατρίδα, ὁ κοινῶς τότε Γιακουμάκης λεγόμενος, μαθητὴς Ἰωάννου τοῦ Τραπεζούντιου, γεννηθεὶς περὶ τὸ 1740· διεκρίθη ὡς φυλάττων πιστότατα τὸ σεμνοπρεπὲς ἐκκλησιαστικὸν μουσικὸν ὕψος, ὁ κάλλιστος μελοποιὸς,

1) Οἱ χρῆσιν ποιούμενοι τῆς καταλλήλου παραστάσεως ἐν τῇ ἀπαγ-

ὕμνογράφος καὶ ἀνὴρ πεπαιδευμένος, διατελέσας καὶ γραμματεὺς τοῦ πατριαρχικοῦ γραφείου. Ὁ Ἰάκωβος Δομέστικος ὦν ἐλάμβανεν ἐτήσιον μισθὸν 120 γρόσια, σιτιζόμενος πιθανῶς ἐν τοῖς πατριαρχείοις, Πρωτοψάλτης δὲ 600 γρόσια ἐτησίως καὶ 400 ἵνα διδάσκη εἰς τὴν τότε Μουσικὴν Σχολὴν τὴν Παπαδικὴν καὶ τὸ Στιχηράριον. Ἐποίησε δύο ᾠσματικούς κανόνας εἰς ἦχον Δ', ὦν τὸν μὲν πρὸς τὸ «Τριστάτας κραταιοὺς», τὸν δὲ πρὸς τὸ «Ἀνοίξω τὸ στόμα μου», καὶ πᾶσαν ἐν γένει τὴν ἀκολουθίαν τῆς μεγαλομάρτιρος Εὐφημίας, τύποις ἐκδοθεῖσαν ἐν τοῖς πατριαρχείοις τὸ πρῶτον τῷ 1804 πατριαρχοῦντος Γρηγορίου τοῦ Ε', οὗ τῇ προτροπῇ ἐπιθεωρήσας διώρθωσε καὶ τὰ εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς βίβλους παρεισφύσαντα κατὰ καιροὺς λάβη, ἀδελψία τυπογραφικῇ. Ἐμέλισε τὸ ἄργον Στιχηράριον ἢ Δοξαστάριον (συντηρηθὲν ἐκ τοῦ Παλαιοῦ Στιχηραρίου) μετὰ τῶν ἑνδεκα Ἐωθινῶν,

---

γελία τῆς μελωδίας, ἐθεωροῦντο κεκοσμημένοι διὰ τοῦ σεμνοπρεποῦς ἐκκλησιαστικοῦ μουσικοῦ ὕφους. Τὸ ὕφος τοῦτο ἦτο τεθησαυρισμένον μετὰ τὴν ἄλωσιν ἐν τοῖς μουσικοῖς χοροῖς τοῦ πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, ἐνθα ἐξαιρετικῶς διέλαμπε, καὶ τοῦτο διότι ἐν τῇ Μ. Ἐκκλησίᾳ κατὰ πᾶσαν σχεδὸν ἐποχὴν ὑπῆρχον οἱ ἐπιφανέστεροι τῶν μουσικῶν, οἵτινες διαδοχικῶς παραλαμβάνοντες διετήρουν πάντοτε γνήσιον καὶ ἀνόθευτον σχετικῶς τὸ λεγόμενον πατριαρχικὸν ὕφος. Τὸ πατριαρχεῖον λοιπὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὡς διεκράτησεν ἀρχῇθεν ἀνόθευτον τὴν παρακαταθήκην τῶν ἱερῶν θεσμιῶν τῆς Ἐκκλησίας, οὕτω διετήρησεν ἀνόθευτον μετὰ τὴν ἄλωσιν καὶ τὸ μουσικὸν ὕφος, ὃ δὲ πατριαρχικὸς ναὸς ἐχρησίμευεν ὡς διδασκαλεῖον τοῦ ὕφους, τῆς γυναιωτέρας δηλονοῦν ἀπαγγελίας τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἠμῶν μελῶν. Τὸ μουσικὸν ὕφος γραφῇ οὐ διατηρεῖται, ἀλλ' ἀπλῶς διδάσκεται. Εἶναι, ἄλλοις λόγοις, τὸ μουσικὸν ὕφος παρεμύρεται πρὸς τὴν παρ' ἡμῖν ρητορικὴν ἀπαγγελίαν. Καὶ ὡς αὕτη δὲν ἐκφράζεται διὰ τῆς γραφῆς, οὕτω καὶ τὸ μουσικὸν ὕφος ἀδύνατον νὰ ἐκφρασθῇ διὰ τῶν μουσικῶν χαρακτήρων. Εἶχον δὲ δίκαιον καὶ οἱ πολέμιοι τοῦ Λεσβίου συστήματος, Κωνσταντῖνος ὁ Πρωτοψάλτης καὶ Θεόδωρος ὁ Φωκαεὺς, νὰ γράψωσι περὶ ὕφους τὰ ἐξῆς «Τὸ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ὕφος ἀδύνατον εἶναι νὰ ἐκφρασθῇ διὰ τῆς γραφῆς, διότι εἶναι Ἄηρ».

τῶν ιδιομέλιων τῶν Μεγάλων Ὁρῶν καὶ τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, περιέχον καὶ τὰ δοξαστικά τῶν Ἑσπερίων ἀποστίχων ὅλου τοῦ ἔναι τοῦ, συνέταμε τὰ μεγάλα κεκραγάρια Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ τὸν πολυέλεον Δανιὴλ τοῦ Πρωτοψάλτου «δοῦλοι Κύριον», ἐμέλισεν ὀκτῶ δοξολογίας ἐντέχνους καὶ χερουδικά, πασαπνοάρια τῶν αἰῶνων, τὸ «Νῦν αἱ δυνάμεις», τὸ «Ἀγαπήσω σε Κύριε», ἀπολυτίκια, κοντάκια, ᾠδὰς καὶ ἐγκώμια εἰς πατριάρχας. Ὁ Ἰάκωβος πρῶτος ὑπῆρξεν εἰς τὸ κατὰ νόημα μελοποιεῖν. Ἰστορεῖται ὅτι ἵνα τηρήσῃ τὴν ἔννοιαν λέξεων τινων τῶν Τροπαρίων εἰς τὰ Προσόμοια δὲν ἐτήρει τὸν οἰκεῖον ρυθμὸν, ἐφ' ᾧ Πέτρος ὁ Βυζάντιος, Λαμπαδάριος ὢν τότε, ἠγανάκτει μεγάλως. Ὑπὸ τοῦ Ἰακώβου ἐπολεμήθη τὸ μεταρρυθμιστικὸν σύστημα καὶ ἡ εὐρωπαϊκὴ παρασημαντικὴ Ἀγαπίου Παλλιέρμου τοῦ ἐκ Χίου. Τὸν Ἰάκωβον ἀποθανόντα διεδέξατο

Πέτρος ὁ Βυζάντιος ὁ καὶ Φυγᾶς, μαθητῆς Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου, γεννηθεὶς ἐν Νεοχωρίῳ τοῦ Βοσπόρου. Ἐχειρίζετο δεξιῶς τὴν πανδουρίδα καὶ τὸν ἀραβικὸν πλαγίανλον (νέϊ). Ὁ Βυζάντιος διὰ τῆς παρασημαντικῆς τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ ἔγραψε τὰ ποιήματα αὐτοῦ καὶ ἐξήγησε πολλὰ μαθήματα τῆς τοῦ Κουκκουζέλη γραφῆς, ἀπερ' ἠγόρασαν μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ οἱ ἑφόροι τῆς τῷ 1815 ἰδρυθείσης πατριαρχικῆς Μουσικῆς Σχολῆς μετὰ τῶν λοιπῶν σημειωμάτων αὐτοῦ. Ἐμέλισε μίαν σειρὰν χερουδικὰ καὶ τρεῖς σειρὰς κοινωνικὰ τῶν Κυριακῶν «Αἰνεῖτε», ἐξ ὧν τὰ χερουδικὰ καὶ μία σειρὰ κοινωνικὰ τύποις ἐξεδόθησαν εἰς διαφόρους Ἀνθολογίας ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ «Πέτρου τοῦ Βυζαντίου», τὰ δὲ μικρότερα κοινωνικὰ αὐτοῦ ἐπ' ὀνόματι «Ἰωάννου τοῦ Λαμπαδαρίου» προσέτι τὸ σύντομον Εἰρμολόγιον, καταβασίας, δοξολογίαν, κεκραγάρια, «Αἰνεῖτε» τῶν αἰῶνων ἀργοσύνομα καὶ ἄλλα μαθήματα φέροντα ἐπιγραφὴν «Τοῦ μαθητοῦ» (Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου). Σῴζεται αὐτοῦ καὶ μία Παπαδικὴ ἰδιογράφος εἰς τὴν ἐν Φαναρίῳ Κων)πόλεως βιβλιοθήκην τοῦ Παναγίου Τάφου. Ὁ Πέτρος ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Καλλινίκου τοῦ ἀπὸ Νικαίας παυθεὶς ἐκ τῆς πρωτοψαλτείας ἔνεκα τῆς δευτερο-

γαμίας αὐτοῦ, μὴ ἐπιτρεπομένης εἰς τοὺς ἱεροψάλτας τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἔφυγεν εἰς Χερσῶνα, ἐξ οὗ καὶ «Φυγᾶς», καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἰάσιον, ἔνθα καὶ ἀπέθανε τῷ 1808. Τοῦτον φυγόντα διεδέξατο

Μανουὴλ ὁ Βυζάντιος, μαθητὴς Ἰακώβου τοῦ Πρωτοψάλτου καὶ Γεωργίου τοῦ Κρητὸς, διακριθεὶς διὰ τὸ σοβαρὸν ἐκκλησιαστικὸν ὕψος, ὃ ἐμυμήθη πιστότατα καὶ ὁ κατόπιν Πρωτοψάλτης Κωνσταντῖνος ὁ Βυζάντιος. Ἐκλήθη εἰς τὴν θέσιν τῆς Πρωτοψαλτείας ἐκ τῆς ἐν Κοντοσκαλίῳ ἱερᾶς ἐκκλησίας τῆς ἁγίας Κυριακῆς ἕνεκα τῆς ἀπαραμύλλου καλλιφωνίας καὶ τῆς περὶ τὴν μουσικὴν ἐμπειρίας αὐτοῦ. Ἐμέλισε τρεῖς σειρὰς χερουδικὰ ἔντεχνα, κοινωνικὰ, μαθήματα τοῦ Μυθηματαρίου, τὰ κατ' ἥχον ἀντίφωνα κατὰ τὸ μικτὸν εἶδος, συντόμους δοξολογίας εἰς διαφόρους ἥχους, τὰς στιχολογίας τῶν κεκραγαρίων τῶν ὁκτῶ ἥχων, τοὺς μακαρισμοὺς τοῦ βαρέως ἥχου καὶ τοῦ πρωτοβαρέως· ἐποίησε τὴν κατ' ἀγωγὴν στιχολογίαν τῶν μεγαλυναρίων τῆς Ὑπαπαντῆς, συνέταμε τὸ μέγιστον «Μακάριος ἀνὴρ» Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου, συνέγραψε δὲ καὶ συλλογὴν τῶν ἰδιομέλων μετὰ διαφόρων κοντακίων καὶ ἀπολυτικίων κατὰ τὸ ὕψος τῆς Μ. Ἐκκλησίας. Τοῦτον ἀποθανόντα τῇ 21 Ἰουνίου τοῦ 1819 διεδέξατο

Γρηγόριος ὁ Λευΐτης, Λαμπαδάριος πρότερον ὢν τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας· εἶναι εἰς τῶν τριῶν ἐφευρετῶν τῆς νῦν ἐν χρήσει γραφικῆς μεθόδου. Ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1777, καθ' ἣν ἡμέραν ἐξεμέτρησε τὸ ζῆν Πέτρος ὁ Πελοποννήσιος. Οἱ γονεῖς τοῦ Γρηγορίου, Γεώργιος ἱερεὺς καὶ Ἑλένη, ἵνα ἀποσπάσωσιν αὐτὸν ἐκ τῶν Ἀρμενίων, ὧν ἐν τῇ ἐφηδικῇ ἡλικίᾳ αὐτοδιδάκτως εἶχεν ἐκμάθει τὴν γλῶσσαν, τὰ γράμματα καὶ τὴν μουσικὴν, παρέδωκαν εἰς τὸν ἡγούμενον τοῦ ἐν Βαλατᾷ συναϊτικοῦ μετοχίου ἀρχιμανδρίτην Ἱερεμίαν τὸν Κρητᾶ, ὑφ' οὗ καὶ γράμματα ἐδιδάχθη καὶ ἀναγνώστῃς ἀνεδείχθη καὶ ἱεροψάλτης. Ὁ Γρηγόριος, διακρινόμενος καὶ ἐπὶ καλλιφωνία, διετέλεσε μαθητὴς Ἰακώβου τοῦ Πρωτοψάλτου, Πέτρου τοῦ Βυζαντίου καὶ Γεωρ.

γίου τοῦ Κρητός· ἀνεδείχθη δὲ εἰς τῶν ὀνομαστῶν μουσικῶν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, γνώστης τῆς ἐξωτερικῆς μουσικῆς, ἣν ἐδιδάχθη παρὰ τοῦ περιωνύμιου χανεντὲ Ντετὲ Ἰσμανλάκη, καὶ ἐκ τῶν δεξιῶς ψαλλόντων πρὸς πανδουρίδα. Ὁ Γρηγόριος ἔγραψε κατὰ τὴν συνεπτυγμένην μουσικὴν παρασημαντικὴν (1805) τὴν ὀγκωδεστάτην Παπαδικὴν αὐτοῦ, συγκειμένην ἐκ 1282 σελίδων, περιέχουσαν δὲ ἐξ ὅλων τῶν εἰδῶν τῆς ἐγκυκλίου σειρᾶς τῆς μουσικῆς, τοῦ συντόμου Στιχηραρίου, τοῦ Εἰρμολογίου, τοῦ Κρατηματαρίου, τοῦ Οἰκηματαρίου, τοῦ Ἀργοῦ Στιχηραρίου, τῆς Παπαδικῆς καὶ τῶν μαθημάτων τοῦ Μαθηματαρίου, ἅπερ δύναται νὰ ψάλλῃ πᾶς γνώστης τῆς νέας μουσικῆς μεθόδου. Ἐκ τῆς ἀρχαίας παρασημαντικῆς μετένεγκε εἰς τὴν μέθοδον αὐτοῦ τὰ Στιχηράρια Σωφρονίου πατριάρχου Ἱεροσολύμων, Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν, καὶ Μανουὴλ Χρυσάφου τοῦ νέου, τὰ Ἄπαντα σὺν τῷ καλοφωνικῷ Εἰρμολογίῳ Πέτρου τοῦ Μπερεκέτου, τὰ Ἄπαντα Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου, τὴν Παπαδικὴν Πέτρου τοῦ Βυζαντίου, τὸ Στιχηράριον Ἰακώβου τοῦ Πρωτοψάλτου, καὶ ἄλλα ποιήματα διαπρεπῶν μουσικῶν, χρήσιμα εἰς τὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν, ὡς τὰ τοῦ Ἰωάννου Τραπεζουντίου καὶ ἄλλων ποιητῶν ἀπὸ τοῦ μουσικωτάτου Δαμασκνοῦ μέχρι Γεωργίου τοῦ Κρητός ἀκμασάντων. Ὁ Γρηγόριος ἐμέλισε καὶ ἴδια αὐτοῦ μαθήματα, ὡς, τρεῖς σειρὰς χερουδικὰ, μίαν σειρὰν κοινωνικὰ τῶν Κυριακῶν μεγάλα καὶ ἔντεχνα καὶ ἄλλα πολλὰ κοινωνικὰ τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ εἰς διαφόρους ἥχους, πολυελέους, δοξολογίας, ὕμνους, ἐγκώμια, κρατήματα, στιχολογίας καὶ μεγαλυνάρια· συνέγραψε τὸ πολλοῦ λόγου ἄξιον ἀργὸν Στιχηράριον, περιέχον διάφορα δοξαστικὰ καὶ στιχηρὰ ἰδιόμελα πάντων τῶν ἐορταζομένων καὶ μὴ ἀγίων, ἀποτελούμενον ἐκ πέντε ὀγκωδεστάτων τόμων. Ἐτόνισε τὸ ἀρχαιότατον μέλος τοῦ Ἀποστόλου (τῆς ἐορτῆς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ «Ὁ ἀγαθὸς καὶ οἱ ἀγιαζόμενοι») καὶ τοῦ Εὐαγγελίου (τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου «Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ εἰσῆλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς κώμην τινά».) Ἐσυστηματοποίησε μετὰ τῶν συνεταίρων αὐτοῦ Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος καὶ τοῦ ἀρχιμανδρίτου Χρυσάν-

θου τὸν προσδιορισμὸν τῶν κλιμάκων, ὧν συνέγραψε τὰς ἐρμηνείας ἐν ἰδίῳ βιβλίῳ, ἐνθι πραγματεύεται συνοπτικῶς καὶ περὶ φθορῶν τῶν τριῶν γενῶν καὶ περὶ τῶν σημείων τῆς γενικῆς ὑφέσεως καὶ διέσεως· ἐποίησε προσέτι καὶ ἐν Κανόνιον τῆς Παραχορδῆς, ἥτοι τῆς μεταβολῆς τῶν κλιμάκων τοῦ Διατονικοῦ Γένους. Ὁ Γρηγόριος τὸ νέον σύστημα τῆς μουσικῆς ἐδίδαξεν εἰς τὴν τῷ 1815 ἰδρυθεῖσαν πατριαρχικὴν Μουσικὴν Σχολήν. Ἀπέθανε δὲ τῷ 1822 ἐν ἀκμῇ τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, μόλις 45 ἐτῶν. Τοῦτον διεδέξατο

Κωνσταντῖνος ὁ Βυζάντιος, μουσικὸς ἡδυμελίσθοργος, ψάλλων μετ' εὐλαθείας καὶ θερμῆς πίστεως καὶ κατανύγων τοὺς ἐκκλησιαζομένους διὰ τῆς γλυκείας αὐτοῦ φωνῆς καὶ τοῦ θαυμασίου ἐκκλησιαστικοῦ ὅφους, τοῦ κατ' ἀλληλοδιαδόχον μίμνησιν ἐκπαλαί διασωζομένου ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ καὶ τοῖς ἐν αὐτῇ ψάλλουσιν ἐξαιρέτως προσιδιάζοντος. Ἐν τῷ ψάλλειν οὐδὲν τῶν μελῶν τοῦ σώματος ἐκίνει οὐδ' αὐτὴν αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν παντελῶς, ἀλλὰ μόνον τὰ χεῖλη. Ἐγεννήθη τῷ 1777, μαθητὴς γενόμενος Γεωργίου τοῦ Κρητὸς καὶ Μανουὴλ τοῦ Βυζαντίου. Ἐν τῷ ἐν Βαλατᾷ Κων)πόλεως ἱερῷ ναῷ τοῦ σιναϊτικοῦ μετοχίου διετέλεσεν ἀναγνώστης, εἴτα δεύτερος ψάλτης καὶ μετὰ μικρὸν πρῶτος. Εἰς τὰ πατριαρχεῖα προσελήφθη δεύτερος δομέστικος τῷ 1800 (τῇ 23 Ἀπριλίου) ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου Νεοφύτου, Πρωτοψάλτου ὄντος τοῦ Ἰακώβου. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πρωτοψάλτου πρῶτος δομέστικος γενόμενος, συνέψαλλε μετὰ Μανουὴλ τοῦ Πρωτοψάλτου. Τῷ 1822 ἀποθανόντος Γρηγορίου τοῦ Πρωτοψάλτου διεδέχθη αὐτὸν τὴν ἐπαύριον (24 δεκεμβρίου), χειροθετηθεὶς ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Εὐγενίου τοῦ ἀπὸ Ἰκονίου· ἐψάλλε δὲ ἐν τῷ πατριαρχικῷ ναῷ 55 ὅλα ἔτη, ὧν τὰ 43 ὡς Πρωτοψάλτης, ἄχρι τοῦ 1855. Ἐκτοτε μὴ δυνάμενος χοροστατεῖν, ἕνεκα τῆς ἐπισυμβάσης αὐτῷ ποδαλγίας, ἐφησύχασεν ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ μελοποιῶν καὶ ἐκδιδοὺς τὰ μελισταγῇ αὐτοῦ ᾄσματα. Ἀπέθανεν εἰς τὴν νῆσον Χάλκην ἐν ἡλικίᾳ 85 ἐτῶν τῇ 30 Ἰουλίου τοῦ 1862 καὶ ἐνεταφιάσθη ἐξωθεν τῆς ἐν τῇ νήσῳ μονῆς τοῦ

αγίου Γεωργίου τοῦ Κορηνοῦ. Ὁ Κωνσταντῖνος ἀπῆλθε τῆς εὐνοίας τοῦ προστάτου αὐτοῦ καὶ πατριάρχου διατελέσαντος Κωνσταντίνου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου. Ἐμέλεισεν εἰς τὴν παλαιὰν μέθοδον διάφορα μέλη τῆς ἱερᾶς ψαλμωδίας τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ, ἐξ ὧν τὰ μὲν εἰσὶν ἐκδεδομένα, τὰ δὲ ἀνέκδοτα· συντάξας ἐξέδωκε δις ἑλληνιστὶ τὸ Τυπικὸν τῆς Μ. Ἐκκλησίας καὶ ἅπαξ σλαβιστὶ, τὸ ἀργοσύνητομον Δοξαστάριον κατὰ τὸ εἶδος τῆς παραχορδῆς, ἐξηγηματικώτερον ἐποίησε τὸ Ἀναστασιματάριον Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου (ἐκδοθὲν τῷ 1863 μέχρι τοῦ Βαρέως ἤχου ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Νικολάου), ἐξέδωκε καὶ τὴν δίτομον Ἀνθολογίαν τῆς μουσικῆς, εἰς ἣν ἔχει καὶ ἴδια μαθήματα διπλᾶ καὶ τριπλᾶ καὶ τινὰ τῶν ἀρχαιοτέρων μουσικῶν. Ἀνέκδοτα ἔργα τοῦ Κωνσταντίνου ὑπάρχουσιν ἐν Εἰρμολόγιον Καταβασίων καὶ ἐν Δοξαστάριον σύντομον, ἀμφοτέρω Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου, καλλωπισθέντα παρ' αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ἀναλυτικώτερον. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐμέλεισε καὶ ἐντέχνους καλοφωνικοὺς εἰρμούς, ᾄσματα τινὰ, ᾠδὰς εἰς πατριάρχας, καὶ ἄλλα.

Ἀντώνιος Λαμπαδάριος τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ὅστις συνέψαλλεν ἐν τῷ πατριαρχικῷ ναῷ μετὰ Κωνσταντίνου τοῦ Πρωτοψάλτου, ἐμαθήτευσε δὲ παρὰ Μανουὴλ τῷ Πρωτοψάλτῃ καὶ Γεωργίῳ τῷ Κορητῇ, ὃν ἴδια ἐμιμήθη εἰς τὸ ἀναλυτικῶς γράφειν. Ἀδριανουπολίτης τὴν πατρίδα καὶ ἀνεψιὸς τοῦ ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως Κυρίλλου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, μουσικὸς καὶ μελοποιὸς εὐδόκιμος, καλλιφωνότατος καὶ τῆς ἐξωτερικῆς μουσικῆς γνώστης. Ἀπέθανεν ἐν Ρωσσίᾳ τῷ 1828, τὸ δὲ περιέχον τὰ

---

1) Δεῖγμα τῆς ἀναλυτικῆς γραφῆς τοῦ Ἀντωνίου (τὰ μάλιστα προσεγγιζούσης πρὸς τὴν νῦν ἐν χρήσει) ὀφειλόμενον εἰς τὸν μουσικοδιδάσκαλον κ. Κ. Α. Ψάχον, παραθέτομεν εἰς τὸ τέλος τῆς παρούσης βιβλίου· εἰς τὸν αὐτὸν ὀφειλόμεν καὶ τὸ ἀρχαῖον Κοινωνικὸν τὸ ψαλλόμενον εἰς ὀκτῶ ἤχους, ὅπερ ἐρμηνευθὲν ἐσημειώθη εἰς ἕξ μόνον ἤχους ὡς ἐκ τῆς ὁμοιότητος τῶν κλιμάκων καὶ τῶν καταλήξεων τοῦ Α' μετὰ τοῦ Πλ. Α' καὶ τοῦ Β' καὶ Πλ. Β'.

ποιήματα καὶ τὰ σημειώματα αὐτοῦ κιθώτιον ἔμεινεν εἰς χεῖρας τοῦ μουσικοῦ Γεωργίου ἱερέως τοῦ Ρυσίου. Ἐποίησε κατὰ τὴν ἀρχαίαν μέθοδον ἀλλ' ἐπὶ τὸ ἐξηγηματικώτερον τὸ ὄργον Ἀναστασιματάριον Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου, ἐμέλισε χερουδικὰ κατὰ τοὺς ὀκτῶ ἤχους, κοινωνικὰ ἰσάριθμα τῆς ἑβδομάδος, τὸ πρὸ τοῦ πρωτοψάλτου ἀδόμενον κατ' ἤχον σύντομον «Εἰς πολλὰ ἔτι» εἰς τὸ τέλος τῶν χερουδικῶν ψαλλομένου τοῦ Ἀλληλουῖα, καὶ τὰ στιχηρὰ ἰδιόμελα τοῦ Ἑσπερινοῦ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ὡς καὶ τὸ ὀκτάνηχον καὶ δίχρον Δοξαστικὸν στιχηρὸν «Θεαρχίῳ νεύματι».

Ἰωάννης Βυζάντιος, Πρωτοψάλτης τῆς Μ. Ἐκκλησίας χειροθετηθεὶς μετὰ τὸν θάνατον Κωνσταντίνου τοῦ Βυζαντίου, οὗ ὡς ἐκ τοῦ βαθέως γήρατος οἰκουροῦντος διετέλεσε πρότερον τοποτηρητὴς (1855). Ἐγενήθη εἰς Νεοχώριον τοῦ Βοσπόρου, μαθητὴς γενόμενος Θεοδώρου Συμεὼν τοῦ Κοντοῦ ἐπωνυμουμένου. Εἰσήχθη εἰς τὸν πατριαρχικὸν ναὸν ὡς Β' δομέστικος τῷ 1824 ἐπὶ Ἀγαθαγγέλου, Λαμπαδάριος διωρίσθη τῷ 1831 ἐπὶ Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου, Πρωτοψάλτου ὄντος τοῦ μελωδικωτάτου Κωνσταντίνου τοῦ Βυζαντίου, Πρωτοψάλτης δὲ ἀνεδείχθη κατὰ τὴν α' πατριαρχεῖαν Ἰωακείμ τοῦ Β'. Ἐκοσμεῖτο διὰ φωνῆς ζωηρᾶς καὶ ὕφους ἐκκλησιαστικωτάτου. Ἐξέδωκεν ἐπτάκις τὸ Ἀναστασιματάριον, τὸ Εἰρμολόγιον τῶν Καταδασίων Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου δις, τὰ χερουδικὰ καὶ κοινωνικὰ τοῦ Πέτρου, μίαν Ἀιθολογίαν μονότομον, συλλογὴν καλοφωνικῶν Εἰρμῶν διαφόρων ποιητῶν, καὶ τὴν τετράτομον Πανδέκτην μετὰ τοῦ Στεφάνου τοῦ Λαμπαδαρίου. Ἐμέλισεν ὥδας τινὰς εἰς Πατριάρχας, τὸν εἰς ἤχον Βαρὺν καλοφωνικὸν εἰρμὸν «Κύκλω τῆς τραπέζης σου» καὶ τινὰς κανόνας τῶν Δεσποτικῶν καὶ Θεομνηστικῶν ἑορτῶν. Τοῦτον ἀποθανόντα τῇ 20 ἰουλίου τοῦ 1866 διεδέχθη Σταυράκης ὁ Γρηγοριάδης.

1) Τὸ Ἀναστασιματάριον τοῦτο ἐξεδόθη ἐν Κωνσταντινίᾳ τῷ 1899 τὸ ὄγδον ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Δημητρίου Ἰωάννου Πρωτοψάλτου.

Στέφανος Μιχαήλ, Λαμπαδάριος τῆς Μ. Ἐκκλησίας, Πρωτοψάλτου ὄντος τοῦ Ἰωάννου Βυζαντίου Βυζάντιος τὴν πατρίδα ἐκ τῆς συνοικίας Ταταούλων, μαθητῆς Χουρμουζίου τοῦ Χηρτοφύλακος, κεκοσμημένος καὶ διὰ τοῦ σοβαροῦ μουσικοῦ ὕφους, μμητῆς ἀναδειχθεὶς Κωνσταντίνου τοῦ Πρωτοψάλτου. Τῆς ψαλμωδίας ἀριστος ἐκτελεστῆς καὶ μελοποιὸς εὐδόκιμος. Τῷ 1840 ἐξέδωκε τὴν «Μοῦσαν», ἐν ᾗ ἐρμηνεύει τὰ συστήματα τῶν κλάδων τῆς ἀραβοπερσικῆς μουσικῆς· τῷ 1850 ἐξέδωκε μετὰ Ἰωάννου τοῦ Λαμπαδαρίου (τοῦ κατόπιν πρωτοψάλτου) τὴν «Πανδέκτην», περιέχουσαν πολλὰ ποιήματα διαφόρων ἀρχαίων ποιητῶν εἰς τόμους τέσσαρας· τὴν «Κυψέλην», συλλογὴν οὔσαν ἰδιομέλων, ἀπολυτικίων καὶ ἄλλων εἰρμολογικῶν· τῷ 1862 ἐξέδωκε μίαν ἐπίτομον Ἀνθολογίαν, περιέχουσαν ἴδια ἔργα καὶ ἄλλων ποιητῶν. Ὁ Στέφανος ἠρμήνευσεν εἰς τὴν νῦν ἐν χρήσει παρασημαντικὴν τὰ μελουργήματα Κωνσταντίνου τοῦ Βυζαντίου. Παρεσκεύασε καὶ Θεωρητικόν, ὅπερ ἐλλειπὲς μεῖναν ἕνεκα τοῦ τῷ 1864 ἐπισυμβάντος θανάτου αὐτοῦ, ἀνεπληρώθη βραδύτερον ὑπὸ τοῦ μουσικοδιδασκάλου Παναγιώτου Κηλτζανίδου τοῦ Προυσαέως, ὅστις καὶ πραγματεῖαν εἰς αὐτὸ προσέθηκε «Περὶ ὀρθογραφίας». Ἐπιστάσις τοῦ Κηλτζανίδου ἐξεδόθη τὸ τοῦ Στεφάνου Εἰρμολόγιον ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ Δημητρίου Ἰωάννου Πρωτοψάλτου.

Σταυράκης Γρηγοριάδης, ὁ ἐξ Αἴνου καταγόμενος, Πρωτοψάλτης τῆς Μ. Ἐκκλησίας ἐπὶ πενταετίαν διατελέσας, μαθητῆς γενόμενος Γεωργίου πρωτοψάλτου Αἴνου. Ἐγκρατῆς τῆς ἐξωτερικῆς μουσικῆς καὶ εἰδήμων τῆς χρήσεως τῆς λύρας καὶ τῆς πανδουρίδος. Ἐχοροστάτησεν εἰς διαφόρους ἐκκλησίας τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Κων/πόλεως, ἐκ δὲ τοῦ δευτέρου χοροῦ τῆς ἐν Πέραν ἐκκλησίας τῶν Εἰσοδίων κληθεὶς διωρίσθη Πρωτοψάλτης τῆς Μ. Ἐκκλησίας, χωλαίνων ὅμως κατ' ἀρχὰς ὡς πρὸς τὸ μουσικὸν ὕφος. Ζήσας 65 ἔτη, ἀπεβίωσε τῇ 29 Ἰανουαρίου τοῦ 1871. Τοῦτον διεδέξατο

Γεώργιος Παιδεστηνός ὁ Β', τοποτηρητὴς ὧν τότε τοῦ ἐπιζῶντος καὶ δσθενούντος Στεφάνου τοῦ Λαμπαδαρίου. Ἀμίμητος τῆς ψαλμοδίας ἐκτελεστὴς καὶ οὐδενὸς δεύτερος τῶν συγχρονησάντων αὐτῷ ἱεροψαλτῶν, φημιζόμενος ἰδίᾳ διὰ τὸ ἀρχαῖζον πατριαρχικὸν μουσικὸν ὕφος. Ἐγεννήθη τῷ 1833 ἐν Παιδεστῷ, ἐνθα καὶ τὴν μουσικὴν ἐδιδάχθη τὸ πρῶτον, τελειοποιηθεὶς ἐν Κων)πόλει παρὰ τῷ πρωτοψάλτῃ τῆς Μ. Ἐκκλησίας Κωνσταντίνῳ τῷ Βυζαντίῳ, τῇ συστάσει τοῦ τότε ἐν Ἀντιγόνῃ ἐφησυχάζοντος πρῶν Κων)πόλεως Κωνσταντίνου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου. Διετέλεσεν ἱεροψάλτης εἰς διαφόρους ἐκκλησίας τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Κων)πόλεως, τῷ δὲ 1863 πατριαρχοῦντος Σωφρονίου Β' τοῦ ἀπὸ Ἀμασείας διωρίσθῃ Λαμπαδάριος τῆς Μ. Ἐκκλησίας, Πρωτοψάλτου ὄντος τοῦ Ἰωάννου Βυζαντίου, τῇ 2 δὲ Φεβρουαρίου 1871, πατριαρχοῦντος Γρηγορίου τοῦ 5' ἀνεδείχθη Πρωτοψάλτης, διαδεξάμενος Σταυράκην τὸν Γρηγοριάδην. Ἐκ τῶν πατριαρχείων ἀποσυρθεὶς κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1876 ἐχοροστάτισεν εἰς τὰς ἐν Γαλατῇ ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τῶν Χίων, τοῦ ἁγίου Νικολάου καὶ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, εἰς τὴν ἐν Πέραν ἐκκλησίαν τῆς ἁγίας Τριάδος καὶ περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου αὐτοῦ εἰς τὴν ἐν Τσιβαλίῳ ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Νικολάου. Ὁ Παιδεστηνός ἐκάλλυνε καὶ ἐρρῦθμιζε πάντα τὰ μαθήματα τῆς ἐνιαυσίου ἀκολουθίας, πολλὰ ἐμέλισε διακρινόμενα διὰ τὸ μελισταγὲς αὐτῶν, ἐξέδωκε δὲ δύο μουσικὰς βιβλους, ἐν οἷς εὑρηνται αἱ ᾠσματικαὶ ἀκολουθίαι τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος καὶ τοῦ Πεντηκοσταρίου μετὰ τῆς τυπικῆς διατάξεως. Μελίσματα ᾠσματα αὐτοῦ ἐξεδόθησαν εἰς τὸ «Μουσικὸν Ἀπάνθισμα» τοῦ Δημητρίου Κυψιώτου (1894), εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀγαθαγγέλου Κυριαζίδου ἐκδοθὲν τῷ 1896 «Ἐν αἶθος τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς» καὶ εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις ἐκδιδομένην μουσικὴν ἐφημερίδα «Φόρμιγγα» (Μουσικὸν τεῦχος τοῦ Α' ἔτους, σελ. 3 καὶ 129). Διετέλεσεν ἐπὶ τετραετίαν πρόεδρος τοῦ ἐν Γαλατῇ εὐδοκίμως λειτουργήσαντος Ἑλληνικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου (1880—1884) καὶ διευθυντῆς καὶ καθηγητῆς τῆς Μουσικῆς αὐτοῦ Σχολῆς (1882). Ἀνέδειξε

δλίγους ἀλλ' ἀξιολόγους μαθητάς.' Ἀπεβίωσε κατὰ Αὐγουστον τοῦ 1889.

Νικόλαος Στογιάνοβιτς, Λαμπαδάριος τῆς Μ. Ἐκκλησίας, Βυζάντιος τὴν πατρίδα ἐκ τῆς συνοικίας Τεκφούρ σε-
ραίου, μαθητὴς γενόμενος Κωνσταντίνου τοῦ Βυζαντίου Πρωτο-
ψάλτου τῆς Μ. Ἐκκλησίας. Διεκρίθη διὰ τὸ σεμνοπρεπὲς αὐτοῦ
ῥφος καὶ τὸ εὐνυχον τῆς φωνῆς. Ὑπηρετήσεν εἰς τὸν πατριαρ-
χικὸν ναὸν ἐπὶ ὅλην πεντηκονταετίαν, διορισθεὶς τὸ πρῶτον Β'
δομέστικος πατριαρχοῦντος Κωνσταντίνου τοῦ Β', εἶτα Α' δομέστι-
κος, πατριαρχοῦντος Σωφρονίου τοῦ Β', Λαμπαδάριος δὲ τῷ
1871, πατριαρχοῦντος τὸ δεύτερον Γρηγορίου τοῦ 5'. Παρητήθη
οἰκειοθελῶς ἐκ τῶν καθηκόντων τῆς Λαμπαδαρείας κατὰ Φεβρουά-
ριον τοῦ 1888. Ὁ Νικόλαος ὑπηρετήσας καὶ ὡς διδάσκαλος ἐπὶ
38 ἔτη (1833—1871) εἰς τὴν ἐν Φαναρίῳ δημοτικὴν σχολὴν,
τὴν ἰδρυθεῖσαν ὑπὸ Κωνσταντίνου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου, ἐδίδασκεν
ἅμα ἐν αὐτῇ καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν μουσικὴν. Ἀπεβίωσε
τῇ 5 Ἰανουαρίου 1893 ὑπερεννενηκοντούτης τὴν ἡλικίαν. Σε-
μνοπρεπῇ κρίνονται τὰ ἀνέκδοτα εἰσέτι μένοντα μουσουργήματα
τοῦ μουσικοῦ τούτου ἀνδρός.¹

Κωνσταντῖνος Σαβδόπουλος Α' δομέστικος τῆς Μ.
Ἐκκλησίας, λόγιος μουσικὸς, κεκοσμημένος διὰ τοῦ σεμνοπρε-
ποῦς μουσικοῦ ῥφους καὶ μελοποιδὸς εὐδόκιμος· γεννηθεὶς ἐν
40 Ἐκκλησίαις τῆς Θράκης, ἀπέθανεν ὑπερεξηκοντούτης τῷ 1882.
Τὰ ἐγκύκλια μαθήματα διήκουσεν εἰς τὴν ἐν Ξηροκρήνη πατρι-

1) Ἐν τοῖς ἐπιζῶσι μαθηταῖς αὐτοῦ ἐξέχουσιν παρ' ἡμῖν θέσιν κατέ-
χει ὁ μουσικοδιδάσκαλος Εὐστράτιος Παπαδόπουλος, α' ψάλτης τῆς ἐν
Πέραν Κων)πόλεως ἱερᾶς ἐκκλησίας τῶν Εἰσοδίων, ὃν βιογραφοῦμεν ἐν τῷ
προσεχῶς ἐκδιδομένῳ ὑφ' ἡμῶν «Λεξικῷ τῶν Ἑλλήνων μουσικῶν τῶν ἀπὸ
τῶν ἀποστολικῶν χρόνων ἄχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ἀκμασάντων».

2) Κληρονόμος τοῦ τε ῥφους καὶ τῶν χειρογράφων τοῦ Νικολάου τυγ-
χάνει ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰωάννης Λαμπαδαρίδης, τανῦν δ' ψάλτης τοῦ ἐν
Φαναρίῳ Κων)πόλεως ἱεροῦ ναοῦ τοῦ ἀγιοταφίτικοῦ μετοχίου.

αρχικὴν τοῦ Γένους Σχολὴν, τὴν δὲ μουσικὴν παρὰ τῷ διακεκριμένῳ μουσικῷ Στεφάνῳ τῷ Μωϋσιάδῃ. Διετέλεσε γραμματεὺς τοῦ τότε μητροπολίτου Κρήτης καὶ εἶτα Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Διονυσίου τοῦ Ε', ἅμα δὲ καὶ πρωτοψάλτης τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως Κρήτης. Συνοδεύσας τὸν γέροντα αὐτοῦ εἰς τὴν βασιλεύουσαν, διετέλεσε διευθυντὴς τῆς δημοτικῆς σχολῆς Τσιδαλίου ἐπὶ ὅλην πενταετίαν, ἅμα δὲ καὶ ἱεροψάλτης εἰς τὰς κεντρικωτέρας ἐνορίας τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Κων)πόλεως. Διωρίσθη τὸ πρῶτον Β' δομέστικος τῆς Μ. Ἐκκλησίας, εἶτα δὲ καὶ Α' τῷ 1871, ὅτε ὁ Ραιδεστινὸς διωρίσθη Πρωτοψάλτης· ἐδίδαξε τὴν μουσικὴν εἰς τὴν τότε Ἱερατικὴν σχολὴν, σχολαρχοῦντος ταύτης τοῦ ἀρχιμανδρίτου Χρυσάνθου τοῦ Ἱεροκλέους. Ἐξέδωκε τῷ 1881 τὸν «Κανόνα τῆς Μ. Πέμπτης», οὗ προτάσσεται τὸ «Κύριε ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις» καὶ οἱ προστετέθησαν καὶ αἱ Καταβασαί «Ἀνοίξω τὸ στόμα μου». Καταλείπει ἀνέκδοτον ἔργον ἐπιγραφόμενον «Ἀργὸν καὶ Σύντομον Ἀναστασιματάριον» κατὰ τὸ ὕφος τῆς Μ. Ἐκκλησίας, μετὰ παραρτήματος περιέχοντος Καταβασίας κατ' ἐννοίαν. Ἀνέδειξε πολλοὺς μαθητάς.

Μιχαὴλ Παυλίδης, Β' δομέστικος τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ἐκ τῶν κρατίστων τῆς ψαλμωδίας ἐκτελεστῶν καὶ φημιζόμενος ὡς διατηρήσας ἀπαραμείωτον τὸ σοβαρὸν ἀρχαῖον πατριαρχικὸν ὕφος. Ἐγεννήθη τῷ 1840 ἐν Χίῳ, μαθητὴς γενόμενος τοῦ περιωνύμου μουσικοῦ Σωτηρίου τοῦ Βλαχοπούλου καὶ ἄλλων. Διετέλεσεν ἱεροψάλτης ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοῦ 1859, ἐπὶ δεκαετίαν δὲ Β' δομέστικος

---

1) Ἐξ αὐτῶν ἀναξέρομεν ἰδίᾳ τὸν εὐπαιδευτὸν ἱεράρχην Παμφίλου Μελισσηνὸν, χωρεπίσκοπον Ταταούλων, οὗ βιογραφικὰ σημεῖωματα ὄρα ἐν τοῖς προδεχῶς ἐκδιδομένοις ἡμετέροις πονήμασι τοῖς ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ σύγχρονος ἱεραρχία τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας (Τόμος Β')» καὶ «Λεξικὸν τῶν Ἑλλήνων μουσικῶν τῶν ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων ἄχρις ἡμῶν ἀκμασάντων».

τῆς Μ. Ἐκκλησίας ἀπὸ τοῦ 1872—1881. Ἐδίδαξε τῷ 1882 τὴν θεωρίαν τῆς μουσικῆς εἰς τὴν ἐν Γαλατῇ Μουσικὴν Σχολὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου, διετέλεσε καὶ μέλος τῆς ἐπὶ τῆς εὐκλειοῦς πατριαρχείας τοῦ ἐν τοῖς κάτω χρόνοις μέγα καὶ ἐνδοξον ὄνομα ἀραμένου ἐν πατριάρχαις Διονυσίου Ε' τοῦ ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως ἐργασθείσης Μουσικῆς Ἐπιτροπῆς ἐν τοῖς πατριαρχείοις. Ἐμέλισε πολλὰ μουσουργήματα καὶ ἀνέδειξε πολλοὺς μαθητάς. Ἀπέθανε τῇ 2 Ἀπριλίου τοῦ 1894 ἐν Κανδυλλίῳ τοῦ Βοσπόρου, ἔνθα ἀπὸ ἱκανῶν ἑτῶν κατῴκει. ¹

Γεώργιος Βιολάκης ὁ νῦν τιμὼν ἀπὸ τῆς 5 Νοεμβρίου 1875 τὴν θέσιν τῆς Πρωτοψαλτείας, καὶ περὶ οὗ τὸν πρέποντα λόγον ἐποιησάμεθα ἐν τῷ Πανηγυρικῷ Λόγῳ τῷ ἐκφωνηθέντι ὑφ' ἡμῶν τῇ 4 Δεκεμβρίου 1900 ἐπὶ τῷ πανηγυρισμῷ τῆς ἐξηκονταετηρίδος τοῦ μουσικοῦ σταδίου καὶ τῆς ἐν τῇ Μ. Ἐκκλησίᾳ εἰκοσιπενταετηρίδος τῆς πρωτοψαλτείας αὐτοῦ. ² Ἐροῦμεν δὲ προσέτι περὶ τοῦ μουσικωτάτου τούτου ἀνδρὸς τὰ δέοντα ἐν ἐτέρῳ εὐλόγῳ φιλοπονήματι ἡμῶν, τῷ «Λεξικῷ τῶν Ἑλλήνων μουσικῶν τῶν ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων ἄχρι τῶν καθ' ἡμᾶς ἀκμασάντων», ἐν ᾧ περιληφθήσονται καὶ αἱ σκιαγραφίαι τῶν ἐπιζώντων μουσικῶν, τῶν ὀνομαστῶν τῆς ὁσμητικῆς τέχνης ἐκτελεστῶν, τῶν περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς μουσικῆς γραψάντων καὶ ὑπὲρ τῆς διασώσεως καὶ καλλιεργείας ταύτης ζηλωτῶς ἀγωνισαμένων καὶ ἀγωνιζομένων.

Ὁ Γ. Βιολάκης ψάλλει ἐν τῷ πατριαρχικῷ ναῷ ἔχων τὸν Ἀριστείδην Νικολαΐδην Λαμπαδάριον ἀπὸ τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1888 (ὅτε οἰκειοθελῶς παρητήθη ὁ Νικόλαος Στογιάνοβιτς), πρότερον χρηματίσαντα Α' δομέστικον (1882—1888) εἰς διαδο-

---

1) Τὸν ἐπικήδειον λόγον ἐξεφώνησαμεν ἡμεῖς ἐν τῷ ἐν Κανδυλλίῳ τερῷ ναῷ.

2) Ὁρα Περιοδικὸν τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου (Τεύχος Γ', 1900, σελ. 185—205).

χὴν τοῦ ἐπὶ τοῦ παναγιωτάτου Ἰωακείμ τοῦ Γ' ἔνεκα γήρως ἀπο-
λυθέντος Κωνσταντίνου τοῦ Σαββολοῦλου, Δομεστικούς δὲ ἐν μὲν
τῷ δεξιῷ χορῷ τὸν Ἰάκωβον Ναυπλιώτην ἀπὸ τοῦ ἔτους
1888, διατελέσαντα πρότερον (1881—1888) Β' δομέστικον καὶ
διάδοχον γενόμενον τοῦ ἀπολυθέντος ἐπὶ Ἰωακείμ τοῦ Γ' Μιχαὴλ
Παυλίδου, ἐν δὲ τῷ ἀριστερῷ τὸν Κωνσταντῖνον Κλάβ-
δαν (1888—1904), ἀμφοτέρους μαθητὰς αὐτοῦ ἐκ τῶν διακε-
κριμένων.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Ζ'.

ΑΠΟ ΠΕΤΡΟΥ ΤΟΥ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΕΦΕΥΡΕΤΩΝ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΓΡΑΦΙΚΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ

(1730 — 1814)

Πέτρος ὁ Πελοποννήσιος καὶ ἡ παρασημαντικὴ αὐτοῦ.

Τὸ ὄνομα Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου, Λαμπαδαρίου τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ἀποτελεῖ ἰδίαν ἐποχὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς καθ' ἡμᾶς μουσικῆς. Ὑπῆρξεν οὗτος ὁ μέγας μουσικὸς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ἡ τετάρτη πηγὴ τῆς μουσικῆς, ὁ δικαίως θαυμαζόμενος ὡς ἑξοχος μουσικοδιδάσκαλος καὶ ὡς κλασικὸς συγγραφεὺς, οὗ τὰ ἔργα καὶ τὸ ἀπλοῦν καὶ ἀπέρητον καὶ σεμνὸν καὶ ἐπιδύλλον ἐκκλησιαστικὸν μουσικὸν μέλος καὶ ὕψος ἐσαεὶ διαμενοῦσιν ὡς πολὺτιμος ὁδηγὸς εἰς τοὺς παρ' ἡμῖν ἱεροψάλτας καὶ ὡς μνημεῖον κλασικὸν τῆς ἱερᾶς μουσικῆς.¹ Μεγάλως εὐηργέτησε τὴν θείαν τέχνην

---

1) Ὑπάρχουσιν οἱ ἰσχυριζόμενοι, ὡς ὁ Ἰωάννης Τζέτζης, ὁ καρδινάλιος Πίτρας καὶ ἄλλοι ἀντιγράψαντες αὐτοὺς ἀδασανίστως ἐκ τῶν ἡμετέρων καὶ τῶν ξένων μουσικολόγων, ὅτι τὰ μονότονα καὶ ἀτερεπῆ μελουργήματα τοῦ παπαδικοῦ μέλους ἐπεχείρησεν ὁ Πέτρος ὁ Πελοποννήσιος ν' ἀναπληρώσῃ διὰ τῆς ποικιλίας τῆς μελωδίας, καὶ ὅτι οὕτως ἤρξατο τὸ μέλος τοῦτο, τὸ φύσει ἐκλελυμένον καὶ νωχελές, παρεκκλίνον ἐν πολλοῖς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καὶ ἐκτρεπόμενον εἰς ἥθος κοσμικόν· ἄλλοις λόγοις, ὅτι ὁ Πέτρος εἰσέγαγε παρεΐδακτα καὶ ὀθνεῖα μέλη εἰς τὸ παπαδικὸν μέλος. Τοῦτο εἶναι ἀπλοῦς ἰσχυρισμὸς, ἀπλῆ γνώμη μὴ ἐρειδομένη εἰς αὐτὰ τὰ πράγματα.

ὡς χρῆσιν ποιησάμενος, ἀντὶ τῶν τέως δυσνοήτων μουσικῶν χαρακτήρων, νέου συστήματος γραφικοῦ πρὸς παρασήμανσιν τῶν μελῶν, μᾶλλον εὐμεθόδου, δι' οὗ ἠπλοποίησε πλείοτερον τὴν κουκκοιζέλειον καὶ τὴν τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ Ἰωάννου τοῦ Τραπεζουντίου παρασημαντικὴν καὶ ἠρμήνευσε τὰς τῶν ἀρχαιοτέρων μελῶν θέσεις. Ὁ Πέτρος ἐθαυμάζετο ὑπὸ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ καὶ διὰ τὴν ἑξοχὸν μουσικὴν αὐτοῦ ἀντίληψιν καὶ μίμησιν, δυνάμενος μάλιστα νὰ διαφυλάξῃ πιστῶς διὰ τῆς γραφῆς οἰονόηποτε μέλος ἔστω καὶ ἄπαξ ψαλλόμενον ὑπ' ἄλλου. Ἐντεῦθεν ὑπὸ τῶν Ὁθωμανῶν ἐκαλεῖτο Χιρσίζ Πέτρος (κλέπτης) καὶ Χότζας (διδάσκαλος), διότι δι' ἐκεῖνοι ἐπὶ μακρὸν μοχθοῦντες ἐμέλιζον, αὐτὸς ἄπαξ ἀκούων ψαλλόμενον εἶχε τὴν δεξιότητα ἀμέσως νὰ κλέπτῃ αὐτὸ διὰ τῆς γραφῆς καὶ καλλωπίζων νὰ παραδίδῃ εἰς τὸν μελοποιὸν ὡς νεοφανὲς δῆθεν ἔργον αὐτοῦ· διηγοῦνται δὲ οἱ ἐγκρατεῖς τῆς ἀραβοπερσικῆς μουσικῆς ἐκ κοινῆς συμφωνίας οὐδὲν· νέον ἔργον αὐτῶν ἐμουσοῦργουν ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ Πέτρου. Θεωρεῖται ὁ εὐεργετήσας καὶ τὴν Ἀρμενικὴν μουσικὴν, ἅτε διδάξας εἰς τὸν Πρωτοψάλτην τοῦ ἐν Κοντοσκαλίῳ ἀρμενικοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ Τερετζοῦν Χαμπαρτζοῦν τὸν τρόπον τῆς γραφῆς τῶν μουσικῶν μελῶν, χρῆσιν ποιησάμενος τῶν σημείων τῆς μαρτυρικῆς ποιότητος τῶν τρῶν γενῶν τῆς ἡμετέρας ἀρχαίας μεθόδου διὰ τὴν τῶν φθόγγων τῆς μουσικῆς κλίμακος Παραλλαγήν, ἣν ὀυλάττουσιν οἱ Ἀρμένιοι ὡς πολύτιμον κτῆμα εἰς τὸ πατριαρχεῖον αὐτῶν καὶ ἐνασχολοῦνται εἰς τὸ νὰ καταρτίσωσιν ἰδίαν μουσικὴν γραφὴν.

Ὁ Πέτρος ἐγεννήθη περὶ τὸ 1730 ἐν Πελοποννήσῳ, ἐμαθήτευσε δὲ τὰ διόθεν ἐν Σμύρνῃ παρὰ τινι ἱερομονάχῳ μουσικῷ, εἶτα δὲ ἐν Κων)πόλει παρὰ Ἰωάννῃ τῷ Τραπεζουντίῳ, Πρωτοψάλτῃ τῆς Μ. Ἐκκλησίας, μεθ' οὗ καὶ συνέψαλλεν ὡς Β' δομέστικος. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τραπεζουντίου, ὁ Πέτρος διωρίσθη Λαμπάδριος τῆς Μ. Ἐκκλησίας, Πρωτοψάλτου ὄντος τοῦ Δανιὴλ, διατελέσας τοιοῦτος μέχρι τοῦ 1777, ὅτε ἀφηρπάγη ὑπὸ τοῦ τότε λυμαινομένου τὴν βασιλεύουσαν λοιμοῦ. Ἀνέδειξε πλεί-

στους μαθητὰς ἐκ τῶν ἡμετέρων, τῶν ὀθωμανῶν καὶ τῶν εὐρωπαϊῶν, πρὸς οὓς ἐδίδασκε τὴν καθ' ἡμᾶς μουσικὴν ἢ καὶ τὴν ἀραβοπερσικὴν· ἐδίδαξε τὴν μουσικὴν μετὰ Δανιὴλ τοῦ Πρωτοψάλτου καὶ τοῦ τότε δομεστίκου Ἰακώδου τοῦ Πελοποννησίου καὶ εἰς τὴν τῷ 1776 ἰδρυθεῖσαν, πατριαρχοῦντος Σωφρονίου τοῦ ἀπὸ Ἱεροσολύμων, πατριαρχικὴν Μουσικὴν Σχολὴν, Β' μετὰ τὴν ἄλωσιν ἀριθμουμένην.

Ὁ Πέτρος Λαμπαδάριος ὧν ἡρμήνευσεν εἰς τὴν μέθοδον αὐτοῦ πολλῶν ἀρχαίων μουσικοδιδασκάλων μαθήματα, ὡς τὰ μεγάλα κεκραγάρια Ἰωάννου τοῦ Δαμασκνοῦ, τὰ μεγάλα Ἑωθινὰ Ἰωάννου τοῦ Γλυκέως, τὰ μεγάλα Ἀνοιξαντάρια διαφόρων ποιητῶν, ἀργὰ τινά Πασαπνοάρια τοῦ Ὁρθρου, τὸ «Ἀνωθεν οἱ Προφῆται» καὶ ἄλλα τινά μαθήματα τοῦ Οἰκνηματάριου καὶ Μαθηματάριου.¹ Ἐμελούργησε δὲ ὁ χαλκέντερος μουσικὸς ἅπασαν τὴν σειρὰν τῶν ἐγκυκλίων μουσικῶν μαθημάτων, ἥτοι τὸ Σύντομον καὶ τὸ Ἀργὸν Στιχηράριον, τὸ Εἰρμολόγιον, τὸ Κρατηματάριον, τὸ Οἰκνηματάριον, τὴν Παπαδικὴν, τὸ Μαθηματάριον κατ' ἀναγραμματισμοὺς, καὶ ἄλλα ἀναρίθμητα· συνύψανε δηλ. μελοποιήσας δύο Ἀναστασιματάρια, ἀργὸν καὶ σύντομον,² Εἰρμολόγιον Καταδασιῶν, καὶ Δοξαστάριον³ ἥτοι τὸ νέον ἢ σύντομον Στιχηρά-

1) Τὸ Μέγα Ἰδὸν Ἰωάννου Μαῖστορος τοῦ Κουκκουζέλη ἐρμηνευθὲν ὑπὸ Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου εἰς ἤχον Α' εὔρηται εἰς τὰ ὑπ' ἀρ. 881 καὶ 1121 χειρόγραφα τῆς ἐν Ἀθῶν ἱερᾷ μονῇ τῶν Ἰδίων.

2) Ἐκ τῆς ὑπ' ἀρ. 1022 μουσικῆς βιβλίου τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὁρει ἱερᾷ μονῇ τῶν Ἰδίων μανθάνομεν ὅτι τὰ Ἀναστασιματάρια τοῦ Πελοποννησίου ἐποιήθησαν τῇ κελεύσει τοῦ μητροπολίτου Προύσης Μελετίου· ἐκ χειρογράφου τῆς αὐτῆς μονῆς ὅτι τὸ Δοξαστάριον τοῦ πρωτοψάλτου Ἰακώδου ἐποιήθη τῇ αἰτήσει τοῦ μητροπολίτου Δημητριάδος καὶ Ζαγοράς Ἀθανασίου. Ἐξ ἐπιγραφῆς εὕρισκομένης ἀνωθεν τοῦ μαθήματος «Περὶ ζῶσαι τὴν ρομφαίαν σου» ἐν τῇ ἐν Λέσβῳ ἱερᾷ μονῇ τοῦ Λειωνός (ἀρ. 233) μανθάνομεν ὅτι ὁ Λαμπαδάριος Γρηγόριος ἐποίησε τὸ μάθημα τοῦτο τῇ αἰτήσει τοῦ μητροπολίτου Ἐφέσου Διονυσίου.

3) Τὸ Δοξαστάριον ἐξηγηθὲν ἐκ τῆς τοῦ Πέτρου παρασημαντικῆς

ριον. Ἐμελοῦργησε τρεῖς σειρὰς Χερουδικὰ ὄργα καὶ μίαν σύντομα, τρεῖς σειρὰς Κοινωνικὰ τῶν Κυριακῶν καὶ μίαν σειρὰν Κοινωνικὰ τῆς ἐβδομάδος καὶ ἄλλα Χερουδικὰ καὶ Κοινωνικὰ εἰς τὰς Δεσποτικὰς καὶ Θεομητορικὰς ἑορτὰς κατὰ τοὺς ὀκτῶ ἤχους,

---

εἰς τὴν ἡμετέραν ὑπὸ τοῦ νῦν Πρωτοψάλτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας Γ. Βιολάκη, ἐξεδόθη πρὸ πενταετίας ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ τυπογραφείου εἰς δύο τόμους ὑπὸ τῶν Δομειστικῶν τῆς Μ. Ἐκκλησίας Ι. Ναυπλιώτου καὶ Κ. Κλάδου, οἵτινες τῇ 3 Φεβρουαρίου 1899 προσέβησαν διὰ τῶν ἐφημερίδων τῆς βασιλευούσης εἰς ἀποκήρυξιν τῆς ὑπὸ τοῦ μουσικολόγου κ. Νικολάου Παγανᾶ παρασκευασθείσης ἐκδόσεως Δοξασταρίου, διὰ τῶν ἑξῆς : «Ἐπειδὴ ἀπὸ τινος κυκλοφοροῦσιν ἐνταῦθα τε καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις Ἀγγελίαι τοῦ «Δοξασταρίου», οὗ ἐκδότης φέρεται Παγανᾶς τις Νικόλαος, καθῆκον θεωροῦμεν νὰ δηλώσωμεν ἅπαξ διαπαντός, καὶ τοῦτο ὥπως μὴ τὸ δημόσιον ἐξαπατᾶται ὑπὸ ἀγυρτῶν καὶ ὁλως ἀπειρῶν καὶ ἐπιστημονικῶς ἀδῶν περὶ τὴν καθ' ἡμᾶς ἁσματικὴν τέχνην, ὅτι ὁ ρηθεὶς Παγανᾶς εἶναι ἐκεῖνος, οὗ τὸ ὄργανον καὶ τὰς μουσικὰς θεωρίας πανηγυρικῶς πέρυσιν ἀπεκήρυξεν ἢ ἐν τοῖς Πατριαρχείοις Μουσικῇ Ἐπιτροπῇ, παρούσης καὶ τῆς Α. Θ. Π. Κωνσταντίνου τοῦ Ε', εἶναι ἐκεῖνος, οὗ τὴν ἐκδοθεῖσαν «Μουσικὴν Παιδαγωγίαν» οἱ ἐντεχνιοὶ μουσικοὶ τῆς βασιλευούσης διὰ κοινῆς ἀναφορᾶς πρὸς τὴν Α. Θ. Π. τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην ἀπεδοκίμασαν καὶ κατέκριναν ὑπὸ ἐποψῇ μέλους, γραφῆς καὶ ρυθμοῦ, εἶναι ἐκεῖνος, ὃν ἡ Α. Θ. Π. ἀξιοχρέω προνοία, ἀπηγόρευσε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν νῦν ὑπ' αὐτοῦ ἀγγελλομένην ἐξήγησιν καὶ ἐκδοσιν τοῦ «Δοξασταρίου», ἐμπιστευθεῖσα ταύτην, κατόπιν γνωμοδοτήσεως ἐδικῶν μουσικοδιδασκάλων τῶν κ. κ. Ἀριστείδου Νικολαΐδου Λαμπαδαρίου τῆς Μ. τοῦ Χ. Ἐκκλησίας, Εὐστρατίου Παπαδοπούλου καὶ Κωνσταντίνου Ψάχου, εἰς τὴν πανθομολογουμένην ἐμπειρίαν τοῦ ἀρχοντος Πρωτοψάλτου τῆς Μ. τοῦ Χ. Ἐκκλησίας Γ. Βιολάκη, ὃν ἐτίμησε καὶ διὰ σεπτῶν πατριαρχικῶν πιττακίων, δημοσιευομένων ἐν τοῖς Προλεγομένοις τοῦ ἐκδιδομένου Α' τόμου. Ἐν γένει τὸ ὑπὸ τοῦ ρηθέντος Παγανᾶ ἀγγελλόμενον «Δοξαστάριον», ὅπερ ἀναμφιδόλως θέλει γεννήσει σκάνδαλον ἀνατροπῆς καὶ παραδουλεύσεως τῶν ἀρχαίων σεβαστῶν καθεστῶτων ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῇ μουσικῇ, οὐδεμίαν σκέδιν ἔχει πρὸς τὸ ὑπὸ τῆς Μ. Ἐκκλησίας ἐγκεκριμένον ἔργον τοῦ ἀρχοντος Πρωτοψάλτου τῆς Μ. Ἐκκλησίας Γ. Βιολάκη, οὗ τὴν εἰδοσιν ἀνελάδομεν ἡμεῖς».

εὐλογητάρια ἀργὰ, σίντομα καὶ συντομώτερα, πολυελέους, δοξολογίας συντόμους καὶ ἀργοσυντόμους εἰς διαφόρους ἤχους, πασαπνοῶρια ἀργὰ τοῦ Ὁρθρου, ἐξ ὧν τρία εἰς ἤχον Πλ. Β', Εἰρμούς καλοφωνικούς, κρατήματα, καὶ ἄλλα διάφορα μουσουργήματα, ψαλλόμενα εἰς τοὺς μικροὺς καὶ μεγάλους Ἑσπερινούς, εἰς τὰς παννυχίδας, εἰς τὸν Ὁρθρον τῶν διαφόρων ἑορτῶν, εἰς τὰς λειτουργίας τοῦ Χρυσοστόμου, Βασιλείου καὶ τῶν Προηγιασμένων, καὶ εἰς ἄλλας τελετὰς, οἶον, εἰς κηδείας, χειροτονίας, εἰς τὸ βάπτισμα, τὸν γάμον, τὸ εὐχέλαιον κτλ. Ἐμέλισε δὲ καὶ στίχους πολιτικούς κατὰ τὰ μακάμια τῶν Ὀθωμανῶν καὶ τοὺς ρυθμούς αὐτῶν.

Τὴν ἑξοχὸν μουσικὴν ἀξίαν καὶ εὐφυΐαν τοῦ Πέτρου ὡς καὶ τὴν μεγάλην ὑπόληψιν, ἥς ἀπύλαυε παρὰ τοῖς συγχρόνοις αὐτοῦ μουσικοῖς, ἡμετέροις τε καὶ ὀθωμανοῖς, μαρτυροῦσι καὶ τὰ ἐξῆς περὶ αὐτοῦ σωζόμενα ἀνέκδοτα ἱστορικά :

Τῷ 1770 ἀφίκοντο ἐκ Περσίας εἰς Κων)πολιν τρεῖς ὀθωμανοὶ χανεντέδες φέροντες μουσούργημα αὐτῶν, ὅπερ προὔτιθεντο νὰ ψάλλωσι τὸ πρῶτον ἑνώπιον τοῦ Σουλτάνου Χαμίτ τοῦ Α' τὴν ἡμέραν τοῦ Βαϊραμίου. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο ἔθιγε τὴν φιλοτιμίαν τῶν αὐλικῶν μουσικῶν καὶ τῶν ἄλλων ἐμπείρων μουσικῶν τῆς βασιλευούσης, ἐζήτησαν τὰς περὶ τούτου ὁδηγίας τοῦ Πέτρου, ὅστις κατέσχε τὸ ἥσμα διὰ τοῦ ἐπομένου τεχνάσματος : Τοὺς τρεῖς ξένους μουσικοὺς προσεκάλεσαν εἰς γεῦμα οἱ δερβίσαι τοῦ ἐν Πέραν Τεκκὲ (μοναστηρίου), διαιρεθέντες εἰς τρεῖς τάξεις κατὰ τοὺς ἑαυτῶν βαθμούς. Ἡ μία τάξις, ἡ τὸ γεῦμα προσφέρουσα εἰς τοὺς ἐκ Περσίας ξένους καὶ συνευθυμούσα, παρεκάλεσεν αὐτοὺς νὰ τραγωδήσωσι κατ' ἀρχὰς μὲν ἐκ τῶν συνήθων ᾠσμάτων μετὰ τῶν μουσικῶν ὀργάνων, εἶτα δὲ καὶ τὸ ἥσμα, ὅπερ ἔμελλον νὰ ψάλλωσιν ἑνώπιον τοῦ Σουλτάνου κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Βαϊραμίου. Ἡ παράκλησις τῶν δερβισῶν εἰσηκούσθη, ὁ δὲ Πέτρος ἐν καταλλήλῳ θέσει κεκρυμμένος ὧν ὑπέκλεπτε διὰ τῆς μουσικῆς παρασημαντικῆς τὸ ἥσμα. Ἀλληλοδιαδόχως ἐνεφανίσθησαν κατόπιν ἑνώπιον τῶν ξένων μουσικῶν καὶ οἱ ἀποτελοῦντες τὴν δευτέ-

ραν καὶ τρίτην τάξιν τῶν Δερβισῶν, πρὸς εὐχαρίστησιν τῶν ὁποίων ἐπανελήφθη τὸ ἄσμα. Ὁ Πέτρος, ἀφ' οὗ ἐγραψεν ἐπὶ τοῦ χάρτου τὸ τρις ψαλὲν ἄσμα, ἐφάνη ἐρχόμενος ἐκ τοῦ προαυλίου τοῦ Τεκκὲ πρὸς τὴν αἴθουσαν τοῦ συμποσίου, οἱ δὲ Δερβίσαι ἐσπευσαν πρὸς ὑποδοχὴν αὐτοῦ λέγοντες τουρκιστὶ «ὁ διδάσκαλος ἔρχεται». Μετὰ τὰς εἰθισμένας συστάσεις, ἐψάλη καὶ πάλιν τὸ ἄσμα ὑπὸ τῶν ξένων μουσικῶν πρὸς εὐχαρίστησιν καὶ τοῦ ῥωμαίου διδασκάλου τῶν Δερβισῶν. Ἄλλ' ὁ Πέτρος τότε σοδαρῶς παρετήρησεν ὅτι τὸ ψαλὲν ἄσμα εἶναι ἔργον του, ὅπερ ἀναμφιδόλως μαθητὴς τις αὐτοῦ ἐκ τῶν διεσπαρμένων εἰς Ἀραβίαν καὶ Περσίαν ἐδίδαξεν εἰς τοὺς παρισταμένους μελωδοὺς, οὐχὶ ὅμως πιστῶς καὶ ἀκριβῶς. Ἐπὶ τούτῳ οἱ τρεῖς ξένοι ἰσχυρίζονται ὅτι τὸ ἄσμα εἶναι ἔργον αὐτῶν, μελισθὲν κατόπιν μεγάλων κόπων, ὁ δὲ Πέτρος ψάλλει αὐτὸ ὡς ἴδιον ἔργον πρὸς πανδουρίδα ἐκ χειρογράφου, τὸ ὁποῖον ἐξάγει ἐκ τοῦ θυλακίου αὐτοῦ. Τότε σοδαρὰ ἐπεγένετο λογομαχία, καθ' ἣν εἰς τῶν τριῶν ξένων μελωδῶν κατέθραυσεν ἐν ὀργῇ τὴν πανδουρίδα τοῦ Πέτρου, ἕτερος δὲ ἐξ αὐτῶν γινώσκων ὅτι οἱ Ἕλληνες μουσικοὶ ἔχουσι γραπτὴν μουσικὴν, καὶ ἐννοήσας τὸν δόλον, ὥρμησε νὰ φονεύσῃ διὰ τοῦ ἐγχειριδίου αὐτοῦ τὸν Πέτρον. Ἐκ τοῦ τολμήματος τούτου ἐπωφεληθέντες οἱ Δερβίσαι ἔδησαν τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας τῶν τριῶν ξένων μελωδῶν καὶ τοὺς ἐφυλάκισαν εἰς τι μέρος τοῦ Τεκκέ. Μετὰ τινὰς ἡμέρας ἐξωρίσθησαν οὗτοι ὡς ἀγύρται, καὶ οὕτω διεσώθη ἡ ὑπόληψις καὶ ἡ ἀξιοπρέπεια τῶν Ὀθωμανῶν τοῦ παλατίου μουσικῶν, χάρις εἰς τὴν ἀπαράμιλλον μουσικὴν ἀντίληψιν καὶ μίμησιν τοῦ μουσικωτάτου Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου, οὗ τὸ ὄνομα «Χιρσίζ Πέτρος» εἰς ἐνδειξιν εὐγνωμοσύνης ἐγράφη εἰς τὸ ἱερὸν δελτίον τῆς παρουσίας τῶν ἐνδόξων Ὀθωμανῶν σέχιδων καὶ ἐπὶ τοῦ παρὰ τὴν ἐνδοτέραν πύλιν τοῦ Τεκκέ κειμένου δευτέρου μανσωλείου. Προσθετέον δὲ ὅτι ἡ φήμη τοῦ Πέτρου ἐφθασεν εἰς τὰς ἀκοὰς τοῦ Σουλτάνου, ὅστις διέταξεν ὅπως ἐλευθέρως εἰσέρχεται ὁ πεφημισμένος οὗτος μουσικὸς εἰς τὰ Ἀνάκτορα. Ἀλλὰ τὸ ἐξῆς γεγονός ἐδωκεν ἀφορμὴν ὅπως ὁ Πέ-

τρος ἀπολέσῃ τὴν κτηθεῖσαν δαψιλῇ εὐνοίαν τοῦ Σουλτάνου.

Ἡμέραν τινὰ ὁ Σουλτάνος, ἀναχωρήσας ἐκ τῶν ἀνακτόρων τοῦ Βυζαντίου, μετέβη εἰς τὸ κατὰ τὸ Παλοῦκ παζάρ τέμενος Γενῆ τζαμὶ, δειπνήσας δὲ διενυκτέρευσεν εἰς τὸ περίπτερον τοῦ τεμένους. Τὴν αὐτὴν ἐσπέραν κατὰ σύμπτωσιν μετέβη καὶ ὁ Πέτρος πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ μεϊζίνῃ (ιεροψάλτου) τοῦ ρηθέντος τεμένους, παρ' ᾧ καὶ συνεδείπνησε. Κατὰ τὸ δεῖπνον ὁ Πέτρος ἔψαλε καὶ εἰς ἄλλον ἦχον τὸ εἰς δύο μόνον ἦχους τότε ψαλλόμενον «σελάκ», ὁ δὲ μεϊζίνης ὅπως ὠφελῆθη ἐκ τῆς τέχνης τοῦ Πέτρου, θείς κατὰ χώραν πάντα θρησκευτικὸν λόγον, ὑπεχρέωσε τὸν μουσικοδιδάσκαλον νὰ ψάλλῃ τὸ «σελάκ» ἀπὸ τοῦ μιν αὐτὸν πρὸς τὸ λυκαυγὲς, τοῦθ' ὅπερ καὶ ἐγένετο. Ἀλλ' ὁ Σουλτάνος ἀκούσας τὸ ψαλὲν, ἠθέλησε τὴν πρῶτάν νὰ μάθῃ τὸν εἰς νεώτερον μέλος ποιήσαντα τὸ «σελάκ». Πληροφορηθεὶς δὲ τὰ γενόμενα κατ' ἀλήθειαν, ἐχολώθη λίαν καὶ διέταξε δύο εἰσαγγελεῖς ὅπως μεταβῶσιν εἰς τὰ πατριαρχεῖα καὶ ἀναγγείλωσι τῷ Πατριάρχῃ τὴν τόλμην Πέτρου τοῦ Λαμπαδαρίου τῆς Μ. Ἐκκλησίας, συλλάβωσι δὲ καὶ ἀπαγάγῃσι τὸν τολμητὴν εἰς τὸ Σεῖχουλισλαμάτον ἵνα γείνῃ ἡ ἀνάκρισις αὐτοῦ θρησκευτικῶς. Ἐν τῇ ἀνακρίσει ὁ Πέτρος τὸν φρενοδραβὴν προσποιούμενος ἐβλεπεν ἄνω καὶ κάτω, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ, ἠδολέσχει, προσέβαλε τοὺς παρισταμένους καὶ ἐπαιξε κάρνα ἐν τῇ ἐπιπέδῳ αἰθούσῃ τοῦ κριτηρίου. Οἱ δικασταὶ, πιστεύσαντες ὅτι παρεφρόνησεν ὁ ἡμέτερος μουσικοδιδάσκαλος, ἐνέκριναν νὰ ὀδηγηθῇ εἰς τὸ ἐν Ἑγρήκαπου τότε εὐρισκόμενον ἐθνικὸν φρενοκομεῖον, ἐνθα τὰ πάντα ἐχορηγοῦντο αὐτῷ, κελεύσει σουλτανικῇ, πλὴν χάρτου καὶ μελάνης. Καὶ τὴν ἔλλειψιν δὲ ταύτην ἐθεράπευσεν ὁ εὐφυὴς Πέτρος, διότι παρὰ μὲν τῶν ἐπισκεπτομένων αὐτὸν μαθητῶν τῆς παρακειμένης σχολῆς Ἑγρήκαπου ἐλάμβανε χάρτιν, ἐκ δὲ τῶν προσενεχθέντων αὐτῷ βυσσίνων ἐσχημάτισε μελάνην καὶ διὰ τοῦ μίσχου αὐτῶν ἔγραψε τὸ εἰς ἦχον Πλ. Β' ἀργὸν πασαπναῖριον τοῦ Ὁρθρου, τὸ καὶ Βυσσινόγραφον καλούμενον. Ἐξελθὼν δὲ τοῦ φρενοκομείου ὡς ἱαθεὶς δῆθεν μετὰ τεσσαρακονθήμερον ἐν αὐτῷ διαμονὴν, ἐξηκολούθησε τὰ καθή-

κοντα αὐτοῦ ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἐν τῷ παλατίῳ.

Κατὰ τὴν κηδείαν τοῦ Πέτρου, γενομένην ἐν τῷ πατριαρχικῷ ναῷ, ἱστορεῖται ὅτι ἔλαβε χώραν τὸ ἐξῆς ἀνεκδότονον : Προσῆλθον εἰς αὐτὴν ἐκ πάντων τῶν Τεκκέδων τῆς βασιλευούσης οἱ Δερβίσαι, ζητήσαντες τὴν ἀλΐαν παρὰ τοῦ Πατριάρχου Σωφρονίου Β΄ ὅπως καὶ αὐτοὶ εἰς ἐνδειξιν σεβασμοῦ πρὸς τὸν κηδευόμενον διδάσκαλον ψάλλωσιν ἐπὶ τοῦ νεκροῦ τὴν πένθιμον αὐτῶν ᾠδὴν μετὰ τοῦ πλαγιάουλου· ὁ δὲ Πατριάρχης ἀπήντησε : «Συναισθάνομαι καὶ ἐγὼ τὴν ὑμετέραν μεγίστην λύπην, τὴν ὁποίαν προὔξενησεν εἰς ὅλους μας ὁ θάνατος τοῦ μακαρίτου διδασκάλου· δὲν σᾶς λέγω μὲν τὸ ὄχι, ἀλλ' ἵνα μὴ δυσανεστῇ ἡ Κυβέρνησις, παρακαλῶ πάντας ὑμᾶς ὅπως ἀκολουθήσητε ἄχρι τοῦ τάφου, καὶ ἐκεῖ πράξατε τὸ πρὸς αὐτὸν καθῆκον ὑμῶν». Εἰς τοὺς λόγους τοῦ Πατριάρχου ὑπακούουσιν οἱ Δερβίσαι, ἠκολούθησαν μετὰ δακρύων τὸν νεκρὸν μέχρι τοῦ ἐν Ἐρῆκαπου νεκροταφείου τῶν Ὀρθοδόξων, ἔνθα μετὰ τὸ ψαλὲν τρισάγιον καὶ τὴν κατάθεσιν τοῦ νεκροῦ ἐν τῷ τάφῳ, ἔμελψαν αὐλωδῶς παθητικώτατα. Εἰς δὲ ἐξ αὐτῶν καταδὸς εἰς τὸν τάφον καὶ φέρων ἀνά χεῖρας ὡς λαμπάδα καιομένην τὸν πλαγιάουλον αὐτοῦ, εἶπε τουρκιστὶ τάδε : «Ὁ μακαρίτα διδάσκαλε, λάβε καὶ δὴ ἡμῶν τῶν ὁρφανῶν μαθητῶν σου τὸ τελευταῖον τοῦτο δῶρον, ἵνα συμψάλλῃς ᾠσματα δι' αὐτοῦ εἰς τὸν Παράδεισον μετὰ τῶν ἀγγέλων». Τὸν δὲ πλαγιάουλον θείς εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ νεκροῦ, ἐξῆλθε τοῦ τάφου ἑνδακρυς. Εἶτα οἱ Χριστιανοί, κατὰ τὰ νενομισμένα, ἔθαψαν τὸν Πέτρον.

Ὁ ἐπιφανέστατος οὗτος μουσικοδιδάσκαλος ἀπῆλανε τῆς εὐνοίας τῶν πατριαρχῶν Σαμουήλ τοῦ Χαντζερῆ (1763—1768 καὶ 1773—1774) καὶ Σωφρονίου Β΄ (1774—1780), καὶ τῶν Σουλτάνων Χαμίτ τοῦ Α΄ καὶ Σελίμ τοῦ Γ΄, ἐλατρεύετο δὲ ὑπὸ τῶν δπειραρίθμων αὐτοῦ μαθητῶν.¹

1) Τοῦ Πέτρου διάσημος μαθητὴς ἀνεδείχθη Ἀνδρέας ὁ Σιγνηρός, οὗ καὶ μουσουργήματα δώζονται. Ἀπέθανε πρὸ τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ προσδληθεὶς ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ.

Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ παρασημαντικὴ τοῦ Πέτρου ἐθεωρεῖτο πως δυσνόητος ὑπὸ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ ψαλμωδῶν, ἀνεζητεῖτο δὲ ἀπλούστερον σύστημα παρασημαντικῆς, ἐνεφανίσθη τότε, ἐπὶ τῆς Α' πατριαρχείας Γρηγορίου Ε' τοῦ ἀπὸ Σμύρνης (1797) ὁ ἐκ Χίου ὁρμώμενος, σπουδάσας δὲ τὴν εὐρωπαϊκὴν μουσικὴν ἐν Εὐρώπῃ, καὶ κάτοχος ἐν μέρει καὶ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησιαστικῆς. Ἀγάπιος ὁ Παλλιέρμος, ἐνώπιον τοῦ Πατριάρχου καὶ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ ἐπεχείρησεν ἵνα πείσῃ τὴν Μ. Ἐκκλησίαν ὅπως δεχθῇ τὸ ἴδιον αὐτοῦ Παλλιέρμειον μουσικὸν σύστημα καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τούτου ἐνεργήσῃ τὴν μεταγραφὴν πάντων τῶν ἐκκλησιαστικῶν μελῶν, ἢ, νὰ πείσῃ τοὺς μουσικοὺς νὰ φροντίσωσι περὶ τῆς διορθώσεως τοῦ ὑπάρχοντος δι' ὁμοφωνίας συστήματος, ἢ νὰ ἐφεύρωσιν ἄλλο νεώτερον καὶ βασιμώτερον. Καὶ ἀληθὲς μὲν ὅτι, μεθ' ὅλας τὰς δικαίας ἀντιστάσεις τοῦ τότε Πρωτοψάλτου τῆς Μ. Ἐκκλησίας Ἰακώβου τοῦ Πελοποννησίου, ὁ Ἀγάπιος ἀνέλαβε νὰ διδάξῃ ἐν τοῖς πατριαρχείοις τὴν Μουσικὴν διὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς παρασημαντικῆς, ἀποτυχὼν ὅμως ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, μετέβαλεν εἴτα σύστημα, χρῆσιν ποιησάμενος εἰς γραφὴν τῶν μελῶν ἀλφαριθμητικοῦ τινος συστήματος. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀγάπιος παρετήρησεν ὅτι ἡ διδασκαλία αὐτοῦ ὥς ξενίζουσα κατὰ τὴν προφορὰν καὶ τὸ ὕψος ἰδίᾳ ἀπέδν ἄγονος, ἠναγκάσθη ἵνα μεταδῇ εἰς Βουκουρέστιον, ἐνθα καὶ ἀποθνήσκει τῷ 1815. Ὁφείλομεν δὲ ἐνταῦθα νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι αἱ πυρετώδεις ἐνέργειαι τοῦ Ἀγαπίου πρὸς ἀπλοποιήσιν τῆς παρασημαντικῆς Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου συνετέλεσαν τὰ μάλιστα ὅπως ἐργασθῇ ἐπὶ τούτῳ ἀποτελεσματικῶς ὁ μουσικώτατος Γεώργιος ὁ Κρῆς.

Ὁ πρόδρομος τῆς νέας γραφικῆς μεθόδου.

Μετὰ τὸν Πέτρον τὸν Πελοποννήσιον, πρόδρομος τῆς νῦν ἐν χρήσει παρασημαντικῆς δικαίως δύναται νὰ θεωρηθῇ, ὁ ὀνομαστὸς μουσικὸς καὶ μελοποιὸς Γεώργιος ὁ Κρητὴς, μαθητὴς γενόμενος Μελετίου Σιναΐτου τοῦ Κρητὸς (1770)¹ καὶ Ἰακώβου τοῦ Πελοποννησίου, Πρωτοψάλτου τῆς Μ. Ἐκκλησίας, οὗς ὑπερέβη εἰς τὸ ἀναλυτικῶς γράφειν τὰ μουσουργήματα, χοῦσιν ποιησάμενος τοῦ ἀναλυσμένου καὶ ἐξηγηματικοῦ τρόπου τοῦ γράφειν πάσας τὰς μελωδικὰς γραμμὰς διὰ μόνων τῶν χαρακτηρῶν τῆς ποσότητος καὶ ἄνευ τῶν ἱερογλυφικῶν μεγάλων σημαδιῶν. Ἐκ τῆς γραφῆς τοῦ Κρητὸς ἐμορφώθη ἡ νέα γραφικὴ μέθοδος ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου, Χουρμουζίου καὶ Χρυσάνθου. Ὁ Κρητὴς δὲν ἐξήσκησε τὸ τοῦ ἱεροψάλτου ἐπάγγελμα, ἐδίδαξεν ὅμως τὴν μουσικὴν οὐ μόνον ἰδίᾳ, ἀλλὰ καὶ δημοσίᾳ εἰς τὴν ἐν Φαναρίῳ Κωνσταντινουπόλεως ἀλληλοδιδασκτικὴν λεγομένην σχολὴν, ἐν Χίῳ καὶ Κυδωνίαις, ἀναδείξας διακεκριμένους μαθητάς, ὡς Σταυράκην τὸν ἐπὶ τῆς πρωτοψαλτείας τοῦ Μανουὴλ Β' δομῆστικόν τῆς Μ. Ἐκκλησίας,² Νικηφόρον τὸν Χίον,³ Γρηγόριον τὸν Λευίτην,

1) Ἐμελούργησε πολυελέους, δοξολογίας, πασαπνοῶρια ἀργὰ τοῦ Ὁρθοῦ, Εἰρημοὺς καλοφωνικοὺς, ἀλληλουάριον ἀργὸν εἰς ἤχον Βαρίν, μαθήματα τοῦ Μαθηματαρίου, Κρατηματαρίου καὶ ἄλλα, ὧν τὰ πλεῖστα εἶδιν ἐκδεδομένα καὶ εἰς τὴν νέαν μέθοδον ἐπεξηγημένα.

2) Οὗτος ὡς φονεύσας τὴν ὑπηρετίαν αὐτοῦ διὰ γρονθοκοπήματος, ἐπαύθη ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου ἐκ τοῦ Δομῆστικατοῦ. Διετέλεσεν εἴτα ἐπὶ εικοσαετίαν ὡς πρωτοψάλτης τῆς ἐν Ταταούλοις ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Δημητρίου, ὡσαύτως δὲ ἐπὶ εικοσαετίαν ἀκολούθως τῆς ἐν Μεγάλῳ Ρεύματι ἐκκλησίας τῶν Ταξιάρχων. Ἀπέθανεν ὑπέργηρος καταλιπὼν διάφορα μουσουργήματα.

3) Διεκρίθη ὡς ἀρχιδιάκονος Ἀντιοχείας. Ἐμπειρὸς μουσικὸς ἀναδειχθεὶς, ἐδίδαξε τὴν ἱερὰν μουσικὴν εἰς τὴν ἐν Ἰαδίῳ τῆς Μολδοβλαχίας ἀκμάζουσαν τότε Μουσικὴν Σχολὴν, ἐπαγγελλόμενος ἅμα καὶ τὸν ἱεροψάλτην. Ὑπάρχει ἰδιόχειρον αὐτοῦ βιβλίον «Τὰ ἅπαντα Νικηφόρου τοῦ Χίου» ἐν τῇ ἐν Ἀγίῳ Ὁρεῖ Ἀθῶ βιβλιοθήκῃ τῆς ἱερᾶς μονῆς Βατοπεδίου, τὸ ὁποῖον ἐγράφη ἐν Ἰαδίῳ, ὡς ὁ ἴδιος λέγει, τῷ 1816.

Χουρμούζιον τὸν Χαρτοφύλακα, Ἀντώνιον τὸν Λαμπαδάριον, Ἀπόστολον τὸν Κρουσιτάλαν, Ἀθανάσιον τὸν Σελευκείας, Πέτρον τὸν Ἐφέσιον, Κωνσταντῖνον τὸν Πρωτοψάλτην, Πέτρον τὸν Ἀγιοταφίτην, Εὐτύχιον τὸν Οὐγουρλοῦν, Θεόδωρον τὸν Φωκαέα, Ζαφείριον τὸν Ζαφειρόπουλον καὶ ἄλλους. Ἀπέθανεν ἐν Κυδωνίαις τῷ 1814, μὴ δυνηθεὶς νὰ συνεργασθῇ μετὰ τῶν τριῶν ἐφευρετῶν τῆς νέας μεθόδου, ὑφ' ὧν ἐπανειλημμένως προσεκλήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐγράψε τὸ Ἀργὸν Στιχηράριον τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ Ἰακώδου, σημειώσας ἀκριδῶς τὸ μέλος καὶ τὴν μελωδικὴν γραμμὴν ἐκάστης μουσικῆς θέσεως. Ἐμέλισεν ὁ περιώνυμος οὗτος μουσικὸς Χερουδικὰ, Κοινωνικὰ ἔντεχνα εἰς διαφόρους τοῦ ἐνιαυτοῦ ἑορτὰς κατὰ διαφόρους ἤχους, τὰ στιχηρὰ ἰδιόμελα τοῦ Πάσχα ἦτοι τὰ ἐσπέρια τοῦ Β' ἤχου κατὰ τὸ ἀνάμικτον εἶδος, τὸν εἰς ἤχον Βαρὺν πολυέλεον «Λόγον ἀγαθόν», τὸ ἐπικήδειον ᾄσμα «Μετὰ τῶν ἀγίων ἀνόπισσον» εἰς ἤχον Πλ. Δ', ὅπερ ψάλλεται ἀντὶ τοῦ «Θρηνῶ καὶ ὀδύρομαι», τὸ εἰς σύντομον εἰρημολογικὸν μέλος «Μακάριος ἀνὴρ», τὸ ἀργὸν «Δύναμις» τοῦ Τρισαιγίου ὕμνου, τὸν καλοφωνικὸν εἰρμὸν «Τὴν δέσπιν μου δέξαι τὴν πενιχράν» μετὰ ἐκτεταμένου κρατήματος καὶ τοῦ ἐπιλόγου ἢ ἐπιφωνήματος «Ροὴν μου τῶν δακρύων» καὶ ἄλλα, μετενεχθέντα καὶ εἰς τὴν νῦν ἐν χρήσει παρασημαντικὴν.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Η΄.

ΑΠΟ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΕΦΕΥΡΕΤΩΝ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΓΡΑΜΜΙΚΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΕΑΘ' ΗΜΑΣ ΧΡΟΝΩΝ

(1814 — 1900)

Ἡ καθιέρωσις τῆς νῦν ἐν χρήσει παρασημαντικῆς
ἢ μεθόδου.

Τῷ 1814 οἱ τρεῖς μουσικοὶ, Χρῦσανθος ἀρχιμανδρίτης, Γρηγόριος ὁ Λαμπαδάριος καὶ ὁ ἱεροψάλτης Χουρμούζιος κατιδόντες τὴν ἀνάγκην ριζικῆς μεταρρυθμίσεως τῆς παρασημαντικῆς Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου, καὶ τῆς διορθώσεως πασῶν τῶν ἐνυπαρχουσῶν ἑλλείψεων ἐν τῇ μουσικῇ, συνειργάσθησαν ἐπιστημονικῶς καὶ α) ὥρισαν ἐκ τῆς Εὐρωπαϊκῆς ὁμῆς Μουσικῆς δανεισθέντες, τὴν καταμέτρησιν τοῦ ἐν τῇ μελωδίᾳ δαπανωμένου χρόνου, τοῦθ' ὅπερ ἀνεπλήρουν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες διὰ τῶν μακρῶν καὶ βραχέων ποδῶν καὶ διὰ τοῦ ρυθμοῦ· β) ὥρισαν διὰ τῶν κλιμάκων τῶν τόνων τὰ διαστήματα· γ) κατέστρωσαν τὰς μουσικὰς θέσεις ὀλογράφους, καὶ δ) ἀντικατέστησαν τὰ πολύφθογγα τοῦ Τροχοῦ διὰ τῶν μονοσυλλάβων καὶ μονοφθόγγων, κατὰ μίμησιν τοῦ Πυθαγόρου καὶ τοῦ Μεδιολάνων ἱεροῦ Ἀμβροσίου, ὧν ὁ πρῶτος συγκροτήσας τὸ Διαπασῶν σύστημα χρῆσιν ἐποίησατο ἐν τῇ Παράλλαγι τῶν μονοσυλλάβων φθόγγων τε, τα, τη, τω, οἵτινες ἦσαν ἐν χρήσει μέχρι τοῦ Δ' μ. Χ. αἰῶνος, ὅτε ὁ ἱεράρχης Μεδιολάνων ἐχρήσατο τοῖς ἀκολουθοῦσι μονοσυλλάβοις φθόγγοις τῆς ἰδίας αὐτοῦ μεθόδου νε, ου, τως, ουν, α, να, δαι, νε, ου, τω,

και, κα, τα, βαι, νε. Τοὺς φθόγγους τούτους μετέτρεψεν ὁ Guy d'Arezzo (1023—1036) εἰς τοὺς ut (do), re, mi, fa, sol, la, si, οἱ δὲ τρεῖς διδάσκαλοι ἀντὶ τῆς ἐν χρήσει τότε πολυσυλλάβου Παραλλαγῆς αἰααες, λεααες, ρααα, ααα — αααες, λεαααες, ααααες, λεαααα, εἰσήγαγον τὴν μονοσύλλαβον Παραλλαγὴν πα. δου, γα, δι, κε, ζω, νη, πα. ' Οἱ τρεῖς διδάσκαλοι ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων χαρακτῆρων ἄλλους μὲν ὡς εὐχρήστους ἐτήρησαν, ἄλλους δὲ ὡς ἀχρήστους ἀπέβαλον, καὶ ἄλλους νέους ὡς ἀναγκαίους προσέθεναν. Ἐκ τῶν ἀχρόνων ὑποστίσεων τῆς ἀρχαίας παρασημαντικῆς διετήρησαν ἑπτὰ χαρακτῆρας τῆς ποιότητος, τὴν

---

1) Τινὲς τῶν συγχρόνων ἐγκρίτων μουσικοδιδασκάλων θέλουσιν ἢ Διαιτονικὴ Κλίμαξ νὰ ἀρχηται ἀπὸ τοῦ φθόγγου Νη καὶ οὐχὶ ἀπὸ τοῦ Πα, ὡς προγενεστέρως ἢ καθ' ἡμᾶς μουσικὴ εἰς τοὺς πρωτοπείρους ἐδιδάσκετο. Ἡ προτίμησις αὕτη, ὡς ἔμοι γε δοκεῖ, γίνεται διὰ τέσσαρας λόγους· α) διότι τὸ ἀπῆχημα τοῦ Νη τυγχάνει καὶ ἀπλούστερον καὶ φυσικώτερον εἰς τὸν ἄνθρωπον, βαρέως τινος μόνου βόμβου εἰς τὴν ἀπῆχυσιν καὶ παράστασιν αὐτοῦ ἐκφωνουμένου καὶ ἀπαγγελλομένου μόνον· β) διότι, ἵνα δοθῇ ἡ ποιότης τοῦ Πα βασίμως, ἀπαιτεῖται ἀνάδασις τις προερχομένη ἐκ τοῦ Νη εἰς τὸν Πα, ἅτε μείζονος τόνου σχηματιζομένου· ἐνῶ πρὸς ἀπῆχυσιν τοῦ Νη δὲν ἀπαιτεῖται οὐδεμία ἀνάδασις φωνῆς, ἀρκεῖ μόνον, ὡς εἰρηται, εἰς τις ἀπλοῦς καὶ βαρὺς βόμβος· γ) διότι καὶ ἡ Εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ τὸν Νη (ΓΟ) ἔχει ὡς πρῶτον τόνον εἰς τὸ σύστημα αὐτῆς, τὰ πλεῖστα δὲ τῶν μουσικῶν αὐτῆς ὀργάνων ἀπὸ τοῦ τόνου τούτου ἀρχονται, καὶ τὰ πλεῖστα τῶν μελῶν αὐτῆς ἀπὸ τοῦ Νη ἀρχόμενα εἰς τὸν Νη καταλήγουσιν, ὡς γίνεται εἰς τὸν παρ' ἡμῖν Πα. Δ' ἤχον, τὰ δὲ λοιπὰ μέλη ἀρχονται ἐκ τοῦ Fa (Γα) ἢ ἐκ τοῦ Sol (Δι), καθότι ἡ Εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ τρεῖς Κλείδας ἔχει, ἐξ ὧν ἀρχεται πᾶν μέλος αὐτῆς, τὸ Do, Fa, Sol = Νη, Γα, Δι, ὁ δὲ μελοποιὸς διὰ τῶν Διέσεων καὶ Ὑφέσεων συναποτελεῖ παντοῖα καὶ πάντα τὰ εἶδη τῶν μελῶν· δ) διότι δεόν ἵνα ἀρχώμεθα κατὰ τάξιν ἀπὸ μείζονος τόνου τὸ πρῶτον (Νη—Πα), μεταδαινόντες ἀκολούθως εἰς ἐλάσσονα τόνον (Πα—Βου) καὶ τέλος εἰς ἐλάχιστον (Βου—Γα) καὶ οὐχὶ ἀπὸ ἐλάσσονος τὸ πρῶτον εἰς ἐλάχιστον νὰ μεταδαινῶμεν καὶ εἴτα εἰς μείζονα, τοῦτέστι εἰς πλήρη καὶ ἀκέραιον τόνον, τοῦθ' ὅπερ βεβαίως τυγχάνει ὅλως ἀτακτον.

Βαρεϊαν, τὸ Ὀμαλὸν, τὸ Ἀντικένωμα, τὸ Ψηφιστὸν, τὸ Ἑτερον, τὸν Σταυρὸν καὶ τὸ Ἐνδόφωνον. Αἱ παραληφθεῖσαι δὲ ὑποστάσεις, ἡ Ὁξεΐα, τὸ Πελαστὸν, τὸ Κούφισμα, ὁ Σύνδεσμος καὶ τὸ Κρατημοῦπόρροον δὲν παρίστων τρόπον ἐξαγωγῆς φθόγγων, ὡς αἱ μνημονευθεῖσαι ἐπτά, ἀλλ' ἦσαν σημαντικαὶ μέλους ὁλοκλήρου. Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ὑποστάσεων, οἱ τρεῖς διδάσκαλοι ἀπέβαλον ἐκ τῆς ἀρχαίας μεθόδου καὶ τὰς ἐξῆς ὑποστάσεις, σημαντικὰς οὐχὶ ποσότητος, ἀλλ' οὔτε ποιότητος. Καὶ ἄλλων μὲν χρῆσις ἐγένετο ἐν τῇ χειρονομίᾳ, ἄλλων δὲ πρὸς πλατυασμὸν τῶν μελῶν. Ἴδου δὲ αἱ 37 αὗται ὑποστάσεις : Παρακλητικὴ, Σταυρὸς, Ἐπέγερμα, Σύναγμα, Ἐσω θεματισμὸς, Ἐξω θεματισμὸς, Χόρευμα, Οὐράνισμα, Σεῖσμα, Θὲς καὶ ἀπόθες, Θέμα ἀπλοῦν, Τρομικόν, Ἐκστρεπτόν, Τρομικόν σύναγμα, Ψηφιστὸν σύναγμα, Παρακάλεσμα, Ἑτερον, Ψηφιστὸν παρακάλεσμα, Ἡμίφωνον, Ἡμίφθορον, Ἐναρξίς, Κράτημα, Κύλισμα, Ἀντικενωκύλισμα, Λύγισμα, Κλάσμα, Ξηρὸν κλάσμα, Ἀργοσύνθετον, Γοργοσύνθετον, Πίσμα, Βαρεΐα, Διπλῆ, Γοργὸν, Ἀργὸν, Ὀμαλὸν, Ψηφιστὸν, καὶ Ἀπόδομα ἢ Ἀπόδεσμα ἢ Ἀπόδοσις. Καὶ ἐν γένει οἱ τρεῖς διδάσκαλοι καθυπέβαλον εἰς κανόνας σταθεροὺς τὴν τότε ἀκανόνιστον θεωρουμένην μουσικὴν.

Εἰς τὴν νέαν ταύτην παρασημαντικὴν ἢ μέθοδον, ὡς ἀπεκλήθη αὐτὴ τότε, μετνέχθησαν πάντα τὰ ἀρχαιότερα μέλη τῆς Ἐκκλησίας τὰ ἀποτελοῦντα τὴν ἐγκύκλιον μουσικὴν σειρὰν, οἷον τὸ σύντομον Στιχηράριον ἐν γένει, τὸ Εἰρμολόγιον ἐν γένει, τὸ Κρατηματάριον, τὸ Οἰκηματάριον, τὸ ἀργὸν Στιχηράριον, ἡ Παπαδικὴ καὶ τὸ Μαθηματάριον προσέτι ἡρμάνευσαν καὶ ὁλόκληρα μουσικὰ βιβλία, ὡς τὰ Ἀπαντα Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, τὰ Ἀπαντα Ἰωάννου τοῦ Γλυκέως, τὰ Ἀπαντα Ἰωάννου τοῦ Κουκκουζέλη, τὰ Ἀπαντα Ἰωάννου τοῦ Κλαδά, τὰ Ἀπαντα Γερμανοῦ τοῦ Νέων Πατρῶν, τὰ Ἀπαντα Μανουὴλ Χρυσάφου τοῦ νέου, τὰ Ἀπαντα Πέτρου τοῦ Μπερεκέτου, τὰ Ἀπαντα Δανιὴλ τοῦ Πρωτοψάλτου, τὰ Ἀπαντα Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου, τὰ Ἀπαντα Ἰακώβου τοῦ Πελοποννησίου, τὴν Παπαδικὴν Πέ-

τρον Πρωτοψάλτου τοῦ Βυζαντίου, τὰ Ἀπαντα Μανουὴλ τοῦ Πρωτοψάλτου καὶ ἄλλων ποιητῶν ἀπὸ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ ἄχρι Γεωργίου τοῦ Κρητὸς ἀκμασάντων.

Ἦδη ἰδρύεται ἐν Κων)πόλει καὶ εἰδικὴ Σχολὴ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, ἐν ᾗ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς νέας παρασημαντικῆς ἐδιδάσκετο αὐτὴ ὑπὸ ἔποψιν μὲν πρακτικὴν παρὰ τοῦ Γρηγορίου καὶ Χουρμουζίου, ὑπὸ ἔποψιν δὲ θεωρητικὴν παρὰ τοῦ Χρυσάνθου, οὗ τὸ «Μέγα Θεωρητικὸν τῆς Μουσικῆς» ἐδημοσίευσεν ὁ ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ Παναγιώτης Πελοπίδας ὁ Πελοποννήσιος τῷ 1832. Οἱ μαθηταὶ τῆς σχολῆς ταύτης διασπαρέντες εἰς τὰς διαφόρους ἐπαρχίας τῆς Τουρκίας διέδωκαν τὴν νέαν παρασημαντικὴν, ἣτις ἐγένετο εὐπρόσδεκτος, οὐ μόνον διότι ἦτο ὅπως δῆποτε τελειότερα καὶ μᾶλλον εὐχρηστος τῆς τέως ἐν χρῇσει τοιαύτης, ἀλλὰ καὶ διότι ὑπ' αὐτὴν ἤρξαντο ἐκδιδόμεναι τύποις διάφοροι συλλογαὶ ἐκκλησιαστικῶν μελῶν· οὕτω ἀπηλλάγησαν ἔκτοτε οἱ μουσικοὶ τοῦ κόπου τῆς ἀντιγραφῆς τῶν μελῶν.

Ἱστορεῖται δὲ ὅτι Μανουὴλ ὁ τότε Πρωτοψάλτης καὶ ἄλλοι μουσικοὶ μεγάλως ἀντέστησαν εἰς τὴν μεταρρύθμισιν ταύτην τῆς παρασημαντικῆς. Καὶ αὐτὸς ὁ τότε πατριάρχης Κύριλλος ὁ ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως συμφρονῶν κατ' ἀρχὰς τῷ Πρωτοψάλτῃ Μανουὴλ ἀντέστη εἰς τὴν παραδοχὴν τῆς νέας παρασημαντικῆς, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐπείσθη ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Ἐφέσου Διονυσίου, καὶ οὕτω διέταξεν ἐπισήμως τὴν εἰσαγωγὴν τῆς νέας μεθόδου εἰς τὰ πατριαρχεῖα καὶ εἰς τὸ κλῆμα τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου. Ὑπῆρξαν καὶ οἱ δογματίζοντες ὅτι οἱ τρεῖς διδάσκαλοι εἰς τὸ πρακτικὸν μέρος ἀπέτυχον, ὥς μεταδόντες ἡμῖν πλημμελεῖ δὴθεν καὶ ἐσφαλμένην μετάφρασιν τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν μελωδιῶν· ἀλλ' ἡ δόξα αὕτη εἶναι ὅλως πεπλανημένη, ἀφοῦ πολλοὶ ἀπὸ τοῦ 1816. μέχρι τοῦ 1830, ἐν οἷς καὶ ὁ Πρωτοψάλτης Κωνσταντῖνος ὁ Βυζάντιος, ἐπέμενον μὴ παραδεχόμενοι τὸ νέον γραφικὸν σύστημα. Ἐπὶ ὅλην δὲ εἰκοσαετίαν πολλοὶ τῶν μουσικῶν ἔψαλον δεξιόθεν ἐκ βιβλίων γεγραμμένων διὰ τῆς παρασημαντικῆς Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου, ἀριστερόθεν δὲ ἐκ τῶν τοῦ νέου

συστήματος ἢ καὶ τάνάπαλιν, καὶ ὅμως οὐδεὶς αὐτῶν δετύπωσε παράπονα πρὸς τὸν ἕτερον ὡς κακῶς ἀπαγγέλλοντα τὰ μέλη.

Γενικῶς δὲ εἶναι παραδεδεγμένον ὅτι τὸ νέον σύστημα διηκόλυνε τὸ πρακτικὸν μέρος τῆς μουσικῆς· ὑπολείπεται ὅμως ὡς πρὸς τὴν θεωρητικὴν σπουδαιότητα τῆς ἀρχαίας μεθόδου, καθότι ἡ μουσικὴ κλῆμαξ ὑπὸ θεωρητικὴν ἢ ἐπιστημονικὴν ἐποψιν εἶναι ἐλλειπὴς πράγματι, οὐχὶ δὲ καὶ ὑπὸ πρακτικὴν, διότι τῆς φύσεως ἐχούσης μίαν διαπασῶν καὶ μίαν ἀντιφωνίαν, οἱ μουσικοὶ ἐκτελοῦσι πληρέστατα τὴν φυσικὴν διαπασῶν κατὰ τοὺς κανόνας τῆς φύσεως. Τὸ Μέγα Θεωρητικὸν τοῦ Χρυσάνθου θὰ ᾗτο ἐντελέστερον, ἂν ὁ συγγραφεὺς αὐτοῦ εἶχε πλείονας γνώσεις τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς, μείζονα δὲ οἰκειότητα εἰς τοὺς μαθηματικοὺς ὑπολογισμούς. Ἐκ μὲν τῶν μαθηματικῶν, ἤθελεν ἐννοήσει καλλίον τοὺς ἀρχαίους καὶ νεωτέρους συγγραφεῖς εἰς τὸ περὶ Κατατομῆς τοῦ Κανόνος, καὶ δὲν ἤθελε περιπλέξει τοὺς γεωμετρικοὺς πρὸς τοὺς ἀριθμητικοὺς λόγους, ἐξ οὗ προῦλθεν ἡ μὴ ὀρθὴ καταμέτρησης τῶν διαστημάτων· ἐκ δὲ τῆς ἀκριβοῦς γνώσεως τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς καὶ εἰς τὴν ἔκθεσιν τῶν θεωρημάτων ἤθελε γίνεαι σαφέστερος, καὶ πολλὰ ἀνερμηνεύτα μείναντα, καὶ ἱστορικῶς καὶ ἐπιστημονικώτερον ἤθελον ἐρμηνευθῆ. Ἄλλ' ὅπωςδὴποτε τὸ σύγγραμμα τοῦ Χρυσάνθου εἶναι ἐν βοήθημα πρὸς μελέτην τῆς καθ' ἡμᾶς μουσικῆς, ὁ δὲ συγγραφεὺς αὐτοῦ εἶναι ἄξιος ἔθνικῆς εὐγνώμοσύνης, ἐὰν ἀποβλέψωμεν ἰδίᾳ εἰς τὸν χρόνον, καθ' ὃν συνέγραψε, καὶ τὰ ὀλίγα βοηθήματα, ἃ ἔσχεν ὑπ' ὄψιν. Ἡ τῷ 1881 συστάσα Μουσικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐν ἐκθέσει αὐτῆς πρὸς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον ὡς ἐξῆς κρίνει τὴν θεωρητικὴν ἐργασίαν τῶν ἐφευρετῶν τῆς νέας μεθόδου : «Τὸ ἔργον τῶν τριῶν διδασκάλων ὑπῆρξεν ἀληθῶς μέγα· ἀλλ' ὅσον μέγα καὶ ἂν ὑπῆρξεν οὐδόλως ἐθεράπευσε τὴν οὐσιωδεστέραν τῶν ἐλλείψεων, ἐξ ἧς ἔπασχε καὶ πάσχει ἡ ἀνατολικὴ μουσικὴ ἐν γένει καὶ ἰδίως ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησιαστικὴ. Ἡ ἔλλειψις αὕτη ἐστὶν ἡ ἀπουσία τεχνικοῦ μέσου πρὸς ἐπιστημονικὴν καταμέτρησην καὶ ἐξακριβωσιν τῶν τονιαίων διαστημάτων. Τὰ διαστήματα ταῦτα

ᾤρισε μὲν ὁ Χρῦσανθος διὰ τῆς χορδῆς, ἀλλ' ἡ ἐργασία αὐτῇ. ἀλλως τε ἐν πολλοῖς ἐσφαλμένη, ἐστὶν ἀτελής, ἀπολήγει δ' εἰς ἰδανικὴν διαίρεσιν τῆς κλίμακος εἰς 68 ἐλάχιστα τμήματα· καὶ ὀρίζονται μὲν διὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν τμημάτων οἱ διάφοροι τόνοι τῆς κλίμακος, ἀλλ' οὐδὲν πρακτικὸν μέρος βοηθεῖ τὸν μουσικὸν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἀκριβοῦς θεωρίας ἐν τῇ φαντασιώδει καὶ δορίσῳ ταύτῃ ἐργασία».

Περὶ τῶν τριῶν ἐφευρετῶν τῆς νέας μεθόδου.

Ἐκ τῶν τριῶν ἐφευρετῶν τῆς νῦν ἐν χρήσει γραφικῆς μεθόδου, Γρηγορίου, Χουρμουζίου καὶ Χρυσάνθου, τὰ κατὰ τὸν βίον τοῦ Γρηγορίου Λευίτου¹ ιστορήσαντες εἰς τὸ «Περὶ τῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν Πρωτοψαλτῶν τῆς ἀγιωτάτης Μεγάλης Ἐκκλησίας Κων/πόλεως» Κεφάλαιον (σελ. 105—107) τῆς παρουσίας βίβλου, ἐρχόμεθα ἤδη νὰ πραγματευθῶμεν περὶ τῶν λοιπῶν ἀλήστου καὶ ἐνδόξου μνήμης ἀνδρῶν.

Χουρμούζιος Χαρτοφύλαξ τῆς Μ. Ἐκκλησίας ὁ τοῦ πίκλην «Γιαμαλῆς», ὡς ἔχων περὶ τὸν κρόταφον μέλαν τι κρεατῶδες ἐξοίδημα. Ἐγεννήθη εἰς τὴν κατὰ τὴν Προποντίδα νῆσον Χάλκην, μαθητὴς γενόμενος Ἰακώβου τοῦ Πρωτοψάλτου καὶ Γεωργίου τοῦ Κρητὸς, ἐχοροστάτησεν ὡς α' ψάλτης ἐν τῇ ἐν Ταταούλοις ἱερᾷ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἀγίου Δημητρίου, ἐν τῇ ἐν Γαλα-

---

1) Εἰκὼν τοῦ Πρωτοψάλτου Γρηγορίου ἐν ἐλαιογραφίᾳ εἰς σχῆμα εὐμέγεθες σώζεται παρὰ τῇ ἐν Φαναρίῳ Κων/πόλεως κατοικοῦσῃ ἐγγόνῃ τοῦ μουσικωτάτου ἀνδρὸς ἐλλογίμῳ κυρίᾳ Ἀσπασίᾳ Λαζαρίδου, ἀλλοτε διευθυντρίᾳ τοῦ Ἀγιοταφίτικοῦ Παρθενωγαγείου,

τῷ τοῦ ἀγίου Ἰωάννου καὶ ἐν τῇ κατὰ Βαλατᾶν τοῦ σιναϊτικοῦ μετοχίου, διετέλεσε δὲ καὶ διδάσκαλος ἐπὶ ὅλην ἐξαιτίαν τῆς ἀπὸ τοῦ 1815—1821 λειτουργησάσης πατριαρχικῆς Μουσικῆς Σχολῆς. Ὁ ὄντως χαλκέντερος ἀναδειχθεὶς Χουρμούζιος, ἐπὶ ὀκτακαίδεκα ἔτη φιλοπόνως ἐργασθεὶς ἡρμήνευσε πάντα τὰ μουσουργήματα τῶν ἀρχαίων μουσικῶν, τῶν ἀπὸ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ μέχρι Μανουὴλ τοῦ Πρωτοψάλτου ἀκμασάντων, ἅπερ εἰς ἑβδομήκοντα τόμοις ἀνερχόμενα, ἡγοράσθησαν τῷ 1838 παρὰ Ἀθανασίου τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων, ἔτυχον δὲ φιλοκάλου μερίμνης παρὰ Κυρίλλου τοῦ Β' πρωθιεράρχου τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας, τοῦ καὶ εἰς ὀλιγωτέρους τόμους ταῦτα συμπήξαντος καὶ διατάξαντος πολυτελῶς νὰ δεθῶσι καὶ νὰ τεθῶσιν εἰς τὴν ἐν Φαναρίῳ βιβλιοθήκην τοῦ Παναγίου Τάφου, ἐνθα καὶ σώζονται ἄχρι τοῦδε. Συνέγραψεν ἐγχειρίδιον εἰσαγωγῆς εἰς τὸ πρακτικὸν μέρος τῆς Μουσικῆς, ἕτερον μεγαλείτερον εἰς τὸ θεωρητικόν, καὶ ἐν ὀγκῶδες σημειωματάριον περιέχον κατ' ἐκλογὴν τὰ ἀριστα τοῦ ἀρχαίου καὶ νέου μουσικοῦ συστήματος. Ἐμέλισε «Μακάριος ἀνὴρ», «Εἶδομεν τὸ φῶς» ὀκτάνηχον, «Ρόδον τὸ ἀμάραντον» ὀκτάνηχον, ὁ «Ὁ εὐσχήμων Ἰωσήφ», κρατήματι, πολυελέους, ἀνοίξαντάρια, δοξολογίας, στιχολογίας τῶν ἐσπερίων κατ' ἦχον, στιχολογίας τῶν Αἰνῶν κατὰ τοὺς ὀκτὼ ἦχους, ἀντίφωνα ἀργὰ καὶ σύντομα κατ' ἦχον, Τυπικὰ εἰς ἦχον Βαρὺν κατὰ τὸ διατονικὸν γένος, μίαν σειρὰν χερουδικὰ καὶ κοινωνικὰ τῶν Κυριακῶν καὶ ἄλλα κοινωνικὰ τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐντεχνα, τὸ μέγιστον στιχηρὸν «Κύριε ἢ ἐν πολλαῖς ἀμαρτίαις» καὶ ἄλλα, χρησιμεύοντα μᾶλλον εἰς μελέτην καὶ ἐκγύμνασιν τῶν μουσικῶν ἢ πρὸς τὸ ψάλλειν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Ἠρμήνευσε καὶ ἐξέδωκεν εἰς δευτέραν ἐκδοσιν τὸ Ἀναστασιματάριον (οὗ τοὺς ἀναστασίμους κανόνας καὶ τὰ κατανυκτικὰ ἐμέλισεν ὁ ἴδιος) Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου, ἡρμήνευσε καὶ ἐξέδωκε τὸ ἀργοσύντομον Εἰρημολόγιον τῶν Καταβασίων τοῦ αὐτοῦ Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου, τὸ δίτομον Δοξαστάριον ἢ ἀργὸν Στιχηράριον κατὰ μίμνησιν Ἰακώβου τοῦ Πρωτοψάλτου (ἐκδοθὲν τῷ 1859), καὶ τὴν συλλογὴν τῶν Ἰδιομέλων Μανουὴλ τοῦ

Πρωτοψάλτου. Ἐξέδωκε πρῶτος τῷ 1828 τὴν δίτομον Ἀνθολογίαν τῆς Μουσικῆς, ἥς τὰ περιεχόμενα εἶναι πρωτότυπα, ὡς καὶ τὸ βιβλίον τοῦ ἐξ Ἑβραίων Νεοφύτου. Ἐπεθεώρησε διορθώσας τὴν συλλογὴν τῶν ἀραβοτουρκικῶν ᾠσμάτων, τὴν καλουμένην «Εὐτέρπην» τοῦ χανενδῆ Ζαχαρίου. Ταῦτα δὲ πάντα ἐγένοντο μετὰ θαυμασίας ὑπομονῆς ὑπὸ τοῦ φιλοπονωτάτου Χουρμουζίου, καίπερ ὑπὸ πενίας κατατρυχομένου. Ἀπεβίωσεν ἐν Χάλκῃ τῷ 1840.

Χρύσανθος Προύσης μητροπολίτης, μαθητὴς τοῦ Πρωτοψάλτου Πέτρου τοῦ Βυζαντίου, κάτοχος τῆς ἑλληνικῆς, λατινικῆς καὶ γαλλικῆς γλώσσης, ἀριστος μουσικὸς, ἐγκρατὴς τυγχάνων ἐν μέρει καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς καὶ ἀραβοπερσικῆς μουσικῆς, καὶ χειριζόμενος δεξιῶς τὸν εὐρωπαϊκὸν πλαγιάυλον καὶ τὸ ἀραβοπερσικὸν νέι. Ἐπεσεκέβη διαφόρους βιβλιοθήκας καὶ ἐμελέτησεν ἰδίᾳ τὰ περὶ τῆς θεωρίας τῆς μουσικῆς συγγράμματα τὰ ἀπὸ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ μέχρι Μανουὴλ Δούκα Χρυσάφου τοῦ παλαιοῦ.¹⁾ Ἀρχιμανδρίτης ὢν διαβληθεὶς εἰς τὰ πατριαρχεῖα ὡς ἐφαρμόζων μονοσυλλάβους φθόγγους ἐπὶ τῶν κλιμάκων τῶν ἡχῶν καὶ ὡς γράφων ἐξηγηματικώτατα τὰ παρὰ τῶν ἀρχαίων μεμεισμένα μέλη, ἐξωρίσθη εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ Μάδυτον, ἐνθα ἐδίδασκε τὴν μουσικὴν διὰ τῆς παραλλαγῆς τῶν μονοσυλλάβων φθόγγων εἰς πολλοὺς φιλομούσους, οἵτινες ἐξεμάνθανον τὴν ἱερὰν τέχνην ἐντὸς δεκαμήνου διαστήματος, ἐνῶ οἱ ἀκολουθοῦντες τὴν παραλλαγὴν τοῦ ἀρχαίου συστήματος ἐντὸς δεκαετίας. Ἀππλάγη δὲ τῆς ἐξορίας ὡς ἐξῆς : Ὁ τότε μητροπολίτης Ἡρακλείας Μελέτιος μεταδὰς μίαν τῶν ἐορτῶν πρὸς ἐπιθεώρησιν τῆς ἐν τῇ συνοικίᾳ Τσιδαλίου οἰκοδομουμένης οἰκίας αὐτοῦ καὶ ἀκούσας τῶν ἐκ Μადύτου τεκτόνων, ψαλλόντων ἐπιτυχῶς ἐν τῇ ἀνω-

---

1) Ἡ πραγματεία τοῦ παλαιοῦ Χρυσάφου τὸ πρῶτον δημοσιευθεῖσα ὑπὸ Α. Π. Κεραμέως, ὡς ἀνέκδοτος ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ ἐν Ἀθήναις μουσικῇ ἐφημερίδι «Φόρμιγγι» (Ἔτος Β' ἀρ. 5, 6, 7, 8, 9) ὑπὸ τοῦ κ. Κ. Α. Ψάχου.

τάτη τῆς οἰκίας ὀροφῇ τὰ ἐντεχνα μαθήματα, ἐνεφανίσθη ἐνώπιον αὐτῶν καὶ ἐπηρώτησεν αὐτοὺς πόθεν ὀρμῶνται, παρὰ τίνος ἐδιδάχθησαν τὴν μουσικὴν καὶ πῶς δύνανται νεαροὶ ὄντες νὰ ψάλλωσιν εὐχερῶς τὰ δύσκολα λεγόμενα μαθήματα. Μαθὼν δὲ παρὰ τῶν τεκτόνων ὅτι τὴν μουσικὴν ἐδιδάχθησαν ἐν Μαδύτῳ ὑπὸ τοῦ συμπατριώτου αὐτῶν Χρυσάνθου τοῦ ἀρχιμανδρίτου, τοῦ χρῆσιν ποιουμένου ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς ἱερᾶς τέχνης μεθόδου λίαν εὐκόλου, συνησθάνθη τὸ πρὸς τὸν Χρυσάνθον γενόμενον ἀδίκημα καὶ ἐνήργησε τὴν ἀνάκλησιν αὐτοῦ εἰς Κων)πολιν. Ἡ δὲ Ἱερὰ Σύνοδος πεισθεῖσα περὶ τῆς σπουδαιότητος τῆς μεθόδου τοῦ Χρυσάνθου διέταξεν αὐτὸν νὰ παραλάβῃ ὡς συνεργάτης μεθ' ἑαυτοῦ Γρηγόριον τὸν Λαμπαδάριον καὶ Χουρμούζιον τὸν ἱεροψάλτην, μεθ' ὧν καὶ πρότερον συνειργάσθη, καὶ νὰ προβῇ εἰς ἀνάλυσιν τῆς γραφῆς καὶ συστηματοποίησιν τῶν κλιμάκων τῶν ἤχων, καὶ εἰς ἴδρυσιν Μουσικῆς Σχολῆς. Ἡ Μ. Ἐκκλησία ἀμείδουσα τοὺς ὑπὲρ τῆς μουσικῆς κόπους τοῦ ἀρχιμανδρίτου καὶ τὴν ἐπὶ ὅλην ἐξαιτίαν (1815—1821) εὐδόκιμον αὐτοῦ διδασκαλίαν ἐν τῇ Μουσικῇ Σχολῇ, ἐν ἣ τὴν θεωρίαν τῆς μουσικῆς ἐδίδαξεν, προήγαγεν αὐτὸν εἰς μπτρ)πολίτην Δυρραχίου. Ὁ Χρυσάνθος ἐκ Δυρραχίου μετέβη εἰς Σμύρνην, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Προῦσαν, ἐνθα καὶ ἀπέθανε τῷ 1843. Συνέγραψεν ἐγχειρίδιον τοῦ θεωρητικοῦ καὶ πρακτικοῦ μέρους τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ὅπερ ἐξετυπώθη τῷ 1821 ἐν Παρισίοις, ὡς καὶ τὸ Μέγα Θεωρητικὸν τῆς Μουσικῆς, διαιρούμενον εἰς δύο μέρη, τὸ θεωρητικὸν καὶ τὸν ἱστορικὸν, ἐκδοθὲν δὲ μετὰ πολλῶν κόπων ἐν Τεργέστῃ τῷ 1832 ὑπὸ Παναγιώτου τοῦ Πελοπίδα, καὶ θεωρούμενον ὡς πηγὴ, ἐξ ἧς πάντες οἱ ἐπιχει-

---

1) Ὁ Π. Πελοπίδας ὁ ἐκ Πατρῶν, ὁπαδὸς τοῦ τε κερδίου καὶ λογίου Ἑρμοῦ, ἀγοράσας τὸ πρωτότυπον χειρόγραφον τοῦ Μεγάλου Θεωρητικοῦ τοῦ Χρυσάνθου μετέβη εἰς Τεργέστην πρὸς ἐκδοσιν αὐτοῦ, καθότι εἰς Κων)πολιν δὲν ὑπῆρχον τότε μουσικοὶ χαρακῆρες· ὡς ἐκ τῆς ἀπειρίας δὲ τῶν τυπογράφων πολλὰς στενοχωρίας ἐδοκίμασεν· ἀπέθανε δὲ τῷ 1834 μετὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ συγγράμματος. Ἐμελοποίησε καὶ τινὰ μαθήματα.

ροῦντες νὰ γράψωσι περὶ μουσικῆς ὑπὸ οἰανδήποτε ἐποψίν δύνανται ν' ἀρυσθῶσι σπουδαίαν ὕλην. Ὁ Χρῦσανθος ἐποίησε πολλά καὶ ποικίλα ποιήματα, καὶ διὰ μὲν τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς ἐμέλισεν, ὅσον ἐνῆν, διάφορα μουσουργήματα τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, διὰ δὲ τῶν ἡμετέρων χαρακτήρων διάφορα μαθήματα τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς. Τὰ ἔργα τοῦ μουσικοῦ ἱεράρχου ἐγένοντο παρανάλωμα τοῦ πυρὸς κατὰ τινα πυρκαϊάν.

Οἱ μαθηταὶ τῶν ἐφευρετῶν τῆς νέας μεθόδου.

Πέτρος Ἐφέσιος, λόγιος μουσικός, ἐγκρατὴς τῆς τε ἀρχαίας καὶ νέας μουσικῆς μεθόδου καὶ τῆς ἐξωτερικῆς μουσικῆς, μαθητεύσας παρὰ Γεωργίῳ τῷ Κρητὶ καὶ παρὰ τοῖς τρισὶ διδασκάλοις ἐν τῇ τῷ 1815 ἰδρυθείσῃ πατριαρχικῇ Μουσικῇ Σχολῇ. Ἐφεῦρε τὸν μουσικὸν τύπον κατασκευάσας τὰ στοιχεῖα τῶν μουσικῶν χαρακτήρων καὶ ἀπαλλάξας τοὺς μουσικοὺς τοῦ κόπου τοῦ ἀντιγράφειν. Ἠρμήνευσε καὶ ἐξέδωκε τὸ πρῶτον ἐν τῷ ἐν Βλαχίᾳ νεοσυστάτῳ τυπογραφείῳ τὸ πρωτότυπον Ἀναστασιματάριον καὶ τὸ πρωτότυπον σύντομον Στιχηράριον ἢ Δοξαστάριον Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου τῷ 1820. Ὁ Ἐφέσιος διετέλεσε διδάσκαλος εἰς τὴν ἡγεμονικὴν Μουσικὴν Σχολὴν τοῦ Βουκουρεστίου, ἐνθα καὶ ἀπέθανε τῷ 1840. Ἐμέλισε χερουβικά καὶ κοινωικά τῶν Κυριακῶν κατὰ τοὺς ὀκτὼ ἤχους, δοξολογίας καὶ ᾠσματικά ἔντεχνα, ὀκτὼ «Ἀξιὸν ἐστὶν ὡς ἀληθῶς», τὰ ὁποῖα ἐδημοσιεύθησαν μετὰ τῶν λοιπῶν ποιημάτων αὐτοῦ μεταπεποιημένα καὶ δι' ἀναλυτικῆς γραφῆς παρὰ Γεωργίου πρωτοψάλτου Φιλίππουπόλεως, τοῦ καὶ οἰκειοποιηθέντος καὶ ταῦτα ἐν τῇ διὰ κοκκίων χαρακτήρων ἐκτυπωθείσῃ Ἀνθολογίᾳ αὐτοῦ.

---

1) Ἠκμασε κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ 19' αἰῶνος. Ἐξέδωκε τῷ 1846

Γρηγόριος ὁ Χΐος, ἱεροδιάκονος, ἐγεννήθη τῷ 1780, διδάξας μετὰ Πέτρου τοῦ Ἐφεσίου εἰς τὴν ἐν Βουκουρεστίῳ Μουσικὴν Σχολὴν τῷ 1819, ὅτε καὶ ἀνέλαβον ἀμφότεροι νὰ ἐκδώσωσι Μουσικὴν τινα Βιβλιοθήκην, χορηγοῦντος τοῦ εὐγενεστάτου ἀρχοντος Μεγάλου Βορνίκου Γρηγορίου Μπαλλιάνου. Ὁ Γρηγόριος ἦν ἐγκρατὴς οὐ μόνον τῆς παλαιᾶς ἀλλὰ καὶ τῆς νέας γραφικῆς μεθόδου, ἣν ἐδιδάχθη εἰς τὴν Μουσικὴν Σχολὴν ὑπὸ τῶν τριῶν διδασκάλων. Τῷ 1816 προσεκλήθη ἐκ Κων)πόλεως ἵνα ψάλλῃ ἐν τῷ ὑπτροπολιτικῷ ναῷ τοῦ Ἰασίου ὡς Πρωτοψάλτης καὶ ἵνα διδάσκῃ ἐν τῇ ἐκεῖσε τότε ἰδρυθείσῃ Μουσικῇ Σχολῇ.

Ἀθανάσιος Χρηστόπουλος, ἀνὴρ λογιώτατος, ποιητὴς καὶ μουσικὸς εὐδόκιμος. Γεννηθεὶς ἐν Καστορίᾳ τῷ 1770, ἐξεπαιδεύθη ἐν Βλαχίᾳ, Πέστη καὶ Παταβίῳ, διατελέσας διδάσκαλος καὶ σύμβουλος διαφόρων ἡγεμόνων τῆς Βλαχίας. Μαθητὴς ἐγένετο διαφόρων μουσικῶν, ὡς καὶ τῶν τριῶν διδασκάλων τῆς νέας μεθόδου, παρ' ὧν ἐδιδάχθη καὶ τὴν πανδουρίδα. Διέμεινεν ἐφ' ἱκανὸν εἰς Κων)πολιν, ὁπόθεν μετέβη εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐξ ἧς ἐπανελθὼν εἰς Βλαχίαν ἐτελεύτησεν ἐν Βουκουρεστίῳ τῷ 1847.

Βασίλειος Στεφανίδης, ἱατροφιλόσοφος καὶ τῆς μουσικῆς ἐγκρατέστατος. Ἦκμασε περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' μ. Χ. αἰῶνος, γεννηθεὶς ἐν Νεοχωρίῳ τοῦ Βοσπόρου. Τὰ μουσουργήματα αὐτοῦ ἔγραψεν εἰς τὴν παρασημαντικὴν Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου, καίτοι ἀκουστὴς ἐγένετο τῶν τριῶν διδασκάλων τῆς νέας μεθόδου. Συνέγραψε λατινιστὶ καὶ θεωρητικὸν Μουσικῆς, ὅπερ ἐν Φλωρεντίᾳ τῷ 1791 ἐξέδωκεν ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἀρμονικά». Τὸ ἐλληνιστὶ γραφὲν θεωρητικὸν ὑπὸ τὸν τίτλον «Σχεδιάσμα περὶ Μουσικῆς ἰδιαίτερον Ἐκκλησιαστικῆς ἐν ἔτει 1819» ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Ε' τεύχει τοῦ Περιδικοῦ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπό-

---

ἐν Κων)πόλει τῇ ἐπιστάτῃ Ἰωάννου τοῦ Λαμπαδαρίου (εἶτα Πρωτοψάλτου) Ἀνθολογίαν Μουσικὴν, περιέχουσαν ποιήματα διαφόρων μουσικοδιδασκάλων. Ἐποίησε δὲ καὶ ἴδια μέλη.

λει Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου (σελ. 207—279) ἐκ χειρογράφου σωζομένου παρὰ τῷ Γεωργίῳ Βιολάκῃ, Πρωτοψάλτῃ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας.

Εὐτύχιος Γεωργίου ὁ Οὐγουρλοῦς ἐπωνυμούμενος, ἐγεννήθη ἐν Καισαρείᾳ τῆς Καππαδοκίας, ἐδιδάχθη δὲ τὴν ἀρχαίαν παρασημαντικὴν παρὰ Γεωργίου τοῦ Κρητὸς καὶ Μανουὴλ τοῦ Πρωτοψάλτου, τὴν δὲ νέαν παρὰ Γρηγορίου τοῦ Λευίτου. Ἐπὶ ἱκανὰ ἔτη ἐψάλλεν εἰς τὴν ἐν Κοντοσκαλίῳ Κων)πόλεως ἐκκλησίαν τῆς ἁγίας Κυριακῆς, ὑμνῶν τὸν Κύριον ὡς ἐκ τῆς μεγάλης αὐτοῦ εὐλαθείας οὐ μόνον κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ ἑορταίς, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς λοιπὰς ἡμέρας τῆς ἐβδομάδος, πλὴν τῶν Παρασκευῶν, καθ' ἃς μετέβαινεν εἰς τὸν κατὰ Βαλουκλῆ ναὸν τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ἐνθα οὐχὶ σπανίως καὶ ἐψάλλε. Περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου αὐτοῦ μοναχὸς γενόμενος μετέβη εἰς Χίον, ἐνθα ἀγοράσας ἰδιωτικὸν μοναστήριον δι' ἰδίων χρημάτων, ἐμόναζεν ἄχρι τοῦ 1866, ὅτε μετέστη πρὸς Κύριον. Ἐμέλεισε τὸ «Τὴν γὰρ σὴν μήτραν» εἰς ἦχον Πλ. Δ', καὶ ὀκτῶ εἰρμούς καλοφωνικοὺς κατὰ τοὺς ὀκτῶ ἥχους, οἵτινες ἐξηγηθέντες ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ Θεοδώρου τοῦ Φωκαέως.

Ἀπόστολος Κρουστάλας, Χίος, λογίωτατος μουσικὸς, γνώστης δὲ βαθύς τῆς τε παλαιᾶς καὶ νέας μεθόδου καὶ τῆς πανδουρίδος, μαθητὴς γενόμενος Πέτρου τοῦ Βυζαντίου, Γεωργίου τοῦ Κρητὸς καὶ τῶν τριῶν διδασκάλων. Διεκρίνετο καὶ ὡς καλλιγράφος πᾶμπόλλα γράψας χειρόγραφα μουσικὰ βιβλία, παλαιά τε καὶ νέα. Ἐμέλεισε διάφορα μελοποιήματα, ἐξ ὧν διακρίνονται τὸ χερουδικὸν τῶν Προηγιασμένων εἰς ἦχον Α' τετράφωνον, καὶ μία δοξολογία εἰς ἦχον Πλ. Δ', ἥς τὸ ᾠσματικὸν θεωρεῖται ἐμμελέστατον. Ἀπέθανε πενέστατος τῷ 1840.

Ἀθανάσιος Σελευκείας ἱεράρχης, ἐγεννήθη περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἐν Λευκωσίᾳ τῆς Κύπρου, ἀπεβίωσε δὲ ἐν πρεσβυτικῇ ἡλικίᾳ τῷ 1850 ἐν Κων)πόλει. Λόγιος μουσικὸς, ἐντριβὴς περὶ τε τὴν θεωρίαν καὶ πρᾶξιν τῆς μουσικῆς, γνώστης δὲ τοῦ τε ἀρχαίου καὶ νέου μουσικοῦ συστήματος καὶ τῆς ἀραβο-

περσικῆς μουσικῆς. Μαθητὴς ὑπῆρξε Γεωργίου τοῦ Κρητὸς καὶ τῆς πατριαρχικῆς Μουσικῆς Σχολῆς, ἐν ᾗ ἐδίδασκον οἱ τρεῖς διδάσκαλοι. Ἠρμήνευσε τὸ Ἀργὸν καὶ Σύντομον Εἰρμολόγιον τῶν Καταδασιῶν καὶ τὰ ἄλλα εἰρμολογικὰ εἶδη Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου. Τὰ ἔργα τοῦ ιεράρχου τούτου περιῆλθον εἰς χεῖρας τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Κυριακοῦ Φιλοξένου τοῦ Ἐφεσιομάγνητος.

Πέτρος Συμεὼν Ἀγιοταφίτης, ὁ πεφημισμένος πρωτοψάλτης τοῦ ἐν Φαναρίῳ Κων)πόλεως ἱεροῦ ναοῦ τοῦ ἀγιοταφτικοῦ μετοχίου, Βυζάντιος τὴν πατρίδα, μαθητὴς γενόμενος Γεωργίου τοῦ Κρητὸς, Μανουὴλ τοῦ Πρωτοψάλτου καὶ τῶν εἰς τὴν τῷ 1815 ἰδρυθεῖσαν πατριαρχικὴν Μουσικὴν Σχολὴν διδασκάντων τριῶν διδασκάλων. Ἐφημίζετο ὡς διατηρήσας ἀπαρμείωτον τὸ ἐκκλησιαστικὸν καὶ κατανυκτικώτατον μουσικὸν ἔθος τοῦ πρωτοψάλτου Μανουὴλ, ὡς δυνάμενος νὰ τηρῇ ἐν τῇ μνήμῃ αὐτοῦ πιστότατα τὰς γραμμὰς ἀναριθμητῶν ποιημάτων ἐνὸς ἐκάστου τῶν ἀρχαίων μουσικοδιδασκάλων, καὶ ὡς ἀριστος καλλιγράφος τῆς μουσικῆς. Ὡς ὁ πρωτοψάλτης Πέτρος ὁ Φυγᾶς ἠρμήνευσεν ὅσα ἀρχαῖα μουσουργήματα δὲν προέλαβε νὰ ἐρμηνεύσῃ ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ Πέτρος ὁ Πελοποννήσιος, οὕτω καὶ ὁ Πέτρος ὁ Ἀγιοταφίτης ἠρμήνευσε πολλὰ λείψανα ἀρχαίων μουσουργημάτων, τὰ ὅποια δὲν προέλαβον νὰ ἐρμηνεύσωσιν οἱ τρεῖς διδάσκαλοι τῆς νέας μουσικῆς μεθόδου. Ἐμέλισε μίαν συλλογὴν Ἰδιομέλων καὶ Δοξαστικῶν ὅλου τοῦ ἐνιαυτοῦ μετὰ τῶν ἀπολυτικίων καὶ κοντακίων καὶ ἄλλων διαφόρων εἰρμολογικῶν μελοποιημάτων εἰς τόμον ὀγκωδέστατον, προσέτι μίαν σειρὰν χερουδικὰ κατὰ μίμνησιν Πέτρου τοῦ Βυζαντίου, καὶ τὰ ἔνδεκα Ἑωθινὰ ἀργότερα τῶν τοῦ Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου. Ἀναδείξας δὲ πολλοὺς μαθητὰς, ἀπεδίωσεν ὀγδοηκοντούτης τῇ 27 δεκεμβρίου τοῦ 1861 σωτηρίου ἔτους.

---

1) Μεταξὺ τῶν διακεκριμένων ἐπὶ μουσικῇ ἐμπειρίᾳ καὶ καλλιφωνίᾳ μαθητῶν τοῦ Πέτρου ἀριθμεῖται καὶ ὁ Δ η μ ῆ τ ρ ι ο ς ι ε ρ ε ὕ ς, τετιμῆμένος διὰ τοῦ ὀφφικίου τοῦ Πρωτόπαππα τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ἐμὸς

Θεόδωρος Συμεών ὁ καὶ Κοντὸς ἐπωνυμούμενος ἔνεκα τοῦ μικροῦ ἀναστήματος αὐτοῦ, αὐτάδελφος Πέτρου τοῦ Ἀγιοταφίτου, καὶ ἐκ τῶν πρώτων μαθητῶν τῆς νέας μουσικῆς μεθόδου, διακρινόμενος ἐπὶ μεγαλοφωνία. Ὑπὸ τοῦ χανενδὲ ντετὲ Ἰσμανλάκη ἐδιδάχθη τὴν ἐξωτερικὴν μουσικὴν, ἣν ἀκούούτως ἐπιτυχέστερον τῆς ἡμετέρας μουσικῆς ἐδίδασκε, φυλάττων ὅμως πιστῶς τὸ ὕψος ἐκατέρας. Ἐπὶ δεκαπενταετίαν ἐχοροστάτησεν εἰς τὴν ἐν Βαλατῇ ἐκκλησίαν τῶν Ταξιαρχῶν καὶ ἐπὶ δεκαοκταετίαν εἰς τὴν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ἐν Διπλο-

---

δὲ πρὸς πατρὸς πάππος. Γεννηθεὶς ἐν Κων)πόλει τῷ 1796, διέπρεψεν ἐπὶ ἐξηκονταετίαν ὄλην ὡς ἱερεὺς εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς βασιλευούσης. Ἀπέθανεν ἐννενηκοντούτης περίπου τῇ 19 Ἀπριλίου 1884.

Μαθητὴς ὀνομαστὸς Πέτρου τοῦ Ἀγιοταφίτου διετέλεσε καὶ Γεώργιος ὁ Ρύσιος, ἱερεὺς εὐλαδέστατος καὶ μουσικώτατος. Ἐνδοχολεῖτο μετὰ ζήλου εἰς τὴν φιλολογίαν τῆς μουσικῆς, εὐμοιρῶν ἅμα καὶ πλουσίας βιβλιοθήκης. Ἐμέλειδεν ὕμνους καὶ διάφορα ἐκκλησιαστικά μέλη. Ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ ὑπάρχουσι κοινωνικά καὶ ἄλλα λαμπρὰ μαθήματα, ἀπερ' ἀνήκουσι πιθανῶς Ἀντωνίῳ τῷ Λαμπαδαρίῳ, οὗ καὶ τὴν βιβλιοθήκην ἐκληρονόμησεν. Ἐπὶ τεσσαρεσκονταετίαν ἐψάλλε καὶ ἱεράτευεν εἰς τὸν ἐν Βλάγκῃ τῆς Κων)πόλεως ναὸν τῶν ἁγίων Θεοδώρων, ἀπέθανε δὲ τῷ 1865 προσδληθεὶς ὑπὸ τῆς χολέρας. Ἀνέδειξεν ἱκανοὺς μαθητὰς, ἐξ ὧν κρᾶτιστος τυγχάνει ὁ Μιχαὴλ Μουρκίδης, τανῦν α' ψάλτης τῆς ἐν Πέραν ἐκκλησίας τῆς ἁγίας Τριάδος, ἀκουστὴς γενόμενος καὶ ἄλλων ὀνομαστῶν μουσικοδιδασκάλων.

Μαθητὴς τοῦ Πέτρου ἐγένετο καὶ Σπυρίδων ὁ Θεοδωρίδης ὁ Σάμιος, τὰ πρῶτα μαθήματα διδαχθεὶς ἐν Ἱεροσολύμοις τῷ 1851 παρὰ Γενναδίου τοῦ ἐκ Ραιδεστοῦ, πρωτοψάλτου τοῦ Παναγίου Τάφου, εἴτα δὲ ἐν Κων)πόλει παρὰ τοῦ ἡμετέρου Πέτρου Συμεών, ὃν ἐμυμήθη καὶ κατὰ τὸ ὕψος. Ὁ Θεοδωρίδης ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Κυρίλλου τοῦ Β', ἐν Κων)πόλει τότε εὐρισκομένου, διωρίσθη Β' δομῆστικός τοῦ ἐν Φαναρίῳ ναοῦ τοῦ ἀγιοταφίτικου μετοχίου, πρωτοψάλτου ὄντος τοῦ Πέτρου, Λαμπαδαρίου δὲ τοῦ Γέροντος Γερασίμου, ἱεροδιακόνου διατελέσαντος τοῦ πατριάρχου Πολυκάρπου. Τὸν Γεράσιμον ἀποθανόντα διεδέξατο εἰς τὴν θέσιν τῆς Λαμπαδαρείας ὁ Θεοδωρίδης, συμπάλλων μετὰ τοῦ Πέτρου μέχρι τοῦ 1861, εἴτα δὲ καὶ μετὰ τοῦ ἱεροδιακόνου Μιχαὴλ τοῦ ἐκ

κιονίῳ. Ἐμέλισε καλοφωνικοὺς εἰρμούς καὶ σχολικὰ ἄσματα, ἀνέκδοτα ὄντα. Ἀνέδειξε πολυαρίθμους μαθητάς.¹

Θεόδωρος Φωκαεὺς, περιώνυμος μουσικὸς, υἱὸς Παράσχου ἱερέως τοῦ ἐκ Φωκαίας, τῆς Ἐφέσου, μαθητὴς γενόμενος εἰς Μαγνησίαν μὲν Γεωργίου τοῦ Κρητὸς, εἰς Κων)πόλιν δὲ τῶν τριῶν διδασκάλων τῆς νέας μεθόδου ἐν τῇ πατριαρχικῇ Μουσικῇ Σχολῇ. Χοροστατήσας ἐπὶ μακρόν εἰς τὸν ἐν Ταταούλοις ναὸν τοῦ ἁγίου Δημητρίου καὶ εἰς τὸν ἐν Γαλατῇ τοῦ ἁγίου Νικολάου, εἶτα ἐγκατέλιπε τὸ τοῦ ἱεροψάλτου ἐπάγγελμα καὶ ἐννησχολεῖτο

Κρήνης, οὗ ἀποχωρήσαντος τῷ 1869 διωρίσθη πρωτοψάλτης, διατελέσας τοιοῦτος μέχρι τοῦ 1895. Ἐκτοτε ἐφησύχαζεν ἐν Φαναρίῳ ἀπεδίωδε δὲ πέρυσιν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, φιλοξενούμενος παρὰ τῷ υἱῷ αὐτοῦ.

Ἐκ τῶν ἐπιζώντων διαπρεπῶν μουσικοδιδασκάλων μαθηταὶ ἅμα καὶ δομέστικοι τοῦ Πέτρου ἐγένοντο ὁ Ἀλέξανδρος Βυζάντιος καὶ ὁ ἀρχιμανδρίτης Θεόδωρος Μαντζουρανῆς, ὧν βιογραφικὰ σημειώματα ὡς καὶ τῶν διατελεσάντων ἐν τῇ Κεντρικῇ Ἱερατικῇ Σχολῇ μαθητῶν τοῦ δευτέρου, Κωνσταντίνου Ψάχου τανὺν α' ψάλτου τοῦ ἐν Γαλατῇ ναοῦ τοῦ ἁγίου Νικολάου, καὶ Φωτίου Παπαδοπούλου, α' ψάλτου τοῦ ἐν Φαναρίῳ ναοῦ τοῦ ἁγιοταφίτικου μετοχίου καὶ καθηγητοῦ ἐν τῇ Μουσικῇ Σχολῇ τοῦ ἐν Κων)πόλει Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συνλόγου, ἀμφοτέρων ἐμπειροτάτων μουσικοδιδασκάλων ἀναδειχθέντων, ὅρα ἐν τῷ προσεχῶς ἐκδιδομένῳ ἡμετέρῳ Λεξικῷ τῶν μουσικῶν.

1) Ἐν τοῖς μαθηταῖς τοῦ Θεοδώρου ἀριθμεῖται καὶ Γεράσιμος ὁ Κανελίδης, κεκτημένος μουσικὴν ἰδιοφυίαν, ἀκίνητος ἰστάμενος ἐν τῷ ψάλλειν καὶ μόνον τὰ χεῖλη κινῶν, ὀνομαστὸς ἐπὶ καλλιφωνία ἱεροψάλτης καὶ τῆς ἐξωτερικῆς μουσικῆς ἐγκρατής. Ἐγενήθη ἐν Τυρολόῳ (Τσόρολῳ) τῆς ἐπαρχίας Ἡρακλείας τῷ 1835, διετέλεσε τὸ πρῶτον διάκονος τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Κυρίλλου τοῦ Β', εἶτα ἱεροψάλτης ἐν Βλαχίᾳ ἐπὶ ἱκανὰ ἔτη, κατόπιν δὲ εἰς διαφόρους ἐκκλησίας τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Κων)πόλεως. Τῷ 1879 ἐπηγγέλλετο τὸν ἱεροψάλτην ἐν Σμύρνῃ, ὁπόθεν μετέβη εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, ἐνθα καὶ ἐτελεύτησε τῷ 1881. Τὰ μουσουργήματα αὐτοῦ σώζονται παρὰ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ἐν οἷς ἀριθμεῖται καὶ ὁ τὰς γραμμὰς ταύτας χιρῶσων, τινὰ δὲ ἐδημοσιεύθησαν κατ' ἀπαγγελίαν ἡμετέραν ἐν τῷ «Μουσικῷ Ἀπανθίσματι» τοῦ Δημητρίου Κυψιώτου.

διδάσκων κατ' οἶκον τὴν μουσικὴν ' καὶ ἐκδιδούς μουσικὰ βιβλία. Ἐξέδωκε πλεῖστα ἔργα τῶν ἀρχαίων μουσικῶν εἰς διτόμους καὶ τριτόμους Ἀνθολογίας, προβάς μάλιστα καὶ εἰς β' γ' καὶ δ' ἐκδόσεις αὐτῶν. Δις ἐξέδωκε τὸ Ἀναστασιματάριον Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου, ἅπαξ δὲ τὸ καλοφωνικὸν Εἰρμολόγιον Πέτρου τοῦ Μπερεκέτου. Συγγράψας ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Θεωρητικοῦ τοῦ Χρυσάνθου ἐξέδωκε τὴν κατ' ἐρωταπόκρισιν Κρηλῖδα τῆς μουσικῆς θεωρίας, τὴν «Μουσικὴν Μέλισσαν», τὴν «Πανδώραν», διτόμον συλλογὴν ἑλληνικῶν καὶ τουρκικῶν ᾠμάτων, καὶ τὴν «Εὐτέρπην», συλλογὴν οὔσαν ἀραβοπερσικῶν ᾠμάτων τοῦ χανεντὲ Ζαχαρίου. Ἐμέλισε καὶ διάφορα ἐκκλησιαστικὰ ᾠματα, ὧν ἓν ἵνα προσκλίνουσί πως πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν μουσικὴν, ἥς ἦν ἐγκρατέστατος. Ἀπέθανεν ἐν Κων)πόλει τῷ 1848.

---

1) Ἐκ τῶν μαθητῶν τοῦ Φωκαέως ἀναφέρομεν τὸν Ἀνέστην χανεντὲν, Ἀδριανουπολίτην τὴν πατρίδα, ἔχοντα μεγάλην καὶ ὁμαλὴν φωνήν. Ἐμαθήτευσεν παρὰ τῷ Γεωργίῳ Πάντζογλου καὶ ἀπέδην ἐντὸς βραχέως χρόνου διδάσκαλος τῆς ρυθμοποιίας καὶ μελωδὸς ἀριστος. Διὰ τῆς ἡμετέρας παρασημαντικῆς ἐμέλισε διάφορα ἐντεχνα ᾠματα αὐτοῦ. Ἐπεσε δὲ θῦμα Ἀρμενίων χανεντέδων, ἐπιδουλευθέντων τὴν ζωὴν αὐτοῦ. Ἀπέθανε τῷ 1858.

Τοῦ λόγου ὄντος ἐνταῦθα περὶ τοῦ χανεντὲ Ἀνέστη, σημειούμεθα ὅτι ὀνομαστὸς χανεντὲς ἀκμάδας πρὸ αὐτοῦ εἶναι Γεώργιος ὁ Τυφλὸς ἢ Στραβογεώργης, ζήσας περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος καὶ τελευτήσας τῷ 1810. Διδάσκαλος μουσικῶν ὀργάνων, μελοποιὸς δὲ καὶ μελωδὸς τῆς ἐξωτερικῆς μουσικῆς πεφημισμένος. Ἐχειριζετο ἰδίᾳ τὴν τετράχορδον λύραν, εἰς ἣν προσέθηκε καὶ ἑτέρας τρεῖς χορδὰς, ἀποτελέσας τὴν πεντάχορδον λύραν (τὸ μέγα βιολί, τουρκιστὶ Κεμάν καλούμενον).

Σύγχρονοι τοῦ Ἀνέστη χανεντὲ ὑπῆρξαν καὶ οἱ διαπρεπέστατοι χανεντέδες Γεώργιος Πάντζογλους, ὁ Μυρῶνης καὶ Γιωδαννίσκος ὁ Μολδοβλάχος.

Ὁ Γεώργιος Πάντζογλους, ὑπῆρξεν ἐξοχος ᾠματοποιὸς καὶ μελωδὸς (χανεντὲς) ἀμίμητος τῆς ἐξωτερικῆς μουσικῆς, ἡδυφωνότατος, μελίσας πολυάριθμα ᾠματα, δι' ὧν κατέθελγε μεγάλως τοὺς ἀκροατὰς αὐτοῦ. Ἀπῆλανε τῆς εὐνοίας τῶν φιλομουσοτάτων Σουλτάνων Μαχμούτ

Ζαφείριος Ἀποστόλου Ζαφειρόπουλος, πρωτοψάλτης ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις ἱερῷ ναῷ τῆς ἁγίας Εἰρήνης, λόγιος μουσικός, μαθητὴς γενόμενος Γεωργίου τοῦ Κρητὸς καὶ εἴτα τῶν τριῶν διδασκάλων τῆς νέας μεθόδου ἐν τῇ Μουσικῇ Σχολῇ, ἐξ ἧς ἀποφοιτήσας ἔλαβε καὶ πτυχίον. Ἐξέδωκεν ἐν Ἀθήναις, ἐνθα εὐδοκίμως ἐπὶ μακρὸν ἐδίδαξε τὴν μουσικὴν, τὸ Ἀναστασιματάριον Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου, ἐξέδωκε δὲ τῷ 1842 καὶ μελέτην κατὰ τοῦ Λεσδιακοῦ συστήματος «Ὁ Γεώργιος Λέσβιος καὶ τὸ Λέσβιον αὐτοῦ σύστημα». Ἐμέλισε διάφορα μαθήματα· ἀπέθανε δὲ ἐν Ἀθήναις τῷ 1851.

Πέτρος Γεωργίου Βυζάντιος, ἀνὴρ μουσικώτατος, ὡς μαρτυροῦσι τὰ εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς δωρηθέντα πολυάριθμα μουσουργήματα αὐτοῦ, μαθη-

---

καὶ Μετζιτ. Συνήθως ἐτραγῶδει ἐπὶ δωδεκάφωνον καὶ ἑπὶ πλέον, ὅπερ ἐπῆνεγκε τὸν ὕλεθρον αὐτοῦ· διηγοῦνται ὅτι οἱ Ἀρμένιοι χανεντέδες φθονοῦντες τὸν Γεώργιον προσεκάλεσαν αὐτὸν εἰς συμπόσιον ἐμπόρων Ἀρμενίων καὶ ὑπεχρέωσαν τὸν οἰκοδεσπότην ἵνα συμφωνήσῃ μετ' αὐτοῦ ὅπως τραγῶδῃσῃ ἐπὶ δεκαπεντάφωνον συνεχῶς ἀντὶ 15,000 γροσίων. Ὁ Γεώργιος τραγῶδίσας πλέον τῶν 15 ὥρῶν ἔλαβεν ἐπὶ τούτῳ 16,000 γρόσια· ἀλλ' ἡ δεκαεξάωρος κόπωσις μετ' οὐ πολὺ ἐπέφερεν αἰμοπτυσίαν ἀνίατον. Ἀπέθανε τῷ 1850.

Ὁ Μυρῶν ης, ὀνομαστὸς χανεντὲς, ἐκέκτητο σπάνια καὶ ἐξοχα μουσικὰ προσόντα· κατήγετο ἐξ Ἰασίου τῆς Μολδοβλαχίας, ἀπέθανε δὲ ὀδοκοντούτης ἐν Κων)πόλει τῷ 1842.

Ὁ Γιωβαννίσκος Μολδοβλάχος, μαθητὴς τοῦ Μυρῶν καὶ ἐξοχος ὀργανοδιδάσκαλος. Ἀπῆλause τῆς εὐνοίας τοῦ Σουλτάνου Μαχμούτ καὶ τῶν ὑπουργῶν αὐτοῦ καὶ αὐλικῶν, ἐδίδασκε τὴν μουσικὴν εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ ἐλάμβανεν ἐπὶ τούτῳ γενναίαν ἀμοιβήν. Λίαν πολυτελῶς ἐνεδύετο, φέρων τὴν τῶν Γενιτσάρων στολήν, καὶ τὸ σουλτανικὸν βεράτιον ἔχων ὡς ρομφαίαν περὶ τὸν μηρὸν αὐτοῦ. Διετέλεσε καὶ ὀργανοδιδάσκαλος ἐν τῷ χαρεμίῳ τοῦ ἀντιβασιλέως τῆς Αἰγύπτου Μεχμέτ Ἀλῆ πασᾶ, τιμηθεὶς διὰ δώρων, παρασῆμων καὶ συντάξεων, ἀλλ' ἐνεκα τῆς μέθης, εἰς ἣν ἦτο ἐκδοτος, ἀπώλεσε κατόπιν τὴν εὐνοίαν τοῦ ἀντιβασιλέως. Διηγοῦνται ὅτι τῷ 1840 ἐν καταστάσει μέθης διατελῶν, κατεκάν ἐν ὥρᾳ

τῆς γενόμενος Μανουὴλ τοῦ Πρωτοψάλτου καὶ Γεωργίου τοῦ Κρητὸς εἰς τὴν ἀρχαίαν μέθοδον, καὶ τῶν τριῶν διδασκάλων εἰς τὴν νέαν μέθοδον. Ἐπὶ ἱκανὰ ἔτη ἔψαλλεν εἰς τὴν ἐν Γαλατῶν πόλει ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τῶν Χίων, τῷ 1821 διωρίσθη πρωτοψάλτης τοῦ ἐν Τήνῳ ναοῦ τῆς Εὐαγγελιστρίας, τῷ 1830 μετέβη εἰς Ἀθήνας, ἐνθα ἔψαλλεν οὐχὶ ὡς τακτικὸς ψάλτης ἀλλ' οἰκειοθελῶς εἰς διαφόρους ναοὺς κατὰ τὰς μεγάλας ἐορτὰς ἀνευ ἀμοιβῆς. Τῷ 1831 ἀποθανόντος Ἀντωνίου τοῦ Λαμπαδαρίου προσεκλήθη ὁ Πέτρος ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου ὅπως καταλάβῃ τὴν τῆς Λαμπαδαρείας θέσιν, ἀλλ' ἠρνήθη. Ἀπέθανεν ὑπέργηρος τῷ 1875.

Χατζῆ Ἀφεντούλης Σαραντεκκλησιώτης, ἐγκρατέστατος οὐ μόνον τῆς νέας μεθόδου, διδαχθεὶς ταύτην παρὰ τῶν τριῶν διδασκάλων, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀρχαίας ἐν μέρει, κάτοχος δὲ καὶ τῆς ἐξωτερικῆς μουσικῆς. Διετέλεσεν ἱεροψάλτης εἰς τὰς ἐκκλησίας τῶν ἐπισημοτέρων ἐνοριῶν τῆς Κων)πόλεως, ἀπεβίωσε δὲ ἐν Ἐπιβάταις τῆς Θράκης τῷ 1835. Ἐμέλισε χερουδικὰ, κοινῶνικὰ τῶν Κυριακῶν καὶ δοξολογίας κατὰ τοὺς ὀκτὼ ἤχους, κρατήματα καὶ ἄλλα διάφορα τῆς ψαλμωδίας εἶδη.

Δωρόθεος Ἀγιοταφίτης, λογιώτατος καὶ μουσικώτατος, ἀρχιμανδρίτης τοῦ Παναγίου Τάφου καὶ ἀνεψιὸς Ἀθανασίου τοῦ Ἱεροσολύμων, Βυζάντιος τὴν πατρίδα, διακούσας τὴν μὲν φιλολογίαν παρὰ Νικολάφ τῷ Λογάδῃ, τὴν δὲ μουσικὴν ἐν τῇ

νυκτὸς εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς Αἰγύπτου ἐκ τῶν φλογῶν, αἱ ὁποῖαι ἐκ τοῦ κρατουμένου ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἀναφλεγέντος χαρτίνου φανοῦ μετεδόθησαν καὶ εἰς τὰ ἐνδύματα αὐτοῦ.

Μετὰ τοῦ Θ. Φωκαεὺς ἐπὶ ἱκανὰ ἔτη συνέψαλλεν εἰς τὸν κατὰ Γαλατῶν ἱερὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Νικολάου Σταυράκης ὁ χανεντές, ἐγκρατέστατος πλὴν τῆς ἡμετέρας μουσικῆς καὶ τῆς ἐξωτερικῆς. Ἐγεννήθη εἰς τὴν ἐν Κων)πόλει συνοικίαν τῶν Ταταούλων, ἀπεβίωσε δὲ τῷ 1835. Εἰς αὐτὸν ἀποδίδουσί τινες ἐσφαλμένως τὴν «Εὐτέρπην» συλλογὴν ἀραβοπερσικῶν ᾠδμάτων, τὴν συγγραφεῖσαν ἀρχαιότερον ὑπὸ Ζαχαρίου τοῦ χανεντέ.

τῷ 1815 ἰδρυθείσῃ πατριαρχικῇ Μουσικῇ Σχολῇ. Ἀπεβίωσε τῷ 1858.

Γεννάδιος μοναχὸς, ὁ ἐκ Παιδεστοῦ, πρωτοψάλτης τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις μεγάλου ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, διακρινόμενος ἐπὶ μουσικῇ ἐμπειρία καὶ μεγάλη καὶ στεντορεία φωνῇ. Μαθητὴς τῶν τριῶν διδασκάλων. Ἀπέθανε τῷ 1868 ὀγδοηκοντούτης περὶ που τὴν ἡλικίαν. Ἐμέλiseen ᾠδὰς, ὕμνους καὶ ἐν μακρὸν καὶ ἐν-τεχνον ἐγκώμιον εἰς τὸν Πατριάρχην Ἱεροσολύμων Κύριλλον τὸν Β' πρὸς ἦχον Δ', εἰς ὃ συνέπεται καὶ μακρὸν κράτημα.

Ἀνθιμος Ἐφεσιολύγιος, ἱεροδιάκονος, πρωτοψάλτης Μεσολογγίου καὶ ἐκ τῶν μαθητῶν τῶν τριῶν διδασκάλων. Ὑπῆρξε ζωγράφος¹⁾ καὶ μουσικὸς κάλλιστος, γινώσκων τὴν τε ἀρχαίαν καὶ νέαν μέθοδον καὶ τὴν ἐξωτερικὴν μουσικὴν, χειριζόμενος δὲ καὶ διάφορα μουσικὰ ὄργανα. Ὡς πρωτοψάλτης ἐν Μαγνησίᾳ τῆς Ἐφέσου ἐδίδαξε τὴν μουσικὴν εἰς πολλοὺς πατριώτας αὐτοῦ. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Καποδιστρίου μετέβη εἰς Αἴγινα, ἐνθα ἐξήσκει τὰ τοῦ διακόνου καθήκοντα· ἐκεῖθεν προσεκλήθη ὡς διάκονος εἰς Μεσολόγγιον καὶ τῷ 1832 μετέβη εἰς Ἰθάκην διορισθεὶς ἱεροψάλτης, ἐνθα διέμεινεν ἐπὶ ἑπταετίαν. Κληθεὶς δὲ εἶτα εἰς Μεσολόγγιον διετέλεσε ψάλλον μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, συμβάντος τῇ 27 Δεκεμβρίου 1879. Ἐμέλiseen ὕμνους, εἰρημούς, μεγαλυνάρια καὶ ἄλλα εἰς διάφορα μέλη. Ὁ Ἀνθιμος ἦν πεπροικισμένος διὰ σπανίας βαρυτόνου φωνῆς, λίαν μελωδικῆς, εὐήχου καὶ εὐστρόφου, προσέτι ἀμίμητος εἰς τὴν ἀπαγγελίαν καὶ παράστασιν τῆς μουσικῆς· ψάλλων ἴστατο ἀκίνητος μόνον τῶν χειλέων κινουμένων· τὰ μαθήματα αὐτοῦ μαρτυροῦσιν ὅτι ὡς μελοποιὸς συνεδύαζε διὰ τρόπον καταλλήλου τὸ μέλος πρὸς τὴν ἐννοίαν τῶν Τροπαρίων. Ὁ Ἀνθιμος διεκρίνετο καὶ διὰ τὴν σπανίαν ρώμην καὶ εὐκίνησιν,

---

1) Αἱ εἰκόνες τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἡ τοῦ Παντοκράτορος ἐν Νεοχωρίῳ τῆς Αἰτωλίας εἶναι ἔργα τοῦ Ἀνθίμου.

ἀστειότατος, ἐλεήμων, ἐν τῇ τραπέζῃ αὐτοῦ ἔχων πλῆθος παρασίτων, καὶ τὴν μουσικὴν διδάσκων δωρεάν.¹ Περὶ αὐτοῦ φέρονται ἀνέκδοτα ἱστορικά.¹

Γρηγόριος Βιζύνης μνητροπολίτης ὁ κατόπιν Χίου, ὑπῆρξε μαθητὴς τῶν τριῶν ἐφευρετῶν τῆς νέας μεθόδου ἐν τῇ πατριαρχικῇ Μουσικῇ Σχολῇ, ὡς καὶ οἱ κατωτέρω μνημονευόμενοι τρεῖς μνητροπολῖται, διεκρίθη δὲ καὶ ὡς μουσικὸς ἔμπειρος. Ἀπέθανε τῷ 1862.

Ζαχαρίας Βάρνης μνητροπολίτης, ὁ καὶ Φυγᾶς ἐπικληθεὶς, διότι κατὰ τὸν Τουρκορωσικὸν πόλεμον τῷ 1828 ὑποδεξάμενος πανηγυρικῶς εἰς Βάρναν τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ρωσσίας, ἐδέησε νὰ δραπετεύσῃ εἰς Ρωσσίαν μετὰ τὴν ἀπόδοσιν τῆς Βάρνης εἰς τὴν Τουρκίαν. Εἶτα ὁ μουσικώτατος Ζαχαρίας ἐμόνασεν ἐν Ἀθῶ, ἔνθα καὶ ἐτελεύτησε τῷ 1850. Ἐμέλισε κοινωνικὰ τῶν Κυριακῶν συντομώτερα μὲν τῶν τοῦ πρωτοψάλτου Δανιὴλ, ἀλλ' ἐντεχνα καὶ ἄνευ κρατημάτων, τὰ ὁποῖα ἐστάλησαν τῷ 1835 πρὸς Ἰωάννην τὸν τότε Λαμπαδάριον (εἶτα καὶ Πρωτοψάλτην γενόμενον) πρὸς δημοσίευσιν. Ὑποτίθεται ὅτι ὁ Ἰωάννης καλλωπίσας αὐτὰ ἐδημοσίευσεν ὡς ἴδια ἔργα εἰς τὴν μονότομον Μουσικὴν Ἀνθολογίαν αὐτοῦ.

Μελέτιος Σισανίου μνητροπολίτης, Σμυρναῖος τὴν πατρίδα, λόγιος καὶ μουσικὸς ἱεράρχης, κεκοσμημένος καὶ διὰ φωνῆς μελωδικῆς καὶ λίαν εὐστροφόν. Τὰ μουσικὰ ἔργα αὐτοῦ

---

1) Πρῶτοι μαθηταὶ τοῦ Ἀνθίμου ὑπῆρξαν ὁ Ἀνδρέας Παλαμᾶς, ὁ Ἀντώνιος Σαουσόπουλος, ὁ Σπυρίδων Γεωργόπουλος, ὁ Νικόλαος Κλαδευτήρας, ὁ Δημήτριος Μουσκέτος, ὁ Δημήτριος Μαλακάσας, ὁ Ἀνδρέας Τσικνόπουλος, δικηγόρος καὶ μουσικοδιδάσκαλος ἐν Ἀθήναις, ὁ Κλεομένης Ἀθῆνης καὶ ὁ τοῦτου μαθητὴς Χρῆστος Βλάχος, δικηγόρος ἐν Ἀθήναις καὶ ἐνθερμότατος τῆς μουσικῆς ἡμῶν ζήλωτης καὶ σκαπανεύς.

2) Τινὰ, δημοσιευόμενα προδεχῶς ἐν τῷ ἡμετέρῳ Λεξικῷ, μοὶ διηγήθη ὁ μέγας πολιτικὸς τῆς Ἑλλάδος ἀνὴρ, ὁ ἀρίκλαυστος Χαρίλαος Τρικούπης, βουλευτὴς Μεθολογγίου, τῇ 2 φεβρουαρίου τοῦ 1891.

περιέχοντα μέλη νεοφανῇ καὶ δυνήθη, ἐξεδόθησαν κατὰ τὸ ἔτος τοῦ θανάτου αὐτοῦ (1864) ὑπὸ Ἀδραὰμ Θεοχαρίδου, ἀποτελέσαντα Μουσικὴν Ἀνθολογίαν.

Προκόπιος Σωζουαγαθουπόλεως μητροπολίτης, δ' πεβίωσεν ἰδιωτεύων ἐν Πριγκήπῳ τῷ 1884. Ἐμελοποίησε στίχους πολιτικούς καὶ τινα τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς μέλη.

Ζηνόδιος ἱερομόναχος, Προυσαεὺς τὴν πατρίδα, μαθητὴς τοῦ Χρυσάνθου, ἀποθανὼν τῷ 1868 ἱερατεύων ἐν Ὑψωμαθείοις. Ἀριστος καλλιγράφος τῶν ἐκκλησιαστικῶν μελῶν καὶ μουσικὸς μελίσσας διάφορα ἔντεχνα ἄσματα.

Κωνσταντῖνος Θαλίδης ὁ ἐκ Σωζουπόλεως, λυρικὸς ποιητὴς καὶ μουσικὸς, κάτοχος τοῦ ἐν τῇ τῷ 1815 ἰδρυθείσῃ Μουσικῇ Σχολῇ διδασκόμενου νέου συστήματος ὡς καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς. Προσελήφθη ὡς μουσικὸς τοῦ ἐν Ἀθῆναις παλατίου ὑπὸ τοῦ Ὁθωνος καὶ τῆς Ἀμαλίας, τιμηθεὶς καὶ διὰ παρασῆμων. Πολλὰ ἐποίησε καὶ ἐμελοποίησε. Πάσχων ἐκ ποδαλγίας μετέβη εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, ὅπου καὶ ἀπεβίωσε τῷ 1867. Ὁ πολύτιμος πλαγίαυλὸς αὐτοῦ ἐπωλήθη ἀντὶ διακοσίων λιρῶν Τουρκίας.

Παρθένιος Μικρόστομος, ἱεροδιάκονος, διαπρεπὴς μουσικὸς, μαθητὴς γενόμενος Γρηγορίου τοῦ Λευίτου καὶ τῶν χανεντέδων Ντετὲ Ἰσμαηλάκη καὶ Σταυράκη. Ἐγεννήθη τῷ 1804 ἐν τῇ ἐν Κωνπόλει συνοικίᾳ τῶν Ὑψωμαθείων, ἔνθα καὶ τὰ ἐγκύκλια μαθήματα ἐξέμαθε, διδάσκοντος Ἰωσήφ μοναχοῦ τοῦ Θεσπρωτοῦ, παιδεύματος τῆς ἐν Ἀθῶν Ἀκαδημίας καὶ τοῦ γυμνασίου Κυδωνιῶν. Ἐχοροστάτησεν εἰς τὴν ἐν Γαλατῇ ἱερὰν ἐκκλησίαν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, εἴτα δὲ ἐπὶ 16 ἔτη εἰς τὴν ἐν Ὑψωμαθείοις τοῦ ἀγίου Κωνσταντίνου. Ἀπεβίωσε τῷ 1870. Ἐμέλισε τὰ ἔνδεκα Ἑωθινὰ εἰς τὸ ἀργὸν στιχηραρικὸν εἶδος, ἀργότερα τῶν τοῦ Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου, μικρότερα δὲ τῶν τοῦ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου, μίαν σειρὰν χερουδικὰ ἔντεχνα καὶ ἄλλα διάφορα ἐκκλησιαστικὰ ἄσματα. Ἐγραψε δὲ καὶ τὸ μέλος

πολλῶν τουρκικῶν ᾠσμάτων διὰ τῶν χαρακτήρων τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.

Σωτήριος Βλαχόπουλος ὁ ἐκ Ταταούλων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μαθητὴς Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος καὶ γραμματεὺς τοῦ χανεντὲ Γεωργίου τοῦ Πάντζογλου. Ἐγκρατέστατος τῆς ἡμετέρας μουσικῆς καὶ τῆς ἐξωτερικῆς, ἅμα δὲ καὶ ἡδυφώνωτος. Ἐδίδαξε τὴν θεωρίαν τῆς μουσικῆς εἰς τὴν τῷ 1868 ἐπὶ τῆς πατριαρχείας Γρηγορίου τοῦ 5' ἰδρυθεῖσαν πατριαρχικὴν Μουσικὴν Σχολήν, ἐξέδωκε δὲ τῷ 1848 τὴν «Ἀρμονίαν», ἥτις περιέχει διάφορα ἑντεχνα ᾠσματα, ἑλληνικὰ καὶ ἀραβοπερσικά. Ἀπεβίωσε τῷ 1870.

Γρηγόριος Καλαγάννης, λόγιος ἱερεὺς ἐκ Μιτυλήνης, γλωσσομαθὴς, μουσικὸς εὐδόκιμος, ἐκμαθὼν τὴν ἡμετέραν μουσικὴν εἰς τὴν τῷ 1815 ἰδρυθεῖσαν Μουσικὴν Σχολήν καὶ διδάξας αὐτήν εἰς τὴν ἐν Βιέννῃ Μουσικὴν Σχολήν καὶ εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις Ριζάρειον Σχολήν. Ἀπέθανε περὶ τὰ 1870.

Κωνσταντῖνος Ψαρουδάκης, Πρωτοψάλτης Κρήτης, μαθητὴς τῶν τριῶν διδασκάλων ἐν τῇ Μουσικῇ Σχολῇ ἐκ τῶν λίαν διακεκριμένων. Ἀνέδειξεν ἐν Κρήτῃ πολλοὺς μαθητάς, ἀπέθανε δὲ ὑπέρφηρος κατὰ ἰούλιον τοῦ 1884.

Ἀναστάσιος Ταπεινός, ὁ ἐξ Ὑδρας, μουσικὸς καλλιφώνωτος καὶ μελοποιὸς, μαθητὴς Γρηγορίου τοῦ Λευίτου, ὃν καὶ ἐμιμεῖτο ἀριστα· εἰς βαθὺ γῆρας ἐξεμέτρησε τὸ ζῆν τῷ 1884, καταλιπὼν πολλὰ ἀνέκδοτα μουσικὰ ἔργα.

Γεώργιος Σκρέκος, ἐκ Θεσσαλίας ὁρμώμενος, μαθητὴς τῶν τριῶν διδασκάλων, κάλλιστος μουσικὸς, χοροστατήσας εἰς σειρὰν ἐτῶν ἐν Πύργῳ τῆς Ἠλείας, ἔνθα καὶ ἀπεβίωσε τῷ 1884, ὑπερεβδομηκοντούτης. Τὰ μουσουργήματα αὐτοῦ μένουσιν ἀνέκδοτα.

Θεόδωρος Ἀριστοκλής, ὁ ἐκ Χάλκης τῆς Προποντίδος, ἔγκριτος λόγιος καὶ μουσικὸς, μαθητεύσας παρὰ Χουρμουζίῳ τῷ Χαρτοφύλακι. Ἐδίδαξεν εἰς τὴν τῷ 1868 ἰδρυθεῖσαν πατριαρχικὴν Μουσικὴν Σχολήν. Εἰς αὐτὸν ὀφείλονται τὰ καλὰ Προλεγόμενα

τῆς «Μουσικῆς Βιβλιοθήκης». Ἀπεβίωσε τῷ 1880 ἐν Ταταούλοις.

Δημήτριος Βουλγαράκης, ὁ Μακεδὼν, ἐκ τῶν μαθητῶν τῶν τριῶν διδασκάλων, ἱεροψάλτης τῆς Θεσσαλονίκης, διαπρεπὲς ἐπὶ μουσικῇ ἐμπειρία καὶ ἡδυφώνια. Ἀνέδειξε πολλοὺς μαθητὰς καὶ διάφορα ἐμουσούργησε.

Φραγκίσκος Λιμπρίτης, ἐκ Κρήτης, γεννηθεὶς τῷ 1795, μουσικὸς καὶ μελοποιὸς εὐδόκιμος. Ἐδιδάχθη τὴν μουσικὴν κατὰ τὴν ἀρχαίαν μέθοδον παρὰ Γεωργίου τοῦ Κρητὸς, κατὰ δὲ τὴν νέαν παρὰ Γρηγορίου τοῦ Λευίτου. Ἐδίδαξε τὴν μουσικὴν ἐν τῇ Μουσικῇ Σχολῇ τῆς Νέας Ἐφέσου, εἶτα καὶ εἰς τὴν ἐν Σάμῳ μονὴν τῆς ἀγίας Ζώνης. Ἔχει μεγάλης ἀξίας ἀνέκδοτον ἔργον ὑπὸ τὸν τίτλον «Εἰσαγωγή εἰς τὸ θεωρητικὸν καὶ πρακτικὸν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς». Ἐμέλισε καὶ διάφορα μουσουργήματα. Ἀπεβίωσε τῇ 10 Μαρτίου 1876.

Ὁ νοῦ φ ρ ι ο ς Β υ ζ ά ν τ ι ο ς, ὀνομιστὸς ἱεροψάλτης καὶ μελοποιὸς, διακρινόμενος διὰ τὴν ἡδύτητα τῆς φωνῆς καὶ τὸ πανηγυρικὸν τοῦ ὅφους αὐτοῦ. Ἐγεννήθη ἐν Μεγάλῳ Ρεύματι τοῦ Βοσπόρου τῷ 1807, μαθητεύσας ἐν τῇ πατριαρχικῇ Μουσικῇ Σχολῇ παρὰ Χοιρμουζίῳ, Χρυσάνθῳ καὶ Γρηγορίῳ καὶ ἰδίως πορὰ τῷ τελευταίῳ, παρ' ᾧ καὶ διέμενε. Τὴν ἐξωτερικὴν μουσικὴν ἐδιδάχθη ὑπὸ τοῦ χανεντὲ Ντετὲ Ἰσμαηλάκῃ. Ἐχοροστάτησεν ἀπὸ τοῦ 1824 μέχρι τοῦ 1871 εἰς διαφόρους ἐκκλησίας τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Κων)πόλεως (ἀγίων Θεοδώρων Βλάχας 1824—1831, ἀγίου Ἰωάννου Γαλατᾶ μέχρι τοῦ 1837, ἀγίου Κωνσταντίνου Ὑψωμαθίων μέχρι τοῦ 1838, Παναγίας Διπλοκιονίου μέχρι τοῦ 1840, ἀγίου Κωνσταντίνου Πέραν μέχρι τοῦ 1842 καὶ ἀγίου Δημητρίου Ταταούλων μέχρι τοῦ 1871), ἀποθανὼν ἐν Ταταούλοις τῇ 10 Φεβρουαρίου τοῦ 1871 ἐν ἡλικίᾳ 64 ἐτῶν. Ἐμέλισε πολλὰ μουσουργήματα ἐκκλησιαστικὰ, ὧν τὰ πλεῖστα ἀνέκδοτα, ὡς καὶ ᾄσματα ἐξωτερικὰ καὶ σχολικά. Ἔσχε πολλοὺς μαθητὰς,¹⁾

1) Ἐν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἀριθμεῖται ὁ υἱὸς αὐτοῦ Τιμολέων Ὀνούφριάδης, α' ψάλτης τῆς ἐν Ταταούλοις ἐκκλησίας τοῦ ἀγίου Δημητρίου ἀπὸ τοῦ ἔτους 1882 διατελῶν.

ἐπεστάτησε δὲ καὶ εἰς τὴν Δ' ἔκδοσιν τῆς τριτόμου Ἀνθολογίας Θεοδώρου τοῦ Φωκαέως, κατὰ παράκλησιν αὐτοῦ. Ἐτυχε τῆς εὐνοίας καὶ ἐκτιμῆσεως οὐ μόνον πατριαρχῶν καὶ ἀρχιερέων, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ Σουλτάνου Ἀπτοῦλ Ἀζίζ, ὅστις καὶ διὰ δεικτικισχιλιογρόσου δώρου ἐτίμησεν αὐτόν. Εἰργάσθη εἰς τὸν τῷ 1863 ἰδρυθέντα ἐν Πέραν Ἐκκλησιαστικὸν Μουσικὸν Σύλλογον, καὶ ἐδίδαξεν εἰς τὴν τῷ 1868 ἰδρυθεῖσαν Μουσικὴν Σχολήν.

Νικόλαος Γεωργίου, πρωτοψάλτης Σμύρνης ἐπὶ 53 ἔτη διατελέσας, ὠρμητο ἐκ Καβάλλας, μαθητὴς τῶν τριῶν διδασκάλων. Διεκρίθη ὁ διδάσκημος οὗτος μουσικὸς διὰ τὴν ἄκραν αὐτοῦ φιλοπονίαν, καὶ διὰ τὸ μουσικὸν αὐτοῦ τάλαντον. Τὰ κατ' ἐννοιαν ἐν πολλοῖς μεμελισμένα ἐκκλησιαστικὰ μαθήματα αὐτοῦ, ὡς ἔχοντα ὕψος παρεκκλίνον ἐκ τῶν ἀρχαίων σοβαρῶν μουσικῶν γραμμῶν, δὲν ἔτυχον τῆς ἐπιδοκιμασίας τῆς Μ. Ἐκκλησίας. Οὐχ ἥττον ταῦτα εἰσὶν ἀληθῆ ἐντυφλήματα τῶν τε ἐξ ἐπαγγέλματος ἱεροψαλτῶν καὶ τῶν ἐρασιτεχνῶν τῆς μουσικῆς ἡμῶν, διότι τινὰ ἐξ αὐτῶν περικλείουσι θησαυροὺς πρωτοτύπων ἐμπνεύσεων καὶ δείγματα ἐξόχου μουσικῆς τέχνης. Ἐμέλισεν ἅπασαν σχεδὸν τὴν σειρὰν τῶν ἐγκυκλίων μουσικῶν μαθημάτων, ἐξεδόθησαν δὲ ζώντος ἔτι αὐτοῦ τὸ Δοξαστάριον¹, τὸ Τριώδιον, τὸ Πεντηκοστάριον καὶ αἱ ἀκολουθίαι τῶν 12 μηνῶν ὑπὸ τοῦ ἐγγόνου αὐτοῦ Ν. Γ. Βλαντιάδου ἐκδίδονται τὸ «Ἀργὸν καὶ σύντομον Ἀναστασιματάριον» αὐτοῦ. Ἀνέδειξε πολλοὺς μαθητάς. Ἀπέθανε κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1887 ἑκατοντούτης περίπου.

Δημήτριος Ἀντωνιάδης, Βυζάντιος, μαθητὴς Νι-

---

1) Εἰς τὸ Δοξαστάριον μετὰ τοῦ Νικολάου συνειργάσθη ὁ ἐκ Μιτυλήνης ὀρμώμενος ἔγκριτος θεωρητικὸς καὶ πρακτικὸς μουσικὸς Φώτιος Ξανθίδης, ὁ πολλὰ κατὰ καιροὺς γράψας καὶ δημοσιεύσας εἰς τὰς σμυρναϊκὰς ἐφημερίδας περὶ τῆς θεωρίας τῆς καθ' ἡμᾶς μουσικῆς. Ἀπεβίωσεν ἐν Σμύρνῃ ὑπερογδοηκοντούτης.

2) Μετὰ τοῦ Νικολάου συνέψαλλεν ὡς Λαμπαδάριος εἰς τὸν μητροπολιτικὸν ναὸν Σμύρνης ἀπὸ τοῦ 1884—1888 ὁ νῦν πρωτοψάλτης τῆς

κολάου τοῦ πρωτοψάλτου Σμύρνης καὶ γνώστης τοῦ γραφικοῦ συστήματος Γεωργίου τοῦ Λεσβίου. Ἐπὶ τῆς πρωτοψαλτείας Κωνσταντίνου τοῦ Βυζαντίου διετέλεσε Β' δομέστικος τῆς Μ. Ἐκκλησίας, εἶτα προσελήφθη εἰς τὴν ἐν Πέραν ἐκκλησίαν τῶν Εἰσοδίων, ἐνθα καὶ ἔψαλλεν ἐπὶ 43 ὅλα ἔτη μέχρι γήρως βαθυτάτου. Ἐδίδαξε τὴν μουσικὴν εἰς τὴν τῷ 1868 ἰδρυθεῖσαν Μουσικὴν Σχολὴν. Ἐξέδωκε δαπάναις αὐτοῦ μετὰ τοῦ πρωτοψάλτου Σταυράκη Γρηγοριάδου καὶ Ἰωάννα Ῥώσσου τὴν «Μουσικὴν Βιβλιοθήκην», ἐν ᾗ ἐπρόκειτο νὰ ἐκτυπωθῶσι κατὰ τόμους πάντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ μέλη παλαιὰ τε καὶ νέα, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν δύο πρώτων τευχῶν, ἐν οἷς περιελήφθη τὸ ἄργον Ἀναστασιματάριον Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, τὸ ἔργον ἐναυάγησεν, ἅτε δὲ τοῦ Σταυράκη ἀποθανόντος, τοῦ δὲ Δημητρίου νοσήσαντος. Σώζονται τοῦ διαπρεποῦς τούτου μουσικοῦ ἐξαίρετα ἀνέκδοτα μουσουργήματα.'

Γεώργιος Κωνσταντίνου Πήλελης, πρωτοψάλτης Ἰωαννίνων διατελέσας ἐπὶ πολλὰ ἔτη καὶ τιμήσας τὴν Μουσικὴν Σχολὴν τῶν τριῶν ἐφευρετῶν τῆς νέας μεθόδου, ἥς τρῶφιμος ἐγένετο. Πολλὰ ἔργα ἐμελοποίησεν. Ἀπέθανε δὲ τῷ 1885 καταλιπὼν

ἀγίας Φωτεινῆς Ἰωάννης Γαλουσάκης, ἡδυφωνότατος καὶ τῆς ᾠσματικῆς τέχνης ἔμπειρος.

Τὴν μουσικὴν ἐδίδάχθη παρὰ τοῦ Νικολάου ὁ Χαραλάμπης Φλωροπούλος, Σμυρναῖος τὴν πατρίδα, ἄλλοτε χρηματίσας πρωτοψάλτης τῆς μητροπόλεως Ἀθηνῶν, διακρινόμενος ἐπὶ καλλιφωνίᾳ. Ἐμέλισε καὶ ᾠδατὰ τινα, ἐν οἷς καὶ πολυχρονισμόν ψαλλόμενον εἰς τὰς πλεῖστας τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ἑλλάδος. Ἀπέθανε τῷ 1883.

Παρὰ τῷ Νικολάῳ ἐμαθήτευσε καὶ ὁ ἐν Ἀθήναις εὐδόκιμος μουσικός καὶ ἱατρός Εὐστράτιος Βαφειάδης, Μιτυληναῖος τὴν πατρίδα.

1) Τὰ ἔργα τοῦ Δημητρίου εὐρηνται εἰς χεῖρας τοῦ υἱοῦ καὶ μαθητοῦ αὐτοῦ Θεμιστοκλέους Βυζαντίου, μουσικοῦ φερεπόνως ἐγκύψαντος εἰς τὸ περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς μουσικῆς θέμα, ἐγκρατοῦς τῆς εὐρωπαϊκῆς καὶ ἀραβοπερσικῆς μουσικῆς καὶ ἐκ τῶν δεξιότατα χειριζομένων διάφορα ὄργανα καὶ ἰδίᾳ τὸ βιολίον.

ἀνέκδοτον θεωρητικὸν τῆς καθ' ἡμᾶς μουσικῆς. Ἐδημοσίευσέ τινα ὑπὲρ τῆς πατρίου μουσικῆς καὶ ἐν τῇ ἐν Ἀθήναις ἄλλοτε ἐκδιδομένη θρησκευτικῇ ἐφημερίδι «Σιών». Ἀνέδειξε καὶ ἱκανοὺς μαθητάς.

Ἰωάννης Ζωγράφου Κεῖβελης, ὀνομαστὸς μουσικὸς καὶ καλλιφωνότατος, ἐγκρατὴς καὶ τῆς ἀραβοπερσικῆς μουσικῆς. Ἐξέδωκε κατὰ μίμησιν τῆς «Πανδώρας» καὶ «Εὐτέρπης» τὸ «Ἀπάνθισμα» αὐτοῦ, εἰς ὃ ὑπάρχουσι διάφορα ἐξωτερικὰ ἔντεχνα ἄσματα, παλαιὰ τε καὶ νεώτερα. Μαθητὴς ἐγένετο ἐν μὲν τῇ ἐκκλησιαστικῇ μουσικῇ τοῦ Γρηγορίου Λευίτου, ἐν δὲ τῇ ἐξωτερικῇ χανεντέ τινος. Ἐχοροστάτησεν εἰς διαφόρους ἐκκλησίας τῆς Κων)πόλεως. Ἐδίδαξεν εἰς πολλοὺς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ τὴν ἐξωτερικὴν μουσικὴν.

1) Ἐκ τῶν μαθητῶν, οὓς ἔσχε, μνημονευτέον τοῦ Κωνσταντίνου Βαρδάκα, τοῦ Ἀλεξάνδρου Χαρισιάδου καὶ τοῦ Κωνσταντίνου Ξανθοπούλου. Ὁ Βαρδάκας, ἔξ Ἰωαννίνων ὀρμώμενος, διακριθεὶς ἐπὶ καλλιφωνία καὶ ἐπὶ ἐμβριθεὶ μελέτῃ τῆς καθ' ἡμᾶς μουσικῆς καὶ τῆς ἐξωτερικῆς, ἐτελεύτησεν ἐν Ἀγρινίῳ. Ὁ Χαρισιάδης, πρωτοψάλτης καὶ καθηγητὴς τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἐν τῇ Ἱερατικῇ σχολῇ τῆς νήσου Ἰωαννίνων, διακρινόμενος ἐπὶ τεχνικῇ καὶ καλαισθητικῇ ἐκτελέσει, ποιήσας δὲ καὶ μελοποιήσας ὁλόκληρον τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ἁγίου νεομάρτυρος Γεωργίου, ἀναδείξας δὲ καὶ εὐδοκίμους μαθητάς, ἐν οἷς καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Ξανθοπούλον γεννηθέντα ἐν Ἰωαννίνοις, πρωτοψάλτην τῆς μητροπόλεως Ἰωαννίνων. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πήλελη, ὁ Ξανθοπούλος ἐχρησίμευσεν ὡς τρίτος παράγων εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Βαρδάκα καὶ Χαρισιάδου ἰδρυθεῖσαν Μουσικὴν Σχολήν. Οὗτοι ἡδύφωνοι ὄντες καὶ εὐμαθεῖς εὖρον ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ξανθοπούλου τὸν πρόθυμον ὁρωγὸν πρὸς συγκράτησιν τῆς σχολῆς καὶ διάδοσιν τῆς θείας τέχνης συμφώνως τῇ καλλιτεχνικῇ αὐτῶν ιδιοφυίᾳ.

2) Ἐκ τῶν μαθητῶν τοῦ Κεῖβελη ἀναφέρομεν τὸν Δημήτριον Καμπούρογλου Κινικλήν, μουσικὸν καλλιφώνον, κατοικοῦντα ἐν Κυδωνίας καὶ μὴ ἐπαγγελλόμενον νῦν τὸ τοῦ ἱεροψάλτου ἐπάγγελμα, μελίσαντα πολυπληθῆ μελουργήματα, ἐν οἷς καὶ ἑμμελὲς ᾄσμα πρὸς τὸν νῦν εὐκλεῶς ἀνάσσοντα Σουλτὰν Ἀπτούλ Χαμίτ Χάν τὸν Β', ὑποβλήθην εἰς τὴν Α. Α. Μ. πρὸ δωδεκαετίας διὰ χειρὸς τοῦ ἀρχιάτρου καὶ ἰδιαίτερου ἱατροῦ Αὐτῆς Σπυρίδωνος τοῦ Μαυρογένους πασᾶ.

Γεώργιος Ἀγγελίδης ὁ τοῦπικλὴν Ταγκὸς, Θραξ, πρωτοψάλτης Αἰνου, διδάσκαλος γενόμενος Σταυράκη Γρηγοριάδου τοῦ ἐξ Αἰνου, Πρωτοψάλτου τῆς Μ. Ἐκκλησίας. Ἐγκρατὴς τῆς ἀρχαίας γραφικῆς μεθόδου καὶ τῆς νέας, ἦν ἐδιδάχθη ἐν τῇ τῷ 1815 ἰδρυθείσῃ πατριαρχικῇ Μουσικῇ Σχολῇ. Εὑρηται Κοινωνικὸν «Γεύσασθε» εἰς ἦχον Δ' γραφὲν ἐν Σμύρνῃ τῷ 1830 καὶ ἐπιγραφόμενον «Γεωργίου ἐξ Αἰνου». Ἐπίσης σώζεται ἀνὰ τὸ στόμα τῶν Αἰνίων ἱεροψαλτῶν δίσχορον «Θεοτόκε παρθέने» τῆς ὁρτοκλασίας σύντομον εἰς ἦχον Πλ. Α', ἀποδιδόμενον εἰς τὸν πρωτοψάλτην Γεώργιον· ἐν ἑτέρῳ χειρογράφῳ εὑρηται πολυέλεος «Λόγον ἀγαθόν» ἐπιγραφόμενος ὡς ἐξῆς : «Ἐκλογὴ, ἥτις ψάλλεται εἰς τὰς ἑορτὰς τῆς Θεοτόκου, μελοποιηθεῖσα μὲν παρὰ Πέτρου Πελοποννησίου, ἐξηγηθεῖσα δὲ παρὰ τοῦ Γεωργίου Αἰνίτου, πρωτοψάλτου, κατὰ τὸν νέον τρόπον τῆς γραφῆς».¹

Κωνσταντῖνος Καλφαγιάννης, ἔμπειρος μουσικός, ἐγεννήθη ἐν Κυδωνίαις, μαθητὴς γενόμενος Γεωργίου τοῦ Κρητὸς καὶ τῶν τριῶν διδασκάλων. Ἐψαλεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη εἰς τὴν ἐν Γαλατῇ ἐκκλησίαν τοῦ ἀγίου Νικολάου, εἶτα εἰς Κυδωνίας, καὶ κατόπιν εἰς Τεργέστην, μετὰ ταῦτα εἰς Κεφαλληνίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κυδωνίας, ὅπου καὶ ἀπέθανε.²

1) Σύγχρονος τοῦ Γεωργίου πρωτοψάλτου ἦν ὁ Μιχαὴλ Αἰνίτης, ὁ Μουλάνας ἐπωνυμούμενος, οὗ εὑρηται κεκραγάριον ἀργότατον εἰς ἦχον Β', φέρον ἐπιγραφὴν «Κεκραγάριον ἀργόν, παρὰ κύρ Μιχαήλου Αἰνίτου διδασκάλου ἐξηγηθέν». Τοῦ μουσικοῦ τούτου σώζονται καὶ ἔκγονοι. Ἐν Αἰνῷ ἦκμασε καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Σαμουηλίδης, πρωτοψάλτης Αἰνου, σύγχρονος καὶ γνωστὸς Κωνσταντίνου τοῦ Βυζαντίου, πρωτοψάλτου τῆς Μ. Ἐκκλησίας. Ἐδιδάχθη τὴν μουσικὴν παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Σαμουήλ, ὃν καὶ διεδέχθη. Σάββας ἱερεὺς ἐκ Καρλῆκιοῖ, χωρίου Κεσσάνης, ἀποθανὼν ἐν Αἰνῷ, μαθητὴς Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος. Ἐμελοποίησεν ἐν ᾧσμα εἰς τὸν δοξίμῳν μητροπολίτην Αἰνου Γαβριὴλ τὸν Λέσβιον, τὸ ὁποῖον περιέλαβεν ὁ Ἰωάννης Κεῖδελης εἰς τὸ τῆς α' ἐκδόσεως «Ἀπάνθισμα» αὐτοῦ. Τοῦ ἱερέως τούτου ἐπιζῇ ἐν Αἰνῷ υἱός, ὁ Γεώργιος Παπαδάβδα, μουσικός φιλοτιμούμενος νὰ μελοποιῇ.

2) Ἐν τῇ χορείᾳ τῶν μαθητῶν τοῦ Καλφαγιάννη διεκρίθη ὁ Δημή-

Στέφανος Μωϋσιάδης, ὁ καὶ Κούτρας ἐπωνυμούμενος ὡς ἐκ τοῦ εὐρυτάτου μετώπου αὐτοῦ, γεννηθεὶς ἐν Σαλματομδρουκίᾳ Κων)πόλεως περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, καὶ ἀποβιώσας ἐν ἡλικίᾳ 79 ἐτῶν κατὰ Μάιον τοῦ 1881. Ἐφοίτησεν εἰς τὴν πατριαρχικὴν τοῦ Γένους Σχολὴν, ἀκουστὴς γενόμενος τοῦ ἀοιδίου διδασκάλου τοῦ Γένους Νικολάου τοῦ Λογάδου. Τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν ἐδιδάχθη παρὰ Πέτρῳ Συμεὼν τῷ Ἀγιοταφίτῃ, οὗ καὶ τὸ σεμνοπρεπὲς ὕψος ἐμιμήθη. Ὁ Στέφανος τῇ 22 Σεπτεμβρίου τοῦ 1846, πατριαρχοῦντος Ἀνθίμου 5' τοῦ ἀπὸ Ἐφέσου, ἀπεδοκίμασε καὶ κατέκρινεν ἐνώπιον τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τὴν Γραμματικὴν καὶ τὸ σύστημα Γεωργίου τοῦ Λεσβίου, ἡ δὲ Μ. Ἐκκλησία ἐξέδωκε καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου συνθδικὰς ἐγκυκλίους πρὸς ἀποσόβησιν τοῦ νέου συστήματος. Ὑπῆρξε μέλος τοῦ κατὰ τὸ 1863 ἰδρυθέντος ἐν Κων)πόλει Μουσικοῦ Συλλόγου καὶ διδάσκαλος τῆς τῷ 1868 ἰδρυθείσης Ἐκκλ. Μουσικῆς Σχολῆς. Ἐγραψε διαφόρους διατριβάς περὶ τῆς διαφορᾶς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς πρὸς τὴν τετράφωνον καὶ πρὸς τὴν τῶν Ὁθωμανῶν καὶ Ἀραβοπερσῶν, δημοσιευθεῖσας εἰς διαφόρους ἐφημερίδας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Τεργέστης καὶ Σμύρνης. Ἐχειρίζετο δεξιότατα τὴν λύραν καὶ τὴν πανδουρίδα. Τὰς ἀτελείας καὶ ἐλλείψεις τοῦ Θεωρητικοῦ τοῦ Χρυσάνθου βουλόμενος ἀναπληρῶσαι ὁ Στέφανος, ἐπὶ εἰκοσαετίαν ὅλην εἰργάσθη πρὸς ἑκδοσιν τοιοῦτου καταλλήλου ὑπὸ τὸν τίτλον «Θρίαμβος τῆς Μουσικῆς». Ἐμέλισε πολλὰ μουσουργήματα καὶ ἀνέδειξε πολλοὺς μαθητάς.

Γρηγόριος Κωνσταντᾶς, λογιώτατος μουσικὸς καὶ

τριος Μακαρῶνης, πρωτοψάλτης τῆς ἐπαρχίας Ἐφέσου, γνώστης τῆς ἐξωτερικῆς μουσικῆς καὶ τῆς πανδουρίδος καὶ διδάσκαλος γενόμενος πάντων σχεδὸν τῶν ἐν Κυθωνίαις ψαλλόντων. Ἀπέθανε πρὸς διετίαν.

1) Ὁ Στέφανος τὴν μουσικὴν ἐδίδαξε καὶ εἰς τὸν ἐπὶ ἡδυσφονίᾳ διακρινόμενον ἱεροψάλτην Κυριακὸν Μαυρίδην τὸν Πζουσαέα, α' ψάλτην τῆς ἐν Τσιβαλίῳ ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Νικολάου.

μελοποιὸς κράτιστος, γεννηθεὶς ἐν Σάμῳ τῷ 1812 καὶ ἀποθανὼν τῇ 12 Μαρτίου 1896. Γνώστης τῆς παλαιᾶς καὶ νέας μουσικῆς μεθόδου, μαθητεύσας ἐν Κων)πόλει πρὸς Χούρμουζιῳ τῷ Χαρτοφύλακι καὶ Θεοδώρῳ τῷ Φωκαεῖ, ἀκροασάμενος δὲ καὶ Κωνσταντίνου τοῦ Βυζαντίου Πρωτοψάλτου τῆς Μ. Ἐκκλησίας καὶ Πέτρου Συμεὼν τοῦ Ἀγιοταφίτου. Τὰ γράμματα ἐδιδάχθη ἐν Σάμῳ καὶ ἐν τῇ ἐν Κων)πόλει σχολῇ τοῦ Γένους. Ὑπηρετήσε τὴν πατρίδα αὐτοῦ οὐ μόνον ὡς διδάσκαλος καὶ ἱεροψάλτης, ἀλλὰ καὶ ὡς ὑπάλληλος εἰς διαφόρους θέσεις καὶ ἀποστολάς ἐπὶ ὅλην πεντηκονταετίαν. Ἀνωρίσθη τῷ 1875 διδάσκαλος τῆς μουσικῆς καὶ ἄλλων μαθημάτων ἐν τῇ τότε ἰδρυθείσῃ Ἱερατικῇ Σχολῇ ἐν Μαλαγαρίῳ, τῷ δὲ 1884 διευθυντὴς καὶ διδάσκαλος ἐν τῇ ἐν τῷ Λιμένι Βαθέος τότε τὸ πρῶτον συστάσῃ Μουσικῇ Σχολῇ, ἡγεμονεύοντος τοῦ Κωστάκη Ἀδοσίδου πασᾶ. Ὅτε δὲ τῷ 1888, ἀντὶ τῆς τέως μιᾶς Μουσικῆς Σχολῆς καθιερώθησαν τέσσαρες σχολαί, ἀνὰ μία εἰς ἕκαστον τῶν τεσσάρων τμημάτων τῆς ἡγεμονίας, ὁ Κωνσταντᾶς ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τῆς εἰς Μιτυλήνου ὑπαρχούσης σχολῆς. Ἐμέλισε πάμπολλα καὶ διάφορα μουσουργήματα, οἷον φήμας ἡγεμόνων, ὕμνους εἰς τὸν Σουλτάνον, πολυχρονισμοὺς κατὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν μουσικὴν, ὧν τινὰ ἐξετυπώθησαν ἰδιαίτερος ἕκαστον ἐν τῷ ἐν Σάμῳ ἡγεμονικῷ τυπογραφείῳ. Προσέτι ἐποίησε καὶ ἀπειροπληθῆ ἐκκλησιαστικὰ ᾄσματα, ἀποτελοῦντα τόμους ὁλοκλήρους. Ἡρμήνευσε καὶ πολλὰ μαθήματα

---

1) Ὁ Κωνσταντᾶς ὑπῆρξε πληρεξούσιος καὶ γραμματεὺς εἰς πολλὰς συνελούσεις, γραμματεὺς τῆς Βουλῆς, βουλευτὴς τῶν Σαμίων, γενικὸς ταμίας, δικαστὴς ἐν τῷ Πρωτοδικείῳ καὶ Ἐφετείῳ, πρόεδρος τῶν Ἐφετῶν μέλος πολλῶν καὶ διαφόρων ἐπιτροπῶν, ἐπόπτης τῶν σχολῶν, διευθυντὴς καὶ ἐπόπτης τοῦ Γυμνασίου καὶ ταμίας τῶν μονῶν ἀπεστάλη εἰς Κων)πολιν τῷ 1861 συνοδεύσας τὸν τότε ἡγεμόνα Μιλτιάδην Ἀριστάρχην, ὅτε ἔσχε τὴν τιμὴν νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὸν Σουλτάνον καὶ βασιλικῷ παρασῆμῳ νὰ τιμηθῇ.

2) Τὰ ἔργα τοῦ Κωνσταντᾶ εὔρηνται νῦν εἰς χεῖρας τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Δημητρίου Κωνσταντᾶ, ἀξιωματικοῦ τῆς ἡγεμονικῆς χωροφυλακῆς Σάμου,

ἐκ τῆς ἀρχαίας παρασημαντικῆς εἰς τὴν νῦν ἐν χρήσει. Ἀπὸ τοῦ 1889 ἤρξατο ἐκδιδούς εἰς τεύχη περιοδικῶς ἐν Σάμῳ διάφορα μουσικὰ ἔργα αὐτοῦ, διασκεδαστικά, ἠθικά καὶ ἐρωτικά, ὡς ἐκ τῆς ὕλης τοῦ κειμένου, ὑπὸ τὸν τίτλον «Μουσικὴ Σειρήν»· Μαθητὰς ἐμόρφωσε πολυαρίθμους.¹

Μαργαρίτης Παπαχρήστου Βρέτο, ὁ καὶ Δροβιανίτης ὡς ἐκ τῆς πατρίδος αὐτοῦ ὀνομαζόμενος. Ἐγεννήθη τῷ 1800, διεκρίθη ἐπὶ παιδείᾳ, μουσικαῖς γνώσεσι καὶ καλλιφωνίᾳ. Ἐπαγγελλόμενος τὸν ἑλληνοδιδάσκαλον ἐν Ταταούλοις, ἐξέδωκεν ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1860 τὴν περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς μουσικῆς θεωρητικὴν καὶ πρακτικὴν πραγματείαν αὐτοῦ. Ἀπέθανεν ὑπερεξηκοντούτης.

Νικόλαος Πουλάκης, πρωτοψάλτης Χίου, μαθητὴς γινόμενος τῶν τριῶν ἐφευρετῶν τῆς νέας μεθόδου. Ἐγεννήθη περὶ τὸ 1810 ἐν Χίῳ, ἀπεβίωσε δὲ τῷ 1889 ἐν τῷ νοσοκομείῳ τῆς πόλεως, ὅπου διέμενε μετὰ τὸν σεισμόν τῆς νήσου. Ὁ ὀνομαστὴς οὗτος μουσικὸς ἐμέλισε διάφορα μοισουργήματα. ἀνέκδοτα ὄντα, ἐμόρφωσε δὲ καὶ πολλοὺς μαθητὰς.²

Σταμάτιος Ζαρκηνὸς, πρωτοψάλτης Σερρών, μαθητὴς τῶν τριῶν διδασκάλων καὶ ἀριστος μελοποιός· ἥκμασε περὶ

---

1) Ἐκ τῶν περὶ τὴν θεωρίαν τῆς καθ' ἡμᾶς μουσικῆς γνώσεων τοῦ Κωνσταντῆ ὠφελήθη τὰ μάλιστα ὁ ἐν Σύμῃ εὐδόκιμος μουσικὸς καὶ μελοποιὸς Βασίλειος Ζαχαρίου, ὁ μετὰ θερμουργοῦ ζήλου ἀπὸ τεσσαρακονταετίας ἐκεῖ διδάσκων τὴν πατριὸν μουσικὴν καὶ πλουσίαν συλλογὴν καταρτίδας τῶν ἐπιτοπίων τῆς νήσου Σύμης ἁσμάτων. Ὁ Β Ζαχαρίου τό τε θεωρητικὸν τῆς Μουσικῆς καὶ τὴν μελοποιίαν ἐδίδαξεν εἰς τὸν κράτιστον ἀναδειχθέντα ἱεροψάλτην τῆς νήσου Σύμης ἀρχιμανδρίτην Σεραφεῖμ Παναγιωτίδην τὸν ἐκ Πάτμου, οὗ καὶ ἔργα προσεχῶς ἐκδίδονται.

2) Μαθητὴς αὐτοῦ διετελέσθη καὶ ὁ ἡμέτερος Γ. Βιολάκης, ὁ θαλερὸς πρεσβύτης καὶ Πρωτοψάλτης τῆς Μ. Ἐκκλησίας. Ἀκουστὴς τοῦ Πουλάκη ἐγένετο καὶ ὁ ἐν τοῖς συγχρόνοις μουσικολόγοις ὑπέρροχον θέσιν κατέχων παναγιώτατος πρῶν Κων/πόλεως πατριάρχης Κωνσταντίνος Ε' ὁ ἀπὸ Ἐφέδου.

τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Ἐθουμάζετο δὲ διὰ τὴν χάριν τοῦ ψάλλειν, τὴν βαθεῖαν γνῶσιν τῆς μουσικῆς τέχνης, τὴν εὐχέρειαν τοῦ γράφειν ἐλευθέρως δυσκόλους μελωδίας, καὶ τὴν ἄκραν αὐτοῦ πρὸς τὰ θεῖα εὐσέδειαν. Ἀπεδίωσε πρὸ δεκαετίας ἱκανοὺς μαθητὰς ἀναδείξας καὶ πολλὰ μελίσας.'

Παναγιώτης Παπαδάκης, ἐκ Σύρου, μαθητὴς τῶν τριῶν διδασκάλων, ἐπὶ πειτηκονταετίαν ἐξασκήσας τὸ τοῦ ἱεροψάλτου ἐπάγγελμα εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος. Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἑλλάδος ἐνέκρινε τὴν ὑπ' αὐτοῦ μελισθεῖσαν «Ἀνθολογίαν», περιέχουσαν ἅπασαν τὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν μετὰ τοῦ Τριωδίου καὶ Πεντηκοσταρίου.'

Ἰωάννης Καδάδας, πρωτοψάλτης Χίου, ἐγεννήθη ἐν Κων)πόλει, καταγόμενος ἐκ τοῦ χωρίου Χαλκείου τῆς νήσου Χίου, ἀνετράφη δὲ ἐν τῷ κατὰ Φανήριον ἀγιοταφίτικῳ μετοχίῳ, ὅπου καὶ ἐσπούδασε τὴν ἱερὴν τέχνην παρὰ Πέτρῳ Συμεὼν τῷ Ἁγιοταφίτῃ καὶ Χουρμουζίῳ τῷ Χαρτοφύλακι. Ἱεροψάλτης διετέλεσεν ἀπὸ τοῦ 1844 ἕως τῆς 19 Ἰουνίου 1899, ὅτε καὶ ἀπεβίωσε. Μουσικὸς ἐμπερότατος καὶ ἡδύφωνος, πολλὰ μελίσας καὶ πολλοὺς μαθητὰς ἀναδείξας ἐν Κων)πόλει. ἔνθα ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐχοροστάτει ὡς α' ψάλτης ἐν τῷ ἐν Γαλατῇ ναῷ τοῦ ἀγίου Ἰωάννου

---

1) Μαθητὴς τοῦ Ζαρκηνοῦ τυγχάνει καὶ ὁ ἐν Ἀθήναις ἱατρός Θεοχάρης Γερογιάννης, ἄλλοτε ἱεροψάλτης, εἰς δὲ τῶν ἐνθέρμως ἀπὸ ἐτῶν ἐναγωνιζομένων ὑπὲρ τῆς ἐπικρατήσεως καὶ διασώσεως τῆς ἡμετέρας μουσικῆς.

2) Τὰ ἔργα τοῦ Ζαρκηνοῦ ἀνέλαβε πρὸ διετίας νὰ ἐκδῶσθαι ὁ Ἀστέριος Στερεός, διδάσκαλος ἐν τῇ κεντρικῇ ἑλληνικῇ ἀστικῇ σχολῇ Θεσσαλονίκης καὶ ἱεροψάλτης ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ τοῦ ἀγίου Μηνᾶ.

3) Σύγχρονος καὶ συμμαθητὴς τοῦ Παπαδάκη ἐν τῇ σχολῇ τῶν τριῶν διδασκάλων ὑπῆρξεν ὁ Στέφανος Σεργίου, εἰτα πρωτοψάλτης Εὐαγγελιστρίας τῆς Τήνου, ἐξασκήσας τὸ τοῦ ἱεροψάλτου ἔργον πρότερον ἐν Κων)πόλει καὶ ἐν Σύρῳ.

τῶν Χίων, ὡς καὶ ἐν Χίῳ, διδάξας εὐδοκίμως τὴν μουσικὴν καὶ εἰς καλλιφώνους καλογραφίας.

Ἀρσένιος Μουλῖνος, ἱερομόναχος, ἐκ Κεφαλληνίας, περίκλυτος μουσικοδιδάσκαλος· ἀπεβίωσε τῷ 1895. Τὴν μουσικὴν ἐσπούδασεν ἐν Ἀγίῳ Ὁρει καὶ παρὰ τοῖς τρισὶ διδασκάλοις. Διετέλεσεν ἱεροψάλτης ἐν Κ)πόλει, ἐν Βραΐλα, Κωνσταντῶν, Πάτραις, Ἀθῆναις. Λευκάδι, Σύρω, Πύργῳ, Αἰγίῳ καὶ τέλος ἐν Γαλαξειδίῳ. Τὰ ἀπειροπληθῆ μουσουργήματα αὐτοῦ ὁλοκλήρους 26 τόμους αποτελοῦντα, ἐκρίθησαν ἄξια δημοσιεύσεως ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τῷ 1899, συνεπεῖα αἰτήσεως τοῦ ἀναλαβόντος τὴν ἔκδοσιν ἀδελφοῦ αὐτοῦ Θεοφάνους Μουλίνου.

Παΐσιος Ξηροποταμνός, ἀρχιμανδρίτης, μαθητὴς Γεωργίου τοῦ Κρητὸς καὶ τῶν τριῶν διδασκάλων, τὴν πατρίδα Θεσσαλομάγνης, διάσημος μουσικός. Ἐπεχείρησε νὰ μελίσῃ τὰ ἔργα τῆς Ἐκκλησίας δι' ἀλφαριθμητικῆς παρασημαντικῆς, συνεργασθεὶς πρὸς τοῦτο μετὰ δύο ἄλλων μουσικῶν εἰς Ρουμανίαν, ὅτε διέτριβεν εἰς τὴν μονὴν Πλουβουίτα. Ἐγεννήθη τῷ 1790, ἀπέθανε δὲ τῷ 1853. Σῶζονται ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὁρει ἱερᾶς μονῆς Ξηροποτάμου ἑπτὰ φυλλάδια, περιέχοντα ἔργα τὰ τῆς ἐναυσίου ἀκολουθίας, μεμελισμένα διὰ τῆς ἀλφαριθμητικῆς αὐτοῦ παρασημαντικῆς.

Ἀντώνιος Σιγάλας ὁ ἐκ νήσου Θήρας, περιώνυμος μουσικός καὶ μελοποιὸς τοῦ 18οῦ αἰῶνος, μαθητὴς τῆς τῷ 1815 ἰδρυθείσης Μουσικῆς Σχολῆς, τελειοποιηθεὶς ἰδίᾳ παρὰ Χουρμουζίῳ τῷ Χαρτοφύλακι. Ἐμέλισε τὰ εἰς τὴν «Μέλισσαν» Θεοδώρου

---

1) Ἐν τῇ εὐρείᾳ φάλαγγι τῶν μαθητῶν τοῦ Καδάδα ἀριθμεῖται καὶ ὁ Γρηγόριος Πασχαλίδης, δ' ψάλτης τῆς ἐν Πέραν ἐκκλησίας τῶν Εἰσοδίων, ἀκουστῆς γενόμενος καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Γεωργίου (μαθητοῦ Θεοδώρου Συμεῶν τοῦ Κοντοῦ καὶ Ἀποστόλου τοῦ Κρουστάλα) τοῦ καὶ Ἀλτηπαρμάκη ἐπώνυμου, ὡς ἔχοντος ἀνὰ ἑξ δακτύλους εἰς τὰς χεῖρας, καὶ τοῦ Σωτηρίου Βλαχοπούλου,

τοῦ Φωκαέως δημοσιευθέντα σύντομα 'Ανοιξαντάρια,' καὶ πέντε ἐθνικὰς καὶ βασιλικὰς τελετάς. 'Ατρυτοπόνως ἐργασθεὶς ἐπὶ ἡμισυν αἰῶνα ἐποίησατο συλλογὴν τριακοσίων ἐθνικῶν ᾠσμάτων,' βραβευθέντων δι' ἀργυροῦ ἀριστείου Α' βαθμοῦ ὑπὸ τῶν 'Ελλανοδικῶν τῆς κατὰ τὸ 1875 τελεσθείσης Γ' Ὀλυμπιακῆς 'Εκθέσεως, καὶ ἐκδοθέντων τῷ 1880 δαπάναις τῆς 'Ελληνικῆς Κυβερνήσεως, κατ' ἀπόφασιν τῆς Βουλῆς. 'Εμέλισε καὶ πολυάριθμα ἐκκλησιαστικὰ ᾠσματα, μεθ' ὧν συνέμιξε καὶ τινα σπουδαῖα ἄλλων μουσικοδιδασκάλων μαθήματα, καὶ οὕτω συνηρμολόγησε 14 τόμους ἐκ τριάκοντα τυπογραφικῶν φύλλων ἕκαστον, ἧτοι 'Αναστασιματάριον καὶ Εἰρημολόγιον δίτομον, ἀργὸν καὶ σύντομον, Μηνολόγιον τρίτομον, περιέχον πάσας τὰς ἀκολουθίας τῶν ἑορτῶν καὶ ἑορταζομένων ἀγίων, παλαιῶν τε καὶ νέων, Τριῳδιον καὶ Πεντηκοστάριον, 'Εορτοδρόμιον, Λειτουργικόν, 'Απάνθισμα, Καλοφωρικόν, καὶ Χρηστομάθειαν πρὸς διδασκαλίαν, περιέχουσαν καὶ ἐρμηνεῖαν

---

1) Ὁ Σιγάλας ποιήσας τὰ 'Ανοιξαντάρια, αἰτῆσαι τῶν ἐκ τῆς μονῆς Βατοπαίδιου τοῦ ἁγίου Ὁρους Ἀθω Διονυσίου προηγουμένου καὶ Στεφάνου μοναχοῦ τοῦ Ἐφεσίου, ἀφικομένων εἰς Θήραν πρὸς παραλαβὴν τῆς Τιμίας Ζώνης τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ἀπέστειλε ταῦτα τῷ 1833 πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινίᾳ μουσικὸν Θεόδωρον τὸν Φωκαέα, ὅστις καὶ ἐδημοσίευσεν αὐτὰ τῷ 1847 εἰς τὴν «Μελίσσαν», λησμονήσας πιθανῶς νὰ προσθέσῃ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ γενείου ποιητοῦ τῶν 'Ανοιξανταρίων.

2) Κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Σιγάλα ἐνησχολήθησαν εἰς παρομοίας συλλογὰς ἐθνικῶν ᾠσμάτων ἐκ τῶν συγχρόνων διακεκριμένων μουσικῶν, ὁ ἐκ Πανόρμου τῆς ἐπαρχίας Κυζίκου Πέτρος Φιλανθίδης, λόγιος καὶ καλλιφώνος μουσικὸς καὶ εὐδόκιμος μελοποιὸς, γνώστης τῆς ρυθμικῆς τῆς ἀραβοπερδικῆς μουσικῆς, μαθητὴς Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου τῆς Μ. 'Εκκλησίας καὶ Ἰωάννου Καβάδα, πολλὰ κατὰ καιροὺς δημοσιεύσας ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας μουσικῆς ἐν ἡφημερίδι καὶ περιοδικοῖς συγγράμμασι, καταρτίσας δὲ καὶ διὰ πολλῶν κόπων καὶ δαπανῶν πολύτιμον συλλογὴν ἀνέκδοτον 300 ἐθνικῶν ᾠσμάτων, καὶ πολυάριθμα ἄλλα ἐντεχνα μουσουργήματα, ὧν καὶ τινα τύποις ἐξεδόθησαν.

Πρὸς συλλογὴν ἐθνικῶν ᾠσμάτων εἰργάσθη καὶ ἐργάζεται φερεπόνως

τῶν ἀποστολικῶν καὶ τῆς ἐν Λαοδικεῖᾳ Συνόδου ἱερῶν Κανόνων, καὶ ὁδηγίας τινὰς πρὸς τοὺς ἱεροψάλτας. Τὰ τεύχη ταῦτα ἐδραβεύθησαν διὰ χρυσοῦ ὀριστείου ὑπὸ τῆς Μουσικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ἐκθέσεως τῆς Δ' Ὀλυμπιακῆς περιόδου. Ὁ Σιγάλας ἔγραψε κατὰ καιροὺς πολλὰ ὑπὲρ τῆς καθ' ἡμᾶς μουσικῆς εἰς τὰς ἐφημερίδας, καὶ ἰδίᾳ εἰς τὴν ἐν Θήρᾳ ἐφημερίδα «Θήραν»· ἐκ νεαρᾶς δὲ ἡλικίας ἄχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, γενομένου ἐν ἡλικίᾳ 90 περίπου ἐτῶν, οὐκ ἐπαύσατο χοροστατῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀνευ ἀμοιβῆς καὶ διδάσκων τὴν μουσικὴν ὁρεὰν εἰς τοὺς φιλομούσους.

Ματθαῖος Βατοπαιδινός, ὀνομαστὸς ἀγιορείτης μουσικὸς, μαθητὴς γενόμενος τῶν τριῶν διδασκάλων τῆς νέας μεθόδου, τὴν πατρίδα Ἐφέσιος. Φημίζεται διὰ τὴν περὶ τὸ μελοποιεῖν δεξιότητα καὶ τὰς μουσικὰς αὐτοῦ γνώσεις, εἰδήμων ὧν τῆς τε παλαιᾶς καὶ νέας παρασημαντικῆς. Ἐν τῷ Δοξασταρίῳ τοῦ Χουρμουζίου ἐδημοσιεύθησαν καὶ μουσουργήματα τοῦ Ματθαίου.

καὶ ὁ ἐν Φύρραις τῆς ἐπαρχίας Αἰνίου διαμένων Συμεὼν Μανασσεῖδης, ὁ πρὸ τριετίας εἰς προεδύτερον προχειρισθεὶς, λόγιος ἐπὶ τεσσαρακονταετίαν μετελθὼν τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα, καὶ μελοποιὸς θεωρούμενος ἐκ τῶν κρατίστων τῆς ἐποχῆς ἡμῶν, πολλὰ μουσουργήσας, ἀνέκδοτα ὄντα, καὶ νέον σύστημα μουσικῆς γραφῆς ἐπινοήσας.

Ἀξιεπαίνους προσπάθειας πρὸς συλλογὴν ἐθνικῶν ᾠδμάτων καταβάλλει καὶ ὁ ἐν Βίγρᾳ τῆς ἐπαρχίας Κυζίκου διατρίδων κάλλιστος ἱεροψάλτης καὶ μελοποιὸς, Θεόδωρος Τσακάλογλους, ὅστις προσεχῶς εἰς φῶς φέροι καὶ τινὰ τῶν μουσουργημάτων αὐτοῦ.

Πλουσίαν συλλογὴν ἐθνικῶν μελωδιῶν δημοσιεύει προσεχῶς καὶ ὁ ἐν Κων)πόλει φερέπονος λόγιος καὶ μουσικὸς Γεώργιος Παχτικός. Ἡ συλλογὴ αὕτη θ' ἀπέβαινεν ἐπιτυχὴς καὶ ἐπωφελεστέρα ὑπὸ τε ἐθνικὴν καὶ μουσικὴν ἐποψίν, ἂν ἐδημοσιεύετο διὰ τῆς παρασημαντικῆς τῆς ἡμετέρας μουσικῆς, διότι ἡ τῶν Εὐρωπαίων δὲν ἔχει τὰ ἀπαιτούμενα προσόντα πρὸς ἀκριθεῖ παραστάσιν τοῦ ποιοῦ καὶ τῶν τριῶν τῆς ἡμετέρας μουσικῆς γενῶν καὶ τῶν πολλῶν αὐτῆς τρόπων καὶ ᾠχων, ἐφ' ὧν εἰσὶ μεμελησμένα τὰ ἐθνικὰ ᾠσματα.

Θεοτόκης Βατοπαιδινός,¹ γλυκύφωνος ιεροψάλτης, Μιτυληναῖος τὴν πατρίδα, ἐκ τῶν μαθητῶν Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος. Διετέλεσεν ιεροψάλτης ἐν Κων)πόλει, Θεσσαλονίκῃ, Ἀθήναις, Βλαχίᾳ καὶ ἐν τῇ μονῇ Βατοπαιδίου, ὅπου καὶ ἀπεδύωσε τῇ 27 Ὀκτωβρίου 1881 ὑπερογδοηκοντούτης. Ἦν ἐγκρατὴς τῆς ρυθμικῆς τῆς ἀραβοπερσικῆς μουσικῆς, ἅμα δὲ καὶ τῆς ἀρχαίας μουσικῆς μεθόδου καὶ τοῦ συστήματος τοῦ Γεωργίου Λεσβίου. Μαθήματα τοῦ Θεοτόκη ἐδῆμ)σιεῦθον ἐν τῇ «Κολλικελάδῳ Ἀηδόνι». Ἀνέδειξε πολλοὺς μαθητάς.

Νεκτάριος Βλάχος, μαθητὴς τῶν τριῶν διδασκάλων, γεννηθεὶς ἐν Βλαχίᾳ, πεφημισμένος δὲ ἐπὶ ἡδυφωνίᾳ καὶ μουσικῇ ἐμπειρία. Διετέλεσεν ἐπὶ ἡμισυναῖωνα πρωτοψάλτης τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὁρει ρουμανικῆς Σκήτης τοῦ Προδρόμου, χοροστατῶν συνάμα καὶ εἰς τὰς παννυχίδας τῶν λοιπῶν εὐαγῶν μονῶν τοῦ Ἀθωνος. Ἐποίησε μελίρρυτα ἄσματα, ὧν τινὰ ἐδημοσιεύθον ἐν τῇ «Καλλικελάδῳ Ἀηδόνι» καὶ ἐν ἄλλοις μουσικοῖς ἐγκολπίοις τῶν νέων ἐκδόσεων. Ἀπέθανεν ὑπερνενηκοντούτης.

Κωνσταντῖνος Κηρύκου, μαθητὴς τῶν τριῶν διδασκάλων τῆς νέας μεθόδου. Ἐπὶ τεσσαρακονταετίαν ἔψαλλεν εἰς διάφορα μέρη, ἐπὶ Καποδιστρίου ἐδίδαξε τὴν μουσικὴν εἰς Ναύπλιον, εἶτα εἰς Σύρον καὶ ἀκολούθως εἰς Ἀθήνας. Ὑπῆρξε καθηγητὴς τῆς μουσικῆς ἐν τε τῷ Διδασκαλείῳ Ἀθηνῶν μετὰ τοῦ Ζαφειρίου Ζαφειροπούλου καὶ ἐν τῇ Ριζαρείῳ Σχολῇ. Τὸν Κηρύκου διεδέξατο εἰς τὴν Ριζαρείον σχολὴν ὁ Ἀνθίμος Νικολαΐδης, γνωστὸς διὰ τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ πρὸς ἐξαρμόνισιν τῆς καθ' ἡμᾶς μουσικῆς.

---

1) Σύγχρονος τοῦ Θεοτόκη ἐν Βατοπαιδίῳ ὑπῆρξεν ὁ ἐκ Θεσσαλονίκης καταγόμενος μουσικὸς Σπυρίδων Βατοπαιδινός, ἀποδιώχας ἐν προεδουκνίᾳ ἡλικίᾳ καὶ καταλιπὼν ἀνέκδοτα μαθήματα, σωζόμενα ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Μονῆς.

Γεώργιος ὁ Λεσβίος καὶ τὸ σύστημα αὐτοῦ.

Δέκα καὶ τέσσαρα ἔτη μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν τριῶν διδασκάλων Γρηγορίου, Χουρμουζίου καὶ Χρυσάνθου ἐφεύρεσιν τῆς μεθόδου ἡ παρασημαντικῆς αὐτῶν, ὑφ' ἧν ἐγράφησαν καὶ ἐδημοσιεύθησαν πάντα τὰ ἀρχαιότερα μέλη τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς, ἐγένετο καὶ ἄλλη ἀπόπειρα πρὸς εἰσαγωγὴν ἀπλουστεύρας παρασημαντικῆς. Γεώργιος ὁ Λεσβίος, ὁ ἐξ Ἀγιάσου κωμοπόλεως τῆς Μιτυλήνης καταγόμενος, μαθητεύσας δὲ παρὰ τῷ θεῷ αὐτοῦ Καλλινίκῳ τῷ Λεσβίῳ, ψάλλοντι εἰς τὴν ἐν Κυδωνίαις ἐκκλησίαν τῶν Ταξιαρχῶν, καὶ εἶτα παρὰ Γεωργίῳ τῷ Κρητὶ καὶ τοῖς τρισὶ διδασκάλοις, παρουσιάζει νέαν γραφικὴν μέθοδον, ἐπαγγελλόμενος διὰ ταύτης μείζονα εὐκολίαν εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς μουσικῆς. Τῷ 1827 εἰς Αἴγιναν διατρίβων ἐδημοσίευσεν χειρογράφως σύστημα μουσικῆς μεθόδου καὶ παρασημαντικῆς, ἀμεταβλήτους ἔχον τοὺς τονικοὺς ἐπὶ τὰ χαρακτῆρας τοὺς τῶν ἐπὶ τὰ φθόγγων παραστατικούς. Οἱ χαρακτῆρες οὗτοι πηγάζουσιν ἐκ τῶν χαρακτῆρων τῆς ἡμετέρας μεθόδου· π. χ. ὁ ἄνω Πα τῆς Λεσβιακῆς παρασημαντικῆς ἐκ τοῦ Ψηφιστοῦ τῆς ἡμετέρας· ὁ κάτω Βου τῆς Λεσβιακῆς ἐκ τοῦ Ὁμαλοῦ τῆς ἡμετέρας· ὁ ἄνω Γα ἐκ τοῦ Ἑτέρου, ὁ ἄνω Δι ἐκ τῆς Πεταστῆς, ὁ κάτω Δι ἐκ τοῦ Ἐλαφροῦ, ὁ ἄνω Ζω ἐκ τοῦ Ἰσου, ὁ κάτω Κε ἐκ τοῦ Λιγύσματος τοῦ ἀρχαίου συστήματος καὶ ὁ ἄνω Νη ἐκ τοῦ Ἀποδόματος. Ὁ Λεσβίος προσέθηκεν εἰς τὸ σύστημα αὐτοῦ ἐκτὸς τῶν γνωστῶν ὀκτὼ ἤχων καὶ ἕννατον, τὸν παρ' ἡμῖν Λέγετον, καὶ δέκατον, τὸν παρ' ἡμῖν τετράφωνον βαρὺν (μπεστεγκιὰρ), ἐνδέκατον, τὸν παρ' ἡμῖν πρῶτον τετράφωνον ἥχον, δωδέκατον, τὸ ἀτζέμ παρ' ἡμῖν λεγόμενον, εἰς ὃ ἔχμεν ἐφηρμοσμένην τὴν Δοξολογίαν τοῦ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, καὶ τὸν δέκατον τρίτον ἥχον (μουσταὰρ), εἰς ὃν ψάλλονται τὰ Τυπικὰ τοῦ Χουρμουζίου.

Διὰ τοῦ συστήματος τούτου ἐδίδαξεν ὁ Λεσβίος πλῆθος μα-

θητῶν.' Καὶ αὐτὴ ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις παραδεχθεῖσα τὸ σύστημα τοῦ Λεσβίου, ἐν Αἰγίνῃ δι' ἐπισήμων Διαταγμάτων ἱδρυσεν Μουσικὴν Σχολήν, ὥρισε μισθοδοσίαν εἰς τὸν διδάσκοντα, διώρισε τριμελὴ ἐπιτροπὴν πρὸς ἐπιτήρησιν, καὶ τέλος ἐξέδωκε προκηρύξεις, δι' ὧν προσεκάλει τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ σπουδάσωσιν αὐτὸ ἀμισθί· ὁ δὲ Κυβερνήτης Ἰωάννης Καποδίστριας εἰσήγαγε τὸ Λεσβιακὸν σύστημα καὶ εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις Ὁρφανοτροφεῖον. Κατὰ τὸ 1840 ἐξέδωκε τὸ Θεωρητικὸν τῆς πρὸ 22 ἐτῶν διδασκομένης ὑπ' αὐτοῦ μεθόδου καὶ τὸ Ἀναστασιατάριον αὐτοῦ, τῷ 1847 Ἀνθολογίαν δίτομον, περιεκτικὴν τῆς ἐνιαυσίου ἁσματικῆς ἀκολουθίας, δαπάναις τοῦ Σταυράκη Ἀναγνώστου' καὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Εὐδοκίας Νεοφύτου, τοῦ καὶ προέδρου τότε τῆς Ἱερᾶς

---

1) Ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ διεκρίθησαν ὁ καλλιφρονότατος Διονύσιος Χρηστοφίδης, γεννηθεὶς ἐν Σάμῳ τῷ 1805, διδασθεὶς τὴν μουσικὴν παρὰ τοῦ Λεσβίου εἰς Ναύπλιον, διατελέσας δὲ ἐπὶ εἰκοσιπενταετίαν καὶ ψάλτης εἰς τὴν ἐν Πάτμῳ ἱερὰν μονὴν Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, τῇ ἐνθέρμῳ προστάσῃ τοῦ τότε ἐν τῇ μονῇ διαμένοντος πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Θεοφίλου. Ἐκέκτιστο ἀξιοθαύμαστον μνήμην, δυνάμενος νὰ ψάλλῃ ἀπὸ στήθους οὐ μόνον τὰ συχνάκις ψαλλόμενα ἅσματα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοὺς ἀναστασίμους κανόνας, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ποιήματα τὰ ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ ψαλλόμενα, τὸν Μ. Κανόνα Ἀνδρέου τοῦ Κρήτης καὶ ἄλλα. Μεταβὰς εἰς Κων/πολιν δι' ὑποθέσεις τῆς Μονῆς τῷ 1844, ἀνεδείχθη ἐπίσκοπος Λέρονος εἰς διαδοχὴν τοῦ εἰς Ρόδον τότε ἀποδιώσαντος ἐπισκόπου Ἰσμερίου. Ὁ ἱεράρχης Διονύσιος ἐδίδασκε τὴν μουσικὴν, οὐχὶ κατὰ τὸ Λεσβιὸν σύστημα, ἀλλὰ κατὰ τὸ τῶν τριῶν ἐφευρετῶν τῆς νέας γραφικῆς μεθόδου, εἰς τοὺς πρὸς αὐτὸν προσερχομένους καὶ ἰδίᾳ εἰς τοὺς φιλομουσικωτάτους Καλημινίους, κατὰ προτίμησιν δὲ ἐδίδασκε τὰ μαθήματα Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου ὡς ἀπλᾶ καὶ σεμνοπρεπεῖ. Πολλὰ ἐμελούργησεν ὁ Διονύσιος, ἀλλὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ δὲν σώζονται. Ἀπέθανε τῇ 15 Μαρτίου 1862.

Ἐκ τῶν μαθητῶν τοῦ Γεωργίου Λεσβίου ἐγένετο καὶ ὁ Νικόλαος Ἀναστασίου, διευθυντὴς ἄλλοτε τοῦ ἐν Ἀθήναις γραφείου τοῦ Ἐθνικοῦ στόλου καὶ ἐνθερμὸς ζηλωτὴς τῆς ἡμετέρας μουσικῆς.

2) Ὁ Σταυράκης Ἀναγνώστης ὁ Λεσβίος τῷ 1867 συνέταξεν ἐν Κν'

Συνόδου τῆς Ἑλλάδος, τῷ 1856 ἐξέδωκε τὸ τῶν Καταδασίων Εἰρ-
μολόγιον καὶ κατόπιν τὸ σύντομον καὶ ἀργὸν Δοξαστᾶριον.

Κατὰ τοῦ Λεσβιακοῦ συστήματος ἀντεπεξῆλθον ὁ ἐν Ἀθήναις
Ζαφείριος Ζαφειρόπουλος καὶ οἱ ἐν Κων)πόλει Κωνσταντῖνος Βυ-
ζάντιος Πρωτοψάλτης τῆς Μ. Ἐκκλησίας καὶ Θεόδωρος Φωκαεὺς,
ἐπὶ τῷ ὅτι ὁ Γεώργιος Λεσβίος μετέλλαξε τῆς μουσικῆς τὰ σημεῖα
καὶ ᾤξηνσε τὸν ἀριθμὸν τῶν ᾠχων. Ὑπάρχοισιν οἱ πιστεύοντες
ὅτι οἱ τρεῖς μουσικοὶ οἱ ἀντεπεξεληθόντες κατὰ τοῦ Λεσβίου συστή-
ματος ἔπραξαν τοῦτο, διότι εἶχον μεγάλης χρηματικῆς ποσότητος
βιβλία ἐκδοδομένα μοισικὰ καὶ ἐξηκολούθουν ἐκδίδοντες. μετερ-
χόμενοι εἰς διάστημα εἴκοσι καὶ ἐπέκεινα ἐτῶν μόνοι αὐτοὶ τῶν
τοιούτων βιβλίων τὸ ἐμπόριον (καὶ μάλιστα Θεόδωρος ὁ Φω-
καεὺς). Οἱ αὐτοὶ ἔπρσαν τῷ 1848 τὸν πατριάρχην Ἀθημὸν 5'
τὸν ἀπὸ Ἐφέσου νὰ ἐκδώσῃ καὶ πατριαρχικὴν Ἐγκύκλιον κατὰ
τοῦ Λεσβιακοῦ συστήματος.' Ὁ Λεσβίος ἐδημοσίευσεν ἐν Ἀθή-
ναις τῷ 1848 ἀνασκευὴν τῆς κατὰ τῶν μουσικῶν βιβλίων τοῦ
συστήματος αὐτοῦ ἐκδοθείσης πατριαρχικῆς ἐγκυκλίου.

δωνίαις ἀξιοπούδασ.ον ἔργον, ὑπὸ τὴν τίτλον «Αὐτοσχέδιοι ἀναπτύξεις
πρὸς κατάνηψιν τοῦ θεωρητικοῦ μέρους τῆς Μουσικῆς ἐν γένει». Γαμβρὸς
τοῦ λογιωτάτου μουσικοῦ Σταυράκη Ἀναγνώστου τοῦ Λεσβίου τυγχάνει
ὁ ἐν Μοσχονησίῳ διαμένων εὐδόκιμος ἱεροψάλτης καὶ διδάσκαλος Ἰωάν-
νης Λαγίδης.

1) Διηγοῦνται ὅτι ὁ τότε πατριάρχης Ἀθημὸς ὁ ἀπὸ Ἐφέσου οὐχὶ
εὐμενῶς διακείμενος πρὸς τὸν Σταυράκην Ἀναγνώστου διὰ τὰ ἐν Κυδω-
νίαις περὶ τὸ 1840—1842 διατρέξαντα μεταξὺ λαοῦ καὶ ἀρχόντων. ᾠθέ-
λησε διὰ τῆς ἐκδοθείσης πατριαρχικῆς ἐγκυκλίου νὰ ζημιώσῃ αὐτὸν ὡς
συνεκδότῃν τῆς Ἀνθολογίας τοῦ Γεωργίου Λεσβίου. (Ὅρα καὶ τὰ τῷ 1842
ἐκδοθέντα «Κυδωνιακὰ» ὑπὸ Σταυράκην Ἀναγνώστου).

Αἱ μετὰ τὴν ἄλωσιν
Ἑκκλησιαστικαὶ Μουσικαὶ Σχολαί.

Ἡ μουσικὴ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἀπετέλει τὸ τρίτον μέρος τῶν ἐν τοῖς σχολείοις διδασκομένων μαθηματικῶν, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν συγγραμμάτων Μιχαὴλ τοῦ Ψέλλου, Μανουὴλ τοῦ Βυρεννίου καὶ ἄλλων, οὐδέποτε τῆς Ἀριθμητικῆς καὶ Γεωμετρίας ἀποχωρισθεῖσα ἐν τῇ διδασκαλίᾳ. Καὶ ἰδιαίτεραι δὲ μουσικαὶ σχολαὶ ὑπῆρχον, ἐν αἷς οἱ καλλιφῶνοι παῖδες ἐδιδάσκοντο τὴν μουσικὴν. Καὶ αὐτὸς ὁ Πορθητῆς Μωσῆμ θ' Β' δαψιλῶς ἐπροστάτευσε τὴν ἡμετέραν μουσικὴν· ἄλλ' αὕτη, παρομαρτοῦσα ταῖς φάσεσι καὶ περιπετείαις τοῦ βίου τῶν λαῶν καὶ τῶν ἔθνων, συνεταπεινώθη ἀναλόγως τῆς καταστάσεως τοῦ ἔθνους μετὰ τὴν ἄλωσιν σὺν τῇ γλώσσῃ. Καὶ ἀληθὲς ὅτι ἡ Μεγάλῃ Ἑκκλησίᾳ κατὰ τοὺς κάτω χρόνους μεγίστας προσπάθειας κατέβαλεν ἐν τοῖς σχολείοις διὰ τὴν γλώσσαν καὶ τὴν θρησκείαν, διὰ δὲ τὴν μουσικὴν, ἥτις προφανῶς ὑπηρετεῖ ἀμφοτέρας εἰς τὴν ἐμμελῆ ἐκφράσιν τῶν αἰσθημάτων, ἐλαχίστην πρόνοιαν ἔλαβεν. Οἱ παρ' ἡμῖν μουσικοὶ ἐμορφοῦντο πιθανῶς ἐν τοῖς μουσικοῖς χοροῖς τῶν πατριαρχείων Κων)πόλεως καὶ παρὰ τοῖς διαπρεπεστέροις ἱεροψάλταις τῶν ἐνοριῶν τῆς βασιλευούσης, διότι οὐδαμοῦ ὑπαρξίς Μουσικῆς Σχολῆς μνημοεύεται. Καὶ ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις δὲν ἐμερίμνησε δεόντως περὶ τῆς ἡμετέρας μουσικῆς, καθότι δύο μόνον μουσικαὶ σχολαὶ ἰδρῦθησαν, ὧν ἡ μὲν Α' ἐν Αἰγίνῃ δι' ἐπιστήμιων Διαταγμάτων τοῦ κυβερνήτου Ἰωάννου Καποδιστριαίου ὑπὸ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Γεωργίου Λεσβίου, ἡ δὲ Β' ἐν Ἀθήναις τῇ 26 Ἰανουαρίᾳ 1837 διὰ βασιλικοῦ Διατάγματος τοῦ βασιλέως Ὁθωνος ὑπὸ τὴν καθηγεσίαν τοῦ Ζαφειρίου Ζαφειροπούλου. Ἀμφότεραι ἐπὶ τινα μόνον ἔτη ἐλειτούργησαν.

Α' πατριαρχικὴ Μουσικὴ Σχολή. Τὸ πρῶτον Σχολὴ Ἑκκλησιαστικῆς Μουσικῆς (Μουσικὸν φροντιστήριον), προνοία

πατριαρχικῇ, συνέστη ἐν Φαναρίῳ ἐντὸς τῆς πατριαρχικῆς αὐλῆς, ἐπὶ Παΐσιου Β' τοῦ ἀπὸ Νικομηδείας, τῷ 1727. Τρεῖς τάξεις ἡρίθμει ἡ σχολή, ἐξ ὧν εἰς τὴν προκαταρκτικὴν ἐδίδάσκετο τὸ Ἀναστασιματάριον, εἰς τὴν Β' τὸ μέγα Στιχηράριον καὶ εἰς τὴν Γ' ἡ Παπαδική. Συνήρχοντο δὲ οἱ μαθηταὶ ἔνδον τῆς πατριαρχικῆς αὐλῆς δις τῆς ἡμέρας, ἔωθεν καὶ τὸ δειλινόν. Ἐν τῇ σχολῇ διδάσκων ὁ τότε δομέστικος τῆς Μ. Ἐκκλησίας Ἰωάννης ὁ Τραπεζούντιος, ὁ κατόπιν Λαμπαδάριος καὶ Πρωτοψάλτης ἀναδειχθεὶς, ἐλάμβανε διακόσια γρόσια κατ' ἔτος, ἐξ ὧν τὰ ἑκατὸν ἀπὸ τοῦ ἐμβατοικίου τῆς ἐνορίας Πύργου, τὰ δὲ λοιπὰ ἀπὸ τοῦ παγκαρίου τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ.

Β' πατριαρχικὴ Μουσικὴ Σχολή. Ἡ δευτέρα σχολὴ ἐν Κων)πόλει ιδρύθη μετὰ πεντηκονταετίαν, τῷ 1776, πατριαρχοῦντος Σωφρονίου Β' τοῦ ἀπὸ Ἱεροσολύμων. Ἐν αὐτῇ ἐδίδαξαν ὁ Πρωτοψάλτης Δανιὴλ (ἐπὶ μισθῷ ἔτησίφ γροσίων 400), ὁ Λαμπαδάριος Πέτρος ὁ Πελοποννήσιος καὶ ὁ δομέστικος τοῦ δεξιοῦ χοροῦ Ἰάκωβος ὁ Πελοποννήσιος.

Γ' πατριαρχικὴ Μουσικὴ Σχολή. Τρίτη σχολὴ ιδρύθη τῷ 1791 ἐπὶ Νεοφύτου Ζ' τοῦ ἀπὸ Μαρωνείας. Ἐδίδαξαν δ' ἐν αὐτῇ Ἰάκωβος ὁ Πρωτοψάλτης, Πέτρος Λαμπαδάριος ὁ Βυζάντιος, συνυπουργούντων εἰς τὸ ἔργον τῆς διδασκαλίας αὐτῶν καὶ τῶν δύο δομεστίκων τῆς Μ. Ἐκκλησίας.

Δ' πατριαρχικὴ Μουσικὴ Σχολή. Ἡ τετάρτη σχολὴ καλῶς διοργανωμένη ιδρύθη τῷ 1815, πατριαρχοῦντος Κυρίλλου τοῦ Σ', ἔκειτο δὲ παρὰ τὸ τεῖχος τοῦ Βαλατᾶ ἐν τινὶ οἰκίᾳ λιθοκτίστῳ. Ἐν αὐτῇ ἐδίδαξαν οἱ ἰδρυταὶ τοῦ νέου γραφικοῦ μουσικοῦ συστήματος καὶ τὸ μὲν πρακτικὸν μέρος τῆς ἱερᾶς τέχνης ὁ τε Γρηγόριος καὶ Χουρμούζιος, τὸ δὲ θεωρητικὸν ὁ Χρύσανθος. Ἡ σχολὴ αὕτη εὐδοκιμώτατα λειτουργήσασα ἐπὶ ἑξαετίαν καὶ πλουσίους καρποὺς παραγαγοῦσα, διελύθη δυστυχῶς τῷ 1821 ἔνεκα τῶν τότε ἐπισκεψασῶν καιρικῶν δυσχερειῶν, καίτοι ἡ παραλυσία ἤρξατο ἀπὸ τοῦ 1820, ὅτε ὁ Χρύσανθος προήχθη εἰς τὴν μητρόπολιν Δυρραχίου. Ἡ ἐν τῇ σχολῇ ταύτῃ διδασκαλία ἦτο διετής,

οἱ δὲ τελειόφοιτοι ἐλάμβανον δίπλωμα διδασκάλου τῆς μουσικῆς.¹ Ἡ σχολὴ αὕτη ἐγένετο πρόξενος μεγίστων ὠφελειῶν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ Γένει, ἀφ' ἑνὸς μὲν, διότι συνετέλεσε διὰ τῶν μαθητῶν αὐτῆς νὰ κατασκευασθῶσι μουσικοὶ χαρακτῆρες, δι' ὧν ἀπληλάγησαν οἱ κατόπιν μουσικοὶ τοῦ κόπου τῆς ἀντιγραφῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ, διότι ἐκ τῆς σχολῆς ταύτης ἐξελλόντες ἱκανώτατοι μουσικοὶ διεσπάρησαν εἰς τὰς ἐπαρχίας καὶ εἰς διαφόρους ἐλληνικὰς ἀποικίας καὶ ἵδρυσαν μουσικὰς σχολὰς ἢ συνετέλεσαν πρὸς εἰσαγωγὴν τοῦ μαθήματος τῆς μουσικῆς ἐν ταῖς ἐλληνικαῖς σχολαῖς τῆς Αἰνίου, τῆς Ἀδριανουπόλεως, τῶν Κυδωνιῶν, τῆς Μιτυλήνης, τῆς Σμύρνης καὶ Τραπεζοῦντος.

Ε' πατριαρχικὴ Μουσικὴ Σχολή. Μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς Δ' σχολῆς ἐπὶ 45 ἔτη οὐδεμία τοιαύτη ἐν Κων)πόλει συνέστη. Ἡ Ε' σχολὴ ἰδρύθη τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριάρχου Σωφρονίου Β' τῷ 1866 ἐντὸς τοῦ λεγομένου ἀγίου Ἀθανασίου κατὰ τὸ Πετρίον.² Ἡ σχολὴ διηυθύνετο ὑπὸ τριμελοῦς ἐφορίας, ἥς τὰ μέλη διωρίζοντο ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου· ἐδίδξαν δ' ἐν αὐτῇ οἱ κράτιστοι τῶν παρ' ἡμῖν μουσικοδιδασκάλων. Ἀλλὰ καὶ ἡ σχολὴ αὕτη μικρὸν λειτουργήσασα, διελύθη ἐλλείψει σταθερῶν λόγων, καὶ ἔνεκα ἀτόπων μικροφιλοτιμιῶν.

ς' πατριαρχικὴ Μουσικὴ Σχολή. Μετὰ διετίαν, τῷ 1868, πατριαρχοῦντος Γρηγορίου τοῦ Σ' ἐπὶ τῶν βάσεων τῆς ρηθείσης σχολῆς διωργανώθη ἐπὶ τὸ τελειότερον ἢ ἕκτῃ σχολῇ.

1) Ἐν τῷ «Λογίῳ Ἑρμῇ» τοῦ 1817 (σελ. 431—433) εὔρηται ἀπόσπασμα, ἀναδημοσιευθὲν ἐναγχος ἐν τῇ «Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ» (Ἔτος ΚΔ' ἀρ. 3), ἐν ᾧ παρατίθενται ἅπερ ἡρωτήθησαν τῷ 1816 οἱ τῆς Μουσικῆς ταύτης Σχολῆς μαθηταὶ ἐν ταῖς ἐξετάσεσιν ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου τοῦ ἐκ Μαδύτου, διδασκάλου τῆς θεωρίας τῆς μουσικῆς.

2) Τὸν Κανονισμόν τῆς σχολῆς, περιέχοντα ἐννέα ἀρθρα, συνέταξαν, κελεύσει πατριαρχικῇ, ὁ τότε Γάνου καὶ Χώρας Χρυσάνθος, ὁ Μ. Πάτρις Ἡλίας Τανταλίδης καὶ ὁ ἀρχιεπισκοπικός Γερμανὸς Ἀφθονίδης ὁ Νηαίτης.

3) Εἰδικὴ τριμελὴς ἐπιτροπὴ ἀπαρτιζομένη ἐκ τοῦ μητροπολίτου

(Μουσικὸν διδασκαλεῖον). Τὰ καθήκοντα διδασκάλων ἀνέλαβον δὲ Πρωτοψάλτης Σταυράκης Γρηγοριάδης, δὲ Λαμπαδάριος Γεώργιος Ραιδεστινὸς, καὶ οἱ ἐκ τῶν ἐνοριακῶν ψαλτῶν Ἰωάσαφ Ρώσσοι, Δημήτριος Βυζάντιος, Παναγιώτης Κηλτζανίδης, Ὀνούφριος Βυζάντιος, καὶ Θεόδωρος Ἀριστοκλῆς. Εἰσῆχθησαν δὲ εἰς τὴν σχολὴν παρὰ τοῦ προέδρου τῆς ἐφορίας μητροπολίτου Χίου (τοῦ εἶτα Σερρῶν καὶ κατόπιν Ἡρακλείας) Γρηγορίου τοῦ Βυζαντίου καὶ τοῦ συλλόγου τῶν διδασκάλων τὰ ἐξῆς μουσικὰ βιβλία καὶ μαθήματα, οἷον, Σύντομον στιχηραρικὸν μέλος ἦτοι Ἀναστασιματάριον καὶ Δοξαστάριον Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου τῆς Α' ἐκδόσεως, Ἀργὸν στιχηράριον Μανουῆλ τοῦ Χρυσάφου, ἀνέκδοτον μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καὶ τὸ συντετμημένον αὐτοῦ παρὰ Ἰακώδου Πρωτοψάλτου Δοξαστάριον ἐκδοδομένον· Εἰρημολόγιον τῶν Καταβασίων δργὸν καὶ σύντομον Πέτρου Πελοποννησίου, Ἀνθολογία, ἡ τετράτομος Πανδέκτης, τὸ καλοφωνικὸν Εἰρημολόγιον, καὶ τὰ κατ' ἐκλογὴν μαθήματα τῆς Παπαδικῆς τὰ μελοποιηθέντα παρὰ διαφόρων τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς μουσικοδιδασκάλων, μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀνέκδοτα. Ἐπειδὴ δὲ τῶν ἐν λόγῳ βιβλίων τινὰ μὲν ἦσαν δυσεύρετὰ καὶ δυσώνητα, ἄλλα δὲ καὶ ἀνέκ-

---

Χίου Γρηγορίου, προέδρου, καὶ τῶν μελῶν Ἀντωνίου Χαζιλᾶου καὶ Ἀναστασίου Ἀλτιντζῆ, συνέταξε κελεύσει πατριαρχικῇ, εἰδικὸν Κανονισμόν ἐκ 18^{ης} συγκείμενον ἄρθρων, καὶ ἐπικυρωθέντα συνοδικῶς.

1) Ὁ ἐν Γαλατῖφ τῆς Ρουμανίας τὰς διατριβὰς νῦν ποιούμενος γηραιὸς μουσικὸς ἱερεὺς, εἰς τυγχάνει τῶν ἐπιφανεστάτων τῆς ἐποχῆς ἡμῶν μουσικοδιδασκάλων, ἐγκρατέστατος εἶπερ τις καὶ ἄλλος τῆς ἡμετέρας μουσικῆς, τῆς τῶν Εὐρωπαίων καὶ τῆς τῶν Ἀραβοπερσῶν. Τὴν μουσικὴν δρᾶσιν τοῦ Ἰωάσαφ κατὰ πλάτος ὄρα ἐν τῷ ἡμετέρῳ Λεξικῷ. Ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἀναβέρομεν τὸν ἐκδότην διαφόρων μουσικῶν ἐργῶν Δημήτριον Κυψιώτην, 6' ψάλτην τῆς κατὰ Γαλατᾶν Κων)πόλεως ἐκκλησίας τῆς Παναγίας Καφατιανῆς, καὶ τὸν μουσικώτατα φύσει τε καὶ τέχνη ἔχοντα διαπεπλασμένα τό τε οὖς καὶ τὴν καρδίαν ἀρχιμανδριτὴν Γεννάδιον Θέμελιν, προϊστάμενον τῆς ἐν Ἀμβέρσῃ τοῦ Βελγίου ἐλληνικῆς ὀρθοδόξου κοινότητος.

δοτα σωζόμενα ἐν χειρογράφοις, οἱ ἐν τῇ Μουσικῇ Σχολῇ διδάσκοντες, ἀδεία Ἐκκλησιαστικῇ, ἤρξαντο ἐκδιδόντες κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1869 ὑπὸ τὸν τίτλον «Μουσικὴ Βιβλιοθήκη» ἀπάσης τῆς ἐνιαυσίου ἀκολουθίας τὰ μαθήματα, ἀργὰ καὶ σύντομα. Ἀλλὰ τὸ περιοδικὸν τοῦτο μετὰ τὴν ἐκδοσιν δύο φυλλαδίων, ἐνανέω-
γησε, ἡ δὲ Μουσικὴ Σχολὴ μετὰ πολλὰς περιπετείας διελύθη τῷ 1872.¹

Ζ' Μουσικὴ Σχολὴ ἐν Κωνσταντινουπόλει εἶναι ἡ τῷ 1882 ἰδρυθεῖσα ἐν Γαλατῇ ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου (λειτουργήσαντος ἀπὸ τοῦ 1880—1883).² Ἡ ἐναρξίς τῶν μαθημάτων ἐγένετο τῇ 2 Μαΐου (Κυριακῇ τοῦ Τυφλοῦ), παρόντων καὶ τῶν 120 μαθητῶν αὐτῆς. Ἡμέραι διδασκαλίας ὠρίσθησαν τρεῖς καθ' ἑβδομάδα· καὶ τὸ μὲν πρακτικὸν μέρος ἐδίδαξαν ἐν τῇ τριτάτῳ ταύτῃ σχολῇ ὁ σχολάρχης αὐτῆς Γεώργιος ὁ Παιδεστικός καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Βυζάντιος, τὸ θεωρητικὸν ὁ Μιχαὴλ Παυλίδης, ὁ δὲ ἱστορῶν ταῦτα τὴν ἱστορίαν τῆς μουσικῆς καὶ τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἐν ταῖς λειτουργίαις καὶ ταῖς λοιπαῖς ἱεραῖς ἀκολουθίαις ψαλλομένων καὶ ἀναγιωσκομένων. Ἡ σχολὴ αὕτη, ἥτις εἶναι ἡ πρώτη μετὰ τὴν ἄλωσιν ὑπὸ Μουσικοῦ Συλλόγου ἰδρυθεῖσα, ἐπὶ ἔτος περίπου λειτουργήσασα διελύθη.

Η' Μουσικὴ Σχολὴ εἶναι ἡ ἐν Φαναρίῳ κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1882, ἥτοι ἕξ μῆνας μετὰ τὴν ἰδρυσιν τῆς Ζ' σχολῆς,

---

1) Πρὸς ἀνασύστασιν τῆς σχολῆς ταύτης ἐπὶ τῆς πατριαρχείας Ἀνθίμου τοῦ 5' τοῦ ἀπὸ Ἐφέσου τῷ 1873, ἐνδιαφερόντως ἡ Ἐκκλησία προὐνόησε, διορίσασα μάλιστα πρὸς τοῦτο καὶ ἐιδικὴν ἐπιτροπὴν, πρόεδρον μὲν ἔχουσαν τὸν μητροπολίτην Ἀρτης Σεραφεῖμ, μέλη δὲ τὸν ὑπογραμματέα τῆς Ἱερᾶς Συνόδου Ἀθανάσιον Μεγακλῆν (νῦν μητροπολίτην Κυζίκου) καὶ τὸν Πρωτοψάλτην καὶ Λαμπαδάριον τῆς Μ. Ἐκκλησίας. Ἀλλ' οὐδὲν κατωρθώθη.

2) Τὸ κατάστημα τῆς σχολῆς καθηγιάσθη τῇ Τετάρτῃ τῆς Μεσοπεντηκοστῆς (21 Ἀπριλίου) ὑπὸ τοῦ τότε μητροπολίτου Μιτυλήνης Κωνσταντίνου Βαλιάδου, τοῦ καὶ σοφὸν ἀπαγγέλλαντος προσφώνημα, τὸν δὲ πανηγυρικὸν ἐναρκτήριον λόγον ἐξεφώνησεν ὁ ταῦτα γράφων.

ιδρυθεῖσα Πατριαρχικὴ Μουσικὴ Σχολὴ ἐπὶ τῆς α' πατριαρχείας τοῦ παναγιωτάτου Ἰωακείμ Γ'. Οἱ ἐξήκοντα μαθηταὶ αὐτῆς ἀπετέλεσαν μίαν καὶ μόνην τάξιν, σχηματισθεῖσαν ἐκ τῶν μαθητῶν τῆς πατριαρχικῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς καὶ τῆς πατριαρχικῆς δημοτικῆς τοῦ Φαναρίου. Ἐδίδαξαν ἐν αὐτῇ ὁ Πρωτοψάλτης Γεώργιος Βιολάκης καὶ ὁ Εὐστράτιος Παπαδόπουλος. Ὡραι διδασκαλίας ὀρίσθησαν τρεῖς καθ' ἑβδομάδα. Ἡ σχολὴ αὕτη μετὰ ὀλιγόμηνον λειτουργίαν διελύθη.¹

Προσθετέον δὲ ὅτι πρὸ τῆς ιδρύσεως τῆς σχολῆς ταύτης συνέστη Μουσικὴ Ἐπιτροπὴ τῷ 1881, ἥτις συγκροτουμένη ὑπὸ τοῦ μουσικωτάτου ἀρχιμανδρίτου Γερμανοῦ Ἀφθονίδου, καὶ τῶν μουσικολογιωτάτων Γ. Βιολάκη, Εὐστρ. Παπαδοπούλου, Ἰωάννου Ρώσσου, Παναγιώτου Κηλτζανίδου, Ἀνδρ. Σπαθάρη, Νικολάου Ἰωαννίδου καὶ Γεωργίου Πρωγάκη γραμματέως, εἰργάσθη λυσিতেλῶς πρὸς διάσωσιν τῆς οὐσίας τοῦ ἱεροῦ μέλους, προστησαμένη τὴν παράδοσιν ὡς μόνον ὁδηγὸν καὶ γνώμονα καὶ μέτρον φωνητικόν. Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη εἰσήγαγεν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ καὶ ἐν τῇ πράξει τῆς ἡμετέρας ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς α) τὸν ἰκὴν β) τὴν χρῆσιν τοῦ ἀριού· β) κατέταξεν εἰς ὀρισμένας χρονικάς ἀγωγὰς πάντα τὰ εἶδη τῶν ἐκκλησιαστικῶν ῥυθμῶν καὶ ἀπεφάνητο ὑπὲρ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ μετρονόμου ἐν τῇ διδασκαλίᾳ· γ) ὥρισε τὰ μουσικὰ κείμενα τὴ ψαλτεῖα ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, περιορίζουσα οὕτω τὰ καινοφανῆ καὶ ἰδιότροπα· δ) ἐξηκρίβωσε τὰ τονιαῖα διαστήματα τῶν τριῶν γενῶν τῆς ἡμετέρας μουσικῆς καὶ καθώρισε μετ' ἐπιστημονικῆς καὶ μαθηματικῆς ἀκριβείας ἐπὶ τοῦ μονοχορδοῦ· ε) ἐπενόησε καὶ κατεσκεύασε περὶ τὰ τέλη

---

1) Τὴν ἀνασύστασιν τῆς σχολῆς ταύτης ἐπεχείρησε τῷ 1887 ὁ κλεινὸς ἐν πατριαρχαῖς τῶν κάτω χρόνων Διονύσιος Ε' ὁ ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως, τῇ προτάσει τῆς ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ μουσικολόγου μητροπολίτου Μιτυλήνης Κωνσταντίνου Βαλιάδου (τοῦ βραδύτερον καὶ τὸν Οἰκουμενικὸν θρόνον ἐπιλαμπρύναντος) συστάσης τότε Μουσικῆς Ἐπιτροπῆς, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος, ἀπορίας χρημάτων ἐνεκεν.

τοῦ μηνὸς Ἰουνίου 1882 νέον πνευστὸν μουσικὸν ὄργανον, τὸ κληθὲν *Ψαλτήριον*,¹ ἐπὶ τοῦ ὁποίου νὰ ἐκτελῶνται μετὰ πάσης ἀκριβείας αἱ ἐπὶ τοῦ μονοχόρδου ὀρισθεῖσαι διαίρέσεις τοῦ φθόγγου· 5) συνέταξε «Στοιχειώδη διδασκαλίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς» ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ νέου μουσικοῦ ὄργάνου, καὶ δημοσιευθεῖσαν ἐν τῇ «Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ» (*Ἔτος Η*

---

2) Ὁ ἱερός καὶ ἄγιος σκοπὸς τοῦ Ψαλτηρίου, ὑπὲρ οὗ ἐδαπανήθησαν ὑπερδιακόσμαι λίραι Τουρκίας, ἀπέτυχε, διότι μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς Ἡ' πατριαρχικῆς Μουσικῆς Σχολῆς, τὸ ὄργανον τοῦτο καθεῖρχθη ἐπὶ ὅλην δεκαετίαν ἐν τοῖς ὑπογείοις τοῦ παλαιοῦ κτιρίου τῆς Μ. τοῦ Γ. Σχολῆς, κατόπιν μεταφέρθη εἰς ὀργανοποιεῖον ἐν Τοπχανὲ τοῦ Γαλατᾶ πρὸς τελειοποίησιν, ἣν ἀνέλαθεν ἰδίους ἀναλώμασι διὰ καταλλήλου τεχνίτου ὁ θερμουργότατος ζηλωτὴς τῆς ἱερᾶς ἡμῶν μουσικῆς καὶ μουσικῶς ἐν Γαλαζίῳ τῆς Ρουμανίας καὶ Παρισίοις μορφωθεὶς Λεωνίδας Νικοκλής, ἐκ φιλοτιμίας ὅπως διασώσῃ τὸ ἔργον τῆς Μουσικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ 1881. Οὕτω ἐπεσκευάσθη τὸ ὄργανον, κατασκευάσαντος τοῦ Α. Νικοκλέους προσδωτόμενον μηχανήμα, κατασκευάσαντος κύλινδρον μὲ μουσικὰς καρφίδας, καὶ καταστήσαντος ἐκ νέου αὐτὸ ἱκανὸν πιστῶς καὶ ἀπταιστώως νὰ ἐκτελῇ τὴν ψαλτικὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν ᾄσματος. Τὸ Ψαλτήριον ἐκ Γαλατᾶ μεταφέρεται καὶ φιλοξενεῖται ἐν τῷ ἐν Πέραν Ζωγραφεῖῳ Γυμνασίῳ, μετὰ ταῦτα ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν Ἀθανασίου Καποράλη, προέδρου τῆς ἐπὶ τοῦ παναγιωτάτου Ἀνθίμου τοῦ Ζ' σχηματισθείσης Μουσικῆς Ἐπιτροπῆς, ὁπόθεν τῷ 1897 μεταφέρεται εἰς τὰ πατριαρχεῖα, ἀλλὰ δυστυχῶς ἐν οἴκτρῳ καταστάσει καὶ κατατεθραυσμένον. Τῷ 1898 ὁ τότε ἰθύνων τὰ τῆς Ἐκκλησίας μουσικώτατος Κωνσταντῖνος Ε' ὁ ἀπὸ Ἐφέσου μετεκαλέσατο τὸν Λεωνίδαν Νικοκλῆν καὶ εἰς αὐτὸν ἀνέθηκε τὴν ἐμποτείαν πρὸς ἐπισκευὴν καὶ ἀνασυγκρότησιν τοῦ Ψαλτηρίου, δαπανήσας ἐξ ἰδίων, ἅμα δὲ ἀγοράσας ἰδίους ἀναλώμασι, χάριν τῆς ὀργανοθήκης τοῦ τότε ἰδρυομένου Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου παρὰ τοῦ Α. Νικοκλέους τὰ ἐξῆς ἔργα αὐτοῦ, ἀνήκοντα εἰς τὴν τελειοποίησιν τῆς ἐν τῇ ὀργανοποιεῖᾳ μηχανικῆς μουσικῆς : α) Ἐκκλησιαστικὸν μουσικὸν ὄργανον *Harmonium*, ὁμοίωμα τοῦ Ἰωακείμειου ὄργάνου, μετὰ γυμνασμάτων παραλλαγῆς καὶ μουσικῆς θεωρίας μετὰ ἱερῶν μελῶν στοιχειοθετημένων διὰ καρφίδων ἐπὶ τριῶν κυλίνδρων ἐκτελούντων τὴν μουσικὴν αὐτῶν ὁσάκις ἐφαρμόζονται ἐπὶ τοῦ *Harmonium*

δρ. 17, 18, 19, 21)· ζ) συνέστησε Μουσικὴν Σχολήν, ἐν ἣ ἡ διδασκαλία τῆς ψαλμωδίας ἐγένετο ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ διαληφθέντος βιβλίου καὶ τοῦ Ὁργάνου. Ἡ Μουσικὴ αὕτη ἐπιτροπὴ ἐπαυσεν ἔκτοτε βιοῦσα.

Θ' Μουσικὴ Σχολὴ εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ ἐν Φαναρίῳ Κωνσταντινουπόλεως Μουσικοῦ Συλλόγου «Ὁρφέως» ἰδρυθεῖσα, ἐπὶ

δι' ἐνὸς μηχανήματος ἐπὶ τούτῳ κατασκευασθέντος καὶ κατὰ βούλησιν προσαρτωμένου ἐπὶ τοῦ Harmonium· δ) νέαν κιθάραν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς τοῦ ἀρχιμανδρίτου Γερμανοῦ Ἀθρονίδου κατασκευασθεῖσαν, ἔχουσαν δὲ δύο ἐτέρους κινητοὺς δεσμούς ἐν τοιαύτῃ ἀπ' ἀλλήλων ἀποστάσει ὥστε νὰ διαιριῇται τὸ συγκεκραμένον εὐρωπαϊκὸν ἡμιτόνιον εἰς τρία ἀκουστικῶς ἴσα μέρη· γ) φθογγόμετρον χιλίων χιλιοστημορίων κατὰ μήκος τῆς χορδῆς (La) ἐπὶ τῶν ὁποίων οὐ μόνον ἐμφαίνονται οἱ χαρακτῆρες ἐκάστης τῶν 73 φωνῶν ἀπὸ τοῦ Δι τῆς Ὑπάτης μέχρι τοῦ Δι τῆς Νήτης, ἀλλὰ καὶ οἱ περιεχόμενοι παλμοὶ ἐν ἐκάστῃ τῶν φωνῶν αὐτῶν κατὰ τὸ σύστημα Henholtz, ὥστε τὸ φθογγόμετρον τοῦτο ἐμφαίνει τὸ τε χιλιοστημόριον τοῦ μήκους τῆς χορδῆς καὶ τοὺς σχετικοὺς παλμοὺς ἐκάστης τῶν 73 εἰρημένων φωνῶν. Προσθετέον δ' ἐνταῦθα ὅτι τὸ Ἰωακείμειον Ψαλτήριον ὡς καὶ τὰ εἰρημένα τρία μουσικὰ ὄργανα εὑρηνται ἐν τῇ εὐρείᾳ αἰθούσῃ τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης, ἥτις χρησιμεύει καὶ ὡς Ὁργανοθήκη τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου.

Νῦν δὲ, τῇ ἀδείᾳ καὶ συγκατάθεσει Κωνσταντίνου τοῦ Ε', τὸ προνοία καὶ δαπάναις αὐτοῦ κατασκευασθὲν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Ἰωακείμειου Ψαλτηρίου ὄργανον, ἐπεσκευάσθη, συστάσει τοῦ πανοσιολογιστάτου Μεγάλου Ἀρχιμανδρίτου τῶν πατριαρχείων Νικοδήμου Νεοκλέους (οὗ βιογραφικὰ σημειώματα καὶ τὴν ἐπωφελεῖ μουσικὴν δρᾶσιν ὅρα εἰς τὸ ἡμέτερον Λεξικόν), διαγνόντος κατὰ τὸν χειρισμὸν αὐτοῦ τὰς ἐλλείψεις, αἵτινες καθίσταν ὀδυχεροῖ τὴν χρῆσιν καὶ τὴν ἐπ' αὐτοῦ ἐκτέλεσιν μουσουργημάτων. Οὕτω δὲ, ἐκτός τοῦ ὅτι νῦν ὁ χειρισμὸς τοῦ ὀργάνου κατέστη εὐχερέστερος, καὶ οἱ φθόγγοι ἐτοποθετήθησαν οὕτως ὥστε ἀντὶ δύο μόνον κλιμάκων, ἃς πρότερον εἶχε, νῦν φέρει τρεῖς τοιαύτας, δι' ὧν κατορθοῦται ὅπως ἐκτελῶνται διάφορα ἐκκλησιαστικὰ μαθήματα οἱαςδήποτε ἐκτάσεως ἐν συμφωνίᾳ κατ' ἀντιφωνίαν. Τὸ ἐπισκευασθὲν ὄργανον ἔδοκιμάσθη τὸ πρῶτον τῇ 16 Μαΐου ἐ. ε. ἐν τῇ τελετῇ τῆς ἐπιδόσεως τῶν ἀπολυτηρίων εἰς τοὺς τελειοφοίτους τῆς Μουσικῆς Σχολῆς τοῦ ἡμετέρου Ἐκκλησιαστικοῦ

τῆς ἐμῆς λιτῆς προεδρείας, τῇ 26 Φεβρουαρίου 1889' καὶ λειτουργήσασα ἐπὶ ὅλην διετίαν καὶ ποφορώτατα. Τὴν σχολὴν ταύτην ἠθικῶς ἐπροστάτευσαν ὁ τότε Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Διονύσιος Ε' ὁ ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως, καὶ ὁ μέγα καὶ περιδοξὸν ὄνομα ἀράμενος ἐν τοῖς συγχρόνοις ἱεράρχαις τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου μητροπολίτης Ἡρακλείας (νῦν Χαλκηδόνος) Γερμανός.' Ἡρίθμει ἡ σχολὴ ὑπερπεντήκοντα μαθητὰς, κληρικούς τε καὶ λαϊκούς, ὧν οἱ πλείστοι ἱεροψάλται τῶν ἐνοριῶν καὶ μαθηταὶ τῶν ἀνωτέρων τάξεων τῆς Μ. τοῦ Γ. Σχολῆς. Σχολάρχης διετέλεσε μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἥτοι ἐπὶ ἐξάμηνον, ὁ Γεώργιος Ραιδεστινὸς, πρώην Πρωτοψάλτης τῆς Μ. Ἐκκλησίας, διδάσκαλοι δὲ καθ' ὅλην τὴν διετὴ λειτουργίαν τῆς σχολῆς ὁ Παναγιώτης Κηλτζανίδης καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Φωκαεύς. Διελύθη δὲ καὶ ἡ σχολὴ αὕτη μετὰ διετὴ ὡς ἔγγιστα λειτουργίαν, ἀκολουθήσασα τῇ τύχῃ τοῦ Συλλόγου, διαλυθέντος κατ' ἀνάγκην ἀδύρητον, συνεπειὰ ὑψηλῆς διαταγῆς.

Ι' Μουσικὴ Σχολὴ κατὰ χρονολογικὴν τάξιν ἀριθμεῖται

Μουσικοῦ Συλλόγου. Ὁμοίως ἐπεσκευάσθη καὶ τὸ Ἰωακείμιον Ψαλτήριον ὅπως χρησιμεύσῃ ὡς βᾶσις πρὸς παγίωσιν καὶ διόρθωσιν τῶν φωνῶν τοῦ Κωνσταντινείου ὁργάνου. Ἐναγχος δὲ κατεσκευάσθη, προτάσει τοῦ παναγιωτάτου Ἰωακείμ τοῦ Γ', συνεργασία δὲ τοῦ Μεγάλου Ἀρχιεπισκόπου Νικοδήμου μετὰ τοῦ μουσικωτάτου Νηλέως Καμαράδου, Μονόχορδον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐχαράχθησαν τὰ διαστήματα τῶν φθόγγων τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ τῆς Εὐρωπαϊκῆς κατὰ τοὺς μαθηματικούς ὑπολογισμούς τοῦ ἀρκελαύστου καθηγητοῦ τῶν φυσικομαθηματικῶν Ἀνδρέου Σπαλάρη, πρὸς διδάσκειν τῆς ἐπιστημονικῆς ὄντως ἐργασίας τῆς τῷ 1881 συστάσεως Μουσικῆς Ἐπιτροπῆς.

1) Ἡ ἐναρκτήριος τελετὴ ἐπὶ τῇ καθιδρύσει τῆς σχολῆς ταύτης ἐωρτάσθη πανηγυρικώτατα τῇ Κυριακῇ τῆς Ὁρθοδοξίας, ὅτε καὶ ἡ ἐμὴ λιτότης ἐξεφάνησε τὸν πανηγυρικὸν τῆς ἡμέρας.

2) Τὰ κατὰ τὸν διαπρεπέστατον τοῦτον ἱεράρχην ὅρα ἐν τῇ ἡμετέρᾳ συγγραφῇ τῇ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ σύγχρονος ἱεραρχία τῆς Ὁρθόδοξου Ἀγιοτολικῆς Ἐκκλησίας» (Τόμος Α' ἐν Ἀθήναις, 1895. σελ. 450—557).

ἡ νῦν λειτουργοῦσα ὑπὸ τὴν ἡμετέραν διεύθυνσιν σχολὴ τοῦ ἐν τοῖς πατριαρχείοις Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου, ἰδρυθεῖσα τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ τότε πατριαρχοῦντος καὶ τῆς ἱερᾶς μουσικῆς μύστου καὶ ἱεροφάντορος Κωνσταντίνου τοῦ Ε΄. Ὁ Σύλλογος ἅμα τῇ ἰδρύσει αὐτοῦ κατιδὼν τὴν ἀνάγκην τῆς συστάσεως Μουσικῆς Σχολῆς πρὸς συστηματικὴν διδασκαλίαν ἐν αὐτῇ τῆς καθ' ἡμᾶς μουσικῆς εἰς τὴν ὁμογενῆ νεότητα καὶ πρὸς μόρφωσιν δοκίμων ἱεροψαλτῶν, ἀμέσως ἐψηφίσατο τὴν σύστασιν τοῦ μουσικοῦ τούτου φυτωρίου, οὗ ἡ λειτουργία ἤρξατο τῇ 6 Φεβρουαρίου 1899 δι' ἐναρκτηρίου ἀγιασμοῦ, τελεσθέντος ὑπὸ τοῦ τότε δραστηρίου προέδρου τοῦ Συλλόγου καὶ τῆς ἐφορίας τῆς σχολῆς¹ μητροπολίτου Σκοπείων (νῦν Νεοκαισαρείας) Ἀμβρο-

---

1) Λεπτομερεστάτην ἱστορίαν τῶν κατὰ τὴν σχολὴν ταύτην εὐρίσκουσιν οἱ φιλόστοργοι εἰς τὰς Λογοδοσίας μου, δημοσιευθείδας εἰς τὰ τεύχη τοῦ Περιοδικοῦ τοῦ Συλλόγου.

2) Ἡ ἐφορία τῆς σχολῆς συνεκροτήθη τὸ πρῶτον ἐκ τοῦ μητροπολίτου Σκοπείων, τοῦ Μεγάλου Χαρτοφύλακος Μ. Γεδεών, τῶν καθηγητῶν Κωνσταντίνου Ζαχαριάδου καὶ Εὐαγγέλου Ἀμαξοπούλου καὶ τοῦ Μ. Ἀρχιδιακόνου Διοδώρου Μάσχα, ὃν βραδύτερον προαχθέντα εἰς τὸ μητροπολιτικὸν ἀξίωμα καὶ ἀνιχωρήσαντα ἐκ τῆς βασιλευούσης εἰς τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ Λήμνον, ἀντικατέστησεν ὁ ταῦτα ἱστορῶν. Καὶ κατὰ τὴν δ' καὶ γ' σχολικὸν ἔτος παρέμεινεν ἡ αὐτὴ ἐφορία ὑπὸ τὴν προεδρίαν ὁμῶς τοῦ πολυσεβάστου μητροπολίτου Ἀμαθείας Ἀνθίμου. Ἡ ἐφορία ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ δ' ἔτους ἀπετελεῖτο ἐκ τοῦ ἀγίου Ἀμαθείας, τοῦ Μ. Συγκέλλου Νικοδήμου, τοῦ Μ. Χαρτοφύλακος καὶ τῶν καθηγητῶν Ζαχαριάδου καὶ Ἀμαξοπούλου. Βραδύτερον δὲ ἀντὶ τοῦ Μ. Χαρτοφύλακος ἐξελέγη ὁ σχολάρχης τῆς Μ. τοῦ Γ. Σχολῆς ἄγιος Σάργεδων Μιχαὴλ Κλεόβουλος, καὶ ἀντὶ τοῦ ἀποδιώσαντος Ἀμαξοπούλου ὁ ἐπίσκοπος Παμφίλου Μελισσηνός. Κατὰ τὸ ε' ἔτος ἡ ἐφορία συνεκροτεῖτο ἐκ τοῦ θερμοσυροῦ μητροπολίτου Νεοκαισαρείας (νῦν Θεσσαλονίκης) Ἀλεξάνδρου, προέδρου, καὶ τῶν ἀγίων Σάργεδων καὶ Παμφίλου, τοῦ Μ. Συγκέλλου καὶ τοῦ Δικαιοφύλακος τῆς Μ. Ἐκκλησίας Κ. Ζαχαριάδου. Κατὰ τὸ ς' ἔτος ἡ αὐτὴ ἐφορία δοῦν, προέδρου δὲ ἔχουσα τὸν μητροπολίτην Ἐφέσου Ἰωακείμ Εὐθυδούλην, ὅστις μετὰ παραδειγματικοῦ ζήλου ἐργάζεται ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1903 ὑπὲρ

σίον. Ἡ σχολὴ ἐλειτούργησε κατὰ τὸ Α' ἔτος ἐν τῇ ἐν τοῖς πατριαρχείοις αἰθούσῃ τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης, ἀπὸ δὲ τοῦ Β' μέχρι σήμερον, ὅτε λήγει τὸ ἕκτον ἔτος τοῦ βίου αὐτῆς, εἰς τὴν Μεγάλαν τοῦ Γένους Σχολήν. Ἐν τῷ μνηρῷ τῆς σχολῆς ἐνεγράφησαν κατὰ τὸ Α' ἔτος 99 μαθηταὶ, ὧν οἱ πλεῖστοι ἐκ τῶν μαθητῶν τῆς Μ. τοῦ Γ. Σχολῆς, καταταχθέντες εἰς τρεῖς τάξεις, κατὰ τὸ Β' ἔτος 105,² κατὰ τὸ Γ' 112,³ κατὰ τὸ Δ' 193,⁴ κατὰ τὸ Ε' 214,⁵ καὶ κατὰ τὸ Σ' 207.⁶ Ἐδίδαξαν δὲ κατὰ τὸ πρῶτον σχολικὸν ἔτος (1899) ἐν μὲν τῇ Α' τάξει ὁ Κωνσταντῖνος Ψάχος, ἐν τῇ Β' ὁ Ἀριστείδης Νικολαΐδης Λαμπαδάριος τῆς Μ. Ἐκκλησίας, καὶ ἐν τῇ Γ' ὁ Νηλεὺς Καμαράδος. Κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος (ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1899 καὶ λήγον τὸν Μάϊον τοῦ 1900) ἐν τῇ Α' τάξει, τῇ σχηματισθεῖσιν ἐξ ἀρχαρίων, ὁ Κωνσταντῖνος Κλάδδας, ὁ δομέστικος τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ἐν τῇ Β', ἡ τις ἀπετελέσθη ἐκ τῶν μαθητῶν τῆς κατὰ τὴν α' σχολικὴν πε-

---

τῆς Μουσικῆς Σχολῆς πρὸς πραγμάτων τοῦ ἱεροῦ καὶ ἐθνωφελοῦς αὐτῆς σκοποῦ, ἐκ στεροῦς πεποιθήσεως ὅτι πρόκειται περὶ διασώσεως καὶ καλλιέργειας ἐθνικοῦ κειμηλίου, ἀξίου πάσης ἐπιμελείας καὶ στοργῆς. Οὕτω δρῶν ὁ ἐπιφανὴς οὗτος καὶ πλήρης εὐκλεσετέρου μέλλοντος ἱεράρχης, ἔστησεν ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ Συλλόγου καὶ τῆς σχολῆς βωμὸν, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἄσβεστον καίει τὸ πῦρ τῆς ἀγάπης καὶ τῆς εὐγνωμοσύνης.

1) Εἰς τὴν Α' τάξιν, τὴν καὶ προκαταρκτικὴν, ἐνεγράφησαν 57 μαθηταὶ, εἰς τὴν Β' 24, καὶ εἰς τὴν Γ', τὴν καὶ ἀνωτάτην, 18.

2) Ἐκ τούτων κατετάχθησαν 40 εἰς τὴν Α' τάξιν, 47 εἰς τὴν Β', καὶ 18 εἰς τὴν Γ'.

3) Κατετάχθησαν 38 εἰς τὴν Α' τάξιν, τὴν προκαταρκτικὴν, 26 εἰς τὴν Β', 30 εἰς τὴν Γ', καὶ 18 εἰς τὴν Δ', τὴν καὶ ἀνωτάτην.

4) Ἐκ τούτων 62 ἐνεγράφησαν εἰς τὴν Α' τάξιν, εἰς τὴν Β' 37, εἰς τὴν Γ' 52, καὶ εἰς τὴν Δ' 42.

5) Εἰς τὴν Α' τάξιν κατετάχθησαν 119, εἰς τὴν Β' 38, εἰς τὴν Γ' 23, καὶ εἰς τὴν Δ' 34.

6) Ἐνεγράφησαν 91 εἰς τὴν Α' τάξιν, 53 εἰς τὴν Β', 35 εἰς τὴν Γ' καὶ 28 εἰς τὴν Δ'.

ρίοδον προκαταρκτικῆς τάξεως καὶ ἐκ μαθητῶν μὴ ὀυννηθέντων ν' ἀκολουθήσωσι τοῖς διδασθεῖσι κατὰ τὴν α' περίοδον ἐν τῇ Β' τάξει, ὁ Κ. Α. Ψύχος, ὅστις εἰς τὸ μέσον τοῦ ἔτους παραιτηθεὶς ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ Ἰακώβου Ναυπλιώτου α' δομestίκου τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ἐν δὲ τῇ Γ', ἣν ἀπετέλεσαν οἱ κατὰ τὴν α' περίοδον εἰς τὴν αὐτὴν τάξιν ἀνήκοντες μετὰ τῶν ἐπιμελεστέρων μαθητῶν τῆς Β' τάξεως, ἐδίδαξεν ὁ Ν. Α. Καμαράδος. Κατὰ τὸ τρίτον σχολικὸν ἔτος (1900—1901) ἐδίδαξαν ἐν τῇ Α' τάξει ὁ Φώτιος Παπαδόπουλος, ἐν τῇ Β' ὁ Κ. Κλάδδας, ἐν τῇ Γ' ὁ Ι. Ναυπλιώτης καὶ ἐν τῇ Δ' ὁ Ν. Α. Καμαράδος (τὴν πρᾶξιν καὶ θεωρίαν) καὶ ὁ ταῦτα γράφων (τὴν ἱστορίαν τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς). Κατὰ τὸ τέταρτον ἔτος (1901—1902) ἐν τῇ Α' τάξει ἐδίδαξεν ὁ Πέτρος Φιλανθίδης, ἐν τῇ Β' ὁ Φώτιος Παπαδόπουλος, ἐν τῇ Γ' τὴν ψαλμωδίαν ὁ Ι. Ναυπλιώτης, τὸ θεωρητικὸν τῆς μουσικῆς ὁ Ἀλέξανδρος Βυζάντιος μέχρι τοῦ Δεκεμβρίου μηνὸς, ἀπὸ δὲ τοῦ Ἰανουαρίου καὶ ἐφεξῆς ὁ Ν. Α. Καμαράδος, καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς μουσικῆς ὁ ταῦτα γράφων ὁ καὶ διευθυντὴς τῆς σχολῆς· ἐν τῇ Δ' τάξει τὴν ψαλμωδίαν ὡς καὶ τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Τυπικὸν ὁ Πρωτοψάλτης τῆς Μ. Ἐκκλησίας Γεώργιος Βιολάκης, τὴν θεωρίαν καὶ ὀρθογραφίαν τῆς μουσικῆς μέχρι τοῦ Δωδεκαμῆρου ὁ Ἀλέξ. Βυζάντιος, μετὰ ταῦτα δὲ ὁ Ν. Α. Καμαράδος, καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς μουσικῆς ὁ ταῦτα ἱστορῶν. Κατὰ τὸ πέμπτον ἔτος (1902—1903) ἐν τῇ Α' τάξει ἐδίδαξεν ὁ Πολυχρόνιος Παχείδης, ψαλμωδίαν μετὰ στοιχειώδους θεωρίας ὡς καὶ καλλιγραφίαν, ἐν τῇ Β' ὁ Φ. Σ. Παπαδόπουλος ψαλμωδίαν μετὰ θεωρίας καὶ ὀρθογραφίας ὡς καὶ καλλιγραφίαν, ἐν τῇ Γ' ὁ Ι. Ναυπλιώτης ψαλμωδίαν μετὰ θεωρίας καὶ ὀρθογραφίας, ἐν τῇ Δ' τὴν ψαλμωδίαν, θεωρίαν καὶ μελοποιίαν ὁ Ν. Α. Καμαράδος, ὁ δὲ διευθυντὴς τῆς σχολῆς τὴν ἱστορίαν τῆς μουσικῆς εἰς τὰς δύο ἀνωτέρας τάξεις. Κατὰ τὸ 5' ἔτος ἐν τῇ Α' τάξει ὁ Π. Γ. Παχείδης, ἐν τῇ Β' ὁ Φ. Σ. Παπαδόπουλος, ἐν τῇ Γ' ὁ Ι. Ναυπλιώτης (τὴν ψαλμωδίαν μετὰ θεωρίας καὶ ὀρθογραφίας), καὶ ὁ διευθυντὴς τῆς σχολῆς (τὴν ἱστορίαν τῆς μουσικῆς), ἐν δὲ τῇ Δ' μέχρι τοῦ Ἰανουαρίου ἔ. ἔ. ὁ Ν. Α. Κα-

μαράδος, ἀπὸ δὲ τοῦ Φεβρουαρίου μηνὸς ὁ τοῦτον παραιτηθέντα διαδεξάμενος προσωρινῶς Κωνστ. Κλάδδας (τὴν ψαλμωδίαν, θεωρίαν καὶ μελοποιίαν), ὁ διευθυντὴς τῆς σχολῆς (ἱστορίαν τῆς μουσικῆς) καὶ ὁ Πέτρος Ζαχαριάδης (γραφὴν εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς), ἀριστοῦχος τοῦ ἐν Βιέννῃ Ὀρλείου.

Ἡ φοίτησις ἐν τῇ σχολῇ γίνεται δωρεὰν καὶ ἀνευ διδάκτρων. Ἡ σχολὴ ἐλειτουργεῖ κατὰ τὸ α' καὶ β' ἔτος δις τῆς ἑβδομάδος, κατὰ τὸ γ' τρίς, ἀπὸ δὲ τοῦ δ' ἔτους ἄχρι σήμερον πεντάκις τῆς ἑβδομάδος λειτουργεῖ. Κατὰ τὸ τρίτον σχολικὸν ἔτος ἐξῆλθον τῆς σχολῆς οἱ πρῶτοι τελειόφοιτοι 12 τὸν ἀριθμὸν, κατὰ τὸ τέταρτον ἔτος ἀπεφοίτησαν 13, κατὰ τὸ πέμπτον

1) Ἐκ τῶν τῷ 1901 ἀπολυθέντων τῆς σχολῆς 12 τελειοφώτων ὁ Ἰωάννης Δούκας καὶ ὁ Βασίλειος Καμαράδος διωρίσθησαν δομῆστικοι τοῦ δεξιῦ χοροῦ ἐν τῇ ἐν Πέραν ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου, ὁ Δημήτριος Φωκαεὺς διωρίσθη α' ψάλτης τῆς ἐν Μουχλίῳ ἐκκλησίας τῆς Παναγίας, ὁ Ἰωάννης Παναγιωτάκης δ' ψάλτης τῆς ἐν Βλάγκᾳ ἐκκλησίας τῶν ἁγίων Θεοδώρων, ὁ Θωμᾶς Μπαρτζάνας ἱεροψάλτης καὶ διδάσκαλος εἰς Νικουπόλιν τῆς Μ. Ἀσίας, ὁ Ἀντώνιος Καρδαμένης ἱεροψάλτης εἰς Συνασὸν τῆς Μ. Ἀσίας, ὁ Κωνσταντῖνος Μπεκιόρης ἱεροψάλτης τῆς ἐν Ἐπταφυγίῳ ἐκκλησίας τοῦ Ἐθνικοῦ Ὀρφανοτροφείου, ὁ Νικόλαος Λουκάς διδάσκαλος καὶ ἱεροψάλτης ἐν Ἀργυρουπόλει τῆς ἐπαρχίας Χαλδαιας, ὁ Κυριακὸς Πυλιάρης δ' ψάλτης τῆς ἐν Χάλκῃ ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Κρημνοῦ, ὁ Γεώργιος Γιαννάκης εἰς Μυριόφυτον, ὁ Λεωνίδας Χριστοδούλου εἰς τὴν ἐπαρχίαν Χαλκηδόνος καὶ ὁ Γεράσιμος Παπαδόπουλος ἱεροψάλτης καὶ διδάσκαλος εἰς Δημοκράνεια τῆς ἐπισκοπῆς Μετρῶν. Οἱ πρῶτοι πέντε ἐκ τοῦ δωδεκαριθμοῦ τούτου μετὰ ζήλου καὶ φερεπονίας εἰς μελέτας ἐγκύψαντες καὶ μετὰ τὴν ἐκ τῆς σχολῆς ἀποφοίτησιν αὐτῶν, κεκοσμημένοι δὲ καὶ διὰ καλλιφωνίας, διαπρέπουσιν ἤδη ἐν τῇ χορείᾳ τῶν καλῶν τῆς ψαλμωδίας ἐκτελεστών.

2) Ἐκ τῶν τῷ 1902 ἀπολυθέντων τῆς σχολῆς 13 μαθητῶν ὁ Δημήτριος Βαφειάδης εὐδοκίμως διευθύνει νῦν τὸν δεξιὸν χορὸν τῆς ἐν Κοντοσκαλίῳ ἐκκλησίας τῆς ἁγίας Κυριακῆς, ὁ Θεόδωρος Σταυρίδης διωρίσθη α' ψάλτης τῆς ἐν Ραιδεστῷ ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ὁ Κωνσταντῖνος Μαυρίδης, δ' ψάλτης ἐν Τριδαλίῳ, ὁ Ἀργύριος Κοκκινάκης, δ' ψάλτης ἐν Φωτηρᾷ, ὁ Ἐμμανουὴλ Σωτηριάδης βοηθὸς ἐν τῷ δεξιῷ χορῷ τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ, ὁ Δημήτριος Γαβριήλ βοηθὸς ἐν τῷ ἀριστερῷ χορῷ τοῦ πατριαρχ-

29¹ καὶ κατὰ τὸ ἔκτον 26,¹ οἷς ἡ διεύθυνσις τῆς σχολῆς, πατριαρχικῇ προνοίᾳ, ἀποκαθιστῇ εἰς ψαλτικὰς θέσεις ἐν τε τῇ ἀρχιεπι-

σκοῦ ναοῦ, ὁ Δημήτριος Γεωργιάδης δ' ὑψάλτης ἐν τῷ κατὰ Βαλατᾶν διναϊτικῷ μετοχίῳ, ὁ Παντελῆς Μελαγχροινούδης δ' δομέστικος ἐν τῇ ἐν Πέραν ἐκκλησίᾳ τῶν Ἐξοδοίων, ὁ Δημήτριος Σλαύτζοδιτζ, διδάσκαλος καὶ ἱεροψάλτης εἰς Χαρταλινὴν, ὁ Παναγιώτης Παπαευστρατίου, διδάσκαλος καὶ ἱεροψάλτης εἰς Χι' ἡν, ὁ Παναγιώτης Καραμανίδης, α' δομέστικος ἐν τῷ κατὰ Βαλατᾶν διναϊτικῷ μετοχίῳ, ὁ Γεώργιος Μπολιτάκης, διδάσκαλος καὶ ἱεροψάλτης ἐν Σαλματομβρουκίῳ, καὶ ὁ Εὐστάθιος Τσουρούκογλους φοιτητῆς τῆς ὁθωμανικῆς Ἑμπορικῆς Ἀκαδημίας καὶ δομέστικος.

1) Ἐκ τῶν πέρουσι (1903) ἀποφοιτησάντων 29 μαθητῶν ὁ Χαρίλαος Φιλανθίδης εἶναι ὁ λιγυρόφωνος α' κανονάρχης τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ, ὁ Κυριακὸς Τζανόπουλος διορισθὼν διδάσκαλος καὶ ἱεροψάλτης ἐν Βελιγραδίῳ τῶν Ὑψωματοίων, ὁ Μιχαὴλ Χατζηαθανασίου δ' ὑψάλτης ἐν τῷ ἐν Βαλουκλῇ ναῷ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ὁ Ἀθανάσιος Κρητικὸς, ἱεροψάλτης ἐν Πριγκήπῳ, ὁ Ἰωάννης Τοσιδης δ' ὑψάλτης ἐν Ξυλοπόρτῳ, ὁ Φώτιος Λαμπαδαρίδης, δομέστικος παρὰ τῷ πατρὶ αὐτοῦ Ἰωάννῃ Λαμπαδαρίδῃ ἐν τῷ ἐν Φαναρίῳ ναῷ τοῦ ἀγιοταφίτικοῦ μετοχίου, ὁ Ἀλέξανδρος Καλπακτσόγλους δομέστικος ἐν τῷ ἐν Πέραν ναῷ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου, ὁ Τιμόθεος Εὐαγγελινίδης ἱεροδιάκονος ἐν τῷ κατὰ Βαλατᾶν ναῷ τοῦ διναϊτικοῦ μετοχίου, ὁ Ἰσάκιος Λαυριώτης μοναχὸς, ἱεροψάλτης ἐν τῇ ἐν Ἀγίῳ Ὁρειερᾷ μονῇ τῆς Λαύρας, ὁ Ἀνδρόκλῆς Εὐαγγελίδης, δ' ἱεροψάλτης ἐν Ἐδιονέκαπῳ, ὁ Κυριακὸς Νικολαΐδης α' δομέστικος τοῦ ἐν Γαλατῇ ναοῦ τοῦ ἁγίου Νικολάου, ὁ Κωνσταντῖνος Δημητρελλῆς δ' δομέστικος τοῦ διναϊτικοῦ μετοχίου, ὁ Νικόλαος Σαρρῆς δ' δομέστικος τοῦ ἐν Μουχλίῳ ναοῦ τῆς Παναγίας, ὁ Χαραλάμπης Ἀντωνιάδης δ' δομέστικος τῆς ἐκκλησίας Φωτηρᾷ, ὁ Σεραφεῖμ Χαραλάμπους δ' δομέστικος τῆς ἐν Κοντοσκαλίῳ ἐκκλησίας τῆς ἁγίας Κυριακῆς, ὁ Βασίλειος Ἀγγελίδης ἱεροψάλτης ἐν Ἀθήναις, ὁ Σπυρίδων Βρουζιόπουλος, φοιτητῆς τῆς ἱατρικῆς ἐν Ἀθήναις καὶ ἱεροψάλτης, ὁ Ξενοφὼν Κυριακοῦ, δ' δομέστικος ἐν Βλάχῳ, ὁ Γεώργιος Κοντονασόπουλος, πρωτοψάλτης ἐν Συγῇ, καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Χριστοφορίδης, α' δομέστικος ἐν Φωτηρᾷ. Οἱ λοιποὶ Μιλτιάδης Τζώνης, Λεωνίδας Γιασημακόπουλος, Ἰωάννης Βαϊράμογλους, Ἀναστάσιος Ἐαρινὸς, Δημήτριος Μπαλτάς, Σωκράτης Παπαδόπουλος, Θεμιστοκλῆς Χωραφιάδης, Λάζαρος Χαλεπλόγλους, καὶ Ἡλίας Γερακόπουλος ὁ ἀποστασταθῶσιν ὡς ἱεροψάλται καὶ διδάσκαλοι ἐν ταῖς ἐπαρχίαις μετὰ τὴν ἐκ τῆς Μ. τοῦ Γ. Σχολῆς ἀποφοίτησιν αὐτῶν.

2) Ἐφέτος (1904) ἀποφοιτῶσιν οἱ ἑξῆς 26 : Γεώργιος Ἀθανασίου ἐκ

σκοπῇ Κων)πόλεως, ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τοῦ οἰκουμενικοῦ ἐθνίου καὶ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ. Καὶ ἐν γένει ἡ σχολὴ αὕτη εὐδοκιμώτατα λειτουργεῖ πολλοὺς καὶ δαψιλεῖς καρποὺς παράγουσα.

Ἀπὸ τίνος λειτουργοῦσι καὶ δευτερευούσης σημασίας σμικρὰ καὶ σχετικῶς Μουσικαὶ Σχολαὶ εἰς διάφορα μέρη τοῦ ἐξωτερικοῦ. Οὕτω Μουσικὴ Σχολὴ τῷ 1902 συ. ἐστὶ καὶ ἐν τῇ πόλει Κάρς τοῦ Καυκάσου, ἀριθμοῦσα ἐννενήκοντα μαθητὰς καὶ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν καὶ καθηγεσίαν διατελοῦσα τοῦ διακεκριμένου ἱεροψάλτου Στεφάνου Κουτσογιαννοπούλου, ἐκ Κων)πόλεως ὁρμωμένου. Ὁ ἐξάρχος παντὸς Καυκάσου καὶ σοφὸς ἱεράρχης Ἀλέξιος μετὰ τοῦ εὐπαιδέυτου ὑψηλοαιδεσιμολογιωτάτου Ἰωάννου Βοστόργωφ μετέθεσαν τῷ 1903 τὴν ἐν Κάρς σχολὴν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Καυκάσου Τιφλίδα, ἔδραν τῆς ἀρχιεπισκοπῆς καὶ ἐξαρχίας. Τὰ ἐξοδα τῶν μαθητῶν τῆς σχολῆς ταύτης καταβάλλει ἡ ἤρωσ-σικὴ κυβέρνησις.

Μουσικὴ Σχολὴ ὑφίσταται καὶ ἐν Τήνῳ, συντηρουμένη δι' ἐξόδων τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τῆς Εὐαγγελιστρίας, καὶ ἦν διευθύνει ὁ πρωτοψάλτης Δημήτριος Λούβαρης.

Ἡ ἐν Ἀθήναις Μουσικὴ Ἑταιρεία ἵδρυσε τμήμα Βυζαντινῆς

---

40 Ἐκκλησιῶν, Θεόδωρος Λαγόπουλος ἐκ Στέρνας Μυριοφύτου, Εὐάγγελος Λέτας ἐξ Ἰωαννίνων, Θεόδωρος Εὐκαρπίδης ἐκ Κερασούντος, Ἰωάννης Κουρναρόπουλος ἐκ Βρυούλλων, Φίλιππος Συμεωνίδης ἐκ Γανοχώρων, Βασίλειος Παπαπαρθενίου ἐκ Κων)πόλεως, Ἀριστείδης Καρατζιδῆς ἐξ Ἐπιστάτων, Σωκράτης Κωνσταντίνου ἐκ Μαρμαρᾶ, Παναγιώτης Ξινδόπουλος ἐκ Κων)πόλεως, Ἀθανάσιος Καρούλης ἐξ Ἀρτάκης, Ἀναστάσιος Χαραλάμπους ἐκ Προύσης, Ἀντώνιος Παπαευστρατίου ἐκ Χιλῆς, Λύσανδρος Θεοδορίδης ἐκ Κασταμονῆς, Ἰωάννης Βασιλειάδης ἐκ Κρήνης, Παρασκευᾶς Λαγόπουλος ἐκ Χιλῆς, Γεώργιος Λογοθετιδῆς ἐκ Περιστάσεως, Βασίλειος Μακρῆς ἐκ Κων)πόλεως, Θωμᾶς Παπαγεωργίου ἱεροδιδάκονος Μακεδῶν, Ἀθανάσιος Πλαταμόνας ἐκ Θεσσαλονίκης, Ἀθανάσιος Παπαθεοδώρου ἐξ Εὐδοίας, Συνέσιος Τρυφωνίδης ἐκ Κων)πόλεως, Ἰωάννης Πατρογιάννης ἐκ Ψαρῶν, Ἀλέξανδρος Βαφειδῆς ἐκ Χιλῆς, Ἀντώνιος Σύρκας ἐκ Καλαμῶν, καὶ Κύριλλος Νικολαΐδης ἐξ Ἰκονίου.

μουσικῆς ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ μουσικοδιδασκάλου Ἰωάννου Σακελλαρίδου.

Ἡ Κρητικὴ Βουλὴ ἐπιληφθεῖσα τῆς διαρρηθμίσσεως τῶν ἐν Κρήτῃ ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, ἐπελήφθη καὶ ἐνὸς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν πολὺ συναφοῦς, τῆς Μουσικῆς, περὶ τῆς ὁποίας κατορτίζει καὶ Νομοσχέδιον ἐπὶ τῇ βάσει Ὑπομνήματος ἀφορῶντος τὴν εἰσαγωγὴν τῆς ἱερᾶς τέχνης ἐν ἅπασιν τοῖς ἐκπαιδευτηρίοις τῆς νήσου.

---

1) ΥΠΟΜΝΗΜΑ

Περὶ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς Μουσικῆς ἐν τοῖς κατωτέροις ἐκπαιδευτηρίοις τῆς Κρήτης ἐπιδοθὲν διὰ τοῦ σεβασμιωτάτου μητροπολίτου Κρήτης κ. Εὐμενίου πρὸς τὴν Κρητικὴν Βουλὴν ὑπὸ τοῦ ν. Ἀνυπτηρίου Π. Μπαλαμπάνη καθηγητοῦ τῆς μουσικῆς ἐν τῷ Διδασκαλείῳ Ἡρακλείου.

Σεβασμιώτατε,

Διακαὶ πόθον ἔχοντες, ὅπως ἡ Ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν μουσικὴ καὶ ἐνταῦθα τύχη τῆς αὐτῆς ὑποστηρίξεως, ἥς καὶ ἀλλαχοῦ τυγχάνει, μεγίστης ἤδη σημασίας παρὰ πάντων αὐτῇ ἀποδιδομένης, π. ὁσφορον ἡγησάμεν ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῶν τῆς Κρητικῆς Συνελεύσεως ἐργασιῶν ὑποβαλεῖν τῇ Ὑμετέρᾳ Σεβασμιότητι σκέψεις τινὰς ἐν σχέσει πρὸς τὴν καὶ παρ' ἡμῖν πρόοδον καὶ ὑποστήριξιν τῆς πατρῷας ταύτης κληρονομίας παρακαλῶν θερμῶς Αὐτήν, ὅπως δεόντως διαδιδάσῃ ταύτας τῇ σεβαστῇ Συνελεύσει, ἐξ ἧς ἀναντιρρήτως ἡρτῆται ἡ ἀκμὴ καὶ πρόοδος αὐτῆς.

Ὅτε προσεκλήθημεν ὡς Πρωτοψάλτης καὶ δὴ διδάσκαλος τῆς καθ' ἡμᾶς μουσικῆς ἐν Κρήτῃ, πάνυ προθύμως ἀπεδεξάμεθα τὴν πρόσκλησιν, οὐχὶ βεβαίως εἰς ὑλικά συμφέροντα ἀπιδόντες, οὐδὲ νομίσαντες, ὅτι μείζονα ὑλικά κέρδη διὰ τῆς θέσεως ταύτης ἠθέλομεν προσπορίζεσθαι, ἀλλ' ἀπλῶς ἐπιθυμοῦντες, ὅπως τὸ ἐφ' ἡμῖν εἰς τὴν διάδοσιν καὶ καλλιέργειαν τῆς καθαρᾶς καὶ γνησίας μουσικῆς συντελέσωμεν, ἐκκαθαίροντες ταύτην τῶν τε ἀτάκτων βοᾶν καὶ τῶν ἐκκελυμένων τῆς φωνῆς σχηματισμῶν καὶ ἀναρμόστων στροφῶν, ἅπερ ἐκπαλαί ἡ Ἐκκλησία ὡς δῶλος ἀηδῆ καὶ ἀνάρμοστα ἐν τοῖς Οἴκοις τοῦ Θεοῦ κατέκρινε καὶ ἀπηγόρευσε. Μὴ δυνηθέντες ὁμῶς ἐφ' ὀλόκληρον τριετίαν, καθ' ἣν παραμένομεν ἐνταῦθα ἐνεργῆσαι ὑπὲρ αὐτῆς ὡς ἐπεθυμοῦμεν, ἅτε τῆς διδασκαλίας τῆς μουσικῆς τὰ μάλιστα περιορισθείσης, βαρύνοντος τοῦτο ἐφέρομεν καὶ πολλὰς αἰτήσεις ταῖς ἀρχαῖς ἐπεδώκαμεν ὑπὲρ ἐπεκτάσεως αὐτῆς καὶ ἐν ἄλλοις ἐκπαιδευτη-

Ἐν τῷ διδασκαλείῳ τοῦ Ἡρακλείου ἀπὸ τινων ἐτῶν διδάσκεται καρποφόρως ἡ πρᾶξις καὶ θεωρία καὶ ἱστορία τῆς ἐκκλησιαστικῆς

ρίοις καὶ δὴ καὶ ἐν τοῖς κατωτέροις, καθ' ὅσον ἐν αὐτοῖς προσήκει ταύτην διδάσκεσθαι, ἄτε τῶν μικρῶν παιδῶν μᾶλλον εὐστροφον καὶ εὐπλαστον τὴν φωνὴν ἐχόντων, δυναμένην στρέφεσθαι καὶ κανονίζεσθαι κατὰ τὰς τοῦ διδασκάλου ὑποδείξεις. Εἶναι δ' ἀναμφήριστον ὅτι μόνον οἱ τοιοῦτοι οἱ ἐκ τῆς μικρᾶς τοῦτ' ἔστιν καὶ τρυφερᾶς ἡλικίας περὶ τὴν μουσικὴν ἐκ-
γυμναζόμενοι δύνανται διὰ τῆς περαιτέρω διδασκαλίας καὶ τῆς περὶ τ' ἀ-
νώτερα μουσικὰ μαθήματα ἐνασχολήσεως ν' ἀποβῶσιν οὐ μόνον καλοὶ ἐκτελεσταὶ τῆς μουσικῆς, ἀλλὰ καὶ εὐδόκιμοι καὶ ἀποτελεσματικοὶ διδά-
σκαλοι αὐτῆς. Ὅταν δὲ τούναντίον αὕτη περιορίζηται ἐν ἀνωτέροις μό-
νον ἐκπαιδευτηρίοις, ἐν οἷς οὐχὶ πλέον ἔφηδοι ἀλλὰ καὶ ἄνδρες πρᾶξι-
κῆς φοιτῶσιν ἔχοντες ἀποκρυσταλλωθεῖσαν, τὰ μάλιστα δύσκαμπτον καὶ
ἀκανόνιστον φωνήν, προφανὲς ὅτι παρὰ πάντα τὸν ἐνθερμον τοῦ διδα-
σκάλου ζῆλον, παρὰ πᾶσας τὰς προσπάθειας καὶ τὸ εὐμέθοδον αὐτοῦ τ' ἀ-
ποτελέσματα θὰ ᾧσιν τὰ μάλιστα πενιχρὰ καὶ ἀνάξια λόγου, ἄτε τῶν
τοιοῦτων οὐ μόνον ὅλως ἀνικάνων ὄντων πρὸς μετάδοσιν τῶν μεμαθη-
μένων καὶ ἄλλοις καὶ ἐπιμένως καὶ πρὸς εὐρυνσιν τοῦ κύκλου τῶν τῆς
Ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς εἰδημόνων καὶ ἐκτελεστῶν, ἀλλὰ καὶ
περὶ αὐτὴν τὴν ἐκτέλεσιν χωλαίνόντων καὶ μὴ δυναμένων ἀψόγως καὶ
ἀμέμπτως ψάλλειν καὶ τὸ εὐχερέστερον τῶν μουσικῶν μαθημάτων. Ἐπει-
δὲ κατὰ ταῦτα μᾶλλον βλάβης ἢ ὠφελείας αἰτιοὶ γιγνόμεθα καθ' ὅσον
ἡ ἡμιμάθεια πάντοτε ἐπιδραδὴς τυγχάνει καὶ κάλλιον οὐδεὶς νὰ ὑπάρχη
ὁ γνωρίζων ἢ πολλοὶ οἱ κακουργοῦντες αὐτὴν, διὰ ταῦτα θερμῶς θὰ παρα-
καλέσω Ἰμάς, Σεβασμιώτατε τῆς Κρήτης ποιμενάρχα, ὅπως κατὰ τὸ δυ-
νατὸν ὑποστηρίξητε τὴν καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἐκπαιδευτηρίοις τῆς τε μέ-
σης καὶ κατωτέρας ἐκπαιδεύσεως εἰσαγωγὴν αὐτῆς, συντελοῦντες οὕτω
οὐ μόνον εἰς τὴν ὑποστήριξιν πολυτίμου καὶ ἀξιοσεβάστου κειμηλίου,
ἀλλὰ καὶ τῆς ἐν τοῖς ἱεροῖς Ναοῖς ἐπικρατήσεως τοῦ ἁγνοῦ καὶ χριστιανι-
κοῦ χαρακτῆρος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς κεκαθαυμένης παν-
τὸς ὁθνείου καὶ ξένου καὶ ἱκανῆς οὔσης διεγείραι τε τὸ θρησκευτικὸν
τῶν πιστῶν συναίσθημα καὶ τὴν ἑαυτῶν διάνοιαν πρὸς τὸν Θεὸν ἐξυψῶσαι.
Ταῦτα δὲ λέγοντες ἐννοοῦμεν οὐ μόνον τὴν ἐν τοῖς τῆς πόλεως Ἡρακλείου
ἐκπαιδευτηρίοις εἰσαγωγὴν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς, ἀλλὰ
καὶ ἐν τοῖς τῶν ἄλλων πόλεων, διοριζομένων ὁμως ὡς διδασκάλων ἀνθρώ-
πων.

ἡμῶν μουσικῆς ὑπὸ τοῦ ἐγκρίτου ἱεροψάλτου Δημητρίου Μπαλαμπάνη, ἐκ Κων)πόλεως ὀργωμένου καὶ διὰ τοῦ σεμνοπρεποῦς μουσικοῦ ὕφους κεκοσμημένου.

**Ἡ διὰ Μουσικῶν Σύλλόγων
καλλιέργεια τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς
κατὰ τοὺς κάτω χρόνους.**

Πρὸς καλλιέργειαν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν Μουσικῆς οὐ μόνον αἱ Μουσικαὶ Σχολαὶ συνεβάλλοντο κατὰ τοὺς κάτω χρόνους, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐξῆς Μουσικοὶ Σύλλογοι.

Α'. Ὁ ἐν Κων)πόλει Ἐκκλησιαστικὸς Μουσικὸς Σύλλογος. Ὁ πρῶτος ἀναφανείς Μουσικὸς Σύλλογος εἶναι ὁ ἐν Πέραν τῆς Κων)πόλεως (ἐν τῷ Κρυσταλλίνῳ Παλατίῳ) κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1863, συγκροτηθεὶς ἐξ ἐγκρίτων μουσικολόγων καὶ ἐξ

πων εἰδημόνων καὶ κατόχων αὐτῆς, δυναμένων κατὰ πάντα ἀνταποκριθῆναι ταῖς περιστάσεσι καὶ ἐκπληρῶσαι ἐπακριδῶς τὴν αὐτοῖς ἀνατεθεισαν ὑψηλὴν ἐντολὴν τῆς τε Ἐκκλησίας καὶ τῆς Πολιτείας. Ἐν ᾗ δὲ περιπτώσει ὑπάρχει σήμερον ὁπάντι τοιούτων, ἀνάγκη ὅπως περιορισθῇ ἡ διδασκαλία ἐν αἷς μόνον πόλεσιν ὑπάρχουσιν οἱ τ' ἀπαιτούμενα προσόντα ἔχοντες, ἵνα μὴ διὰ τῆς ἡμιμαθείας χεῖρονες τῆς ὑπαρχούσης καταστάσεως τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς παραίτιοι γενώμεθα, Εὐσεβῶς ὑποβάλλοντες τὰς ταπεινὰς ἡμῶν ταύτας σκέψεις τῇ ὑμετέρᾳ προσκυνητῇ μοι σεβασμύτῃ καὶ ἐνθέρμως παρακαλοῦντες, ὅπως ἡ δέουσα καταβληθῇ ἐνέργεια καὶ φροντίς.

Διατελῶ εὐπειθέστατος
Δημήτριος Π. Μπαλαμπάνης,

ιεροψαλτών,¹ καὶ σκοπὸν ὀρίσας τὴν μελέτην τῶν περὶ τὴν μουσικὴν, ἱερὰν τε καὶ ἐξωτερικὴν, ἱστορικῶν καὶ θεωρητικῶν ζητημάτων. Ὁ Σύλλογος οὗτος ἐξετάζων τὰ ἀρχαῖα μαθήματα τὰ ἐν πρωτοτύπῳ εὗρισκόμενα καὶ σώζοντα τὸ ἀρχαῖον ὕψος καὶ μέλος, καὶ ἐκ τούτων ὀδηγούμενος, ἀπεπειράθη νὰ ἐκκαθάρῃ τὰ μετὰ ταῦτα καὶ τὰ ἔτι νεώτερα, καὶ οὕτω νὰ ἀποχωρήσῃ τὰ καθαρῶς ἐκκλησιαστικὰ τῶν λεγομένων ἐξωτερικῶν. Ὁ πρωτογενὴς οὗτος Μουσικὸς Σύλλογος διελύθη πρὸ τοῦ 1870 ἔνεκα μικροφιλοτιμιῶν, ἐρίδων καὶ διχονοιῶν τῶν μελῶν αὐτοῦ.

Β'. Ὁ ἐν Ἀθήναις Ἐκκλησιαστικὸς Μουσικὸς Σύλλογος. Συνέστη τῷ 1873 ἐν Ἀθήναις ὑπ' ἀνδρῶν ζηλωτῶν τῶν πατρίων² καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς μουσικῆς δωρεὰν καὶ ἀνευ διδάκτρων ἐξηκολούθησεν ἐπὶ τινα μόνον χρόνον, ἔλλείπει πόρων διαρκῶν. Τῷ 1880 ἀνεφέρθη ὁ Σύλλογος εἰς τὴν Βουλὴν τῶν Ἑλλήνων δι' ὑπομνήματος καὶ παρεκάλεσεν αὐτὴν ὅπως ἀνα-

---

1) Ἐν τῷ Συλλόγῳ τούτῳ ζηλωτῶς εἰργάσθησαν οἱ ἑξῆς διαπρεπεῖς λόγιοι : Ἠλίας Τανταλίδης, Ἀνδρέας Σπαθάρης, Ξενοφῶν Ζωγράφος ἱατρός, Ξενοφῶν Τριανταφυλλίδης ἱατρός, Σταυράκης βένς Ἀριστάρχης Μ. Λογοθέτης τῆς Μ. Ἐκκλησίας (ὁ καὶ πρόεδρος διατελέσας τοῦ Συλλόγου), Γαβριὴλ Σοφοκλέους, ἐκ δὲ τῶν κληρικῶν ὁ ἀρχιμηνδρίτης Κωνσταντῖνος Βαλιάδης (ὁ νῦν ἐν Χάλκῃ ἐφησυχάζων πρῶν Κων) πόλεως πατριάρχης), ὁ ἱεροδιάκονος Πολύκαρπος ὁ καὶ γενικὸς γραμματεὺς τοῦ Συλλόγου διατελέσας (νῦν μητροπολίτης Βάρνης), καὶ οἱ μουσικοδιδάσκαλοι Γ. Βιολάκης, Ἰωάννης Κεῖδελης, Παναγιώτης Κηλιτζανίδης, Δημήτριος Βυζάντιος, Σταυράκης Γρηγοριάδης, Ὀνούφριος Βυζάντιος, Στέφανος Μωϋσιάδης, Ἰωάννα Ρῶσος καὶ ἄλλοι.

2) Οἱ κατὰ καιροὺς προεδρεύσαντες τοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου εἰσὶν ὁ δικηγόρος Σπυρίδων Κροκιδᾶς, ὁ καθηγητὴς τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς φιλολογίας καὶ διαπρεπὴς μουσικολόγος Παναγιώτης Κουπιτώρης, ὁ δημοσιογράφος καὶ μουσικὸς Κωνσταντῖνος Σακελλαρίδης καὶ ὁ ἐπιζῶν Ἀθανάσιος ὁ Σακελλαριάδης, μία ἐπιφανὴς μουσικὴ προσωπικότης τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Ὡς Γενικὸς Γραμματεὺς ζηλωτῶς εἰργάσθη ὁ Α. Χ. Παππαδόπουλος, λόγιος μουσικὸς.

γράφῃ ἐν τῷ προϋπολογισμῷ τὴν ἀναγκαίαν δαπάνην ἵνα συστηθῇ καὶ διατηρηθῇ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου Σχολὴ Ἑκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, συμφώνως πρὸς τὸ ἀπὸ 26 Ἰανουαρίου 1837 βασιλικὸν Διάταγμα. Τὸ διάδημα ἀπέτυχεν. Ὁ Σύλλογος ἐπὶ πολὺ κατόπιν ἀπρακτῆσας, ἀνασυνέστη καὶ εἰργάσθη μέχρι τοῦ 1889.

Γ'. Ὁ ἐν Κων)πόλει Ἑλληνικὸς Μουσικὸς Σύλλογος. Ἰδρύθη τῷ 1880 ἐν Γαλατῇ Κων)πόλεως· πρὸς σύστασιν καὶ παγίωσιν αὐτοῦ εἰργάσθη καὶ ὁ ταῦτα ἱστορῶν. Ἐν τῷ Συλλόγῳ, συνερχομένῳ τακτικῶς κατὰ Κυριακὴν ἐψάλλοντο ὑπὸ τῶν διαπρεπεστέρων μουσικοδιδασκάλων διάφορα τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς μαθήματα καὶ διάφοροι πραγματεῖαι ἀνεγινώσκοντο ὑπὸ διαφόρων μελῶν. Ὑπὸ τοῦ Συλλόγου ἰδρύθη καὶ Μουσικὴ Σχολὴ καρποφόρως λειτουργήσασα. Διελύθη μετὰ τετραετῇ εὐδόκιμον λειτουργίαν τῷ 1883 ὃτε Σύλλογος καὶ ἡ Σχολὴ αὐτοῦ.

Δ'. Ὁ ἐν Φαναρίῳ Κωνσταντινουπόλεως Μουσικὸς Σύλλογος «Ὁρφεύς», ἰδρυθεὶς τῷ 1886, καὶ ἐπὶ ὅλην μὲν τριετίαν καλλιεργήσας μόνον τὴν εὐρωπαϊκὴν μουσικὴν, ἀπὸ δὲ τοῦ 1889, ἐπὶ τῆς ἑμῆς λιτῆς προεδρείας, καὶ τὴν Ἑκκλησιαστικὴν μουσικὴν, πρὸς καλλιέργειαν καὶ διάδοσιν τῆς ὁποίας

---

1) Ἐπίτιμος πρόεδρος τοῦ Συλλόγου τούτου διετέλεσε ζηλωτῶς ἐργασθεὶς ὁ ἀπὸ τριετίας περίπου ἐν τοῖς μακαριστοῖς ἀριθμούμενος περιδοξὸς ἀνὴρ, Σπυρίδων Μαυρογένης πασᾶς, ἀρχίατρος καὶ ἰδιαίτερος ἱατρὸς τῆς Α. Α. Μ. τοῦ Σουλτάνου. Τακτικὸς πρόεδρος τοῦ Συλλόγου διετέλεσεν ἐπὶ ὅλην τετραετίαν ὁ πρῶν Πρωτοψάλτης Γ. Ραιδεστινός, γενικὸς γραμματεὺς ὁ ταῦτα γράφων, ταμίας δὲ ὁ Πολυχρόνιος Παχειδης, ἐκ τῶν εὐπαιδευτῶν καὶ ἐμπειροτάτων μουσικοδιδασκάλων τῆς Κων)πόλεως, τανῦν δὲ α' ψάλτης τοῦ ἐν Ταταούλοις ναοῦ τῆς Εὐαγγελιστρίας.

2) Ἡ ἀρχέβουλος ἰδέα περὶ ἰδρύσεως τοῦ μουσικοῦ τούτου ψυτῶριου ὀφείλεται εἰς τοὺς μουσικωτάτους υἱοὺς τοῦ ἀρικλαύστου δημοσιογράφου Εὐαγγελينوῦ Μισαηλίδου, Θεαγένην, Χρῆστον, Ἀπόστολον (ἐν τοῖς μακαριστοῖς νῦν ἀριθμούμενον) καὶ Γεώργιον Μισαηλίδας, εἰς τὸν μουσοφιλή Παναγὸν Παναγίδην καὶ ἄλλους ἐραστὰς τῆς μουσικῆς.

καὶ Μουσικὴν Σχολὴν καθίδρυσεν ἐν Φαναρίῳ, λειτουργήσασαν ἐπὶ διετίαν περίπου, ἥτοι μέχρι τέλους τοῦ 1890, ὅτε διελύθη σὺν τῷ Συλλόγῳ, ἐπὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ προνομιακοῦ ζητήματος, κατ' ἀνωτέραν ὑψηλὴν κυβερνητικὴν διαταγὴν.

Ε' Ἐκκλησιαστικὸς Μουσικὸς Σύλλογος, ὅστις εἶναι τὸ πρῶτον τῷ 1898 ἐν τοῖς πατριαρχείοις ιδρυόμενον Μουσικὸν Σωματεῖον. Ὁ φιλογενὴς καὶ μεμουςωμένος πατριάρχης Κωνσταντῖνος Ε' ὁ ἀπὸ Ἐφέσου προθύμως καὶ ζηλωτῶς ἀποδεξάμενος τὴν ἡμετέραν σύστασιν πρὸς μετασχηματισμὸν εἰς Σύλλογον Μουσικὸν τῆς τῷ 1897 ἀκάρπως λειτουργούσης πατριαρχικῆς Μουσικῆς Ἐπιτροπῆς, τῆς συγκροτηθείσης τῷ 1895 ἐξ ἱεροψαλτῶν καὶ μουσικολόγων, ἀμέσως ταύτην εἰς πέρας ἤγα-

---

1) Κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1895 ὁ τότε τοὺς οἶακας τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου διακατέχων Ἀνθιμος Ζ' ὁ ἀπὸ Λέρου καὶ Καλύμνου, ζήλω καὶ μερίμνῃ ὑπὲρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς φλεγόμενος, συνέστησε Μουσικὴν Ἐπιτροπὴν, ἀποτελουμένην ἐκ τοῦ μητροπολίτου Λήμνου (Σάμιου εἰτα γενομένου καὶ ἀποδιώσαντος) Ἀθανασίου Καποράλη, προέδρου, καὶ τῶν κυρίων Γεωργίου Βιολάκη Πρωτοψάλτου τῆς Μ. Ἐκκλησίας, Ἀριστείδου Νικολαΐδου Λαμπαδορίου τῆς Μ. Ἐκκλησίας, τῶν ἐκ τῶν καθηγητῶν τῆς Μ. τοῦ Γ. Σχολῆς Κωνσταντίνου Ζαχαριάδου, Ἀνδρέου Σπαθάρη καὶ Εὐαγγέλου Ἀμαξοπούλου, τῶν μουσικοδιδασκάλων Εὐστρατίου Παπαδοπούλου, Νηλέως Καμαράδου, Θεμιστοκλέους Βυζαντίου, Ἀλεξάνδρου Βυζαντίου, Κωνσταντίνου Ψάχου, Πολυχρονίου Παχεΐδου Ἐπιτροπῆς, τοῦ ἀρχιμανδρίτου Θεοδώρου Μαντζουρανῆ, τοῦ ἱεροδιακόνου Γενναδίου Θέμελι, τῶν μουσικολόγων Μάρκου Βασιλείου, Γεωργίου Παχτίκου, Νικολάου Παγανᾶ, τῶν ἐλλογιμωτάτων Ματθαίου Παπανίκα, Γεωργίου Λιανοπούλου, καὶ τοῦ συγγραφέως τοῦ πονήματος τούτου. Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη συνελθοῦσα τὸ πρῶτον εἰς συνεδρίασιν ἐσκέφθη, ἵνα ζητήσῃ καὶ ἀνεύρῃ τὴν ἐργασίαν τῆς κατὰ τὸ 1881 συστάσεως Μουσικῆς Ἐπιτροπῆς, τὸ δὲ τότε κατασκευασθὲν Ψαλτήριον τεθῇ εἰς τὴν διάθεσιν αὐτῆς ὅπως ἀσφαλῶς χωρήσῃ ἐν τῇ ἐνεργείᾳ αὐτῆς ἀναθεωροῦσα τὴν ἐργασίαν ἐκείνην καὶ ἀποδεχομένη ἢ τροποποιοῦσα αὐτήν. Πρὸς τοῦτοίς ἐσκέφθη περὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ χειρογράφου τοῦ τότε ἐπιζώντος Χατζῆ Παναγιώτου Κηλιτζανίδου καὶ περὶ ὑποχρεωτικῆς εἰσαγωγῆς τῆς διδασκαλίας τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἐν ταῖς ἀστικαῖς σχολαῖς, περὶ συ-

γεν,' ἐνεργήσας καὶ τὴν ἔκδοσιν ἀδείας κυβερνητικῆς ἀναγνω-
ρίζουσας τὸν Μουσικὸν Σύλλογον καὶ φερούσης ἡμερομηνίαν
21 Ἰανουαρίου 1899, γενναίαν χορηγήσας χρηματικὴν ὑποστή-
ριξιν εἰς τὸ σωματεῖον, νέον Μουσικὸν ὄργανον ἰδίαις ἀδραῖς

στάσεως Μουσικῆς Σχολῆς, περὶ συγκροτήσεως χορῶν πολυμελῶν καὶ
περὶ πολλῶν ἄλλων σχετικῶν τῇ καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησιαστικῇ Μουσικῇ ζη-
τημάτων, ὧν οὐδὲν ἑξ ὧν θέμα ὡς πρακτικὴν σημασίαν ἔχον ἦν ἢ
ἀπόρρηψις τοῦ ὄργάνου τοῦ μουσικολόγου Νικολάου Παγανᾶ, ὡς μὴ ἀπο-
διδόντος πιστῶς τὰ ψαλλόμενα καὶ μὴ ἀνταποκρινομένου εἰς τὸν σκοπὸν
τῆς Μουσικῆς Ἐπιτροπῆς. Ἀπὸ τῆς 23 ὁμῶς Ἰουλίου 1897 ἀποχωρή-
σαντος τοῦ μητροπολίτου Λήμνου, πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς διωρίσθη
ὁ καθηγητὴς Κωνσταντῖνος Ζαχαριάδης διὰ σεπτοῦ πατριαρχικοῦ πιτ-
τακίου καὶ διεδιδάχτετο τοῖς μέλεσιν ἡ εὐχὴ τοῦ παναγιωτάτου Κωνσταν-
τίνου τοῦ Ε' ὅπως ἡ Μουσικὴ Ἐπιτροπὴ μετατραπῇ εἰς Σύλλογον Μου-
σικὸν καταρτίζουσα προηγουμένως τὸν ἀναγκαῖον εἰς τοιαῦτα σωματεῖα
Κανονισμόν, οὗτινος ἡ σύσταξις ἀνετέθη ἐμοὶ καὶ τῷ Κωνσταντίνῳ Ψάχῳ.
Ὡς προπαρασκευαστικὴ δὲ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ Συλλόγου ἡ Μουσικὴ
Ἐπιτροπὴ ἐργασθεῖσα ἀπὸ τῆς 23 Ἰουλίου τοῦ 1897 μέχρι τῆς 17 Ἰου-
λίου τοῦ 1898 συνεκρότησε συνεδριάσεις 12 ἐν ὧν, καθ' ἃς ἐπεψήφισε
κατὰ τε ἄρθρα καὶ ὅλον τὸν Κανονισμόν τοῦ Σωματείου.

1) Τὴν 30 Ἰουλίου 1898, ἰδρυτῶν τοῦ Ἐκκλησιαστ. Μουσικοῦ Συλλόγου
θεωρηθέντων τῶν μελῶν τῆς τέως Μουσικῆς Ἐπιτροπῆς, ἐξελέγη καὶ τὸ Προ-
εδρεῖον αὐτοῦ, ἀποτελούμενον ἐκ τοῦ σεβ. μητροπολίτου Ἀμασειας Ἀνθίμου,
ὡς προέδρου, τοῦ πανιερωτάτου μητροπολίτου Σκοπείων Ἀμβροσίου, ὡς
Α' ἀντιπροέδρου, τοῦ Πρωτοψάλτου τῆς Μ. Ἐκκλησίας Γ. Βιολάκη, ὡς
Β' ἀντιπροέδρου, ἐμοῦ ὡς Γενικοῦ Γραμματέως, τοῦ Κ. Α. Ψάχου ὡς ει-
δικοῦ Γραμματέως, τοῦ Χρήστου Παπαϊωάννου ὡς ταμίου, καὶ τοῦ Εὐ-
στρατίου Παπαδοπούλου ὡς βιβλιοφύλακος καὶ ὀργανοφύλακος. Τὸ οὕτως
ὁμῶς καταρτισθὲν Προεδρεῖον μόλις διήμνηον ἐργασθὲν εὐρέθη μετ' οὐ πολὺ
ἐν δυσχερεῖ θέσει, ἀποχωρήσαντος τοῦ προέδρου αὐτοῦ ἁγίου Ἀμασειας.
Τότε τὸ προεδρικὸν ἀξίωμα ἀνετέθη τῷ ἁγίῳ Σκοπείων, ἀντικαταστα-
θέντι ἐν τῷ ἀξιώματι τοῦ ἀντιπροέδρου διὰ τοῦ ἀρχιερατοῦ τῆς Ἱε-
ρᾶς Συνόδου ἀρχιμανδρίτου Φωτίου (νῦν μητροπολίτου Κορυθαῶς καὶ
Πρεμετίης)· κατὰ Φεβρουάριον δὲ τοῦ 1899 παραιτηθέντος τοῦ ειδικοῦ
γραμματέως, ἐξελέγη τοιοῦτος ὁ Μέγας Σύγκελλος τῶν πατριαρχείων Νι-

δαπάναις κατασκευάσας, τὸ Ἰωακείμειον Ψαλτήριον φιλοτίμως ἐξ ἰδίων ἐπισκευάσας καὶ δι' ἄλλων ὀργάνων τὴν Ὀργανοθήκην τοῦ Σωματείου πλουτίσας, τὸ Περιοδικὸν τοῦ Συλλόγου γενναιοδῶρως ὑποστηρίξας, ἅμα δὲ καὶ μουσικὰ διαγωνίσματα προκηρύξας καὶ ἀθλοθέτης αὐτῶν ἀναδειχθείς.¹ Ὁ Σύλλογος οὗτος ἐδρεύει καὶ λειτουργεῖ νῦν ἐν τοῖς πατριαρχείοις, ἔχει δὲ σκοπὸν, ὥς ἐν αὐτῷ τῷ Κανονισμῷ αὐτοῦ ἀναγράφεται, τὴν θεω-

---

κόδημος Νεοκλῆς. Ὁ Σύλλογος ἀμέσως κατήρτισε τὰς ἐπιτροπὰς αὐτοῦ, ἤτοι τὴν ἐπὶ τῆς Μουσικῆς Σχολῆς Ἐφορευτικὴν Ἐπιτροπὴν, τὴν ἐπὶ τοῦ Περιοδικοῦ Συντακτικὴν, τὴν ἐπὶ τῶν Διαγωνισμάτων καὶ τὴν Τεχνικὴν, ἐξ ὧν ἡ τελευταία παραλαβοῦσα πρὸς μελέτην τὸ παραπεμφθὲν αὐτῇ ἐντυπον ἔργον τοῦ μουσικολόγου Ν. Παγανᾶ, τὸ καλούμενον «Μουσικὴ Παιδαγωγία» ἐξήνεγκε τὴν ἐτυμηγορίαν αὐτῆς ἐπ' αὐτοῦ, ἀπορρίψασα τοῦτο ὡς παραφθεῖρον τὸ μέλος καὶ ὡς καταστρέφον τὸν ρυθμὸν καὶ τὴν γραφὴν· ὡσαύτως ἡ Τεχνικὴ Ἐπιτροπὴ ἀπεδέξατο καὶ ἀνεγνώρισε μετὰ δοκιμασίαν καὶ μελέτην ἐπισταμένην τὸ δαπάναις τοῦ φιλομουσικωτάτου ὁμογενοῦς Πάνου Κουρτζῆ φθογγόμετρον τοῦ ἐκ Κυδωνιῶν ἔλκοντος τὸ γένος Κομνηνοῦ Ἀμανίτου, ἐν Ἀγιάσῳ δὲ τῆς Μιτυλήνης ἀπὸ ἐτῶν κατοικοῦντος, ὡς πιστῶς ἀποδίδον τοὺς τόνους καὶ τὰ διαστήματα τῶν ἐπ' αὐτοῦ διαγεγραμμένων κλιμάκων ὅλων τῶν ἤχων καὶ φθορῶν, καὶ ὡς ἔργον δυνάμενον νὰ ὀδηγήσῃ τοὺς πρωτοπείρους τῶν σπουδαστῶν ἀσφαλῶς ἐν τῷ ἔργῳ αὐτῶν. Προτάσει τῆς αὐτῆς ἐπιτροπῆς καὶ ἐνεργείαις τοῦ Συλλόγου, ὁ ἐν Ὀδησσῷ φιλόμουσος ὁμογενὴς Γρηγόριος ὁ Μαρασλῆς ἀνέλαβε νὰ συμπεριλάβῃ εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐκδιδομένην ἐν Ἀθήναις φερώνυμον «Βιβλιοθήκην» καὶ τὸ παλαιογραφικὸν ἀνέκδοτον οὐγγράμμα τοῦ μουσικοδιδασκάλου Παναγιώτου Κηλτζανίδου.

1) Δύο μουσικὰ διαγωνίσματα ἔθετο ὁ πατριάρχης Κωνσταντίνος ὁ Ε'. Καὶ διὰ μὲν τοῦ Α' ὥριζε νὰ προσδιορισθῇ ὁ ποιητικὸς ρυθμὸς τῆς ὀκτωήχου, καὶ ἡ κατὰ στίχους σύνταξις αὐτῆς, ὡς τὸ πρῶτον ἐποιήθη ὑπὸ τῶν ὑμνογράφων· διὰ δὲ τοῦ Β' νὰ ἐξευρεθῇ ἂν ὑπάρχῃ σχέσις μεταξὺ τοῦ ποιητικοῦ ρυθμοῦ τῆς ὀκτωήχου καὶ τοῦ μουσικοῦ ρυθμοῦ. Ὡς ἄθλον δὲ δι' ἑκάτερον τῶν διαγωνισμάτων προσήνεγκεν ὁ πατριάρχης ἀνά πεντήκοντα (50) λίρας Ἀγγλίας, κατατεθείσας εἰς τὴν Λυωνικὴν Πίστωσιν, ὁρίσας ὅπως τὸ μὲν πρῶτον διαγώνισμα βραβευθῇ τῷ 1901 κατὰ τὴν τριετηρίδα τοῦ Συλλόγου, τὸ δὲ Β' τῷ 1902 κατὰ τὴν τετραετηρίδα.

ρητικῶς τε καὶ πρακτικῶς ἐξέτασιν, ἀνάπτυξιν καὶ καλλιέργειαν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν μουσικῆς, ἐκκλησιαστικῆς τε καὶ ἐξωτερικῆς, τὴν μετὰ προσοχῆς καὶ ἐμβριθείας ἐξακρίβωσιν τῆς ἱστορίας αὐτῆς ἀπὸ τῶν ἀρχαίων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, τὸν παραλληλισμὸν πρὸς τὴν μουσικὴν ἄλλων ἐθνῶν, ἀνατολικῶν τε καὶ δυτικῶν, ἀρχαίων καὶ νεωτέρων, τὴν ἀκριβῆ διόρθωσιν ἐπιστημονικῶς τε καὶ τεχνικῶς, καὶ ἀνύψωσιν εἰς τὸ ἀρχαῖον καὶ γνήσιον μέλος, πρὸς δὲ, καὶ τὴν ἐντελῆ ἐκμάθησιν αὐτῆς. Ἐν τῷ Συλλόγῳ τούτῳ συνεκεντρώθησαν οἱ διασημότεροι τῶν παρ' ἡμῖν μουσικῶν καὶ μουσικολόγων, ὡς καὶ πολλὰ ἔγκριτα μέλη τῆς καθ' ἡμᾶς κοινωνίας καὶ οὐκ ὀλίγοι ἱεράρχαι καὶ ἄλλοι ἀνώτεροι κληρικοί.' Ὁ Σύλλογος ἀπὸ τοῦ 1900 ἐκδίδωσι Περιοδικὸν

---

1) Ἐκ τῶν ἐν τῇ βασιλευούσῃ διαρκῶς διαμενόντων ὑπερεκατὸν τακτικῶν μελῶν, τῷ Συλλόγῳ ἐν γένει καὶ ταῖς ἐπιτροπαῖς αὐτοῦ ἐν μέρει τὴν πολύτιμον συμβολὴν αὐτῶν, πλὴν τῶν ἐν τοῖς ἐμπροσθεν εὐφῆμως μνημονευθέντων Γ. Βιολάκη Πρωτοψάλτου τῆς Μ. Ἐκκλησίας, τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Παμφίλου Μελισσηνοῦ, Μ. Ἀρχιεπισκόπου Νικοδήμου Νεοκλέους, Νηλέως Καμαράδου, Ι. Ναυπλιώτου, Φωτίου Παπαδοπούλου, Πολυχρονίου Παχεΐδου, Γ. Δ. Παχτίκου, Θεοδώρου Μαντζουρανῆ ἀρχιεπισκόπου, Λεωνίδα Νικοκλέους, Μιχαὴλ Μουρκίδου καὶ Κ. Κλάδδα, παρέχουσι καὶ ὁ ἐκ τῶν γραμματέων τοῦ α' πατριαρχικοῦ γραφείου μουσικολόγος Μάρκος Βασιλείου, ἀπὸ ἱκανοῦ ἐμβριθῶς ἐγκύψας εἰς τὸ περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς μουσικῆς θέμα καὶ ἐκ τῶν κρατίστων τῆς ἐποχῆς ἡμῶν ἀναδειχθεὶς μελοποιός, ὁ Χρῆστος Παπαϊωάννου, ἐκ τῶν γραμματέων ὡσαύτως τοῦ α' πατριαρχικοῦ γραφείου, τῆς μουσικῆς μύστης καὶ πολυτίμητος τοῦ συλλογικοῦ ἔργου σκαπανεὺς, ὁ Νικόλαος Παγανᾶς ὁ ἐκ τῶν πολυπληθῶν αὐτοῦ περὶ τῆς θεωρίας τῆς μουσικῆς ἡμῶν δῆμοδιεῦσεων ἐν ἐφημερίδι καὶ ἰδιαίτεροις βιβλίοις γνωστότατος μουσικολόγος καὶ τῆς πατρίου μουσικῆς ἐνθερμος ζῆλωτής, ὁ ἐκ τῶν καθηγητῶν τῆς Μ. τοῦ Γ. Σχολῆς καὶ τῆς μουσικῆς ἐμπειρὸς Κωνσταντῖνος Ζαχαριάδης, ὁ ἐν τῇ κατὰ Χάλκην Θεολογικῇ Σχολῇ εὐδόκιμος διδάσκαλος τῆς μουσικῆς Γεώργιος Πρωγάκης, ὁ μουσικολόγος ἱατρός Νικόλαος Βασιλειάδης, ὁ εὐφυμαθὴς Λυκείαρχος Χρῆστος Χατζηχρήστου, ὁ τῆς μουσικῆς ἐγκρατὴς καὶ τῆς διασώσεως καὶ καλλιέργειας αὐτῆς θερμουργὸς ἐργάτης Βασίλειος Πανοικίδης δικηγό-

σύγγραμμα, ἐν ᾧ δημοσιεύονται τὰ πρακτικά τῶν συνεδριάσεων, τὰ ἀναγνώσματα, αἱ ἐκθέσεις τῆς Τεχνικῆς ἐπιτροπῆς, τὰ ὀνόματα τῶν μελῶν, αἱ λογοδοσίαι, οἱ ἐκφωνοῦμενοι πανηγυρικοὶ λόγοι, ἀνέκδοτα μελετήματα τῶν πάλαι μουσικοδιδασκάλων καὶ ἑλληνικὰ ἠμῶδεις μελωδίαι. Ὑπὸ τοῦ Σύλλογου ἰδρύνθη ἀπὸ ἐξαετίας καὶ ἰδιαιτέρα Ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ Σχολὴ πρὸς διάδοσιν καὶ διδασκαλίαν τῆς ἱερᾶς ἡμῶν μουσικῆς καὶ πρὸς μόρφωσιν ἱεροψαλτῶν, ἥτις, τετράτακτος οὔσα, διευθύνεται ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τῆς παρούσης βίβλου. Εἰς τὸν Σύλλογον ἐχορήγησε δαψιλεστάτην ἠθικὴν ὑποστήριξιν ἅμα δὲ καὶ ὑλικὴν ὁ τὸ ἱερὸν καὶ λαμπρὸν ἔργον Κωνσταντίνου τοῦ Ε' υἱοθετήσας παναγιώτατος Ἰωακείμ ὁ Γ', ὁ τὸ δευτέρον ἀπὸ τῆς 25 Μαΐου 1901 χειριζόμενος τὸ πηδάλιον τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, πολυειδῶς τὸ συλλογικὸν ἔργον προστατεύσας, ὡς καὶ δι' ἐγκυκλίων.¹ Ὁ Σύλ-

ρος, ὁ εὐμαθέστατος μουσικολόγος Γ. Ο. Σκαναβῆς διευθυντὴς τῶν σχολῶν καὶ ἱεροψάλτης ἐν Μάλτεπε τῆς ἐπαρχίας Χαλκηδόνος, οἱ φερέλπιδες ἱεροψάλλται Ἰωάννης Χατζηκωνσταντῆς α' ψάλτης τῆς ἐν Διπλοκιονίῳ ἐκκλησίας τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, Νικόλαος Κωνσταντινίδης α' ψάλτης τῆς ἐν Χάλκῃ ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Κρημνοῦ καὶ ἄλλοι. Ἐκ τῶν ἀντεπιστελλόντων μελῶν μνημόνευτέον τοῦ λαμπροῦ μητροπολίτου Μαρωνείας Νικολάου Σακκοπούλου, ἱεράρχου μουσικωτάτου καὶ περὶ τὴν μελοποιεῖαν ἐντριβοῦς, τῶν τῆς μουσικῆς ἐμπειροτάτων ἱεραρχῶν τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου Κυζίκου Ἀθανασίου Μεγακλέους, Σιδανίου καὶ Σιατίστης Σεραφεῖμ Σκαρούλη, καὶ Λιτίτζης Νικηφόρου Λεδαντερίδου, τοῦ ἐν Σμύρνῃ διαπρεπεστάτου μουσικοδιδασκάλου Μιδαῆλ Μιδαηλίδου, τοῦ μουσικολόγου πρωτοψάλτου τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως Φιλιππουπόλεως Ἐμμανουὴλ Κρεμέζη, καὶ τοῦ ἐν Γαλαζίῳ καλλιφωνοτάτου πρωτοψάλτου Νικολάου Παπαδοπούλου τοῦ Ρυσίου.

1) Ἐπὶ τῆς πατριαρχίας τοῦ παναγιωτάτου Ἰωακείμ τοῦ Γ' ἐξεδόθησαν αἱ ἐξῆς τρεῖς σχετικαὶ ἐγκύκλιοι :

Α'.

Τιμιώτατοι κύριοι Ἐπίτροποι τῶν ἐν τῇ Ἀρχιεπισκοπῇ Κωνσταντινουπόλεως ἱερῶν Ἐκκλησιῶν,

Ἀριθμ. { Πρωτ. 3434
Διεκπ. 1847

Ἄν ἀληθὲς καὶ ἀναμφισβήτητον τυγχάνει ὅτι τὰ ἀπὸ τῶν Πατέρων καταγόμενα διὰ πολλῆς ὀφειλομένην ἔχειν τιμῆς καὶ εὐλαβείας, οὐχ ἥκιστ

λογος μέχρι σήμερον εἰσέπραξε, ταῖς ἡμετέραις τὸ πλεῖστον ἐνερ-

τοῦτο ἀρμόζει λεγόμενον περὶ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἣν ἔχομεν ἀπὸ τῶν Πατέρων μέχρις ἡμῶν σχεδὸν ἀδιάφθορον κατελθοῦσαν καὶ, ὡς οἱ μετ' ἐμβριθείας εἰς τὴν μελέτην αὐτῆς ἐγκύψαντες σοφοὶ ἀνακηρύττουσιν, οὐδενὸς ἑτέρου χρήζουσιν, εἰμὴ δεξιῶν καὶ ἐπιστημόνων ἐρευνητῶν, ἵνα τὸ σεμνοπρεπὲς καὶ ἐπιδάλλον αὐτῆς κάλλος τέλεον ἀναλάμψῃ καὶ ὑπέροχον καταδειχθῇ. Διὸ καὶ ἡ Μ. Ἐκκλησία, πρωτίστην ἑαυτῆς λογιζομένη φροντίδα, ὅπως ἐν παντὶ ἐργῷ ἀγαθῷ πρωτοστατῇ, αὐτὴ πρώτη δεικνύσα ἐκάστοτε τοῖς ὑπὸ τὴν πνευματικὴν αὐτῆς διοίκησιν τεταγμένοις τὸ καθῆκον ἐκάστου, πολλάκις μὲν τὴν ἑαυτῆς προσοχὴν ἔστρεψε καὶ ἐπὶ τῆς ὄντως μεγάλης ταύτης ἐκκλησιαστικῆς καὶ ἐθνικῆς ἀνάγκης, οὐ πρὸ πολλοῦ δ' αὖθις ὑπὸ τὴν ἀμεσον ἑαυτῆς προστάδιαν ἀναλαβοῦσα τὸν Ἐκκλησιαστικὸν Μουσικὸν Σύλλογον ἵδρυσε σύναμα ἐπὶ χρυσταῖς ταῖς ἐλπίδι τὴν ἐκκλησιαστικὴν Μουσικὴν Σχολὴν αὐτοῦ, ἥς τοὺς καρπούς ἡδίστους ἀνωμολόγησαν, ὅσαι ἐνορίαι τῶν πρωτολείων αὐτῆς πείραν ἔλαβον. Ἀλλ' ἵνα τὸ ἱερὸν τοῦτο ἔργον χῶρήσῃ προαγόμενον, πρὸς ταῖς εὐλογίαις καὶ τῇ ἄλλῃ ἠθικῇ καὶ ὕλικῇ προστάδι, τῇ παρεχομένῃ αὐτῷ ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου ἐκκλησιαστικοῦ καὶ ἐθνικοῦ κέντρου, ἀνάγκην ἔχει καὶ τῆς ἐν ἐργοῖς ἐκδηλουμένης ἀγάπης καὶ ὑποστηρίξεως ἀπάσης τῆς καθ' ἡμᾶς κοινωνίας. Ἡ δὲ Αὐτοῦ Θειοτάτη Παναγιότης, Ἡς ἀπὸ τῆς πρώτης ἡδὴ Πατριαρχείας ἀπτά ἔχομεν τὰ τεκμήρια τῆς ἰδιαζούσης ἐκείνης στοργῆς, ἣν οὐ παύεται ἐπιδεικνυμένη πρὸς τὰ συντελοῦντα εἰς ἔξαρσιν τοῦ γοήτρου τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, καὶ ἄλλα μὲν γενναῖα ὑπὲρ τοῦ εἰρημένου Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου καὶ τῆς συνημμένης αὐτῷ ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς Σχολῆς καὶ εἰσδηγῆσάτο καὶ ἐπραγματώσεν ἀρμοδίως, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἔγνω ἐν τῇ σοφῇ Αὐτῆς προνοίᾳ προσῆκον γενέσθαι, ὅπως δῆλα δὴ ἀπαδαὶ αἱ ἐν τῇ Ἀρχιεπισκοπῇ Κωνσταντινουπόλεως ἱερὰ Ἐκκλησίαι, ὡς πρῶται αὐταὶ τοὺς καρπούς τῆς ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς Σχολῆς δρεψόμεναι, πρῶται καὶ συμβάλλωνται εἰς τελειότερον καταρτισμὸν τοῦ φυτωρίου τούτου, ἐγγραφόμεναι ἀρωγοὶ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου ἐκάστη κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἰδίας ὕλικῆς εὐπορίας, πάντως ὁμῶς διὰ ποσὸν μὴ ἐλαττούμενον τῆς μιᾶς τουρκικῆς λίρας ἐτησίως. Πεποιθότες ὅτι, ὡς ἐν παντὶ, οὕτω καὶ ἐν τούτῳ οὐ μόνον συμμορφωθήσεσθε τῷ προσκυνητῷ ὁρισμῷ τῆς Α. Θ. Παναγιότητος, τοῦ πανσεδάστου καὶ προσκυνητοῦ ἡμῶν Πατρὸς καὶ Πατριάρχου, ἀλλὰ καὶ ἐπιδείξεσθε τὴν τὸ ἡμέτερον κατακομιοῦσαν Γένογ φιλότιμον

γείαις, φροντίσι καὶ προσπαθείαις, ἐκ συνδρομῶν φιλομούσων

ἀμιλλαν τίς τίνα ὑπερβῇ κατὰ τὴν ἐλευθεριότητα ἐν τῇ ἐγγραφῇ τῆς ἐτησίας τῶν ὑπὸ τὴν ὑμετέραν ὑλικὴν διαχειρίσιν ἱερῶν ναῶν συνδρομῆς, διαδιδάσκωμεν ἅπασιν ὑμῖν τὰς παναγίους πατριαρχικὰς εὐχὰς καὶ εὐλογίας καὶ γνωρίζωμεν ὑμῖν σύναμα ὅτι διὰ τὸ σχολικὸν τοῦτο ἔτος εἰσπράκτωρ ἐπὶ τούτῳ διωρίσθη ὁ ἐκ τῶν πατριαρχικῶν εὐταξιῶν Ἰω. Βογιατζῆς, ᾧ καὶ καταβληθῇσεται ἡ ἐτησία ἐκάστης ἱερᾶς Ἐκκλησίας συνδρομὴ ἐπὶ διπλοτύπῳ ἀποδείξει τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου, προσηκόντως ὑπογεγραμμένῃ καὶ ἐσφραγισμένῃ. Ἐπὶ δὲ τούτοις εἴητε ἐν Κυρίῳ ὑγιαίνοντες.

Ἐν τοῖς Πατριαρχείοις, τῇ 17ῃ Μαΐου 1902.

† Ὁ Μέγας Πρωτοσύγκελλος ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ.

Β'.

ΙΩΑΚΕΙΜ, ἐλῆφ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

Ἀριθμ. { Πρωτοκ. 301
Διεκπερ. 146

Ὀσιώτατοι ὁ τε ἡγούμενος καὶ οἱ λοιποὶ πατέρες τῆς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ . . . . . κειμένης ἱερᾶς ἡμετέρας Πατριαρχικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς . . . . . τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητὰ τῆς ἡμῶν Μετριότητος, χάρις εἴη τῇ ὑμῶν ὁσιότητι καὶ εἰρήνῃ παρὰ Θεοῦ. Προνοία ἐκκλησιαστικῇ ἀπὸ ἐξαιτίας ἥδη συνέσθη καὶ λειτουργεῖ ἐν τῇ Βασιλευούσῃ Ἐκκλησιαστικὸς Μουσικὸς Σύλλογος, σκοπὸν πρότιθέμενος τὴν καλλιέργειαν καὶ διὰδοσιν τῆς Μουσικῆς τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, ὡς κληρονομίας προγονικῆς, ἐγκαταλειμμένης ἀτύχως εἰς τὴν ἐπήρειαν τῶν καιρικῶν περιστάσεων καὶ διατρεχούσης τὸν κίνδυνον τοῦ ἀπολέσαι τὸν ἀρχαιοπαράδοτον αὐτῆς χαρακτῆρα καὶ τὴν ἱεροπρεπῆ ὑφῆν. Καὶ ὅτι μὲν τὸ ἔργον τοῦ Συλλόγου βαίνει σὺν Θεῷ ἐπὶ τὰ πρόσω ἀπόδειξις ἔστω σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθεῖσα Μουσικὴ Σχολὴ καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν αὐτῇ φοιτῶντων ὑπερδιακοσίων περίπου μαθητῶν, ἀπάντων νέων χρηστῶν καὶ τῆς ἄλλης εὐμοιρουντῶν παιδείας καὶ μορφώσεως, ὅτε δὴ προσλαμβανομένων ἐξ αὐτῶν τῶν φοιτητῶν τῆς μεγαλυνύμου τοῦ Γένους Ἑχολῆς, καὶ ἐνὶ λόγῳ καθυπισχνουμένων ἀγαθὰ ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ τούτου κειμηλίου τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῷ καθήκοντι ἡμῶν τοῦ συντελεῖσαι οὐ μόνον ἠθικῶς, ἀλλὰ καὶ ὑλικῶς εἰς τὸ ἔργον τῆς πρᾶ

ιδιωτῶν, ἐκ τῶν τὴν πυκνὴν φάλαγγα τῶν ἐπιτίμων μελῶν αὐτοῦ ἀπαρτιζόντων, χιλίας ὡς ἐγγιστα λίρας, δι' ὧν τό τε Σωματεῖον διετετρήθη, τὸ Περιοδικὸν αὐτοῦ ἐξῆσε καὶ ἡ Μουσικὴ Σχολὴ

κτικῆς ἀνυψώσεως καὶ ἱστορικῆς τε καὶ ἐπιστημονικῆς ἀναδείξεως τῆς μουσικῆς τῆς Ἐκκλησίας, σκεψάμενοι μετὰ τῆς περὶ ἡμᾶς ἱερᾶς Συνόδου, ἐγνώμεν σὺν τοῖς ἄλλοις ὀρίσai ἐκάστη τῶν ὑπὸ τὸν ἀγιώτατον Οἰκουμενικὸν Θρόνον ἱερῶν Μονῶν τῶν τε σταυροπηγιακῶν καὶ τῶν ἐνοριακῶν μικρὸν ἐτήσιον ἔρανον ἐκ μιᾶς λίρας ὁθωμανικῆς, διὰ ταῦτα ἀνακοινοῦμενοι καὶ τῇ ὑμῶν ὁσιότητι τὴν συνοδικὴν ταύτην ἐγκρισίν, προτρέπομεθα ἐκκλησιαστικῶς ἵνα προθύμως ἀποδεχόμενοι αὐτὴν, συμπράξετε μετὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Γένους εἰς περιποίησιν ἰδέας εὐγενοῦς καὶ πράγματος τιμαλφοῦς, ἅμεσον ἔχοντος ἀναφορὰν πρὸς τὴν εὐπρέπειαν τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ, ἀποστέλλητε δὲ τακτικῶς καὶ ἀπέναντι ἀποδείξεως τὴν ὡς ἄνω ἐτησίαν συνδρομὴν πρὸς τὸ ἐκάστοτε προεδρεῖον τοῦ εἰρημένου Συλλόγου, προεδρευομένου τανῦν ὑπὸ τοῦ Ἱερωτάτου Μητροπολίτου Ἐφέσου κύρ Ἰωακείμ, μὴ ἐπιλανθανόμενοι τῆς ἱερᾶς καὶ ἐνθουσιώδους στοργῆς, ἣν ἐκπαλαὶ αἱ ἱεραὶ Μοναὶ ἐπεδείξαντο εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς θυμοτερποῦς τέχνης, δι' ἧς δοξάζεται καὶ ὑμνολογεῖται τὸ ὄνομα τοῦ ὑψίστου Θεοῦ, Οὐ ἡ χάρις καὶ τὸ ἀπείρον ἔλεος εἴη μετὰ τῆς ὑμῶν ὁσιότητος.

α.δ' Ἰανουαρίου θ'.

† Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ἐν Χριστῷ εὐχέτης.

Γ'.

Εὐλαβέστατοι ἱερεῖς καὶ ἱεροψάλται τῶν ἐν τῇ ἀρχιεπισκοπῇ Κων)πόλεως ἱερῶν Ἐκκλησιῶν.

Ἀριθμ. { Πρωτ. 5708
Διεκπ. 3335

Ὅτι πολλῆς λογίζεται ἄξιον τιμῆς τὸ τοῦ ἱεροψάλτου ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ ὑπουργημα, τοῦτο βεβαίως οὐ παρ' ἡμῶν ἀναμένεται μαθεῖν· οὐδ' ἔστι τις ὁ ἀγνοῶν ὅτι ἀναπόσπαστον μὲν ἔστι μέλος τοῦ ὄλου τῆς θείας ἡμῶν λατρείας σώματος τὸ ὄσμα, δι' οὗ κυρίως δυνατὴ καθίσταται ἡ τῶν πληρούντων τὴν καρδίαν τοῦ προσευχομένου ἱερῶν συναισθημάτων ἐκδήλωσις, τοῦ δὲ τοιοῦτον ἱερὸν σκοπὸν στοχαζομένου ὄσματος ἡ ἔντεχνος ἐκτέλεσις οὐ παντὶ δέδοται, ἀλλ' ἰδίᾳ τάξει ἀνθρώπων, ἐκ Θεοῦ, ἐξ οὗ πᾶν δῶρημα τέλειον, ψῦσιν πρὸς τοῦτο δεξιὰν λαβόντων. Τοῦτου δ' ἀκριδῶς ἕνεκα καὶ ἡ ἁγία ἡμῶν Μήτηρ Ἐκκλησία τοὺς ἱεροψάλτας αὐ-

ἀπροσκόπτως ἐλειτούργησεν. Ὁ Σύλλογος οὗτος εἶναι σέμνωμα καὶ τιμὴ τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, τῆς διὰ πολλῆς στοργῆς εὐλογούσης αὐτὸν, εἶναι ἵδρυμα ἔχον ἑξοχὸν ἀποστολὴν

τῆς δι' ἰδίας ἐπὶ τούτου ἀρχιερατικῆς χειροθεσίας ἐν τῇ τάξει τοῦ ἱεροῦ καταλέγουσα κλήρου, διὰ πολλῆς ἄγει τιμῆς ἀμέμπτους δὲ κατὰ τὸ δυνατὸν καὶ ἀξίους τῆς κλήσεως ἑαυτῶν, ὡς κληρικῶν βουλομένη καταστήσαι αὐτοὺς, πολλοὺς μὲν καὶ ἄλλους ἔθετο Συνοδικοὺς Κανόνας, τὴν ἐν τῇ οἰκογενεῖᾳ ἀνατροφὴν αὐτῶν κιθόλου διαγράφοντας, μάλιστα δὲ δύο ἐθετομυθέτησεν ἰδίους περὶ τῶν ψαλλόντων ἐν Ἐκκλησίαις κανόνας, τὸν ἀριστὸν τῆς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τούτου ὑπουργήματος ἐκτελέσεως τρόπον σαφῶς καθορίζοντας. Καὶ ἡ μὲν ἐν Λαοδικείᾳ θεόλεκτος τοπικὴ Σύνοδος διὰ τοῦ ιε' κανόνος ἑαυτῆς ἐψηφίσατο «μὴ δεῖν πλὴν τῶν κανονικῶν ψαλτῶν, τῶν ἐπὶ τὸν ἁβωνα (ὃ ἐστὶ τὸ παρ' ἡμῖν ἀναλόγιον) ἀναβαινόντων καὶ ἀπὸ διψθέρας ψαλλόντων, ἑτέρους τινὰς ψάλλειν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ», ἅμα μὲν οἰοεὶ προνόμιον τιμιον τοῖς ἱεροψάλταις οὕτως χαριζομένην, ἅμα δὲ «τὰ παρηλλαγμένα καὶ ἀσυνήθη καὶ ἀλλότρια τοῖς γεγραμμένοις ἐν τοῖς ἀπὸ διψθερῶν ἵγουν μεμβρανῶν συντεθειμένοις ἐκκλησιαστικαῖς βίβλοις ἐνίων ψαλτῶν μινυρισματα καὶ θυμελικά μελωδήματα πάντα κωλύουσα καὶ ἀποτρέπουσα», ὡς ὁ ἱερός ἐξηγεῖται Θεόδωρος ὁ Βαλσαμών, ὁ τῆς μεγάλης Θεουπόλεως Ἀντιοχείας Πατριάρχης. Ὁμοίως δ' ἀπεφάνησαν καὶ οἱ πνευματοκίνητοι Πατέρες τῆς ἐν Τρούλλῳ συναθροισθείσης ἁγίας Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου, λέγοντες «τοὺς ἐπὶ τῷ ψάλλειν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις παραγινομένους βουλόμεθα μήτε βοαῖς ἀτάκτοις κεχρηῆσθαι καὶ τὴν φύσιν πρὸς κραιπνὴν ἐκδιάζεσθαι, μήτε τι ἐπιλέγειν τῶν μὴ τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀρμοδίων τε καὶ οἰκείων, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς προσοχῆς καὶ κατανύξεως τὰς ψαλμωδίας προσάγειν τῷ τῶν κρυπτῶν ἐφόρῳ Θεῷ· εὐλαβεῖς γὰρ ἔσεσθαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ, τὸ ἱερόν ἐδίδαξε λόγιον» (Καν. σς.) Οὗτος δὲ ὁ θεόπνευστος κανὼν, ὡς αὐτὸν ἐρμηνεύει ὁ σοφώτατος ἐκεῖνος ἐν μοναχοῖς Ἰωάννης ὁ Ζωναρῆς, ὃ καὶ ὁ πολὺς ἀκολουθεῖ Θεόδωρος ὁ Βαλσαμών, «οὐ μόνον τὸ ἀτάκτως βοᾶν ἀπαγορεύει, ἀλλ' οὐδὲ τι ἐπιλέγειν συγχωρεῖ ἀνοίκειον καὶ ἀνάρμοστον τῇ Ἐκκλησίᾳ, οἷά εἰσι τὰ κεκλασμένα μέλη καὶ μινυρισματα καὶ ἡ περιττὴ τῶν μελωδιῶν ποικιλία, εἰς ὧδας ἐκτρεπομένη θυμελικὰς καὶ εἰς ῥήματα θηλυπρεπεῖ». Ὅταν δὲ τοῖς ἱεροῖς τούτοις κανόσι κατακολουθεῖ ὁ ἱεροψάλτης, καὶ πλήρη ἔχων τοῦ ὕψους τῆς ἱερᾶς αὐτοῦ ἀποστολῆς συνειδησιν, ἀνάλογον μὲν κτήσεται θρησκευτικὸν καὶ ἠθικὸν φρόνημα, ἀνάλογον

καὶ περιποιοῦν τὴν ὑψίστην τῶν τιμῶν εἰς τὴν ὁμογενῆ κοινωνίαν, ἥτις συντηρεῖ αὐτὸ διὰ τῆς ἀνεξαντλήτου αὐτῆς γενναιοδωρίας, εἶναι ἱερὸς περίβολος διοικούμενος μετ' ἐπιζήλου τάξεως καὶ δραστηριότητος ἀκαταπονήτου ὑπὸ ἐπιφανῶν ἱεραρχῶν καὶ ἄλλων ἀνδρῶν, ὧν ὁ ζῆλος ἀληθῶς ἅγιος καὶ εὐγενής. Ὁσημέραι δὲ

δὲ, ὥς ἐστὶν ἐπόμενον, ἐπιδεικνύη ἐν πᾶσιν ἀναστροφὴν, ἀγαθῆς οὕτως ἀπολαύων ὑπολήψεως, μεμελετημένος δὲ ἐκάστοτε προσέρχεται εἰς τὸ ἱερὸν ἀναλόγιον, καὶ οὕτω καλῶς αὐτός τε ἑννοῇ καὶ τοῖς ἄλλοις ἐκκλησιαζομένοις ἀντιληπτὸν καθιστῇ διὰ σαφεῦς, εὐκρινοῦς καὶ συμφώνου πρὸς τὸ περιεχόμενον τῶν ψαλλομένων ᾠδμάτων μέλψεως καὶ ἀπαγγελίας τὸ θεῖον καὶ ἐκλαμπρον ὄντως κάλλος λόγου καὶ ὕψος ἰδεῶν τῆς ἀμιμῆτου ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν ποιήσεως καὶ ὑμνωδίας, τότε δὴ τότε, βλέπων τοὺς χριστιανοὺς ἀνυστάκτῳ παρακολουθοῦντας πνεύματι τὰ ὑπ' αὐτοῦ ψαλλόμενα καὶ ἀπὸ τῶν χειλέων, οὕτως εἰπεῖν, αὐτοῦ ἐξηρημένους καὶ ἐξωγραφημένα ἐπὶ τοῦ προσώπου φέροντας τὰ ὑπὸ τῆς ἱεροπρεπῶς τελουμένης γυνδίας ἐκκλησιαστικῆς ψαλμωδίας ἐξεγειρόμενα ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀκροατοῦ ἱερὰ συναισθήματα, ὅσον τὴν συντριβὴν καὶ ταπεινώσιν, τὴν κατάνυξιν, τὴν παραμυθίαν καὶ ἐλπίδα, τὴν εὐγνώμοδύν, τὴν χαρὰν ἢ τὸν φόβον καὶ εἴ τι ἄλλο ψάλλων καὶ αὐτὸς συναισθημα συναισθάνεται, κατανοῇ τότε ἡλικίαν ἔχει σημασίαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὁ ἱεροψάλτης καὶ ὁπόσον τελεσφόρως καὶ αὐτὸς συμβάλλεται εἰς ἐπίτευξιν τοῦ τῆς ἁγίας ἡμῶν Ἐκκλησίας ἱεροῦ σκοποῦ, ὅς ἐστι σωτηρία ψυχῶν. Διότι μέγα ἀληθῶς, καὶ αὖτις ὑμῖν λέγομεν, καὶ ὄντως ὠφελιμώτατον τῇ Ἐκκλησίᾳ τὸ τοῦ ἱεροψάλτου λειτούργημα. Ταῦτα δὲ γράφομεν ὑμῖν, σεπτῇ κελεύσει τῆς Α. Θ. Παναγιότητος, τοῦ πανσεβάστου καὶ προσκυνητοῦ ἡμῶν Αἰθέντου καὶ Δεσπότη καὶ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, οὐχ ἵνα ψυσιθῆτε, ἀλλ' ἵνα ἐν χριστιανικῇ τῇ διαθέσει ἀνασκοποῦντες τὰ καθ' ἑαυτοὺς καὶ κατανοοῦντες τίς ὁ προσορισμὸς καὶ τίς ἡ δύναμις τοῦ ἀληθοῦς καὶ ἀξίου τοῦ ὀνόματος ἱεροψάλτου, προθυμίᾳ ἐπιδείξησθε μερίζονα καὶ σπουδὴν ὅπως ἐκάστοτε κρείττονες ἑαυτῶν γίγνησθε καὶ οὕτω κατὰ τὸ δυνατόν τελειούμενοι τέλεον θυμώσθε τοῖς τῆς ἡμετέρας πατρίου ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς πολέμιους, τοὺς πειρωμένους ὅπως ἀλυσιτελῆ ἐν τούτῳ αὐτὴν παραστήσωσι. Διὸ καὶ προτρεπόμεθα πάντας πατριῶδες καὶ ἐντελλόμεθα ἵνα ἐν μὲν τῷ ἄλλῳ ὑμῶν βίῳ ἀξίως τῆς κλήσεως ὑμῶν πολιτεύσθε, ἀποφεύγοντες πᾶν τὸ ὑνάμενον καταργεῖναι ὑμᾶς ἐν τῇ

τὸ ἔργον τοῦ Συλλόγου κρατύνεται καὶ εὐοδοῦται, ὁ κύκλος τῆς δράσεως αὐτοῦ ἐξαπλοῦται, καὶ πληθύνονται οἱ δαψιλῶς ἐκτρεφόμενοι διὰ τοῦ ἀγνοῦ γάλακτος τῆς ἱερᾶς ἡμῶν μουσικῆς ἐν τῇ καρποφορώτατα λειτουργούσῃ τετρατάκτῳ Μουσικῇ αὐτοῦ Σχολῇ, τῷ εὐεργετικωτάτῳ τούτῳ καὶ μόνῳ ἀνὰ σύμπασαν τὴν ὁ-

---

συνειδηθεὶ τῶν πιστῶν, ἐν δὲ τῇ ἐπ' ἐκκλησίαις ἐκτελέσει τοῦ ὑμετέρου ἱεροῦ ἔργου πρῶτον μὲν μηδὲν αὐθαιρέτως πράττειτε ἀλλὰ πιστῶς ἀκολουθεῖτε τῷ ἐγκεκριμένῳ τυπικῷ τῆς Μ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, εἴτα δὲ φεύγιντε τὰς ἀτάκτους εἴτε βοᾶς εἴτε τῶν τοῦ σώματος μελῶν κινήσεις, τὴν τῶν φωνῶν ὑπερέντασιν, τὴν δριμύειαν πρὸς τοὺς ὑψ' ὑμᾶς τελούντας ἐν τῷ χορῷ συμπεριφορὰν καὶ πρὸ παντὸς τὴν ἐπιδεικτικὰς· διότι τούτου ἕνεκα τεθειμένοι ἐστὲ ἐκεῖ, οὐχ ἵνα ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ ἐπιδείξῃται τέχνην, ἀλλ' ἵνα ἑαυτοῦ ἐπιλανθανόμενος καὶ ὁλος ὑπὸ τῶν θείων τοῦ ἱεροῦ ἁσματος ἐννοιῶν καταλαμβάνόμενος μεταγίγῃ εἴτα εἰς τὰς τῶν ἐκκλησιαζομένων ψυχὰς διὰ τῆς προσηκούσης καὶ ἐπιστήμονος τῶν ψαλλομένων ἀναπαραστάσεως τὰ συναισθήματα, ὑψ' ὧν αὐτὸς πρότερός ἐστι κατειλημμένος· ταῦτα δὲ λέγομεν οὐχ ἵνα τὴν ὑποκρισίαν ὑμᾶς διδάξωμεν, ἀλλὰ διότι, ὡς καὶ ὑμεῖς γινώσκετε, τοιαύτην ἔχουσι δύναμιν τὰ γνήσια τῆς ἱερᾶς ἡμῶν Ἐκκλησίας μελωδήματα, ὥστε ὁ μετὰ προσοχῆς καὶ κατανύξεως, ὡς ὁ Κανὼν διατάσσει ψάλλον αὐτὰ καὶ γινώσκων ἂν ἀναγινώσκει, ἀδύνατόν ἐστιν ἵνα μὴ συγκινηθῇ καὶ τὴν ἱερὰν ταύτην συγκίνησιν καὶ τοῖς ἀκούουσιν αὐτὸν μεταδῷ. Ἐπὶ δὲ τούτοις παρέχομεν ὑμῖν καὶ τὰς ἐξῆς ὁδηγίας, ἵνα πιστῶς αὐταῖς τούντεῦθεν ἀκολουθεῖτε. Κατὰ τῆς χοροστασίας τῆς Α. Θ. Παναγιότητος ὀφείλετε ἐπιδιώκειν τὴν δυνατὴν συντομίαν· οὕτω δὲ ἐν μὲν τῷ ἐσπερινῷ, ἐὰν μὲν πανηγυρὶν ἄγῃ ὁ ἱερεὺς ναὸς, ὀφείλετε ψάλλειν μόνον τὸ «Μακάριος ἀνὴρ» ἢ, μὴ ἐπιτροπομένης τῆς σιυχολογίας τοῦ Ψαλμοῦ, οἷον ἐν ἐσπέροις τῶν Παρασκευῶν καὶ τῶν Κυριακῶν, τὰ συνήθη σύντομα ἀνοίξαντάρια, ἢ Κεκραγέριον ἀργὸν τοῦ τυχόντος ἤχου, ἵνα οὕτως ὁ ἐσπερινὸς μὴ διαρκῇ πλέον τῆς μιᾶς καὶ ἐνὸς τετάρτου τῆς ὥρας. Εἰ δὲ ἐστὶν ἐσπέρα Σαββάτου, ψάλλεται ἀπλῶς ὁ ἐσπερινὸς τῆς Κυριακῆς ἀνευ ἀργοῦ μαθήματος· τὸ δὲ «Θεοτόκε Παρθένε», ὡς λίαν διεξοδικὸν καὶ κυρίως δι' ἀγρυπνίας ἐν ἱεραῖς Μοναῖς προωρισμένον, ἐκτάκτως μόνον ψάλλεται καὶ ἐν ταῖς πόλεσιν ἤγουν κατὰ μεγάλας πανηγύρεις. Ἐν δὲ τῷ ὁρθρῷ αἱ Καταβάσαι ψάλλονται ἀργαί μὲν, ἀλλ' ἐν συντόμῳ ἀγωγῇ χρόνον· τὰ Πασαπνοόρια, Στιχηρὰ,

θόδοξον Ἀνατολὴν μουσικῶ μορφωτικῶ καταστήματι. Ἡμεῖς δὲ ἐν ζήλῳ ἐνθέῳ καὶ ἐν αὐταπαρνησίᾳ πολλῇ ὑπὲρ τοῦ ἀγίου καὶ ἔθνωφελούς σκοποῦ τοῦ Συλλόγου τούτου ἐργαζόμενοι καὶ τὸ ἴδιον εἰς τὸ κοινὸν θυσιάζοντες, ὥς αἱ προεδρικαὶ λογοδοσίαι, αἱ ἐκθέσεις τῶν ἐξελεγκτικῶν ἐπιτροπῶν καὶ αἱ βαρυσήμαντοι πατριαρχικαὶ προσλαλιαὶ

Δοξαστικά καὶ Δοξολογίαὶ ψάλλονται ἐν συντόμῳ ὡσαύτως χρονικῇ ἀγωγῇ, ἀλλ' ἐν σχέσει πάντοτε πρὸς ἄλληλα. Κατὰ δὲ τὴν ἱερὰν λειτουργίαν, ἐὰν πανηγυρίῃ ὁ ναὸς, ψάλλεται τὸ ἄρχον «ἅγιος ὁ Θεός», τὸ λεγόμενον συνειρισμένον, ἢ τὸ ἄρχον «Ἀλληλουῖον»· τὰ δὲ Χερουδικὰ καὶ Κοινωνικὰ ἐκτείνονται μόνον ὅσον ἀκριβῶς ἀπαιτεῖ ἢ ἐν τῷ ἱερῷ ὑπηρεσίᾳ τοῦ ἱερέως· ψάλλονται δὲ τὰ ἑκπαλαὶ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας παραδεδεγμένα, οἷον ἐκ μὲν τῶν Χερουδικῶν, ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ τὰ σύντομα λεγόμενα Χερουδικὰ τῆς ἑβδομάδος διαρκοῦντα ἀπὸ ὀκτὼ μέχρι δέκα πρώτων λεπτῶν τῆς ὥρας τὸ πολὺ, καὶ τὰ ἄργα τὰ λεγόμενα τῶν Κυριακῶν καὶ ὑπὸ τῶν μουσικοδιδασκάλων τῆς Μ. Ἐκκλησίας μελοποιηθέντα καὶ ἐν αὐτῇ καθιερωθέντα· ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ τελευταῖα ταῦτα πολὺ παρεκτείνονται, ἔξοσι τοῖς ἐπαφουσι καὶ συντέμνειν αὐτὰ ἐσκεμμένως, ὅπως αἱ λύσεις καὶ δέσεις τῶν συντηρηθεῖσων γραμμῶν συνδέωνται ἀλλήλαις ἐν σχετικοῖς φθόγγοις καὶ μὴ κατὰ δόλῳ οὕτω γίνωνται τοῖς ἐκκλησιαζομένοις αἱ τοιαῦται συσκοπαί. Ἐκ δὲ τῶν Κοινωνικῶν ψάλλονται τὰς μὲν Κυριακάς τὰ «Αἰνεῖτε» καὶ πάντων μὲν τῶν ἄλλων γνωστῶν καὶ ἀειμνήστων πρωτοψαλτῶν καὶ λαυπαδαρίων τῶν πατριαρχείων, μάλιστα δὲ τὰ Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου, κατὰ δὲ τὰς ἑορτάς τοῦ ὕλου ἐνιαυτοῦ τὰ ἐν τῇ Πανδέκτῃ κείμενα μαθήματα τῶν δοκίμων μουσικοδιδασκάλων. Πρὸ πάντων ὅμως μὴ ἐπιλανθάνεσθε ὅτι οὐδενὶ τῶν ἱεροψαλτῶν ἐπιτρέπεται ψάλλειν ἄργα μαθήματα οἷον Χερουδικὰ, Κοινωνικὰ κτλ. ἐξ ὑπογυτίου ἢ καὶ ἀπλῶς ἐκ μνήμης, ἀλλὰ ψάλλετε πάντοτε ἀπὸ διψθέρας, ὥς ὁ Κανὼν ὁρίζει, ἤγουν ἀπὸ τετραδίου ἢ βιβλίου, καὶ ἀποφεύγετε καθόλου τὰ αὐτοσχεδιάσματα καὶ μάλιστα οἱ μὴ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐν σταδίῳ γεγυμνασμένοι. Ἐστὼ δὲ γνωστὸν ὑμῖν πρὸς τούτοις ὅτι πάντα καθόλου τὰ κατὰ ποικίλους ἤχους ψαλλόμενα λειτουργικά, Κύριε ἐλέησον, Παράσχου Κύριε κτλ. ὁριστικῶς ἀπαγορεύονται καὶ ὀφείλετε ἄρα χῦμα, ὥς ἡ ἀρχαία τάξις, ἀντιφωνεῖν ταῖς τοῦ ἱερέως ἢ τοῦ διακόνου ἐκφωνήσεσι· πάντοτε δὲ ἐπιβάλλεται ὑμῖν ψάλλειν πρὸ τῆς Εἰσόδου τὰ Τυπικὰ καὶ τοὺς Μακαρισμούς, εἰ μήτοι γε ὑπάρχουσιν Ἀντίφωνα μεγάλης ἑορτῆς. Ἐπὶ δὲ πᾶσι τούτοις μὴ λη-

διασαλπίζουσι, λαμπρῶς ἐτύχομεν ἀμοιβῆς ἐκ μέρους τοῦ ἐπιλαμ-
πρόνοντος νῦν τὸ δεύτερον τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον καὶ τὴν ἀρετὴν

ὁμονεῖτε ὅτι τὸ πρόβλημα ἔχει πάντοτε καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἀφορῶσιν εἰς
τὴν θείαν λατρείαν ὁ τελεταρχῶν ἀρχιερεὺς ἢ ἱερεὺς, οὐδ' ἐπιτρέπεται
τοῖς ἱεροψάλταις, ὡς ἂν ἑαυτοῖς δόξῃ, διωξίγειν τὰ καθ' ἑαυτούς, εἴτε δὴ-
λον ὅτι ἀργότερον εἴτε συντομώτερον, ἀλλ' ἀείποτε κατὰ τὴν δόξαν τοῦ
τελεταρχοῦντος, ὁφείλοντος καὶ αὐτοῦ κινεῖν πάντα συμμορφοῦσθαι ταῖς
τοῦ Τυπικοῦ διικελεύσεσι. Ταύτην δὲ τὴν ἐγκύκλιον σεπτῇ πατριαρχικῇ
κελεύσει, πᾶσιν ὑμῖν ἀπολύοντες προτροπόμεθα ὑμᾶς καὶ ἐκκλησιαστι-
κῶς ἐντελλόμεθα ἵνα πιστῶς συμμορφωθῆτε ταῖς ἐν αὐτῇ διατάξεσιν,
ἐξηγμέναις ἐκ τε τῶν ἱερῶν κανόνων καὶ ἐκ πολλῆς περὶ τὴν ἐκκλησια-
στικὴν τάξιν καὶ εὐπρέπειαν μελέτης, καὶ οὕτως ἀξιοὶ γέννησθε τῆς
πρὸς ὑμᾶς πατρικῆς εὐνοίας τῆς Α. Θ. Η. τοῦ πανσεβάστου καὶ προσκυ-
νητοῦ ἡμῶν Δεδούτου καὶ Πατριάρχου, γινώσκοντος τιμῇ καὶ γροῖσσειν
τοὺς ἀγαπῶντας τὴν εὐπρέπειαν τοῦ οἴκου τοῦ Κυρίου, ἐν ᾧ εἴπτε ὑγιαί-
νοντες.

Ἐν τοῖς Πατριαρχείοις τῇ 24 96ρίου 1901.

† Ὁ Μέγας Πρωτοδὶγκελλος ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ.

1) «Ἐξόχως δὲ τῷ γενικῷ γραμματεῖ κ. Γ. Γ. Παπαδοπούλῳ διὰ τὸν
ἐκτακτὸν ζῆλον καὶ τὴν εὐγενῆ προθυμίαν ἐπὶ τῇ ἐκπληρώσει τῶν πολ-
λαπλῶν αὐτοῦ καθηκόντων ὥς τε μέλους τοῦ Προεδρείου καὶ μέλους τῶν
διαφόρων ἐπιτροπῶν, ὧν τῆς ἐνεργείας καὶ δράσεως ὑπῆρξε τὸ κέντρον
καὶ ἡ ψυχὴ· εὐχομαι δὲ ὅπως ὁ ζῆλος αὐτοῦ βαίνει αὐξων καὶ κραταιού-
μενος καὶ εὖρῃ μνηστὰς πολλοὺς ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου»
("Ἐκθεσις τῶν κατὰ τὸ α' συλλογικῶν ἔτος πεπραγμένων, ἀναγνωσθεῖσα ἐν
τῇ τῆς 14 Ὀκτωβρίου 1899 τακτικῇ Ν' συνεδριάσει τοῦ Συλλόγου ὑπὸ
τοῦ προέδρου σεβ. μητροπολίτου Σκοπετίας Ἀμβρόσιου καὶ δημοσιευ-
θεῖσα ἐν τῇ «Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ»).

«Εὐχαριστίας διαβιβάξω ἰδιαίτερος καὶ πρὸς πάντα τὰ μέλη τοῦ
Προεδρείου τὰ μετὰ παραδειγματικῷ ζήλου ἐργασθέντα ὑπὲρ τοῦ Συλ-
λόγου, ἰδιαίτατα δὲ πρὸς τὸν γενικῶς ἐκτιμώμενον διὰ τὸν ζῆλον αὐτοῦ
γενικὸν γραμματεῖα τοῦ Συλλόγου κ. Γ. Παπαδόπουλον, ὅστις ὑπῆρξε
πρόθυμος ἐν πᾶσι συναντιλήπτω καὶ δεξιῶς βραχιῶν καὶ ἐμοῦ καὶ πάν-
των τῶν ἐντίμων μελῶν τοῦ Προεδρείου, ἀκουράστως τρέχων καθ' ἑκά-
στην καὶ ἐργαζόμενος ὑπὲρ τοῦ σκοποῦ καὶ τῶν συμφερόντων τοῦ Συλ-
λόγου καὶ τῆς Μουσικῆς Σχολῆς. Δὲν εἶναι, Κύριοι, ὑπερβολὴ εἰπῶ

καλίκανότητα γεραίροντος καὶ ἐπιδραβεύοντος πατριάρχου Ἰωακείμ

ὅτι ὁ κύριος μοχλὸς τῆς κινήσεως καὶ ὁ μέγιστος παράγων τῆς καρποφόρου δράσεως τῆς Ἐφορευτικῆς Ἐπιτροπῆς, τῆς ἐπὶ τῶν Διαγωνισμάτων, καὶ τῆς Τεχνικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Συλλόγου ἡμῶν εἶναι ὡς γενικῶς ὑπὸ πάντων ὁμολογεῖται ὁ κ. Γ. Παπαδόπουλος· (Ἐκθεσις τῶν κατὰ τὸ δ' συλλογικὸν ἔτος πεπραγμένων, ἀναγνωσθεῖσα ἐν τῇ τῆς 12 Ὀκτωβρίου 1900 ΕΞ' τακτικῇ συνεδριάσει τοῦ Συλλόγου ὑπὸ τοῦ προέδρου σεβασμωτάτου μητροπολίτου Ἀμαθείας Ἀνθίμου, καὶ δημοσιευθεῖσα ἐν τῷ Γ' Τεύχει τοῦ Περιδικοῦ, σελ. 113—114).

«Ἄλλ' ἰδιαίτατα ὅλως ἡ Ἐξελεγκτικὴ Ἐπιτροπὴ συγκαίρει δημοσίᾳ καὶ παρακαλεῖ τὸν Σύλλογον διὰ τοῦ σεβασμωτάτου αὐτοῦ προέδρου ἵνα ἐκφρασθῶσι θεριὰ καὶ ὁμόφωνα τὰ συγχαρητήρια καὶ αἱ εὐχαριστίαι εἰς τὸν γενικὸν γραμματέα τοῦ Συλλόγου κ. Γεώργιον Παπαδόπουλον, ὅστις τῶν Πρωτόκολλον ὅλης τῆς εἰσελθούσης καὶ ἐξελθούσης ἀλληλογραφίας, τῶν ἰδίων βιβλίων τῶν εἰσερχομένων ἐγγράφων τοῦ Συλλόγου, τῶν Μητρώων ἀκριδῆς τῶν μελῶν αὐτοῦ, τῶν βιβλίων τῶν ἡμερησίων διατάξεων καὶ τὰ πρακτικὰ τῆς ὁλομελείας, τοῦ Προεδρείου, καὶ πασῶν τῶν Ἐπιτροπῶν, κατέστη ἡ κυριώτερα συνεκτικὴ δύναμις τῆς ὅλης ταύτης ἐργασίας» (Ἐκθεσις τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Συλλόγου, τῆς συγκροτουμένης ἐκ τοῦ πανοσιολογιωτάτου Μ. Πρωτοσυγκέλλου Χρυσοστόμου, Ν. Βασιλειάδου ἱατροῦ καὶ Λεωνίδα Νικοκλέους, ἀναγνωσθεῖσα ἐν τῇ ΕΖ' συνεδριάσει, γενομένη τῇ 31 Ὀκτωβρίου 1900, δημοσιευθεῖσα δὲ ἐν τῷ Περιδικῷ τοῦ Συλλόγου, σελ. 115).

Ἐν τῇ Λογοδοσίᾳ τῶν κατὰ τὸ Γ' συλλογικὸν ἔτος πεπραγμένων, τῇ ἀναγνωσθείσῃ ἐν τῇ τῆς 10 Ὀκτωβρίου 1901 ΟΖ' τακτικῇ συνεδριάσει ὑπὸ τοῦ προέδρου σεβ. ἀγίου Ἀμαθείας δημοσιευθεῖσα δὲ ἐν τῷ Δ' τεύχει τοῦ Περιδικοῦ τοῦ Συλλόγου, ἀναγινώσκωμεν τὰς ἐξῆς περικοπὰς:

«Λυπούμαι δὲ, διότι ἡ ἐξ ἀνάγκης περιορισμένη ἔκτασις τῆς προεδρικῆς ἐκθέσεως δὲν μοι ἐπιτρέπει ν' ἀπαριθμῶ ἐν λεπτομερείᾳ τὰς ἐργασίας τῆς ὑπὸ τὴν προεδρείαν μου Ἐφορευτικῆς Ἐπιτροπῆς, περιορίζομαι δὲ ἀναφέρων ὅτι ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ Σχολὴ τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου, συνωδὰ ταῖς εὐχαῖς καὶ προσπαθείαις τῆς Α. Θ. Π. τοῦ Οἴκου-μενικοῦ Πατριάρχου Ἰωακείμ τοῦ Γ' ἐπὶ τὸ τελειότερον διεργυθίσθη ὑπὸ τὴν δεξιὰν διεύθυνσιν τοῦ κ. Γ. Ι. Παπαδοπούλου, ὅστις ἀναμφισβητήτως ἔδωκεν ἡμῖν διπνεκῶς ἀποδείξεις τῆς πρὸς τὸ ἡμέτερον σωματεῖον στοργῆς αὐτοῦ καὶ ἀφοσιώσεως, καὶ εἰς τοῦ ὁποῖου τὴν ἱκανότητα, τὰς

τοῦ Γ', τιμήσαντος ἡμᾶς τῇ 4 Δεκεμβρίου 1902, ἐπὶ τῇ μνήμῃ

γνώσεις καὶ τὴν δραστηριότητα πλεῖστα ὅσα ὀφείλει καὶ ἡ Σχολὴ καὶ ὁ Σύλλογος» (σελὶς 92). Καὶ κατωτέρω «Καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἡ τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Συλλόγου διακονία διεξήχθη ἐν ἀκριβεῖ ἔνεκα τοῦ παραδειγματικοῦ ζήλου τοῦ γενικοῦ γραμματέως κ. Γ. Παπαδοπούλου, τοῦ καὶ ἀφιλοκερδῶς μοχθοῦντος ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τοῦ Συλλόγου καὶ ἀενάως ἐπαγρυπνοῦντος εἰς τὴν ἀνευ ἀπωλείας χρόνου ἐκτέλεσιν τῶν δεόντων». Καὶ ἀλλαχοῦ «Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι ὁ Σύλλογος πρὸς ἐκδοσιν τοῦ Περιοδικοῦ δεν ἔχει ἰδιαίτερον ἔμμισθον διορθωτὴν καὶ ἐπιστάτην, καὶ τοῦτο χάρις εἰς τὸν κ. Γ. Παπαδόπουλον, ὅστις φιλοτίμως καὶ ἀφιλοκερδῶς καὶ τὴν ἐργασίαν ταύτην ἀνέλαβεν» (σελὶς 94). Καὶ ἐν τέλει «Ἐὰν δὲ ὁ Σύλλογος ἐξηκολούθησεν ἐπιτυχῶς ἐκτελῶν τὸν προορισμὸν αὐτοῦ, εὐχαριστήσατε πάντα τὰ μέλη τοῦ ἀξιοτίμου προεδρείου, δι' ὧν μὲ περιεστοιχίσατε, ἰδιαίτατα δὲ τὸν γενικὸν γραμματέα κ. Παπαδόπουλον, ὅστις εὐκρινῶς καὶ ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἐργάζεται ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Συλλόγου ὑπὲρ τῆς προόδου καὶ προαγωγῆς τοῦ Σωματείου ἡμῶν» (σελ. 95).

«Προσέτι ἡ Ἐξελεγκτικὴ Ἐπιτροπὴ ἐξελέγξασα τὸ πρωτόκολλον, τὸ μητρώον, τὰ πρακτικὰ τοῦ προεδρείου καὶ τῆς ὀλομελείας καὶ τῶν τεσσάρων διαρκῶν ἐπιτροπῶν, εὔρεν αὐτὰ μετὰ παραδειγματικῆς ἐπιμελείας καὶ τάξεως συντασσόμενα καὶ φυλασσόμενα, τοῦθ' ὅπερ ὀφείλεται εἰς τὴν ἐγνωσμένην φιλοπονίαν καὶ φιλοκαλίαν τοῦ ἀκαμάτου γενικοῦ γραμματέως κ. Γ. Παπαδοπούλου, τοῦ πανθομολογουμένως κυριωτάτου μοχλοῦ καὶ παράγοντος τοῦ ἡμετέρου Σωματείου, διδὼ καὶ ἐπαίνους ἀπονέμει αὐτῷ». (Ἐκθεσις τῆς ἐκ τοῦ θεοφιλεστάτου ἀγίου Παμφίλου Μελισσηνοῦ, Μιχαὴλ Μουρκίδου καὶ Ἰακώβου Ναυπλιώτου συγκειμένης Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπῆς, ἀναγνωσθεῖσα ἐν τῇ ΟΗ' τακτικῇ συνεδριάσει, δημοσιευθεῖσα δὲ ἐν τῷ Δ' τεύχει τοῦ Περιοδικοῦ τοῦ Συλλόγου, σελὶς 96).

«Ἐλλογιμώτατοι ἱεροψάλται. Μὴ φανῇ παρὰδοξον ὅτι ἀποδίδω ὑμῖν τὸν τίτλον ἱεροψάλτου, καθ' ὅσον τὸν τίτλον τοῦτον ἀποδίδει ὑμῖν τόδε τὸ ἀπολυτήριο, ὅπερ πρόκειται νὰ λάβητε ἐκ τῶν ἐμῶν χειρῶν. Καθῆκον ἱερὸν ἐκπληροῦντες ἤλθομεν εἰς τὴν ἐορτὴν ταύτην μετὰ τῶν σεβασμιωτάτων ἀγίων ἀρχιερέων ἐκπροσωποῦντες τὴν Μ. Ἐκκλῆσίαν, ὅπως τιμήσωμεν καὶ εὐλογήσωμεν τοὺς ὑπὲρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς κόπους ὑμῶν. Ἡ ὥρα αὕτη ἐπιβάλλει ἡμῖν καθῆκον ὑπέρτατον ἵνα ἀπονειμῶμεν θερμὰς εὐχαριστίας τῇ Αὐτοῦ σεβασμιωτάτῃ Παναγιότητι τῷ γεραρῷ

τοῦ ἐν ἁγίοις Ἰωάννου τοῦ Δαμασκνοῦ, ἐν τῷ πατριαρχικῷ

προκατόχῳ ἡμῶν, ὅστις λόγῳ καὶ ἔργῳ οὐ μόνον ἐδρασεν, ἀλλὰ καὶ ἐνίσχυσε τὸν ὑμέτερον Σύλλογον. Ὁμολογοῦμεν ἐνιαῦθα παρρησίᾳ ὅτι νιοθετοῦμεν τὸ ἔργον αὐτοῦ, μέλλοντες νὰ πράξωμεν ὅ,τι ἀπαιτεῖται πρὸς εὐδόξωσιν αὐτοῦ. Ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ ἐπετελέσθη ἀληθῶς θαῦμα· ὑπῆρχε λυχνία καὶ ἐπ' αὐτῆς θρυαλλίς καίουσα ἄνευ ἐλαίου· ἀλλὰ τοῦ θαύματος τούτου ἐργάτης μὲν εἶναι τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τοῦ Συλλόγου, ψυχὴ δὲ τοῦ Συλλόγου ὁ ἐλλόγιμος κ. Γεώργιος Παπαδόπουλος, ὅστις ὑπὲρ τῆς μουσικῆς ἐργάζεται οὐ μόνον ἐξ ἑρωτος πρὸς αὐτὴν καὶ ἐνεκα γνώσεων, ἀλλὰ καὶ διότι ὑπὸ πάθους, ὑπὸ πραγματικοῦ πάθους πρὸς αὐτὴν κατέχεται. Δίκαιον δὲ νομίζω ν' ἀμείδῃ ἡ Ἐκκλησία διὰ τιμῶν καὶ ἠθικῶν ἀμοιβῶν, ἂν μὴ δι' ὑλικῶν, ταῦς οὕτω φιλοπόνως καὶ φιλοτιμῶς ὑπὲρ αὐτῆς ἐργαζομένους. Εὐχαριστήρια ὁθεν ἀπονέμω τῷ κ. Παπαδοπούλῳ, ὥς καὶ παντὶ ὑπὲρ τοῦ σκοποῦ τοῦ Συλλόγου μοχθοῦντι. Θέλων νὰ δώσω ἐλάχιστον δεῖγμα τοῦ πρὸς τὸν Σύλλογον ἀτομικοῦ μου ἐνδιαφέροντος, ὑπόσχομαι νὰ χορηγῶ αὐτῷ εἰκοσὶ λίρας ἐτησίως καὶ θέλω προσπαθῆσαι νὰ ἐξεύρω μέσα τινὰ πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ καὶ προκοπὴν. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἐπικαλοῦμαι τὰς εὐλογίας τοῦ Ὑψίστου ὅπως καταστέψωσι πάντας ὑμᾶς. (Προσφώνησις τοῦ παναγιωτάτου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἰωακείμ τοῦ Γ' κατὰ τὴν τελετὴν τῆς ἐπιδόσεως τῶν ἀπολυτηρίων εἰς τοὺς πρῶτους τελειοφοίτους τῆς Μουσικῆς Σχολῆς τοῦ Συλλόγου τῇ 29 Ἰουνίου 1901, δημοσιευθεῖσα ἐν τῷ Δ' τεύχει τοῦ Περιδικοῦ τοῦ Συλλόγου, σελ. 135—136).

«Ἡ Α. Θ. Π. ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἰωακείμ ὁ Γ', τοῦτο μὲν νύχαρίσθησε πάντας τοὺς ἐπισήμους καὶ μὴ, τοὺς τιμῆσαντας τὴν ἐορτὴν τοῦ Συλλόγου (τῇ 4 Δεκεμβρίου 1901 ἐπὶ τῇ μνήμῃ τοῦ ἐν ἁγίοις Ἰωάννου τοῦ Δαμασκνοῦ), τοῦτο δὲ, ἐπῆνεσε τὸν ζῆλον καὶ τὴν ἀγαθὴν δρᾶσιν τοῦ κ. Γ. Παπαδοπούλου, ὀνομάσας αὐτὸν γεννήτορα καὶ ψυχὴν τοῦ Συλλόγου, ἐπικαλεσθεὶς δὲ τὴν ἀντίληψιν τοῦ Ὑψίστου πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ κραταίωσιν τοῦ ἔργου τοῦ Συλλόγου, ἐπεσφράγισε τὴν ἐορτὴν ἀνακοινωσάμενος ὅτι τὰ δύο Σώματα ἐπήφισαν τὴν προτεραιάν ὑπὲρ τῆς Σχολῆς τοῦ Συλλόγου χρηματικὴν προσφορὰν ἐκ τοῦ Ἐθνικοῦ Ταμεῖου εἰκοσιπέντε λιρῶν Τουρκίας». (Ὅρα Πρακτικὸν τῆς ΟΘ' τακτι-

ναῶ σὺν μελίφραδεὶ προσφωνήσει καὶ πανδήμῳ χειροθεσίᾳ διὰ

κῆς συνεδριάσεως γενομένης τῇ 18 Δεκεμβρίου 1901. δημοσιευθὲν ἐν τῷ Περιδικῷ τοῦ Συλλόγου, σελ. 22).

«Μετὰ τὰ καλλιεπῶς καὶ εὐφραδῶς ὑπὸ τοῦ ὁργανοῦ διευθυντοῦ τῆς Μουσικῆς Σχολῆς καὶ γενικοῦ γραμματέως τοῦ Συλλόγου ληχθέντα, καὶ μετὰ τὰ ἀφθόνως ἀπὸ μέρους αὐτοῦ καὶ τοῦ Συλλόγου ἐκφρασθέντα εὐχαριστήρια πρὸς πάντας τοὺς ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Συλλόγου σκοποῦ ἐργαζομένους καὶ κοπιῶντας, ὀφείλομεν καὶ ἡμεῖς νὰ προσθέσωμεν μίαν λέξιν . . . . . Νομίζω ὅτι ὁ Σύλλογος δύναται νὰ ἀνακουφίσῃ τὰς πολλαπλᾶς αὐτοῦ ἀνάγκας ἀναγορεύων πάσας τὰς ἐν Ἀγίῳ Ὁρεὶ Μονὰς ἐπίτιμα αὐτοῦ μέλη, ἅπερ καθηκόντως ὀφείλουσι νὰ θεραπεύσωσι τὸν ἱερὸν σκοπὸν τοῦ Σωματείου ἡμῶν. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις εὐχομαι ἵνα εἰσακουσθῇ ἡ φωνὴ τοῦ ἀγορεύσαντος καὶ εὐρεθῇ τις τῶν ὁμογενῶν, ὅστις νὰ προσενέγκῃ τὸ ἀπαιτούμενον ποσὸν πρὸς ἴδρυσιν ἰδίου τοῦ Συλλόγου καὶ τῆς Σχολῆς κτιρίου». (Προσλαβὴ τοῦ Πατριάρχου γενομένη τῇ 19 Μαΐου 1902 ἐν τῇ τελετῇ τῆς ἐπιδόσεως τῶν Ἀπολυτηρίων εἰς τοὺς τελειοφοίτους τῆς Μουσικῆς Σχολῆς τοῦ Συλλόγου. Ὁρα Πρακτικὸν τῆς ΠΑ' τακτικῆς συνεδριάσεως, γενομένης τῇ 13 Ἰουνίου 1902, σελ. 80—81).

Ἐν τῇ λογοδοσίᾳ τῶν κατὰ τὸ Δ' συλλογικὸν ἔτος πεπραγμένων τῇ ἀναγνωσθεῖσθαι ἐν τῇ τῆς 20 Σεπτεμβρίου 1902 ΠΣ' τακτικῇ συνεδριάσει ὑπὸ τοῦ προέδρου σεβ. ἀγίου Ἀμασείας, δημοσιευθεῖσθαι δὲ ἐν τῷ Ε' τεύχει τοῦ Περιδικοῦ τοῦ Συλλόγου, δημοσιεύονται αἱ ἐξῆς περικοπαί : «Προσθετέον δ' ἐνταῦθα ὅτι ὁ ἀγωνοθέτης τοῦ Κωνσταντινείου Διαγωνίσματος πατριάρχης πρώην Κων)πόλεως Κωνσταντῖνος ὁ Ε' ἠγαθύνθη, τῇ εἰσγηθεί τοῦ λυσιτελέστατα ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τοῦ Συλλόγου πάντοτε ἐργαζομένου κ. Γ. Ι. Παπαδοπούλου, νὰ δηλώσῃ εἰς τὸν Σύλλογον ὅτι τὸ ἐξ ἑκατὸν (100) λιρῶν Ἀγγλίας ποσόν, ὅπερ πρὸ διετίας κατέθεσεν εἰς τὴν Λυωνικὴν Πίστωσιν ὡς ἄθλον διὰ τὸν φιλοπονήσοντα τὸ ὀρισθὲν Διαγώνισμα, ἐν ᾧ περιπτώσει οὐδὲν τῶν σταλνδομένων πονημάτων μέχρι τῆς 4 Δεκεμβρίου 1902 ἤθελε βραβευθῇ, δωρεῖται εἰς τὸν Σύλλογον ὅπως χρησιμεύσῃ ὡς ἀποθεματικὸν κεφάλαιον, οὗτινος οἱ τόκοι ἐτησίως θὰ χρησιμεύωσι πρὸς βράδευσιν μονογραφῶν σχετιζομένων πρὸς τὸ θέμα τοῦ Διαγωνίσματος» (σελ. 309). Καὶ κατωτέρω «Νέαν δωρεὰν γενναίαν, ἀξίαν ἀναγραφῆς ἔχομεν τὴν πεντηκοντάλιρον τοῦ ἐριτίμου ὁμογενοῦς κ. Κωνσταντίνου Εὐστρατίου Σεβαστοπούλου, ὀφειλομένην πανθομολογουμένως εἰς τὴν ἱκανότητα καὶ τὴν ἀναμφισδότητον πρὸς τὸν Σύλλογον καὶ τὴν

τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀφφικίου τοῦ Μεγάλου Πρωτεκδίκου τοῦ Ἀ-

Σχολῆν στοργὴν καὶ ἀφοσίωσιν τοῦ κ. Γ. Παπαδοπούλου» (σελ. 311)· καὶ ἐν τέλει «Ἐξοχίστῳ πάντᾳ τὰ μέλη τοῦ Προεδρείου τὰ ἀνακουφισαντά με ἐπὶ τετραετίαν ὡς ἔγγιστα ἐκ τῶν προεδρικῶν κόπων, καὶ ἰδίᾳ εὐχαριστῶ τὸν περισπούδαστόν μοι γενικὸν γραμματέα τοῦ Συλλόγου κ. Γ. Παπαδόπουλον, ὅστις ὑπῆρξεν ἀληθῶς ὁ δεξιός μου βραχίων ἐν τῇ ἐξασκήσει τοῦ βαρυτάτου προεδρικοῦ μου ἀξιώματος» (σελ. 313).

«Περὶ δὲ τῆς ἀκριθείας καὶ τάξεως τῆς κρατούσης ἐν τοῖς Ἀρχείοις τοῦ Συλλόγου ἡ Ἐξελεγκτικὴ Ἐπιτροπὴ δίκαιον θεωρεῖ ἵνα ἐξάσῃ ταύτην ἰδιαζόντως, μὴ διστάζουσα νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι δύναται νὰ ὑπερηφανεύηται καὶ καυχᾶται δι' αὐτὴν τὸ ἡμέτερον Σωματεῖον, ὁφείλων θερμὰς εὐχαριστίας τῷ γενικῷ γραμματεῖ αὐτοῦ κ. Γ. Παπαδοπούλῳ». (Ἐκθεσις τῆς ἐκ τοῦ θεοφιλεστάτου ἁγίου Συννάδων Εὐγενίου, ἀρχιμανδρίτου Ἀντωνίου Ἀντωνίνη καὶ Μάρκου Βασιλείου συγκειμένης Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπῆς, ἀναγνωσθεῖσα τῇ 31 Ὀκτωβρίου 1902 ἐν τῇ ΠΖ' τακτικῇ συνεδριάσει, δημοσιευθεῖσα δὲ ἐν τῷ Β' τεύχει τοῦ Περιδικοῦ τοῦ Συλλόγου, σελ. 314).

«Ὁφείλιν τινα ἀπετίσαμεν σήμερον ἐν τῷ πατριαρχικῷ ναῷ, χειροθετήσαντες τὸν γενικὸν γραμματέα τοῦ Συλλόγου καὶ διευθυντὴν καὶ καθηγνήτην τῆς Μουσικῆς Σχολῆς αὐτοῦ ἐλλόγιμον κ. Γεώργιον Παπαδόπουλον διὰ τοῦ ὀφφικίου τοῦ Μεγάλου Πρωτεκδίκου τοῦ Οἰκουμενικοῦ καὶ ἀποστολικοῦ θρόνου διὰ τοὺς πολλοὺς καὶ ἀτρύτους αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ Συλλόγου καὶ τῆς Σχολῆς κόπους. Εὐχαριστίας ὀφείλομεν τῷ Μεγάλῳ Πρωτεκδίκῳ, ὅστις καὶ ἐν τῷ μέλλοντι εὐχόμεθα νὰ ἐπιδεικνύῃ τὸν αὐτὸν ζήλον ὑπὲρ τοῦ ἐθνικοῦ τούτου ἔργου». (Προσφώνησις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἰωακείμ τοῦ Γ' ἐν τῇ πανηγυρικῇ συλλογικῇ τελετῇ τῆς 4 Δεκεμβρίου 1902, δημοσιευθεῖσα ἐν ταῖς ἡμερίσι καὶ ἐν τῷ Σ' τεύχει τοῦ Περιδικοῦ συγγράμματος τοῦ Συλλόγου, σελ. 52).

«Ὁ τι δὲ προσήκει τοῖς ἀξιοτίμοις μέλεσι τοῦ Προεδρείου, κατὰ μέζονα λόγον καὶ ἰδιαιτέρως ὅλως προσήκει τῷ γενικῷ τοῦ Συλλόγου γραμματεῖ καὶ διευθυντῇ τῆς Μουσικῆς Σχολῆς ἐλλογιμωτάτῳ κ. Γ. Παπαδοπούλῳ, ὅστις ὑπὸ ἀπαραμίλλου φλεγόμενος ζήλου καὶ μέχρι φανατισμοῦ ἐνθουσιῶν ὑπὲρ τῆς προόδου καὶ προαγωγῆς τοῦ Συλλόγου, ἀκαταπονήτως καὶ μετὰ δραστηριότητος ἐργάζεται, ἀπὸ φυλακῆς ἐτι πρῶτας μέχρι νυκτὸς τρέχων, κοπιῶν, χάριν τοῦ ἔργου καὶ τῶν συμφερόντων αὐτοῦ, καὶ συνελόντι εἰπεῖν, τὸν σπουδαιότερον ἀποτελῶν παράγοντα τῆς καρποφόρου τοῦ Συλλόγου καὶ τῆς Μουσικῆς Σχολῆς δράσεως. Ὅθεν τὰς θερμὰς ἀπο-

γιωτάτου ἀποστολικοῦ καὶ οἰκουμενικοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως θρόνου.¹

νέμομεν αὐτῷ εὐχαριστίας». (Ἐκθεσις τῶν κατὰ τὸ Ε' συλλογικὸν εἶτος πεπραγμένων, ἀναγνωσθεῖσα τῇ 11 Ἰουνίου 1903 ὑπὸ τοῦ προέδρου σεβ. ἀγίου Νεοκαισαρείας (νῦν Θεσσαλονίκης) Ἀλεξάνδρου καὶ δημοσιευθεῖσα ἐν τῷ «Ταχυδρόμῳ» τῆς 12 Ἰουνίου καὶ ἐν τῷ 5' τεύχει τοῦ Περιοδικοῦ τοῦ Συλλόγου).

«Προσέτι ἡ Ἐξελεγκτικὴ Ἐπιτροπὴ ἐξήλεγξε τὸ Πρωτόκολλον, τὸ Μητρώον καὶ τὰ πρακτικὰ τῶν συνεδριάσεων, εὔρε δὲ αὐτὰ φυλασσόμενα μετὰ παραδειγματικῆς ἐπιμελείας καὶ τάξεως· ἐφ' ᾧ περ καὶ θερμὰς ὡσαύτως εὐχαριστίας ἀπονεμνέον τῷ ἀκουράστῳ καὶ μετ' αὐταπαρηνσίας ἐργαζομένῳ ζήλωτῇ τῶν συμφερόντων καὶ τῆς προόδου τοῦ Συλλόγου γενικῷ γραμματεῖ κ. Γ. Παπαδοπούλῳ». (Ἐκθεσις τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπῆς, τῆς συγκεκλήμενης ἐκ τοῦ σεβ. μητροπολίτου Σερβίων καὶ Κοζάνης Κωνσταντίου, Λεωνίδα Νικοκλέους καὶ Νικολάου Παγανᾶ, ἀναγνωσθεῖσα τῇ 27 Ἰουνίου 1903 καὶ δημοσιευθεῖσα ἐν τῷ 5' τεύχει τοῦ Περιοδικοῦ συγγράμματος τοῦ Συλλόγου).

«Ἡ Α. Σ. ὁ ἅγιος Ἐφέσου κ. Ἰωακείμ ἐπιδοφραγίζων τὴν τελετὴν κατέστειψε διὰ τῶν εὐχῶν τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας τὴν φιλοπονίαν καὶ τὸν ζῆλον τῶν ἐν τῇ σχολῇ διδασκόντων, ἰδιαζόντως ἐπαινέσας τὸν μετὰ ζήσεως καὶ ἀφοσιώσεως διευσθύνοντα αὐτὴν κ. Γ. Παπαδόπουλον, ὅστις, ὡς εἶπεν, οὐ μόνον τὴν δυνατὴν ἐνέργειαν, φροντίδα καὶ προσπάθειαν καταβάλλει ὑπὲρ τῆς παγιώσεως καὶ τῆς ὁσημέραι ἀναπτύξεως, προόδου καὶ κανονικῆς τῆς σχολῆς πορείας, ἀλλ' ἐνεργεῖ καὶ ὑπὲρ τῆς ὑλικῆς εὐημερίας αὐτῆς, στενῶς καὶ ἀδιαρρήκτως συνδέσας τὸ ὄνομα καὶ τὸν βίον αὐτοῦ μετὰ τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς». (Ἀπόσπασμα ἐκ τῶν ἐλληνικῶν, γαλλικῶν καὶ τουρκικῶν ἐφημερίδων τῆς βασιλευσούσης, ἐν αἷς περιγράφονται κατὰ πλάτος τὰ κατὰ τὴν γενομένην τῇ 16 Μαΐου 1904 τελετὴν τῆς ἐπιδόσεως τῶν Ἀπολυτηρίων τοῖς τελειοφοίτοις τῆς Μουσικῆς Σχολῆς τοῦ Συλλόγου).

1) Ἴδου καὶ τὸ ἐπὶ τούτῳ ἐπιδοθέν μοι Εὐεργετήριον πατριαρχικὸν γράμμα :

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ

ἀριθ. Πρωτ. 1167

† **ΙΩΑΚΕΙΜ** ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως ὁ ὢν Πῶντος καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

† Ἡ Μετριότης ἡμῶν διὰ τοῦ Πατριαρχικοῦ τοῦδε Εὐεργετηρίου Γράμματος δῆλον ποιεῖται ὅτι τιμᾶται βουλομένη κατ' ἰδίαν Πατριαρχι-

Τοῦ Συλλόγου τὸ προεδρικὸν ἀξίωμα ἔλαβε κατ' ἀρχὰς τῇ ψήφῳ τῆς ὁλομελείας, ὁ μνητροπολίτης Ἀμασειᾶς Ἀνθιμος Ἀλεξούδης· τοῦτον ἐπὶ βραχὺ προεδρεῖσαντα καὶ παραιτησάμενον διεδέχθη ὁ ἐκ τῶν ἀντιπροέδρων μνητροπολίτης Σκοπεῖων (νῦν Νεοκαισαρείας) Ἀμβρόσιος Σταυρινὸς προεδρεύσας μέχρι τῆς 29 Ὀκτωβρίου 1899, κατόπιν τὸ δεύτερον παμψηφεί ὑπὸ τοῦ Συλλόγου ἐξελέγη πρόεδρος ὁ ἅγιος Ἀμασειᾶς διατελέσας τοιοῦτος ἐπὶ τρία ἔτη, μετὰ ταῦτα ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου 1902 μέχρι τοῦ Ὀκτωβρίου 1903 ὁ μνητροπολίτης Νεοκαισαρείας (νῦν Θεσσαλονίκης) Ἀλέξανδρος Ρηγόπουλος, διορισθεὶς διὰ πατριαρχικοῦ

κὴν φιλοτιμίαν καὶ προαίρεσιν καὶ ἐπαινέσαι τὸν θερμουργὸν ζῆλον, ὃν ἀπὸ ἐτῶν μακρῶν ὁ ἐντιμολογιώτατος κύριος Γεώργιος Παπαδόπουλος ἀ-
 τρυτοπόνως οὐ παύεται ἔχων καὶ ἐπιμαρτυρῶν ὑπὲρ τῆς καθ' ἡμᾶς πα-
 τρίου ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, γραφίδι τε πολλὰ περὶ αὐτῆς συγγραψά-
 μενος, λόγοις τε ἐμμελέσιν εἰς καλλιέργειαν καὶ ὑποστήριξιν αὐτῆς παρο-
 τρύνων, καὶ ἔργοις δὲ καὶ μόχθοις διηνεκέσι καὶ ἀριθμοῖς αὐτὸς πρὸς
 τοῦτο ἐν τοῖς πρώτοις σφονδιλασθέντων καὶ παρορμῶν, ἔγνω δξιο-
 χρέως, κατὰ κοινὴν ἡμᾶ καὶ ὁμόθυμον εὐχὴν τε καὶ παράκλησιν καὶ τῶν
 τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου μελῶν, προαγαγεῖν τὴν αὐτοῦ
 ἐντιμολογιότητα εἰς τὸ Ἐκκλησιαστικὸν ὁφφίκιον τοῦ Ἀρχόντος Μ. Πρω-
 τεκδικίου τοῦ Ἀγιωτάτου Πατριαρχικοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου, ἰδίαις χερ-
 σὶν ἐν τῷ πανδέπτῳ Πατριαρχικῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Τροπαιο-
 φόρου κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν διατύπωσιν, τῇ ἐπικλήσει καὶ χάριτι
 τοῦ παναγίου καὶ τελεταρχικοῦ Πνεύματος, προχειρισαμένη. Γράφοντες
 οὖν ἀποφαινόμεθα ἵνα ὁ διαληφθεὶς ἐντιμολογιώτατος κ. Γεώργιος Παπα-
 δόπουλος ὑπάρχη καὶ λέγηται καὶ παρὰ πάντων γινώσκηται Ἀρχὼν Μ.
 Πρωτέδικος τοῦ καθ' ἡμᾶς Ἀγιωτάτου Ἀποστολικοῦ καὶ Πατριαρχικοῦ
 θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πάσης τῆς προσοικουμένης τῷ ὁφφικίῳ
 τούτῳ τιμῆς παρὰ πᾶσι τοῖς ἐπιτυχάνουσιν αὐτῷ εὐσεδέσι καὶ ὀρθοδό-
 ξοις χριστιανοῖς ἀξιούμενος. Ὅθεν εἰς ἐνδειξιν ἀπελύθη τὸ παρὸν Ἡμέ-
 τερον Πατριαρχικὸν Εὐεργετήριον Γράμμα τῷ Ἀρχοντι Μ. Πρωτεκδικίῳ
 κυρίῳ Γεωργίῳ Παπαδοπούλῳ.

Ἐν εἵτῃ ὁπωριῳ ρϥϣ' μηνὸς Ἰανουαρίου κε', Ἐπινεμήσεως α'.

† Ο ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΙΩΑΚΕΙΜ ἀποφαίνεται,

πιττακίου, συνωδᾷ τῷ νέῳ Κανονισμῷ τοῦ Συλλόγου, καὶ ἔκτοτε μέχρι σήμερον ὁ μητροπολίτης Ἐφέσου Ἰωακείμ Εὐθυδουλῆς, ἐκλεγεῖς, προτάσει πατριαρχικῇ, ὑπὸ τῆς ἀγίας καὶ ἱερᾶς Συνόδου.

Ἀπὸ διετίας λειτουργεῖ λυσιτελῶς ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ θερμουργοῦ σκαπανέως τῆς πατρίου ἱερᾶς μουσικῆς Ἀνδρέου Τσικνοπούλου δικηγόρου, ὁ Σύλλογος ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Ὁ ἐν Ἀθήναις Ἑλληνικὸς Μουσικὸς Σύλλογος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός», ὅστις ἔχει ἱκανὰ μέλη καὶ πολυαριθμούς μαθητὰς, οἵτινες ἐν τῇ σχολῇ τοῦ Συλλόγου διδάσκονται τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν. Τὸ Σωματεῖον τοῦτο θὰ ἐπιδείξῃ ὁρᾶσιν ἐν τῇ μουσικῇ ἀνύσιμον, ἐὰν ἡ καρτερία, ἡ εἰλικρίνεια καὶ ἡ αὐταπάρνησις κατὰ τῆς εἰδεχθούσας τῶν ἀντιδράσεων κεφαλῆς δὲν ἀπολίπωσι τὰ φιλότιμα αὐτοῦ μέλη. Ναί, ἀδιαφιλονείκητον ὅτι ἐκ τῶν πολλῶν αἰτίων τῶν προκαλεσάντων τὴν διάλυσιν τῶν ἐκάστοτε ἰδρυ-

---

1) Ὁ μουσικοδιδάσκαλος Τσικνόπουλος ἀπὸ εἰκοσαετίας τὸν ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας μουσικῆς ἀγῶνα ἀγωνιζόμενος ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, πρὸ 17 ἐτῶν ἰδρύσας Μουσικὴν Σχολὴν ἐπὶ τούτῳ εἰς τὸ Βαρθάκειον ἀριστα λειτουργήσασαν, ἦν καὶ ἡμεῖς τῷ 1890 ἐπεσκέσθημεν μετὰ τῶν ἐπιφανῶν σοφῶν ἀνδρῶν Ἀλεξάνδρου Ραγκαβῆ καὶ Νικολάου Δαμαλά. Ὁ ἀειμνηστὸς μητροπολίτης Ἀθηνῶν Γερμανὸς ἐγκαθιδρύσας βραδύτερον τὴν Σχολὴν ταύτην εἰς τὸ Μητροπολιτικὸν μέγαρον, ὑπεστίριξε καὶ δι' ἰδιαίτερας συνοδικῆς ἐγκυκλίου. Ρητέον δ' ἐνταῦθα ὅτι τὴν ἰδρύσιν τῆς σχολῆς ταύτης συνέστησεν εἰς τὸν Τσικνόπουλον ὁ συμπατριώτης αὐτοῦ καὶ μέγας τῆς Ἑλλάδος πολιτικὸς ἀνὴρ Χαρίλαος Τρικούπης, ὅστις ἀνῆψε τὴν ἐν αὐτῷ δῆδᾶ τοῦ ἱεροῦ πυρός ἀπὸ τῆς οἰκογενειακῆς ἐστίας, ἅτε υἱὸς ὢν πατρὸς εὐδοκίμως τὴν μουσικὴν θεραπεύσαντος, τοῦ Σπυριδῶνος Τρικούπη, συντάξαντος ἐπὶ τῷ θαύματι τοῦ ἀγίου Σπυριδῶνος καὶ τοῦ ἀγίου Στεφάνου, τῷ συμβάντι ἐν Μεσολογγίῳ, ἀκολουθίαν ὁλόκληρον, ἥτις ψάλλεται ἐκεῖ μέχρι σήμερον, κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ ἀγίου Στεφάνου.

2) Ἀπὸ τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1902 ἐτιμῆθημεν διὰ τοῦ τίτλου τοῦ ἐπιτίμου μέλους ὑπὸ τοῦ Μουσικοῦ τούτου Σωματείου,

θέντων Μουσικῶν Σύλλογων τὸ κυριώτερον ὑπῆρξεν ἡ ἐμφιλοχώρησις μικροφιλοτιμιῶν καὶ ἐρίδων μεταξὺ τῶν παρ' ἡμῖν ἀρχολιπάρων καὶ ἐγωῖστων ἱεροψαλτῶν.

Μουσικὸς Σύλλογος ὑφίσταται ἀπὸ ἱκανοῦ καὶ ἐν Χίῳ, ἀποτελούμενος ἐκ πάντων σχεδὸν τῶν ἱεροψαλτῶν τῆς νήσου ταύτης. Σκοπὸς αὐτοῦ εἶναι ἡ διὰ τῆς ἀπὸ κοινοῦ μελέτης τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς μόρφωσις τῶν μελῶν αὐτοῦ. Τὴν ἐπέτειον αὐτοῦ ἀγει τῇ 1 Ὀκτωβρίου, ἑορτῇ τοῦ ἐν ἀγίοις Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη.

Ἀρχομένου τοῦ 1903 ἰδρύθη Σωματεῖον Ἱεροψαλτῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ, πρὸς ὑποστήριξιν καὶ διὰδοσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς, πρωτοδουλίᾳ τοῦ μουσοτραφοῦς μητροπολίτου Θεσσαλονίκης (νῦν Κυζίκου) Ἀθανασίου.

Καὶ ἐν Σμύρνῃ κατὰ ἀπρίλιον τοῦ 1903 ἰδρύθη ὑπὸ τῶν ἐκεῖ ἱεροψαλτῶν «Ἐκκλησιαστικὸς Μουσικὸς Σύλλογος» ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ γηραιοῦ καὶ διακεκριμένου μουσικοδιδασκάλου Μισαήλ Μισαηλίδου. Σκοπὸς αὐτοῦ εἶναι ἡ συστηματικὴ καλλιέργεια τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς καὶ ἡ ἀναστήλωσις τοῦ γοήτρου αὐτῆς, ἡ σύστασις ὀργανοθήκης καὶ μουσικῆς βιβλιοθήκης καὶ ἡ μόρφωσις ἱεροψαλτῶν.

Ἰωάννης ὁ Χαβιαρᾶς

καὶ τὸ ἀρμονικὸν μουσικὸν αὐτοῦ σύστημα.

Ὁ ἐκ Χίου ὀρμώμενος Ἰωάννης Χατζηνικολάου Χαβιαρᾶς εἶναι ὁ πρῶτος ἐπιχειρήσας νὰ ἐνδύσῃ δι' ἀρμονίας τὴν ἡμετέραν μουσικὴν καὶ νὰ τονίσῃ διὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς παρασημαντικῆς τὰ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας ἄσματα, πρωτοψάλτης τῆς ἐν Βιέννῃ ἐλληνικῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας τῆς ἁγίας Τριά-

δος ἀπὸ τοῦ 1844, καθηγητὴς τῶν ἐλληνικῶν ἐν τῇ αὐτόθι ἐλ-
ληνικῇ σχολῇ καὶ μεταφραστὴς ἐν Βιέννῃ τῷ 1836 ἐκ τοῦ γερμα-
νικοῦ τῆς ἱστορίας τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Κάτοχος ὦν κατὰ τι τῆς
ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς, συνεφώ-
νησε μετὰ τοῦ ἐξόχου μουσικοῦ Randhartinger, ὑποδιευθυντοῦ
τῆς τῶν ἐν Βιέννῃ ἀνακτόρων Κайσαροδασιλικῆς Καπέλλης, ἵνα
ὁ μὲν τονίσῃ εἰς εὐρωπαϊκὴν γραμμὴν τὰς μελωδίας τῆς τῶν
Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ὁ δὲ τονίσῃ αὐτὰς εἰς
εὐρωπαϊκὴν τετραφωνίαν. Τοιουτοτρόπως κατ' ἀρχῆς ἐτονίσθησαν
οἱ ὕμνοι τῆς λειτουργίας τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς
παρετηρήθη ὅτι οὐ μόνον κατεστράφη ἡ τῶν ἐκκλησιαστικῶν
ᾠσμάτων λεκτικὴ συνάφεια, ἀλλὰ καὶ ἡλλοιώθη καὶ ὅλως διε-
φθάρη ὁ χαρακτὴρ τῆς μελωδίας τῆς ἡμετέρας μουσικῆς, καὶ
τοῦτο, διότι ὁ ἀναλαβὼν τὸ ἔργον τοῦ μετενεγκεῖν εἰς τετράφωνον
ἀρμονίαν ᾠσματα ἐλληνικὰ γερμανὸς μουσικοδιδάσκαλος, δὲν εἶχε
τὰ ἀπαιτούμενα προσόντα τοῦ μελοποιοῦ, ὅστις δέον νὰ νοῆ ἀκρι-
δέστατα τὴν γλῶσσαν ἐν ἣ συνετέχθη τὸ ᾠσμα, νὰ ἦ ἐγκρατὴς
τῆς προσφῶδιος τῆς γλώσσης ἐκείνης, νὰ γινώσκῃ τὴν ἀπαγγε-
λίαν τῶν λέξεων, νὰ ἔχῃ συνείδησιν τῆς τε φύσεως τῶν αἰσθη-
μάτων καὶ τοῦ τρόπου δι' οὗ ταῦτα ἐκφράζονται, ὅπως ἐκλέξῃ
τὸν οἰκείον ἦχον, τὸν πρέποντα χρόνον, τὸν κατάλληλον ρυθμὸν
καὶ τὸ ἀρμόδιον μέτρον. II. χ. ἐν τῇ μουσικῇ τοῦ Χαδιαρά ὁ εἰς
ἦχον δεῦτερον καθιερωμένος νὰ ψάλληται Τρισάγιος Ὑμνος ἐτο-
νίσθη εἰς ἦχον πλάγιον τοῦ τετάρτου, διότι ἐν τῷ κλειδοκυμβάλω
οὐδεμίᾳ ὑπάρχει χρωματικὴ κλίμαξ καὶ χρωματικὸς ἦχος. 2) Ὁ
Χερουδικὸς Ὑμνος ἐτονίσθη εἰς ἦχον πλάγιον τοῦ τετάρτου, οὔτε
χαρακτῆρα ἐκκλησιαστικῆς μελωδίας κεκτημένος, οὔτε ὁμοιά-
ζων τὸ παράπαν πρὸς τοὺς τῆς Ἐκκλησίας χερουδικοὺς ὕμνους,
καὶ τὸ χεῖριστον, ἀποθαίνων καὶ φορτικώτατος ἔνεκα τῶν πολλῶν
ἐπαναλήψεων. 3) Τὸ εἰς ἦχον πλάγιον τοῦ τετάρτου μεμελισμένον
«Ἀξιὸν ἐστὶν ὡς ἀληθῶς» παρουσιάζει ἀντὶ μελωδίας ἐκκλησια-
στικῆς ᾠσμα θεατρικόν, κακῶς ἐρρυθμισμένον καὶ κωμικώτατον.
πρῶτος ὁ βαρύφωνος μόνος ψάλλει «Ἀξιὸν ἐστὶν», εἶτα ἐπαναλαμ-

δάνουσιν οἱ δύο μεσόφωνοι πάλιν «Ἄξιόν ἐστιν», ἔπειτα καὶ ὁ τρίτος μεσόφωνος ἐπαναλαμβάνει ἐκ τρίτου τὸ αὐτὸ «Ἄξιόν ἐστιν».

4) Εἰς τὸ Κοινωνικὸν «Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν» με-
μελισμένον εἰς ἦχον κατὰ μὲν τοὺς Εὐρωπαίους *mi terza minore*,
καθ' ἡμᾶς δὲ ὡς ἦχον πρῶτον, ἐπαναλαμβάνεται τρίς τὸ «Αἰνεῖ-
τε», τρίς «τὸν Κύριον» καὶ τρίς «ἐκ τῶν οὐρανῶν». 5) Τὸ εἰς ἦχον
δεύτερον καθιερωμένον νὰ ψάλληται «Ἐῖδομεν τὸ φῶς τὸ ἀληθι-
νὸν» ἐτονίσθη εἰς ἦχον πλάγιον τοῦ τετάρτου· εἶναι δὲ ὡς ἐκ
τῆς ἐκ μέρους τοῦ μελοποιοῦ ἀγνοίας τῆς ἐννοίας τῶν λέξεων καὶ
τῆς προσφῶδις κακόζηλον ἐν τῷ ρυθμῷ, ἐσφαλμένον ἐν τῷ τονι-
σμῷ καὶ ἔχον τὰς λέξεις ἀτόπως διακεκομμένας, οἷον, πῖ σ τ ι ν α
λ η θ ῆ α διαίρετον. 6) Τὸ ἐξευρωπαῖσθὲν «Εἶπ τὸ ὄνομα Κυ-
ρίου» ἐτονίσθη εἰς ἦχον πλάγιον τοῦ τετάρτου, ἀποβαλὼν τὸν
παροτρυντικὸν ἢ ἀλγεινὸν χαρακτῆρα, ὃν προσδίδει εἰς αὐτὸ ὁ
ἐλληνικοῦ χαρακτῆρος Λύδιος ἢ δεύτερος ἦχος.

Τῇ Κυριακῇ τοῦ Πάσχα τοῦ 1844 ἐψάλη κατὰ πρῶτον ἐν τῷ
ἐν Βιέννῃ ἱερῷ ναῷ τῆς ἀγίας Τριάδος ἡ ἐκ μονοφώνου εἰς τε-
τράφωνον μεταρρυθμισθεῖσα ἡμετέρα μουσικὴ δι' ἐνὸς χοροῦ ἐξ
εἴκοσι καὶ τεσσάρων εὐφώνων ψαλτῶν, καὶ τῇ Κυριακῇ τῆς Πεν-
τηκοστῆς τοῦ αὐτοῦ ἔτους καθιερώθη διὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς
ἀρχῆς, ἱερουργήσαντος δι' αὐτῆς τοῦ μακαριωτάτου πατριάρχου
Κάρλοβιτς Ἰωσήφ Γιάρατσιτς. Ἡ πάνδημος παρὰ τοῦ ἀρχηγοῦ
τῆς Ἐκκλησίας Κάρλοβιτς καθιέρωσις τοῦ νέου μουσικοῦ συστή-
ματος εἴλκυσε ταχέως τὴν ἐφῆσιν καὶ τῶν ἄλλων ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ
Εὐρώπῃ Ὁρθοδόξων Κοινοτήτων, αἵτινες παραδεχθεῖσαι αὐτὴν
ἐκτελοῦσιν ἔκτοτε διὰ ταύτης τὰς ἱερὰς τῆς Ἐκκλησίας λειτουρ-
γίας καὶ τελετάς.

Κατὰ μίμνησιν τοῦ Χαδιαρά εἰργάσθη πρὸς ἐξαρμόνισιν τῆς
ἡμετέρας μουσικῆς καὶ ὁ ἱεροδιάκονος Ἀνθιμος Νικολαΐδης, συν-
εργασθεὶς μετὰ τοῦ γερμανοῦ Gottfried Prayer, πρώτου μουσι-
κοῦ τῆς ἐν Βιέννῃ αὐτοκρατορικῆς αὐλικῆς ἐκκλησίας, διευθυν-
τῆς τοῦ μουσικοῦ χοροῦ τοῦ ἐν Βιέννῃ ναοῦ τοῦ ἀγίου Γεωργίου
διατελέσας ἐπὶ τινὰ ἔτη, ἐγκρατῆς τῆς ἡμετέρας μουσικῆς, ἐν

μέρει δὲ καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς, ἐκδούς τρίτομον Μουσικὴν Ἀνθολογίαν διὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς παρασημαντικῆς, ἀποδιώσας δὲ τῷ 1865 ἐν τῇ ἐν Ἀθήναις Ριζαρείῳ Σχολῇ, ἐνθα ἐδίδασκε τὴν μουσικὴν. Ὡσαύτως πρὸς τετραφώνησιν τῆς ἡμετέρας μουσικῆς εἰργάσθη καὶ ὁ ἐπὶ δύο καὶ πλέον δεκαετηρίδας ἐν τῷ ἐν Λονδίῳ ἑλληνικῷ ναῷ μετ' ἐπιτυχίας διευθύνας τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν Νικόλαος Κύβος, ἐγκρατὴς τῆς εὐρωπαϊκῆς καὶ τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς.

Τὸ παράδειγμα τῶν ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ ὀρθοδόξων ἑλληνικῶν κοινοτήτων ἐμιμήθησαν βραδύτερον καὶ ἐν Ἀθήναις. Ἐκ δὲ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν τῷ 1873 ἡ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, πατριαρχοῦντος τοῦ ἀπὸ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Σωφρονίου τοῦ Βυζαντίου, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐπὶ τούτῳ ἐκ Νεαπόλεως ὑπὸ τῆς ἐκεῖ ἑλληνικῆς κοινότητος μετακληθέντος, Παναγιώτου Γριτσάνη. Ἀφ' ἧς ἡμέρας δὲ ἀνεφάνη ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡμῶν ἡ τετράφωνος μουσικὴ τοῦ Χαδιαρά, ἡ τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ ἀπεπειράθη δι' ἐγκυκλίων πατριαρχικῶν καὶ συνοδικῶν ἵνα καταργήσῃ καὶ ἀπαγορεύσῃ τὴν καινοτόμον εἰσαγωγὴν καὶ χρῆσιν τῆς καινοφανοῦς μουσικῆς ἐν ταῖς ἱεραῖς ἀκολουθίαις τῶν ἀπανταχοῦ ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν.

1) † **ΑΝΘΙΜΟΣ** ἐλέφ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως
Νέας Ρώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

Οἱ τῷ καθ' ἡμᾶς ἀγιωτάτῳ, Πατριαρχικῷ, Ἀποστολικῷ καὶ Οἰκουμενικῷ Θρόνῳ ὑποκείμενοι ἱερώτατοι Μητροπολίται, καὶ ὑπέρτιμοι, καὶ Θεοφιλέστατοι Ἀρχιεπίσκοποι τε καὶ Ἐπίσκοποι, ἐν ἀγίῳ Πνεύματι ἀγαπητοὶ ἡμῶν ἀδελφοὶ καὶ συλλειτουργοὶ, καὶ ἐντιμώτατοι Κληρικοὶ, εὐλαδέστατοι Ἱερεῖς, καὶ τίμιοι Προεστώτες, καὶ χρῆσιμοι Γέροντες, καὶ Πρόκριτοι, καὶ λοιποὶ ἀπαξάπαντες εὐλογημένοι χριστιανοὶ, τέκνα ἐν Κυρίῳ ἡμῶν ἀγαπητά· χάρις εἴη ὑμῖν καὶ εἰρήνη παρὰ Θεοῦ, παρ' ἡμῶν δὲ εὐχὴ, εὐλογία καὶ συγχώρησις. Μὴ μέταιρε, φησὶν, ὅρια αἰώνια, ἀ ε-

Οἱ μουσικοὶ τοῦ 10' αἰῶνος.

Οἱ κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 10' αἰῶνος ἀκμάσαντες διαπρεπεῖς μουσικοὶ εἶναι οἱ ἑξῆς :

Κυριακὸς Φιλοξένης, ἱερεὺς, Ἐφεσιομάγνης, λόγιος μουσικὸς καὶ εὐδοκίμως περὶ τὴν φιλολογίαν τῆς καθ' ἡμᾶς μουσικῆς ἀσχοληθεὶς, μαθητὴς γενόμενος ἐν μὲν τῇ πράξει τῆς μουσικῆς τοῦ πάππου αὐτοῦ Χατζῆ Παλῆ τοῦ Ἐφεσίου, μουσικοῦ μεγαλοφώνου ἀποθανόντος τῷ 1808, καί τινος Ἰωσήφ ἱερομονάχου τοῦ Κρητὸς, ἐν δὲ τῇ θεωρίᾳ τοῦ Σελευκείας Ἀθανασίου, οὗ καὶ

θεντο οἱ Πατέρες σου». Καὶ «Υἱὲ φύλασσε νόμους Πατρός σου, καὶ μὴ ἀπώσῃ θεσμούς μνητρός σου»· καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος «Ἄ παρελάδετε, καὶ εἶδετε ἐν ἑμοί, καὶ ἰκούσιντε, ταῦτα πράσσετε»· καὶ ἐν ἄλλοις «Τὰ ἀρχαῖα κρατεῖτω». Ταῦτα ἐπισημνήσκωμεν ἐν προσημίαις πρὸς τὰ γνήσια πνευματικὰ ἡμῶν τέκνα, τοὺς ἀπανταχοῦ εὐσεβεῖς, καὶ ὀρθοδόξους χριστιανούς, προαγόμενοι κατὰ χρέος ἐκκλησιαστικῆς προνοίας, νὰ διαδῶσιν πρὸς πάντας τὰς πνευματικὰς ἡμῶν νοθεσίας, καὶ σωτηριώδεις παραινέσεις περὶ τῆς ἐσχάτως ἀναφανείσης, ὡς μὴ ὠφέλε, καὶ παραδειγματικῶς προϊούσης ἐφαμάργτου καινοτομίας ἐν ταῖς ἀγίαις τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαις. Ἐγένετο γάρ ἡμῖν διάπυστον ἀπὸ τε φήμης πρότερον διαθρυλλουμένης, καὶ ἤδη ἀπὸ πληροφορίας πολλῶν ἐκ Βιέννης καὶ Τεργέστης ἀφικνουμένων ἐνταῦθα, ὅτι τινὲς τῶν κατὰ τὴν Εὐρώπην ὀρθοδόξων Γραικῶν, καινοτομοῦντες πρὸς τὰ πατροπαράδοτα ἔθιμα, καὶ τὰς τάξεις τῆς ἀγίας Ἀνατολικῆς ἡμῶν Ἐκκλησίας, χαίρειν εἰπόντες τῇ ἱερᾷ καὶ ἀρχαιοπαράδοτῳ ἐκκλησιαστικῇ μουσικῇ, τῇ ἐν ταῖς ἱεραῖς προσευχαῖς καὶ ἀκολουθίαις ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων τῆς εὐσεβείας καθορισθεῖσιν ψάλλεσθαι ὑπὸ τῶν πιστῶν, καὶ πρὸς τοὺς θείους ὕμνους τῆς Ἐκκλησίας ἐν ὅκτῳ ἤχῳ προσηρμοσμένην, ταύτην, φάμεν, τὴν δεδασμίαν καὶ κατανυκτικὴν, καὶ ταῖς χριστιανικαῖς ἀκοαῖς συνήθην ἱερὰν ἀσματικὴν παραγκωνισάμενοι, καὶ ἀποκρούσαντες οἱ γεννάδαι οὗτοι, ἐπενόησαν, καὶ συνέθεντο ἑτέραν τινὰ καινοφανῆ μουσικὴν, ἀρμονία μὲν τετραφώνῳ, καὶ ποικιλία μέλους ξενίζουσαν, καὶ πάντῃ διάφορον τῆς ἡμετέρας οὔσαν, ἡ δ' ἄλλα κατακνηλοῦσαν, καὶ ἐκλύουσιν τοὺς ἀκρωμένους, καὶ μονοноῦ θεατρικὴν οὔσαν, καθὼς οἱ ταύτης ἀκούσαντες μᾶς ἐδεδαίωσαν, τὴν ὁ-

οὐκ ὀλίγα περὶ τῆς φιλολογίας τῆς μουσικῆς χειρόγραφα ἐκληρονόμησεν. Ἐξέδωκε τῷ 1859 Θεωρητικὸν Στοιχειῶδες τῆς Μουσικῆς, μεταγράψας τὰ πλεῖστα ἐκ τοῦ Θεωρητικοῦ τοῦ Χρυσάνθου. Προσέτι ἐξέδωκε καὶ Λεξικὸν τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς (ἀπὸ τοῦ στοιχείου Α—Μ), ἐν τῷ ὁποίῳ ἐξηγοῦνται πάντες οἱ τεχνικοὶ ὅροι τῆς μουσικῆς κατ' ἀλφαριθμητικὴν τάξιν, κυρίως δὲ διὰ θεωρητικῆς ἀναλύσεως, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ διὰ μουσικῶν παραδειγμάτων πρὸς πρακτικωτέραν κατὰληψιν. Τῷ 1870 ἐφιλοπόνησεν, ἀνέκδοτον τυγχάνον, Λεξικὸν τῶν Ἑβραίων μουσικῶν, τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, καὶ τινῶν Εὐρωπαίων καὶ Βυζαντινῶν μουσικῶν, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διτόμου Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ἀν-

---

ποίαν καὶ προσεκόλλησαν ἐφαρμόσαντες παραδόλως, καὶ βεδιασμένως εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἡμῶν ἀκολουθίας, καὶ παραμορφώσαντες τὸν ρυθμὸν τῶν ἱερῶν τῆς Ἐκκλησίας μελωδημάτων, τῶν πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν, καὶ τῇ ὑφῆ, καὶ τῇ λέξει μεμουςουργημένων, καὶ παρὰσύραντες αὐτὰ, οὕτως εἰπεῖν, εἰς τῆς ἰδίας αὐτῶν φαντασίας τὰ ἀπνηχήματα, καὶ ὅτι μὲν κακῶς ποιήσαντες οἱ φιλόκαινοι οὗτοι ἐπεχειρήσαν καinovομίαν toλμηράν ἐπὶ πραγμάτων, τῶν ὁποίων ἡ μετακίνησις, καὶ μεταποίησις οὐχ ὅπως ἐφάμαρτος, ὥς ἀντιθαίνουσα τοῖς ἐκτεθεῖσι περὶ τῆς διατηρήσεως τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν παραδόσεων ἱεροῖς ὅροις καὶ θεσμοῖς, ἀλλὰ καὶ ἀκροσφαλῆς καὶ ἐπικίνδυνος, ὥς σκανδαλώδης τῷ χριστιανύμῳ πληρώματι, καὶ ἀφορμῆς μεζόνων παραδόσεων, καὶ νεωτερισμῶν παρεκτικῆ, καὶ ἐπὶ τῶν ὁποίων, ὥς ἀναγομένων τῇ καθόλου Ἐκκλησίᾳ, ἡ αὐθαίρετος ἐπέμβασις δὲν δύναται νὰ λάβῃ χώραν, χωρὶς νὰ παρασύρῃ τοὺς toλμητίας εἰς τὴν μερίδα τῶν διαιρούντων τὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ, τοῦτο εὐδηνλον παντὶ ὀρθοδόξῳ καὶ ζηλωτῇ χριστιανῷ. Ἐκεῖνο δὲ τὸ ὅποῖον καθήψατο καιρίως, καὶ κατέβληψεν ἡμῶν τὴν καρδίαν εἶναι, ὅτι καὶ αἱ ἐν ταῖς ρηθείαις εὐρωπαϊκαῖς πόλεσιν ἐλέει Θεοῦ διατελοῦσαι κοινότητες τῶν ὀρθοδόξων, παρεδέχθησαν ὥς τι εὐρημα τιμαλφές, καὶ εἰσήγαγον τὴν ξένην καὶ ἐκφυλὸν αὐτὴν μουσικὴν ἐν ταῖς ἐκεῖ ἱεραῖς ὀρθοδόξοις Ἐκκλησίαις, ἀποβαλόντες, καὶ παύσαντες τὴν ἡμετέραν ἀρχαιοτάτην ἐκκλησιαστικὴν, χωρὶς νὰ ἐπιστήσῃσι τὸν νοῦν μὲ εὐλαβεστέραν παρατήρησιν, καὶ χωρὶς νὰ ἐπιβλέψῃσι μὲ καθαρώτερον διανοίας χριστιανικῆς ὁμμα, πρῶτον εἰς τὸ ἐκ τῆς καιnovομίας, καὶ ἀθετήσεως τῶν ἀρχαίων ἐθίμων καὶ τάξεων τῆς Ἐκκλησίας προκύπτον κα-

θίμου Γαζή, τοῦ Μυθοῖστορικοῦ Λεξικοῦ Ἰωσήφ τοῦ Μάγνητος, τῆς Φιλολογικῆς καὶ Κριτικῆς Ἱστορίας τοῦ Κ. Κοντογόνου καὶ ἄλλων συγγραμμάτων. Ἐκ τῆς ἐπισταμένης μελέτης τοῦ Λεξικοῦ τούτου ἐπίσθημεν ὅτι ἴδιος πόνος τοῦ Φιλοξένου καὶ δὴ χρήσιμος εἶναι μόνον τὰ σημειούμενα περὶ τινων μουσικῶν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ἅπερ καὶ μετεγράψαμεν εἰς τὸ προεκδοθὲν τῷ 1890 ἡμέτερον ἔργον «Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς κτλ.», καλλύναντες τὴν κοινὴν τοῦ μουσικολόγου λέξιν, καὶ ὑπεραυξήσαντες αὐτὰ διὰ πολλῶν προσθηκῶν ἐπὶ τῇ βάσει αὐθεντικῶν πληροφοριῶν, ὥς ἠρύσθημεν παρὰ τῶν συγχρόνων γηραιῶν μουσικοδιδασκάλων, οἵτινες θεωροῦνται οἱ πι-

---

νονικὸν πλημμέλημα, καὶ δεύτερον εἰς τὸ εἶδος τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος τετραφώνου μουσικῆς, τὴν ὁποίαν προετίμησαν τῆς ἡμετέρας, πεισθέντες τοῖς αὐταγέστοις ἐφευρεταῖς, καὶ θεωρήσαντες ἴσως τὸ πρῶγμα ἀδιάφορον, καθότι ἄλλως δὲν ἤθελον ἀνεχθῆναι βέβαια διὰ τῆς παρεκτροπῆς ταύτης νὰ ἐνοχοποιήσωσιν ἑαυτοὺς ἐνώπιον τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τοῦ χριστωνύμου πληρώματος οἱ τῷ γάλακτι τῆς εὐσεβείας ἐκ προγόνων ἀνατραφέντες, καὶ δι' ἔργων θεοφιλῶν, καὶ ζήλου χριστιανικοῦ ἀκίδδηλον μὲν τὴν ἀμώμητον πίστιν, ἀκατάγνωστον δὲ τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα διατηρήσαντες ἀξιοῦμαι οὗτοι ὁμογενεῖς, ἰδὼν λέγειν ὅτι τὸ κίνημα τοῦτο τῶν ἐν ἀλλοδαπεί μεταξὺ ἑτεροδόξων εὐρισκομένων ὁμογενῶν μας εἰς τὸ νὰ μεταρρυθμίσωσιν αὐθαίρετως τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν, μηδεμιᾶς ἀνάγκης προκειμένης, καθὼς καὶ πᾶσα ἄλλη μεταποίησις τῶν πατρῶων ἐθίμων, ἔστω καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν ἀδιαφόρων, τοσούτῳ μᾶλλον θλίβει τὴν καρδίαν ἡμῶν, καθόσον φέρει καὶ εἰς ἀπροόπτους ἄλλους κινδύνους, ὁσάκις μάλιστα προσεγγίζει τοῖς τῶν ξένων καὶ ἑτεροδόξων ἐθίμοις. Διὰ ταῦτα ἡ κοινὴ αὕτη μίτηρ τῶν εὐσεβῶν, ἁγία τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, ἡ τὴν κοινὴν σωτηρίαν τῶν ἀπανταχοῦ εὐσεβῶν πνευματικῶν αὐτῆς τέκνων, ἔργον καὶ σκοπὸν ἀδιδάειπτον ἔχουσα, ἐπειδὴ ἐν τῇ προκειμένῃ περιστάσει τῆς, ὥς μὴ ὥφελε, τολμηθείσης καινοτομίας, θεωρεῖ μίαν προφανῆ ἀνατροπὴν, καὶ κατάργησιν ἀρχαίας ἐκκλησιαστικῆς ἱερᾶς παραδόσεως· γνωστὸν γὰρ, ὅτι ἡ ἡμετέρα ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ ἐξ αὐτῶν τῶν χρόνων τῶν ἁγίων Ἀποστόλων ἔχουσα τὰς ἀρχάς, παρεδόθη, καὶ ἐδιδάχθη τοῖς τούτων ὁμιληταῖς καὶ συγχρόνοις, θεσπεσίοις ἀνδράσι, καὶ ὑπ' αὐτῶν πάλιν διαδοχικῶς τοῖς ἐφεξῆς ἁγίοις πατράσιν, οἵτινες ἀμφοῖν ταῖς ὁλάναις περιδα-

στοι ταμίαι πάσης ιστορικῆς εἰδήσεως περὶ τῶν ἀποιχομένων κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος μουσικῶν. Ὁ Φιλοξένος ἀπεδίδωκε τῷ 1880 ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν μέσῳ τῆς πολυμελοῦς αὐτοῦ οἰκογενείας.

Γερμανὸς Ἀφθονίδης, ἀρχιμανδρίτης Σιναΐτης, ἐγκρατέστατος τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, τῆς εὐρωπαϊκῆς καὶ τῆς ἐξωτερικῆς, δεξιῶς χειριζόμενος καὶ διάφορα μουσικὰ ὄργανα. Ὑπῆρξεν ἐκ τῶν ἀρίστων τροφίμων τῆς ἐν Ἐπιοκρήνῃ Μ. τοῦ Γ. Σχολῆς, σχῶν φίλ' ὡς συμμαθητὴν πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὸν ἐπιζῶντα ἐρασιτέχνην μουσικολόγον Λεωνίδαν Νικοκλήν. Τῷ 1875 παθὼν ἀμαύρωσιν τῶν ὀφθαλμῶν ἐν Λονδίῳ μετὰ πολλῆς τῆς καρτερίας ὑ-

---

λόμενοι καὶ ἀσπαράμενοι, προσήρμωσαν αὐτῇ τὰ ῥηματικὰ μέλη, καὶ ἐμουσοῦργησαν τὰ τοσαῦτα θεοτεμπλῆ καὶ ψυχροσώτηρια μελωδήματα, τὰ μέχρις ἡμῶν διατηρούμενα· δι' αὐτῆς λοιπὸν ἡ ἁγία ἡμῶν Ἐκκλησία αἰνεῖν τὸν Θεόν, κατὰ τὸν Οὐρανοδόμον, παρέλαβε καὶ ἐδιδάχθη, ἐν ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς· αὐτὴ δὲ τῆς γεραγῆς ἀρχαιότητος καθηγιάσθη, καὶ καθιερώθη, θεμελιωθεῖσα κανονικῶς ὑπὸ τῶν ἁγίων ἡμῶν Πατέρων, καὶ πρὸ πάντων αὐτὴ ὑπάρχει οἰκεία, καὶ ὁμόδιος εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ διὰ τὸ σεμνόν, καὶ εὐτακτὸν αὐτῆς, καὶ σεβάσιμον. «Ὡράσατε γάρ, φησὶν ὁ Προφῆταναξ, τῷ Θεῷ συνετάς, καὶ ὕμνοлогεῖτε ἐν σεμνότητι καὶ φόβῳ»· καὶ ὁ Οὐρανοφάντωρ «Τῷ προσήνεϊ, καὶ λείψ τῆς ἀκοῆς τὸ ἐκ τῶν λόγων ὠφέλιμον λανθανόντως ὑποδεξώμεθα.» Ἀλλὰ καὶ ἡ ἁγία οἰκουμένη ἡ Σύνδοκος ἐν τῷ οὐ' αὐτῆς Κανόνι ἀποφαίνεται «Μὴ ἐπιλέγειν τι τῶν μὴ τῇ Ἐκκλησίᾳ ὁμοδίων, καὶ οἰκείων, ἀλλὰ μετὰ πο' λῆς τῆς προσοχῆς καὶ κατανύξεως τὰς τοιαύτας ψαλμωδίας προσάγειν τῷ τῶν κρυπτῶν ἐφόρῳ Θεῷ». Ἐκτὸς δὲ τούτων, ἐπειδὴ ἅπαντα σχεδὸν τὰ τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν ἱερὰ ῥήματα, καὶ μελωδήματα συνεγράφησαν κατὰ τε περίοδον, καὶ κατὰ τὴν λέξιν ἐπὶ ταύτῃ τῇ ἐκκλησιαστικῇ μουσικῇ, εἶναι φανερόν, ὅτι δὲν δύνανται νὰ ψαλῶσι μεθαρμοσθέντα, καὶ συγκραθέντα εἰς ἄλλον ξενικώτερον τρόπον, χωρὶς νὰ μεταβάλλωσι τὸν ἐμμελῆ ρυθμὸν αὐτῶν εἰς ἄλλόκοτον, καὶ ἀσύστατον ψυχρότητα, καὶ ἀντὶ κατανύξεως, νὰ πλήττωσι τὴν εἰς τὸ ἀρχαῖον ἱερὸν μέλος συνίησιν, καὶ ἀφωδωμένην ἀκοὴν τῶν χριστιανῶν· καὶ ὅμως πολλοὶ τῶν κενοφρόνων νεωτεριστῶν ἐτόλμησαν νὰ φαντασθῶσι καὶ αὐτοὶ, καὶ πρὸς ἄλλους νὰ συστήσωσι τὴν καινοφανῆ, καὶ καινότομον μουσικὴν ὡς ἀρχαίαν καὶ πάτριον· ἀλλ'

πέμεινε τὸ δεινὸν πάθημα, εὐρίσκων ἀρκοῦσαν παραμυθίαν ἐν τῇ καλλιιεργείᾳ τῆς ποιήσεως καὶ τῆς μουσικῆς, ὧν ἐγένετο λάτρις ἑὶ θεός. Διεκρίνετο ἐπὶ εὐρεία παιδείᾳ καὶ συγγραφικῇ ικανότητι, συγγράψας τὴν ἱστορίαν τοῦ Σινᾶ καὶ ἐκδοὺς «Τὰ μετὰ τὴν ἄλω·

ὅτι μὲν ἀρχαίαν μουσικὴν ἡ Ἐκκλησία παρέλαβε τὴν μονόφωνον, συνοδευομένην τῇ ὑπνυχίδει καὶ ἄλλων συμπαραισταμένων, μάρτυς ὁ θεός ἡμῶν πατὴρ μέγας Βασιλεὺς, λέγων «Ἐπιτρέψαντες ἐνὶ κατάρχειν τοῦ μέλους, οἱ λοιποὶ ὑπνυχούσι»· καὶ αὐτοῖς δὲ τοῖς ἐξ ἐπαγγέλματος μουσικευομένοις εὐδῆλον, ὅτι τινὲς τῶν παρ' ἡμῖν ὁκτῶ ἤχων τετραφώνῳ μέλει οὐχ ὑπάγονται. Εἰ δὲ καὶ πάλαι ποτὲ ἐν τισὶν ἀγίαις Ἐκκλησίαις ὀρθοδόξων μὲν, ἀλλ' ἑτερογλώσσων λαῶν εἰσῆχθη, κατὰ συγκατάδοσιν, εἶδος μουσικῆς ὁπωσδήποτε τῆς καθ' ἡμᾶς διαφέρειν, τοῦτο γέγονε διότι αἱ γλῶσσαι ἐκείνων ἔχουσι λέξεις καὶ φθόγγους τῶν ἑλληνικῶν διαφέροντας, καὶ μὴ δυναμένους ἐφαρμοσθῆναι πρὸς τὸν ρυθμὸν τῶν κατὰ τὴν Ἑλληνίδα γλῶσσαν ἱερῶν μελωδημάτων. Ἐπειτα δὲ καὶ τῆς ἐκείνων τῶν λαῶν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς πάντῃ διάφορος εἶναι ἡ εἰσαγομένη ὑπὸ τῶν νῦν καινότομος τετραφώνος, ἐπειδὴ πρῶτον, κατὰ τὰς πληροφορίας τῶν ἀκουσάντων, κλίνει ὅλως ἐπὶ τὴν δυτικὴν μουσικὴν, κατὰ τὴν ἑλλειψιν μόνων τῶν μουσικῶν ὀργάνων ἐκείνης ἀπολειπομένη· διὰ δὲ τὴν τετραφώνον ἀρμονίαν καταθέλγει τὴν ἀκοήν, ἐλκύει τὴν αἰσθησίν, καὶ καταχαυνοῖ τὴν ψυχὴν, καὶ εἶναι λοιπὸν μουσικὴ οὐχὶ προσευχομένων, καὶ δοξολογούντων τὸν Θεὸν ἐν εὐλαβείᾳ, καὶ φόβῳ, ἀλλὰ τῶν ὡς ἐπὶ διαχύσει εὐφραινομένων, ἀναμινγνύουσι τὰς ἀγγελικὰς δοξολογίας τῶν ἱερῶν προσευχῶν μὲ μέλῃ ἐμπαθῇ, βεβηλοῦσα τὰ πνευματικὰ ἄσματα μὲ ἐξωτερικὰς καινοφωνίας· καὶ τούτων οὕτως ἐχόντων, ἃς ἐννοήσῃ πῶς εὐλαδῆς χριστιανός, ἂν τοιαύτη μουσικὴ εἶναι εἰσακτέα εἰς Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ· καὶ ἂν ἡ εἰσαξις αὐτῆς συνάδῃ μὲ τὸ πνεῦμα τῶν ἁγίων Πατέρων τῆς μνησθείσης 5' ἀγίας Συνόδου «μὴ ἐπιλέγειν τι τῶν μὴ τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀρμοδίων καὶ οἰκείων..... εὐλαβεῖς γὰρ ἔσεσθαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ, τὸ ἱερὸν ἐδίδαξε λόγιον». Περὶ τούτου καὶ ὁ ἱερός Μελέτιος ὁ σοφώτατος περὶ Χριστιανισμοῦ γράφων οὕτω φησὶν· «Ὡς περὶ τὸ σεμνόν, καὶ σύμμετρον τῆς μουσικῆς εὐπρόσιτον, διὰ τὸ ἀκμαιοτέρας κατασκευάζειν τὰς καρδίας, οἷον ἀνασπώσης τὴν ψυχὴν τοῦ σώματος, οὕτω πάλιν ὑπέρμετρος μουσικὴ καὶ τῷ ἡδεῖ παρὰ τὸ μέτρον ἐνασχολουμένη, οὐχ ἡδύνει, ἀλλ' ἐκλύει». Ἐπειδὴ δὲ ἐπιλήψει ἡμᾶς ὁ χρόνος ἀποδεικνύοντας πόσον ἡ ἡδυπαθὴς, καὶ ἀπρεπὴς μελωδία ἀπομακρύνεται τοῦ σωτηρίου σκο-

σιν· τοῦ Ὑψηλάντου. Πεπροικισμένοις ὑπὸ σπανίας εὐφυΐας ἐξυ-
πνρήτησε σπουδαίως τὰ συμφέροντα τῆς Ἐκκλησίας, ἰδίᾳ περὶ
τοῦ ζητήματος τῶν ἐν Ρουμανίᾳ μοναστηριακῶν κτημάτων τῶν
ἀγίων Τόπων προκειμένου οὐ μόνον ὡς μέλος καὶ γραμματεὺς

ποῦ τῆς προσευχῆς τῆς διὰ τῶν ἱερῶν ψαλμοδιῶν γιγνομένης, εἶγε πα-
ράκλησις οὕτω πρὸς Θεὸν, πρὸς ἐξιλέωσιν τῶν ἁμαρτιῶν, ἀπαιτεῖ ὁμολο-
γούμενως καὶ ᾧθος καὶ καρδίαν καὶ ἀκοὴν πνευματικὴν ὅλως, καὶ κα-
τανενυγμένην, καὶ οἰασοῦν βιωτικῆς ἰδέας, καὶ ἀφοριμῆς ἐλευθέραν, διὰ
τοῦτο, ἵκανὰ ταῦτα ἡγούμενοι πρὸς κοινὴν πληροφορίαν τῶν εὐσεδῶν,
καὶ ἵνα κατανοήσωσι τὸ σωτήριον μὲν, καὶ ψυχωφέλες, καὶ πρὸς τὴν
θεῖαν ὑμνολογίαν κατάλληλον τῆς ἡμετέρας ἀρχαιοπαραδότου μουσικῆς,
ἀνδρομοστον δὲ, καὶ πάντῃ ἀνοίκειον τῆς καινοφανοῦς τετραφώνου, πρὸς
ἐκεῖνα στρέφομεν τὸν λόγον, τὰ ἐν ἀρχῇ ἐκτεθέντα ἱερὰ ἀποφθέγματα·
«Μὴ μετακινεῖν, μηδὲ μεταίρειν ὅρια αἰώνια, ἃ οἱ Πατέρες ἡμῶν ἔθεντο».
Ἡ ἁγία ἡμῶν Ἐκκλησία παραλαβοῦσα μετὰ τῶν ὀρθοδόξων δογμάτων,
καὶ τῶν ἱερῶν κανόνων, καὶ τὰ σεπτὰ ἔθιμα. τάξεις τε καὶ ἀρχαίας παρα-
δόσεις, τὰς δίκην κρίκων ἀλύσδου συγκροτούσας τὸ ὀρθόδοξον αὐτῆς σύ-
στημα, συνέχει σταθερῶς, καὶ περικρατεῖ ἱερῶς πάντα ταῦτα, ὡς ἱερὰ
καὶ πατροπαράδοτα, μηδὲ μέχρι κεφαλῆς ἀνεχομένη οἰανδήποτε περὶ αὐ-
τὰ μεταποίησιν καὶ ἑξαλλοιώσιν, μήποτε, ἐνὸς τῶν κρίκων τούτων δια-
σπαθθέντος τῷ νεωτερισμῷ, κίνδυνος καὶ τοῖς λοιποῖς ἐπιγένηται. Διὸ
καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτῆς μουσικῆς, ὡς ἀρχαιόθεν ἀπ' αὐτῶν τῶν
ἀγίων Ἀποστόλων ἀρξαμένης, καὶ διὰ τῶν ἀγίων Πατέρων διαδοχικῶς
μέχρι τῆς σήμερον διαδοθείσης καὶ καθιερωθείσης, ἀπριξ ἐχομένη, καὶ
ταύτην φυλάττουσα στερεῶς, ἄτε δὴ, συνφθὰ τοῖς περὶ αὐτῆς συνοδι-
κοῖς καὶ πατρικοῖς ὅροις, καὶ θεσμοῖς, κρίνουσα αὐτὴν ἀρμοδίαν, καὶ οἰ-
κεῖαν ταῖς Ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ, ταῖς ἐν χρήσει κανονικῇ ἀδιασειστώ ἐ-
χούσαις αὐτὴν ἀπ' αἰώνων, καὶ πρὸς τούτοις, κηδομένη ὅπως ἡ καθολι-
κὴ ἐνότης τῶν ἀπανταχοῦ γῆς ὀρθοδόξων καὶ διὰ τούτου τοῦ τῶν αὐχη-
μάτων τῆς εὐσεβείας καλλίστου χαρακτηρίζηται, καὶ σύμπαντες ἐν ἐνὶ
στόματι, καὶ μὴ καρδίᾳ δοξολογῶσι, καὶ ἐν Ἐκκλησίαις εὐλογῶσι τὸν
Θεὸν τοῖς αὐτοῖς ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς, οὐδεμίαν
ἀνέχεται περὶ ταύτην τὴν ἱερὰν αὐτῆς μουσικὴν καινοτομίαν καὶ νεω-
τερισμὸν, ὡς λυμαινόμενον τὴν ἀρχαίαν ἐκκλησιαστικὴν διάταξιν καὶ
τὴν πατροπαράδοτον διατύπωσιν, καὶ ὑψηλῷ κηρύγματι διὰ τοῦδε τοῦ
Πατριαρχικοῦ καὶ Συνοδικοῦ Γράμματος διακηρύττουσα ἀπαράδεκτον

ἐκκλησιαστικῶν ἐπιτροπῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ σειρᾶς ἐμβριθῶν ἀρθρων δημοσιευθέντων ἐν τῇ « Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ ». Πρὸς τούτοις ὁ Ἀφθονίδης ἐγκρατέστατος τῆς τε ρουμανικῆς καὶ τῆς γαλλικῆς γλώσσης ὢν, ἐν μέρει δὲ καὶ τῆς ἀγγλικῆς, μετέφρασεν εἰς τὴν γαλλικὴν διάφορα ὑπεμνήματα τῶν ἁγίων Τόπων ὡς καὶ πᾶσαν τὴν μεταξὺ τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῶν λοιπῶν ἐνδιαφερομένων σχετικὴν ἀλληλογραφίαν, καταστάς αὐτὸς ἡ ψυχὴ τοῦ πολυθρυλλήτου τούτου ζητήματος. Εἰς αὐτὸν ἐξόχως

καὶ κατάκριτον ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς ἀκολουθίαις, καὶ ὕμνωδαῖς παρεῖσθονσιν εἰσαῖν, καὶ χορῶν οἰασθῆποτε ξένης καὶ ἐκφύλου, καὶ ἀλλοτριᾶς μουσικῆς, συμβουλεύει πατρικῶς, καὶ προτρέπει πάντας τοὺς εὐσεβεῖς καὶ ὀρθοδόξους χριστιανούς, τὰ γνήσια αὐτῆς πνευματικὰ τέκνα, ἵνα ἐμμένοντες ἐπαινετῶς, καὶ θεαρέστως τῇ ψυλακῇ τῶν πατροπαραδότων ἱερῶν ἡμῶν διατάξεων, προσέχωσιν ἑαυτοῖς μετὰ πάσης ἐπιμελείας, οὐ μόνον τὴν παραδοχὴν ταύτης τῆς καινοτομίας ἀποφεύγοντες, ἀλλ' οὐδὲ μέχρις ἀκοῆς ἐν Ἐκκλησίαις τὸ σύνολον αὐτῆς ἐλθεῖν ἀνεχόμενοι, καὶ οὕτως ἀνώτεροι καθιστάμενοι τοῦ ἐπιβλαδοῦς ταύτης ἀποτελέσματος· ὅσοι δὲ τυχὸν ἐφθασαν ἐξ ἀγνοίας, ἢ ἄλλως πως εἰσαγαγεῖν ἐν ταῖς ἱεραῖς αὐτῶν Ἐκκλησίαις τὴν, περὶ ἧς ὁ λόγος, ἀνοίκειον τετραδάφων μουσικὴν, ἀποβάλλωσιν αὐτὴν ἀμέσως, καὶ ἀπομακρύνωσιν ἀπὸ τῶν ἱερῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ ἐπαναγάγωσιν αὐτὴς τὴν πάτριον ἡμῶν ἐκκλησιαστικὴν, συμφρονούντες ὡς μέλη γνήσια τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ, τοὺς δ' ἐν ταῖς κατὰ τόπους τῆς Εὐρώπης ἀνατολικάς ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας προϊστάμενους εὐλαδεστάτους Ἱερεῖς, ἐξαιρέτως ὑπομνησκουσα ὅσον ὀφείλουσιν ἀγρυπνεῖν, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, ὑπὲρ τῶν ψυχῶν, ὧν ἔλαχον ἡδὴ προϊστασθαι ὀρθοδόξων χριστιανῶν, ὡς λόγον ὑπὲρ αὐτῶν ἀποδόντες ἐνώπιον τοῦ ἀδεκάστου Κριτοῦ ἐν τῇ φοβερᾷ ἐκείνῃ ἡμέρᾳ τῆς παγκοσμίου κρίσεως, προτρέπεται ἐκκλησιαστικῶς, καὶ διατάττει ἀποφαντικῶς, ἵνα μηδέποτε ἀποδέξωνται τὴν τοιαύτην τῶν θείων ὕμνων ἀπαράδεκτον καινοτομίαν, ἀλλὰ συντελέσωσι μᾶλλον κατὰ τὸ ὀφειλόμενον αὐτοῖς ἱερὸν χρέος, διὰ τῶν πνευματικῶν αὐτῶν παραινέσεων καὶ νοουθεσιῶν εἰς τὴν παντελεῖαν τῆς καινοτόμου ταύτης παραφθόγγου μουσικῆς ἀποπομπὴν ἐκ τῶν ὀρθοδόξων αὐτῶν Ἐκκλησιῶν, εἰπου τυχὸν φθάσασα, ὡς μὴ ὤφελε, παρεῖσθῃ, καὶ τὴν τελείαν αὐτῆς κατὰρξιν. Ταῦτα κατὰ χρέος Ἐκκλησιαστικῆς προνοίας παραινοῦμεν καὶ προτρέπομεθα πᾶ-

ὀφείλεται τὸ ἐπὶ τῆς α' πατριαρχείας τοῦ παναγιωτάτου Ἰωα-
κειμ τοῦ Γ' κατασκευασθὲν μουσικὸν ὄργανον «Ψαλτήριον». Ἐ-
δημοσίευσεν τῷ 1872 τὴν ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ ὁ «Χρόνος Κων-
σταντινουπόλεως» περὶ Μουσικῆς δξιόλογον πραγματείαν ὑπὸ
τὸν τίτλον «Δοκίμιον περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἱεῶς μουσικῆς κατ'
ἀντιπαράθεσιν πρὸς τὴν εὐρωπαϊκὴν ὑπὸ τὴν ἐποψὴν τῆς τέ-
χνης». Ἀξιοσπούδαστος κρίνεται καὶ ἡ τῷ 1894 συζήτησις διὰ
τῶν ἐφημερίδων Κων)πόλεως μεταξὺ τοῦ διαπρεπεστάτου τού-
του κληρικοῦ μουσικοῦ καὶ τοῦ μουσικολόγου Γεωργίου Παχτί-
κου «Περὶ τοῦ εἰς τὸν Ἀπόλλωνα ὕμνον». Τὸν Ἀφθονίδην πᾶ-
σαι αἱ ἀγιώταται Ἐκκλησίαι τῆς Ἀνατολῆς ἐτίμησαν καὶ ἐξε-
τίμησαν, ἰδίᾳ δὲ οἱ πατριάρχαι Κων)πόλεως καὶ Ἱεροσολύμων,

διν ὑμῖν τοῖς ἀπανταχοῦ εὐσεδέσι καὶ ὀρθοδόξοις ἐκάστης τάξεως καὶ
βαθμοῦ, ἀγαπητοῖς ἡμῶν ἐν Χριστῷ ἀδελφοῖς καὶ πνευματικοῖς τέκνοις
περιποθήτοις, ἀπεκδεχόμενοι τὴν μετὰ προθυμίας χριστιανικῆς καὶ υἱ-
κῆς εὐπειθείας πραγματικὴν ἐκτέλεσιν τῶν σωτηριωδῶν ἡμῶν παραινέ-
σεων, καὶ τὴν ἐν ἐτοιμότητι ὑπακοῇν εἰς τὰς μητρικὰς φωνὰς τῆς ἀγίας
τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἥς ἡ χάρις καὶ τὸ ἀπείρον ἔλεος εἴη μετὰ πάν-
των ὑμῶν.

αωμζ'. κατὰ μῦνα Νοέμβριον.

† **Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ** ἐν Χριστῷ ἀδελφὸς καὶ εὐχέτης.

- † Ὁ Ἡρακλείας ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ
- † Ὁ Χαλκηδόνος ΙΕΡΟΘΕΟΣ
- † Ὁ Δέγκων ΝΕΟΦΥΤΟΣ
- † Ὁ Τορνόδου ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ
- † Ὁ Ἀδριανουπόλεως ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ
- † Ὁ Νεοκαισαρείας ΚΥΡΙΑΛΛΟΣ
- † Ὁ Πρόεδρος Ἱκονίου ΜΕΛΕΤΙΟΣ
- † Ὁ Μελενίκου ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ
- † Ὁ Μεσσηδρίας ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ
- † Ὁ Βιδύνης ΙΩΣΗΦ
- † Ὁ Καδδανδρείας ΙΕΡΕΜΙΑΣ.

καὶ ἰδιαιτάτα διὰ θερμῆς περιέβαλε συμπαθείας ἐκτιμῶν τὰς γνώσεις καὶ τὴν περὶ τὰ ἐκκλησιαστικά σπανίαν πείραν τοῦ ἀνδρὸς καὶ ὁ ἐν Χάλκῃ ἐφησυχάζων μακαριώτατος πατριάρχης πρῶν Ἱεροσολύμων Νικόδημος.¹ Ἀπεβίωσεν ἐν Χόλκῃ τῷ 1895 ἐν ἡλικίᾳ 72 ἐτῶν, ἐγκωμιασθεὶς πρεπόντως ἐν ἐπικηδείᾳ λόγῳ διὰ τῆς ἀριστοτέχνου γραφίδος τοῦ Ἰωάννου Τανταλίδου, ἀρχιγραμματέως τοῦ α' πατριαρχικοῦ γραφείου.

Παναγιώτης Κηλτζανίδης, μουσικοδιδάσκαλος ἐγκύψας εὐδοκίμως εἰς τὴν θεωρίαν καὶ παλαιογραφίαν τῆς παρ' ἡμῖν μουσικῆς. Ἐγενήθη κατὰ τὴν δευτέραν δεκαετηρίδα τοῦ 19^{ου} αἰῶνος ἐν Προύσῃ, ἔνθα καὶ τὸ τοῦ ἱεροψάλτου ἐπάγγελμα μετῴλθε τὸ πρῶτον. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1848—1882 ἐχρημάτισεν ἱεροψάλτης διαφόρων ἐκκλησιῶν τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Κων)πόλεως, ἔκτοτε δὲ ἐφησύχαζε μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, γενομένου τῇ 11 νοεμβρίου 1896.² Ὁ ἀκαταπόνητος οὗτος μουσικοδιδάσκαλος ἐξέδωκε διάφορα μουσικὰ βιβλία, ὡς, τὴν «Καλλιφώνον Σειρῆνα», περιέχουσιν τουρκικὰ καὶ ἑλληνικὰ ᾠσματα, τὸ «Ἐκκλησιαστικὸν Ἀπάνθισμα», τὸ «Σύντομον Δοξαστᾶριον», εἰς ὃ ὑπάρχουσι καὶ ἀνέκδοτα μαθήματα Μανουὴλ τοῦ Χρυσάφου, τὸ «Ἀναστασιματᾶριον» Ἀντωνίου Λαμπαδαρίου τῆς Μ. Ἐκκλησίας, μετενεχθὲν ἐκ τῆς ἀρχαίας παρασημαντικῆς εἰς τὴν νῦν ἐν χρήσει, τὸ «Ἱερατικὸν Μουσικὸν Ἐγκόλπιον», τὰ «Χερουδικὰ Δανιὴλ τοῦ Πρωτοψάλτου καὶ τὸ «Ἀναστασιματᾶριον» Κωνσταντίνου τοῦ Πρωτοψάλτου (ἀπὸ τοῦ βαρέως ἤχου ἀχρι τέλους)

---

1) Τὸν βίον καὶ τὰ κατὰ τὴν πατριαρχίαν τοῦ πατριάρχου τούτου τῆς Σιών ὄρα εἰς τὸν ἐκδοθησόμενον Γ' Τόμον τῆς ἐμῆς «Συγχρόνου Ἱεραρχίας».

2) Κατὰ τὴν νεκρώσιμον αὐτοῦ ἀκολουθίαν ψαλεῖσαν ἐν τῷ ἐν Πέραν ναῷ τῆς ἁγίας Τριᾶδος, ὁ γράφων ταῦτα ἐξεφώνησεν, ἐξ ὀνόματος τῆς ἐν τοῖς πατριαρχείοις Μουσικῆς Ἐπιτροπῆς, ἐπικήδειον λόγον, δημοσιευθέντα εἰς τὴν ἐφημερίδα «Κωνσταντινούπολιν» (Ἔτος Λ', ἀρ. 255, φύλλον τῆς 14 Νοεμβρίου 1896).

ἐρμηνευθὲν ἐκ τῆς ἀρχαίας γραφῆς εἰς τὸ ἀναλυτικὸν γραφικὸν σύστημα, καὶ «Μεθοδικὴν Διδασκαλίαν πρὸς ἐκμάθησιν τοῦ ἑξωτερικοῦ μέλους τῆς καθ' ἡμᾶς Μουσικῆς κατ' ἀντιπαράθεσιν πρὸς τὴν Ἀραβοπερσικὴν». Ἐπεστάτησεν εἰς τὴν ἔκδοσιν διαφόρων μουσικῶν βιβλίων Στεφάνου τοῦ Λαμπαδαρίου καὶ Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου. Εἰργάσθη εὐδοκίμως εἰς τὸν τῷ 1863 ἰδρυθέντα ἐν Πέραν Ἐκκλησιαστικὸν Μουσικὸν Σύλλογον, μεθ' ἡμῶν δὲ εἰς τὸν τῷ 1880 ἐν Γαλατᾷ Ἑλληνικὸν Μουσικὸν Σύλλογον καὶ εἰς τὸν ἐν Φιναρίῳ τῷ 1889 Μουσικὸν Σύλλογον «Ὁρφέα». Τῷ 1876 ἐδημοσίευσεν διαφόρους διατριβάς περὶ μουσικῆς, ἃς ἐξέδωκε τύποις καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ φυλλάδιῳ. Ἐδίδαξε τὴν μουσικὴν εἰς τὴν τῷ 1868 λειτουργήσανσαν πατριαρχικὴν Μουσικὴν Σχολὴν, καὶ τῷ 1889 εἰς τὴν Μουσικὴν Σχολὴν τοῦ Συλλόγου «Ὁρφέως», διετέλεσε μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς κατὰ τὸ ἔτος 1868 ἀναλαβούσης τὴν ἔκδοσιν τῆς «Μουσικῆς Βιβλιοθήκης», καὶ τῆς τὸ 1881 συστάσης Μουσικῆς Ἐπιτροπῆς ἐν τοῖς πατριαρχείοις. Ἐφιλοπόνησεν τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον «Κλείς τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς» σπουδαῖον σύγγραμμα, δι' οὗ, ὡς ἔγραφον ἐν τοῖς Προλεγόμενοις τοῦ τῷ 1890 ἐκδοθέντος ἱστορικοῦ περὶ Μουσικῆς συγγράμματός μου, θὰ κατορθώσωμεν ἡμεῖς οἱ νεώτεροι ἵνα ἀνοίξωμεν τὴν πύλιν τοῦ παμπλοῦτου μουσείου τῆς Βυζαντινῆς τῶν πατέρων ἡμῶν μουσικῆς καὶ ἐνγρυφώσωμεν ἐν αὐτῷ, προσομιλοῦντες τοῖς ἀρχαίοις μουσικοῖς χειρογράφοις, ἅτινα τανῦν ἀπροσπέλαστα καὶ ἀκοινώνητα ἡμῖν τυγχάνουσι. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐβραδεύθη διὰ τοῦ χρυσοῦ ἀριστείου ὑπὸ τῆς Μουσικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς κρινάσης τὰ ἔργα τὰ ὑποβληθέντα εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις Δ' Ὀλυμπιακὴν Ἐκθεσιν ταῖς ἐνεργείαις δὲ τοῦ ἐν τοῖς πατριαρχείοις Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου, ὁ ἐν Ὁδησσῷ ζάπλουτος ὁμογενὴς Γρηγόριος ὁ Μαρασλῆς, ἀνέλαβε τὴν ἔκδοσιν αὐτοῦ, ἥτις ἀρχεται προσεχῶς. Ἀνέδειξε πολλοὺς μαθητὰς¹⁾ οὐ μόνον ἐν τῇ

1) Ἀξίους μνηίας θεωροῦμεν τὸν λόγιον διαπρεπῆ μουσικοδιδάσκα-

ψαλμωδία ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ θεωρίᾳ τῆς μουσικῆς, ὧν εἷς, ὁ Νηλεὺς Καμαράδος, α' ψάλτης τῆς ἐν Πέραν ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου, δικαίως θεωρεῖται ἐκ τῶν ἀρίστων, ἂν μὴ ὁ ἀριστος, μουσικοδιδασκάλων τῆς συγχρόνου ἐποχῆς, τὰ σκῆπτρα τῆς μουσικῆς θεωρίας ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν μουσικῶν διακατέχων, τῆς ψαλμωδίας ἀπαράμιλλος ἐκτελεστῆς ἀναδειχθεὶς, μελοποιὸς ἀμύμητος, μύστις τῆς δοσιατικῆς, εὐρωπαϊκῆς καὶ ὁρμενικῆς μουσικῆς καὶ δεξιὸς χειριστῆς μουσικῶν ὀργάνων.¹

λον καὶ καθηγητὴν τῆς Μουσικῆς Σχολῆς τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου Πολυχρόνιον Παχειδην, καὶ τὸν ἐν τοῖς μακαριστοῖς ἀριθμούμενον κράτιστον δὲ τῆς ψαλμωδίας ἐκτελεστὴν Ἀλέξανδρον τὸν Γεωργιάδην, α' ψάλτην διατελέσαντα τῆς ἐν Γαλατῇ ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Νικολάου.

1) Ἐκ τῶν μουσικῶν φώτων τοῦ Νηλέως Καμαράδου πολλοὶ τῶν συγχρόνων ἐφωτίσθησαν, ὥς τοῦτο θὰ ἰστορήσωμεν εἰς τὴν ἐν τῷ ἡμετέρῳ Λεξικῷ μακρὰν σκιαγραφίαν αὐτοῦ· διεκρίθησαν ὅμως ἐν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ οἱ ἑξῆς: Δημήτριος Βουτινᾶς, α' ψάλτης τῆς ἐν Γαλατῇ ἐκκλησίας τοῦ Σωτήρος Χριστοῦ, Δημήτριος Βαφειάδης α' ψάλτης τῆς ἐν Κοντοσκαλίῳ ἐκκλησίας τῆς ἁγίας Κυριακῆς, Δημήτριος Φωκαεὺς, α' ψάλτης τῆς ἐν Μουχλίῳ ἐκκλησίας τῆς Παναγίας, Ἰωάννης Παναγιωτάκης, β' ψάλτης τῆς ἐν Βλάγκρα ἐκκλησίας τῶν ἁγίων Θεοδώρων, Νικόλαος Βλαχόπουλος, α' ψάλτης τῆς ἐν Μ. Ρεύματι ἐκκλησίας τῶν Ταξιαρχῶν, οἱ παρ' αὐτῷ δομῆστικοι Βασίλειος Καμαράδος, Ἰωάννης Δούκας καὶ Ἀλέξανδρος Καλπακτσόγλους, Ἀρίσταρχος Μακρίδης, ἄλλοτε α' ψάλτης Πατρῶν, Κωνσταντῖνος Παπαδόπουλος, α' ψάλτης Τσεσμὲ, Νικόλαος Ἀντωνίου, α' ψάλτης τῆς μνητροπόλεως Δέρκων, Ρίζος Γεωργιάδης, α' ψάλτης Ὀρτάκιοι, Διονύσιος ἱερομόναχος, ἐν Μοσχονησίῳ διαμένων, Σταμάτιος Ζωγράφος, α' ψάλτης ἁγίας Τριάδος ἐν Χαλκηδόνι, (β' ψάλτης ἐν τῷ αὐτῷ ναῷ τυγχάνει ὁ Ἀλέξανδρος Νομισματίδης, εὐδόκιμος τῆς ψαλμωδίας ἐκτελεστῆς καὶ ἐκ τῶν ἐπαξίων μαθητῶν τοῦ μουσικωτάτου Κωνσταντίνου Σαδόπουλου α' δομῆστικῆς τῆς Μ. Ἐκκλησίας), Γεώργιος Πρωγάκης διδάσκαλος τῆς μουσικῆς ἐν τῇ κατὰ Χάλκην Θεολογικῇ Σχολῇ, Ἰωάννης Παλλάδης δομῆστικός, Μάρκος, ἱεροδιάκονος ἐν Μεγάλῳ Ρεύματι, Σωτήριος Πάγκαλος, α' ψάλτης ἐν Κατιρλί καὶ ἄλλοι.

Παναγιώτης Κουπιτώρης, εύρυμαθής λόγιος καὶ μουσικολόγος ἐκ τῶν κρατίστων, ἀγωνισθεὶς ἐν Ἀθήναις ὑπὲρ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς ἡμετέρας μουσικῆς εὐθαρσῶς ἀντεπεξελθὼν κατὰ τῶν τετραφωνιστῶν. Μετέφρασεν ἐκ τῆς λατινίδος φωνῆς τὴν «Περὶ τῶν Ἑλλήνων μουσικῶν» διατριβὴν τοῦ Ι. Φραντζίου, ἐξεφώνησε τῇ 4 Δεκεμβρίου 1874 λαμπρὸν πανηγυρικὸν ἐν τῇ ἐπετείῳ ἑορτῇ τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου, τῷ δὲ 1875 δι' ὠραίου λογιδρίου προέτρεπε τὸ ἑλληνικὸν δημόσιον νὰ ἰδρυθῇ ἐν Ἀθήναις Ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ Σχολή. Προσέτι ἐδημοσίευσε καὶ μελέτην περὶ τῆς πραγματείας τοῦ σοφοῦ γαλάτου Ἑρρίκου Στεδέλσωνος, τῆς ἐπιγραφομένης «Περὶ τοῦ ρυθμοῦ ἐν τῇ ὕμνογραφίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας». Ἀπεβίωσε τῷ 1881 ἐν Ὑπάτῃ, τῇ ἐπὶ τοῦ Σπερχειοῦ πόλει.¹⁾

Ἐμμανουὴλ Ἰωαννίδης, Ἀμοργῖνος, λόγιος μουσικολόγος, μετὰ σπανίου ζήλου ἐργασθεὶς εἰς τε τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει (1863) Ἐκκλησιαστικὸν Μουσικὸν Σύλλογον καὶ τὸν ἐν Ἀθήναις. Ἀπέθανε πρὸ δεκαετίας περίπου ἐν Ἀθήναις.

Ἀδαμάντιος Ἰωαννίδης, μαθητὴς Ζαφειρίου τοῦ Ζαφειροπούλου, ἐκδοὺς καὶ μελέτην περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς. Ἐδίδαξε τὴν μουσικὴν ἐν τῷ Διδασκαλείῳ Ἀθηνῶν, εἰργάσθη δὲ καὶ ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις Ἐκκλησιαστικῷ Μουσικῷ Συλλόγῳ. Ἀπεβίωσε τῷ 1886 ἐν Ἀθήναις.

Σ. Σ. Κλήμης, Καλύμνιος μουσικός, ἀπεβίωσε τῷ 1887 ἐν Ἀθήναις. Μετὰ ζήλου εἰργάσθη ἐν τῇ ἑλληνικῇ πρωτευούσῃ κατὰ τῶν νεωτεριστῶν τῆς μουσικῆς, δημοσιεύσας ἐπὶ τούτῳ ἐν διαφόροις ἐφημερίσι καὶ πραγματείας καλὰς, ἐν αἷς διακρίνεται ἡ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ ἑλληνικὴ μουσικὴ καὶ ἡ μελετωμένη ἐν Κων-

---

1) Ἐν τῷ μνημοσύνῳ τῷ τελευτῶντι τῷ 1881 ὑπὸ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου, οὗ ἐπίτιμον μέλος ἐτύγχανεν ὁ ζηλωτὴς μουσικολόγος Π. Κουπιτώρης, τὸν ἐπιμνημόσυνον ἐξεφώνησεν ὁ ταῦτα ἱστορῶν.

σταντινουπόλει μεταρρύθμισις αὐτῆς» δημοσιευθεῖσα τῷ 1881 εἰς τὴν «Στοὰν» (Ἔτος Η', ἀριθ. 327).

Ζαχαρίας Καραλλάης, πρωτοψάλτης τῆς Τήνου διατελέσας· διεκρίθη ὡς μελοποιὸς, τὰ δὲ μουσουργήματα αὐτοῦ ἐδραβεύθησαν εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις Γ' Ὀλυμπιακὴν Ἐκθεσιν. Ἀπεδίωσε τῷ 1887.

Μηνᾶς Δομένικος, μουσικὸς ἐμπειρότατος, γαμβρὸς τοῦ ὀνομαστοῦ μουσικοδιδασκάλου Θεοδώρου τοῦ Φωκαέως. Ἀπεδίωσε πρὸ εἰκοσιπενταετίας ἐν Ἀθήναις. Τῷ 1872 ἐξητήσατο τὴν ἄδειαν παρὰ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἑλλάδος ὅπως μετατυπώσῃ ὑπὸ τὸν τίτλον «Νέα Μουσικὴ Κυψέλη», μουσικὸν βιβλίον, περιέχον τὸ ὑπὸ τοῦ Φωκαέως ἐκδοθὲν Δοξαστάριον τοῦ τε Τριωδίου καὶ Πεντηκοσταρίου καὶ ἀπάντων τῶν Δεσποτικῶν καὶ Θεομητορικῶν ἑορτῶν Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου.

Γεώργιος Φωτιάδης ὁ Λαρισσαῖος, ὑπῆρξε ψάλτης τοῦ ἐν Ἀθήναις ναοῦ τοῦ Ὀρφανοτροφείου τῶν κορασίων καὶ ἰδιωτικὸς διδάσκαλος. Ἦν ἐγκρατὴς τῆς ἡμετέρας μουσικῆς καὶ τῆς τῶν Εὐρωπαίων, ἣν ἐδιδάχθη παρὰ διαφόρων διδασκάλων καὶ ἐν τῷ Ὠδεῖῳ Ἀθηνῶν. Ἐδημοσίευσε μελέτας περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς καὶ τῆς τετραφώνου. Ἀπεδίωσεν ὑπερεβδομηκοντούτης τῷ 1888.

Κωνσταντῖνος Σακελλαρίδης ὁ Θεσσαλομάγνης, μουσικὸς ἐγκριτος καὶ περὶ τὴν θεωρίαν τῆς μουσικῆς εὐδοκιμώτατα ἀσχοληθεὶς καὶ θεωρητικὸν συγγράψας, ἀνέκδοτον τυγχάνον, ὑπὸ τὸν τίτλον «Κλείς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς». Ἐν τῇ νεότητι αὐτοῦ ἐπὶ μακρὸν διέτριψεν ἐν Κων)πόλει, ἀκουστὴς γενόμενος τῶν ὀνομαστοτέρων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μουσικῶν. Ἀποφοιτήσας δὲ τοῦ Ἀθηνῶν Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου, ἐνθα ἱατρικὴν καὶ φιλολογίαν ἐσπούδασε, πρῶτον τὰ τοῦ σχολάρχου ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, εἶτα δὲ καὶ τὰ τοῦ δημοσιογράφου καθήκοντα ἐξετέλεσεν ἐν τε Ἀθήναις καὶ Βώλῳ. Εἰργάσθη ζηλωτῶς ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας Μουσικῆς, γράψας κατὰ καιροὺς καὶ διαφόρους περὶ μουσικῆς πραγματείας κατὰ τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐμφανισθέντων

νεωτεριστῶν, τῶν ἀποπειρωμένων τὴν ἀντικατάστασιν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν μουσικῆς διὰ τῆς τετραφώνου εὐρωπαϊκῆς. Διετέλεσεν ὁ τελευταῖος πρόεδρος τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἑκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου, ἅμα καὶ πρόεδρος καὶ εἰσηγητῆς τῆς ἐπιτροπῆς τῶν Ἑλλανοδικῶν ἐπὶ τῶν ἐλληνικῶν μουσικῶν ἔργων τῶν ἀποσταλέντων κατὰ τὴν Δ' Ὀλυμπιάδα, συντάξας καὶ λαμπρὰν Κριτικὴν Ἐκθεσιν ἐξ ὀνόματος τῶν μουσικωτάτων συναδέλφων αὐτοῦ Ἀθανασίου Σακελλαριάδου, Θεοχάρους Γερογιάννη, Εὐστρατίου Βαφειάδου καὶ Δημητρίου Παπαρίζου. Τῷ 1890 ἐξέδωκε τὸ Ἀναστασιματάριον Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου, ἐν ᾧ εὐρηνται ὅποτετυπωμένοι ἀπαράλλακτοι καὶ αὐτούσιοι αἱ ἱεραὶ μελωδίαὶ τοῦ ἐξόχου ἐκείνου μουσικοδιδασκάλου τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Ὁ Σακελλαρίδης ἀνέδειξεν ἱκανοὺς μαθητὰς, ἀπεβίωσε δὲ ἐν Ἀθήναις τῇ 20 Ἰουλίου 1890 ἐν ἡλικίᾳ 45 ἐτῶν.¹

Νικόλαος Ἰωαννίδης ὁ ἐκ Νεοχωρίου τοῦ Βοσπόρου, ἱεροψάλτης ἡδύφωνος καὶ μουσικὸς εὐδόκιμος. Γεννηθεὶς κατὰ Μάιον τοῦ 1839 ἀπεβίωσε κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1883. Ἐμαθήτευσε παρὰ Ἰωάννη τῷ Πρωτοψάλτῃ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας. Ἐξέδωκεν Ἀσματολόγιον πρὸς χρῆσιν τῶν δημοτικῶν σχολείων, ἐμέλισε δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ μαθήματα, ὧν τὴν ἐκδοσιν ἐπιχειρήσει ὁ φέρελπις υἱὸς αὐτοῦ Δημήτριος Ἰωαννίδης ἱεροψάλτης. Διετέλεσεν ἐκ τῶν ἰδρυτῶν τοῦ ἐν Κων)πόλει Ἑλληνικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου,²

---

1) Ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ διακρίνεται ὁ Θετταλομάγνης δικηγόρος Δημήτριος Παπαρίζος, ἐκ τῶν ἐν Ἀθήναις τῆς ψαλμωδίας εὐδοκίμων ἐκτελεστῶν.

2) Τὸν Σακελλαρίδην ὁ ἱστορῶν ταῦτα, παρεπιδηγῶν τότε ἐν Ἀθήναις, ἐθρήνησε δι' ἐπικήδειον λόγον ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ τῆς ἁγίας Εἰρήνης ἐξ ὀνόματος τοῦ ἐν Κων)πόλει Μουσικοῦ Συλλόγου «Ὁρφέως», οὗ ἐπίτιμον μέλος ἐτύγχανεν ὁ δοῖδιμος.

3) Ἐπὶ τῷ νεκρῷ τοῦ Νικολάου, δυνάμει ψηφίσματος τοῦ Συλλόγου, ὁ γράφων ταῦτα ἐξεφώνησε τὸν ἐπικήδειον ἐν τῷ ἐν Νεοχωρίῳ ναῷ τῆς Παναγίας Κουμαρωτίσσης.

καὶ μέλος τῆς τῷ 1881 συστάσεως ἐν τοῖς πατριαρχείοις Μουσικῆς Ἐπιτροπῆς. Τὸν διαπρεπῆ τοῦτον ἱεροψάλτην διὰ πολλῆς ἡγεν ἐκτιμήσεως καὶ ὁ μουσικολόγος τραπεζίτης Δημήτριος Παπαλάλης.¹

Γεώργιος Κυριακίδης, πατὴρ τοῦ εὐρύμαθεστάτου τῶν ἱεραρχῶν τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου μητροπολίτου Ἀγχιάλου Βασιλείου Γεωργιάδου.² Λόγιος ἱεροψάλτης καὶ μουσικοδιδάσκαλος, μελοποιὸς ἀριστος, γνώστης τῆς ἐξωτερικῆς μουσικῆς καὶ ἐκ τῶν δεξιῶς χειριζομένων τὴν πανδουρίδα· ἐγεννήθη ἐν Φιλαδελφείᾳ τῆς Μ. Ἀσίας κατὰ τὴν πρώτην δεκαετηρίδα τοῦ 18 αἰῶνος, ἐξεπαιδεύθη ἐγκυκλοπαιδικῶς ἐν τῇ κατὰ Ἐπικρῆνην τοῦ Γένους Σχολῇ, ἐν δὲ τῇ μουσικῇ ἀκουστικῇ ἐγένετο τοῦ ἐγκρατοῦς τῆς μουσικῆς μητροπολίτου Γ'άνου καὶ Χώρας Χρυσάνθου (ἀδελφοῦ τοῦ μητροπολίτου Ἡρακλείας Παναρέτου). Διετέλεσε πρῶτος ψάλτης εἰς σκέρὰν ἐτῶν ἐν τῇ ἐν Κοντοσκαλίῳ Κωνσταντινουπόλεως ἐκκλησίᾳ τῆς Παναγίας Ἐλπίδος, ἐν τῇ ἐν Χρυσουπόλει τοῦ Προφῆτου Ἡλίου, ἐν τῇ ἐν Γαλατῇ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, εἴτα δὲ πρωτοψάλτης τῆς μητροπόλεως Ἀθηνῶν καὶ κατό-

---

1) Εἰργάσθη ὁ Παπαλάλης εἰς τὸν τῷ 1863 ἰδρυθέντα ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐκκλησιαστικὸν Μουσικὸν Σύλλογον, ἔγραψε κατὰ καιροὺς διαφόρους διατριβὰς περὶ τῆς ἡμετέρας μουσικῆς, ἤθελε δὲ καὶ τὴν τροποποίησιν καὶ ἀντικατάστασιν τῆς ἡμετέρας παρασημαντικῆς διὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς, ὡς ἐντελεστέρας δῆθεν καὶ μεθοδικωτέρας.

2) Ἡ λατρεία ἦν ὁ διαπρεπὴς οὗτος ἱεράρχης ἐγκλείει ἐν ἑαυτῷ πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν μουσικὴν καταδείκνυται καὶ ἐκ τῆς ἀξιολόγου πραγματείας αὐτοῦ, τῆς δημοσιευθείσης ἐν τῇ «Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ» ὑπὸ τὸν τίτλον «Σκέψεις περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς» (Περίοδος Β', ἔτος Α', τεύχ. ΚΑ' καὶ ΚΒ', σελ. 433—442 καὶ 485—493).

3) Ἐν τῷ Ἀθήνῃσι καθεδρικῷ ναῷ τῆς μητροπόλεως μετὰ τὸν Κυριακίδην εἰς δύο περιόδους ἐπὶ ἑνδεκα ἐν ὧν ἔτη διετέλεσε πρωτοψάλτης ὁ Σίμος Ἀδαγιανός, ὁ εἴτα καὶ πρότερον (ἀπὸ τοῦ 1860) πρωτοψάλτης Μιτυλήνης. Τὰ κατὰ τὸν μουσικὸν βίον αὐτοῦ ὅρα εἰς τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθὲν Τριφύδιον. Ἐδίδαξεν οὗτος ἐπὶ εἰκοσαετίαν καὶ πλέον τὴν ἐκκλησια-

πιν τῆς Σύρου, διδάξας ἅμα τὴν μουσικὴν ἐν τῷ Διδασκαλείῳ Ἀθηνῶν καὶ ἐν τῇ Ἱερατικῇ Σχολῇ Σύρου. Ἀπεβίωσε τῷ 1890 ἐν λιπαρῷ γήρατι εἰς τὴν ἐν Ἀγχιάλῳ ἱερὰν μητροπόλιν παρὰ τῷ υἱῷ αὐτοῦ.

Βασίλειος Φωτιάδης, ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν πρωτευόντων ἱεροψαλτῶν, ἅμα δὲ καὶ καλὸς ἑλληνιστής. μετὰ ζήλου διδάξας τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐπὶ εἰκοσαετίαν ἐν τῷ κατὰ Φανάριον Κων)πόλεως ἀγιοταφίτικῳ Παρθεναγωγείῳ, ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐν διαφόροις ἄλλαις σχολαῖς τῆς βασιλευούσης καὶ ἐν τῇ κατὰ Βαλατᾶν λειτουργησάσῃ κεντρικῇ Ἱερατικῇ σχολῇ, εἰς ἣν καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν ἐδίδαξεν. Ἐγεννήθη τῷ 1825 ἐν Ὑψωμαθείῳ, ἀπεβίωσε δὲ ἐν Φαναρίῳ τῷ 1892. Τὴν μουσικὴν ἐσπούδασε παρὰ Ὀνουφρίῳ τῷ Βυζαντίῳ καὶ Στεφάνῳ τῷ Λαμπαδαρίῳ τῆς Μ. Ἐκκλησίας.

Παναγιώτης Γριτσάνης, μουσικὸς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐγεννήθη ἐν Ζακύνθῳ τῷ 1835, ἐξεπαιδεύθη ἐγκυκλοπαιδικῶς ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, ἅμα δὲ ἐπεδόθη εἰς τὴν σπουδὴν τῆς τε ἡμετέρας καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς, διατελέσας καὶ ἱεροψάλτης ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Διονυσίου ἐπὶ δεκαετίαν (1855—1865). Τῷ 1863 ἐπὶ τῆς πατριαρχείας Σωφρονίου τοῦ ἀπὸ Ἀμασείας, συ-

---

στικὴν μουσικὴν ἐν τῷ σχολαρχείῳ Μιτυλήνης καὶ ἐν τῷ παρθεναγωγείῳ, μερίμνη τοῦ μουσικωτάτου τότε μητροπολίτου Μιτυλήνης Κωνσταντίνου Βαλιάδου.

1) Ἐν Σύρῳ διέπρεψε κατὰ τὴν σύγχρονον ἐποχὴν ὁ Χριστοφόρος Νικολαΐδης, υἱὸς τοῦ πρωτοψάλτου Σμύρνης Νικολάου Γεωργίου. Τὴν μουσικὴν παρὰ τοῦ Νικολάου ἐδιδάχθησαν καὶ ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ Ἰωάννης Κορωναῖος, καὶ οἱ δύο ἄλλοι υἱοὶ αὐτοῦ Γεώργιος καὶ Ἀντώνιος, προσέτι δὲ οἱ ἐξῆς ἔμπειροι ἀναδειχθέντες ἱεροψάλται ὁ Παντελῆς Γεωργίου Καισαρεὺς, ὁ Δημήτριος Κονταξῆς, ὁ Ἰωάννης Οἰκονομίδης, ὁ Παναγιώτης Μαυρουδῆς καὶ ὁ ἐν Κυθωνίαις Ἀνδρέας Παπαδόπουλος. Μαθητὴς τοῦ Νικολάου τυγχάνει καὶ ὁ ἐν Σμύρνῃ Γεώργιος Χαμουδόπουλος, ἐξάδελφος τοῦ ἀρχοντος Μ. Ρήτορος τῆς Μ. Ἐκκλησίας Μηνᾶ Χαμουδοπούλου, λόγιος ἱεροψάλτης καὶ δημοσιογράφος.

στάντος ἐν Κων)πόλει τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου, ἀνετέθη εἰς τὸν Γριτσάνην ἡ περιγραφὴ τῆς ἐν τοῖς Ἰονίοις νή· σοις ψαλλομένης Κρητικῆς ἢ Ἑπτανήσιακῆς μουσικῆς.¹ Τῷ 1865 διορισθεὶς μουσικὸς τῆς ἐν Νεαπόλει ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου κοινότητος, ἐνέπτυξε τὰς μουσικὰς αὐτοῦ γνώσεις ἐπὶ ὀκταετίαν θεωρητικῶς τε καὶ πρακτικῶς σπουδάσας τὴν εὐρωπαϊκὴν μου· σικὴν (1865—1873). Τῷ 1873 προσεκλήθη ὑπὸ τῆς ἐν Ἀλεξαν· δρεῖα ἑλληνικῆς κοινότητος ὅπως γείνη ἰδρυτὴς τοῦ τετραφώνου μουσικοῦ συστήματος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ὅτε καὶ πολλὰ διατριβαὶ ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τῶν διαφωνουσῶν ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ μερίδων. Τὸ ὑπὸ τοῦ Γριτσάνη ἐφαρμοσθὲν σύ· στημα τῆς τετραφωνίας εἶναι τι μικτὸν, διότι παρεδέχετο μετ' ἀκριβείας ἐκ τοῦ συστήματος τοῦ Χαδιαρᾶ ὅσα ἐθεώρει ἀρμόδια, ἀπέβαλε δὲ ὅσα ἐφαίνοντο αὐτῷ ἑλλειπῇ κατὰ τι, συμπληρῶν αὐτὰ δι' ἰδίων συνθέσεων, ἐν αἷς προσεπάθει ὅσον ἐνῆν νὰ τηρῇ τοὺς ὀκτὼ ἤχους τῆς ἡμετέρας μουσικῆς. Διετέλεσε καὶ διδά· σκαλὸς τῆς μουσικῆς εἰς τὰ σχολεῖα τῆς ἐν Ἀλεξανδρεῖα ἑλλη· νικῆς κοινότητος. Ἐδημοσίευσεν διαφόρους διατριβάς περὶ τοῦ ζητήματος τῆς καθ' ἡμᾶς μουσικῆς, δημοσιευθεῖσας εἰς ἑλλη· νικὰς ἐφημερίδας. Τῷ 1889 ἐξέδωκεν ἐν Ἀθήναις μουσικὸν τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς θεωρητικόν, ὑπὸ τὸν τίτλον «Στοιχεῖα τῆς φωνητικῆς μουσικῆς πρὸς χρῆσιν τῆς ἐν τοῖς σχολείοις σπουδα· ζούσης νεολαίας». Κατέλιπεν ἡμῖν καὶ ὡραῖον ἔργον (1891) ὑπὸ τὸν τίτλον «Στυχουργικὴ τῆς καθ' ἡμᾶς νεωτέρας ἑλληνικῆς ποιήσεως καὶ ἀντιπαράθεσις τῶν στίχων ταύτης πρὸς τοὺς τῆς ἀρχαίας μετὰ σχετικῆς προσθήκης περὶ τοῦ ρυθμοῦ τῆς ὕμ· νο· γραφίας τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας».²

1) Ἐδημοσιεύθη ἡ πραγματεία αὕτη ἐν τῷ ἐν Παρισίῳ ὑπὸ τοῦ Μαρίνου Βρετοῦ ἐκδομένῳ «Ἐθνικῷ Ἡμερολογίῳ» (1868).

2) Παρομοίως ὑποθέστωρ πόνημα ἀξιόλογον ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁ ρυθ· μὸς ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ μουσικῇ» ἐδημοσίευσεν ἐν Κων)πόλει ὁ ἐν ταῖς σχολαῖς Κοντοσκαλίου ἄλλοτε διδάσκαλος Γεωργιος Παλαιολόγος.

Γεώργιος Σαραντεκκλησιώτης, ιεροψάλτης ήδυσφωνότατος, διακρινόμενος επί εύστροφία φωνής, μελοποιός άριστος καί γνώστης τής έξωτερικής μουσικής· έγεννήθη τῷ 1841 έν 40 Έκκλησίαις τής Θράκης, έμαθήτευσε δέ παρά τῷ πρωτοψάλτῃ τής μονῆς Ίδήρων Ζωσιμᾷ τῷ μοναχῷ καί άλλοις περιωνύμοις μουσικοδιδασκάλοις τής Κων)πόλεως. Ἀπό δέ τοῦ 1864 μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, γενομένου τῇ 15 Σεπτεμβρίου 1891, έψαλεν εἰς τῆς κεντρικώτερας έκκλησίας τής βασιλευούσης. Ἐμέλισε πολλά καί διάφορα μαθήματα, έξ ὧν έδημοσιεύθησαν τὸ εἰς ἦχον Α' «Μακάριος άνήρ» εἰς τὸ «Ἐν άνθος τής έκκλησιαστικῆς ήμῶν μουσικῆς» ὑπό Ἀγαθαγγέλου Κυριαζίδου, τὸ Δύναμις «Ὅσοι εἰς Χριστὸν» καί τὸ Δύναμις «Τὸν Σταυρόν σου προσκυνοῦμεν» καί διάφορα άλλα εἰς τὸ «Μουσικὸν Δωδεκαήμερον» ὑπό Ἀλεξάνδρου Βυζαντίου, ὕμνοι καί ᾠδαί πρὸς τὴν Α. Α. Μ. τὸν Σουλτάνον εἰς τὴν «Καλλίφωνον Σειρῆνα» ὑπό Παναγιώτου Κηλτζανίδου. Ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ κράτιστοι τής ψαλμωδίας έκτελεσταί άνεδείχθησαν ὁ Ἐμμανουήλ Κρεμέζης, πρωτοψάλτης τής ιερᾶς μητροπόλεως Φιλίππουπόλεως, ὁ Στέφανος Ἀναστασιάδης, α' ψάλτης τής έν Νεοχωρίῳ έκκλησίας τής Παναγίας Κουμαριωτίσσης, ὁ Ἰωάννης Βασιλειάδης α' ψάλτης τής έν Γυλατᾷ έκκλησίας τής Παναγίας Καθατιανῆς καί ὁ Βασίλειος Γεωργιάδης, α' ψάλτης τής έν Χάσκοιῳ έκκλησίας τής άγίας Παρασκευῆς.

Κωνσταντῖνος Φωκαεύς, υἱός καί μαθητῆς έν τῇ μουσικῇ τοῦ μουσικοδιδασκάλου Θεοδώρου Φωκαέως. Ἐγκρατέστατος τής ήμετέρας μουσικῆς καί τής τῶν Εὐρωπαίων. Διετέλεσεν ιεροψάλτης εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ Φώκαιαν καί εἰς Κων)πολιν. Ἐδίδαξε τὴν έκκλησιαστικὴν μουσικὴν καρποφορώτατα εἰς τὴν έν Χάλκῃ Θεολογικὴν Σχολὴν καί εἰς τὴν Μουσικὴν Σχολὴν τοῦ έν Φαναρίῳ Μουσικοῦ Συλλόγου «Ὁρθέως», τὴν δέ εὐρωπαϊκὴν εἰς διάφορα παρθENAγωγεῖα τής βασιλευούσης. Ἀπεβίωσε πρὸ διετίας ὑπερεξηκοντούτης έν Περαιά τής Σμύρνης.

ἸΙ Ἑκκλησιαστικὴ Μουσικὴ ἐν Ἀθήναις.

Οἱ ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὰ πρῶτα τοῦ ἐλευθέρου βίου βήματα αὐτῶν, φιλίως τῇ πατρίῳ μουσικῇ διέκειντο. Ἐπὶ τοῦ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος ἐπιμελείας τινος ἡ Ἑκκλησιαστικὴ Μουσικὴ ἔτυχεν, ἐπὶ δὲ τῆς βασιλείας τοῦ Ὁθωνος, οἱ σύμβουλοι αὐτοῦ καίπερ βαυαροὶ ὄντες ἤτοι ἀλλόφυλοι καὶ ἀλλόδοχοι, καὶ βασιλικὸν Διάταγμα «Περὶ συστάσεως ψαλτικῆς σχολῆς» προῦκάλεσαν. Οὐ πολλῷ δὲ χρόνῳ ὕστερον τοῦ Διδασκαλείου συστάντος πρὸς τὴν τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως διάδοσιν, σὺν τοῖς ἄλλοις καθηγηταῖς τοῖς διὰ τὴν τῶν διαφόρων μαθημάτων διδασκαλίαν διορισθεῖσι καὶ διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἑκκλησιαστικῆς μουσικῆς καθηγητῆς ἐκ τῶν πρῶτων διωρίσθη ὁ τότε ἐκ τῶν παλαιῶν διαπρεπῆς μουσικὸς Ζαφείριος Ζαφειρόπουλος, οὗ ἢ τε διδασκαλία τῆς μουσικῆς εὐδόκιμος ἐγένετο, καὶ πολλοὺς περὶ τὴν μουσικὴν μαθητὰς ἀνέδειξε.

Βραδύτερον δὲ τὸ ἐλεύθερον ἑλληνικὸν ἔθνος, ἀντὶ νὰ φιλοτιμηθῇ τὸ ἔδαφος τῆς ἑλληνικῆς πρωτευούσης νὰ καταστήσῃ κέντρον τῆς μουσικῆς προόδου καὶ ἀναπτύξεως τῆς νέας γενεᾶς, ἀντὶ ἰδιαιτέρως νὰ μεριμνήσῃ περὶ τῆς τηρήσεως τῶν πατρῶων κειμηλίων, τούναντίον παρεδόθη εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ψευδοπολιτισμοῦ, τοῦ καταδιβρώσκοντος λάθρα τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ, οὐδόλως ἐμερίμνησε περὶ τῶν ἐθνικῶν γνωρισμάτων αὐτοῦ¹⁾ καὶ οὕτω ἀκάθεκτον ἐπὶ τὰ ἀλλότρια φέρεται, περιφρονεῖ δὲ τὰ ἱερὰ πάτρια, ἐθνικὸν κειμῆλιον ὑψίστης σπουδαιότητος, λείψανον ἀρχαίας προγονικῆς εὐκλείας, καθιερωθὲν πρὸς λατρείαν τοῦ Ὑψίστου ὑπὸ τῆς Ἑκκλησίας, τὴν Βυζαντινὴν Μουσικὴν, ἣν ρινόφωνον²⁾ ἀποκαλεῖ καὶ καταχλευάζει ὥς ἐκ τῶν τερερι-

1) Ἄδικος εἶναι ἡ κατὰ τῆς ἡμετέρας μουσικῆς μορφή, ἣν ἡ ἐπιπολαιότης ἐπιρρίπτει περὶ τοῦ ἑρρίνου αὐτῆς, ἀφού ἡ ρινοφωνία ἰδιάζει

σμάτων· αὐτῆς. Οὕτω οἱ ἐλεύθεροι Ἕλληνες ἐγκαταλιμπάνουσι τὰ θεῖα καὶ ἱερὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ἄσματα καὶ ἀποδέχονται μουσικὴν ξένην πρὸς αὐτὰ, ἥτις βυζαντινὴ δὲν εἶναι, εὐρωπαϊκὴ δὲν εἶναι, ἀλλὰ καὶ καντάδα δὲν εἶναι, διότι εἰς τὴν καντάδαν ὑπάρχουσιν ἄσματα θαυμάσια, ἰδίως ἐπτανησιακὰ, ἅτινα καὶ τὴν ιδέαν ἐπιτυχῶς ἀποδίδουσι καὶ τὴν ψυχὴν εὐαρέστως διαθέτουσιν. Τί δὲ εἶναι; Εἶναι ἀτεχνόν τι τετράφωνον συνοιθύλευμα στοιχείων ποικίλης προελεύσεως, ἔχον ὅλα τὰ μέλη μονότονα· οὐδεμία δὲ διαφορὰ μέλους ἐπὶ παντὸς θέματος μεταξὺ νεκρωσίου καὶ ἀναστασίου τροπαρίου ἢ ἄσματος, διότι ἐλλεῖπει ὁ χαρακτήρ ἐκ τῆς μουσικῆς ταύτης,

παρὰ τοῖς μεσημβρινοῖς λαοῖς. Οἱ καλοῦντες τὴν μουσικὴν ἡμῶν ρινόφωνον δεόν να μάθωσιν ὅτι τὸ ψάλλειν ἢ λαλεῖν ἑρπίνως εἶναι ἴδιον τοῖς καθόλου σχεδὸν τῆς Ἀνατολῆς ἔθνεσι, καὶ αὐτοῖς, διότι οἱ φθόγγοι τῆς μουσικῆς ἀναλογουῖσιν ἀείποτε πρὸς τὴν φύσιν τῶν φθόγγων ἐκάστης γλώσσης. Ὁ κατὰ φύσιν ἦχος τῶν φωνέντων τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης σχηματίζεται οὕτως ὥστε, μὴ πολὺ τοῦ στόματος ἀνοιγομένου ἢ τοῦ φθόγγου πληγῇ μᾶλλον γίνεται περὶ τὴν ρίνα ἢ περὶ τὴν τραχεῖαν. Ὅτι δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ πρόγονοι ἡμῶν ἑρπίνως ἐλάλουν καὶ ἔψαλλον, μαρτυρεῖ ὁ μικρὸν πρὸ Χριστοῦ ἀκμάσας Λιονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς. Καὶ ἐὰν διὰ τῆς ρινὸς ἐφθέγγοντο ἐκεῖνοι, ἀναμφιδόλως καὶ ἔψαλλον, ὥς καὶ ἡμεῖς φθεγγόμεθα καὶ ψάλλομεν. Οἱ Ἀνατολῖται, ἅπαντες σχεδὸν εἶναι ὑψίφωνοι, τῶν δὲ δυτικῶν οἱ πλεῖστοι βαρυτόνοι· ἐντεῖθεν οἱ μὲν ὑψίφωνοι ψάλλοισι διὰ τῆς ρινὸς, οἱ δὲ βαρυτόνοι διὰ τοῦ στήθους. Ἡ γνῶμη δὲ τὴν ὁποῖαν ἐκφέρομεν περὶ τῆς ἐπικρατούσης ἔξωθεν καὶ ἰδιοσυγκρασίας τοῦ ἐθνικοῦ ὁργανισμοῦ ἐν τῷ ἀπαιγέλλειν καὶ ἄδειν δὲν εἶναι ἀπόλυτος, ἀλλὰ σχετικὴ καὶ ἐπομένως δὲν πρέπει νὰ σχηματισθῇ πεποιοησὶς ὅτι ἡ ρινωδία εἶναι τὸ ἐπικρατοῦν ἰδίωμα ἐν τῇ ἀνατολικῇ μουσικῇ. Ἐν γένει δὲ οἱ μεσημβρινοὶ λαοὶ ἔχουσι φυσικὸν τὸ ἄδειν διὰ τῆς κεφαλικῆς λεγομένης φωνῆς, ἢ δὲ λαρυγγοφώνι· παρὰ τοῖς Ἀνατολίταις ἐμποιεῖ ἀήδιαν.

1) Ἡ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ψαλλομένη ῥαβινικὴ παρεφθαρμένη λέξις *τερερεμ* (βασιλέα) ἔσχε τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῶν τελετῶν, ἐθιμοταξιῶν καὶ παρατάξεων, τῶν τελουμένων ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ αὐλῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Διὰ τοῦ *τερερεμ* κατὰ τὰς βασιλικὰς προελεύσεις, οἱ τῶν ἀνακτό-

δοσις ὑπάρχει ἐν τῇ ἡμετέρᾳ βυζαντινῇ μουσικῇ, διότι εἶναι αὐ-
τη σοβαρὰ, ἐπιβλητικὴ, γεννῶσα αἰσθημα συντριβῆς καρδίας
καὶ ψυχικῆς γαλήνης εἰς τὸν ἀκούοντα αὐτὴν, εἰς οὐράνια ὕψη
τὴν ψυχὴν τοῦ ἀκροατοῦ μεταρσιοῦσα καὶ τὰς λεπτοτέρας τῆς
καρδίας αὐτοῦ χορδὰς θίγουσα.

Ἡ δημοσίευσις δὲ τῆς ιδέας πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ μουσικοῦ
καθεστῶτος ἐν Ἀθήναις, καὶ αἱ προσπάθειαι πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς
τάσεως ταύτης, χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ 1870, ὅτε ἐδημοσιεύ-
θησαν ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν ἐν τῇ
Ἀθήνῃσι Ριζαρείῳ Σχολῇ Γ. Ν. Μαντζαδίνου, ὁπαδοῦ τοῦ συστή-
ματος τοῦ Ἰωάννου Χαδιαρᾶ, διατριβαὶ ἀνώνυμοι εἰς τὴν ἐφη-
μερίδα ὁ «Αἴων» Ἀθηνῶν, εἰς ἃς ἀπήντησαν ἄλλοι, προεξάρχον
τοῦ μουσικωτάτου ἀρχιμανδρίτου Εὐσταθίου Θερεϊανοῦ.¹ Ὁ

ρων ψάλλται ὁμοῦ μετὰ τοῦ λαοῦ ἐπευφήμουν τὸν αὐτοκράτορα, πολὺχρο-
νοῦντες καὶ ψάλλοντες ἐφύμνια ταῖς ἐορταῖς κατάλληλα· ἐν δὲ τῷ τέλει
τῶν ἀσμάτων τούτων παρέτεινον οἱ ψάλλται τὸ κράτημα, ἀνακαλούμενοι
διὰ τῆς λατινίδος ταύτης φωνῆς ρε—ρεμ (βασιλέι) τὴν τοῦ ἀνακτος προση-
γορίαν. Καὶ οὐ μόνον ἑλληνιστὶ ἀλλὰ καὶ λατινιστὶ ἔψαλλον οἱ ψάλλται πολυ-
χρονοῦντες τοὺς αὐτοκράτορας. Εἶχον δὲ καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες τὰ
τῶν φορυγγῶν ἢ κιθαρῶν αὐτῶν τερετίσματα καὶ λιγυρῶς ἐτερέτιζον (ἰ-
δοντες· ἀλλ' οἱ Βυζαντινοὶ δοῖδοι τὰ τῶν ἀρχαίων ταῦτα τερετίσματα με-
τᾶλλάξαντο πρὸς εὐαρέστησιν τῶν κρατούντων εἰς τὸ ρε—ρεμ (βασιλέα).
Κατὰ τὸ παρᾶδειγμα δὲ τῶν δοιδῶν τούτων καὶ οἱ μετὰ τὴν ἰλωσην μου-
σικοὶ ἐν ἐνόις τῶν παρ' αὐτῶν φιλοπονηθέντων μελωδημάτων προσέ-
θεντο τὰ προμνησθέντα κρατήματα.

Κατὰ τῶν μουσικῶν κρατημάτων ἔγραψαν οἱ ἀρχαῖοι τοῦ ἱεροῦ
Πηδαλίου, Ἀγάπιος καὶ Νικόδημος, ὡς καὶ ὁ δοιδιμος μουσικολόγος ἱε-
ράρχης Ζακύνθου Διονύσιος Λάτας. Ἐνταῦθα προσθετέον ὅτι, κελεύσει τοῦ
οἰκουμενικοῦ πατρ. ἀρχ. Κωνσταντίνου τοῦ Β' τῷ 1899 ὁ πρωτοψάλτης
τῆς Μ. Ἐκκλησίας Γ. Βιολάκης τὰς ἐν τῷ «Θεοτόκε παρθένε» Πέτρου τοῦ
Μπερεκέτου συλλαβὰς τοῦ κρατήματος, ἀντικατέστησε διὰ τῆς ἐπαναλή-
ψεως τῶν λέξεων τοῦ κεμένου καὶ τύποις ἐξέδωκε.

1) Ζακύνθιος τὴν πατρίδα, ἐγκρατὴς τῆς ἡμετέρας μουσικῆς ὡς καὶ
τῆς εὐρωπαϊκῆς. Ὁ πεπαιδευμένος οὗτος κληρικὸς ἔγραψε καὶ ἀξιόλογον

κίνδυνος τῆς εἰσαγωγῆς τῆς τετραφώνου μουσικῆς ἐν τῇ μητροπόλει Ἀθηνῶν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἀλεξάνδρου Κατακουζηνοῦ, διευθυντοῦ τοῦ πρώτου χοροῦ τοῦ ἀνακτορικοῦ ναοῦ, ἀπεσοδήθη τῷ 1870 διὰ τῶν ἐντόνων παραστάσεων τοῦ σοφοῦ μουσικολόγου καὶ ἄλλοτε καθηγητοῦ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου Δημητρίου Βερναρδάκη, ἔτι δὲ μᾶλλον διὰ τῆς ἐγκαίρου καὶ θερμῆς ἀντιδράσεως καὶ ἐνεργείας τοῦ δεινῆστου καὶ ἐπιφανεστάτου ἱεράρχου Σύρου καὶ Τήνου Ἀλεξάνδρου τοῦ Λυκούργου. Ὅτι δὲ δὲν κατωρθώθη τότε ἐν Ἀθήναις, ἐγένετο ἐν Πάτραις, διότι ἐξ Ἀθηνῶν, ὡς ἀπὸ καρδίας τὸ αἶμα, ὁ πιθηκισμὸς ἤρξατο μεταδιδόμενος εἰς τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, ὡς εἰς Πάτρας, Καλάμιας, Πειραιᾶ, καὶ νὰ μολύνῃ αὐτά.

Καὶ ἰδοὺ τῷ 1870 ὁ ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν καὶ Ἠλείας Κύριλλος δι' ἀναφορῶν αὐτοῦ ἀπὸ 5 καὶ 25 φεβρουαρίου γράφει εἰς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον τῆς Ἑλλάδος ὅτι ἐν τῷ ἐν Πάτραις ἐνοριακῷ ναῷ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ εἰσῆχθη ἡ τετραφώνος εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ, κατ' ἀπόφασιν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ συμβουλίου τοῦ μνησθέντος ναοῦ, πρὶν ἢ τὸ Ὑπουργεῖον καὶ ἡ Σύνοδος ἀποφανθῇ ὀριστικῶς περὶ τῆς προκειμένης ὑποθέσεως. Ἐπειδὴ δὲ ἦν ἐνδεχόμενον καὶ ἕτερον συμβούλιον ἄλλων ἐκκλησιῶν νὰ μιμηθῶσι τὸ παράδειγμα αὐτοῦ, ἔσπευσεν ἡ Σύνοδος διὰ τῆς κατωτέρω δημοσιευομένης καὶ ἐκτυπωθείσης ἐν τῷ Βασιλικῷ Τυπογραφείῳ ἐγκυκλίου αὐτῆς, κοινοποιῆσαι εἰς ἅπαντας τοὺς ἱεράρχας τοῦ Κράτους τὸ ἀπαράδεκτον τῆς εἰσαγωγῆς αὐτῆς.

πραγματεῖαν περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς. Ἀπεδίωξε τῷ 1881.

1) Διακεκριμένος λόγιος, τιμῆας καὶ τιμῶν τὴν ἑλληνικὴν ἐπιστήμην καθόλου ἐν Εὐρώπῃ. Ὡς ἐγκυκλοπαιδικώτατος ἐνησχολήθη καὶ περὶ τὴν πατριὸν μουσικὴν, σοφὸν λόγον ἀναγνοὺς ἐν Ἀθήναις περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς τῇ 1 Δεκεμβρίου τοῦ 1875, ἡμέρᾳ ἐπετείῳ τῆς συστάσεως τοῦ Ἀθηνῆσι Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου.

Η ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Πρὸς ἅπαντας τοὺς ἀνὰ τὴν Ἐπικράτειαν σεβ. ἱεράρχας

Ἀριθ. Πρωτ. 1628.

Λαβοῦσα ἡ Σύνοδος τὸ ἐνδόξιμον ἐξ ἀναφορᾶς πρὸς τὸ ὑπουργεῖον, καὶ πρὸς αὐτὴν ἐπιστημειωματικῶς διευθυνθείσης μουσι.οδιδασκάλου τινὸς Παναγιώτου Ἀγαθοκλέους,¹ κοινοποιεῖ ὑμῖν παρὶ πόδας τὸ πρὸς αὐτὸ ἀπὸ 13 τοῦ φθίνοντος καὶ ὑπ' ἀριθ. 1628 Συνοδικὴν περὶ Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἔγγραφον, καὶ συνάμα παρκαλεῖ ὑμᾶς ἵνα συμμορφωθῆτε ἀκριβῶς πρὸς τὰ ἐν αὐτῷ διαλαμβανόμενα.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 27 ἰουλίου 1870.

† Ὁ Ἀθηνῶν ΘΕΟΦΙΛΟΣ, πρόεδρος

† Ὁ Σύρου καὶ Τήνου ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

† Ὁ Ἀργολίδος ΔΑΝΙΗΛ

† Ὁ Τριφυλίας καὶ Ὀλυμπίας ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΣ

† Ὁ Καλαβρύτων καὶ Αἰγιαλείας ΕΥΘΥΜΙΟΣ

Ὁ δ' γραμματεὺς

Ἰγνάτιος Β. Ἡπειρώτης

Ὡσαύτως ἡ Σύνοδος διὰ τῆς κάτωθι δημοσιευομένης ἐπιστολῆς αὐτῆς πρὸς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν δηλοῖ ὅτι δὲν δύναται νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς τετραφώνου μουσικῆς εἰς τοὺς ἱεροὺς ναοὺς, καὶ παρακαλεῖ αὐτὸ νὰ ἐξεύρῃ τὰ κατάλληλα μέσα πρὸς καλλιέργειαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς.

Η ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Πρὸς τὸ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κτλ. ὑπουργεῖον, περὶ Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.

Ἀριθμ. { Πρωτ. 1628
Διεκπ. 579

Ἐπιστρέφουσα ἡ Σύνοδος εἰς τὸ ὑπουργεῖον ὧδε ἐγκλείστω τὴν ἀπὸ 22 Μαιου ἐ. ἔ. ἀναφορὰν ἐπιστημειωματικῶς πρὸς αὐτὴν διευθυνθείσαν, τοῦ

1) Ὁ ἐξ Αἴνου ὁρμώμενος Παναγιώτης Ἀγαθοκλῆς καὶ ἐν Κίῳ ἀνατραφεὶς ἐξέδωκεν ἐν Ἀθήναις τῷ 1855 καὶ Θεωρητικὸν τῆς Ἐκκλησιαστι-

μουσικοδιδασκάλου Π. Ἀγαθοκλέους, δι' ἧς οὗτος ἀποχωρῶντως παριστᾷ τὰ πλεονεκτήματα τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἐπομένως δὲ καὶ τὴν ἄρκετον ἀνάγκην τῆς βελτιώσεως αὐτῆς, πληροφροεῖ αὐτὸ εἰς ἀπάντησιν, ὅτι αὕτη δὲν δίνεται νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς ἱεροὺς ναοὺς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς τετραφώνου εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς. καὶ ὅτι, τούτου γινομένου, ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἰσάγεται ἄρκετον τι, ἀλλότρου καὶ ὄχι Δυτικισμοῦ, ἢ περὶ ἧς ὁ λόγος τετραφώνος μουσικῆς συνεπίγεται καὶ τὴν καταστροφὴν μιᾶς ἐλοκλήρου φιλολογίας, τῆς τῶν ἱερῶν ἑσχαίων, ἅτινα δὲν δύνανται νὰ ψάλλωνται διὰ τῆς τετραφώνου μουσικῆς.

Ἐπειδὴ δὲ ἤδη ἐπίκειται ἀνάγκη περὶ βελτιώσεως τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἥτις πρὸ ἡμῶν δυστυχῶς ἡμέληται, παρκαλεῖται τὸ ὑπουργεῖον, ἵνα λάβῃ σύντονον πρόνοιαν καὶ ἐξέυρῃ τὰ κατάλληλα μέσα πρὸς καλλιέργειαν αὐτῆς ἐπὶ τὰ κρείττω. Ἐν δὲ τούτων θεωρεῖ τὴν σύστασιν ἐιδικῆς ἑδρῆς ἐν Ἀθήναις πρὸς διδασκαλίαν τῆς μουσικῆς ὑπὸ δύο ἢ τριῶν ἀποδεδειγμένων ἐπιστημένων μουσικοδιδασκάλων, οὓς δύνανται ἐξευρεῖν καὶ προκαλέσαι ἐξ ἄλλων τοῦ Κράτους μερῶν.

Ἐν τούτοις δὲ δὲν κρίνει ἀπὸ σκοποῦ ἡ Σύνοδος ἵνα παρκαλέσῃ τὸ ὑπουργεῖον ὅπως διορίσῃ ἐν ταῖς ὑφισταμέναις ἱεραικαῖς σχολαῖς, καθὼς καὶ ἐν τῇ Ριζαρείῳ Σχολῇ ἱκανοὺς διδασκάλους τῆς μουσικῆς, ἔχοντας ὕψος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Κων]πόλεως καὶ δυναμένους διδάσκειν καὶ τὸ θεωρητικὸν αὐτῆς· καὶ τούτου πραγματοποιημένου εἶναι αὕτη βεβαία ὅτι κατ' ἔτος θέλουσιν ἐξέρχονται ἐκ τῆς σχολῆς αὐτῶν μουσικοὶ ἱκανῶς κατηρτισμένοι κατὰ τε τὴν πράξιν καὶ θεωρίαν, δυνάμενοι καὶ ἄλλους διδάξαι.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 31 ἰουλίου 1870.

- † Ὁ Ἀθηνῶν ΘΕΟΦΙΛΟΣ
- † Ὁ Σύρου καὶ Τήνου ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ
- † Ὁ Ἀργολίδος ΔΑΝΙΗΛ
- † Ὁ Τριφυλίας καὶ Ὀλυμπίας ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΣ
- † Ὁ Καλαβρύτων καὶ Αἰγιαλείας ΕΥΘΥΜΙΟΣ

Ὁ 6' γραμματεὺς
Ἰγνάτιος Β. Ἡπειρώτης

κτῆς Μουσικῆς ὡν διδασκαλὸς ἐν τῇ ἑλληνικῇ σχολῇ τοῦ Ἁγίου καὶ ἱεροψάλτης τῆς ἐκεῖ κεντρικῆς ἐκκλησίας, ἐπιχειρήσας δι' αὐτοῦ νὰ σαφηνί-

Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἑλλάδος ἔγραψε καὶ ὑπ' ἀρ. Πρωτ. 313, διεκπ. 1406 τῇ 13 ἰουνίου 1874 πρὸς τὸ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν ὑπουργείων ὑπόμνημα περὶ Μουσικῆς, ἐν ἐπιλόγῃ προσθεῖσα τὰ ἀξιοσημείωτα τὰδε :

Ἡ ἐπιχείρησις πρὸς μεταρρυθμίσιν τῆς Μουσικῆς ἔσται κατ' ἀνάγκην πλημμελής καὶ ἐπιβλαβής, ἡ δὲ ὁλοσχερὴς αὐτῆς ἀπόρριψις ἀσύνητος. Ἀνάγκη λοιπὸν τὸν πλείονα τοῦτον θησαυρὸν, τὴν Ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν μουσικὴν, νὰ τηρῶμεν, ὅση ἡμῖν δύναμις, ἀσφαλῶς, καὶ μετ' ἐπιστήμης ν' χωρῶμεν εἰς τελειοτέραν, εἰς ἑλληνοπρεπεστέραν αὐτῆς μορφῶσιν, ἐὰν θέλωμεν νὰ βελώνμεν ἐπὶ τὰ πρόσω, οὐχὶ παιδαριωδῶς νεωτερίζοντες, ἀλλ' ἐπιστημονικῶς καὶ λελογισμένως ἐπὶ τῶν ἀρχαίων ἐπιστημονικῶν βάσεων οἰκοδομοῦντες· διότι οὕτω θέλωμεν κατορθώσαι νὰ παριστῆμεθα ἐνώπιον τοῦ παπολιτισμένου κόσμου, ὡς ἔθνος, ὅπερ εὐμοιρεῖ ἐπ' ὀφθαλμοῖς, εἰς ἃς ἐνετύπωται τὴν τοῦ ἰδίου χαρακτῆρος σφραγίδα, καὶ καλῶν τεχνῶν, ἐν αἷς διακρίνεται ὁ τύπος ὁ ἐθνικός. Εἶναι δὲ γνωστὸν παντὶ τῷ εὖ φρονούντι, ὅτι τοῦτο καὶ μόνον καὶ οὐδὲν ἕτερον θέλει καθιδρυῖν τὴν διανοητικὴν ἡμῶν ὑπεροχὴν μετὰ πάντων τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ναὶ μὲν τὸ ἔργον εἶναι ὁμολογουμένως δυσχερές, ἀλλ' ἀνκντήρητον ὡς αὐτὸς ὅτι οὐχὶ τὰ ράδια, ἀλλὰ τὰ δυσχερῆ ἐκλήθησαν νὰ ὑπερπηδῇται τὰ ἔθνη, ἅτινα αἰσθάνονται ἐν αὐτοῖς καὶ στοιχεῖα ζωῆς καὶ πυρῆς ἀκμῆς.

Τῷ 1875 ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἑλλάδος πολυειδῶς πιεσθεῖσα, ἠναγκάσθη παλινφδοῦσα πρὸς τὰς προτέρας αὐτῆς ἀποφάσεις νὰ ἐπιτρέψῃ ὅπως διὰ τῆς τετραφώνου μουσικῆς ψάλλωνται ἐν τῷ Μητροπολιτικῷ ναῷ τῆς πρωτευούσης αἱ ἐθνικαὶ καὶ βασιλικαὶ ἐορταί, μέχρις οὗ εἰς τὴν ἡμετέραν μουσικὴν ἐπέλθῃ ἡ ἀναγκαία βελτίωσις. Κατὰ τῆς καινοτομίας ταύτης διεμαρτυρήθη ἐντόνως ὁ ἐν Ἀθήναις Ἐκκλησιαστικός Μουσικός Σύλλογος πρὸς τὴν Σύνοδον διὰ τοῦ ὑπὸ ἡμερ. 5 ἰανουαρίου 1875 ἐγγράφου αὐτοῦ, προεδρεύοντος τότε τοῦ Συλλόγου τοῦ

ση τὰ ἀσαφῆ καὶ νὰ ἀναπληρώσῃ τὰ ἐλλείποντα τὰ ἀπαντῶντα ἐν τῷ θεωρητικῷ τοῦ Χρυσάνθου.

Σπυρίδωνος Κροκιδᾶ, ὡς καὶ διὰ τοῦ ἐξῆς ὑπὸ ἡμερ. 24 μαρτίου 1875 ψηφίσματος :

Ἐν Ἀθήναις σήμερον τῇ 24 μαρτίου 1875 ὁ Ἐκκλησιαστικὸς Μουσικὸς Σύλλογος συνελθὼν ἐν τῷ αὐτοῦ καταστήματι ἐν ἐκτάκτῳ συνεδρίᾳ περὶ ὧραν 3 μ. μ., προεδρεύοντος τοῦ προέδρου Σ. Δ. Κροκιδᾶ καὶ τῶν γενικοῦ καὶ εἰδικοῦ γραμματέων Α. Χ. Παπαδήμου καὶ Γ. Οἰκονομοπούλου, ἵνα ἀκούσῃ τὴν γνώμην τοῦ προέδρου τῆς Ἱερᾶς Συνόδου παρὰ τοῦ προεδρείου του, εἰς ὃ χθὲς ἐν τακτικῇ συνεδρίᾳ ἀνέθετο τὴν ἐντολὴν, ἵνα μεταβὰν αὐτοπροσώπως ποιήσῃ τὰς δεούσας παρὰστάσεις περὶ τῆς δοθείσης ἀδείας τοῦ νᾶ ψαλῆ ἐν τῷ ναῷ τῆς Μητροπόλεως ἡ τετράφωνος μουσικὴ ἀντὶ τῆς πατρῴας ἐκκλησιαστικῆς, καὶ μαθὼν παρ' αὐτοῦ ὅτι πράγματι ἐδόθη ἡ τοιαύτη ἀδεια παρὰ τῆς Συνόδου ἐναντίον μάλιστα ρητῶν διατ.ξεων τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας καὶ ἐναντίον ἀποφάσεων ἄλλων προγενεστέρας αὐτῆς Συνόδου καὶ αὐτῆς ἡδὴ τῆς ἰδίας, ἥτις κατὰ τὴν 1 ἰανουαρίου ἐνεστῶτος ἔτους εἶχεν ἐκδώσει ἐγκύκλιον, δι' ἧς ρητῶς ἀπεφαίνετο ὅτι οὐδαμοῦ καὶ οὐδέποτε καὶ ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπιτρέπεται νᾶ ψαλῆ ἐν τοῖς ἱεροῖς ναοῖς τοῦ Ὑψίστου ἡ τετράφωνος μουσικὴ, ἀποφαίνεται :

α'.] Ἐκφράζει τὴν λύπην αὐτοῦ ὅτι ἡ Ἱερὰ Σύνοδος ἔλαβεν ἀποφασιν θεμελιωδῶς ἀντιβαίνουσαν εἰς τὰς ἐθνικὰς καὶ ἐκκλησιαστικὰς παραδόσεις καὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν πανήγυριν τῆς 25 Μαρτίου. τὴν καθιερωθεῖσαν ὅπως ἀναμνησκονται εἰς τὸ ἔθνος τὰ ἔργα τῶν πατέρων αὐτοῦ.

β'.] Ἐπιφυλάσσεται, ἐὰν πραγματοποιηθῇ αὔριον ἡ ἀπόφασις αὕτη τῆς Συνόδου, νὰ συνέλθῃ εἰς ἄλλην συνεδρίαν ν' ἀποδοκιμάσῃ τὴν τοιαύτην πράξιν τῆς Συνόδου, καὶ νὰ προβῇ εἰς δικαιότερα καὶ διὰ τοῦτο αὐστηρότερα μέτρα.

γ'.] Ἀντίγραφον τοῦ παρόντος αὐθαρεῖ νὰ κοινοποιηθῇ πρὸς τὸν Μητροπολίτην καὶ τὴν Ἱερὰν Σύνοδον καὶ νὰ δημοσιευθῇ διὰ τοῦ τύπου καὶ ἐν παρρησίᾳ.

Ὁ πρόεδρος (Τ. Σ.)

Σ. Δ. Κροκιδᾶς

Οἱ γραμματεῖς

Α. Χ. Παπαδήμος

Γ. Α. Οἰκονομόπουλος

Καὶ ὁμῶς μεθ' ὅλας τὰς ἀπαγορευτικὰς ἐγκυκλίους ἡ τετραφώνος μουσικὴ δὲν ἀπενκλείσθη ἐκ τῶν ναῶν τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλὰ τούναντίον τῷ 1885 εἰσάγεται εἰς τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Εἰρήνης, καὶ τῷ 1886 εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Καρύτση καὶ τῆς Χρυσοσπηλαιωτίσσης. Ὁ δὲ μητροπολίτης Ἀθηνῶν Προκόπιος τῇ 1 Φεβρουαρίου 1886 ἔγραψε καὶ ὑπέβαλεν εἰς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον τὴν ἐξῆς κατὰ τῆς ἐν τῷ ναῷ τῆς ἁγίας Εἰρήνης εἰσυχθείσης τετραφωνίας διαμαρτύρησιν, τιμῶσαν τὸν δαίμνιστον ἱεράρχην, καὶ ἀναγνωσθεῖσαν τῇ 5 μαρτίου ἐν συνοδικῇ συνεδριάσει.

Πρὸς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

Πρᾶξις ἀντικανονικὴ καὶ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν τάξιν καὶ παράδοσιν ἀπάδουσα ἐγένετο κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐν τῷ ἑνταῦθα ἱερωτικῷ τῆς ἁγίας Εἰρήνης ὑπὸ τινος ψάλτου Ἰωάννου Σακελλαρίδου καλουμένου, εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν, ἀντὶ τῆς ὁμοφωνίας τετραφωνίαν εἰσαγαγόντος καὶ συνκινέσαντος νὰ μετέσχωσιν αὐτῇ κατὰ τὴν θείαν λειτουργίαν κοράσια μικρά, ὅπισθεν τοῦ διεξιοῦ χοροῦ ἱστάμενα.

Ταῦτα δὲ μαθὼν, ἐπικνειλημένως τοὺς ἀρμοδίους ἐπιτρόπους παρήνευσα ὅπως διατάξωσι τὸν ψάλτην ἢ νὰ ἀπόσχη τῆς καινοτομίας ἢ νὰ πύσωσιν αὐτὸν ἀπειθήσαντα. Καὶ ἔπαυσαν μὲν αὐτόν· ἀλλὰ τὸ κακὸν δὲν κτεστάλη, διότι ὁ διάδοχος αὐτοῦ Νικόλαος Ἑμμανουήλ Κανακάκης οὐ μόνον τὸ παράδειγμα τοῦ προκατόχου ἐμμήθη, ἐξαιρουμένης τῆς εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἔσματα μετοχῆς κορασιῶν, ἀλλὰ καὶ τοὺς δύο τῶν ψαλτῶν χοροὺς εἰς ἑν συνάψας ἀνήγαγεν εἰς τὸν γυναικωνίτην, ἑνθα ψάλλει μετ' αὐτῶν ὑπὸ τῶν ἐν αὐτῷ γυναικῶν περιστοιχούμενος· ὁ δὲ Ἰωάννης Σακελλαρίδης, ψάλτης ἀρίτως ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Γεωργίου προσληφθεὶς, ἐξακολουθεῖ ψάλλων τὴν ἰδιόρρυθμον αὐτοῦ μουσικὴν, καὶ τοῦτο πράττει, ὡς ἔμαθον, καὶ ἐν τῷ Ἀρσακείῳ Παρθενῳγειῷ καὶ ἐν τῇ Ριζαρείῳ Ἐκκλησιαστικῇ Σχολῇ καὶ ἐν τῷ Διδασκαλείῳ, ἐν ᾧ εἶναι μουσικοδιδάσκαλος διωρισμένος. Ἐπὶ τούτοις δὲ προτετέθη καὶ ἕτερος νεωτερισμός, καθ' ὃν περικόπτονται μὲν ἔσματα τινὰ τῆς Ἐκκλη-

σίαις, ὑπηχοῦσι δὲ ἐν τῷ τέλει ἐκείτης περιόδου τοῦ ἐπ' Ἐκκλησίας ἀναγνωσκομένου Ἀποστόλου εἰ τῶν μουσικῶν χορῶν παῖδες· οἱ δὲ καινοτομοῦντες ψάλλται ἐπιλανθίνονται τῆς ρήσεως τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἐντελλομένου «Πάντα δὲ εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν γενέσθω» (Κορινθ. Α' 14, 40), τοῦ 75 κανόνος τῆς 5' Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ τοῦ 1Ε' τῆς ἐν Ἀποδικεῖ· «Τοὺς ἐπὶ τὸ ψάλλειν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις παρυγενομένους βουλόμεθα μήτε β.α.ἰς ἀτίκταις κεχρησθῇ καὶ τὴν φύσιν πρὸς κρυγὴν ἐκθιάζεσθαι, μήτε τι ἐπιέγειν τῶν μὴ τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀρμοδίῳ τε καὶ οἰκείῳ, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς πρ. σοχῆς καὶ κατανύξεως τῆς τοιαύτης ψαλμωδίας προσάγειν τῷ τῶν κρυπτῶν ἐφόρῳ Θεῷ· εὐλαβεῖς γὰρ ἔσσεσθαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ, τὸ ἱερόν ἐδίδαξε λόγιον», «Περὶ τοῦ μὴ δεῖν πλέον τῶν κωνοικῶν ψαλτῶν τῶν ἐπὶ τὸν ἄμβωνα ἀναβαίνοντων καὶ ἀπὸ διφθέρας ψαλλόντων ἑτέρους τινὰς ψάλλειν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ», καὶ ἄθετοῦσι τὴν ἀπὸ 27 ἰουλίου 1870 ἐγκύκλιον τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἀπαγορεύουσης τὴν εἰς τοὺς ἡμετέρους ἱεροὺς ναοὺς τῆς τετραφώνου μουσικῆς εἰσαγωγὴν καὶ ἐπεικῶς ἐπιτροπούσης διὰ τοῦ πρὸς με ἀπὸ 24 μαρτίου 1875 ἐγγράφου τὴν χρῆσιν αὐτῆς μόνον ἐν ταῖς ἱεραῖς τελεταῖς τῶν βασιλικῶν ἑορτῶν καὶ τῆς ἐθνικῆς.

Ἡ δὲ εἰσαγωγὴ τῆς ἐκφύλου καὶ ὀθνεῖας τετραφωνίας εἰς τὴν ἡμετέραν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν τῇ συναινέσει ἐγένετο τῶν ἐπιτρόπων τῶν δύο εἰρημένων ναῶν ὅπως διὰ τῆς καινοτομίας αὐξάνηται τῶν ἐκκλησιαζομένων ὁ ἀριθμὸς καὶ ἡ τῶν χρηματικῶν εἰσφορῶν εἰσπραξὶς πρὸς εὐχρεστέραν συντήρησιν καὶ διακόσμησιν αὐτῶν. Ἀγαθὸς μὲν ὁ σκοπός, ἀλλὰ τὸ μέσον ἄθεσμον. Ταῦτα δὲ κατὰ καθήκον τῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ ἀνακοινῶν, καὶ ὑποβάλλων αὐτῇ περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ἀναφορὰν τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ Πειραιεὶ ψαλτῶν, παρακαλῶ θερμῶς νὰ μεριμνήσῃ συντόμως, ὅπως τὸ καλὸν ἐν τῇ ἀρχῇ αὐτοῦ κατασταλῇ καὶ προληφθῇ ἡ διάδοσις αὐτοῦ, διότι τῶν δύο ἐκκλησιῶν τὸ παράδειγμα ἐπ' ἐσχάτων ἐζήλωσεν ἡ τῆς Χρυσοσπηλαιωτίσεως καὶ ἄλλαι ζηλώουσιν.

Εὐπειθέστατος

† Ὁ Ἀθηνῶν ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ

Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος ἐκ τοῦ ἀνωτέρω δημοσιευθέντος ἐγγράφου τὸ ἐνδόσιμον λαβοῦσα, τὴν κάτωθι ἐγκύκλιον ἀπέλυσε πρὸς τοὺς

ἀνὰ τὸ Κράτος σεβασμιωτάτους ἱεράρχας, πρὸς δὲ τὸ ὑπουργεῖον διεδίδασκε τὰ ἐξῆς δύο ἔγγραφα :

Ἡ ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Πρὸς τοὺς ἀνὰ τὸ Κράτος σεβασμιωτάτους ἱεράρχας.

Ἀριθμ. { Πρωτοκ. 2687
Διεκπερ. 1609

Πληροφορηθεῖσα ἡ Σύνοδος, ὅτι ἔνιοι τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ ἀλλαχοῦ ἱεροψαλτῶν εἰτῆγον μικρὸν κατὰ μικρὸν ἐν τῷ ψάλλειν καινοτομίας τινάς, δι' ὧν τὸ ὕψος καὶ τὸ κάλλος τῆς ἀρχαίας ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἀλλοιοῦται, ἀπηγόρευσε κατὰ καθῆκον τὴν εἰσαγωγὴν αὐτῶν διὰ τε τῆς ἀπὸ 16 φεβρουαρίου 1839 καὶ ὑπ' ἀριθμ. 7601 καὶ τῆς ἀπὸ 14 δεκεμβρίου 1884 καὶ ὑπ' ἀριθμ. 444 αὐτῆς ἐγκυκλίων, ὡς ἀπηγόρευσε καὶ δι' ὁμοίας προγενεστέρως, ἀπὸ 27 ἰουλίου 1870 καὶ ὑπ' ἀριθμ. 1628, τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τοὺς ἱεροὺς ναοὺς τῆς τετραφώνου εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς. Ἀλλὰ καίπερ τῆς Συνόδου ρητῶς καὶ ἐπανειλημμένως ἐπὶ τοῦ σπουδαίου τούτου ἀντικειμένου ἀποφνημαμένης, οἱ τῶν καινοτομιῶν εἰσηγηταὶ τολμηρότεροι, ὥς μὴ ὤφειλεν, ἐγένοντο· διότι, ὡς θετικῶς μανθάνει ἡ Σύνοδος, οὗτοι τανῦν καὶ μέρη τινὰ τῶν ἀνέκαθεν ἐν τῇ ἀγίᾳ ἡμῶν Ἐκκλησίᾳ παραδεδεγμένων ἱερῶν ἁσματῶν αὐτοδοῦλως ἀπυκνύουσιν καὶ ἐν τῷ τέλει ἐκάστης περιόδου τοῦ ἐπ' ἐκκλησίας ἀναγινωσκομένου Ἀποστόλου ἐν χορῷ μετὰ βοῆς ὑπηρετοῦσι, σύγχυτιν οὕτω καὶ χασμωδῶς προκαλοῦντες, καὶ τοὺς ἀρχῆθεν ἐν τοῖς ἱεροῖς ναοῖς ὕφισταμένους δύο χοροὺς ἐνὶ συμπτύξαντες εἰς φωνὰς ἐκμελεῖς καὶ ἐν πολλοῖς ἀσυμμέτρους ἐκτρέπονται, τὸ ἀρχαιότατον τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς καὶ σεμνότατον ὕψος παραμορφοῦντες καὶ φθείροντες. Τὸ δὲ παράτολμον τοῦτο μουσικὸν σύστημα, τὸ ὑπ' αὐτῶν ἰδιορρυθμῶς μορφωθέν ἐκ τῶν τοιούτων προσθηκῶν καὶ ἀφαιρέσεων, ὡς ἀνάπτειν ὑπολαμβάνουσιν οἱ τούτῳ χρώμενοι τῆς ἡμετέρας ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Καὶ ἀληθὲς μὲν, ὅτι τὴν κανονικὴν ἀνάπτειν καὶ ἀναγκαίαν καλλιέργειαν τῆς ἐν μὲν τῇ θεωρίᾳ πλουσίως, ἐν δὲ τῇ πράξει ἡμελημένης ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, δι' ἧς τὸ χριστιανικὸν αἶσθημα θερμαίνεται καὶ τὸ εὐσεβὲς τῶν πιστῶν φρόνημα ἐπιρρωννύεται καὶ μορφοῦται, οὐδεὶς ποτε ἐπουσιῶδες πρᾶγμα

ἐνόμισε, καὶ οὐδεὶς ὑπάρχει ὁ μὴ ἐπαινῶν τὴν μετὰ Ὀρησκευτικοῦ ζήλου ἐπιδιωκομένην ἀνάπτυξιν τῶν εὐγενῶν αὐτῆς καὶ πιερίλων στοιχείων. Ἄλλ' ἡ ἐπιζητούμενη αὕτη βελτίωσις τῆς ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ ἡσματικῇ: μουσικῇ τότε μόνον σκόπιμ' ἀκρίβησται ὅταν αὐτῇ δι' ἐαυτῆς ἀναπτυσσομένη βαθμηδὸν προίγεται, ὅταν δηλονότι διὰ τῆς εἰδικῆς διδασκαλίας οἱ ρυθμικοὶ αὐτῆς κανόνες ἐν τῷ ψάλλειν ἀκριβῶς ἐφαρμόζωνται, ὅπερ κατ' ἀνάγκην ἀπαιτεῖ τὴν ἰδρυσιν Σχολῆς Μουσικῆς πρὸς ἐκπαιδευσιν ἱεροψαλτῶν, ὡς ἤδη ὑπέδειξεν ἡ Σύνοδος διὰ τοῦ πρὸς τὸ ὑπουργεῖν τῶν Ἐκκλησιαστικῶν ἐγγράφου αὐτῆς, ἀπὸ 13 ἰουλίου 1870 καὶ ὑπ' ἀριθμ. 1628. Ἢ δὲ σπουδὴ πρὸς τὴν πρόδον αὐτῆς διὰ τῆς ἀναμίξεως αὐτῇ ἑτερογενῶν καὶ ἀναρμόστων στοιχείων, τὸ μὲν ἀπειρίαν πολλὴν ἐλέγχει περὶ τὴν ἀποχρώσαν ἐκτίμησιν τοῦ πλοῦτου αὐτῆς, τὸ δὲ ἄγνοίαν ὡς πρὸς τὴν προσήκουσαν ἐφαρμογὴν τῶν θεωρητικῶν αὐτῆς κανόνων, καὶ ἐντεῦθεν παρὰ νόησιν τῆς ὁμολογουμένης αὐτῆς ἁγίας καὶ τοῦ ὑψηλοῦ σκοποῦ, ὃν αὕτη ἐπιδιώκει. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ παρὰ τινων ἐνεργουμένη εἰσαγωγὴ καὶ χρῆσις τῶν εἰρημένων καὶ ἄλλων καινοτομιῶν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησιαστικῇ ὑμνωδίᾳ αὐστηρῶς ἀπαγορεύεται ὑπὸ τῶν θείων Κανόνων καὶ τῆς ἱερᾶς παραδόσεως τῆς ἁγίας ἡμῶν Ἐκκλησίας, ἐν ἣ τειλουμένων τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν καὶ μάλιστα τῆς θείας μυσταγωγίας πάντα κατὰ τάξιν καὶ εὐσχημόνως προσήκει γίνεσθαι, ὡς ὁ Ἀπόστολος Παῦλος παραγγέλλει, ἡ δὲ τήρησις τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀπαιτουμένης εὐκοσμίας ὑμῖν ἀνετέθη, ὡς δηλοῦται ἐκ τοῦ ἡ' ἄρθρου τοῦ Σ' Νόμου, καὶ ἐπειδὴ κατὰ τοὺς ἱεροὺς τῆς Ἐκκλησίας Κανόνας, ἤτοι τοῦ ΚΣ' τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, τοῦ ΚΔ' τῆς ἐν Λαοδικαίᾳ Συνόδου, τοῦ Ε' τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, τῆς ρκγ' Νεαγίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τοῦ ΙΓ' ἄρθρου τοῦ αὐτοῦ Σ' Νόμου, οὐ μόνον οἱ πρεσβύτεροι, διάκονοι κλπ. ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ ἱεροψάλται, μετὰ χειροθεσίαν, κατὰ τὸν λγ' Κανόνα τῆς Ε' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὑπὸ τὴν ἄμεσον ὑμῶν ὑπάγονται ἐποπτεῖαν, διότι καὶ οὗτοι ἐκ τῶν τοῦ κλήρου θεωροῦνται, εἰ καὶ μόνον ὑπηρετικὴν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ κατέχουσι θέσιν, διὰ τοῦτο ἡ Σύνοδος πρὸς ἐπαγωγὴν τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ χαλαρωθείσης τάξεως δίδωσιν ὑμῖν τὰς ἐπομένους ὁδηγίας, ὧν τὴν ἐφαρμογὴν ὑμῖν ἐντέλλεται.

α) Ἱεροψάλται διορίζονται εἰς πλήρωσιν κενῆς θέσεως ἐν τινὶ ἱερῷ

ναῶ μετὰ προηγουμένην σύστασιν τοῦ ἀρμοδίου ἐκκλησιαστικοῦ συμβου-
λίου καὶ ἔγκρισιν τοῦ οἰκείου ἐπισκόπου.

β) Μουσικοδιδάσκαλοι ἐκκλησιαστικοὶ ἐν ἐκπαιδευτηρίοις διορίζονται
ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐκκλησιαστικῶν, γνωμοδοτήσῃ τῆς Ἱερᾶς Συνό-
δου κατὰ τὸ ΙΑ' ἄρθρον τοῦ ΣΑ' Νόμου.

γ) Οἱ ἐν τοῖς ἱεροῖς ναοῖς οὕτω διοριζόμενοι ἱεροψάλται ὑποχρεοῦνται
1) νὰ τηρῶσιν ἀμφοτέρους τοὺς χορούς, 2) νὰ ἀντιψάλλωσιν ἀλλήλοις
«μετὰ πολλῆς προσοχῆς καὶ κατανύξεως» ὡς διακελεύεται ὁ ΟΕ' κανὼν
τῆς Σ' οἰκουμένης Συνόδου, καὶ 3) «ἀπὸ διφθέρας» κατὰ τὸν ΙΕ' κα-
νὼνα τῆς ἐν Λαοδικείᾳ Συνόδου, ἥτοι ἀπὸ μόνων τῶν ὑπὸ τε τῆς Μ.
Ἐκκλησίας καὶ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐγκε-
κριμένων μουσικῶν βιβλίων.

δ) Οἱ μὴ συμμορφούμενοι τῶν ἱεροψαλτῶν πρὸς τε τοὺς ἱεροὺς Κανό-
νας καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν, εἰσάγοντές τι κατὰ γνώμην ἰ-
δίαν εἰς τὴν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡσματικὴν μουσικὴν, ἢ παραλείποντές τι
τῶν ἐν τῷ Τυπικῷ τῆς Μ. Ἐκκλησίας διατασσομένων πύονται ὑπὸ
τοῦ οἰκείου Ἐπισκόπου καὶ ἀντικαθίστανται δι' ἄλλων.

Κατὰ ταῦτα ἔχοντες νῦν τὰς συνοδικὰς τὰς οὐκ ὁδηγίας ὁρεῖλετε νὰ
καταβάλητε τὴν δέουσαν μέριμναν ὑπὲρ τῆς ἀκριβοῦς ἐν τῷ ψάλλειν ὁ-
μοιομόρφου τάξεως, περιστέλλοντες ἐγκαίρως πᾶσαν παρεκτροπὴν διὰ τῆς
ἐφαρμογῆς τῶν ἀνωτέρω διαταχθέντων.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 10 Μαρτίου 1886.

- + Ὁ Ἀθηνῶν ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ, πρόεδρος
- + Ὁ Μαντινείας καὶ Κυνουρίας ΘΕΟΚΛΗΤΟΣ
- + Ὁ Τρίκκης ΜΕΛΕΤΙΟΣ
- + Ὁ Οἰτύλου ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ
- + Ὁ Θαυμακοῦ ΜΙΣΑΗΛ

Ὁ Γραμματεὺς

Ἀρχιμανδρίτης Προκόπιος Β. Οἰκονομίδης.

Η ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κτλ.

Ἀριθμ. { Πρωτ. 2687
Διεκπ. 1610

Λαβοῦσα ἡ Σύνοδος τὸ ἐνδόξιμον ἐξ ἐγγράφου τοῦ σεβασμιωτάτου μητροπολίτου Ἀθηνῶν ἀπὸ α' τοῦ λήξαντος μηνὸς Φεβρουαρίου καὶ ὑπ' ἀριθμ. 2009 ἐξέδοτο ἐγκυκλίον αὐτῆς ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς κατὰ τὸ Κράτος σεβασμιωτάτους ἱεράρχας, ταχύτοχρονον καὶ ταχύταριθμον τῷ παρόντι, περὶ τοῦ ὅτι καὶ οἱ ψάλλται εἰσὶ κληρικοί, κατὰ τοὺς ἱεροὺς Κανόνας, καὶ ὅτι ὑπάρχοντα εἰς τὴν πνευματικὴν δικαιοδοσίαν τοῦ οἰκείου ἐπισκόπου.

Διαβιβάζουσα δ' ἐγκλείστως ὥδε τὸ μνημονευθὲν ἔγγραφον μετὰ τοῦ συνημμένου αὐτῷ ὑπομνήματος ἀπάντων τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Πειραιεὶ ψαλτῶν, ὡς καὶ δέκα ἔκτυπα τῆς ἐκδοθείσης ἐγκυκλίου, παρκαλεῖ τὸ ὑπουργεῖον ὅπως εὐαρεστούμενον ἐκδώσῃ τὰς ἀνηκούσας διαταγὰς πρὸς ἀπάσας τὰς διοικητικὰς καὶ δημοτικὰς ἀρχάς, καὶ δι' αὐτῶν πρὸς ἅπαντα τὰ συμβούλια τῶν ἐνοριακῶν ναῶν.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 10 Μαρτίου 1886.

- + Ὁ Ἀθηνῶν ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ, πρόεδρος
- + Ὁ Μαντινείας ΘΕΟΚΛΗΤΟΣ
- + Ὁ Τρίττης ΜΕΛΕΤΙΟΣ
- + Ὁ Θανμακοῦ ΜΙΣΑΗΛ.

Η ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κτλ.

Ὑπομινθήσκουσα ἡ Σύνοδος τῷ Ὑπουργείῳ τὸ ἀπὸ 10 Μαρτίου ε. ἔ. καὶ ὑπ' ἀριθμ. 2687 ἔγγραφον αὐτῆς, δι' οὗ διεβίβασε πρὸς αὐτὸ καὶ δέκα ἔκτυπα τῆς ἐγκυκλίου αὐτῆς, περὶ τοῦ ὅτι καὶ οἱ ψάλλται εἰσὶ κληρικοὶ κατὰ τοὺς ἱεροὺς Κανόνας ὑπαγόμενοι ὑπὸ τὴν πνευματικὴν δικαιοδοσίαν τοῦ οἰκείου Ἐπισκόπου, παρκαλεῖ αὐτὸ καὶ αὐτίς ὅπως εὐαρεστούμενον δηλώσῃ αὐτῇ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἑαυτοῦ ἐνεργείας, δηλαδή, ἂν ἐξέδοτο τὰς ἀνηκούσας διαταγὰς πρὸς τὰς διοικητικὰς καὶ δημοτικὰς

τοῦ Κράτους ἀρχάς, καὶ δι' αὐτῶν πρὸς τὰ συμβούλια ἀπάντων τῶν ἐνο-
ριακῶν ναῶν.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 25 Ἀπριλίου 1886.

† Ὁ Ἀθηνῶν ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ, πρόεδρος

† Ὁ Μαντινείας ΘΕΟΚΛΗΤΟΣ

† Ὁ Τρίκκης ΜΕΛΕΤΙΟΣ

† Ὁ Θαυμακοῦ ΜΙΣΑΗΛ.

Ὁ ἐν Ἀθήναις Ἐκκλησιαστικὸς Μουσικὸς Σύλλογος τὸν
ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας μουσικῆς ἀγῶνα ἀναλαβὼν, ἐπεμψε πρὸς
τὴν Ἱερὰν Σύνοδον ἐγγραφὸν ταυτίστημον πρὸς τὸ ἀπὸ 24 Μαρ-
τίου 1875 χρονολογούμενον ὑπὸ ἡμερομ. 3 Μαρτίου 1888 καὶ
ὑπόμνημα ὑπὸ ἡμερ. 20. Τὰ ἐγγραφα ταῦτα ὑπὸ σπουδαίαν ἐ-
ποψιν λαβοῦσα ἡ Σύνοδος, ἀπέλυσε τὰ ἐξῆς γράμματα.

Ἡ ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κτλ.

Περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς.

Λαβοῦσα ἡ Σύνοδος ἀφορμὴν ἐκ τοῦ πρὸς αὐτὴν ἐγγράφου τοῦ σε-
βασμιωτάτου μητροπολίτου Ἀθηνῶν ἀπὸ 1 Φεβρουαρίου 1886 καὶ ὑπ'
ἀριθμ. 2009, παρεκάλεσε τότε τὸ ὑπουργεῖον διὰ τοῦ ἀπὸ 10 Μαρτίου
καὶ ὑπ' ἀριθμ. 2637 ἐγγράφου αὐτῆς, ἵνα διατάξῃ τὰς διοικητικὰς καὶ
δημοτικὰς τοῦ Κράτους ἀρχάς, ὅπως συμμορφωθῶσι πρὸς τὰ συνοδικῶς
ἀπορρασιθέντα διὰ τῆς ταύτοχρόνου καὶ ταύταρίθμου τῷ μνημονευθέντι
ἐγγράφῳ ἐγκυκλίου αὐτῆς ἐπιστολῆς.

Νῦν δὲ λαβοῦσα καὶ τὸ ἐγκλείστως ὥδε διαβιβαζόμενον Ὑπόμνημα
τοῦ ἐνταῦθα Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου, ἀπὸ 3 τοῦ λήγοντος
μηνὸς καὶ ὑπ' ἀριθμ. 20, παρακαλεῖ καὶ αὖθις τὸ Ὑπουργεῖον ὅπως εὐα-
ρεστούμενον ἐνεργήσῃ τὰ προσήκοντα, διότι ἡ Σύνοδος δὲν δύναται νὰ
ἐπιτρέψῃ τὴν εἰσαγωγὴν ἐν τοῖς ἱεροῖς ναοῖς συστήματος μουσικῆς, μὴ
ἀναγνωριζομένης ὑπὸ τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, μεθ' ἧς ἀδια-
σπάστως διατελεῖ ἡνωμένη ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ σώστου καὶ Θεοστηρί-
κτου ἔθνους τῆς Ἑλλάδος· καὶ, διότι τοιαύτη μεταβολὴ ἐνδεχόμενον νὰ

χαλαρώση τὴν μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ὑφισταμένην ἁρμονίαν καὶ πνευματικὴν ἐνότητά.

Καὶ ταῦτα σχετικῶς πρὸς τὸ ἀπὸ 11 Μαρτίου π. ἔ. καὶ ὑπ' ἀριθμ. 315 Συνοδικὸν ἔγγραφον.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 23 Μαρτίου 1888.

- † Ὁ Ἀθηνῶν ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ, πρόεδρος
- † Ὁ Χαλκίδος ΧΡΙΣΤΙΟΦΟΡΟΣ
- † Ὁ Θήρας ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ
- † Ὁ Ὑδρας καὶ Σπετσῶν ΑΡΣΕΝΙΟΣ

Ὁ παρὰ τῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ Βασιλικὸς Ἐπίτροπος
Πέτρο. Ἀλ. Μαυρομιχάλης.

Ἡ ἹΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Πρὸς τὸν δεδαδμιώτατον μητροπολίτην Ἀθηνῶν

Διαβιβάζουσα ἡ Σύνοδος ἐγκλείστως ὧδε ἀντίγραφα τῶν ἐξῆς ἐγγράφων, ἧτοι πρῶτον τοῦ ἀπὸ 3 τοῦ λήγοντος μηνὸς καὶ ὑπ' ἀριθ. 20 Ὑπομνήματος τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου, καὶ δεύτερον τοῦ πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Συνοδικοῦ ἐγγράφου, ταῦτοχρόνου καὶ ταῦταρίθμου τῷ παρόντι, περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἐντέλλεται ὑμῖν ἵνα λαβόντες ὑπ' ὄψιν τὴν σπουδαιότητα τοῦ προκειμένου ζητήματος ἐνεργήσητε ὅ,τι ἐκ τῶν καθηκόντων ὑμῶν πρὸς κατὰ πνευσιν τοῦ ἐγερθέντος, ὡς μὴ ὥρελε, ἐκκλησιαστικοῦ σκανδάλου, εἰδοποιούντες ἐν καιρῷ περὶ τοῦ ἀποτελέσματος τῶν ἐνεργειῶν ὑμῶν καὶ τὴν Σύνοδον.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 29 Μαρτίου 1888.

- † Ὁ Ἀθηνῶν ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ, πρόεδρος
- † Ὁ Χαλκίδος ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ
- † Ὁ Θήρας ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ
- † Ὁ Ὑδρας καὶ Σπετσῶν ΑΡΣΕΝΙΟΣ

Ὁ παρὰ τῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ Β. Ἐπίτροπος
Πέτρο. Ἀλ. Μαυρομιχάλης.

Καὶ ὁμοίως, μεθ' ὧν τὰς διαμαρτυρίας τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἑλλάδος, τοῦ ἄλλοτε ἀκμάσαντος ἐν Ἀθήναις Ἑκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου, τὰς ἐγκυκλίους τῶν ἱεραρχῶν,¹ τὰς διατριβὰς κατὰ τῶν τετραφώνιστῶν ὡς καὶ τὰς κατὰ Ἰωάννου Τζέτζη² καὶ τοῦ πολυμαθοῦς ἀρχιεπισκόπου Ζακύνθου Διονυσίου Λάτα,³ τὰς φιλογενεῖς προσπάθειάς τοῦ ἐθνοπρεπῶς τὸν ὑπὲρ τῆς μουσικῆς καλὸν ἀγῶνα ἀγωνιζομένου Ἰωάννου Τσώκλη διὰ τῆς ἀξιολόγου μουσικῆς αὐτοῦ ἐφημερίδος «Φόρμιγγος»,⁴ τὰς σοφὰς γνωμοδοτήσεις τῶν συγχρόνων ἐπιφανεστέρων εὐρωπαϊκῶν μουσικολόγων περὶ τῆς ἀξίας τῆς ἡμετέρας μουσικῆς,⁵

1) Ὁ ἐπίσκοπος Ὑδρας Ἀρσένιος ἐξέδωκε πρὸς διетуὰς καὶ ἐγκύκλιον πρὸς τοὺς ἐν τῇ δικαιοδοσίᾳ του ἱερεῖς, συνιστῶν αὐτοῖς ὅπως μὴ δεχθῶσιν εἰς οὐδεμίαν ἐκκλησίαν τὴν τετραφώνον εὐρωπαϊκὴν μουσικὴν. Ὁ δὲ γηραιὸς μητροπολίτης Δημητριάδος Γρηγόριος, εἰς τῶν πρωτεύόντων ἱεραρχῶν τῆς Ἑκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, δὲν ἐπιτρέπει εἰς τὰς ἐν Ἀθήναις ἐκκλησίας, ἐν αἷς ἱεροπράττει, νὰ ψάλληται ἡ τετραφώνος.

2) Ἐξέδωκε μελέτας περιεχοῦσας παραδοξολόγους ιδέας περὶ τῆς κατ' ἡμᾶς μουσικῆς.

3) Ὁ μουσικὸς οὗτος ἱερόδοχος ἐκδίδων εἰς Ἀθήνας τὴν θρησκευτικὴν ἐφημερίδα «Σιών», ἠγωνίζετο ὑπὲρ τῆς ιδέας ὅτι χάριν τῶν ὁπαδῶν τῆς τετραφώνου μουσικῆς ὁμογενῶν δεόν νὰ ὑπάρχη ἐν χορῷ ἐν τοῖς ναοῖς ἡ ἀρμονία.

4) Ἀξιόους ἐθνικῆς εὐγνωμοσύνης θεωροῦμεν τοὺς διὰ τοῦ καλῶν αὐτῶν παρέχοντας τὴν ὑποστήριξιν αὐτῶν εἰς τὸ ἱερὸν καὶ ἐθνικὸν ἔργον τῆς «Φόρμιγγος», καὶ ἰδίᾳ τοὺς ἐν Ἑλλάδι μουσικολόγους Ἰωάννην Μαρτίνον ἐπίσκοπον Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπλάσας, Ἀθανάσιον Σακελλαριάδην, Χρῆστον Βλάχον, Ἰωάννην Γιαννοῦτσον, Ἀθανάσιον Πετρίδην, Δημήτριον Περιστέρην, Θεμιστοκλῆν Πολυκράτην, Μιχαὴλ Παπαθανασόπουλον, Δημήτριον Παπαπαναγιώτου, καὶ τοὺς ἐν Κύπρῳ μουσικολόγους Κλεόδουλον Ἀρτεμιάδην, Στυλιανὸν Χουρμούζιον, Περικλῆν Ἀποστολίδην καὶ Χρῆστον Ἀποστολίδην.

5) Σοφὰς κρίνομεν τὰς γνώμας τῶν γάλλων ἐξόχων μουσικῶν Bourgault Ducoudray, H. Lavoix, τοῦ ἐν Μονάχῳ βαυαροῦ καθηγητοῦ L. Büchner καὶ ἄλλων. Ὅρα καὶ τὸ τῷ 1901 ἐκδοθὲν ἐν Ρώμῃ ἀξιο-

καὶ τὰς ἐπαινετὰς ἐνεργείας ἄλλων μουσικολόγων ἀνδρῶν· ἡ τετράφωνος μουσικὴ ἀντηχεῖ ἐν καιρῷ τῆς λειτουργίας εἰς τοὺς κεντρικωτέρους ναοὺς τῆς πρωτευούσης τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλ-

---

σπούδαστον ἔργον τοῦ εὐριhythoῦς γεγενημένου μουσικολόγου Οὐγκω Γκάτσο, βενεδικτίνου μοναχοῦ καὶ καθηγητοῦ ἐν τῷ ἐν Ρώμῃ ἑλληνικῷ κολλεγίῳ καὶ μέλους τῆς ἐπιτροπῆς τῆς ὑπὸ Πίου τοῦ Ι' ἐκλογείσης διὰ τὴν Βυζαντινὴν ἔκδοσιν τῆς γρηγοριανῆς ψαλμωδίας, τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον *Le système Musical de l'Eglise Grecque d'après la tradition*, ὡς καὶ τὰ ἐξῆς σπουδαῖα ἔργα αὐτοῦ «Αἱ χρωματικαὶ ἀλλοιώσεις ἐν τῇ γρηγοριανῇ ψαλμωδίᾳ», «Ἑλληνικὰ τεμάχια ἐν τῇ λατινικῇ λειτουργίᾳ», «Ἡ ὁληθὴς φύσις τοῦ λεγομένου ἀνατολικοῦ χρωματικοῦ τόνου», τὸ *Canti ecclesiastici Italograeco*, καὶ τὴν μελέτην αὐτοῦ ἐν τῷ ἐν Ρώμῃ διεθνεί συνεδρίῳ περὶ τῆς γρηγοριανῆς μουσικῆς «Οἱ ὀκτὼ ἐκκλησιαστικοὶ ἤχοι κατὰ τὴν γρηγοριανὴν καὶ τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν».

1) Ἐκ τῶν ἐν Ἀθήναις εὐθαρσῶς ἀγωνίζονται ὑπὲρ ἐπικρατήσεως τῆς ἡμετέρας ἱερᾶς μουσικῆς πάντες οἱ μουσικολόγοι, ὧν τὰ ὀνόματα σποραδικῶς ἀνέφερον ἐν προηγουμέναις σημειώσεσιν. Εἰς τὴν σεμνὴν ἐκείνην πλειάδα καταλεκτέον καὶ τὸν ἐν Πειραιεὶ διατρίβοντα πολυγραφώτατον τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων μελοποιῶν Φωκίωνα Βάμβαν, ἄνδρα λόγιον, ἐνθερμον τῆς μουσικῆς λήτριν, καὶ μύστην τῆς ἡμετέρας καὶ τῆς τῶν Εὐρωπαίων μουσικῆς, πολλὰ καὶ ἀξιοσπούδαστα κατὰ καιροὺς περὶ τῆς ἱερᾶς τέχνης γράψαντα. Τὰ πρωτότυπα καὶ τεργνὰ αὐτοῦ μαθήματα ἐκδίδονται δαπάναις ἀνδρὸς μουσοτραφεύς καὶ τῶν πατρίων ζηλωτοῦ, τοῦ παρὰ τῇ Τραπέζῃ Ἀθηνῶν ἐργαζομένου Θεοδώρου Χανιώτου. Ἀξιοῖ ἰδιαιτέρας μνηεῖας εἶναι καὶ ὁ ἀειθαλὴς πρεσβύτης Ἀθανάσιος Πετρίδης ὁ Ἡπειρώτης, ὁ πολλὰς καὶ ἀξιοσπουδάστους μελέτας καὶ διατριβὰς δημοσιεύσας ἐν Ἀθήναις εἰς ἐφημερίδας καὶ περιοδικὰ ὑπὲρ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς ἡμετέρας μουσικῆς καὶ κατὰ τῶν τετραφωνιστῶν, ὡς καὶ ὁ ἐν Πειραιεὶ ὀνομαστὸς τῆς συγχρόνου ἐποχῆς ἱεροψάλτης Νικόλαος Παπαϊωάννου διὰ τὴν πολύτιμον αὐτοῦ συμβολὴν εἰς τὸ εὐγενὲς ἔργον τῶν ἀγωνιζομένων ἐν Ἑλλάδι πρὸς περιφρούρησιν τῶν πατρῶων κειμηλίων. Ζηλωτῶς ὑπὲρ τῆς μουσικῆς ἡμῶν εἰργάσθη καὶ σοφὰ ἐλάλησε καὶ ἔγραψε καὶ ὁ πολὺς Ἀλέξανδρος Παγκαθῆς, ὁ πρὸ δωδεκαετίας ἐκμετρήσας τὸ ζῆν ἐξοχος ἐκεῖνος τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ἀνὴρ.

λάδος, εἰς τὸν τῆς μητροπόλεως, τῆς ἀγίας Εἰρήνης, τοῦ ἀγίου Γεωργίου τοῦ Καρύττη, τῆς Χρυσοσπηλαιωτίσσης, καὶ εἰς ἄλλας πόλεις τῆς Ἑλλάδος.¹

Κατὰ τῆς τετραφώνου μουσικῆς ἐξηγέρθη ρεῦμα ἰσχυρὸν ἐν Ἀθήναις πρὸ διετίας οὐ μόνον ἐκ μέρους τῶν ψαλτικῶν κύκλων ἀλλὰ καὶ ἐκ μέρους τῶν μὴ τοιούτων, εἰς δὲ τῶν προεξαρχόντων εἰς τὴν κίνησιν ταύτην ἦν καὶ ὁ τῆς μουσικῆς ἡμῶν ἐνθουσιώδους λάτρης Νικόλαος Λεβίδης, βουλευτὴς Ἀττικῆς (νῦν ὑπουργὸς τῆς δικαιοσύνης).² Κατὰ Μάϊον δὲ τοῦ 1902 συνῆλθον ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ ἐν Πειραιεὶ Συλλόγου «Ἐθνικὴ Μοῦσα» ὑπὲρ τοὺς ἐκατὸν ἱεροψάλλται Ἀθηνῶν, Πειραιῶς καὶ τῶν περιχώρων καὶ συσχεψάμενοι ἐπὶ τοῦ μουσικοῦ ζητήματος συνέταξαν δύο ψηφίσματα, τὸ μὲν πρὸς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον, τὸ δὲ πρὸς τὸν Δήμαρχον Ἀθηναίων Σ. Μερκούρη, δι' ὧν ἐξεφράζετο ἡ εὐχὴ ὅπως ἐπιδιώξωσιν

---

1) Λεκτέον μεθ' ὑψηλοῦ τοῦ κηρύγματος ὅτι κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσαετίαν δεινῶς ἐτραυματίσθη τὴν ἡμετέραν μουσικὴν ἐν Ἀθήναις εἰς πλείους καὶ ἄλλους, ὁ ἄλλως ἀκαταπόνητος ἱεροψάλλτης Ἰωάννης Σακελλαρίδης ὁ Θετταλομάγνης. Οὗτος, πόρρω τοῦ ἔχειν συναίσθημα τῆς ἑαυτοῦ ἀποστολῆς καὶ εἰς οὐδένα κανόνα ἢ περιορισμὸν ὑποκείμενος, αὐθαιρέτως δὲ καὶ ἀνευθυριάστως διὰ βεδήλου χειρὸς τὴν νόθευσιν καὶ διαστροφὴν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἱερᾶς Μούσης ἀπεργασάμενος, εἰσήγαγε τὸ ἄσμενον κανταδορικὸν μουσικὸν σύστημα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, τὸ ὁποῖον καὶ ἐδίδαξεν ἰδίᾳ εἰς τὸ Διδασκαλεῖον Ἀθηνῶν ἐπὶ εὐρωπαϊκῆς παρασημαντικῆς, οἱ δ' ἐκ τοῦ παιδευτηρίου τούτου ἐξελθόντες δημοδιδάσκαλοι, οὐ μόνον δὲν ἐγνώριζον τὴν ἡμετέραν μουσικὴν, ἀλλὰ καὶ ἂν ἐγνώριζον κατὰ τι, ἀνεγίνωσκον αὐτὴν ἐπὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πενταγράμμου, οὐδεμίαν ἰδέαν ἔχοντες τῆς παρασημαντικῆς ἡμῶν.

2) Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ὁ πολυμαθὴς βουλευτὴς Λοκρίδος καὶ ἄλλοτε ὑπουργὸς τῆς παιδείας καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν Ἀθ. Εὐταξίας ἐν τῇ ἐν Ἀθήναις ἐκδιδομένῃ μεταμεσηδρινῇ ἡμερησίᾳ ἐφημερίδι «Ἀστραπὴ», εἰς συνεχῆ αὐτῆς φύλλα ἀπὸ τοῦ ἀριθμοῦ 445—457 (25 Μαΐου — 6 Ἰουνίου 1902) ἐδημοσίευσεν ἀρίστην μελέτην περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς.

ἀμφότεραι αἱ ἀρχαὶ αὗται τὴν ἐντελῇ κατάργησιν τῆς τετραφώ-
νου ἐκ τῶν ἱερῶν ναῶν. Μετὰ τὴν σύνταξιν καὶ ὑπογραφὴν τῶν
ψηφισμάτων ὑφ' ἀπάντων τῶν παρευρεθέντων ἱεροψαλτῶν συνε-
στήθη ἐπιτροπὴ ἐκ τῶν μουσικολόγων Ἀθ. Σακελλαριάδου, Χρ.
Βλάχου, Μ. Μελισσοπούλου, Ι. Δοῦκα, Α. Φιλίππου, Ἰωάννου Φι-
λιππίδου καὶ Ι. Θ. Τσώκλη, ἵτις ἐπέδωκε τὰ ψηφίσματα πρὸς
τὴν Ἱερὰν Σύνοδον καὶ τὸν Δήμαρχον. Ἐπὶ τούτῳ ἡ Ἱερὰ Σύ-
νοδος ἐξέδωκε τὴν ἐπομένην ἐγκύκλιον περὶ τηρήσεως τῆς ἡμε-
τέρας βυζαντινῆς μουσικῆς.

Ἡ ἹΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Πρὸς τοὺς ἀνὰ τὸ Κράτος δεδασμιωτάτους ἱεράρχας.

Πολλάκις ἐδόθη ἀφορμὴ εἰς τὴν Σύνοδον, ἵνα σκεφθῇ περὶ τοῦ ζητή-
ματος τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, ἣν ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν
ἀνέκαθεν ἐθεώρησεν ἀναποσπάστως συνδεδεμένην τῇ προσευχῇ καὶ τῇ
πρὸς τὸν Θεὸν λατρείᾳ τῶν πιστῶν.

Οὐδεὶς ὁ μὴ ὁμολογῶν ὅτι διὰ τῆς ἐν τῇ μουσικῇ μελωδίας ἐμπνέε-
ται ἡ ψυχὴ τοῦ χριστιανοῦ ἱεροῦ ἐνθουσιασμοῦ, μεταρσιούται ὁ εὐσεβὴς
αὐτοῦ λογισμὸς καὶ διαθρμαίνεται τὸ χριστιανικὸν αὐτοῦ αἶσθημα.

Τοιοῦτον ὑψηλὸν σκοπὸν ἐπιδιώκουσα ἡ μουσικὴ καὶ θεωρουμένη ὡς
καὶ εἶναι πράγματι ὠραία τέχνη, προσήκει ν' ἀνταποκρίνεται εἰς τὸ αἶ-
σθημα τοῦ ἀνθρώπου καὶ νὰ συγκινῇ τὴν ψυχὴν διὰ τῆς γλυκύτητος τῆς
μελωδίας, τοῦθ' ὅπερ ἐπιτυγχάνεται διὰ τῶν διαφόρων τῶν ἤχων ἀνα-
λογιῶν, ἐφ' ὧν ἡ χάρις καὶ ἡ ἐμμέλεια τῆς ὅλης μουσικῆς στηρίζεται.

Τοιούτων ἰδεῶν καὶ αἰσθημάτων ἐμφορούμενοι καὶ οἱ ἐξοχοὶ ποιηταὶ
καὶ ὑμνωδοὶ τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίας ἐποίησαν τοὺς ὑψηλοὺς καὶ θου-
μασίους ὕμνους τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν.

Ἀλλ' ὅμως ἐπῆλθον ὡς γνωστὸν ἐν τῷ Ἑθνει καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡμέ-
ραι χαλεπαὶ καὶ περιπέτειαί, πλείστα δὲ μνημεῖα τοῦ ἐθνικοῦ καὶ ἐκκλη-
σιαστικοῦ βίου ἐφθάρησαν, καὶ ἡ μουσικὴ δὲν ἔμεινεν, ὡς εἰκὸς, ἀνεπηρέα-
στος, ἀλλ' ὑπέστη πολλὰς ἀλλοιώσεις καὶ παραλλαγάς.

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἐν ταῖς νεωτέροις χρόνοις ἐπεζητήθη μετὰ

θρησκευτικοῦ ζήλου ἡ καλλιέργεια καὶ βελτίωσις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς, ἀτυχῶς ὅμως προσέκοψεν ἐν τῇ ἐλλείψει τῶν ἀναγκαίων μέσων, ἐξ ἁγνείας δὲ ἀνεμίχθησαν αὐτῇ στοιχεῖα ξένων καὶ ἄλλοτρίων μουσικῶν φθόγγων, μὴ συναδόντων πρὸς τὸ ἐμμελές τῆς ἀρχαίας ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς.

Τούτου ἕνεκα θὰ ἀπετύγχανεν ἴσως πλήρως ὁ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπιδιωκόμενος διὰ τῆς μουσικῆς σκοπός, μὴ διεγειροῦσης ὅσον καὶ ὅπως ἔδει ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ προσευχομένου χριστιανοῦ τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα.

Ἢ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μουσικὴ τότε μόνον καθίσταται σκόπιμος, ὅταν δι' εἰδικῆς ἐπιστημονικῆς σπουδῆς καὶ καλλιιεργείας ἐν εἰδικαῖς συστηματικαῖς σχολαῖς οὕτω διδασθῇ, ὥστε νὰ κατανοηθῇ δεόντως ἡ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ μελοποιῇ παρὰ τῶν ἀρχαίων παραληφθεῖσα λυρική καὶ ἱαμβική ποίησις καὶ ποικιλία τῶν ἁσματῶν, ἅτινα, ὡς γνωστὸν, ποικίλης μελωδίας καὶ ὑποθέσεως εἶναι.

Ἢ Σύνοδος θέλει συντελέσει τὸ καθ' ἑαυτὴν πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἰδρύσεως μουσικῶν σχολῶν πρὸς διδασκαλίαν καὶ καταρτισμὸν καταλλήλων ἱεροψαλτῶν.

Μέχρις οὗ δὲ κατωρθωθῇ ἡ ἰδρύσις τοιούτων μουσικῶν σχολῶν πρὸς ἐκπαίδευσιν ἱεροψαλτῶν, δυναμένων νὰ ἐφαρμόζωσιν ἀκριβῶς ἐν τῷ ψάλλειν τοὺς ρυθμικοὺς κανόνας τῆς μουσικῆς, ἡ Σύνοδος ἔγνω νὰ συστήσῃ ἡμῖν ὅπως μεριμνήσῃτε ἐπιμελῶς ὑπὲρ τῆς τηρήσεως τῆς πατροπαράδοτου ἐλληνικῆς Βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἥτις ἀποτελεῖ ἐν τῶν τιμαλφεστάτων κειμηλίων τῶν παραδόσεων ἡμῶν καὶ συστήσῃτε τοῖς ἱεροψάλταις ν' ἀποφεύγωσιν ὡς οἶόν τε τὰς ἀναρμόστους καὶ ἀσυμμέτρους φωνάς, δι' ὧν παραμορφοῦνται τὸ σεμνὸν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ὕψος, ὡς καὶ πᾶσαν ἄλλην κακιοτομίαν, νὰ ψάλλωσι δὲ μετὰ πολλῆς τῆς προσοχῆς καὶ κατανύξεως τὰς ἱερὰς ἁσματικὰς ἀκολουθίας τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ὡς προσήκει γενέσθαι πάντα κατὰ τάξιν καὶ εὐσχημένως.

† Ὁ Σύρου	ΜΕΘΟΔΙΟΣ
† Ὁ Ἀργολίδος	ΝΙΚΑΝΔΡΟΣ
† Ὁ Ἰθρᾶς	ΑΡΣΕΝΙΟΣ
† Ὁ Τριφυλίας	ΝΕΟΦΥΤΟΣ
† Ὁ Νάξου	ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ.

Ὁ δὲ μητροπολίτης, τοῦτο μὲν, ἀνέθηκεν εἰς τὸν διευθυντὴν τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Εἰρήνης Νικόλαον Κανακάκην ὅπως ἐξεύρη τὰ κατάλληλα πρόσωπα πρὸς καταρτισμὸν διὰ τὸν ναὸν τῆς μητροπόλεως εἰκοσαμελοῦς χοροῦ, διαιρεθέντος εἰς δύο μέρη, τοῦτο δὲ, διέταξε νὰ φέρωσιν οἱ ψάλται ἰδιαίτερον μέλαν ποδιῆρες ἔνδυμα (ράσον) καὶ νὰ ψάλωσιν ἐπὶ ἀναλογίων κιγκλιδοφράκτων.

Προσθετέον δ' ἐνταῦθα ὅτι ἡ Σύνοδος δὲν ἔσχε μέχρι τοῦδε καὶ τὸ ἀπαιτούμενον θάρρος ὅπως ἐφαρμόσῃ, ὥς ἔδει, τὴν ἐκδοθεῖσαν ἐγκύκλιον ἐν τῇ ἑδρᾷ αὐτῆς. Καίτοι γινώσκομεν ὅτι ἐν Ἑλλάδι οὐδέποτε ἰσχυρεν ἡ αὐτοβουλία τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν, ἀλλὰ πάντοτε ἡ τῶν ἐπιτιθείων, οὐχ ἥττον, ταῖς ἐνεργείαις τοῦ ζηλωτοῦ καὶ δραστηρίου μητροπολίτου Ἀθηνῶν Θεοκλήτου, συνεννοουμένου μετὰ τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐκκλησιαστικῶν, ἀναμένομεν νὰ καταργηθῇ ἡ τετράφωνος μουσικὴ, νὰ καταρτισθῶσι χοροὶ βυζαντινῆς μουσικῆς ἐν τῷ μητροπολιτικῷ ναῷ Ἀθηνῶν καὶ τοῖς ἄλλοις ναοῖς τοῖς μουσικῶς νεωτερίζουσι, νὰ θραυσθῇ πᾶς πέλεκυς, οὔτινος τὰ πλήγματα μετατρέπουσιν εἰς ἐρείπια τὸ οἰκοδόμημα τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν μουσικῆς, καὶ νὰ ἰδρυθῇ κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡμετέρας Μουσικῆς Σχολῆς, ἰδιαίτερα συστηματικὴ Ἑκκλησιαστικὴ Μουσικὴ Σχολὴ ἐν Ἀθήναις, ἀφοῦ ἐματαιώθησαν ἤδη αἱ καταβληθεῖσαι ἐνέργειαι ἵνα σχηματισθῇ τμημα ἰδιαίτερον ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ὑπὸ ἰδιαίτερον καθηγητὴν ἐν τῷ Ὁδεῖφ Ἀθηνῶν, τῷ ἀδιαφόρως ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτοῦ (1 Ἰουλίου 1871) πρὸς τὴν πάτριον βυζαντινὴν μουσικὴν προσενεχθέντι. Οὕτω πράττων ὁ κλεινὸς ἰθύντωρ τῆς Ἑκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, θὰ ἐπισπάσῃται ἀμέριστον τὴν εὐγνωμοσύνην σύμπαντος τοῦ ὀρθοφρονούντος καὶ ἀφωσιωμένου εἰς τὰ πατρία Ἑλληνικοῦ Ἔθνους.

Οἱ ἐν Ἑλλάδι νεωτερίζοντες ὁμογενεῖς, δεόν νὰ μάθωσι τὴν ἄκραν ἀντίθεσιν μεταξὺ τῆς πατρίου μουσικῆς καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς, καὶ τὸ ἀδύνατον ἐπομένως τῆς δι' ἀλλήλων ἀντικαταστάσεως, ἐκτὸς ἐὰν θέλωσι νὰ καταργήσωμεν 1) ὅλους τοὺς ἤχους τῆς ἡμετέρας μουσικῆς πλὴν δύο, τοῦ πλαγίου τετάρτου καὶ τοῦ

πρώτου, εἰς οἷς νὰ περιορισθῶμεν, καὶ 2) ἀπάσας τὰς ἀκολουθίας τοῦ ἐνιαυτοῦ, δημιουργοῦντες δηλαδὴ νέας τοιαύτας, συμφωνούς πρὸς τὸ σύστημα τῆς τετραφωνίας. Ἰδοὺ δὲ καὶ οἱ κυριώτεροι τῶν τεχνικῶν λόγων, δι' οὓς εἶναι ἀδύνατος ἐν πολλοῖς ἢ ἐξαρμόνισις ἢ τετραφωνησις τῆς ἡμετέρας μουσικῆς, καὶ δι' οὓς πᾶσα πρὸς τοῦτο ἀπόπειρα γενομένη μέχρι τοῦδε, ἀπέτυχε κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον οἰκτρῶς, διαστραφέντος οὕτω ἢ καὶ παρὰ φθαρέντος τέλεον τοῦ μέλους καὶ τοῦ ἤθους αὐτῆς.

Ἐν πρώτοις μεταξὺ τῆς κλίμακος τῆς ἡμετέρας καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς ὑπάρχει μεγάλη διαφορὰ ὡς πρὸς τοὺς τόνους, διότι ἐνῶ κατὰ τὴν μουσικὴν ἡμῶν οἱ ἐπτὰ τόνοι διαιροῦνται εἰς τρεῖς μεῖζονας, δύο ἐλάσσονας καὶ δύο ἐλαχίστους τόνους, κατὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν διαιροῦνται αὐτοὶ εἰς πέντε ἀκεραίους καὶ δύο ἡμιτόνια. 2) Τῆς ἡμετέρας μουσικῆς οἱ ἤχοι εἶναι ὀκτῶ, τῆς δὲ εὐρωπαϊκῆς μόνον δύο, ὁ Maggiore καὶ ὁ Minore. 3) Ἡ μουσικὴ ἡμῶν ἔχει τρία συστήματα, τὸ ὀκτάχορδον, τὸν τροχὸν καὶ τὸ τετράχορδον, καὶ τρία γένη, τὸ διατονικόν, τὸ χρωματικόν καὶ τὸ ἐναρμόνιον, ἡ εὐρωπαϊκὴ ἔχει ἐν μόνον σύστημα, τὸ ὀκτάχορδον, καὶ ἐν κυρίως γένος, τὸ διατονικόν. 4) Οἱ τονικοὶ χαρακτηρὲς τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς ἀδυνατοῦσι νὰ χαρακτηρίσωσι τοὺς σχηματισμοὺς τῶν ἡμετέρων τονικῶν χαρακτήρων καὶ τῶν ἀχρόνων ὑποστάσεων τὴν ἐνέργειαν. 5) Ἐνῶ ἡ ἔκτασις τῆς ἡμετέρας μουσικῆς, ὡς φωνητικῆς κατ' ἐξοχὴν, περιορίζεται εἰς τρεῖς ἐπταφωνίας, καλουμένας τρεῖς διαπασῶν (ἡ βαρυτέρα ὑπατοεῖδης, ἡ μέση μεσοεῖδης, καὶ ἡ ὀξυτέρα νητοεῖδης), οἱ δ' ἐν αὐταῖς ἐμπεριεχόμενοι φθόγγοι κέκτνται ἕκαστος ἰδίαν μαρτυρίαν, δεικνύουσιν τὸ τε ποσὸν καὶ ποιὸν αὐτῶν, ἡ εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ, ὡς οὔσα κυρίως ὀργανικὴ, ἐκτείνεται εἰς ὀκτῶ ἐπταφωνίας, χωρὶς οἱ τόνοι τῆς κλίμακος τῆς νὰ δεικνύωσιν τινα ποιότητα. 6) Ἐνῶ ἡ ἡμετέρα μουσικὴ κέκτηται δέκα καὶ ἑξ φθορὰς, ἥτοι ὀκτῶ διατονικὰς, πέντε χρωματικὰς καὶ τρεῖς ἐναρμόνιους, ὑποδηλούσας τὸν τρόπον τῆς μεταβολῆς τοῦ μέλους ἀπὸ τόνου εἰς τόνον, ἀπὸ γένους εἰς γένος καὶ ἀπὸ

ἤχου εἰς ἤχον, ἡ εὐρωπαϊκὴ στερεῖται αὐτῶν ὡς ἐκ τῆς πενιχρότητος τῶν γενῶν, συστημάτων καὶ ἤχων αὐτῆς.

Οὐ μόνον διὰ λόγους τεχνικοὺς ἀποβαίνει ἀδύνατος ἡ τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς προσάρμογὴ εἰς τὴν ἡμετέραν ἐκκλησιαστικὴν, ἀλλὰ καὶ διὰ λόγους ἐθνικοὺς εἶναι ἀνοίκειος ἡ ἀντικατάστασις τῆς ἡμετέρας διὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς, ἀφ’ οὗ ἔχομεν ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες ἐθνικὴν μουσικὴν, εὐρισκομένην στενῶς συνδεδεμένην μετὰ τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, οὔτινος τὰ αἰσθήματα αὐτῇ διερχομένη. Οἱ τὰ ξένα τῶν οἰκείων προτιμῶντες, οἱ τολμῶντες νὰ στήσωσι τὴν νυμφικὴν παστάδα ξενοφθοῦς Μούσης ἐπὶ τοῦ τάφου τῆς μουσικῆς τῶν πατέρων ἡμῶν, οἱ ἀρνούμενοι ἐν γένει τὴν πάτριον μουσικὴν ὁμογενεῖς, τὸ τιμαλφές τοῦτο ἔθνοςσημον, καταπατοῦσι τὸν ἐθνισμόν αὐτῶν, διότι αὐτὸν δὲν ἀποτελεῖ μόνον ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἀλλὰ καὶ ἡ ἑλληνικὴ μουσικὴ, τὰ ἑλληνικὰ ἦθον, τὰ ἑλληνικὰ ἔθιμα, αἱ ἑλληνικαὶ παραδόσεις, καὶ ἅλλα. Ἡ ἐθνικὴ λοιπὸν φιλοτιμία ἐπιβάλλει ἡμῖν ὡς ὑποχρέωσιν καὶ καθήκον ἵνα τηρήσωμεν καὶ καλλιεργήσωμεν τὴν πάτριον μουσικὴν, ὡς πατροκληρονόμητον κειμήλιον, μετὰ τοσοῦτου ζήλου, μεθ’ οὗ καλλιεργοῦμεν καὶ περιθάλλομεν καὶ τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν γλῶσσαν.

Ἡ ἐκ τῶν ἡμετέρων ναῶν ἐξοστράκισις τῆς ἱερᾶς ἡμῶν μουσικῆς καὶ ἐνθρόνισις ἀντ’ αὐτῆς τῆς εὐρωπαϊκῆς εἶναι ἀσεβὴς καὶ διὰ λόγους θρησκευτικοὺς, διότι ἡ ἑλληνικὴ μουσικὴ, καθιερωθεῖσα ἀνέκαθεν ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν Συνόδων, θεσπισθεῖσα δὲ ὡς ἀδιδάσπαστον μέρος τῆς κοινῆς ἡμῶν λατρείας, τυγχάνει παράδοσις, ἱερὸς θεσμός καὶ συνήθεια τῆς Ἐκκλησίας, ἣν δέον πιστῶς νὰ τηρῶμεν, καθόσον ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία εἶναι ἐξόχως συντηρητικὴ, τὰ πατροπαράδοτα μετὰ βαθείας εὐλαθείας ἀσπαζομένη καὶ εἰς αὐτὰ ἐμμένουσα. Ἡ εἰσαγωγὴ ξενοφθοῦς μουσικῆς ἐν τῇ ὀρθόδοξῳ ἑλληνικῇ Ἐκκλησίᾳ ἀνατρέπει, ἀφ’ ἑνὸς μὲν, τὰς ἀπ’ αἰῶνος παραδοθείσας ἡμῖν παρὰ τῶν τῆς Ἐκκλησίας πατέρων ἱερᾶς ἀκολουθίας, ἐν αἷς ἀνετράφημεν καὶ πρὸς ἃς ἐξφκειώθη τὸ ἡμέτερον

ἔθνος, ἀφ' ἑτέρου δὲ, μεταρρυθμίζει αὐτὰς ἐπὶ τὸ φραγκικώτερον, τοῦθ' ὅπερ τυγχάνει ἀσεβὲς καὶ ἄτοπον. Καὶ ἐν γένει, οἱ τὸ ἀσεβὲς τόλμημα τῆς διὰ τῆς κανταδορικῆς τετραφωνίας ἀντικαταστάσεως τῆς ἡμετέρας μουσικῆς τολμῶντες, διαπράττουσι μέγα καὶ ἀσύγγνωστον ἁμάρτημα καὶ ἐνώπιον τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐνώπιον τοῦ ἔθνους.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

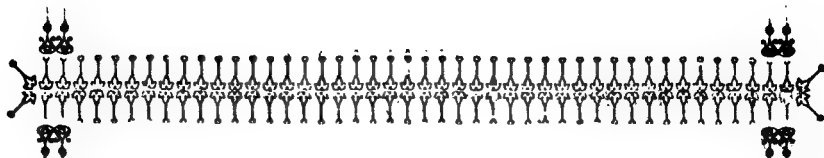
Σελίς	στίχος	δντι	δνάγνωθι
32	9 (άνωθεν)	Ἀπολυτήριον	Ἀπολυτίκιον
172	5 (κάτωθεν)	τρεις	τέσσαρας

Τῶν δὲ τυχόν διαφυγόντων τὸ ὄμμα ἡμῶν ἡ διόρθωσις ἀφίε-
ται τῇ εὐμενείᾳ τοῦ ἀναγνώστου.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΤΩΝ

ΦΙΛΟΜΟΥΣΩΝ ΕΚΔΟΤΩΝ

† 'Η Α. Θ. Π. ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης 'Ιωακείμ ὁ Γ', σώματα 50. † 'Η Α. Θ. Π. ὁ πατριάρχης πρώην Κωνσταντινουπόλεως Κωνσταντῖνος ὁ Ε', 60. † 'Η Α. Θ. Π. ὁ πατριάρχης πρώην Κωνσταντινουπόλεως 'Ανθίμος ὁ Ζ', 5. † 'Η Α. Θ. Π. ὁ πατριάρχης πρώην Κωνσταντινουπόλεως Νεόφυτος ὁ Η', 2. Τὸ 'Ιερὸν Κοινὸν τοῦ Παναγίου Ταφου 50. † 'Ο μακαριώτατος πατριάρχης πρώην 'Ιεροσολύμων Νικόδημος 25. † 'Ο μακαριώτατος πατριάρχης πρώην 'Αντιοχείας Σπυρίδων. 'Ο ἐν Κωνσταντινουπόλει 'Εκκλησιαστικὸς Μουσικὸς Σύλλογος 100. † 'Ο Καίσαρ εἰς Γερβασίους 5. † 'Ο 'Επίσκοπος 'Ιωακείμ 50. † 'Ο 'Ηρακλείας Γρηγόριος 20. † 'Ο Κυζίκου 'Αθανάσιος 10. † 'Ο Νικαίας 'Ιερώνυμος 5. † 'Ο Χαλκηδόνος Γερμανὸς 15. † 'Ο 'Αέρων Καλλίνικος 15. † 'Ο Θέσσαλονίκης 'Αλέξανδρος 10. † 'Ο 'Αδριανουπόλεως Κύριλλος 5. † 'Ο 'Αμασείας 'Ανθίμος 12. † 'Ο 'Ιωαννίνων Σωφρόνιος 3. † 'Ο Περύσης Ναθαναήλ 2. † 'Ο Νεοκισσεύας 'Αμβρόσιος 10. † 'Ο 'Μαδονίου 'Αθανάσιος 5. † 'Ο Βαρροίας Κωνσταντῖνος 2. † 'Ο Κρήτης Εὐμένιος 10. † 'Ο Τραπεζοῦντος Κωνσταντῖνος 5. † 'Ο Νικοπόλεως Δωρόθεος 5. † 'Ο Ρόδου 'Ιωακείμ 5. † 'Ο Ἀρχαῖς Χρυσόστομος 25. † 'Ο Σμύρνης Βασίλειος 3. † 'Ο 'Αγκύρας Σωφρόνιος 2. † 'Ο Φιλαδελφείας Λεόντιος 5. † 'Ο Μελενίκου Εἰρηναῖος 2. † 'Ο Αἰνίου Λεόντιος. † 'Ο Μηθύμνης Στέφανος 5. † 'Ο Μεσημβρίας Χαρίτων. † 'Ο Σάμου Κωνσταντῖνος 5. † 'Ο Βιζύης Νικόδημος. † 'Ο 'Αγχιέλου Βασίλειος 5. † 'Ο Βάρνης Πολύκαρπος 3. † 'Ο Μαρωνείας Νικόλαος 10. † 'Ο Σηλυβρίας Διονύσιος 5. † 'Ο Σουλζουγαθουπόλεως Δωρόθεος 5. † 'Ο Ξάνθης 'Ιωακείμ 5. † 'Ο Γάνου καὶ Χώρας Κωνσταντῖνος. † 'Ο Χίου Κωνσταντῖνος. † 'Ο Λήμνου Διδώδωρος 5.

† 'Ο Ἰμβρου Φιλότης 5. † 'Ο Δυρραχίου Προκόπιος 3. † 'Ο Σκοπείων Σεβαστιανός 5. † 'Ο Καστορίας Γερμανός 5. † 'Ο Ρασκοπρεσρένης Νικηφόρος 5. † 'Ο Βοδενῶν Στέφανος 12. † 'Ο Κόρυτς Φώτιος 5. 'Ο Στρωμνίτης Γρηγόριος 5. † 'Ο Γρεβενῶν Ἀγαθάγγελος 3. † 'Ο Σισανίου Σεραεῖμ 5. † 'Ο Μογλενῶν Ἰωαννίκιος 2. † 'Ο Πρεσπῶν καὶ Ἀχριδῶν Ἀνθιμος. † 'Ο Κασσαγδρείας Ἰωάννης 5. † 'Ο Χαλδείας Γερβάσιος 5. † 'Ο Ἐλατσῶνος Πολύκαρπος 5. † 'Ο Προικονήσου Σωφρόνιος. † 'Ο Δρυϊνουπόλεως Λουκάς 5. † 'Ο Κῶου Ἰωακείμ 5. † 'Ο Λιτίτζης Νικηφόρος 10. † 'Ο Λέρου καὶ Καλύμνου Γερμανός 5. † 'Ο Ἐλευθερουπόλεως Πανάρετος 2. † 'Ο Βελλᾶς Κωνσταντῖνος 5. † 'Ο Ἡλιουπόλεως Τράσιος 5. † 'Ο Καλλιούπολεως Ἱερώνυμος 3. † 'Ο Κρήνης Θεόκλητος 20. † 'Ο Ροδουπόλεως Γερβάσιος 5. † 'Ο Μυριοφύτου Σμάραγδος 2. † 'Ο Κίτρους Παρθένιος 2. † 'Ο Πολυανῆς Παρθένιος 2. † 'Ο Σάρδεων Μ. Κλεόβουλος 10. † 'Ο Νεαπόλεως Ἀρσένιος 10. † 'Ο Σταυρουπόλεως Ἀπόστολος 5. † 'Ο Ἀβύδου Νικόδημος 15. † 'Ο Παμφίλου Μελισσηνός 5. † 'Ο Σεβαστείης Ἀνθιμος 5. † 'Ο Συνάδων Εὐγένιος 3. † 'Ο Ἐλαίας Ἀγαθάγγελος 2. † 'Ο Ροδοστόλου Ἀνθιμος 3. † 'Ο Ξανθουπόλεως Ἰωάννης 2. † 'Ο Χαριουπόλεως Φιλότης 2. † 'Ο Κλαυδίουπόλεως Μιχαήλ. † 'Ο Ναζιανζοῦ Γερμανός. † 'Ο Χαλεπίου Νεκτάριος. † 'Ο πρ. Μεσημβρίας Γεννάδιος 2. † 'Ο πρ. Μεσημβρίας Ἀνθιμος. † 'Ο πρώην Μελενίκου Κωνσταντῖνος. † 'Ο πρ. Δαβρῶν καὶ Βελισσοῦ Ἀνθιμος. † 'Ο πρ. Κῶου Παῦλος. † 'Ο πρ. Νευροκοπίου Νικόδημος. † 'Ο πρ. Δρυϊνουπόλεως Γρηγόριος. † 'Ο Μ. Πρωτοσύγκελλος Καλλίνικος 2. † 'Ο ἀρχιεραμματοῦ τῆς Ἱ. Συνόδου Γεννάδιος Ἀλεξιάδης ἀρχιμανδρίτης 2. † 'Ο Μ. Ἀρχιδιάκονος Λαυρέντιος 3. 'Ο δευτερεύων Βενιαμίν. Ἱεροδιάκονος Ἀθανάσιος Πιπέρης, ὑπογραμματεὺς τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, Μ. Ἐκκλησιάρχης Καλλίνικος.

Οἱ πανοσιολογιώτατοι ἀρχιμανδρίται : Ἰωνᾶς, πρωθιερεὺς τῆς ἐν Κ)πόλει ρωσικῆς πρεσβείας 5. Γερμανός Γρηγοράς 3. Νικόδημος Βασιλείου, ἐπίτροπος Παναγίου Τάφου 2. Δανιὴλ Σουλίδης, ἐπίτροπος τοῦ Σινᾶ 2. 'Ο πρ. Μ. Ἀρχιμανδρίτης Ἱερόθεος Χίος 2. 'Ο Μ. Ἀρχιμανδρίτης Νικόδημος Νεοκλῆς 3. Θεόδωρος Μαντζουρακῆς 2. Μακάριος Μαρινάκης. Ἀνθιμος Γοργόλης, ἡγούμενος τοῦ Χριστοῦ ἐν Ἀντιγόνῃ. Ἀθανάσιος

Δημητριάδης, ἀντιπρόσωπος Μ. Σπηλαίου. Γερμανός Πολίτης, προϊστάμενος ἁγίου Κωνσταντίνου Ὑψωμαθείων 2. Αἰμιλιανός, προϊστάμενος Παναγίας Καφατιανῆς. Ἀγαθάγγελος Σταμπολίδης, προϊστάμενος τῆς ἁγίας Κυριακῆς Κοντοσκαλίου. Μελέτιος Κοτρώζος. Μελέτιος Λουκάκης, προϊστάμενος Τσιβαλίου. Κωνστάντιος Μαυροχάνης, προϊστάμενος ἐν Νεοχωρίῳ 2. Χάτζη Ἀνθίμος Ἰωαννίδης, ἐν Χάλη. Τιμόθεος Βυζάντιος. Ἀθην. Χρηστίδης, προϊστάμενος Εὐαγγελιστρίας. Ἰερώνυμος Ἰωαννίδης, ἐν Ἐξ Μαρμαρίσι. Μιχαὴλ Ψαρός, πνευματικός τῆς ἐν Γαλατᾷ ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Νικολάου. Νεόφυτος Γεωργίου, προϊστάμενος Φωτηρᾶ. Νεόφυτος Ἐξάρχου, προϊστάμενος ἁγίου Μηνᾶ Ὑψωμαθείων.

Οἱ αἰδεσιμολογιώτατοι : Κώστας Χ. Δημητρίου, προϊστάμενος ἐν Φερίκιοι. Οἰκονόμος Βασίλειος Λαμπρίδης, προϊστάμενος Παναγίας Νεοχωρίου. Παναγιώτης Δημητρίου, προϊστάμενος ἐν Διπλοκιονίῳ. Οἰκονόμος Σωτήριος Παπασφυριδῶνος, προϊστάμενος Μουχλίου. Μιχαὴλ Παπαντωνάτος, ἱερεὺς ἐν Πέραν. Κωνστάντιος ἱερεὺς ἐν Πέραν. Ἰωάννης ἱερεὺς Χίος ἐκ Βελισσοῦ, πνευματικός Παναγίας Καφατιανῆς. Παπᾶ Γεώργιος Σανξάρopoulos, Τραπεζούντιος. Χαράλαμπος Τραπεζούντιος, ἱερεὺς ἐν τῷ σιναϊτικῷ μετοχίῳ. Οἰκονόμος παπᾶ Δημήτριος, ἐν Σαλματομβρουκίῳ.

Οἱ ἱερομόναχοι : Μ. Σύγκελλος Γρηγόριος. Σωφρόνιος Τσολάκας, πατριαρχικός ἐφημέριος. Ἀντώνιος Φωτιάδης. Ἀθανάσιος Κρης, ἱερεὺς ἐν Πέραν. Θεοδόσιος Πιπνικολαΐδης, ἱερεὺς ἐν Χάσκιοι. Φραγκίσκος Λευκόπουλος, ἱερεὺς ἐν Φωτηρᾷ. Δημήτριος Κωνσταντινίδης, πνευματικός τῆς ἐν Γαλατᾷ ἐκκλησίας τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ. Θεόκλητος, ἐφημέριος ἐν τῷ ναῷ τῶν Βλαχερνῶν. Σύγκελλος Ἀνθίμος Ἀθανασιάδης, ἐν Ὑψωμαθείσι. Δημήτριος ἱερεὺς, πρ. ἐφημέριος ἁγίου Θεράποντος 2. Μισαὴλ ἱερομόναχος 15. Ἰερώνυμος, οἰκονόμος τοῦ ἐν Γαλατᾷ ρωσικοῦ μετοχίου τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου τοῦ Σεραγίου 5. Δαμιανός, οἰκονόμος τοῦ ἐν Γαλατᾷ μετοχίου τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος 2. Παῦλος, ἱερεὺς τῆς ρωσικῆς πρεσβείας 3. Σέργιος Ὁρλώφ, ἱερεὺς. Τὸ ἐν Γαλατᾷ ρωσικὸν μετόχιον τοῦ Προφήτου Ἡλίου 2. Τὸ ἐν Γαλατᾷ μετόχιον τῆς Τιμίας Ζώνης.

Οἱ ἱερολογιώτατοι : Κωνσταντίνος Γ. Κοιδάκης, ἱεροδιάκονος καὶ ἱεροκέρυξ ἐν Χαλκηδόνι. Νεόφυτος Σαμαρίδης, διάκονος Εὐαγγελιστρίας

Τατάσλων: Κωνσταντίνος Κυπριανίδης, διάκονος ἐν τῇ ἐν Κοντόσκαλῳ ἐκκλησίᾳ τῆς ἁγίας Κυριακῆς. Φιλάρετος Ἰερώντης, ἱεροδιάκονος ἐν Βλάχκᾳ. Δημήτριος Χρηστίδης, ἐν τῇ Θεολ. σχολῇ Χάλκης. Ἀριστοτέλης Ἀνικολαΐδης, ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ Χάλκης. Νικόλαος Μαχρῶφ, διάκονος τῆς ρωσσικῆς πρεσβείας. Γρηγόριος Χρυτουλάκης, διάκονος ἐν τῇ ἐν Πέραν ἐκκλησίᾳ τῶν Εἰσοδίων 2. Μελλίων Δροσβολίδης, ἱεροδιάκονος ἀγιοταφίτης. Πολύκαρπος διάκονος τῆς ἐν Γαλατῇ ἐκκλησίας τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ. Νικηφόρος Κανδιανίδης διάκονος τῆς ἐν Πέραν ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου. Νικηφόρος διάκονος ἁγίας Τριάδος ἐν Πέραν. Γεώργιος Τσιλιφίδης, διάκονος Παναγίας Καφατιανῆς ἐν Γαλατῇ. Τιμόθεος Εὐαγγελινίδης, ἱεροδιάκονος σιναιτικῷ μετοχίῳ, Κύλλος Καζάνόπουλος διάκονος.

Οἱ ἐξοχώτατοι κκ. Ἰωάννης Γρυπάρης, πρέσβευτῆς τῆς Ἑλλάδος ἐν Κωνσταντινουπόλει 5. Ἀλέξ. Γ. Πανδζέρης βέης 25. Γεώργιος Φατίν Οἰκιάδης ἐφέντης 10. Ἰω. Βιθυνὸς ἐφέντης 6. Ἰπποκρ. Ζαχαρώης ἐφέντης 6. Γ. Καραπέργλου ἐφέντης 6. Β. Α. Δισίρης ἐφέντης 5. Ἀριστείδης Κυριακού βέης 5. Α. Ε. Κοπάσης ἐφέντης 4. Ἰωάννης Κ. Χωτζῆς ἐφέντης 3. Ν. Φ. Γεωργιάδης ἐφέντης 3. Α. Δ. Λαζαρίδης ἐφέντης 3. Ἀλέξ. Μουραγιάνης βέης 2. Βασ. Σαρακιώτης βέης 2. Χ. Ραμφιδῆς ἐφέντης 2. Κωνστ. Καραθεοδωρῆς ἐφέντης 2. Ἀντ. Σόβρας ἐφέντης 2. Π. Χρυσὸς ἐφέντης 2. Θ. Μ. Λογοθέτης Σ. Ἀριστάρχης. Ἡ Μ. Λογοθετίσσα Ἐρμιόνη Σ. Ἀριστάρχου Παύλος Φενερλῆς πασάς. Ν. Σγουφίδης ἐφέντης. Ἰωάννης Ἰωαννίδης βέης. Ἀβρ. Μάλιακας ἐφέντης. Ζαμπανὸς πᾶσας, ἱατρός. Ἰορδ. Καρολίδης ἐφέντης.

Αἱ εὐγενέσταται κυρίαι: Ἑλένη Γεωργίου Ζαρίφη 25. Βεργινία Κ. Καλλιᾶδου 5.

Οἱ εὐγενέστατοι κύριοι: Εὐστάθιος Εὐγενίδης 10. Κωνσταντίνος Εὐστρατίου Σεβαστόπουλος 10. Κωνσταντίνος Ἡλιάσκος 10. Ἰωάννης Χαριτωνίδης 6. Δημοσθένης Α. Εὐγενίδης 5. Γεώργιος Θεοχαραίδης 5. Ν. Δ. Φωτιάδης 5. Κ. Ράλλης 5. Χ. Θ. Χαριτωνίδης 5. Ἥλ. Σ. Παπαγιάννης 5. Στέφανος Πεσμαζόγλου 5. Μάρκος Πορτοκάλογλου 5. Ἀλέξανδρος Καμπούρογλου ἱατρός 5. Μιχ. Σιφναῖος 3. Ἰω. Κ. Χατζέπουλος 2. Σόλων Γ. Καζανόβας 2. Ζήσης Θ. Ζήσης 2. Περικλῆς Καλλιᾶδης 2. Ἀριστ. Ι. Αὐ-

γούττιπoulos 2. Φρ. Δ. Μεζίκης 2. Λεωνίδας Νικολής 2. Θρασύβουλος
Καμαράδος 2. Νικόλαος Α. Βαλιάνης 2. Ιωάννης Μουτσάκης 2. Δημοσθ.
Νικολίδης 2. Θ. Μ. Κουρτζής. Β. Θ. Έλευθεριάδης. Στέρ. Τζικαλιώ-
της. Κ. Ψωμιάδης. Παναγιώτης Γούδας. Μάρκος Α. Μανιαδάκης. Αντώ-
νασιος. Αριστοτέλης Σ. Παπαδόπουλος. Φώτιος Μάχρης. Β. Αφεντού-
λης. Αθανάσιος Σ. Καράλης. Έμμανουήλ Καβιάδης. Θιόδωρος Ν. Καβ-
εαδίας γραμμακτής Αγίου Κωνσταντίνου εν Πέραι. Κωνσταντίνος Ρηγό-
πουλος. Γ. Π. Κορωνάκης. Κωνσταντίνος Α. Μπουλάτσος. Φώτιος Θελαύ-
δης. Νικόλαος Β. Τσολάκης. Γεώργιος Δ. Νομικός. Λεωνίδας Ήλιαδης.
Βεζάνος. Θιμιστοκλής Κουσούδης. Βασίλειος Ζαμβόκας. Ιωάννης Μαυ-
ρουδής. Σοφοκλής Α. Χουδαθερόλου. Λεωνίδας Καλαμάδας. Ν. Καρε-
νάκης. Ν. Α. Καλλίνκος. Αλ. Κτιστόγλυτος. Ήλ. Α. Αζαρίδης. Γ. Θ. Πα-
λυζήτης. Έμμ. Μουτεβαλλής. Γ. Α. Αντωνιάδης. Κ. Ένακίδης. Δη-
μοσθένης Αναγνωστήδης. Γ. Δ. Μεζίκης. Γεώργιος Μελликаς. Συμεών
Παπαδάκης. Η. Δ. Νικολόπουλος, α' γραμμακτής του Α. Ε. Μ. Σμυρνιού.
Καίανης Χλωρίς. Ν. Α. Νικολαΐδης. Αλ. Ξ. Πασιλαΐδης. Φαρμακοποιός.
Αϊ. έλλόγιμοι κυρίαί : Ελένη Γ. Καλογερά. Μ. Α. Καλογερά. Εύ-
θαλία Αδάμου. Ελένη Στρούβαλη. Ίουστίνη Αγκουδάκη.

Οί έλλόγιμοι : Χρ. Χατζηγιώργιου. Γ. Α. Λιανόπουλος. Θιόδωρος
Πανίδης. Ιωάννης Βρυένιος. Νικόλαος Σταμίδης.

Οί δικηγόροι : Γ. Αποστολίδης. Γ. Δ. Ανδρεάκης. Αθ. Β. Πηνα-
νώρης. Θεοχ. Ν. Βεγλέρης. Ή. Μαλιάκας. Ζ. Φυτίλης. Χρ. Θωμάδης.
Αχ. Χρηστίδης.

Οί έατροί : Φ. Φωτιάδης. Α. Τράντας. Α. Λιμαράκης. Α. Αν-
τωνιάδης. Κ. Στεκούλης. Μ. Παλίδης. Στ. Νηλός. Άν. Βα-
θάλης. Γ. Ν. Αντωνιάδης. Κ. Μακρής. Κ. Σουλτάκης. Θιόφιλος Απέ-
ρης. Γ. Σιώτης. Κωνστ. Έλευθεριάδης.

Οί μουσικολογιώγατοι : Γ. Βιολάκης. Πρωτοψάλτης τής Μ. Έκ-
κλησίας 4. Νηλεός Α. Καμαράδος 15. Βασίλειος Κουλακώρ, διευθυντής
του μουσικού χορού τής ρωσικής πρεσβείας. Εόνυφάκης Γ. Παπαδόπου-
λος. Κ. Α. Ψάχς 5. Μιχ. Μουρίδης 5. Γεώργιος Πρωγάκης 2. Γ. Ο.
Σκαναβής 2. Βιβλιοθήκη κούντητος Μάλτεπε. Γ. Δ. Παχτικός. Μάρκος
Βασιλείου. Χρ. Παπαϊωάννου. Πολυχρόνης Γ. Παχιάδης. Γεώργιος Μπόρ-

πας. Στέφανος Ἀναστασιάδης 2. Νικόλαος Βλαχόπουλος. Δημήτριος Βου-
ταινᾶς. Δημήτριος Βαφειάδης. Δημήτριος Φωκαεύς. Βασίλειος Γεωργιά-
δης. Ἰωάννης Ψυχιδᾶς. Ἰωάννης Βασιλειάδης. Νικόλαος Κωνσταντινί-
δης. Σταῦρος Ζεμπουλίδης. Θεόδωρος Γαϊτανάκης. Θεμιστοκλῆς Βογιτ-
τζόγλους. Παναγός Παναγίδης. Μιχαὴλ Κωνσταντινίδης. Παναγιώτης Λα-
καβιάδης. Δημήτριος Ν. Ἰωαννίδης. Ἐλευθέριος Μ. Ἰατροῦ. Κυριακός
Ἀθ. Κατρωντζάκης. Κυριακός Πυλιάρης. Ἀνδρόκλῆς Εὐαγγελίδης. Περι-
κλῆς Γ. Γαβριηλίδης. Κορηλῖος Β. Ἰακωβίδης. Θεόδωρος Γρηγοριάδης.
Ἀντώνης Γρ. Καρδαμίνης. Ἀντώνιος Παλαμάκης.

Φροντίδα τοῦ μουσικολογιοτάτου Ἰωάννου Δόβκα. Ἰωάννης Δού-
κας. Γεώργιος Σωζόπουλος ἱερεὺς ἐν Πέραν. Γεώργιος Σ. Βέκκος Ἡπειρώ-
τας. Κωνσταντῖνος Γ. Γράβας Ἡπειρώτης. Κωνσταντῖνος Ἐμμ. Βαφειά-
δης. Κωνσταντῖνος Παπαγεωργίου Ζυγούρας Ἡπειρώτης. Κωνσταντῖνος
Θεοδοσίου Μαυράκης Χίος. Γεώργιος Ντούλης Χίος. Γεώργιος Χρηστάκης.
Φώτιος Ι. Παπαγιαννίτης. Δημήτριος Α. Τούτσης Ἡπειρώτης. Ἀγγελος
Πασχάλης. Ἰωάννης Παλλάσης. Σαβέριος Βόρτνικωφ. Θεοχάρης Γ. Κεχα-
γιαδόπουλος. Γεώργιος Χατζῆ Βασιλείου Καρακώστας Ἡπειρώτης. Ἠλίας
Μίσιος Ἡπειρώτης. Χαράλαμπος Σιθ. Οἰκονόμος Ἀντώνιος ἐκ Φιλια-
τῶν τῆς Ἡπείρου, προϊστάμενος ἐν Πασσά Μπαξί. Βασίλειος Σ. Βέκκος
ἐκ Φιλιατῶν. Θωμᾶς Κωνσταντῖνου ἐκ Φιλιατῶν. Γεράσιμος ἱερέως Γ.
Κόκκιμος ἐκ Κεφαλληνίας.

Φροντίδι τοῦ Ἀ' δομεστίκου Ἰακώβου Ναυπλιώτου. Ἰ. Ναυπλιώ-
της 2. Μιλτιάδης Τζώνης. Αἰζαρος Χαλεπλόγλους. Βασίλειος Ἀγγε-
λίδης. Μιχαὴλ Χατζῆ Ἀθανασίου. Ἀκρατος Χρυσόστομίδης. Κωνσταν-
τῖνος Δημητρίλης. Νικόλαος Σαρρῆς. Νικόλαος Χρ. Σπαμπολίδης. Ἰω-
σήφ Ἀλιτσόγλους. Οἱ ἐκ τῶν μαθητῶν τῆς Δ' τάξεως τῆς Μουσικῆς
Σχολῆς : Ἀντώνιος Παππευστρατίου. Ἀθανάσιος Καρούλης. Γεώργιος
Ἀθανασίου. Ἀριστείδης Καρτσιάδης. Ἰωάννης Πατρογιάννης. Φίλιππος
Συμεωνίδης.

Φροντίδι τοῦ μουσικοδιδασκάλου Φ. Σ. Παπαδοπούλου. Ὁ ἐκ τῶν
μαθητῶν τῆς Β' τάξεως τῆς Μουσικῆς Σχολῆς Γεώργιος Εὐαγγελίδης. Οἱ
ἐκ τῶν μαθητῶν τῆς Γ' τάξεως τῆς Μουσικῆς Σχολῆς : Ἱεροδιάκονος Ἰωάν-
νης Κοκκινάκης. Γεώργιος Ι. Τούμπανος. Ζαχαρίας Παπα. Βλάχσιου. Ἰωάν-

νης Π. Ἠγουμένιδης. Δημήτριος Κ. Βασιλάδης. Χουρμούζιος Δ. Εὐστρατιάδης. Χρήστος Α. Παράσχος. Νικόλαος Παπακαλλινίκου. Οἱ ἐκ τῶν μαθητῶν τῆς Δ' τάξεως τῆς Μουσικῆς Σχολῆς : Ἀθανάσιος Παπαθεοδώρου. Γεώργιος Δ. Παπαϊωάννου. Κύριλλος Νικολαΐδης. Λύσανδρος Θεοδωρίδης. Ἰωάννης Α. Βασιλειάδης. Εὐάγγελος Μ. Λέττας. Βασίλειος Παπαπαρθενίου. Ἀναστάσιος Ι. Εὐφραιμίδης. Θεόδωρος Εὐακρίδης. Φώτιος Σ. Παπαδόπουλος, διδάσκαλος τῆς Μουσικῆς Σχολῆς. Ἀντώνιος Φ. Παπαδόπουλος. Στυλιανός Φ. Παπαδόπουλος.

Φροντίδι τοῦ μουσικοδιδασκάλου Πέτρου Φιλαρίθου. Οἱ μαθηταὶ τῆς Γ' τάξεως τῆς Μουσικῆς Σχολῆς : Νικόλαος Α. Ζήκας. Μάκεδών. Δημήτριος Καλογερίδης. Κριθιώτης. Γεώργιος Ξανθόπουλος. Γρηγόριος Τουρίδης. Χρυσόστομος Κοντονασόπουλος. Κωνσταντῖνος Α. Καρεντζόπουλος.

Φροντίδι τοῦ μουσικοδιδασκάλου Π. Γ. Παχτίδου. Οἱ ἐκ τῶν μαθητῶν τῆς Μ. Σχολῆς : Νικόλαος Ἰω. Εὐσταθιάδης. Παναγιώτης Χρ. Δανιηλόπουλος. Ἀριστείδης. Παπανεοφύτου. Μιχαήλ Α. Μαλκότζογλους. Σέργιος Μαυρίδης. Παῦλος Σουσάκης. Ξενοφῶν Γάμβας. Πρόδρομος Μιχαήλ. Ἀδαμάντιος Χ. Παυλάκης, Ρύσιος.

Φροντίδι τοῦ ἱεροψάλτου Ἰ. Παναγιωτάκη. Ἰωάννης Παναγιωτάκης. Χατζῆ Ἰωάννης Πανανῆς Χιος. Ἀρχιμανδρίτης Διονύσιος Χρηστίδης. Γεώργιος Ξεντές ἱεροψάλτης. Μελέτιος Ἡλίδης.

Φροντίδι τοῦ θεοφ. ἐπισκόπου Λεύκης Γερμανοῦ. † Ὁ Λεύκης Γερμανός. Ἀρχιμανδρίτης Προκόπιος Γεωργιάδης. Ἰορδάνης Κ. Χατζῆ Ἀλεξιάδης. Σάββα. Σκενδέρογλους. Ἀλέξανδρος Χατζόπουλος. Ἀρχιμανδρίτης Σωφρόνιος Θεοδωρίδης. Φώτιος Γεωργιάδης ἱεροκέρυξ. Νικηφόρος Ζερβογιαννάκης Κρής, διάκονος. Ἀρχιμανδρίτης Ἱερεμίας Πετρόπουλος, ἡγούμενος ἐν Ἀντιγόνῃ 2. Ἀρχιμανδρίτης Ἱερόθεος Ρέδιος, προΐσταμενος ἐν Χαλκηδόνι.

Φροντίδι τοῦ πανοσιολ. ἀρχιμανδρίτου Ἀρτωνίου Ζ. Ἀρτωνίου. Ἀρχιμανδρίτης Ἀ. Ζ. Ἀντωνίνης. Παπᾶ Ἀθανάσιος Βασιλείου, ἐφημέριος Ἐλπίδος. Πέτρος Τράντος, ἱεροδιάκονος καὶ ἱεροκέρυξ. Χαρ. Π. Ἀναγνωστίδης. Γεώργιος Κκραγιαννάκης. Ναθαναήλ ἱεροδιάκονος ἐκκλησίας Ἐλπίδος. Ἀνδρόνικος Κητόγλους. Ἰωάννης Ι. Ζάχαρόπουλος, α'

ψάλλτης τῆς Παναγίας Ἑλπίδος. Χατζῆ Κωνσταντῖνος Γιαζιτζόγλου.
Λεάνδρος Καλογερόπουλος.

Φροντίδι τοῦ ἐν Βαθυρρύακι προϊσταμένου Στεφάνου Λαμπίδου.
Στέφανος Λαμπίδης ἀρχιμανδρίτης 2. Κωνσταντῖος Ρούσης, ἱεροδιάκονος
καὶ διευθυντῆς τῆς σχολῆς. Χατζῆ παπᾶ Εὐγένιος Καισαρεύς, ἐφημέριος.
Εὐσέβιος Κεπαπτζόγλου.

ΟΙ ΕΝ Τῷ ΕΣΩΤΕΡΙΚῷ

Ὁ Στρατηγός Σάββας Γκρούιτς, πρωθυπουργός ἐν Σερβίᾳ 3. Εὐθύ-
μιος Σκουφύλαξ τοῦ Παναγίου Τάφου 40. Π. Μανσούρωφ, ἐν Μόσχᾳ 2.
Ἀγγελος Πεφάνης, πρωθιερεὺς ἐν Ὁδησσῷ 2. Ἀρχιμανδρίτης Βασίλειος
Λεμονίδης, ἑξαρχος τοῦ Παναγίου Τάφου ἐν Σμύρνῃ 2. Ἰάκωβος Νικολάου
ἀρχidiaκονος τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως Σμύρνης. Ἀρχιμανδρίτης Γλυκερίας,
ἑξαρχος ἐν Ἀθήναις τοῦ Παναγίου Τάφου. Ἀρχιμανδρίτης Παρθένιος Σου-
μελιώτης 3. Ἰωάννης Σοκολώφ, καθηγητῆς ἐν Πετρούπολει. Ἰωάννης
Ἀνδρέηφ, καθηγητῆς τῆς ἐν Πετρούπολει Ἀκαδημίας. Θεόδωρος Πισχα-
λίδης, ἱερομόναχος ἐν Πετρούπολει. Θεοδόσιος Δημητριάδης, διάκονος ἐν
Πειραιεὶ. Μισαὴλ Μισαηλίδης, ἐν Σμύρνῃ. Θεόδωρος Ι. Τσακάλογλου, ἐν
Βίγα. Γραμματίτιος ἱερεὺς, ἐν Βίγα. Μιχαὴλ Γ. Τσελεπιδῆς, δικηγόρος ἐν
Χίφ. Μ. Οἰκονόμος Ἀθανάσιος Ἰππειρώτης. Θεόδωρος Σταυρίδης ἐν Ραι-
δεστῷ. Ἰωακείμ Μαρτινιανός, ἱεροκέρυξ. Σίλβεστρος Καμοντίδης, διάκο-
νος ἐν Ὁδησσῷ. Ἀρχιμανδρίτης Κάλλιστος ἐν Ἱερουσαλὴμ. Γ. Ι. Σάββό-
πουλος, διδάσκαλος καὶ ἱεροψάλλτης ἐν Ἀδριανουπόλει 2. Νικόλαος Μ.
Παπαδόπουλος Ρύσιος, Πρωτοψάλλτης ἐν Γαλαζίφ. Μ. Ἱερομνήμων Ἰωάν-
νης Μητάκος Σάμιος, ἐν Σάμφ. Ἀπόστολος Οἰκονομίδης. Νικόλαος Α.
Κουερίνης, ἐν Κρήτῃ. Α. Γιαννακόπουλος, ἐν Μυριοφύτῳ. Γ. Α. Νάζος, ἐν
Ἀθήναις 2.

Οἱ ἐν Ἀγίῳ Ὄρει Ἄθω : Ἡ ἱερὰ μονὴ Βατοπαίδιου 2. Τὸ
ἱερὸν Κοινόβιον Ζωγράφου 2. Τὸ ἱερὸν Κοινόβιον Κωνσταμονίτου. Ἡ ἱερὰ
μονὴ Δοχειαρίου. Τὸ ἱερὸν Κοινόβιον Ξενοφώντος 3. Τὸ ἱερὸν Κοινόβιον Σί-
μωνος Πέτρας 3. Τὸ ἱερὸν Κοινόβιον τοῦ ἁγίου Γρηγορίου. Τὸ ἱερὸν Κοινό-
βιον τοῦ ἁγίου Παύλου. Τὸ ἱερὸν Κοινόβιον Καρακάλλου. Ἡ ἱερὰ μονὴ
Φιλοθέου. Ἡ ἱερὰ μονὴ τῆς Μεγίστης Λαύρας 2. Γεράσιμος Λευριώτης 5.

Ἡ ἱερὰ μονὴ τοῦ Παντοκράτορος 2. Ἡ ἱερὰ Σκήτη τοῦ Προφήτου Ἡλίου 2. Ἀδελφότης Ἰωασαφίων ἀγιογράφοι. Δανιὴλ μοναχὸς εἰς Κατουνάκια. Δαμασκηνὸς ἱερομόναχος κελλίων φλασκό. Σερραφεῖμ Κωνσταντινίτης μοναχός. Πρῶν Μειτρῶν Δοσίθεος 2. Γαβριὴλ μοναχὸς Σταυρονικητιανός.

Φροντίδι τοῦ ἐν Ρώμῃ βενεδικτίνου μοναχοῦ πατρὸς Οὔγκω Γκάτσερ. Οὔγκω Γκάτσερ, καθηγητὴς τῆς ἐλληνικῆς σχολῆς ἐν Ρώμῃ. Μιχαὴλ Ριβέλλης, ἀρχιερεὺς. Ἐρρίκος Ρισανθᾶς, βεν δικτίνος μοναχός. Ἰλᾶριος Βάλτερ, βιβλιοθηκᾶριος ἀγίου Ἀντέλμου. Ἰλδεβράνδος Ὁφλ, σχολὴ ἀγίου Ἀνσέλμου. Ραγμουῆδος Νέτσαμερ, σχολὴ ἀγίου Ἀνσέλμου. Γακτάνος Φορνάρης, βενεδικτίνος μοναχός. Βιβλιοθήκη τῆς βασιλικῆς Ἀκαδημίας. Βιβλιοθήκη Βατικανοῦ. Βιβλιοθήκη τοῦ Ἀβάζου Μαρέττου, ἐν Βελγίῳ. Ρεσπίγγης (Ρασέγνα Γρηγοριάνα) ἐν Ρώμῃ. Δουσέρας, διευθυντὴς τῆς γαλλικῆς σχολῆς ἐν Ρώμῃ. Ἀβάζιος Σολέσμος, βενεδικτίνος μοναχός, Ἀβουλδουρκόμβος, ἐν Βρυξέλλαις.

Φροντίδι τοῦ σεβ. μητροπολίτου Σερρών Γρηγορίου. † Ὁ Σερρών Γρηγόριος 3. † Ὁ Νευροκοπίου Θεοδώρητος. Ἀπόστολος Κωνσταντίνου, γυμνασιάρχης ἐν Σέρραις. Δημογεροντία Σερρών. Ἡ ἐν Σέρραις ἱερὰ μονὴ τοῦ Τιμίου Προδρόμου. Ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου Χριστοφόρος. Ὁ Δικαῖος καὶ ἱεροψάλτης Γρηγόριος. Χρυσάνθος ἱερομόναχος. Γαβριὴλ ἱερομόναχος. Δανιὴλ ἱερομόναχος.

Φροντίδι τοῦ σεβασμιωτάτου μητροπολίτου Διδυμοτείχου Φιλάρετου. † Ὁ Διδυμοτείχου Φιλάρετος 3. Ἡ Δημογεροντία Διδυμοτείχου. Νικόλαος Πετσόγλους.

Φροντίδι τοῦ σεβ. μητροπολίτου Σεβδίων καὶ Κοζάνης Κωνσταντίνου. † Ὁ Σεβδίων καὶ Κοζάνης Κωνσταντίνος 2. Στέργιος Παπαρυγούδης. Κωνσταντίνος Δ. Ξένος. Χαρίσιος Ν. Ἀσμης. Βιβλιοθήκη Κοζάνης. Σχολὴ Βελβενδοῦ. Σχολὴ Καταφυγῆς. Μονὴ Παναγίας Ζιδανίου. Μονὴ ἀγίας Τριάδος Λαργίου.

Φροντίδι τοῦ πανιερωτάτου μητροπολίτου Κολωνίας Πολυκάρπου. † Ὁ Κολωνίας Πολύκαρπος 8. Κωνσταντίνος Ρωμανός ἀρχιεπίσκοπος τῆς μητροπόλεως Κολωνίας. Ἰωσήφ Ἰορδανόπουλος.

Φροντίδι τοῦ θεοφ. ἐπισκόπου Ἀριστείας Ἰεροθέου. † Ὁ Ἀρι-

στίνας Ἱερόθεος 3. Οἱ ἐν Κορυτσᾷ Βαχδίουηρος Γίνης α' ψάλτης. Οἰκονόμος παπᾶ Βασίλειος. Οἰκονόμος παπᾶ Πέτρος. Ἀθανάσιος Σύγ. Ἰλαρίωνος.

Φροντίδι τοῦ θεοῦ ἐπισκόπου Μοσχοννησίων *Νεοφύτου*. † Ὁ Μοσχωννησίων Νεόφυτος 3. Ι. Ε. Χατζαποστόλης. Συμ. Ι. Μερσίνογλους. Παρασκεῖς Ι. Ἀθηναῖος.

Φροντίδι τοῦ ἐν Ἀμβέρσῃ ἀρχιμ. Γ. Θέμελι. Ἀρχιμανδρίτης Γεννάδιος Θέμελις. Μιχαήλ Α. Θέμελις. Ἰωάννης Μ. Πετρίδης. Κωνσταντῖνος Α. Τοπάλης. Κωνσταντῖνος Χρ. Νικολαΐδης.

Φροντίδι τοῦ ἐν Σύμῃ ἀρχιμανδρίτου *Σεραφεῖμ Παραγιωτίδου*. Ἀρχιμανδρίτης Σεραφεῖμ. Παναγιωτίδης 2. Βασίλειος Κ. Ζαχαρίου 2. Νικόλαος Δ. Βιτσαράς, ἔμπορος. Ν. Κ. Κατζαράς. Σπύρος Μ. Ἀγγελίδης, ξυλουργός. Κοσμᾶς Γιαλλουράκης, ἱεροψάλτης. Ἀναστάσιος Κ. Ζαλάχας, ἔμπορος. Νικόλαος Κάλφας, ἱερεὺς καὶ ἱεροψάλτης. Μιχαήλ Χατζῆ Νικολάου, ἔμπορος. Γεώργιος Ι. Λαμπρινίδης, ἱεροψάλτης. Βιβλιοθήκη ἐλληνικῆς σχολῆς. Νικήτας II. Κατζαράς ἱεροψάλτης. Ἰωσήφ ἱερομόναχος Κρήτης.

Φροντίδι τοῦ ἐν Κυδωνίαις *Δημητρίου Καμπούρογλου Κινικλῆ*. Δ. Καμπούρογλους Κινικλῆς. Ἰωάννης Κ. Καλαποδάς. Χαράλαμπος Γ. Βαφειάδης. Νικόλαος II. Χριστοδούλου. Νικόλαος Λαγός.

Φροντίδι τοῦ ἐν Ἀλώνῃ *Γεωργίου Δ. Δροσινού*. Γ. Δ. Δροσινός. Κατίνα Γ. Μεταξά. Ε. Χ' Κωνσταντίνου. Μιχαήλ Κ. Τσερέκλα.

Φροντίδι τοῦ ἐν Μηδεῖα ἱεροψάλτου Σ. *Τριαρταφυλλίδου*. Σ. Τριανταφυλλίδης. Ἀθαν. Μενελάου. Στέφανος ἱεροψάλτης.

Οἱ πανοσιολογιώτατοι ἀρχιμανδρίται : Μητροφάνης, ἡγούμενος τῆς ἐν Πριγκήπῳ ἱερᾷ μονῆς τοῦ ἁγίου Νικολάου. Μ. Ἱεροκέρυξ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας Γρηγόριος Κωνσταντινίδης. Καλλίνικος Δελικίνης, ἀρχιεροφύλαξ τῶν πατριαρχείων. Γρηγόριος Παπαδόπουλος, γενικός ἐπόπτης τῶν σχολῶν τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀνθίμος Ρύσιος, προϊστάμενος ἐν Ζουγκουλτάκ. Μιχάριος Σκληβίδης, προϊστάμενος ἐν Χάτκιος. Νικηφόρος Βαλτάτος, προϊστάμενος ἐν Ξυλοπόρτῃ. Α. Λεβέρτος, προϊστάμενος ἐν τῇ ἐν Γαλατῆ νκᾷ τοῦ ἁγίου Νικολάου. Ἀθανάσιος Λάσκαρις, προϊστάμενος ἐν Βλίγχα.

Οἱ αἰδεσιμολογιώτατοι καὶ πανοσιώτατοι : Ὁ Μ. Κατηχητὴς τῆς Μ. Ἐκκλησίας Ἀλέξ. Ζύτος. Νέετω Σουτλίδης, ἱερεὺς ἐν Πέρην. Ἰοβιανὸς Αὐρακάς, ἱερεὺς ἐν Πέρην. Γαβριήλ ἱερ. μόναχος Κόντος, πατριαρχικὸς ἐφημέριος. Κωνσταντῖνος Νιτσιδης, προϊστάμενος τοῦ ἁγίου Νικολάου ἐν Ὑψωμαθείοις. Οἰκονόμος Παρθένιος Πατριδης, ἱερεὺς ἐν Μακροχωρίῳ. Κωνσταντῖνος Χριστοφίδης, ἐφημέριος τοῦ ἐν Φαναρίῳ ἁγιοταφ. μετοχίου.

Οἱ ἱερολογιώτατοι διάκονοι : Ἀθιναγόρας, γραμματεὺς τῆς Μ. Πρωτοσυγκελλίας. Χρυσοτόμος Σταυρόπουλος. Μάρκος Βρυδούρης. Τιμοθέων Σαφινός. Γεώργιος Πύλιος, Ἡπειρώτης.

Οἱ μουσικολογιώτατοι κκ. Κ. Κλάββας, β' δομῆστικος τῆς Μ. Ἐκκλησίας. Ἐλευθέριος Ἰ. Μαυρογένης. Νικόλαος Ἰω. Λεμονίδης β' ψάλτης Χρυσουπόλεως. Θεόδωρος Αμπρυσίδης. Κωνσταντῖνος Κ. Μαυρίδης. Παντολέον Χ. Μελεγχροινούδης. Ἰωάννης Βαϊράμογλου. Δημ. Σλάβετσοβιτς. Τιμολέων Ὀνουρριάδης. Χρῆστος Πασχάλης. Θεμιστοκλῆς Γεωργιάδης. Ἰωάννης Χατζηκωνσταντῆς. Θεόδωρος Δημητριάδης. Θεοφάνης Εὐμμερόπουλος. Ἰωάννης Αμππαδριδης. Ρίζος Γεωργιάδης. Χαράλαμπος Καλογερόπουλος. Νικόλαος Ἀντωνίου. Ἀργύριος Κοκκινάκης. Κωνσταντῖνος Σ. Παναγιωτίδης.

Ὁ ἐξοχώτατος Κ. Βαϊάνης ἐφέντης.

Οἱ ἐνδοξότατοι Ἰω. Δ' Ἰζόπουλος ἐφέντης. Ἀναστάσιος Βασιλίδης ἐφέντης, ἐν Χαρταλιμῇ.

Οἱ ἐλλόγιμοι καὶ ἀξιότιμοι κύριοι : Ι. Δ. Τανταλίδης. Χρ. Γ. Πανταζίδης. Ἀντώνιος Ζωγράφος. Κ. Κοκκολάτος, ἱατρός. Σταῦρος Διαμαντίδης. Πλάτων Κεσίσοφλου, μαθητὴς β' τάξεως Μουσικῆς Σχολῆς. Ἰω-

σὴφ Λεβῆ. Γεώργιος Β. Στυλιανίδης. Ἀρμόδιος Δ. Χρυσοδόπουλος. Βλα-
δὶμητρος Μιχαηλίδης. Δημήτριος Ρουκίδης. Ἀριστ. Θ. Καλωτατος. Στέ-
φανος Κούρτελης. Σπυρίδων Κωνσταντινίδης. Ἰωάννης Κωνσταντινίδης.
Κωνστ. Δ. Ἀργύρης. Λυτίμαχος Μαυρίδης. Μενέλαος Ταρλίδης. Ἀλέξαν-
δρος Μυρωδιάς, μαθητὴς α' τάξεως Μουσικῆς Σχολῆς. Βασίλειος Ἀδα-
μίδης. Ἰωάννης Δημητριάδης. Χ. Α. Παππᾶς, δικηγόρος. Ἰωάννης
Σταυρίδης, διευθυντὴς τοῦ πρωτοκόλλου τῶν πατριαρχείων. Γεώργιος
Βρυένσιος, ὑποδιευθυντὴς τοῦ πρωτοκόλλου. Φώτιος Σ. Λοκμαγχιόζης,
Νικόλαος Φ. Λοκμαγχιόζης καὶ Ἀναστάσιος Φ. Λοκμαγχιόζης, Βυζάντιοι.

ΟΙ ΕΝ Τῷ ΕΞΩΤΕΡΙΚῳ.

Ἀρχιμανδρίτης Ἰάκωβος Βατοπαϊδινός, ἀντιπρόσωπος τοῦ Οἰκουμε-
νικοῦ Πατριαρχείου ἐν Μόσχᾳ 5. Ἀρχιμανδρίτης Σεραφεῖμ Α. Ζερλέντης,
προϊστάμενος ἐν Βιέννῃ 2. Ἀρχιμανδρίτης Νικηφόρος Ζερβός, προϊστάμε-
νος ἐν Λιθερπούλῃ. Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, διευθυντὴς τῆς ἐν Ἱε-
ρουσαλὴμ Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Σταυροῦ 3. Ἡ ἱερὰ μονὴ Σουμελά. Ὁ
ἡγούμενος καὶ πατριαρχικὸς ἐκχρὸς Σουμελά ἀρχιμανδρίτης Ἰγνάτιος.
Κωνσταντῖνος Ν. Καβδαδίας, ἱερεὺς ἐν Ὁδησσῷ. Πέτρος Γ. Φιλανθίδης,
ἐν Πανόρμῳ τῆς Κυζίκου. Εὐστράτιος Ι. Τιχνίδης, α' ψάλτης ἐν Λουλέ
Βουργάζ. Ἀπόστολος Βασακόπουλος ἐν Γκιουμουλτζίνῃ. Δημήτριος Μπα-
λαμπάνης, πρωτοψάλτης ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης 10. Θωμᾶς Μπατζάνης,
ἐν Κερασούντι. Θεόδωρος Χανιώτης, ἐν τῇ Τραπεζῇ Ἀθηνῶν.

Οἱ ἐν Ἀγίῳ Ὁρει Ἀθῶ. Ἡ ἱερὰ Μονὴ τῶν Ἱσῆρων 10. Ἱε-
ρὸν Κοινόδιον Ἐπιγυμένου 6. Ἱερὰ Μονὴ Χιλιανδαρίου 4. Ἱερὰ Μονὴ τοῦ
Ξηροποτάμου 4. Τὸ Ἱερὸν Κοινόδιον Διονυσίου. Τὸ Ἱερὸν Κοινόδιον Κου-
τλουμουπίου. Ἡ ἱερὰ Σκήτη τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου τοῦ Σεργίου. Ἡ ἱερὰ
Σκήτη Καυσοκαλυβίων. Δαμασκηνὸς μοναχός, κελλὶον Βατοπεδινόν, ἄ-
γιος Νικόλαος ἐν Καρυαῖς. Κορηλῖος ἀρχιερακιματεὺς τῆς ἱερᾶς Κοινότη-
τος. Στέφανος ἀρχιμανδρίτης Πεντοκρεατορινός. Προκόπιος ἱεροδιάκονος
Γρηγοριάτης.

Οἱ ἐν Μιτυλήνῃ. Φροντίδι τοῦ σεβασμ. μητροπολίτου Μι-
τυλήνης Κυρίλλου. † Ὁ Μιτυλήνης Κύριλλος 6. Ἱερὰ Μονὴ Ὑψηλοῦ.
Ἱερὰ Μονὴ Πιθρίου. Ἱερὰ Ἐκκλησία Ποταμοῦ. Ἱερὰ Ἐκκλησία Ἀγιάσου,

Οἱ ἐν Βερατίῳ. Φροντίδι τοῦ σεβ. μητροπολίτου Βελεγράδων *Β.σι.Λεον.* + Ὁ Βελεγράδων Βασίλειος 2. Ἀρχιμανδρίτης Χρυσανθος, γενικός ἀρχιερατικός ἐπίτροπος. Πολυχρόνιος Θ. Παπᾶ, διδάσκαλος. Κωνσταντῖνος Ν. Στιουλιάρης.

Οἱ ἐν Γκιουμουλτζίνῃ. Φροντίδι τοῦ πανιερωτάτου μητροπολίτου πρώην Μαρωνείας *Κωνσταντίου.* + Ὁ πρ. Μαρωνείας Κωνσταντῖνος. Παπᾶ Δημήτριος Οἰκονόμος Ἀδριανουπόλιτης. Παπᾶ Ἐλευθέριος ἀρχιμανδρίτης, ἐν Βουλᾶτ-κιοι. Γρηγόριος, Ἀναστασιάδης, ἱεροδίακονος. Δ. Αἰάλας, λογοθέτης. Θεοφάνης Βασιλείου, ἱεροψάλτης. Σταῦρος Δ. Κοιμτζόγλου, ψάλτης.

Οἱ ἐν Ζινδζίδερε Καϊδαρείας. Φροντίδι τοῦ πανιερωτάτου μητροπολίτου Ροδουπόλεως *Γερβασίου.* Διάκονος Ἀιθίμος. Διάκονος Βασίλειος. Βιβλιοθήκη Ἱερατικῆς Σχολῆς.

Οἱ ἐν Ἀγκύρᾳ καὶ Ἑσκῇ Σεχίρ. Φροντίδι τοῦ ἀλλοτε μητροπολίτου Ἀγκύρας νῦν δὲ Μαρωνείας *Νικολάου.* Πρωτοπρεσβύτερος Ἰωάννης. Ἡ ἐφορία τῆς Ἀστικῆς Σχολῆς. Ἀρχιμανδρίτης Πανάρετος. Παπᾶ Γεράσιμος Χατζῆ Ἰσακίδης. Χρ. Σαββαΐδης. Ἰωάννης Α. Κεῖβελής, ἱεροψάλτης. Γ. Γοργίας.

Οἱ ἐν Μέτραις. Φροντίδι τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Μετρῶν *Ἰωακείμ.* + Ὁ Μετρῶν καὶ Ἀθύρων Ἰωακείμ. Χ. Δημητριάδης. Ἐμ. Α. Παπαδόπουλος. Ἀχιλ. Γ. Μαυρογέλαστος. Νικήτας Χ. Κρητικόπουλος. Κ. Ἰωαννίδης ἐκ Στρωμνίτης.

Οἱ ἐν Αἴνῳ. Φροντίδι τοῦ μουσικολόγου ἱερέως *Συμεὼν Μανασσείδου.* Διονύσιος ἱερομόναχος, ἡγούμενος τῆς σταυροπηγιακῆς μονῆς Σκαλωτῆς. Στέφανος ἱερεὺς, ἡγούμενος τῆς ἐνοριακῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος. Θεόδωρος ἱερεὺς, ἐφημέριος τῆς ἁγίας Κυριακῆς. Συμεὼν Α. Μανασσείδης, ἱερεὺς ἐφημέριος ἐν Φέρραις. Βάλταμος Αἰμπρινίδης, μουσικοδιδάσκαλος. Γεώργιος Ν. Κληκίδης, ἱεροψάλτης. Κυριακὸς Γ. Βλάχος, ἱεροψάλτης. Ἀναστάσιος Ἀλεξίου, ἱεροψάλτης. Μιχαὴλ Θάνος, δημοδιδάσκαλος ἐν Φέρραις. Ἐμμανουὴλ Χατζηγιαννάκης.

Οἱ ἐν Χίῳ. Φροντίδι τοῦ μουσικολογιωτάτου *Ἀλεξ. Κολόμβου.* Ὁ Πρωτοσύγκελλος Κύριλλος. Ἀλεξ. Γ. Κολόμβος. Β. Ἀθανασιάδης. Μιχ. Κωνσταντινίδης, Χαρ. Ἀλμενάκης. Δαμ. Ζηννάρας. Ἱεροδ. Γα-

Βρεῖλ Τσαμπάρλης. Ἱεροδ. Κωνστάντιος Δροσινός. Ἀντώνιος Μαλίας. Κωνστ. Καραβίς.

Οἱ ἐν Καλλιπόλει. Φροντίδι τοῦ μουσικολογιωτάτου Νικολάου Γεωργιάδου. Οἰκονόμος παπᾶ Κωνστάντιος Λουῖζος. Νικόλαος Γεωργιάδης. Ἰωάννης Ὀνουφριάδης. Κωνσταντῖνος Ι. Τσιλιγκλής. Ν. Χ. Γεωργίου.

Οἱ ἐν Δεδε-ἀγάτς. Φροντίδι τοῦ μουσικολογιωτάτου Μιχαήλ Παρασχίδου. Μ. Παρασχίδης, πρωτοψάλτης, ἐκ Διδυμοτείχου. Φώτιος Κ. Εἰμορφάπουλος, λαμπαδάριος, ἐκ Μαδύτου. Σκελλάριος παπᾶ Πέτρος, ἐξ Αἰνίου. Κωνσταντῖνος, διάκονος, ἐκ Καβατζικίου. Γ. Α. Χρηστίδης. Χαράλαμπος Κ. Παπάζογλους, ἐκ Μαρωνίας. Νικόλαος Καραλούδας, ἐκ Μοσχονησίων. Κωνσταντῖνος Θ. Μαλαρινός, ἐξ Αἰνίου.

Οἱ ἐν Σμύρνῃ. Φροντίδι τοῦ Θεοδώρου Μιχαηλίδου. Θεόδωρος Μιχαηλίδης. Ἰωάννης Ἠσάκας. Ἰωάννης Ἀγαθάγγελος, ἱεροψάλτης. Ἀγαθάγγελος, ἱεροδιάκονος. Ἰωάννης Πανταζίδης, ἱεροψάλτης.

Οἱ ἐν Φιλιππουπόλει. Φροντίδι τοῦ μουσικολογιωτάτου Ἑμμ. Κρεμέζη. † Ὁ Φιλιππουπόλεως Φώτιος. Ἀρχιμανδρίτης Ἀνθιμος Παναγιωτόπουλος, ἱερατ. προϊστάμενος ἀγίας Μαρίνης. Ἀρχιμανδρίτης Κωνσταντῖνος καὶ ἡγαύμενος τῶν ἀγίων Ἀναργύρων (Κουκλαίνης). Θωμᾶς Γεωργ. Κουμζόγλους, ἐφημέριος ἀγίας Μαρίνης. Ἑμμανουὴλ Ἱ. Κρεμέζης, πρωτοψάλτης τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως Φιλιππουπόλεως. Σωτήριος Πριμικηριάδης, β' ψάλτης τῆς μητροπόλεως. Θεοχάρης Ἐλευθερίου. Τὸ προσωπικὸν τῆς ἱερᾶς ἐκκλησίας τοῦ ἀγίου Κωνσταντίνου : Οἰκονόμος Χαράλαμπος Καλλίας, ἱερατ. προϊστάμενος ἀγίου Κωνσταντίνου. Χρῆστος Θεοδώρου, ἱερεὺς αὐτόθι. Γεώργιος Κ. Παππαδόπουλος, ἱερεὺς αὐτόθι. Ἀδαμάντιος Ν. Σιμάτος, α' ψάλτης αὐτόθι. Κωνσταντῖνος Χ. Σωτηρίου, β' ψάλτης αὐτόθι. Τὸ προσωπικὸν τῆς ἐκκλησίας ἀγίου Δημητρίου : Θεόφιλος Δαλίδης, προϊστάμενος ἀγίου Δημητρίου. Δάμπρος Μ. Ψαλτίδης, α' ψάλτης αὐτόθι. Πέτρος Χρηστίδης β' ψάλτης αὐτόθι. Οἰκονόμος Ἀργύριος, προϊστάμενος ἐκκλησίας ἀγίας Παρασκευῆς. Πολύδωρος Παπαχριστοδούλου, ἱεροψάλτης αὐτόθι. Ν. Zekouf, διδάκτωρ τῆς φιλολογίας. Ἰωάννης Καραμπάτσας, μαθητὴς Ζαριφειών. Μιχαὴλ Τρ. Κουκούλης, ἐφημέριος ἐκκλησίας χωρίου Βαδενῶν. Δομήτριος Κ. Βαράν

δης, ιεροψάλτης ἐν Φιλιππουπόλει. Δημήτριος Γ. Λιτίτσας, ιεροψάλτης
ιεράς ἐκκλησίας ἁγίας Τριάδος.

Οἱ ἐν Στεννημάχῳ. Οἰκονόμος Λεωνίδης Θεοδώρου, ἀρχιερατικός
ἐπίτροπος Στεννημάχου. Ἀρχιμανδρίτης Καλλίνικος, ιερ. πρ. προϊστάμενος
ἐκκλησίας Παναγίας Μεσαχώρου. Ἰωάννης Βεσελίνου, α' ψάλτης αὐτόθι.
Ἱερεὺς Γεώργιος Καρατζᾶ, ἐφημέριος αὐτόθι. Νικόλαος Δ. Μαραγκός.
Ἱερεὺς Χριστόδουλος Δημητριάδης. Ἀθανάσιος Ἀγγ. Τσόγγας. Θωμᾶς
Ἀποστόλου Λαγκούρη. Βλάσιος Δημητρίου, ιεροψάλτης Παναγίας Βελου-
κλῆ. Ἱερεὺς Δημήτριος, προϊστάμενος ἐκκλησίας ἁγίου Χαραλάμπους Μα-
ρασίου. Ἀχιλλεὺς Παπαδημητρίου, α' ψάλτης ἁγίου Χαραλάμπους.

ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΓΛΥΚΥΣ

ΒΛΑΣΙΟΣ ΙΕΡΕΥΣ

ΓΕΡΜΑΝΟΣ ΝΕΟΝ ΙΑΤΡΟΣ

ΠΕΤΡΟΣ Ο ΦΥΓΑΣ

ΔΑΝΙΗΛ Ο ΠΡΩΤΟΨΑΛΤΗΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΙΟΣ

ΙΑΚΩΒΟΣ Ο ΠΡΩΤΟΨΑΛΤΗΣ

Ὁξεῖα...../	...../	Ὁξεῖα...../	Τρομικὸν εὐνάγμα 25
Ὁξεῖαι.....//	.....//	Διπλῆ.....//	Ἐκστρεπτόν.....7
Βαρεῖα.....\	.....\	Βαρεῖα.....\	Ψηφιστόν.....~
Βαρεῖαι.....//	.....//	.....	Ψηφιστόν εὐνάγμα 40
Κρεμαστή.....✓	.....✓	Ἰσον.....=	Ψηφιστόν παραχέσμα 45
Συρματική.....~	.....~	Ὀλίγον.....=	Ὁμαλόν.....—
Καθιστή.....\	.....\	.....	Ὀυράνισμα.....πικ
Παραχητική.....Z	.....Σ	Παραχητική.....Z	Χόρευμα.....CH
Συνέμβα.....C	.....C..V..W..V	Πεταστή.....C	Θέμα ἀπλοῦν.....A
Ἀπόστροφος.....>	.....>	Ἀπόστροφος.....>	Θές καὶ ἀπόθες.....θθ
Ἀπόστροφοί.....>>	.....>>	Ἀπόστροφοί.....>>	Ἐναρξεις.....Σ
Κεντήματα.....“ “	.....“ “	Κεντήματα.....“	Σύναγμο.....C
.....	.....	Κέντημα.....\	Τρομικόν.....5
Υπόχρισις.....3..3	.....}	.....	Τρομικόν παραχέσμα 40
Τελεῖα.....+ +3	.....+	Σταυρός.....+	Ἐπέργημα.....C
.....	x	Χαμηλή.....3	Κρατημοῦπόρροον...51
.....	.....~	Υψηλή.....~	Θεματισμός ἔσω.....θ
.....	.....}	Ἐλαφρόν.....~	Θεματισμός ἔξω.....θ
.....	.....}	Υπορρόη.....5	Λύγισμα.....~
.....	.....Z	Σύναγμα.....Z	Ἀντικένωμα.....~
.....	.....~	Ἀντικένωμα.....~	Ἀντικενωκίημα.....~
.....	C	Κλάσμα.....C	Παραχέσμα.....5
.....	.....	Ξηρόν κλάσμα.....~	Ἄλλοτερον Παραχέσμα.....~
.....	.....x..x	Κράτημα.....+	Ἡμίφωνον.....~
.....	.....δ.....φ	Φθορά.....φ	Ἡμίφθορον.....~
.....	.....	Ἀπώδερμα.....T	Ἡμερζόν.....~
.....	.....	Γοργόν.....r	Ἀργεσύνθετον.....~
.....	.....	Ἀργόν.....r	Ἰοργεσύνθετον.....~
.....	.....	Σείσμα.....πς...ις	Πάσμα.....~
.....	.....	Κούφισμα.....~	Περαστόν.....7

Γραφή Κουρκουζελη

Σχ. 2

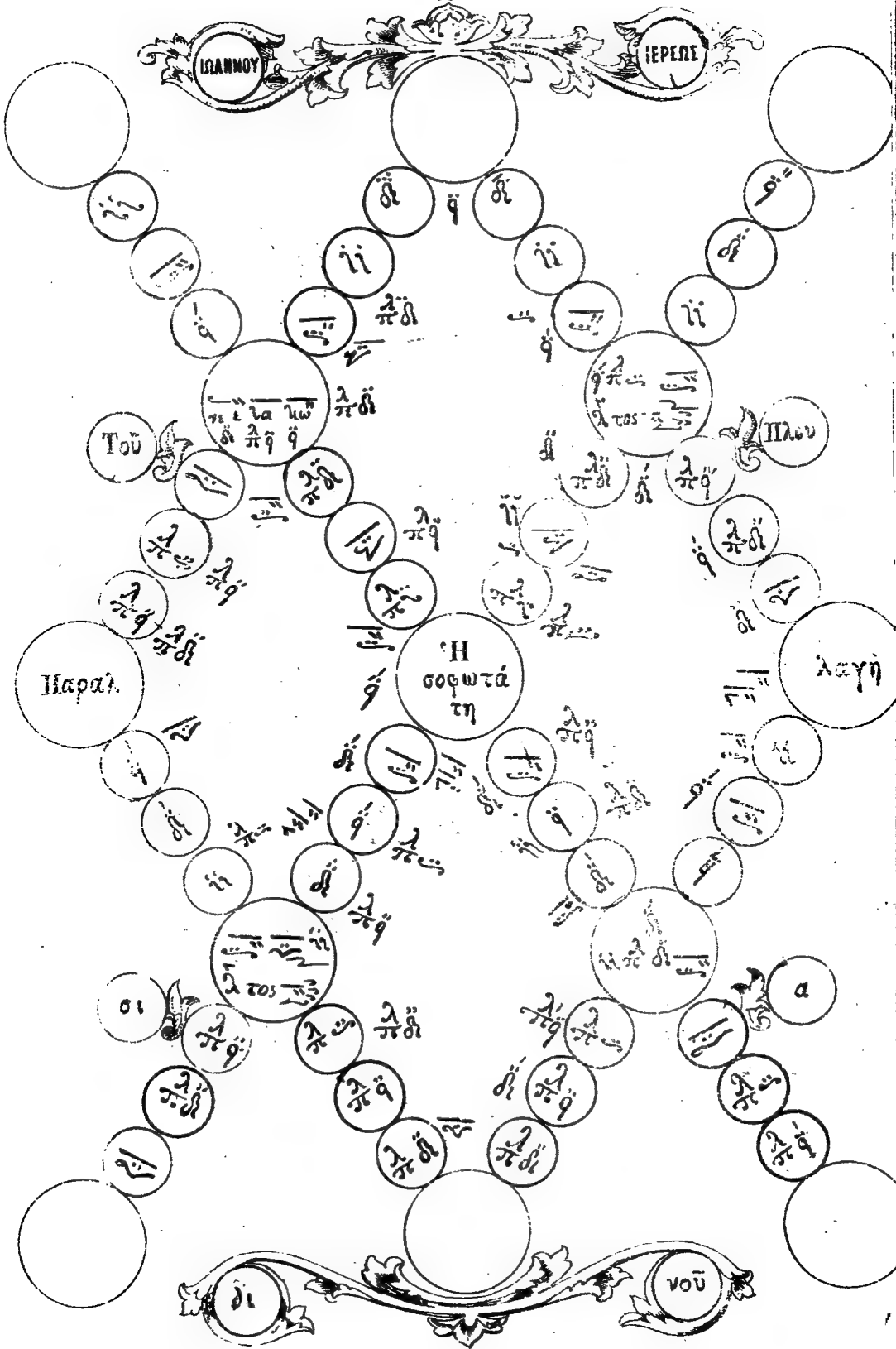

~ 3 ~
T U W T

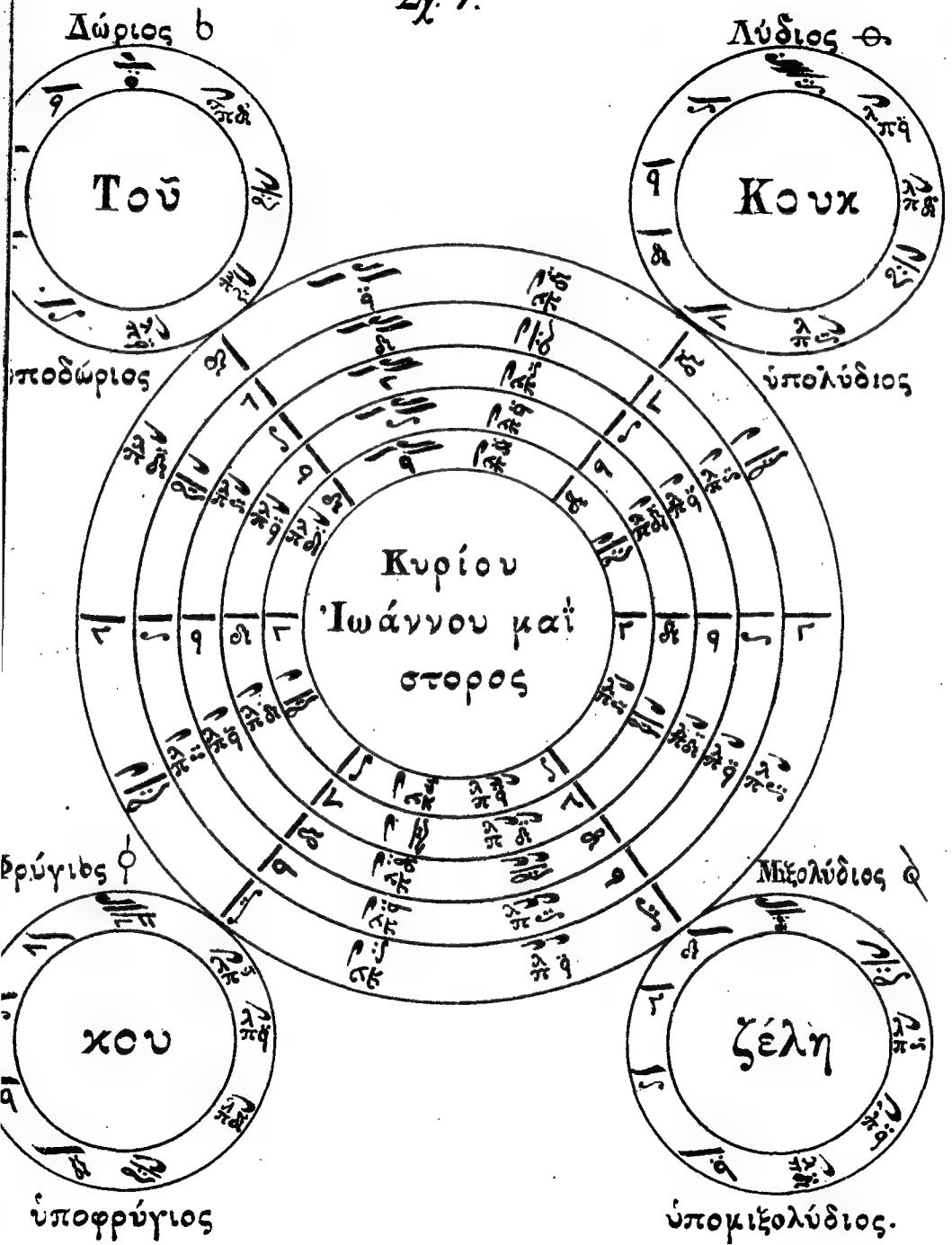
ἡ ὀφειλόμενη μὲν ὀφείλει

[illegible]

30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850. 851. 852. 853. 854. 855. 856. 857. 858. 859. 860. 861. 8

Σχ. 4.

Οὐδὲν ἄλλο σὺν καί: περιέχου πάντα
 παροξυσμὰ ἑξήκοντα, τὸν δὲ δὲ
 ἡμετέριον ἐσθλόν. ἡ δὲ ἑξήκοντα
 αἰών, συνελθὺντα πρὸς κυριότητα καὶ
 παρὰ τὴν ἑξήκοντα.

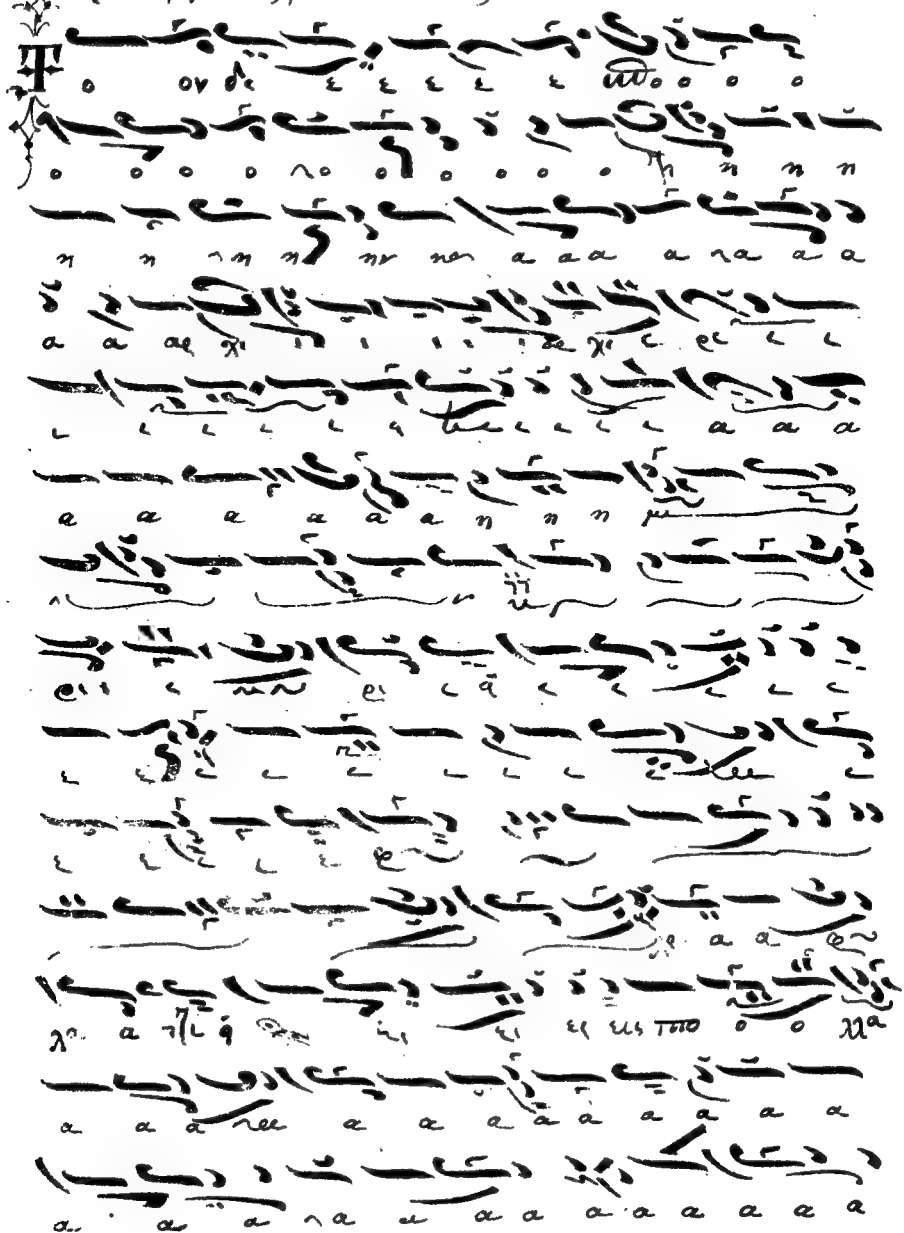
ἔχοντες ἑξήκοντα. εἰς τὴν αἰσθησὶν
 ἡμετέριον ἡμετέριον ἐξήκοντα. ἡμετέριον
 οὐκ ἔστιν ἡμετέριον ἐξήκοντα.

εἰ αὖτε ἐπὶ τὴν αἰσθησὶν
 πρὸς τὴν αἰσθησὶν ἡμετέριον
 ἡμετέριον ἐξήκοντα. ἡμετέριον
 σμῆν μὴ ἔστιν ἡμετέριον
 μετὰ τὴν αἰσθησὶν ἡμετέριον
 αὖτε ἡμετέριον ἐξήκοντα. ἡμετέριον
 οὐκ ἔστιν ἡμετέριον ἐξήκοντα. ἡμετέριον
 εἰς τὴν αἰσθησὶν ἡμετέριον

$\Sigma_{\chi} 7$

το παρόν ἐξήγηται παρ' ἐμοῦ αὐτῷ χαριτωδῶς ἥς το χρῆσθαι
μετὰ τῆς ἐκλογῆς ἡλός

ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΓΙΣΤΩΡ ΚΟΥΚΚΟΥΖΕΛΗΣ

ΜΑΝΟΥΗΛ ΧΡΥΣΑΦΗΣ Ο ΝΕΟΣ ΠΕΤΡΟΣ Ο ΜΠΕΡΕΚΕΤΗΣ

ΠΕΤΡΟΣ Ο ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΟΣ

ΜΑΝΟΥΗΛ ΧΡΥΣΑΦΗΣ Ο ΑΡΧΑΙΟΣ

